

Jönköpings regemente, ett av de regementen, i vilka Smålands storregemente 1623 delades. Nuui, sammanslaget med Kalmar regemente till Jönköping-Kalmar regemente.

Jönsson, Bengt (1849—1911), botanist, prof. i Lund 1902, univ. rektor 1909. Utgav viktiga arb. om växternas anatomi o. fysiologi.

Jönsson, Anders, f. 30/12 1883, bildhugare. Porträtt o. dekorativ skulptur (*Barnbrunnen*, brons, Malmö 1913, *Elementens kamp*, fontän, brons, Göteborg, 1930, *Hj. Branting*, *Kronprins Gustaf Adolf*, *Gustaf V*).

Jönsson, Gabriel, f. 18/7 1892, lyriker av idyllisk typ o. med motiv från skånska landskap. *Flaskpost* (1920), *Årsringar* (1927), *Mina skepp* (1936).

Jönåkers härad, Södermani. l., omfattar 11 kommuner: Tuna, Lunda, Kila, Björkvik, Hälla, Nykyrka, Stigtomta, Barbo, Bergshamar, Tunaberg o. (S:t) Nikolai. 18,314 inv. (1947). Nyköpings domsaga.

Jörgen, författarnamn för G. F. Lundström. Jörgensen, Adolf Ditlev (1840—97), dansk historiker, riksarkivarie 1889, reformerade Danmarks arkivväsen genom inrättande av ett samlat riksarkiv samt landsarkiv. J:s hist. författarskap äger en varm patriotisk klang. Hans huvudarb. är framställt. av tiden 1814—52 i »Danmarks Riges Historie» (1897). J:s *Historiske Aftandlinger* utgävos 1898—99 i 4 bd o. på senaste tid har hans omfattande brevväxling publicerats.

Jörgensen, Johannes, f. 1866, dansk författare, skildrar i *Rejsebogen* (1895) sin omvändelse från Brändes' radikalism till en katolskt färgad religiositet, som präglar J:s hela senare alstring, bl. a. omfattande diktsamlingar *I Bekendelse*, 1895; *Digte i Danmark*, 1944), reseskildringar (*Det tabte Land*, 1912), de till flera språk översatta helgonbiografierna *Frans af Assisi* (1907), *Katarina af Siena* (1915) o.

Birgitta af Vadstena (2 del., 1941 o. 1944; sv. övers. 1942 o. 1944) samt det självbiografiska verket *Mil Livs Legende* (7 bd, 1916—28).

Jörgensen, Thorvald (1867—1946), dansk arkitekt, återuppförde *Christiansborgs flott* i Köpenhamn.

Jörgensen, Ellen, f. 1877, dansk historiker, kändare av medeltidens nordiska källor.

Jörlanda, kommun i s. Bohuslän, Göteb. l.; Stenungsunds landsf. distr., Inlands doms. 1,213 inv. (1947).

Jörn, kommun i mell. Västerbotten, Västerb. l.; Jörns landsf. distr., Västerb. n. doms. 5,588 inv. (1947), därav i Jörns municipal-samhälle 1,057.

Jösse domsaga, Värmlands l., ett tingslag med tingsställe i Arvika. 35,505 inv. (1947). Domarens adr.: Arvika.

Jösse Eriksson, d. 1436, Eriks av Pommern fogde över Västmanland o. Bergslagen, av dansk börd, framkallade genom sin hårdhet Englebretks bonderesning 1434, varvid J. fördrevs o. slutl. mot given lejd avrättades.

Jössefors, träsliperi o. pappersbruk i v. Värmland, Arvika kommun. Äg. Billeruds AB.

Jösse härad, Värml. l., omfattar 9 kommuner: Kola, Eda, Bogen, Gunnarskog, Ny, Algå, Mangskog, Brunskog o. Boda. 20,778 inv. (1947). Jösse domsaga.

Jösse kontrakt, Karlstads stift, Värml. l., omfattar 13 församlingar. Kontraktsprostens adr.: Arvika.

Jössing, efter den britt. uppbringningen av tyska hjälpartyet Altmark i Jössingfjord febr. 1940 av Nasjonal Samling präglad benämning på med England sympatiserande norman.

K

K k, antikva el- latinsk stil K k, kursiv.

Ꞥ ꞥ, fraktur el. tysk stil. Ꞧ ꞧ, gotisk stil.

K i. Rom. siffertecken = 250; K = 250,000. — 2. Kem. tecken för en atom kalium. — 3. °K anger kelvindrader.

Kaag, höll. enmastat mindre fiskefartyg. **Kaalund** [kå-], Hans Vilhelm (1818—85), dansk skald, efterromantiker. Bl. diktsaml. *Et Foraar* (1858) o. *En Eftervaar* (1877).

Ka'ba, arab., »tärning»; islams främsta helgedom, belägen inom moskén el- Harams område i Mecka. Består av en fyrkantig byggnad, behängd med ett svart identtäckte (se bild); inmurad i s.ö. hörnet finnes den heliga svarta stenen. Varje muhammedan är skyldig att företaga en vallfärd till Kaba.

Kabakovsk', stad i förvaltningssomr. Sverdlövsk, Ryssland, ö. om Ural. 65,000 inv. (1939). I närh. järngruvor. Metallindustri.

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

Kaba'l (av hebr. *kabbala*), hemlig sammanlutning, sammansvärjning. ränker. Jfr Cabalen.

Kabardiniska republiken, autonom sovjetrepublik i n. Kaukasien, genomfluten av fl. Terek. 11,800 kvkm, 360,000 inv. (1939), kabardiner, balkarer m. fl. Boskapsskötsel o. åkerbruk. Huvudstad: Naltjik.

Kabb'ala (hebr., »det mottagna»), urspr. benämning på vissa gammaltestamentliga skrifter o. traditioner. Under medeltiden namn på en hemlig, mystisk lära, som ansågs giva nyckeln till världsordningens mening. — **K a b b a l i s t i s k**, hörande till kabbala; hemlighetsfull, mystisk.

Kabeleka, art av örtsläktet *Caltha*.

Kabel. *Elektrotekn.* Elektriskt ledning, vanl. av en el. flera inbördes isolerade koppartrådar, e n- resp. flerledarekabel, avsedd att nedläggas i marken, jordkabel, i gruvor, gruvkabel, el. i sjöar o. vattendrag, sjökabel. Som isoleringsmaterial användes num. huvudsakl. oljedräkt papper. Kablar måste för att tåla de ganska stora dragpåkänningarna

dessutom i allm. armeras med inlagda järnband el. järntråd o. förses med blymätel, vilken i särskilda maskiner pressas kring kabeln. — *Sjöv.* Grovt kabelslaget tågvirke, anv. till bogsering, förhållning m. m. Jfr Kardel.

Kabelgatt, förvaringsrum för tågvirke på handelsfartyg.

Kabeljo (av höll.), en fiskvara, beredd av stor torsk o. långa. Fisken urvattnas först o. då därefter ligga några dagar i salt, varefter den halvtorr pressas ned i fjårdingar.

Kabellarium, ändlöst tåg el. kätting för hemtagning av kablar el. kättingar.

Kabellängd, till sjöss brukligt längdmått = 185.2 ra C/10 distansminut).

Kabelslaget säges tågvirke vara, när det sammanslagits medsols. Motsats: trosslaget. Kabelstek, sätt att fästa ihop två kablar el. grova rep.

Ka'belväg, ett av Tyofotens största fisklägen, på Östvägöy, n. Norge. 1,130 inv.

Kabinda, hamnstad i Portugal, Västafrika, n. om Kongos mynning. 5,000 inv.

Kabinett' (fr. *cabinet*, av kelt. *caban*, hydda), litet rum (egentl. för förvaring av samlingar, t. ex. myntkabinett, vaxkabinett); avtråde; regering, ministär el. en trängre krets av ledande personer inom en ministär.

Kabinettet för utrikes brevväxlingen, ett 1791 upprättat organ för utrikesärendena, 1840 ombildat till utrikesdepartementet, som off. alljämt benämnes äv. K.

Kabinettsformat, för fotografiska porträtt använt format, vanl. 12 x 16.5 cm.

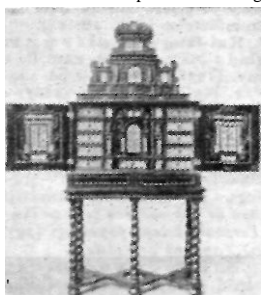
Kabinettsfråga, fråga, vid vars avgörande en ministär (kabinett) fäster så stort avseende, att dess kvarsittande el. icke är beroende av utgången.

Kabinettskammarherre, högre hovfunktionär, tjänstgörande hos konungen. Kan num. äv. vara hederstitel.

Kabinettskassan betecknade före 1906 de anslag på utrikesdepartementets huvudtitel, som utgingo från sv. o. norska statsverken till avlöningar åt diplomatiska tjänstemän. Även ett hemligt anslag hörde hit, vilket disponerades av utrikesministern med personlig redovisningsskyldighet inför konungen. Kassans överskridande med därav följande skuldsättning framkallade vid 1840—41 års riksdag en häftig strid.

Kabinettskåp, ett mindre skåp för förvaring av kuriosa etc.

Det är rikt inrett med lådor o. fack o. vilar på ett bordliknande underrede; kom i bruk vid 1500-t:s mitt o. var på modet under hela 1600-t. Det ofta dyrbara trämateriet (ebenholts) pryddes vanl. med inlägg. av elfenben, metaller, sköldpadd, pär-

lemor el. olika marmorsorter. Stora kabinettsskåp med samlingar av kuriositeter benämnas ofta konstskåp.

Kabinettssekreterare, ämbetsman i utrikesdepartementet; utövar såsom utrikesministerns närmaste man ledningen av departementets arbete.

Kabinettsstycke, liten målning med varje detalj noggrant återgiven. Kabinettsmåleriet uppstod på 1600-t. i Holland o. fick sitt namn

av att dyl. målningar då voro förhärskande i borgarhjemmens rum el. »kabinett».

Kabinettsärenden, under frihetstiden vissa regeringsärenden, som på grund av mindre vikt ej behövde avgöras i hela rådets närvaro; efter 1772 det stora flertalet sådana ärenden. Ehuru behandlade i statsrådet ha även efter 1809 en del regeringsmål så rubricerats (inom justitie- o. försvarsdepartementen).

Kabriol [-åll], kabrio-
le eller fr. *cabriole*,
luftsprång, tvåhjuligt, en-
spänn, lätt åkdon på fjädrar
o. med sufflett. Jfr
Automobil, Cab o. Cabriolet.

Ka'bul. 1. Biflod fr. h. till Indus. 500 km. Kommer från Afghanistan. — 2. Huvudstad i Afghanistan, vid K. 1. 120,000 inv. Mötespunkt för karavanvägar. Univ., grundat 1932. En ny huvudstad (Dar-el-Aman) var under byggnad ända till 1929, då arbetet härpå upphörde till följd av Amanullahs abdikation.

Kaby'ler, berbisk folkstam i Algeriet o. Marocko, n. Afrika. Jfr Abd el-Krim.

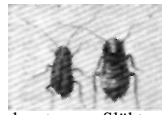
Kabyss's skeppskök; kyffe; hytt.

Kachera [kasje'-] (av fr. *cachere*), dölja.

Kackalo'rum (trol. latinisering, uppkommen i studentslang i anslutning till *kackla*) el. ko l o'rum, oväsen, bråk.

Kackerlackor, *Blattodea*, insektsordning.

I allm. till formen ovala, platta, bruna insekter, vilkas hanar äro försedda med långa, läderartade täckvingar (se bild). Trivas bäst i värme, varför de ofta träffas i bryggerier o. bagerier. Förekomma i ett stort antal arter o. Släkten, särsk. i varma länder. Ohyra.

Kadas'ter, dets. som katastrof.

Kada'veri (av lat.), död djurkropp, as, lik. Kadaveri'n, pentametylendiamin, $H_2N \cdot (CH_2)_5 \cdot NH_2$, en amin, som bildas genom sönderdelning av aminosyran lysin vid äggviteämnenas förruttelse. Räkñas till ptomainerna (likgifter) men är icke giftig. En närbesläktad förening är putrescin.

Kadaverlydnad, blind lydnad. Uttrycket härrör från jesuitordens bestämmelse, att dess medlemmar gentemot en överordnad måste i sin lydnad vara motståndslösa som ett lik (lat. *cada'ver*).

Ka'den-Bandrow'ski, Juliusz (1885—1945), polsk författare. Polska akad:s sekr. 1933. Hans mest kända romaner äro: *Czame skrzydla* (2 bd, 1928—29; De svarta vingarna) o. *Mateuz-Rigda* (3 bd, 1933), realistiska skildringar av livet i Polen efter Första världskr.

Kadens [-dangs'] (fr. *cadence*, it. *cadenza*; cgentl. fallande). 1. Följd av toner el. ackord, som bildar slutet på en musikalisk sats. — 2. I en instrumentalkonsert (vanl. i första satsen) inlagd fantasi, som spelas av solisten utan orkesterbeledsagning. Är komponerad antingen av tonsättaren själv el. av någon framstående solist.

Ka'der (fr. *cadre*, ram, av lat. *quadrum*, fyrhörning), den fast anställda personalen vid krigsmakten, särsk. av befälsgrad.

Kadet' (av fr. *cadet*, den andre el. yngste sonen i en familj), elev vid skola för utbildning av officerare.

Ka'di, domare i muhammedanska länder. Kadi'jevka, förr S e r g o, stad i ö. Ukraina, SSSR. 68,000 inv. (1939). Stenkolsgruvor.

Kadiubek (kadlo'bek'), W i n c e n t y (1160—1223), polsk biskop, kanoniserad 1764, krönikeskriivare (*Chronica Polonomum*).

Kadmie'ra, överdraga annan metall med kadmium. Utföres galvaniskt.

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

Kad'mium, en vit metall, hårdare än tenn, kan dragas till tråd o. uthamras till bleck. Kem. tecken *Cd*, atomvikt 112.41 (8 stabila isotoper), atomnr 48, spec. vikt 8.64, smp. 321°, kokp. 767°. Förekommer i små mängder som mineral i förening med svavel. Metallen användes som överdrag på järn, i lättsmälta legeringar o. i normalelcmt. Föreningarna äro giftiga. Kad'miumsulfid, CdS, användes som gult färgstoff (kadmiumgult) o. i blandning med kadmiumselenid som ett rött färgstoff, kad'miumrött, vilket num. ersätter cinnober.

Kadmiumelement, dets. som Westtonelement.

Kadmos, i grek. myt. Tebes grundläggare.

Kadrijl' (av fr.), fransäs, dansad av 4 par.

Kaducé (lat. *caduceus*), Hermes' (Mercurius') vingpryddä, av två ormar omslingrade läroldsstav (se bild). Sedermera sinnebild för köpenskapen.

Kaffa. 1. K. el. G o m a r a, landskap i sv Etiopien. — 2. K. el. K e f e, på 1300—1400-t namn på Feodosija.

Kaffe (av arab. *kahwa*, ett ord av ovisst ursprung, tidigast belagt i betydelsen *vin*), benämning på fröna (»bönorna») av *Coffea*-arter o. på den av dem beredda drycken. Viktigast är *C. arabica* (Etiopien, Ostafrika), nu odlad överallt i tropikerna, särsk. i Brasilien. Fröna innehålla koffein (en purinbas), som har en upplivande verkan på nervsystemet. Kaffe infördes i Sverige först i börj. av 1700-t.; förbrukningen blev snart föremål för reglerande lagbestämmelser o. förbjöds vid upprepade tillfällen. Sed. 1822 har den varit fri med undantag för ransonering under kristider.

Kaffegök el. (k a f f e) k a s k, kaffe med tillsats av brännvin el. konjak. Uttrycket sammanhänger med en folktrö om gökgällets skadliga inverkan, mot vilket man kunde skydda sig genom en sup på fastande mage.

Kaffein, dets. som koffein. Kafferkorn, annat namn för durra. Kaffrer, en till bantufolken hörande folkgrupp i s.ö. Afrika, mellan Sambesi o. Stora Fiskfloden. Till gruppen höra bl. a. zuluerna.

Ka'fir, arab., »otrogen», muhammedanernas benämning på alla dem som icke hylla islam. Kafirista'n, berglandskap i ö. Afghanistan, s. om Hindukujs). Omkr. 13,000 kvkm. Före den afghanska erövringen av landet 1896 var befolkningen hednisk, varav namnet (jfr Kafir).

Kafka, Franz (1883—1924), tysk författare o. jurist av judisk börd, f. i Prag. K:s starkt suggestiva noveller, bl. a. *In der Strafkolonie*, o. romaner visa en sträng, mörk livssyn; människan jagas av skuldskänslor o. livet är en evig, obeckvärg rättegång. K. har starkt influerat 40-talsets litteratur. Romanerna *Der Prozess* (1925; Processen, 1945), *Das Schloss* (1926; Slottet, 1946) o. *Amerika* (1927; sv. övers. 1947) ha utgivits postumt av Mas Bröd liksom av *Gesammelte Schriften* (6 bd, 1935—37).

Kaffläs (Kalvas), gods i ö. Västergötland, Ilöbms m. fl. kommuner, Skarab. l., känt sedan 1300-t.; sedan 1723 i friherrl. ätten von Essens ägo. Manbyggnad från 1770-t.

Kafta'n, turk., österländsk långrock med vida ärmar.

Kaga, kommun i mell. Östergötland, Östergöt. l. (past.adr. Malmslätt); Gullbergs landsf. distr., Linköpings doms. 533 inv. (1947).

Kaga'len (av hebr., församling), hemlig centralorganisation för det finl. passiva motståndet mot förryskningspolitiken, stiftad i Helsingfors hösten 1901. Bl. medl. I., Mechelin o. P. E. Svinhufvud.

Kagano'vitj, I. å s a r, f. 1893, rysk politiker, sekr. i kommunistiska partiets centralkommitté 1928—35, folkkommissarie för transportväsendet 1935—44; sed. 1946 vice ordf. i ministerrådet o. minister för järnvägarna.

Kagera, flod i Britt. Ostafrika, utfallande i Victoriasjön. 600 km. K. räknas som Nilens källflod.

Kagg, Lars (1595—1661), greve, riksmarsk, tjänade i fält under Moritz av Oranien o. Gustav II Adolf, försvarade berömligt Regensburg 1634 o. Göteborg 1644—45 samt ledde under Karl X Gustavs 2:a danska krig angreppet på Norge. 1660 medlem av förmyndarstyrelsen för Karl XI.

Kaggeholm, förr Vetterstj, gods i Ekerö kommun, Sthms l., känt från 1300-t. Huvudbyggnad från omkr. 1730. Agdes bl. a. av Bo Jonsson Grip, Lars Kagg, som gav gården dess namn, o. av Erik Lindschöld. Tillhör sed. 1943 Filadelfiaförsamlingen, som där grundat en folkhögskola.

Kagoshi'ma, stad i Japan, på ön Kyushu. 182,000 inv. (1935). Berömd tillverkning av porlän o. vapen.

Kahl, Achatius Johan (1794—1888), präst, i:c stadskomminister i Eund o. kyrkoherde i Stora Råby (1827), bekant för arb. *Tegnér o. hans samtida i Lund* (1851) o. andra Tegnérminnen samt för sina Swedenborgsstudier.

Kahlson, Georg, f. 23g 1901, fysiolog, prof. i Lund sed. 1938. Energist förespråkare för bättre ekonomiska villkor för den medicinska forskningen i Sverige. Hed.dr i Oslo 1946.

von Kahr, Gustav (1802—1934), bayersk politiker. K. var mars 1920—sept. 1921 chef för en borgerlig koalitionsregering o. sept. 1923—febr. 1924 »generalstatskommissarie» med vidsträckt befogenheter. Härunder omtentgjorde K. i nov. 1923 Hitlers m. fl. monarkistiska omstörtningplaner i München. Undanröjdes vid massavrättningarna 30 juni 1934.

Kaifas [kaj'-], judisk överstepräst omkr. 18—36 e.Kr. En av dem som förordade Jesu korsfästelse (Jon. 18: 14).

Kai-feng el. K a i f ö n g, stad i Kina, huvudstad i prov. Honan, nära fl. Huangho. 450,000 inv. (1936). Grundad på 800-t. f.Kr.

1. K a i l a, E r k k i (1867—1944), finl. teolog o. politiker (Finska nationella samlingspartiet), biskop i Viborg 1925, Finlands ärkebiskop från 1935. Teol. hed.dr i Uppsala 1941.

2. K a i l a, E j n o, f. 1890, som till föreg., finl. filosof, prof. i Abo 1921—30, därefter i Helsingfors. Bl. arb. *Den mänskliga kunskapen, vad den är och vad den icke är* (1939; sv. övers. s. å.), *Personlighetens psykologi* (1934; sv. övers. 1935) o. *Tänkens oro* (1945).

Ka'ilas, Uuno (1901—33), finsk författare, skald, förnyare av den finska lyriken; översatt till svenska.

Kaima'ner,

Caiman, ett

släkte krokodil-

djur, skilt från

de närstående al-

ligatorerna bl. a.

genom ett verk-

ligt bukpansar.

Sydamerika.

Kaima'nfisk el. b e n g ä d d a, *Lepidos-*

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

teus oss'eus, en art benganoider. Huvudet långt utdraget, påminnande om gavalens, kroppen om gädans. Längd upp till 2 m. Glupsk rovfisk. Nordamerika.

Ka'in, enl. 1 Mos. 4: 1 ff. Adams o. Evas äldste son, sin broder Abels mördare; ka i n s märke: prägel av brott o. skam.

Kaini't, mineral av klorid o. sulfat av kalium o. magnesium, $KCl, MgSO_4 \cdot 3H_2O$, ett av de som kaligödselmedel viktiga kalisalterna från Stassfurt i Tyskland. Jfr Karnallit.

Kainz [kajnts], Joseph (1858—1910), skådespelare av ungersk-judisk börd, en av den realistiska skådespelarkonstens grundläggare i Tyskland o. Österrike.

Kairo [kaj'-], huvudstad i Egypten, vid h. Nilstranden, strax s. om deltat. 1,329,000 inv. (1939) varav ca 60,000 européer. Grundad 973.

Omr. 500 moskéer. De mest betydande äro Ibn Tulun o. Kalaun (med värdefulla inventarier) samt sultan Iassans moské (1356—63). Från Citadellet domineras staden av Mohammed Alis marmormoské (färdig 1857). Islams förnämsta univ., el-Azhar, gr. 972; märkligt egypt. fornmuseum o. bibliotek med arab. handskrifter. Livlig handel o. sjöfart samt ej obetyd. industri. Flygplats Almaza. Vinterkurort. S.ö. om K. ligga kalif- o. mamluckgravar, prydda med vackra moskéer (se bild), o. i s.v. Gise med stora pyramidfält.

Kairomötet. I K. hölls 22—27 nov. 1943 i anslutning till Teherankonferensen ett allierat möte, i vilket bl. a. Roosevelt, Churchill o. Chiang Kai-shek deltog, för rådplägning angående den fortsatta krigföringen, speciellt beträffande Japan. Resultatet blev den s. k. S t i l l a h a v s d e k l a r a t i o n e n, enligt vilken krigets syfte skulle vara att inskränka Japan till själva öarna. I deklarationen förklarades vidare, att Korea »i sinom tid» skulle bli självständigt.

Kaironeia, forngrek. stad i v. Beotien. Vid JK vann Filip av Makedonien 338 f.Kr. en seger över tebaner o. atenare.

Kairouan el. K a i r w a n, stad i n. Tunis. 23,000 inv. 1936). En av muhammedanernas heliga städer med talrika kloster o. moskéer.

Sidi Okbas moské med material från romerska o. bysantinska byggnader, se bild å föreg. spalt.

Kaisari'je, turk. stad i mell. Mindre Asien. 58,000 inv. (1945). Mattvävning, frukt- o. vinodling. — I närh. ruiner av det forntida Mazaka, Kappadokiens huvudstad, av romarna kallat Caesarea.

Kaiser [kaj'-], Frederik (1808—72), höll. astronom, chef för Leydens observatorium. Utförde ytterst noggranna observationer av dubbelstjärnor o. planeten Mars.

Kaiser [kaj'-], Georg (1878—1945), tysk författare. Skrev expressionistiska skådespel.

Kaiser [kej's^o], Henry John, f. 1882, amerikansk industriman, väg- o. vattenbyggare. Skapare av Boulderdammen o. Grand Coulee. Har genom en revolutionerande skeppsbyggnadsteknik förkortat byggnadstiden för fartyg o. producerade under Andra världskr. s. k. *Libertyships*, fartyg på 10,000 ton, på 31 dagar. Av. biltillverkning (märket Kaiser-Frazer).

Kaiser-Friedrich-Museum [kaj'ser-fri'dri:lj-mose'om] i Berlin, uppfört 1897—1904, på sin tid en av världens största konstsamlingar.

Kaiserslautern [kaj-], stad i delstaten Rhein-Pfalz, s. Tyskland (Pfalz, Bayern). 71,000 inv. (1939). Betydande industri. Fri riksstad 1252—1357.

Kaiserstuhl [kaj'sersjtöl], vulkanberg i s.v. Tyskland, Baden, nära Rhen, med ett 40-tal toppar (den högsta 560 m).

Kaiser Wilhelm Institut [-in'sjtitot], världsberömda tyska institutioner, som huvudsakl. bedrev naturvetenskaplig forskning, de flesta belägna i Dahlem i Berlin, tillhörande Kaiser Wilhelm-Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften, stiftad 1911 på initiativ av kejsar Vilhelm II o. A. von Harnack. Sed. 1946 ha dess institutioner flyttats till Göttingen, där det 1948 bildade Max Planck-Gesellschaft efterträtt K. W. I. som den tyska naturvetenskapliga forskningens förnämsta institution.

Kaj, en med förtöjningspallare, transportanordningar o. dyl. försedd utbyggnad av en strand, avsedd för lossning o. lastning av därintill förtöjda fartyg.

Kaja el. a l i k a, *Coloeus monedula*, en kråkfågel, utbredd över hela Europa, n. Afrika o. v. Asien. Häckar hos oss upp till Jämtland, oftast kolonivis o. helst i gamla byggnader, kyrktorn m. m. I allm. flyttfågel. Svartbrun med askgrå hals o. undersida.

Kaja'k, i polartrakterna använd båt.

Kaj ana, fi. K a j a a n i, stad i mell. Finland, Uleåborgs l., Österbotten, s.ö. om Ule träsk. 8,300 inv. (1942). Grundad 1651.

Kaja'neborgs slott uppfördes vid 1600-t:s början på en holme i fl. Kajana, vid staden Kajana, o. förstördes av ryssarna 1716. Statsfångelse på 1600-t.; där höllös bl. a. Johannes Messenius o. Wivallius fånglade.

Kaj'anus, Rober t (1856—1933), finl. musiker, framstående dirigent, 1897—1926 musiklärare vid univ. i Helsingfors, erhö 1923 professors namn. Körverk, säng- o. pianostycken.

Kajepu'tolja, en flyktig, aromatisk olja, som utvinnes genom destillation av blad o. frukter av det indomalajiska trädet *Melaleuca leucaden'dron* (fam. *Myrtaceae*). Anv. som läkemedel.

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

Kajma'ner, dets. som kaimaner.

Kajma'nfisk, dets. som kaimanfisk.

Kaju'ta, chefsens bostad på örlogsfartyg. AV. däckshus akterut på handelsfartyg.

K. A. K., förkortning för *Kungl. Automobilklubben*.

Kakadu'or, papegoj med ofta mera hög än lång, stor o. oerhört kraftig näbb. På huvudet nästan alltid tofs. Svarta, vita o. grå. Australiska området. (Se bild.)

Kakao, benämning på de (»bönona») av arter tillhörande släktet *Theobroma* (fam. *Sterculiaceae*), särsk. *Theobroma cacao*, inhemsk i Central- o. n. Sydamerika o. odlad i tropikerna. För att få mild smak underkastas fröna en jäsningsprocess o. bli där efter äv. aromatiska. De innehålla närmare 50 % fett, därjämte kolhydrater, äggvita, garvämne samt purinbasen teobromin, som har en upplivande verkan. Fetttet, kakaosmör, vid vanlig temperatur fast, erhålles genom varmpressning av fröna o. användes till pomador o. finare salvor. Av den fettrika återstoden framställes kakaopulver.

Kakel, platta el. särsk. format stycke av bränd, på en yta glaserad. Användes till väggbeklädnad, kakelugnar m. m.

Kakelugn, murad, vanl. kakelbeklädd eldstadsanordning. Förekom redan under medeltiden. Till form o. dekoration har kakelugnen följt tidsstilarna.

Kakemo'no, jap., rulle av sidentyg el. papper med en trästav i vardera kortändan, med i höjden utförda östasiatiska målningar. En rulle för breddbilder kallas makimono.

Kakexi' (av grek. *kakos*, dålig, o. *kexis*, förhållande), det dåliga allmäntillstånd, som utmärker personer lidande av vissa svåra sjukdomar. Består främst i avmagring, kraftlöshet o. grådiskig blekhet.

Kaki el. khaki (hind. *kaki*, stoft), impregnerat bomullstyg, vars färg, kakaifärg, är föga ömtålig för smuts o. på avstånd är svårt att urskilja mot marken. Användes till fältuniformer, sport- o. arbetskläder m. m.

Kakiplommon el. persimon, den orange-färgade frukten av *Diospyros kaki* (fam. *Ebenaceae*), ett i Japan o. Kina allmänt odlad fruktträd.

Kakodyl, en värd organisk arsenikradikal, $As(CH_3)_2$, som ingår i flera föreningar o. även förekommer fri som en färglös vätska med otrevlig lukt.

Kakoforri' (avgrek. *kakos*, dålig, o. *fone'*, ljud), missljud; dissonans i musik. Motsats: *enfonia*. Kakteer el. kaktusar, arter av växtfam. *Cactaceae*.

Kaktusfikon, den bärlika frukten av *Opuntia ficus indica*, en i Central- o. Sydamerika inhemsk, överallt i tropikerna odlad kaktusväxt.

Kakumina'l (av lat. *cacumen*, topp), språkligt, som frambringas med tungan mot höga gommen, t. ex. tjockt l i vissa sv. dialekter.

Kalabali'k, turk., tumult. — Kalabaliken i Bender 31 jan. o. 1 febr. 1713, en strid vid byn Vamitsa nära Bender, vari Karl XII tillfångatogs efter sin vägran att lämna Turkiet. Efter kalabaliken, för vilken sultanen stod främmande, förbättrades Karl's ställning i Turkiet.

Kalaba'rbönor, de hårda, svartbruna, njurformade, intill 3 cm långa fröna av *Physostigma venenosum* (fam. *Leguminosae*), en i tropiska Västafrika (Kalabarkusten) växande, störbönlignande art. Innehålla fytostigmin (se d. o.).

Kalaba'rkrusten, kustområdet mellan Kamerunberget o. Nigers mynning, Västafrika.

Kalabre'serhatt, toppig filthatt med breda brätten (bäres av herdarna i Kalabrien).

Kalabriern, it. Calabria, landskap, omfattande s.v. halvön av Italien, prov. Catanzaro, Cosenza o. Reggio di Calabria. 15,083 kvkm, 19 mil. inv. (1943). Bergigt, skogbevuxet. — I forntiden var K. namnet på s. delen av nuv. Apulien.

Kalahari, stort öken- o. stäppområde i s. Afrika, huvudsakligen inom Bechuanaland. 900—1,200 m ö. h. Rikt på högvilt.

Kalamazoo [kæl'mozo] stad i Michigan, n. För. Stat. 54.000 inv. (1940). Pappersindustri.

Kal'amias, grek. bildhuggare, verksam omkr. 480—450 f.Kr. Intet annat verk finnes bevarat.

Kalamite't (av lat.), missöde, olycka.

Kalan', dets. som havsutter.

Kalan'der, maskin för pressning av tyg o. glättning av papper mellan hårt sammanpressade metallvalsar, vilka stundom göras ihåliga för upphettning med ånga.

Kala's (av lat. *collatio*, sammanskott), kollation, gåstabud, festmåltid.

Kalcedon [-dån], tät mineral av kvartsgruppen. Flera vackert färgade varieteter utgöra ömtycka halvådelstenar (heliotrop, grön med blodröda fläckar, karneol [-ål], eulröd el. röd krysoptas, Rön, m. fl.). (Se färgplansch.) Vanlig kalcedon är gråaktig, oklart genomlysande. Arkansassten, en grå kalcedon från Arkansas, användes som brysten för finare verktyg.

Kalcedon, fordom stad i Mindre Asien, vid Marmarasjön, nära Konstantinopels förstad Kadiköi. 451 e.Kr. säte för 4:e ekumeniska kyrkomötet.

Kalciferol [-rå], dets. som vitamin D₂.

Kalcinera, glöda under lufttillträde; förnska; num. vanl. i bet. bortdriva ett ämnes kristallvatten genom upphettning.

Kalcit', dets. som kalkpat.

Kalcium, en vit, smidig metall, som lätt oxideras i luften. Kem. tecken Ca, atomvikt 40,08 (6 stabila isotoper), atomnr. 20. Spec. vikt. r., smältp. 845°, kokp. 1,240°. Förekommer rikligt i olika bergarter o. mineral, ss. kalksten, fältspat, apatit o. flusspat. Framställes genom elektrolys av smält kalciumklorid. Kalciumföreningarna spela en mycket stor roll i både djur- o. växtorganismer. — Kalciumhydroxid, $Ca(OH)_2$, släckt kalk, ett vitt, i vatten svårslöligt pulver, erhålles genom begjutning, »släckning», av osläckt kalk med vatten; användes till murbruk, kemisk-tekniska preparat o. som jordförbättringsmedel. Jfr Kalkvat-

ten. — Kalciumfosfat, $Ca_3(PO_4)_2$, utgör huvudmassan i djurens ben. Ingår i mineralen apatit o. fosforit. — Kalciumkarbid, CaC_2 , erhålles genom upphettning av kalk o. kol i elektrisk ugn. Utvecklar vid begjutning med vatten acetylen o. bildar tills, med kväve kalkkväve. — Kalciumkarbonat, $CaCO_3$, förekommer i naturen som kalksten, marmor o. krita. Användes som byggnadsmaterial samt till framställning av osläckt kalk o. kolsyra. — Kalciumklorid, klorkalcium, $CaCl_2 \cdot 6H_2O$, erhålles som biprodukt vid framställning av soda; användes inom kyltekniken o. som dambindande medel på vägar samt i vattenfri form som torkmedel för gaser o. organiska vätskor. Jfr Klorkalk. — Kalciumnitrat, kalksalpeter, $Ca(NO_3)_2$, fram-

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på ||

ställes av luftens kväve o. användes som gödselmedel (jfr Norgesalpeter). — **Kalcium**-oxid, CaO, osläckt kalk, ett vitt pulver el. vita bitar, som erhållas genom glödgning av kalciumkarbonat. — **Kalciumsilikat** av olika sammansättningar ingår i flera bergarter o. utgör en viktig beståndsdel i allt gås. — **Kalciumsulfid**, CaS, ett vitt ämne, som efter belysning fosforescerar i mörkert. — **Med.** Inom medicinen ha kalciumsalter (laktat, klorid, fosfat etc.) fått stor användning vid bl. a. allergiska tillstånd som nässelfeber, hönsuva o. astma.

Kaldéen, forntida landskap i s. Babylonien; sedan en kaldeisk dynasti bestigit Babylonien tron (625 f.Kr.) brukat som namn på Babylonien.

Kaldéer, en semitisk folkstam, som bebodde Kaldéen från n:e årh. f.Kr. o. 625 f.Kr. erövrade Babylonien. Emedan astrologien nått en hög utveckling i Babylonien, kom kaldé i antikens Rom (äv. i GT) att beteckna astrolog el. spåman.

Kaldeiska kristna kallades förr nestorianerna i Persien o. angränsande trakter; num. namn på de till rom.-kat. kyrkan anslutna persiska nestorianerna.

Kalebass'trädet, sv. namn på *Crescentia cuje* U.

Kaledonien, lat. *Caledo'n* la, romarnas namn på n. Skottland.

Kaledoniska bergskedjan, den genom veckning före devonperioden bildade bergskedja, som från Irland över Skottland, Shetlandsöarna, Orkneyöarna o. Skandinavien sträckte sig till Spetsbergen o. av vilken den skandinaviska fjällkedjan jämte veckbergen i de nämnda länderna utgöra rester.

Kaledoniska kanalen, eng. *Caledonian canal*, i n. Skottland, går genom Glenmore-dalen o. förenar Atlanten med Nordsjön. 97 km lång.

Kalejdoskop [skåp] (av grek. *kalo's*, skön, *ét'dos*, form, o. *skopé'tn*, se), en optisk leksak, bestående av ett med okular o. vinkelspegel försedd rör, i vars från ögat vända ända placeras färgade glasstycken o. dyl., som äro fritt rörliga mellan två glasskivor. I vinkelspeglens synas dessa mängdubblade till en stor brokig stjärna, vars utseende förändras, då glasbitarna vid vridning av röret flytta sig inbördes. Kalejdoskopet uppfanns av sir David Brewster 1817.

Kalenda'rium, tabell över helg- o. märkesdagar.

Kalen'der (av lat.), förteckning över årets dagar, ordnade i veckor, månader o. andra perioder, jämte uppgifter av astronomisk, borgerlig el. kyrklig betydelse. Vår kalender är i huvudsak ett verk av Julius Caesar (julianska kalendern el. »gamla stilen») med av påven Gregorius XIII införda ändringar (gregorianska kalendern el. »nya stilen» från 1583). Protestantiska länder, däribland Sverige 1753—1844, använde någon tid den s. k. reformerade kalendern med astronomisk påskräkning men i övrigt lik den gregorianska kalendern. Den franska revolutionens kalendern (1793—1805) indelade året i 12 månader om 30 dygn, vartill lades 5 el. 6 skottdagar vid årets slut. — **Beständig kalender** (lat. *calendarium perpetuum*) är en för lång tid giltig tabell, som fordom inristades på en träskiva el. käpp, kallad prim-el. rustav.

Kalenderår, ett år räknat från 1 jan. till 31 dec.

Kalesch' (fr. *caleche*), lätt, fyrhjuligt, halvtäckt åkdon med två mot varandra vända säten. (Se bild.)

Kal'evala, finska hjältedikter, sammanförda till ett diktverk av Elias Lönnrot på grundvalen av sånger, »runor», ur Karelsns folkdiktning (utg. 1835; omarb. o. tillökad uppl. 1849; sv. övers. 1864—68). En säkrare, vetenskapligt kritisk bedömning av Kalevaladiktarna började dock först på 1880-t. med Julius Krohn. Efter dennes historisk-topografiska metod (varvid varje sångs vandring från trakt till trakt påvisas) fullföljde sedan sonen Kaarle Krohn detta arbete. Uppfattningen av K. som ett enhetligt epos är numera allmänt övertagen.

Kal'evipoeg, estniskt nationalepos, författat av läkaren F. Kreutzwald (1803—82), som, sporrat av Lönnrots framgång med Kalevala (se d. o.) o. på grund av att flera av Lönnrots ransångar även levde i estnisk folktradition, härmed sökte skapa en estnisk motsvarighet.

Kale'viska avdelningen, en veckad prekambrisk avdelning av berggrunden i Finland. Anses vara äldre än den jätulska men yngre än den bottniska avdelningen.

Kalf, **W** i l e m (1622—93), boll. stillebenmålare, mest känd genom sina av utmärkta ljus- o. färgskiftningar kännetecknade små målningar med vardagsmotiv.

Kalfak'tor (av lat. *calefa'cere*, göra varm), soldat, som tjänstgör som uppsarett åt officer.

Kalfat'ra (av arab.), tätta näten (springorna) på träfartyg; bildligt: nagelfara, strängt bedöma.

Kalfjäll, mark ovan trädgränsen.

Kalgan', kin. **C** h a n g - k i a, stad i n. Kina, prov. Chahar. Omkr. 70,000 inv. Genom sitt läge vid vägen till Mongoliet o. Sibirien viktig för handeln.

Kalgoalie [kalgo'0li]. stad i Västra Australien. n.000 inv. (1945)- Medelpunkt i ett guldfält (upptäckt 1892).

Kalgu'ev, ö i N. Ishavet, tillhör förvaltningsomr. Archangelsk, Ryssland. 3,496 kvkm. Tundra. Rik på sjöfåglar. Beboad av samojeder.

Kal'i, en gammal benämning för kaliumoxid o. kaliumhydroxid. Jfr Kalisalter.

Kali'ber (av fr.), diametern på loppet i ett eldvapen. Vapnet betecknas ofta med kaliber-måttet, t. ex. 6.5 mm gevär, 7.5 cm kanon osv.

Kalibrering, noggrann bestämning av skalor o. mått genom jämförelse med lämplig enhet.

Kalidarium (av lat. *cal'idus*, varm), varmt växthus.

Kalida'sa (trol. på 400-t. e.Kr.), Indiens främste skald, av vilkens verk dramat *Sakuntala* (sv. övers. 1875) o. den lyriska dikten *Meghaduta* (Molnbudet, 1875) blivit mest berömda o. översatts till de flesta kulturspråk.

Kalif (arab. *chalifa*, ställföreträdare) kallas Muhammeds efterträdare som islams andliga o. världsliga överhuvud.

Kalifa't, en kalifs värdighet, äv. hans världsliga makt. **Hist.** Kalifatet innehades av 1) de fyra första kaliferna (Abu-bekr, Omar, Osman, Ali) 632—661, i strängt rättroten mening de enda rätta, fritt valda bland profetens trogna, 2) Omajjadernas dynasti 661—750 med Damaskus som huvudstad, 3) Abbasidernas dynasti 750—1517 med huvudstad i Bagdad o. efter mongolernas erövring (1258) i Kairo, 4) turk. sultaner 1517—1922, 5) Abd ul-Medjid 1922—24, då kalifatet avskaffades. — Mindre motkalifat voro Fatimidernas i Kairo omkr. 900—1171 o. Omajjadernas i Córdoba 755—1171.

Kalifo'rnivätska, dets. som svavelkalkvätska.

Kalifornien, eng. *California*, en av Amerikas Föreuta Stater (sed. 1850), vid Stilla havet. 403,244 kvkm, 8,820,000 inv. (1945)- I s. ett torrt ökenland, i mell. och n. K. den fruktbara Kaliforniska dalen, kantad av bergskedjorna Coast Range o. Sierra Nevada o. vattnad av fl. Sacramento o. San Joaquin.

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H,

Jordbruk o. fruktodling högt uppdrivna genom konstgjord bevattning. Betyd. boskaps- skötsel o. livsmedelsindustri. Goda mineraltillgångar (koppars-, kvicksilver-, petroleum- o. guld). Medelpunkt för världens filmproduktion (Hollywood). — Flera univ., de största i Berkeley, Palo Alto

o. Los Angeles. Huvudstad är Sacramento, största stad Los Angeles. — K. upptäcktes på 1500-t. av Cortés, togs i besittning av Spanien under 1600–1700-t., blev mexik. provins 1823 o. avträdde 1848 till För. Stat. Jfr Nedre Kalifornien.

Kalifo'rniska halvön, benämning på halvön Nedre Kalifornien, Mexico.

Kalifo'rniska strömmen, kall havsström i Stilla havet vid Kaliforniens kust.

Kaliforniska viken, vik av Stilla havet, mellan halvön Nedre Kalifornien o. Mexicos fastland. Rik på öar. Pärlfiske.

Kalifältspat, dets. som ortoklas.

Kalikut, dets. som Calicut.

Kalika' (eng. *calico*, efter staden *Calicut*), enskafat, grovt, vanl. enfärgat bomullstyg, användes till foder o. inom bokbinderiet. Jfr Kattun.

Kalilit, vattenlösning av kaliumhydroxid. Kalin'in, Mihail Ivanov itj (1875–1946), rysk bolsjevisk politiker, urspr. bonde, 1919 ordf. i Allryska centrala exekutivkommittén o. 1923 ordf. i centr. exekutivkommittén för hela Sovietunionen o. därmed till namnet Sovjet-rysslands statschef.

Kalin'in, 1. Pörrvaltningsområde i RSFSR, n.v. Ryssland, kring övre Volga. 66,000 kvkm. — 2. Till 1932 Tver, huvudstad i K. 1, vid Volga o. järnvägen Leningrad–Moskva. 216,000 inv. (1939). En av Rysslands äldsta städer, grundad n. 82. Textil- o. metallindustri.

Kalin'ingrad, ty. K ö n i g s b e r g. 1. Förvaltningsområde i RSFSR, omfattande n.ö. delen av Ostpreussen. — 2. Huvudstad i K. 1. Jfr Königsberg.

Kalialter, äldre benämning på salter av kalium, numera endast om kaliumsalter, vilka användas som gödselmedel. Jfr Kalium.

Kalisz [ka'uisj], stad i mcll. Polen, vojvodsk. Poznan', vid fl. Proсна, bifl. till Warta. 80,200 inv. (1938). Stor industri. K. är Polens äldsta stad, omnämnd redan hos Ptolemaios som *Calissia*.

Kal'ium, silvervit, i-värd alkalimetall. Kem. tecken K, atomnr. 19, atomvikt 39,096 (stabila isotoper 39 o. 41; dessutom ca 0.01 % av en radioaktiv isotop med masstalet 40). Spec. vikt

0,87, smältp. 62. j°. kokp. 760°. Metallen framställes genom elektrolys av smält kaliumhydroxid o. måste förvaras i fotogen, emedan den genast oxideras i luften. Användes i fotoelektriska celler. Sönderdelar vatten med stor häftighet, varvid vätska utvecklas, som brinner med en av kaliumångor violett färgad låga. Kalium förekommer i naturen som mineralen karnit, karnallit o. sylvin i mäktiga saltavlagringar, särskilt vid Stassfurt. Kaliumsalterna spela stor roll i djur- o. framför allt växtriket o. ingå som nödvändiga beståndsdelar i handelsgödsel.

— Kaliumhydroxid cl. kaliumhydrat, KOH, i lösning kallad kalilut, framställes genom elektrolys av kaliumklorid i vattenlösning. Tar upp fuktighet o. koldioxid ur luften; användes bl. a. till framställning av såpa. — Kaliumkarbonat, pottaska, K₂CO₃, erhölls fordom ur vedaska genom urläkning med vatten o. framställes num. vanl. ur kaliumklorid. Användes som tvättmedel o. vid framställning av såpa o. hårdsmält glas. — Kaliumklorat, klorysrat kali, KClO₃, är ett mycket starkt oxidationsmedel o. avger lätt syre vid upphettning. Användes inom fyrvärdstekniken, sprängämnes- o. tändsticksindustrierna. — Kaliumklorid, kloralkalium, KCl, finnes i saltavlagringar (se ovan) o. utgör utgångsmaterial för framställning av andra kaliumföreningar. — Kaliumnitrat, kalisalpetar el. vanlig salpetar, KNO₃, framställes ur kaliumklorid o. natriumnitrat; användes till framställning av svartkrut. — Betr. andra kaliumsalter, se Alun, Brom, Jod, Cyanider, Blodlutsalt o. Mangan.

Kalix, muicipalsamhälle i Norrb. l., Nederkalix kommun, vid munninen av Kalix älv. 2,712 inv. (1947). Länslasarett, samrealskola, folkhögskola, militärt flygfält.

Kalix domsaga, Norrb. l., omfattar ett tingslag. Tingsställen i Rånbyn, Brånna o. Kalix. 37,936 inv. (1947). Domarens adr. Kalix.

Kalixti ner, dets. som calixtiner.

Kalix älv, älv i övre Norrland, uppriener i n. Lappland nära riksgänsen, flyter åt s.ö. genom Lappland, åt s. genom Norrbotten o. utfaller i Bottniska viken. 453 km.

Kalk. Kem. 1. Osläckt kalk, dets. som kalciumoxid. Jfr äv. Kalksten. — 2. Släckt kalk, dets. som kalciumhydroxid.

Kalk (lat. *cal'ix*). Kyrkkörl, ur vilket vid nattvardens utdelande vinet ges nattvardsgästerna i protestantiska m. fl. kyrkor. — Bot. Beteckning för ett alltigenom likfärgat ly lie hos blomväxterna. Ar detta grönt, säges kalken vara föderlik, i annat fall kronlik.

Kalkalger, alger, i vilkas cellväggar kalk inlagrats. De mest utpräglade, korallliknande formerna tillhöra rödalger. Flera mineral, ex. den i Schweiz förekommande granitmarmor, ha framgått ur utdöda kalkalger.

KaTKas el. Chal'cbas, en siare, som följde grekerna till Tröja.

Kalkbruk, anläggning för framställning av kalk; vanligt murbruk i motsats till cementbruk. Jfr Murbruk.

Kalkcementbruk, blandning av kalkbruk o. cementbruk i växlande proportioner.

Kalke'don, dets. som kalcedon.

Kalkera (av lat. *calcare*, trampa på), avrita en teckning på ett över- el. underliggande papper el. dyl. genom att med en pryl el. penna följa teckningens linjer.

Kalke'rväv, starkt, glatt, genomskinligt material, på vilket ritningar kalkeras (kopieras) med tusch, dels för att bättre bevaras, dels för att giva tydliga ljuskopier. Består av en väv (lämpl. bomulls-), som behandlats med alun, harts, stärkelsklexer m. m.

Kalkf ilter el. avhärdningsfilter

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

användes för att avhärda (mjukgöra) hårt vatten. Består av en behållare, fylld med t. ex. perrnutit el. andra jonbytare (se d. o.).

Kalkidike, halvö i n. Grekland, Makedonien, mellan Salonikibukten o. Strumas mynning.

Kalk'is el. Chalcis, stad på v. Eubea, Grekland, 17,000 inv. (1938). Under 600- o. 500-t. f.Kr. stor handelsstad.

Kalkkväve el. karbidkväve, ett mycket viktigt gödselmedel, som framställs genom elektrisk upphettning av kalciumkarbid under infledning av kvävgas. Härvid bildas en blandning av kol o. kalciumcyanamid, CaNCN. Den senare reagerar långsamt med vatten (t. ex. i åkerjord), varvid ammoniak frigöres. Kalkkväve användes dessutom vid framställning av meamin (se d. o.), natriurncyanid o. för äv. ammoniak.

Kalkliniment' beredes genom att skaka 1 del kalkvatten med 1 del linolja; användes mot lätta brännskador.

Kalkljus kallas ett svagt ljus, som erhålles, om osläckt kalk upphettas i en knallgasblåser.

Kalkmålning, målning på kalkputs. Jfr Al fresco o. Al secco.

Kalko'ner, *Meleagris*, släkte hönsfåglar. Förekomma vilda i ett fåtal arter i Nord- o. Centralamerika. Flyga dåligt. Flytta mot vintern till fots mot sydligare, lägre belägna platser. Hållas tama för det läckra köttets skull. (Se bild.)

Kalksalpeter, dets. ** som kalciumnitrat. Jfr Norgesalpeter.

Kalksinter, täta avsättningar av kalciumkarbonat i form av droppstenar, terrasser m. m. i grottor o. vid heta källor.

Kalkspat el. kaleit' hör jämte kvarts o. fältpat till de viktigaste bergartsbildande mineralen o. utgör huvudbeståndsdelen i kalksten. Kristallerna (»vintänder») äro hexagonala. Kalkspaten består av kalciumkarbonat, CaCO₃, är glasglänsande o. i sig själv färglös, fräser starkt för saltsyra, repas lätt av kniv men ej av nageln o. faller lätt sönder i romboedriskä stycken med 105° kantvinkel. Islandsspat är en glasklar kalkspat från Island, på grund av mineralets starka dubbelbrytning även kallad dubbelspat, vilken användes för att i vetenskapliga instrument bekvämt erhålla s. k. polariserat ljus (Isicolsprisma el. »nicol»).

Kalkspatgruppen, en viktig mineralgrupp, som omfattar karbonaten kalkspat, dolomit, magnesit, manganspat, zinkspat o. järnspat vilka alla kristallisera hexagonalt o. ha en mycket god klyvbarhet efter en romboeder med 105°—107° vinkel.

Kalksten, en av de viktigaste bergarterna, uppbygges huvudsakl. av kalkspat, repas lätt av kniv, fräser häftigt för saltsyra. Växlar starkt till renhetsgrad o. färg. Man skiljer mellan kristallin el. kornig kalksten, äv. kallad urbergskalksten, som vanl. uppträder tills. m. gnejser, leptiter, glimmerskiffer m. m., tät kalksten, som ofta innehåller fossilrester, oolitisk kalksten, som består av upp till årtotora, rundade korn, porös kalksten, som travertin, kalktuff o. sötvattenskalk, o. jordformig kalksten, som krita. Kalkstenarna ha en oerhörd stor teknisk betydelse som byggnadssten, i bildhuggarkonsten (marmor), som litografisk sten (Solenhofen i Bayern), vid masugnndrift, vid framställning av glas, kal-

ciumkarbid, sulfittcellulosa o. cement m. m. Genom glödning av kalksten erhålles bränd kalk, som allmänt användes vid beredning av murbruk o. som jordförbättringsmedel (jordbrukskalk). — I vidsträckt bemärkelse omfattar benämningen »kalksten» äv. bergarten dolomit.

Kalksvampar, *Calcispongiae*, en ordning svampdjur, leva i havet, särsk. utefter klippiga stränder o. på ringa djup. Oftast små, en till några cm, till färgen gråa. Skelettet innehåller kalk. Flera släkten o. arter vid västkust.

Kalktuff, en ur kalkhaltigt källvatten avsatt kalkstensvarietet med mycket porös struktur, ofta innehållande avtryck av växtdelar.

Kalkutta, dets. som Calcutta.

Kalkvatten, en klar lösning av kalciumhydroxid i vatten. Användes som reagens på kolsyra. Inledes denna i kalkvatten, erhålles en grumling, bestående av kalciumkarbonat.

Kalky'l (av lat. *calculus*, liten sten, som användes vid uträkning, omröstning o. dyl.), beräkning, överslag.

Kall, kommun i v. Jämtland, Jämtl. l.; Mörsils landsf. distr., Jämtl. v. doms. 1,484 inv. (1947).

Kalla, ett ofta använt namn på *Zantedeschia aethiopia* (ia.ru. *Araceae*), en från Sydafrika härstammande, som kruckväxt ofta odlad art med gul kolv o. ett stort vitfärgat hölster.

Kall'as, Aino, f. Krohn, f. 1878, finsk författarinna, började efter sitt giftermål med den estn. folkdiktsforskaren Oskar Kallas (1868—1946) i romanform behandla ämnen ur Estlands folkliv o. hävder. Hennes främsta roman är *Sudenmorsian* (Vargbruden, 1928), som varierar varulvs-motivet.

Kall'avesi, sjö i mell. Finland, Kuopio l. von Kallay [kall'ai], Miklos, f. 1887, ungersk politiker, jordbruksminister i Gömbös' kabinett 1932—35. Utn. mars 1942 till konseljpresident (efter Bardossy) samt uppehåll till juli 1943 äv. utrikesministerposten. K. var starkt nationell o. vägrade införa restriktioner för judarna.

Kallblodiga djur el. (riktigare) väielvarma djur benämnas sådana djur, vilkas kroppstemperatur är beroende av omgivningen O. alltså Stiger O. sjunker med densamma. Hit höra alla djur utom fåglar o. däggdjur.

Kallbrand, *Med.* Dets. som brand.

Kallbräcka, sprödhed hos järn o. stål vid rumstemperatur, förorsakad av fosforhalten.

Kallelse. *Fövr.* Ämbetsställning utan ansökan (professur el. 4:e provdickant under vissa villkor). — *Jur.* Kallelse å ökända borgenärer, av domstol utfärdad, offentlig stämning med uppmaning till fordringsägare, som icke äro upptagna på en lista över kända borgenärer, att anmäla sina fordringar inom viss tid. Kan utfärdas i samband med boutredning, likvidation av bolag m. m.

Kallenberg, Ernst (1866—1947), rättslär, prof. i processrätt i Lund 1897—2931. Bl. arb.: *Svensk civilprocessrätt* (2 bd, 1917—39).

Kallfront, benämning på framrängande kalla luftmassors främre gränsvyta.

Kalligraf' (av grek. *kallos*, skönhet, o. *graphein*, skriva), skönskrivare. — Kalligraf' i', skönskrivning(skonst).

Kallikrates, grek. arkitekt, verksam vid mitten av 400-t. f.Kr. Uppförde (tillsammans med Iktinos) *Partenon* i Aten.

Kallimakos från Kyrene (3:e årh. f.Kr.), grek. lär, o. skald; förestod biblioteket i Alexandria, över vars bokskatter han författade en kritisk katalog. Ett flertal av K:s dikter (elegier, epigram m. m.) finnas bevarade.

Kalling, Bo, f. 4/5 1892, greve, ingenjör, professor i järnets metallurgi vid Tekniska högskolan i Sthlm 1931—40, därefter chef för

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

teknisk-vetenskapliga verksamheten vid Bolidens Gruv AB. Sed. 1945 teknisk vetenskaplig dir. i Stora Kopparbergs Bergslags AB. K. har gjort en betydande insats för till v. av rostbeständigt stål, för framställning av järnsvamp samt torr-fäskning av tackjärn.

Kallinge. 1. Kyrkobokföringsdistr. i Ronneby landskommun i mell. Blekinge, Blek. l. 3,985 inv. (1947). — 2. Brukssamhälle i Ronneby landskommun. 3,606 inv. (1946). Järnbruk (grundat 1849), emaljverk m. m. tillhörigt Kockums järnverks AB. Förläggningssort för Blekinge flygflottilj (F 17).

Kallio, Kyös ti (1873—1940), finl. politiker, jordbrukare från Osterbotten, ledare av agrarpartiet, statsminister nov. 1922—jan. 1924, dec. 1925—nov. 1926, aug. 1929—juli 1930 samt okt. 1936—febr. 1937, Finlands president mars 1937—nov. 1940. Tidigare utpräglad partipolitiker blev K. som statschef livligt uppmärksammad för sin världens beundran för sitt fasta uppträdande under konflikten med Ryssland 1939—40. Hans namn är äv. knutet till jorddelningsreformen 1922 (1 e x K a l l i o).

Kalliope, »den skönröstad», i grek. myt. en av muserna, den episka skaldekongstens gudinna.

Kallitypi, fotografiskt kopieringsförlärande. Ett papper, impregnerat med en blandning av ferrinoxalat o. silverniträt, belyses under ett negativ. Därvid uppstår en positiv bild, bestående av en svart el. brun silverfällning.

Kalkining, brytning av byggnadssten genom att slå ned järnkilar i borrhål i berget. Kallnäsradering, dets. som toirnäsradering.

Kallsjö, sjö i v. Jämtland. 180 kvkm.

Kallskål, läskedryck av vin el. saft o. vatten med inlagda citron- el. apelsinskivor, bär o. dyl. **Kallste'nius,** Gottfrid (1861—1943), målare, vice prof. vid Konsthögskolan 1912, profs. namn 1939. Landskap med realistiskt o. kärnfullt uppfattade svenska motiv. K. gav uppslaget till bildandet av Skolan för dekorativ konst vid Konsthögskolan o. har bidragit till oljemåleriets tekniska utveckling (*Oljemåleriet, färgstoff och bindämnen*, 1913).

KalTus, nybildning av vävnad i samband med läkningen av benbrott. I första hand bildas bindväv, som sammanfogar brottänderna, bindvävskallus, därefter bildas broskvävnad, broskkallus, o. slutligen benvävnad, benkallus, vilken successivt ombygges till en hållfast benbrygga.

Kalm, Per (1716—79), naturforskare, prof. i Åbo 1752. forskningsresande. Utgav ett mycket uppmärksammat arbete över en på Linnés tillskyndan företagen, flerårig resa till Nordamerika (särsk. f. d. kolonien Nya Sverige).

Kålmån [ka'l-], **E m m e r i c h,** f. 1882, ungersk operettkompositör: *Czardasfurstinnan* (1916), *Cirkusprinsessan* (1926) m. fl.

Kalmar. 1. Stad i s.ö. Småland, Kalm. l., vid Kalmarsund. 24,922 inv. (1947). Säte för länsstyrelsen i Kalm. l. Av äldre befästningar återstår två stadsportar, Kavaljeren o. Västerport. Domkyrkan uppfördes 1660—1703 efter ritningar av Nic. Tessin d. ä. (mittkulpolen blev aldrig uppförd). Rådhuset (äv. av Tessin d. ä.), länsresidenset o. flera borgarhus (bl. a. Dahmska huset, 1666) från 1600-t. Vasabrunden på Larmtorget av Nils Sjögren

(1928).— Stor handel o. sjöfart; margarin- o. tändsticksfabriker. Högre allm. läroverk, kommunal flickskola, folkskoleseminarium, handelsinstitut, navigationsskola. Länslasarett. Fångvårdsanstalt. Förläggningssort för Kalmar flygflottilj (F 12). K. var till 1915 säte för biskopen i K. stift (num. sammanslaget med Växjö stift). Stadsvapen, se bild. — Kalmar slott (se bild), från slutet av 1200-t.

Sin i stort sett nuv. karaktär fick det under Gustav Vasa samt Erik XIV o. Johan III. Det består av fyra flyglar med flera torn samt befästningsgördel. Präktiga stenportaler o. borggårdsbrunn. Bl. rummen märkas: Grå salen, Gyllene salen, Rutsalen o. Erik XIV:s gemak; flera rika innetak. Slottet förföll under 1700- o. börj. av 1800-t.; genomgick 1919—39 en genomgripande konservering. En del av slottet inrymmer Kalmar museum. Martin Olsson, *Kalmar slotts hist.* (I o. IV, 1944). — Namnet K. skrives *Kalmama* ä runsten trol. från 1000-t. Av sv. dial. *kalm* 'stenröse' o. pluralformen av *arin* 'skär'. — 2. Kommun i s. Uppland, Upps. l. (past.adr. Bälsta); Häbo landsf.distr., Upps. l.: s. doms. 606 inv. (1947).

Kalmar flygflottilj (F 12), jaktflottilj, förlagd till Kalmar. Uppsat 1942.

Kalmarkriget, 1611—13 års svensk-danska krig, huvudsakl. utkömpat i Småland o. Blekinge, varvid kampen särsk. gällde Kalmar slott; avslutat med freden i Knäred jan. 1613.

Kalmar län omfattar ö. Småland samt Öland. 11,675 kvkm, landyta 11,005 kvkm, varav (1944) odlad jord 1,980 (18 %) o. skog 6,624 (60.6 %). 232,190 inv. (1947). Länet indelas i 6 domsagor o. 6 tingslag, lydande under Göta hovrätt. Det är delat i 2 landstingsområden. I länet finnas 6 städer (Kalmar, Oskarshamn, Västervik, Vimmerby, Nybro o. Borgholm), 5 köpingar (Emmaboda, Hultsfred, Mönsterås, Mörbylånga o. Figeholm) samt 3, som ej bilda egen kommun (Påskallavik, Pataholm o. Gamleby), 5 municipalsainhällen (Gamleby, Virserum, Bergkvara, Södra Vi, Torsås) o. 106 landskommuner. Landsbygden indelad i 7 fogderier. Residensstad: Kalmar. Huvudnäringar: jordbruk o. fiske.

Kalmar nyckel, skepp, varmed de första svenska kolonisterna år 1637 avseglade till Delaware i Nordamerika.

Kalmar recess', handfästning, genom vilken unionskonungen Hans i Kalmar 1483 måste bet'ädligt inskränka sin makt till förmån för svenska rådet o. de högre stånden.

Kalmar regemente, infanteriregemente, som härstammade från ett av regementen, i vilka Smålands storregemente delades 1623. Genom 1925 års härordning sammanslogs regementet med Jönköpings regemente till Jönköpingsregementet.

Kalmar stadgar, överenskommelse 1587 mellan Johan III o. den nyss förut till polsk konung valde Sigismund, som skulle reglera unionen Sverige-Polen. Aldrig underställt ständernas godkännande kasserades avtalet vid Johans förlikning med hertig Karl 1590.

Kalmar stift, omfattande s. delen av

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

Kalmar läns fastland samt Öland, uppgick 1915 i Växjö stift enl. ett 1903 fattat beslut.

Kalmarsund, sundet mellan Öland o. fastlandet. Längd 130 km, bredd 33—3 km.

Kalmarunionen, den union mellan Nordens 3 riken, som uppfod, då dansk-norska drottningen Margareta efter Albrekts av Mecklenburg besegrande 1389 vann Sverige, o. som med flera avbrott (Engelbrekt, Karl Knutsson, Sturarna) bestod till 1521. Det dokument, som givit unionen dess namn o. som för betraktades som reglerande unionsakt, uppsattes vid Eriks av Pommerns kröning i Kalmar 1397 o. torde endast utgöra ett aldrig antaget förslag innehållande svenska (andra mena: danska) önskemål.

Kalm'rea (av fr. *calmer*), lugna.

Kalmregioner (av fr. *calme*, vindstilla), områden med nästan ständig vindstilla; sträcka sig runt jorden vid ekvatorn o. i närheten av vändkretsarna. Jfr Hästbredderna.

Kalmueker, nomadfolk av mongoliskt ursprung, boende dels i Kina, dels i Centralasien o. vid Kaspiska havet.

Kalmuckrepubliken, f. d. republik i RSFSR, vid Kaspiska havet, v. om Volgas mynning, 74,163 kvkm, 221,000 inv. (1939), varav 70 % kalmueker (buddhister), 17 % ryssar o. 10 % ukrainare. Stäppland. Boskapsskötsel o. fiske. Huvudstad: Elista (9,000 inv.). K. blev auton. område 1920 o. republ. 1935. 1943 upplöstes K. o. ingår nu huvudsakl. i förvaltningsområdet Astrachan.

Kal'musrot, rotstocken av *Acorus calamus* (fam. *Araceae*). Innehåller en flyktig olja, som bl. a. ingår i likörer o. i vissa mediciner.

Kålnoyk [ka'lnäkj]. Gustav (1832—98), greve, österrik-ung. utrikesminister 1881—95, vidmakthöll ett gott förhållande till såväl Ryssland som Tyskland.

Ka'lo mel, dets. som kvicksilver(I)klorid. Jfr Kviksilver.

Kalops', starkt kryddad kötträtt av oxbringa.

Kalori' (av lat. *cal'or*, värme), förk. *cal*, tidigare kallad gramkalo'ri, enhet för värmemängd, är lika med den värmemängd, som förår höja temperaturen hos 1 gram vatten 1° (näml. från 14,5° till 15,5°). En större enhet är kilokalori (*kcal*) = 1,000 cal. Användes äv. som mått på den kemiska energi, som bränslen, födoämnen o. dyl. vid fullständig förbränning kunna alstra.

Kalorife'r (av lat. *cal'or*, värme, o. *ierr'e*, bär), ugn för uppvärmning av den cirkulerande luften vid värmeledning enl. varmluftssystem.

Kalorime'ter (av lat. *cal'or*, värme, o. grek. *metr'wn*, måta). Apparat för mätning av värmemängder, t. ex. vid bestämning av olika ämnens specifika värme, smält- o. ångbildningsvärme m. m. Består i regel av ett väl värmisolerat kärl (t. ex. termosflaska) med en känd mängd vatten el. annan vätska, vars temperaturändring mäts med känslig termometer under omrörning, sedan en känd mängd av en uppvärmd kropp, ånga el. dyl. tillförts. Brännbara ämnens värmevärde bestämmas med bombkalorimeter, där bränslet på elektrisk vägg antändes i syrgas i ett stälkärl (bomb), som är helt ned-sänkt i vatten i en kalorimeter. Av andra typer finnas. För gasformiga bränslen användes ofta Junkers kalorimeter, där förbränningsgaserna från en låga avge värme till rinnande vatten, vars mängd o. temperaturstegring bestämmas sedan stationärt tillstånd uppnåtts.

Kalorimetri', uppmätning av värmemängder, specifikt värme o. dyl. medelst kalorimeter.

Kalorise'ring, aluminering el. alitering, metod att överdraga järn o. stål med

aluminium genom glödning över 900° i Al-pulver. Värmebeständigheten blir härvid större. Kalott' (av fr.), rund, tätt åtsittande mössa utan skurm.

Kalotpredikningar, satiriska tal av O. v. Dalin, vari han förlöjligade predikostilen.

Kalse'nus, Andre'as (1688—175°), biskop i Västerås 1733, stiftare av den »kalseniska» professuren i teol. prenotationer o. teol. encyklopedi vid Uppsala universitet.

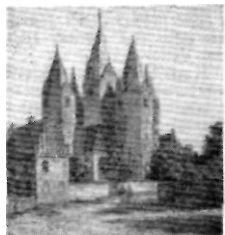
Kartenbrunner [-bro-1, Ernst (T911—46), tysk generallöjtnant o. grupperedare i SS, chef för den nazistiska säkerhetspolisen jan. 1943 o. som sådan Himmlers högra hand. Avrättad som krigsförbrytare.

Kalthoff, Albert (1850—1906), tysk teolog, pastor i Bremen, förfäktade uppfattningen, att Jesus aldrig existerat utan endast vore ett förkroppsligande av kyrkans idé.

Kalu'ga, r. Förvaltningsområde i RSFSR, 29,800 kvkm. — 2. Huvudstad i K. 1, vid fl. Öka. 89,000 inv. (1939).

Kalun'barot, birötterna av slingerväxten *Jatro rhiz'a palma'ta*. Innehåller växtslem o. Oittermedel. Verkar på grund härav såväl förstoppande som aptitretande.

Kalundborg, stad på n.v. Själland, Holb'fik Amt, Danmark, vid en vik av Kattegatt. 7,800 inv. (1940). Staden har växt upp kring en av Esbern Snare omkr. 1170 anlagd borg o. den ännu kvarstående korskyrkan av tegel (se bild). Borgen sprängdes i luften 1658 av svenskarna. Radiostation.

Kalusz [kall'osj], stad i förvaltningsomr. Stanislav, v. Ukraina. 14,700 inv. (1938). Rika kalisaltgruvor.

Kalv, kommun i s. Västergötland, Älvsb. 1. (past.adr. Kalvsjöholm); Svcnljunga landsf.distr., Kinds o. Redvägs doms. 830 inv. (1947).

Kalva'rieberg (lat. *Möns calva'riae*, Huvudskalleberget), skulptural framställning av Jesu korsfästelse, uppställd på en naturlig el. konstgjord kulle, till vilken leder en vallfärdsväg med stationer, utmärkta genom kors el. bildverk med motiv från Jesu vandring till Golgata. Kalvarieberg förekomma bl. a. i Lubeck, Antwerpen o. Paris o. härstamma vanl. från yngre medeltiden.

Kalvdans el. kalvost, pudding av råmjölk, ägg, socker o. mandel.

Kalvinism', beteckning för den kristna åskådning, som grundar sig på Calvins läror. Ar fortf. förhärskande inom reformerta kyrkan, dock har dess urspr. mycket strånga predestinationslära avsevärt mildrats. Jfr Calvin o. Reformerta kyrkan.

Kalvins'ter, anhängare av kalvinismen. Kalvsund, municipalsamhälle o. fiskläge i s. Bohuslän, Öckerö kommun. 146 inv. (1947).

Kalvsvik, kommun i s. Småland, Kronob. 1. (past.adr. Jät); Kinnevalds landsf.distr., Meil. Värends doms. 842 inv. (1947).

Kalvträsk, församling i Burträsk kommun, Västerb. l. 1,143 inv. (1947).

Kalydo'niska jakten, i grek. sagor cu jakt i Kalydon (i Etiolien), varunder det kalydo'niska vildsvinet, som av den vredgade Artemis sänts att förhärja åkrarna, nedlades av Meleagros.

Kalym'nos el. Calino, ö i Egeiska havet, bland Tolvoarna. 127 kvkm, 15,000 inv. (1936).

Kalyp'so, i grek. myt. en nymf, dotter av Atlas o. bosatt på en ö, dit Odyssevs räddade

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

sig ur ett skeppsbrott o. där han av K. kvarhölls i sju år.

Kalö, dansk ö i Kalö viken, n. Jylland. En 1313 av Erik Menved uppförd borg på K., vareft Gustav Vasa 1518—19 hölls i förvar, nedrevs i slutet av 1600-t.

Kam benämnes inom maskintekniken en el. flera på en axel, k a m a x e l n, "fastsatta skivor med upphöjningar. Vid axelns rotation kommer en mot skivan tryckt rulle att röra sig upp o. ned på sådant sätt, att rörelsen kan utnyttjas på motorer o. ventilångmaskiner att i rätt tid öppna o. stänga ventiler.

Ka'ma, i ind. myt. kärlekens gud.

Ka'ma, biflod fr. v. till Volga, från Ural. 1,882 km. Livlig handels- o. passagerartrafik.

Kamakura, stad på Honshu, Japan. Berömda tempel. Shoguns residens under 1200—1300-t. 10,000 inv.

Kamarilla (sp. *camarilla*, liten kammare), hovparti med otillbörligt polit. inflytande på en statschef bakom ryggen på ansvariga ministrar; namnet uppkom i Spanien under Ferdinand VII (1814—33).

Kam'ban, Gudmundur Hallgrímsson (1888—1945), isl.-dansk författare. Skrev skådespel, bl. a. de i Sthlm uppförda *Hadda Padda* (1914) o. *Vi Mordere* (1920), samt romaner som *Det sovande Hus* (1925) o. *Skålholt* (4 bd, 1930—32).

Kam'bium, delningsvävnad (meristem) hos växterna, som bildar sekundära vävnader. Förekommer i fleråriga stammar o. rötter som en ytterst tunn mantel mellan barken o. veden; ombesörjer massatillväxten (bildar ved inåt o. bark utåt). Av. förekomma kambier, som bilda korkvävnad. Jfr Fellogen.

Kambod'ja, fr. C a m b o d g e, konungarrike i s. Franska Indo-Kina, kring fl. Mekong. 181,000 kvkm, 3 mill. inv. (1937). K. beviljades 1945 en vidsträckt förvaltningsautonomi o. kommer att ingå i den indo-kinesiska federationen. Huvudsakl. export av ris samt bomull, tobak, kapok, majs, kaffe, kryddor, gummi o. silke. Befolkningen kamboidjer (el. khmer). Buddhistisk religion. Huvudstad: Phnom-penh.

Kamb'rik, dets. som batist.

Kambro-silur, kambrosilurformationen, sammanfattande benämning på de äldsta geologiska formationer, från vilka säkra fossiler finnas. K. indelades förr i två avdelningar, kambrium o. silur; num. indelas den senare i ordovicium o. gotlandium. Kambrium representeras i vårt land av en undre avdelning av gulvit sandsten o. en övre av alunskiffer med orsten. Namnet kommer av *Cambria*, det gamla namnet på Wales, där K. är utbredd.

Kamby'ses, d. 522 f.Kr., *konung i Persien*, son av Kyros, som han efterträdde 529 f.Kr. Erövrade Egypten 525.

Kamé, ett slags gem, bestående av en med utskurna, upphöjda bilder försedd sten, vanl. sådan som utgöres av olivfärgade skitt, varigenom bilden bättre framträder. De förnämsta kaméerna äro de från antiken bevarade (den hellenistiska perioden, ex. se bild, o. början av den rom. kejsartiden). Av. finnas vackra kaméer från renässansen. I handeln num. förekommande billiga kaméer utgöres vanl. av utskurna snäckskal. Jfr Gem.

Kamé'glas el. ö v e r f å n g s g l a s, glas med olivfärgade skitt.

Kamé'ldjur, *Tylo'poda*, grupp bland idisslarna. Ha långa ben med från kroppen tydligt

avsatta lår; två tår med nagellikla klövar; trampdynor; lättklövar saknas. Bladmagen är ej utbildad; wommens insida är genom veck delad i säckar, vilka anses tjäna som vattenbehållare. Hit höra kameler o. lamadjur.

Kameleon'ter, *Chamae leo*, kräldjurssläkte,

förr fört till ödorna, anses som egen grupp bredvid dessa. Ha vanl. på huvudet en hjälmliknande kam. Medelst den långa, utsträckbara tungan, vilken i spetsen är klädd, kunna de på långt håll infånga de insekter, varav de leva. Aga stor färgförändringsförmåga. Träddjur. Närmare 100 arter kända, nästan alla från Afrika.

En art i S. Europa.

Kame'ler, *Came'lus*, ett släkte kameldjur, på ryggen försedda med en el. två pucklar av senig fettvävnad. Som vild el. möjl. förvildad samt som husdjur förekommer den tvåpuckliga kamelen, *C. bactria'nus*, i Centralasien o. Sydrysland, den enpuckliga el. dromedaren, *C. dromedarius*, blott som husdjur i n. Afrika o. Arabien. Skulderhöjd över 2V4 m.

Till färgen är dromedaren ljusbrun, tvåpuckliga kamelen mörkbrun. Som ridjur är dromedaren (»öknens skepp») ett föredraga, när den är snabbare, som lastdjur den tvåpuckliga (bär upp till 250 kg). Passgångare. Kamelerna äro särsk. lämpliga som ökendjur, när de kunna utihärda törst lång tid o. i övrigt äro mycket förnöjsamma.

Kame'lia, art av växtsläktet *Camellia*.

Kameladiamen (fr. *La dame aux camélias*), sorgspel av A. Dumas d. y. efter dennes roman K. (1848), som äv. ligger till grund för Verdis opera »La Traviata». K. uppf. i Sthlm i:a ggn 1872. Av. flera filminspel.

Kamenets-Podolsk', stad i v. Ukraina. Staden K. grundlades på noo-t. Univ. 39,000 inv.

Kamenev, Lev Borisovitj (egentl. Rosenfeld) (1883—1936), rysk bolsjevik. politiker, spelade som Lenins ställföreträdare (1922) o. efterträdare som ordf. i folkkommissariernas råd en betyd. roll. Tillhörde från 1926 oppositionen mot Stalin o. avrättades som trotskist. K. var gift med en syster till Trotskij.

Kamenskij, Nikolaj Mihajlovitj (1776—1811), greve, rysk general, vann under Finska kriget 1808—09 segern vid Oravais o. intågade därefter i Västerbotten.

Ka'mensk-Urarskij, stad i förvaltningsomr. Tjeljabinsk, RSFSR. 51,000 inv. (1939). Järnind.

Kamera (av lat. *ca'mera*, litet rum), fotografisk apparat, som utgöres av en oftast hopfällbar el. hopskjutbar låda, vars ena vägg är försedd med ett objektiv, vilket projicerar en bild av utanför befintliga föremål på den fotografiska plåten el. filmen vid den motsatta väggen.

Kamera'l (av lat. *ca'mera*, skattkammare), det som har avseende på rikets räkningskap, förvaltning o. dyl. (särsk. jordegendomen).

Kameralbyrå, den avdelning av ett ämbetsverk, som handlägger ärenden rörande finansförvaltningen.

Kameralexamen, universitetsexamen, som 1800—63 erfordrades för inträde i kamerala ämbetsverk.

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

Kamerlingh Onnes, Heike (1853—1926), höll. fysiker, prof. vid Leydens univ., grundare av dess berömda köldlaboratorium. K. framställde flytande helium 1908, erhöll 1913 nobelpriset i fysik för sina studier av kroppars egenskaper vid låga temperaturer.

Kamerun, fr. Kameroun, eng. Cameroon, r. o. n, förvaltningsområde (tidigare mandat) vid Guineabukten i v. Afrika under Frankrike (430,000 kvkm med 2.6 mill. inv. 1938, varav 3,000 européer) o. England (88,000 kvkm med 858,000 inv., varav 400 européer); 1884—1919 tysk koloni. Kusten är lag utom i n., där vulkanen Kamerunberget (4,075 m ö. h.) når havet. Höglätt (grässtätt) i det inre; innanför kusten tropisk urskog. Klimatet tropiskt. Huvudnäring jordbruk. Jordnöter, palmolja, palmkärnor, mandel, kakao o. elfben exporteras. Befolkningen är i s. bantunegerer, i n. huvudsakl. sudaneser. — Den eng. delen, som utgör en smal remsa i v. längs Nigerias gräns, lyder under Nigeria, den franska har självständig förvaltning med huvudstaden Jaoundé. Under FN:s förvaltningskap sed. 1946. — Sed. 1942 vägförbindelse med Sudan.

Karnfer el. japankamfer, $C_{10}H_{10}O$, ett ämne som bildar sega, kristalliniska massor med säregen lukt, olösligt i vatten, lösligt i sprit o. olja; erhålles ur ved o. blad av det i Japan o. Kina växande kamferträdet (*Cinnamomum camphora*). Framställes äv. syntetiskt, t. ex. ur pinen. Kamfer har använts som hudretande medel (kamfersprit, kamferliniment) o. mot hjärtsvaghet (jfr Kamferolja). I tekniken användes kamfer vid framställning av celluloid o. som dämpningsmedel i röksvagt krus. Kamferolja. I. Olja från kamferträdet; innehåller bl. a. kamfer o. safrol. Jfr Pipronal. — 2. Lösning av kamfer i olivolja, förr använd som hjärtstulcerande medel.

Kamflänsrör, rör försett med en rad tättsittande, utstående plättringar, flänsar, varigenom ytan förstöras o. värmeutbyte mellan i röret cirkulerande varmt el. kallt vatten o. omgivningen underlättas. Anv. som värmeelement, avkylningsanordningar o. dyl.

Kamgamar, *Sarcophagidae*, ett släkte gammalåg, innefattande några av de största nu levande flygande fåglarna, bl. a. kondoren från Sydamerikas bergsområden o. kungsgamen från tropiska Amerika.

Kamgarn, garn, tillverkat av långa mer el. mindre hårda ullsorter.

Kamgarnstyg tillverkas av kamgarn ungefär som kläde, dock underkastas det icke väkning o. ruggas vanl. blott på baksidan.

Kamikulten (jap. *kami, gudar*), japanernas ursprungliga religion. Jfr Shinto.

Kamin'sky, Heinrich, f. 1886, tysk tonsättare, har komponerat betydande större kyrkliga körverk, kammarmusik o. operan *Jürg Jenatsch* (1929). Han strävar att återuppliva den polyfona musiken före Bach i modern anda.

Kamisar'der, det. som camisarder.

Kamke, Ivar (1882—1936), porträtt- o. genremålare. Ital. o. höll. motiv. Äv. etsare.

Kamkerami'k, förhistorisk keramikgrupp, vars mönster inpressats med ett kamartat instrument. Tillhör en yngre stenalderkultur, som från trakten av övre Volga utbredd sig över n. Europa till Sibirien i ö. och Nordnorge i v. Som kamkeramikens bärare har man förmodat det finsk-ugriska urfolket.

Kamlott, ett tjock, blankt ylletyg.

Kammare'ter, *Ctenophora*, klass av i havsytan fritt simmande kavitetsdjur, utrustade med 8 rader av ständigt rörliga plattor, sammansatta av cilier. Till formen äro de oftast ovala. De äro genomskinligare än t. o. m. maneterna o.

så bräckliga, att de ibland brytas sönder av vågorna.

Kammaradvokatfiskal, tjänsteman i Kammarkollegium. Har bl. a. att bevaka allmänna arvsfondens (se d. o.) rätt samt äger tala o. svara i mål, som röra denna.

Kammarammunition' n, ammunition för kammarkjutning (jfr d. o.).

Kammararkivet, Kammarkollegiums arkiv, innehåller räkenskapshandlingar m. m. särsk. från 1500—1600-t. Nu under Riksarkivets förvaltning.

Kammare (av lat. *camera*, litet rum), mindre rum. — 1. Benämning på vissa förvaltande verk (t. ex. drätselkammare). — 2. Avdelning av folkrepresentation (t. ex. Första kammaren).

Kammarherre, hovfunktionär, tillhörande furstlig persons närmaste uppvaktnings. Även hederstitel. Jfr Kabinetskammarherre.

Kammarjunkare, hovfunktionär närmast under kammarherre.

Kammarkollegium, under finansdepartementet hörande centralt ämbetsverk för handläggande av allm. räkenskaps- o. hushållningsfrågor. Upphovet till K. är den av Gustav Vasa organiserade kammaren, som under Gustav II Adolf fick karaktär av kollegialt ämbetsverk. Indelas i 4 byråer, vilka förstas av kammarråd. Chef är en generaldirektör. Inom K. finnas advokatfiskalkontor o. ett arkiv- o. registratorkontor. Instr. av 1/8 1929 med sen. ändr. Jfr Kammarrätten o. Statskontoret.

Kammarkontor, räkenskapsförande avdelning inom statligt el. kommunalt verk.

Kammarmusik, förr musik som framfördes i furstehovens gemak, »kammare»; num. musik av ett mindre antal soloinstrument (duett, trio, kvartett osv.). — Kamarmusiker, förr musiker i ett furstligt kapell; nu hederstitel för vissa medl. av Kungl. hovkapellet.

Kammarråd, titel för byråchef o. ledamot av Kammarkollegium.

Kammarrätten, under finansdep. hörande centralt ämbetsverk, som är dels domstol, dels förvaltande verk. Består av en president ss. chef samt kammarrådsråd o. assessorer. Till dess ämbetsbefattning höra taxeringsmål, fattigvårdsmål, folkbokföringsmål m. m. Instr. av 1/8 1942. Utgjorde till 1695 en avd. av Kammarkollegium.

Kammarråtsråd, titel för led. av Kammarrätten.

Kammarkjutning utföres som förberedelse till skolskjutning o. fältmässig skjutning med särskild, svagare ammunition, kammarammunition, på förkortade avstånd mot förmnskade mål, korthållstavlör (-figurer).

Kammarksrivare, titel för tjänsteman bl. a. i Tullverket, Riksbanken o. Riksgäldskontoret.

Kammarspel, kortare skådespel för en liten scen. Kammarsyra, svavelsyra, som bildas vid blykammarsprocessen. Koncentration 63—65 %.

Kammartron kallades förr den ton, efter vilken orkesterinstrumenten stämdes. Den låg en ton lägre än orgelns normalton. kortonen.

Kammarugn, en vid gasverken använd ugnstyg för kolens avgasning (torrdestillation). Långväggarna värmas genom i kanaler gående förbränningsgasen o. koksen utstötes vid en gaveln, sedan bildad gas bortförs genom rör upp till.

Kammusslor, *Pecten*, ett musselsläkte, vars mest bekanta representant är pilgrimsmuslan, *P. maximus*, som ofta användes till askfat, stuvningsformar osv. Skalen äro antingen båda lika el. öck är det ena nästan platt. Simma genom att växelviss öppna o. sluta skalen.

Kamomill', art av örtsläktet *Matricaria*. De torkade blomkorgarna ha sedan gammalt använts i folkmedicinen som kamomillte i svett drivande syfte.

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

Kampagnan [-pann'jan], dets. som Campagna di Roma.

Kam'pala, stad i Uganda, vid Victoriasjön, Afrika. 50,000 inv. Betyd, handelsplats. Järnväg till Mombasa.

Kampanien, it. C a m p a n i a, landskap i s. Italien, vid Tyrrenska sjön, omfattande prov. Neapel, Avellino, Benevento o. Salerno. 13,505 kvkm, 39 mill. inv. (1943). Mycket bördigt (vete, sydfrukter, vin). Huvudstad: Neapel.

Kampani' (it. *campanile*, av *campana*, klocka), fristående klocktorn till en kyrka. De tidigaste förskrivna sig från fornkristen tid. Berömda kampaniler finns i Ravenna, Florens, Pisa (»lutande tornet»), Venedig o. Pompösa.

Kampanj' (av lat. *campus*, fält), fälttåg. KanVpen, stad i Holland, prov. Over-Ijssel. 22,000 inv. (1946). Flera intressanta byggnader från 15 00-t. Skeppsvygen, cigarrfabr.

Kampe'ra (av lat. *campus*, fält), ligga i läger; uppehålla sig, vistas, bo. Jfr *camping*.

Kampesch'träd (av staden *Campeche*, Mexico), *Haematoxylon campechianum* (fam. *Leguminosae*), inhemskt i Centralamerika, odlat i Västindien, Mexico o. på Sundaöarna. Den svartbröda kärnveden (k a m p e s c h ' t r ä d) innehåller hematoxylin o. har stor användning vid färgning av ull o. silke. Ger med olika betmedel de mest växlande färger (svart, blått, violett, grått, purpurrött m. fl.).

Kampfisk, *Betia sple'tidens*, vanlig akvariefisk. Hemort Siarn. Genom labyrintorganet tillgodogör den sig atmosfärisk luft, vilket är nödvändigt, då den lever på risfält el. under i övrigt mycket dåliga vattenförhållanden. Namnet här den fått på grund av sin stridslustnad. Om två hanar sättas tillsammans släss de i allmänhet, tills båda duka under. Detta har utnyttjats av infödingarna till turneringar motsvarande s. Europas tuppfäktingar.

Kampmann, Hack (1856—1920), dansk arkitekt. Uppförde i Köpenhamn Ny Carlsberg Glyptoteks byggnad för antik skulptur (1905) o. i en moderniserad klassicism *Politigaarden* (fullb. 1924, efter K:s död).

Kamre'rare el. kamre'r (av lat. *camerarius*, uppsyningsmai), tjänsteman, som ansvarar för bokföringen.

Kamtjada'ler, folkstam på s. Kamtjatka. Omkr. 4,000 personer, starkt uppblandade med ryssar.

Kamtjatka. 1. Halvö i n.ö. Asien, mellan Berings hav o. Ohotska sjön. Mitt över K. sträcka sig bergskedjor med 12 vulkaner (Kljutjevskaja sopka 4,916 m). Strängt klimat (medeltemp. 0°), stora skogar. Näringar: jakt o. fiske. Staliga boskapsfärmer. Stora oljefyndigheter upptäcktes 1947. — 2. Förvaltningsområde i Harbovskterritoriet, RSFSR, omfattande K. 1 o. n.ö. Sibirien till Berings sund. 1,270,000 kvkm. Huvudstad: Petropavlovsk-Kamtjatskij.

Kam'xing, art av grässläktet *Cynosurus*. Kan., förkortning av *Kansas*. Kan'a, biblisk ort i Galileen, enl. Joh. 2 skådeplatsen för Jesu första underverk.

Kan'naan, i GT namn på Palestina. — K a n a n e ' r (el. amoréer, hetiter m. m.), Kanaans invånare före israeliternas invandring, besläktade med dessa men i kultur o. religion närliggande egypter o. babylonier.

Kan'ada, sv. skrivform för Canada. Kanadabalsam, en lättflytande, klar, något gulkaktig kåda, som erhålles från balsamgranen (*Abies balsamea*) genom avtappning av barkens dynformigt ansvällda hartsbehållare. Användes till finare läcker o. till hopkittning av glas, enär den stelnar till en genomskinlig massa med samma ljusbrytningsförmåga som glas. Löst i toluol el. xylol användes den inom den mikroskopiska tekniken.

Kanadahjort el. v a p i ' t i, *Cervus canadensis*, en i Nordamerika förekommande stor hjortart, nära besläktad med, ehuru större än kronhjorten. Inplanterades i Sverige 1 slutet av 1800-t. men utrotades på grund av den stora skada den gjorde på skog o. gröda.

Kana'diska sjöarna, dets. som Canadiska sjöarna.

Kana'ker, urspr. inhemskt namn på infödingarna på Hawaii; num. benämning i allm. på Polynesiens infödda befolkning.

Kanal (lat. *canalis*), vattenvägg i form av en bred, grävd ränna, på sidorna begränsad av den ofta i vallar, k a n a l b a n k a r, uppkastade jorden samt i botten o. på sidorna vanl. klädd med lera, betong el. dyll.

Kanalen, populär benämning på Engelska kanalen (eng. *The Channel*).

Kanalisation, bredning o. fördjupning av naturliga vattendrag, så att de bli segelbara; kanalbyggnade. — Verb: k a n a l i s e r a.

Kanal'je (fr. *canille*, slöder, av lat. *canis*, hund), fähund, skurk. — Kanaljeri', skurkstreck.

Kanalstrålar uppträda i urladdningsrör bakom katoden, om denna är försedd med genomgående hål (kanaler). Gasens positiva joner rusar på grund av sin laddning mot katoden o. infångas i regel av denna, men en del joner passera fritt genom hålen o. bli synliga som kanalstrålar. Jfr E. Goldstein o. *Jonstrålar*.

Kanalöarna, dets. som Normandiska öarna.

Kanapé (av fr., i. Vilsoffa; särsk. soffa som har utseende av flera i rad ställda stolar (se bild). — 2. Bakelse av smördeg.

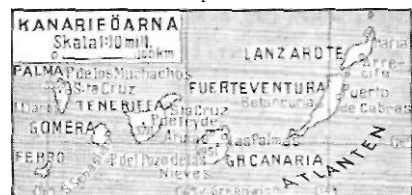
Kana'riefrö, frukterna av kanariegräset; användas till föda åt burfåglar.

Kanariefågel, *Sel'nus canaria*, en finkfågel, som förekommer vild på Kanarieöarna, Madeira m. fl. o. som sådan är mörkare än den i allm. gula tamformen.

Kanariegräs, art av grässläktet *Phalaris*.

Kanariestrommen, kall havsström i Atlanten, från Portugal längs Afrikas v. kust till trakterna av Kap Verde.

Kanarieöarna, sp. *Islas Canarias*, ögrupp i Atlanten utanför Afrikas n.v. kust, utgjorde från slut. av 1500-t. en spansk provins men delades 1927 i 2 provinser: Santa Cruz de

Tenerife o. Las Palmas de Gran Canaria. 7,495 kvkm, 761,000 inv. (1946). 12 öar, däiav 7 större: Tenerife, Gran Canaria, Fuerteventura, Palma, Lanzarote, Gomera, Ferro (Hiero). De mindre äro oböddade. Vulkaniska, högbergiga (Teneriffas Pik 3,710 m ö. h.), fruktbara. Milf o. jämnt klimat (därför fordom kallade »lyckliga öarna»). Export av lök, potatis m. m. Kol- o. kabelstation. Huvudstäder: Santa Cruz de Tenerife o. Las Palmas de Gran Canaria. Jfr Guancher.

Ordf som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

Kana'zava, stad i Japan, på v. kusten av ön Honshu. 164,000 inv. (1935). Berömd brons-0. porslinstillverkning.

Kancerföreningen, den i Stockholm kvarlevande avdelningen av den år 1898 bildade Svenska Kancerföreningen, som ursprungligen bildades med uppgift att statistiskt, utreda cancerfrågan. Övertog 1910 det 1909 startade Radiumhemmet, som nu ingår som del (Konung Gustaf V:s Jubileumsklinik) av Karolinska sjukhuset.

Kanohanjanga, bergstopp i Himalaya, vid Nepals ö. gräns, 8,580 m ö. a., till höjden det tredje av jordens^s berg.

Kan-chou [-tsja'], stad i n.v. Kina, prov. Kansu, på handelsvägen till inre Asien. Omkr. 150,000 inv.

Kandaha'r, stad i s.ö. Afghanistan, vid huvudvägen mellan Pakistan o. Iran. 60,000 inv.

Kandalaksja, stad i förvaltningsomr. Murmansk, RSFSR, vid Kan'dalaks'kij Saliv (fi. Kan'ta'lhti), den djupaste delen (60—300 m) av Vita havet, mellan Kolahalvön o. n. Fjärrkarelen. Trävaru- o. fiskindustri. Kraftstation för Kirovsk. Knutpunkt för Murmanskbanan o. den 1947 färdiga Salla-banan, Kemi-Salla-Kandalaksja.

Kandar (av ung. *kanta'r*, töm), betsel, bestående av huvudlag, tyglar samt stång- o. bridongbett. Jfr bild vid^s Betsel.

Kandela'ber (lat. *candela'brum*, av *cande'la*, vaxljus), stor ljusstake.

Kande'ra (av arab.), överdraga med socker. Kande'ra, Megalokast'ron el. Herakleion [ira'kliän], stad i största staden på Kreta, på nordkusten. 33,000 inv. (1938). Grundades på 800-t. o. var en tid venetianarnas huvudstad. Arkeologiskt museum med bl. a. fynden från A. Evans' grävningar i Knossos. Ödelagd under Andra världskr.

Kandidat (av lat. *candida'tus*, vitglänsande). 1. Sökande till ett ämbete; aspirant till förtroendepost. — 2. Den som avlagt filosofie, juris, medicine, teologie, farmacie, odontologie el. veterinärkandidatexamen. Jfr Candidatus. — 3. Gängse tilltalsord till student.

Kandin'skij, Vasili'j (1866—1944). rysk målare, mest verksam i Tyskland, vars konst han påverkade med sin långt gående expressionism.

Kan'disocker, genom långsam kristallisering erhållna stora kristaller av rösocker.

Kane [ke'n], Elisha Kent (1820—57), amerik. läkare o. upptäcktsresande, medföljde 1850—52 den av H. Grinnell utrustade expeditionen till arktiska Amerika o. ledde själv 1853—55 en nordpolsexpedition till 80° 30' n. br.

Kanea, stad på Kretas nordkust, Kretas politiska huvudstad (ifr. Kandia). 27,000 inv. (1938). God hamn, dockor, arsenal. Ödelagd under Andra världskr.

Kanel, den som krydda använda barken från nära arter av trädsläktet *Cinnamomum*.

Kanf'as el. kan'vas, eg. segelduk, gles-trådigt, appreterat hemp- el. linnetyg för vävarmering av gummislang o. däck samt till mellanlag i klädesplagg, t. ex. kragar o. rockslag.

Kanholmsfjärden, fjärd i Sthlns skärgård, mellan Runmarö, Harö, Möja o. Vindö.

Kani'k (lat. *cano'nicus*), medlem av ett medeltida dom- el. kollegiatkapitel. Jfr Domkapitel.

Ka'nin, halvö i n. Ryssland, ö. om Vita havet. 10,500 kvkm. Tundra.

Kani'ner, *Lepus (Oryctola'gus)*, ett släkte härdjur, vilka gräva hålor i jorden o. föda nakna o. blinda ungar. Urspr. vilda förmodligen blott i s.v. Europa och n. Afrika ha

de senare som husdjur spritts över nästan hela jorden. Ofta ha de äv. utplanterats o. sedan förvildats. På många ställen ha de då blivit en fullständig landsplåga, mest på grund av de gångar de gräva i jorden. Förekomma nu i ett stort antal varieteter o. raser, värderade för sitt kött o. skinn. Belgisk jättekani'n, se bild å föreg. spalt.

Kanis'ter (av lat. *canis'frum*, korg), bleckdosa för förvaring av matvaror, tobak m. m.

Kanizsa [-isja'] el. Nagy-Kaniz'sa (Stora K.), stad i s.v. Ungern. 31,000 inv. Sprit- o. tegelfabriker. Handel.

Kan'jon, eng. ca n y o n (av sp. *cañón*, egentl. röt), smal o. djup floddal med lodräta väggar.

Kanna, äldre sv. rymdmått = $\frac{1}{10}$ kubikfot = 2,617 l. • Jst Jungfru o. Stop.

Kannely'r, långsgående räffla på kolonn, pilaster o. dyl. — Kannele'rad, försedd med kannelyrer.

Kanniba'l (av sp.), människöattare; urspr-namn på ett människöatande folk i Västindien.

Kannstöp'are, egentl. tenngjutare; person som när sakkännedom gärna yttrar sig i politiska frågor (efter Holbergs komedi »Den politiske Kandestöber«). — Kannstöp'eri', ovederhäftiga politiska spekulationer.

Kannväx'ter, namn på arter av släktet *Nepenthes* (fam. *Nepenthaceae*), de flesta tillhörande det indomalajiska området. Insektätande klättrväx'ter med de nedre bladens spetsar utformade till stora kannor. I dessa avsnödras en vätska, som verkar upplösande på insekters mjukdelar.

Ka'non (av grek.), regel, rättesnöre. — *Teol.* Den kyrkligt erkända samlingen av GT:s o. NT:s heliga skrifter (kanoniska böcker) i motsats till apokryfer; k5'rkliga påbud; förteckningar över de helgonförklarade; en hela året oförändrad del av rom. mässa. — *Konsth.* Reglerna för människokroppens ideala måttsförhållanden, åskådliggjorda bl. a. av den grek. bildhuggaren Polykleitos (400-t. f.Kr.) i statyn Doryforos (se bild vid Doryforos). — *Mus.* Musikstycke, i vilket stäm-morna inträda efter varandra,

alla med samma melodi. —

Boktr. K. el. tre cicero, en tryckstilsgard, närmast över fin kanon; kägel (höjd) 36 punkter = $\frac{1}{10}$ U petit = 13,534 mm. Ex.:

Ka'no'n (fr. *canon*, av lat. *canna*, rör), artilleripjäs, avsedd för skjutning med flack kulbana. De svenska fältkanonerna ha en kaliber av 7.5 o. 10.5 cm, en projektilvikt av 6.5 o. 15—18 kg samt en största skottvidd av 10,000 o. 17,000 m. De tyngsta svenska sjökanonerna ha f. n. en kaliber av 28.3 cm, projektilvikt 305 kg o. en skottvidd på över 20 km. Jfr Haubits.

Kanonbank, en bakom ett bröstvärn uppskattad jordbank, avsedd till uppställningsplats för artilleripjäser.

Kanonborr, en stålstång med halveirkelformigt tvärsnitt o. snett avskuren ändyta. Eggen utgöres av kanten mellan denna o. den plana långsgående ytan. Användes för borring av långa hål.

Kanonbrunn, skydd av betong för artilleripjäser i självsänkande lavett o. deras serviser. Pjäsernas laddning sker i nedskänt läge.

Kanonbåt, vanl. äldre, bestyckat, mindre örlogsfartyg av ringa stridsstyrke.

Kanoni'k (av grek. *kano'n*, regel), från Epikuros härstammande beteckning för logiken.

Kanonise'ra, förklara för helgon. Jfr Ka'non.

Kanonisk rätt (lat. *ius cano'nicum*), den rom. kyrkans rättsordning, sammanfattad i *Corpus juris canonici* (första officiella uppl. 1582, reviderad uppl. under namnet *Codex juris cano-*

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

nici i kraft från pingstdagen 1918), innehållande kyrkomötens beslut, påvliga förordningar m. m.

Kanonjoll, under 1700- och 1800-talen använd mindre örlogsfartyg, framdrivet med rodd o. bestyckat med en akterut uppställd grov pjäs. Jfr Kanonslup.

Kanonport, öppning i skeppssida för kanoner. **Kanonslup**, under 1700- och 1800-talen använd mindre örlogsfartyg, framdrivet med rodd och bestyckat med en grov pjäs i vardera stäven. Jfr Kanonjoll.

Ka'nontavla, ett slags handskrift med ett av biskop Eusebios i början av 300-t. lanserat tabellariskt system, som åskådliggör de med varandra överensstämmande (synoptiska) partierna i evangelierna. Den löpande nummerföljden är insatt i de smala rektangulära fälten mellan kolonner, som oftast förernas av bägar. — C. Nordenfalk, Die spätantiken Kanontafeln, 1—2, 1938.

Kano'nvärn, fältbefästning av jord, sten o. dyl. för artilleripjäas, som står på naturliga märken (m a r k k a n o n v ä r n) el. är nedgrävd i en grop (k a n o n g r o p).

Kano'per, benämning på de fyra stenkärl, som i egypt. gravar innesluta den dödes inälvor.

Kano'posdekretet, en på såväl hieroglyfisk som demotisk skrift avfattad egyptisk inskrift med grek. tolkning, som påträffades 1866 vid grävningar i den forntida staden K a n o p o s (nuv. Abukir) i Nildeltat. Fyndet möjliggjorde kontroll av Champollions tolkning av hieroglyferna.

Kano't (urspr. ett från Västindien härrörande ord med betydelsen båt), liten, av segelduk på ribbstomme el. av trä byggd båt, som är spetsig i bägge ändarna. Framdrives vanl. med en tvåbladig åra (paddel) el. medelst segel.

Kan'sallis-Os'ake-Pan'kki, en av Finlands största affärsbanker, grundad 1889.

Kansas [kænn'ss], förk. *Kan.*, en av Amerikas Förenta Stater (sed. 1861), v. om nedre Missouri, kring floderna Kansas o. övre Arkansas. 213,085 kvkm, i.s. mill. inv. 1945 (ca 5,000 i Sverige födda). — Mestadels öde slättland o. prärie, endast i ö. odlad jord o. skogar. Fastlandsklimat. Huvudnäringar: jordbruk (vete, majs) o. boskapsskötsel. Bergsbruk. Slakterier o. kvarnar, cement- o. lervarufabr. Flera univ., det största i Lawrence. Huvudstad: Topeka.

Kansas City [kænn'ss sitfi], två städer i För. Stat.: 1) i Missouri vid Kansas Rivers inflöde i Missouri, 400,000 inv. (1940). Viktig järnvägsknut. Stor spannmåls- o. kreatursmarknad med väldiga slakthus. 2) i Kansas mitt emot K. 1, till vilket det kan anses som förstad. Universitet. 121,000 inv. (1940).

Kansas River [ksnn'ss rivv^o], biflod fr. h. till Missouri, För. Stat. 212 km.

Kans'ler (lat. *cancellarius*, egentl. den som står vid ett skrank), urspr. en tjänsteman som mottog o. utfärdade handlingar; senare hög riksämbetsman, chef för ett statligt kansli (tyska Reichskanzler; eng. Lord Chancellor). Kanslersämbetet förekom i Sverige från 1200-t. till 1675. Under Gustav II Adolf var rikskanslern den ledande statsämbetsmannen (Axel Oxenstierna). Jfr Justitiekansler o. Universitetskansler.

Kansler för rikets universitet, den officiella titeln för universitetskanslern.

Kanslerssekreterare, av K. Mt utnämnd chef för universitetskanslerns expedition.

Kansli' (av lat. *cancellaria*, ämbetsrum), förvaltningsorgan, särskilt statligt, med uppgift att mottaga o. utfärda handlingar; utvecklades

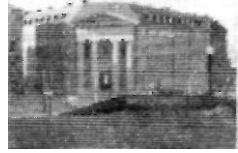
i Sverige först med Gustav Vasa o. erhöill med Gustav II Adolf en fastare organisation under ledning av rikskanslern. Kansliets arbete fördelades efter hand på flera expeditioner, vilka 1840 ersattes av fristående departement. Dessa jämte Nedre Justitierevisionen, Justitiekanslersämbetet o. Riksåklagarämbetet utgöra num. tillsammans Kungl. Kaj : ts kansli.

Kanslideputerade, benämning på de riksdagens led., som ha överinseende över riksdagens kansli. Till deputerade väljas 2 ledamöter ur vardera kammaren.

Kanslidirektör, sed. 1943 titel för cheferna på kansliavdelningarna inom Överståthållarämbetet.

Kansliexamen, tidigare lägsta examen inom juridisk fakultet. Avskaffades genom K. Mts stadsa 20/a 1935, som i stället införde statsvetenskaplig-juridisk examen.

Kanslihuset, byggnad vid Mynttorget i Stklm, nyuppförd 1930—36 efter ritn. av G. Clason o. W. Gahn, varvid den av C. F. Adelcrantz 1785 komponerade, doriska kolonnfasaden bibehölls. Skulpturer av S. Blomberg, B. Hjort o. E. Gräte. K., som under 1600-t. uppfördes som myntverk, inrymmer nu lokaler för K. Maj:ts kansli (utom utrikesdepartementet), Statsrådsberedningen o. Regeringsrätten. — Kanslihusan n e x e t uppfördes 1946—48 mitt emot K. vid Myntgatan efter ritningar av Artur von Schmalensee. Däri inrymmas finans- o. försvarsdepartementen samt kommandoexpeditionen. — K. G. Wollin, Kungl. Maj:ts kansliämbetslokaler (1934).

Kanslipresident kallades 1680—1790 kanslikollegiets chef o. 1801—09 chefen för K. Mts o. rikets kansli. Tidigare = rikskansler.

Kansliråd, titel för flertalet byråchefer inom statsdepartementen.

Kanslisekreterare, tjänstemän inom statsdepartementen (efter 1878), vilka biträda statssekreteraren, expeditionschefen el. byråcheferna. Från 1017 finnas förste o. andre kanslisekr.

Kansliskrivare, titel för vissa underordnade kvinnliga tjänstemän inom statsförvaltningen.

Kanslist', skrivare, underordnad tjänsteman i ett kansli, t. ex. landskanslist.

Kansu', provins i n.v. Kina, kring fl. Huangho. 380,900 kvkm, 6,3 tnmil. inv. (1947). Delvis högslätt med fruktbar lössjord. Stora mineraltillgångar. Huvudstad: Lan-chou.

Kant, Immanuel, f. 1724, d. 1804, tysk filosof, en av alla tiders främsta tänkare, kriticismens grundläggare. I-evde hela sitt liv i Königsberg, prof. där 1770. K:s största betydelse ligger i hans påvisande av

den mänskliga kunskapens gränser. Vetenskaplig kunskap äger obetingad giltighet endast inom företeelsernas värld; övertygelsen om Gud, odödlighet m. m. är moraliskt men icke logiskt nödvändig. I sedit-läran betonade han den oavslutbara plikten att göra det goda för det godas egen skull (det kategoriska imperativet). Huvudarbeten: *Kritik der reinen Vernunft* (1781), *Kritik der praktischen Vernunft* (1788), *Kritik der Urteilskraft* (1790) o. *Religion, innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft* (1793). K:s betydelse blev utomordentlig; han

Ord, so^n saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

inleddes bl. a. romantiken, o. hans tankar ha återupptagits i modern tid av nykantianismen.

Kanta'bel (it. *canta'bile*, av lat. *canta're*, sjunga), sångbar.

Kanta'briska bergen, bergskedja i n. Spanien, s. om Biscaya-bukten. Högsta toppen Torre de Cerredo 2,648 m ö. h.

Kantarell', namn på arter av skivsvampsläktet *Cantharellus*, utmärkta av låga, grenade, på foten nedlöpanne skivor. *C. ciba'rius*, den vanliga kantarellen (se bild), alltigenom äggul, alhu, i barrskog. Omtyckt matsvamp.

Kan'taros, antikt, skålformigt dryckeskärl med fot o. två tvärsållda handtag (ex., se bild).

Kanta't (av lat. *canta're*, sjunga), högstämmd lyrisk sångkomposition för solostämmor, kör o. orkester; förekommer särsk. vid minnesfester, invigningar o. dyl.

Kantblommor el. strålblommor, de kautställda, med tunglikt bräm försedda blommorna i korgarna hos många släkten av fam. *Compositae*, ex. prästrake. Dessa blommor äro honblommor. Jfr bild till Diskblommor.

Kan'tele, gammalt finskt knäppinstrument, närmast liknande en cittra, med 5 till 16 strängar av mässing. 5-strängad kantele, se bild.

Kan'teletar (egentl. *kanteles*, gudinna), en samling finska lyriska o. episka folkdikter, utgivna av Elias Lönnrot 1840.

Kantemi'r, Antioch Dmitrievitj (1709—44), rysk furste, diplomat o. författare. K., som var såndebud i London o. Paris, skrev de första ryska satirerna.

Kantha'l, legering av krom (20—30 %), järn (65—75 %), aluminium (3—6 %) o. mindre mängd kobolt. Är mycket värmebeständig o. användes till gasmunstycken, som motståndstråd i lugnar m. m. Jfr Kromnickel.

AB. Kanthal, Hallstahammar. Grundat 1931. Akt.kap. 4.5 mill. kr. (1948). Tillv. av kanthal.

Kantia'n, anhängare av filosofen Kant. — Kantianis'm, Kants o. hans anhängares filosofi. Jfr Nykantianism.

Kanti'n (av fr.), flaskfoder; läda med servis samt mat- o. dricksvaror för fältbruk el. resa.

Kant-Laplace's hypote's [-plass-], den först av Immanuel Kant (1755) formulerade tanken, att solsystemet uppstått ur ett gasmoln, som vid sammandragning alstrat planeterna o. slutl. solen själv. Teorien är num. övergiven, äv. i den form, som den erhöll av Laplace (1796).

Kantnärl, släktena *Syngna'thus* o. *Siphonos'toma*, benfiskar med ytterst långsträckt o. smärt kropp

o. utdragen nos. Sakna bukfenor. Talrika arter i varmare hav. Stora, lilla o. brednåbbade kantnålen äro allmänna vid vår västkust, den sistnämnda även vid östkusten. Leva bland tang på grunt vatten. Stora kantnålen, se bild.

Kanton, huvudstad i prov. Kuangtung, S. Kina, nära mynningen av Kantonfloden, i. 1 mill. inv. (1931), varav en stor del bor i husbåtar på floden. Över 100 tempel. Kinas förnämsta industriadstaden (siden, socker, glas, papper, metall- o. porslinsvaror, textilier). Näst Shanghai viktigaste handelsstaden. — K., var länge den enda för européer öppna hamnen. Storbritannien återlämnade genom ett fördrag med Kina n jan. 1943 den internationella koncessio-

nen under vissa förbindelser från Kinas sida. Ockuperat av japanerna 1938—45.

Kanto'n, benämning på de småstater, som bilda förbundsrepubliken Schweiz.

Kantone'ring, trupps förläggning i så rymliga kvarter, att varje man erhåller sängplats o. varje häst stallrum.

Kan'tor (av lat. *ca'wor*, sångare), titel för sångledaren i en kyrkoförsamling; i smärre församlingar är kantorstjänsten vanl. förenad med organist- o. klockartjänsten.

Kantra. 1. Väلتa omkull (om fartyg). — 2. Ändra riktning (om vind o. ström).

Kany'l (fr. *canule*, till lat. *cama*, rör), rörformigt kirurgiskt metallinstrument.

Kaolin, en av vattenhaltigt aluminiumsilikat. [^]AlSiO₂, bestående förvitringsprodukt särsk. av fältspat; användes vid porslins- o. chamottetillverkning. Mycket ren o. vit kaolin, s. k. *china clay*, brukas som tillsats vid pappersfabrikationen.

Ka'os, i grek. myt. det ändlösa, töckenfyllda rum, ur vilket allt varande uppstått; orada, virrvarr. — Ka'o't i s k, oordnad, förvirrad.

Kap (fr. *cap*, eng. *cape*, it. *capo*, sp. o. port. *cabo*, av lat. *ca'put*, huvud), udde.

Kapa. 1. Hugga, säga el. skära av. — 2. Uppbringa handelsfartyg vid sjökrig.

Kapa'bel (fr. *capable*, av lat. *ca'pere*, rymma i sig), i stånd till, duglig, skicklig.

Kapacime'ter, apparat för direkt mätning av en kondensators kapacitans. Består vanl. av en med växelströmgenerator, telefon o. gradrad kondensator försedd brygganordning.

Kapacitans't (av lat. *ca'pere*, rymma i sig) el. *capacitance*, i t e't hos en ledare el. kondensator är förhållandet mellan en godtycklig laddning (elektricitetsmängd) hos densamma o. den häremot svarande potentialen (spänningen). Betr. olika enheter, se Färad.

Kapacitet (av lat. *ca'pere*, rymma i sig), förmåga, duglighet. — *Fys.* Se Kapacitans o. Värmekapacitet.

Kaparbrev, av en regering utfärdad tillstånd för privata fartyg o. deras befälhavare att uppbringa fientliga handelsfartyg till sjöss. Jfr Kaparkrig.

Kapare, privata fartyg (ä. deras befälhavare), vilka under krig fått rättighet att uppbringa handelsfartyg. Jfr Kaparkrig.

Kaparkrig, krigföring till sjöss, som går ut på förstörandet av fiendens sjöhandel medelst irreguljära sjöstridskrafter. Förbjöds i Parisdeklarationen 1856 o. anses numera folkrättsstridigt.

Kap Blan'oo, »vita udde». 1. Udde på Tunis'n kust. — 2. Udde i s. Rio de Oto, v. Afrika.

Kap Bojador [-där'], udde på n. Afrikas v. kust, s. om Kanarieöarna.

Kap Bu'lus, Asiens sydligaste udde, på halvön Malakka.

Kap Desj'nev, tidigare Ostba p, Asiens östligaste udde, vid Berings sund.

Kapduva, *Procel'laria* el. *Daption capen'sis*, stormfågel, ovan mörkt grå, svart o. vit, undertill vit. Längd till 38 cm. Ypperlig flygare, som ofta följer fartygen. Allmän i sydligare hav, mera sällan n. om ekvatorn.

Kapell' (nylat. *capeWa*, av *ca'pa*, kapa). *Byggn.* Mindre kyrkobyggnad för gudstjänst el. särsk. ändamål (grav- o. dopkapell); sidorum el. utbyggnad i större kyrkobyggnad. — *Sjövä.* Överdrag, fodral till segel, mäter osv. — *Mus.* Instrumentalorkester; urspr. benämning på körer, som biträdde i kyrkorna.

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H,

Kapellering, provning av finheten hos guld el. silver genom avdrivning.

Kapellförsamling el. kapellag, del av församling med egen kyrkobokföring el. endast egen kyrka (kapellkyrka). Ha num. förvandlats till egna församlingar el. uppgått i moderförsamlingen.

Kaperi', dets. som kaparkrig.

Kapernaum, fordom stad i Palestina, vid sjön Gennesaret, omtalad i NT som huvudorten för Jesu verksamhet. Motsvaras trol. av nuv. ruinplatsen Tell Hum.

Kapetingiska ätten el. kapetingerna, den från Hugo Capet härstammande Konungaätt, som från 987 till 1848 (med avbrott för 1792—1814) innehade Frankrikes tron. Yngre grenar av ätten ör husen Valois (reg. 1328—1498), Valois-Orleans (1498—1589), Bourbon (1589—1792 o. 1814—3°) o. Orleans (1830—48).

Kap Hoorn [hå'rn] el. Horn, Sydamerikas sydligaste udde.

Kapillär el. kapillär (av lat. *capillus*, hår), hårrörs; som avser kapillaritet.

Kapillaritet el. ytspänning, krafter verksamma i vätskors yta, särsk. påfallande vid såpbubblor o. i fina rör, kapillär-rör. diir vätskan, om den fuktat rørets väggar, av kapillärkrafterna suges upp men, om den icke fuktat, pressas ned längre än vad som betingas av tyngden. Kapillariteten spelar stor roll i organismer, nas vätskecirkulation, vid åkerjordens vatten-hushållning m. m.

Kapillär, anat., hårrörskärl.

Kapital (av mlat. *capitale* i betydelsen huvudstol i motsats till ränta), förmøgenhet, räntegivande penningssumma. I nationalekonomisk mening är kapitalet producerade produktionsmedel, i motsats till å ena sidan jord, naturkrafter o. mänsklig arbetskraft i produktionens tjänst, å andra sidan konsumtionsfärdiga nyttigheter. — Kapitalproduktionen regleras genom prisbildningen i form av ränta å kapitaldisposition, kapitalränta, vilken främst kommer till uttryck i gängse bankränta, särsk. ränta vid diskonto.

Kapitalexport, ökning av ett lands fordringar i ett annat land, t. ex. genom köp av utländska värdepapper. Motsatsen är kapitalimport, t. ex. försäljning av obligationer till utlandet. Häftig el. panikartad kapitalexport kallas kapitalflykt.

Kapitalförsäkring, försäkringsform, innebärande att försäkringssumman utbetalas till den försäkrade vid viss ålder.

Kapitalisera. 1. Lägga räntan till kapitalet. — 2. Beräkna vilket kapital, kapitalvärde, ett regelbundet utgående belopp (t. ex. avkastningen av ett företag el. en livränta) motsvarar efter viss räntefot (kapitaliseringsnorm).

Kapitalism', ekonom, system, som främst bygger på fri företagsamhet o. enskilda kapitalinsatser till skillnad från statsocialism, som bygger på ett av staten dirigerat näringsliv.

Kapitalrabatt' kallas vid obligationslånen skillnaden mellan pari o. den kurs över el. under pari, till vilken långvarna övertaga lånet.

Kapitalräkning, den form av banks inlåningsrørelse, som innebär, att mottagna penningar återbetalas efter 4 (ibland 6) månaders uppsägning o. att ränta lägges halvårsvis till kapitalet.

Kapitalstraff (av lat. *caput*, huvud), dödsstraff.

Kapitalvärde, se Kapitalisera.

Kapitel (av lat. *caput*, huvud), avdelning av skrift; samtalsämne; sammankomst, t. ex. ordenskapitel.

Kapitoliska varginnan, etruskisk brons-skulptur fr. omkr. 500 f. Kr., uppkallad efter

Capitolium i Kom o. framställande en digivande varginna; här satts i samband med sagan om Romulus o. Remus. Figurerna av de båda barnen tillades på 1500-t. Förvaras i Konservatorpalatset i Rom.

Kapitulärrier (lat. *capituläria*) kallas de av de karolingiska konungarna utfärdade förordningarna, betydelsefulla för utvecklingen inom det frankiska riket.

Kapitulatio'n (av lat. *capitulare*, ordna efter huvudpunkter). 1. överenskommelse, enl. vilken militär befälhavare åt fienden överlämnar honom underlydande trupper, fästning el. krigsfartyg; kallas äv. dagtingan. — 2. Kapitulationer, äldre internationella avtal, genom vilka kristna stater undersätter i icke-kristna länder tillförsäkrade vissa privilegier, bl. a. att dömas av sitt hemlands konsulter. — Kapitulationer, dagtinga, giva sig.

Kapital (lat. *capite*Wum, dim. torm av *caput*, huvud), den øversta delen av en kolonn, pelare el. pilaster. Bl. olika slag av kapital märkas främst det doriska, joniska o. korintiska samt kompositakapitalet, som utgör en sammanställning av de två sistnämnda typerna.

Kapitä'ler, »stora bokstäver» (majuskler) i en mindre stilsort än versaler.

Kap—Kairojärnvägen, planerad o. till två tredjedelar färdig järnväg genom ö. Afrika från Kapstaden till Kairo. C:a 9,500 km. Jfr kartan till Afrika.

Kapkolonien, dets. som Kapprovinsen.

Kaplake, dets. som kapplake.

Kapla'n (av mlat. *capella*, kapell), äldre benämning på präst i kapell-el. annexförsamling, äv. på hjälppräst i större församling. Ordet fortlever i ordensskaplan, vid K. M:ts orden anställd präst.

Kaplandet, dets. som Kapprovinsen.

Kapla'n turbin, vattenturbin med propellerliknande löphjul, vars skövlar ställas i olika lutning beroende på belastningens storlek. Verkningsgraden blir därför mycket hög även vid låg belastning.

Kapmolnen el. Magalhãeska molnen, två isolerade, ljusa stjärnmoln på sydhimlen med resp. 7.² o. 3.⁶ diam. Bådas avstånd är c:a 100,000 ljusår o. den ljusåra diam. 14,000 resp. 6,500 ljusår. De utgöra liksom Vintergatans samlingar av stjärnor, stjärnhopar o. nebulosor, av vilka några äro de största o. ljuskraftigaste som påträffats.

Kapodisfrias, Ivan (Giovanni) Antonovitj (1776—1831), greve, rysk o. grek. politiker; 1816—22 rysk utrikesminister, sedan verksam för grekernas frihetsrørelse o. 1827 Greklands president. På grund av sin ryskvänliga politik mördades K. 1831.

Kapokträdet, art av trädsläktet *Ceiba*.

Kapokull, glansull, sidenglansande, vanl. gul-el. brunaktiga härmossor, som erhållas ur kapslarna av *Bombax*-o. *Ceiba*-attei.

Kaponjär' (av fr.), från den inre slutningen (eskarpn) i fästningsgraven utskjutande, 2—3 våningar hög byggnad (kasematt) för betrykning av graven medelst eld. Då eldgivning är möjlig å två sidor, benämnes den helkaponjär, eljest halv kaponjär.

Kåposvar [ka'pås'var], stad i s.v. Ungern, vid en bifl. till Donau. 33,000 inv. (1941). Stor hästmarknad; vin- o. tobaksodling.

Kapott' (av fr.), kappia med kapuschong; soldatkappa; damhatt (nackhatt) med bakband. Kapp. *Krigsv.* Hätta på psptsen av pansar-

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

brytande projektil. Den göres av mjukare stål än själva projektilmaterialet o. ökar projektilens genomfrångning av ythår pansar. — *Sjöv.* Skydd av segelduk, trä el. plåt kring öppningar i fartygsdäck, t. ex. skorstenskapp, mastkapp.

Kapp, Wolfgang (1856—1922), — tysk ämbetsman o. politiker; ledare för det starkt konservativa »Vaterlandspartei» (Fosterlands-partiet), företog i mars 1920 en statskupp (»Kappkuppen»), vilken avsåg republikens störtande. K. utropades till rikskansler men måste inom kort fly på grund av generalstrejk o. bristande anslutning.

Kapp'a, i:e bokstaven i grek. alfabetet (K, *α*) med ljud värdet k.

Kapado'kien, forntida landskap i ö. Mindre Asien, mellan Svarta havet o. Tauruskedjan.

Kappe, äldre sv. rydmått för torra varor = $\frac{1}{4}$ kanna = 4,58 liter. Avskaffades 1855 men användes fortf. på landsbygden särsk. som fruktmått.

Kapp'el, by i Schweiz, kant. Zflich, bekant genom slaget mellan de katolska o. de reformerta kantonerna $\frac{1}{10}$ 1531, varvid Zwingli stupade.

Kappelshamn, hamnplats på n. Gotland.

Kapplake el. kaplake (av höll. *kap-laken*, kläde till en mössa), viss procent av nettoinkomsten av ett fartygs befraktningar, som enl. överenskommelse mellan redare o. fartygsbefälhavare tillfaller den senare.

Kappland, äldre sv. ytmått, $\frac{1}{3}$ tunnland, 154,26 kvm. Jfr Skäppland.

Kap-plommon. Namn på frukterna av *Blighia sapida* (fam. *Sapindaceae*), ett i tropiska Västafrika inhemskt, flerstädes i Sydamerika odlat träd. Välsmakande köttigt fröhylla.

Kapplöpning, gemensam benämning på olika hästtävlingar: travtävlingar o. galopplöpningar, de senare indelade i slätlöpningar (utan hinder) o. hinderlöpningar (med fasta hinder [steep-chase] el. häckar [häcklöpning]). Större sv. kapplöpningssbollar finnas i Jägersro (Malmö), Ulriksdal o. Solvalla. Jfr Totalisator.

Kapp-odd, tävling mellan för ändamålet konstruerade, ytterst lätta båtar utan köl, försedda med utriggade årtullar o. glidbara säten. Kapp-rodnen är en särsk. i England idkad sport, med de ryktbara årliga tävlingarna mellan univ. i Oxford o. Cambridge (sed. 1829). I Sverige bildades den första roddklubben 1878.

Kap-provinsen, Kapkolonien el. Kaplandet, eng. Cape of Good Hope, sydligaste provinsen i Sydaf. unionen. 717.839 kvkm, 4.000.000 inv. (1946), varav 860.000 européer. Från kusten höjer sig landet i terrasser o. övergår i Sydaf. höglandet. I n. mot Kalahariöknen öde. Största floden är Oranje. Klimatet sunt. På högslätterna väldiga grässtäpper. Betyd. boskapsskötsel (får, getter, strutsar). Bergen äro guld-, diamant- o. kopparförande. Vinodling. Livsmedelsindustri o. garverier. Huvudstad: Kapstaden. — *Hist.* K. upptäcktes 1486 av portugiserna, togs 1652 i besittning av holländarna (»boers», bönder) o. förvärvades 1874 av England, som styrde landet genom guvernör. 1872 erhöi K. fullständig parlamentarisk självstyrelse, varefter det politiska livet länge helt präglades av den starka motsättningen mellan den eng. o. höll. befolkningen. 1910 anslöt sig K. till Sydafrikanska unionen.

Kappsej'sa, välta omkull (om fartyg).

Kapplsåde, liten, smal, hög slåde för en person; baktill en hundsfott för körsvennen.

Kapriciös [-slös] (av fr.), nyckfull, egensinnig. Kaprifolium, namn på slingrande arter av *Lo«c»era*-släktet med stora, rörliga blommor. Flera odlas hos oss som prydnadsväxter, oftast den från s. Europa härstammande *L. caprifol-*

lium, men äv. *L. pericly'menum*, vildkaprifol, som förekommer i våra sydliga landskap.

Kaprio'l (av fr.). 1. Danssprång, under vilket benen slås mot varandra. — 2. I skoltitt ett språng, varvid hästen stegar sig o. slår bakut.

Ka'pris, blomknoppar av *Capparis spinosa*, vilka inlagda i ättika användas som krydda.

Kapri's (fr. *caprice*), nyck, infall.

Kapron'syra (av *Capra*, getsläktet), fettsyra med 6 kolatomer i molekylen. Ingår jämte kapryl'syra o. kapri'n'syra (8 resp. 10 kolatomer) som glycerider i ringa mängd i smörfett samt rikligare i getmjölkens fett (därav namnet). Dessa syror anses giva roquefortost dess skarpa smak. Jfr Leucin o. Lysin.

Kaprubin, en vacker, högt uppskattad, karmosinröd, rubinliknande granat, som erhålles från diamanfyndningarna i Sydafrika o. användes som ädelsten.

Kapsel (av lat. *capsula*, litet skrin), hölje, fodral. — *Anat.* De hinnformiga, ofta starkt fetthaltiga höljen, som omgiva vissa organ, t. ex. njurarna. — *Farm.* Benämning på vissa vax. av gelatin el. stärkelse tillverkade höljen omkr. läkemedel. — *Bot.* En torr vid mognaden upphostande, en- el. flerummig o. oftast mångfröig frukt. Öppnandet kan ske genom hål på väggen (porkapsel), ex. *Cam/xw/a*-släktet, genom ett avfallande lock, ex. balmörten osv. Särskilda former av kapsel äro balja, baljkapsel o. skida.

Kapso'n (av ty. *Kappzaun*, en ombildning av ital. *cavezone*, gramma), gramma för dressyr o. motionering av hästar; på dess nosrem är anbragt ett järn med ringar, i vilka kapsonlinan fästes.

Kap Späda, Kretas nordligaste udde. Kapstaden, eng. Cape Town, huvudstad i Sydaf. unionen o. i Kapprovinsen, med vacker läge vid foten av Tafelberget. 370.000 inv. (1946), varav 214.000 vita (1946). Sydafrikas förnämsta handelsstad. Universitet (gr. 1919). Observatorium.

Kap Sunion [-sö-], den s.ö. klippiga udden av Attika, som domineras av ett Foseidontempel, antagligen uppfört till slutet av 400-t. f.Kr.

Kapsyl (fr. *capsule*, till lat. *capsula*, litet skrin), huv; fodral över buteljork; metallhylsa över flasknyning.

Kap Tarifa, Europas sydligaste udde.

Kapten (fr. *capitaine*, av lat. *caput*, huvud). 1. Högsta kompani officersgraden inom samtliga försvarsgrenar. En kapten för befäl över ett kompani, ett batteri, ett mindre örlogsfartyg el. en flygdivision. I flera flottor, bl. a. eng., franska, amerik., motsvarar kapten överste vid armén. — 2. Titel för befälhavare på handelsfartyg (sjökaptan). — 3. Ledare för ett bollspelslag (fotboll, bandy m. fl.).

Kapteyn [-tejn'], Ja cobus Cornelius (1851—1922), nederl. astronom, prof. i Groningen, utförde banbrytande undersökningar över vårt stjärnsystems (Vintergatans) dimensioner, form o. inre byggnad o. påvisade (1904) tillvaron av två »stjärnströmmar» med nästan rakt motsatt riktning i rymden.

Kapuci'n, munk av kapucinerorden (jfr d. o.). Kapucinerorden (av lat. *capucium*, kapuschong), en gren av franciskanerorden, stiftad 1525 av italienaren Matteo di Baschi, självständig orden sed. 1619. Med strånga regler om fastor, klädedräkt (kapuschong m. m.) osv. har den utvecklat sig till en utpräglat högkyrklig missionsorden. Omfattar omkr. 700 kloster.

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

Kapu'n, benämning för den kastrerade hanen av vanliga tamhönset. Har läckrare kött än den vanliga tuppen.

Kapuschong' (av fr.), huva, fäst baktill vid kragen på en munkkåpa el. regnkappa.

Kapuschonggam el. m u n k g a m, *VuVur monaVus*, Europas största fågel (längd med stjärten 1.10 m); till färgen mörkt brungrå. Förekommer som häckfågel i sydligaste Europa, österut till Kina. I <ever företrädesvis av as. (Se bild.)

Kaputt' (av fr. *capot*, den som i pikéspel ej tagit något stick), tillintetgjord, slut, förbi.

Kap Verde, port. *Cab'o Verde*. »Gröna udden», Afrikas västligaste udde, Senegal, Fr. Ekvatorialafrika, 170 34' v. lgd.

Kap Verdeöarna, ögrupp i Atlanten utanför Kap Verde, portug. besittning. Ett 10-tal öar, tills, 4,033 kvkm, 181,000 inv. (1940)

(mest negrer o. mulatter samt 6,000 européer).

Vulkaniska, skoglösa med osunt klimat, föga uppodlade. Boskapskötsel. Kaffeexport. Största ön São Thiago

med huvudstaden Praia. Ögruppen upptäcktes i mitten av 1400-t.

Ka'ra (turk.), egentl. »svart», ingår i många egenamn, ex. Karabugas.

Karabinjä'r (av fr.), förr benämning på en med karbin beväpnad ryttare. — Italiensk gendarm.

Karabug'as, en nästan sluten bukt av Kaspiska havet i ö. med hög salthalt (18 %).

Karaby, kommun i n.v. Västergötland, Skarab. l. (past. adr. Tun); Grästorps landsf. distr., Åse, Viste, Barne o. Laske doms. 262 inv. (1947).

Karachi [karats']!, huvudstad i Pakistan, prov. Sind, i n.v. Industelstat. 359,000 inv. (1941). God hamn, landets främsta handelsstad. Teexport. Bomulls- o. saltindustri.

Karadzio [karr'adsjits], *Vuk Stefanovic* (1787—1864), serb. författare, efter det olyckliga serb. upproret 1813 bosatt i Wien, där han, brytande med de kyrkoslaviska traditionerna, utarbetade en ny serb. rättstavning, den första serb. ordboken (1818) o. grammatiken. Utgav äv. serb. folkvisor o. sagor.

Karaf' el. k a r a f f i'n (av arab. *gara'ja*, ösa), glasflaska för vatten, vin m. m.

Karaganda', stad i sovjetrepubl. Kasakstan. Järnväg till Petropavlovsk. 166,000 inv. (1939). Kring K. stora kolfält o. ett kopparmalmfält. Kopparsmältverk.

Karage'n, *carragheen* el. irländsk *mossa*, drog av vissa torkade rödalger från n. Atlanten, särskilt *Chond'r *crispus** men äv. *Gigart'na mamillo'sa*. Insamlas på kusterna av Irland o. Bretagne. Ar rik på växtslem o. användes som klärmedel vid ölberedning, som appetret o. inom medicinen. Jfr Agar-agar.

Kara-Georg (turk., »Svarte Georg»), egentl. *Georg Petrovitj* (omkr. 1762—1817), serb. frihetshjälte, ledde 1804—07 o. 1809—12 segerrika revolter mot turkarna. Mördades då han 1817 arbetade på en allmän serb. resning. Stamfader för serb. furstehuset *Karageorgevitj*, vilket avsvattes 1945.

Karahavet, dets. som Kariska havet.

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

Karai'ber el. k a r i b e r, en num. försvunnen indianstam, som bebodde Små Antillerna vid tiden för Amerikas upptäckt.

Karai'mer el. k a r a i'ter, en på 700-t. grundad judisk sekt, som förkastar Talmud o. den rabbiniska traditionen. Omfattas av till några tiotusental uppgående turkiska folkspinnor på Krim o. av därifrån till Wilno-området 1394—95 av den litauiske storfursten Vytautas hemförda krigsfångar.

Karäjan, *Herbert von*, f. 1908, österrik. dirigent, sed. 1938 vid Staatsoper i Berlin, 1940 äv. vid symfonikonserterna. Gästade Stlm 1939.

Karaka'l el. ö k e n l o, *Lynx caraca'l*, stort kattdjur. Ivägnd 65 cm, svansen 25 cm. Rödbrun till grågul utan fläckar, påminner om vår vanliga lo men är smärtare, liar högre ben samt längre öron. Afrikas, s.v. Asiens o. Indiens öken- o. stäppområden.

Karakalpakistan', autonom sovjetrepublik (1932), ansluten till Usbekistan (1936), vid Aral-sjön i ryska Asien. 206,000 kvkm. 370,000 inv. (1939). Huvudsakl. k a r a k a l p a k e r (en turk. stam), kasaker o. usbeker. Ökenland med oaser. Boskapskötsel (får o. jordbruk (bomull, ris)). Huvudstad: Nukus. K. bildades 1925 som autonomt område.

Karakorum' el. *Mustag*, bergskedja i Centralasien, utgående från Pamirplatån, jämsides med v. Himalaya. Högsta topp *Godwin Austen* (i Dapsang) 8,620 m ö. h. Stora glaciärer o. höga pass, det viktigaste, *Karakorum passet*, 5,680 m ö. h.

Karakterisera (av grek. *karass'ein*, inrista), känneteckna. — *Karakteris'tika*, utmärkande drag, kännetecken. — *Karakteristisk*, betecknande, säregen.

Karakteristik, kännetecknande skildring, karaktärsskildring. — *Tekn.* Kurva utvisande samband mellan ström o. spänning vid elektriska generatorer, elektronrör (anodström o. gallerspanning) o. dyl.

Karaktär' (av grek. *karakte'r*, något inristat), prägel, egenart, skaplynn. — *Psyk.* Den bestående arten av en persons viljande o. handlande; fasthet i vilja o. handling; person med viljekraft.

Karakul [-ko'l], avloppslös salt insjö i n. Pamir. 3,850 m ö. h., 250 m djup.

Karakul'fär, fettsvansfär i Bucharas stäppområde. Har därifrån inplanterats i alla världsdelar.

Karamell' (av fr.), en genom upphettning till ca 200° o. följande avsvälning erhållen icke kristallinisk form av socker. Brunbränd användes den som s. k. s o c k e r k u l ö r till färgning av vätskor. Tillsatt med essenser ingår den som huvudbeståndsdel i karameller.

Karamsin', *Nikolaj Mihajlovitj* (1766—1826), rysk historisk o. skönlitterär författare, rikshistoriograf 1803, särsk. känd genom sin *Ryska rikets historia* i 12 bd (t. o. m. 1611). Utvåde ett betydande inflytande på ryska litteraturspråkets utveckling. (Se bild.)

Ka'ra Mus'tafa, d. 1683, turk. storvesir, ledde det stora angreppet på Wien 1683. Avrättades efter dess misslyckande.

Karantän (av fr. *qaarante*, fyrtyo), ett lands förebyggande åtgärder mot smittsamma sjukdomars införande. Namnet härleder sig därav, att under medeltiden fartyg fingo vänta i 40 dagar på förbindelse med land, om de kommo från pestsmittad ort. I Sverige gällande bestämmelser (kungl. kungörelse av $\frac{1}{6}$ 1934 med sen. ändr.) om karantän ta sikte på sjukdomarna, pest, kolera, fläckfeber, återfallsfeber o. smittkoppor. — **K a r a n t ä n s a n s t a l t e r** resp. observationsplatser för undersökning o. behandling finnas å 9 platser i Sverige, de mest kända äro Kånsö o. Fejan. — **K a r a n t ä n s t i d e n** är beroende på omständigheterna; fartyg, som komma från hamnar, där sagda sjukdomar finnas men som själva ej ha ens misstänkta sjukdomsfall ombord, få i regel strax efter läkarebesiktningen ha landförbindelse. — **K a r a n t ä n s f l a g g** (gul) skall hissas av fartyg, som måste undergå karantän.

Karat' (av arab. *kirat*). r. Benämning på johannesbrödrådets frön (grek. *kem'Hon*), som förr användes som vikter av juvelerare o. apotekare. — 2. Dels viktsenhet = 200 mg för handel med pärlor o. äkta stenar, dels guldmängd i guldlegering angiven i 24-delar. Ex. 18 karats guld innehåller $\frac{18}{24}$ el. $\frac{3}{4}$ guld. Ungefärlig storl. av en briljant i 1 karat o. 2.5 karat, se bild.

t Karat.

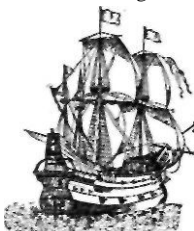
* - S karat.

Karava'n (av pers. *karvan*, lastdjur), samling av resande, som med lastdjur (vanl. kameler) o. varor färdas fram i obanade trakter, företrädesvis i Asien o. Afrika.

Karavan'erna, bergskedja på gränsen mellan Österrike o. Jugoslavien. Högsta punkten 2,559 m.

Karavanseraj', pers., karavanhärbärge.

Karave'l, utefter relingen bestyckt, mindre segelfartyg under 1500-t. med 3 a 4 master o. bogspröt. Spansk karavel, se bild.

Karave'lov, I k j u b e n (1837—79), bulg. författare o. politiker. Skrev fosterländska romaner o. dikter i folkviseton.

Karbami'd, dets. som urinämne.

Karbamidharts el. a m i n o p l a s t, konstharts, framställt av urinämne (= karbamid) o. formaldehyd.

Karbami'dsyra el. k a r b a m i n ' 3 y r a, kolsyrans halvamid, $\text{HOCO} \cdot \text{NH}_2$ (jfr Urinämne), är ej känd i fri form. Bland saltarna, k a r b a m i n ' a t, märkes ammoniumkarbamat, som erhålles genom förening av torr koldioxid med ammoniakgas o. även ingår i hjorthornssalt. Estrarna kallas uretaner (se d. o.).

Karba's, rotting, ris.

Karbenning, kommun i n. Västmanland, Västmani. 1. (past.adr. Högfors); Norbergs landsf. distr., Västmanl. mell. doms. 1,386 inv. (1947).

Karbi'der (av lat. *car'bo*, kol), kemiska föreningar mellan en metall o. kol, ex. den för acetylenframställning viktiga kalciumkarbiden, CaC_2 .

Karbidkväve, dets. som kalkkväve.

Karbi'n (fr. *carabine*), gevär med kort pipa.

Karbinhake, krok, stängd av en fjädrande metallbit, som hindrar en i kroken häktad ring el. dyl. att hoppa ur. Anv. ex. i klockkedjor.

Karbinol [-ät], benämning på metylalkohol, särskilt använd i namn på en del av dess kemiska derivat.

Karboge'n, ett mot koloxidförgiftning svårt medel för inhalation, bestående av 95 % syrgas o. 5 % kolsyra.

Karbol [-bål], dets. som vanlig fenol.

Karbolineum (av lat. *car'bo*, kol), en stenkolsoljeprodukt, som användes till impregnering o. bstrykning av virke, som desinfektionsmedel samt uppbladdad med vatten till vinterbesprutning av fruktträd för att bekämpa skadinsekter.

Karbolalk, ett fast desinfektionsmedel framställt av fenol o. kalk.

Karbonsyra, dets. som vanlig fenol.

Karbotometer (av lat. *car'bo*, kol), apparat för mätning av kolhalten hos stålsmältor genom prövning av deras magnetiseringsegenskaper.

Karbona'der el. k a r b o n ' e r, korsliknande, oregelbundna, finkristalliniska klumpar el. korn av svart diamant, vilka påträffas i Brasilien o. användas dels som slipmedel efter finkrossning, dels till infattning som skärande taggar i borrkronor vid diamantbergrörning.

Karbona't (av lat. *car'bo*, kol), kolsyrans salter, t. ex. natriumkarbonat, Na_2CO_3 . Jfr Bikarbonat.

Karbonformatio'nen [bån-], dets. som stenkolsformation.

Karbonise'ring (av lat. *car'bo*, kol), rensning av ull el. ylletyger från inmängda föroreningar ur växtriket (tistelborrar o. dyl.) genom behandling med utspädd svavelsyra, saltsyreångor el. dyl. samt tvättning o. torkning, varefter föroreningarna lätt bortsmulas.

Karbonpapper [-bån-], ett tunt, fettimpregnerat kalckerpapper, på ena sidan belagt med färg. Användes för kopiering av skrift.

Karbonperioden [-bån-], dets. som stenkolsperioden. Jfr Stenkolsformationen.

Karbonsyror [-bån-], organiska syror med en el. flera karboxylgrupper. Jfr Fettsyror.

Karbornyl. 1. Den tvåvärda organiska radikalen CO, som ingår i många viktiga föreningar, t. ex. ketoner o. aldehyder. — 2. Kemiska föreningar mellan koloxid, CO, o. vissa metaller. Viktigast äro nickelkarbornyl, $\text{Ni}(\text{CO})_4$, o. järnkarbornyl, $\text{Fe}(\text{CO})_5$, som utgöra täml. lättflyktiga vätskor. Järnkarbornyl användes som antiknackningsmedel (jfr Knackning o. Oktanvärde) o. vid framställning av fullständigt rent järn.

Karborun dum, kiselkarbid, SiC , erhålles genom sammansmältning i elektrisk ugn av kvarts o. kol. Näst diamant det hårdeste av alla kända ämnen. Användes till slipskivor. Jfr Silundum.

Karboxy'l, gruppen — CO_2H , ingår i flertalet organiska syror (karbonsyror).

Karboxyla's, enzym, som spjälkar ketosyror, ex. pyrodrusyra, till aldehyd o. koldioxid. Denna reaktion ingår som ett viktigt led i alkoholjäsningen samt i kolhydratomsättningen i kroppen. Jfr Aneurin.

Karbu'nkel (av lat. *carbu'nculus*, ädelsten). *Miner.* En för starkt färgade ädelstenar använd slingsform utan fasetter (älv. kallad *cabochonslipping*) samt med rund el. oval omkrets o. kullrig till halvklotformig översida. — Förr kallades flera äldre ädelstenar karbunklar. — *Med.* En samling tätt intill varandra sittande finnar (furunklar), som ha en viss benägenhet att sammansmälta. Jfr Finne.

Karbura'tor, dets. som förgasare.

Karbur'e'ring (av lat. *car'bo*, kol), uppbladdning av en brännbar gas med vissa kolväten för att öka lyskraften el. värmevärdet hos gasen. — *Karbur'e'rad* luft, ett gasformigt bränsle, som erhålles genom att låta luft upptaga ångor av något lättflyktigt brännbart ämne, t. ex. bensin el. bensol.

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

Karbylami'ner, dets. som isonitriler. Jfr Nitriler.

Karcinoge'na substanser, kemiskaremedel, vilka kunna framkalla tumörer av kraftartad natur, bl. a. på försöksdjur. Ha använts för experimentellt studium av cancerproblemet.

Karcino'm (grek. *karkinos*, kräfta), kräftslust.

Karczazg [karr'tsag], stad i ö. Ungern, i ett lantbruksområde. 26,000 inv. (1941).

Karda, platta, försedd med tättsittande böjda stålstift; anv. vid karding av ull o. dyl.

Kardan, kardanlänk el. kardan-knut, dets. som polhemsknut.

Kardanaxel, den axel i en automobil, som överför rörelsen från växellådan till bakhjulens axel. Då den senare på grund av fjäderingen kan förskjutas i förhåll. till den förra, måste axeln vara ledbar medelst kardanlänk el. dyl. Jfr Axelkoppling.

Karda'nsk upphängning> metod att upphänga föremål, så att de bibehålla sin vägräta riktning, då underlagets lutning ändras. Användes bl. a. för kompasser ombord på fartyg. Utföres i regel med en ring med två par tappar i rätt vinkel mot varandra. Föremålet är lagrat i ringen o. denna i sin tur i ett stativ (se bild).

Kardborre, arter av örtsläktet *Arctium*.

Karde'l, part i kabel, tross el. wire. Består av ett antal snodda trådar, liksom t. ex. kabeln av ett antal kadelser. Jfr Kabelslaget.

Kardemumm'a, namn på de som krydda använda frukterna av *Elettaria cardamomum* o. *Amomum cardamomum*.

Kar de Murarna, pseudonym för Erik Zetterström (se denne).

Kardgarn, garn av korthårig, krusig ull.

Kard'i'a, grek., övre magtungen.

Kardial', som avser hjärtverksamheten.

Kardialgi' (av grek. *kardia*, magtun, o. *algos*, smärta) el. *gastri'algi'*, smärtsam kramp i (övre delen av) magsäcken.

Kardiazol [-sål], annan form för cardiazol.

Kardina'l (av lat. *cardinalis*, förnämst), i rom.-kat. kyrkan den högsta andliga värdigheten näst påven, urspr. titel för prästerna vid vissa kyrkor i Rom o. dess närhet. Indelas i 3 rangklasser: kardinalbiskopar, kardinalpräster o. kardinaldiakoner. Kardinalerna äro av furstes rang o. föra titeln emimens. Kor-dräkten är av högrött siden med långt släp, vardagsdräkten svart med röda kanter. Antalet får icke överstiga 70. Sedan 1059 välja kardinalerna påve. Jfr Konklav.

Kardina'l, *Cardinalis virginianus*, en finkfågel av över 20 cm:s längd, till färgen grant scharlakansröd; strupen svart. Huvudet har en yvig tofs. Förekommer allmänt i Mexico o. s. För. Stat. Hålles ej sällan som burfågel. Prisd sångare.

Kardinaldygder, grunddygder, huvuddygder; termen från filosofen Platon, som särskilde fyra kardinaldygder: vishet, viljestyrka, självbehärskning o. rättskaffenhet. Till dessa lades under medeltiden de tre s. k. teleologiska el. gudomliga dygderna: tron, hoppet o. kärleken.

Kardinalkongregatio'ner, av påven tillsatta utskott av kardinaler, som handhåva grenar av den kyrkliga förvaltningen. Jfr Kurian.

Kardinalkonsisto'rium, rom.-kat. kyrkans högsta rådsförsamling, bildas av påven o. kardinalerna, utnämner bl. a. nya kardinaler.

Kardinalstatssekreterare, kardinal, som är chef för den påvliga diplomaten.

Kardinalstreck, kompassens huvudstreck: nord, syd, öst och väst.

Kardinaltal, dets. som grundtal.

Kardiograf, dets. som elektrokardiograf. Kardis, gods i mell. Estland, nära Weissenstein. Här avslöts 1661 fred mellan Sverige o. Ryssland.

Karding, bearbetning av spånadsämnen (bomull, ull m. m.) mellan två el. flera med fina omböjda stålstrådänder försedda valsar el. plattor i avsikt att särskilja fibrerna från varandra, varefter dessa kunna spinnas till garn.

Kardo'n, namn på den från s. Europa härstammande *Cyna'ra cardunculus*, en intill i/a m hög ört. De genom täckning med halm el. jord blekta bladskaften ätas som grönsaker.

Kardtistel, art av växtsläktet *Dipsacus*.

Kardua'n, ett slags läder, urspr. från Córdoba (däruv namnet).

Kardull, korthårig, vanl. krusig ull.

Kardu's (av it. *cartoccio*, strutt), omhölje av papp el. papper kring tobak, tändstickor, krut o. dyl.; äv. den i omhöljet befintliga varan. — **Karduspapper**, grovt, brunt omslagspapper.

Kareby, kommun i s. Bohuslän, Göteborg. 1. (past.adr. Kungälv); Kungälv's landsf.distr., Inlands doms. 960 inv. (1947).

Kare'len, gränslandet mellan Finland o.

Ryssland, nu uppdelat på: 1. Landskap i s.ö. Finland. Omfattar efter rysk-finska fredsfördr. 1721/2 '947 s.ö. o. ö. Kymmene län samt ös. Kuopio län. Före Moskvafreden (m. Ryssland 1713/14) inneslöt K. äv. större delen av däv. Viborg's län samt ett område norr om Ladoga, vilket ingick i Kuopio län. Viborg's län försvann efter vapenstillståndet 1944. Resterande delar utgjorde i det nybildade Kymmene län. — 2. **Karelska finska sovjetrepubliken**, soni omfattar 180,600 kvkm, 900,000 inv. (1940). Huvudstad: Petrosavodsk. 1923 bildades den autonoma Karelska republ. Till denna lades efter finsk-ryska kriget 1939—40 en del av finska Karelen samt Salla-området. Blev samtidigt sovjetrepubl., 1941—44 besatt av finsk-ryska trupper o. införlivad med Finland. Den Karelska gränsdragningen från Moskvafreden 1940 återställdes i stort sett i fredsfördraget 1947.

Kare'ler, den finska folkstam som bebod Karelen. Omkr. 200,000. Livligt folklyne. Språket i ö. Karelen har rönt inflytande från ryskan. Rik folkdiktning (>runor<).

Karelska näset, det omkr. 70 km breda näset mellan Ladoga o. Salpausselkä. Ingår i förvaltningsområdet Leningrad, RSFSR. Tillhörde före Moskvafreden (1713/14) Finland (Viborg's län). K. var huvudkrigsskådeplats i rysk-finska kriget 1939—40 o. avträdde i Moskvafreden 1940 till Ryssland. Atertog av finnarna 1941. Juni 1944 ånyo krigsskådeplats.

Karens' (lat. *care're*, vara utan), avstå från t. ex. föda.

Karens'försäkring (av lat. *care're*, vara i saknad av) kallas sådan försäkring, som först efter viss tid (*karens-tiden*) får giltighet. Användes ofta vid sjukförsäkring o. livförsäkring utan läkarundersökning.

Kare's's (av fr.), smekning, ömhetsbetygelse.

Ka'resuando, kommun i n. Lappland, Norrb. l.; Ka'resuando landsf.distr., Gällivare doms. 1,245 inv. (1947).

Karet (av lat. *carrus*, vagn), heltäckt, fyrhjulig vagn med fönster.

Karettsköldpadda, *Chelonia imbricata*, en i alla varma häv förekommande omkr. 1 m lång havssköldpadda med taktelligt ordnade hornplåtar (se bild vid Havssköldpaddor). Karettsköldpaddan lämnar den värdefullaste sköldpaddan. Aggen ätas. Köttet onjuktbart.

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

Karg-Elert, Siegfried (1879—1933), tysk tonsättare av modernistisk läggning, särsk. känd för sina orgelkompositioner.

Kari, i nord. myt. härskare över stormen, son av Fornljot.

Kari'ber, indiansk språkgrupp, vars urhem anses ha legat i Guayana, varifrån den spritt sig mot norr o. väster.

Karibiska havet, del av Atlanten mellan Antillerna o. Mellan- o. Sydamerika. Förbundet med Mexikanska bukten genom Yucatan-sundet.

Karibu', *Ran'gifer taran'dus caribu'*, en nordamerik. stor, mörk form av vildren.

Karjen, landskap i s.v. Mindre Asien.

Ka'ries (lat. *ca'ries*), dets. som tandröta o. benröta.

Karikal'. 1. Franskt område på Koromandelkusten, s.ö. Främre Indien; ingår i kolonien Franska Indien. 135 kvkm, 61.000 inv. (1941). Utförelse av ris. — 2. Huvudstad i K. 1. 19.000 inv. (1941).

Karikaty'r (av fr.), en bildframställning, som genom överdrivande av yttre el. inre egenskaper söker framhålla det utmärkande el. löjväckande hos en människa, samhällsklass, tidsanda el. dyl. — **Karika'r**a, göra en karikatyr; förvränga.

Ka'hska havet el. **Karahavet**, delen av N. Ishavet mellan Novaja Semlja o. Europas o. Asiens fastland. — **Kariska sundet** el. **Karaport**en skiljer ön Vajgatj o. s. Novaja Semlja.

Karfter el. **charit'er**, i grek. myt. dansens, lekens o. festmåltidens beskyddarinnor. Romarnas gracier (gratier).

Karka's (av fr. *carcasse*, skelett). 1. Överspunnin metalltråd, varav förfärdigas stommar till dambattar m. m. — 2. Fågelskrov.

Karl (Car I), *svenska o. svensk-norska konungar*. — Karl Sverker'sson, d. 1167, konung i Götaland efter faderns, Sverker d. äs, död 1156, efter Erik den heliges död av i Svealand (1161). Mördad. — Karl Knutsson Bonde (1409—70), sv.-norsk konung, slöt sig 1434 till Engelbrekt, o. valdes till rikshövitsman (1436). Riksföreståndare 1438 drog sig K. 1440 tillbaka, sedan Kristofer av Bayern valts till konung, men efterträdde denne 1448 o. var under en kortare tid konung äv. i Norge (1449). K. råkade dock snart i strid med Kristian I av Danmark o. flydde 1457 till Danzig, sedan ett uppror s. ä. utbrutit. För andra gången 1464 måste han f. ä. avsäga sig kronan men återkallades 1467 o. regerade till sin död, vid vilken tid ett nytt uppror dock börjat. — Karl IX (1550—80), sv. konung, son till Gustav Vasa o. Margareta keijonhufvud, erhöll vid faderns död (1560) en stor del av Svealand som hertigdöme, medverkade vid Erik XIV:s avsättning (1568) men råkade inom kort i tvist med Johan III angående maktställningen inom hertigdömet. Efter Johans död 1592 var K. under Sigismunds frånvaro landets egentlige härskare o. bekämpade med iver den katolska reaktionen (Uppsala möte 1593). Han drevs härutöver steg för steg till öppen brytning med riksrådet,

som jämte honom fått i uppdrag att föra regeringen. I det krig, som 1598 utbröt, besegrades Sigismund vid Stångebro o. blev f. ä. avsatt, varefter hans förnämsta anhängare i rådet avrättades (Linköpings blodbad, 1600). K. tillträdde s. ä. regeringen men krötes först 1607. — Praktiskt klok o. starkt folklig till sin läggning hade K. i vida högre grad än sina bröder ärvt sin faders utmärkande egenskaper. Hans vördnad för lag o. rätt kunde stundom bringas att vackla av personliga lidelser. I sin förmåga av polit. överblick o. sin stridbara protestantism förebådade han sin store son, Gustav Adolf. — K. var gift två gånger: 1579 med Maria av Pfalz, 1592 med Kristina av Holstein-Gottorp. I första äktenskapet hade han 6 barn, i andra 3, bland dem Gustav (II) Adolf. — Karl X Gustav (1622—1660), son till Karl IX: S dotter Katarina o. Johan Kasimir av Pfalz-Zweibrücken, sv. konung 1654, utnämndes 1648 till överbefälhavare över de sv. arméerna i Tyskland o. f. ä. till tronföljare samt tillträdde efter sin kusin drottning Kristinas tronavsägelse 1654 regeringen. Krigare till hela sin läggning anföll han Polen 1655 o. vann en rad snabba o. lysande segrar men tvingades genom inblandning av främmande makter att utrymma landet 1657.

infall i stället i Danmark, som besegrades i grund o. tvangs till den förödmjukande freden i Roskilde (febr. 1658). Redan s. ä. bröt emellertid K. freden o. hyste planer på en fullständig erövring av hela det danska riket men avled innan krigets slut. Resultatet av hans erövringspolitik blev dock de sydsvenska provinsernas införlivande med det övriga Sverige. Snillrik fältherre men äv. i fredliga värv en betyd. förmåga; hans bortgång blev för Sverige en svår förlust. — K. var gift med Hedvig Eleonora av Holstein-Gottorp (1654) o. hade med henne sonen Karl (Karl XI). — Karl XI (24., 1655—74 1697), son till Karl X Gustav o. Hedvig Eleonora av Holstein-Gottorp, sv. konung 1660, myndig 1672, indrogs 1674 på grund av en av förmyndarregeringen med Frankrike avslutad allians i ett omfattande krig med Brandenburg (nederlaget vid Fehrbellin 1675). Danmark o. andra makter. K. lyckades dock genom sin personliga insats bevara Skåne åt Sverige (segern vid L. und 1676) o. under fransk bemiddling kunde frederna avslutas utan nämnd värd förlust av sv. område (1679). På den inre styrelsen gjorde K. sedermera sitt personliga inflytande alltmera gällande o. genomdrev vid 1680 års riksdag en räfist med förmyndarna samt en-utvidgning av den 1655 påbörjade reduktionen av adelsförlänningar. Reduktionen lades i konungens egna händer (1682) o. genomfördes med hänsynslös stränghet. Genom skapandet av indelningsverket upprättades en stående armé, flottan nybyggs, finanserna förbättrades o. drätseln ordnades. — K. var ingen originell begävnig men i besittning av imponerande viljekraft o. en arbetsförmåga, som aldrig sparade sig. — K. var gift med Ulrika Eleonora av Danmark (1680) o. hade med henne sonen Karl (Karl XII) o. dottrarna Hedvig Sofia o. Ulrika Eleonora. — Karl XII (1682—1718), son till Karl XI o. Ulrika Eleonora av Danmark, sv. konung 1697, redan s. ä. myndig,

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

invecklades 17001 det stora krig (Stora nordiska kriget), som sedermera upptog hela hans regering. Efter en snabb seger över Danmark

vistades K. på fälttåg i Östersjö öprovinserna 1700—01 (segeren vid Narva 20/10 1700), i Polen 1702—07 (konung Augusts avsettning) o. i Ryssland 1708—09 (nederlaget vid Poltava 28/8 1709) samt uppehöll sig i Turkiet 1709—14 (kalabaliken i Bender 1713) under försök att förma sultanen till krig mot Ryssland. En världsberömd fältöverkonsten förde honom 1714 till Stralsund, varifrån han 1715 återkom till Sverige, sedan rikets alla besittningar fallit i fiendehand. Under ett fälttåg i Norge stupade K. 30/11 1718 för en kula vid Fredrikshald. De rykten om lönnmord, som snart kommo i omlopp, ha varken bekräftats el. slutgiltigt vederlagts. — K. visade sig i sin krigföring genial som taktiker, var emot hans strategiska framsynthet satts ifråga. Med ett klart förstånd förenade han en stark vilja o. en sällsynt rätlinig karaktär, i sin religiositet o. sin fosterlandskärlek, sin omutliga frätskänsla, arbetslust o. motvilja mot ingrepp i konungamakten liknade han fadern. Bland hans rådgivare märkes främst v. Görtz, vilkens omfattande reformer i förvaltning o. beskattningsväsen väckte bitter opposition, särskilt inom ämbetsadeln. K. var ogift. — K:s gestalt har i hög grad fångat samtids o. eftervärld. Historiskt har han behandlats av Voltaire (Histoire de Charles XII, 1731), Fryxell, Hjärne, Stille m.fl., litterärt av bl. a. Geijer, Tegnéf, Strindberg, Heidenstam (Karolinerna) o. Frans G. Bengtsson. — Karl XIII (10/10 1748—2/2 1818), son till Adolf Fredrik o. Lovisa Ulrika av Preussen; från 1772 titulärhertig av Södermanland. K. förde under ryska kriget 1788—90 befälet över flottan (slaget vid Höglund 12/7 1788), en kort tid 1788 äv. över armén o. var då nära att inblandas i Anjalamännens stämplugar. Som förmyndare (1792—96) för Gustav IV Adolf stod K. under starkt inflytande av Reuterholm. Mottog efter statsvärdens 1809 kronan men trädde från 1809 tillbaka till stället för den till tronföljare valde Karl Johan. Ingalunda utan begäring behäftades K. av åtskilliga personliga svagheter, ej minst ett varmigt intresse för ordensväsen o. mystik. — K. var gift med Hedvig Elisabet Charlotta av Oldenburg (1774), äktenskapet förblev barnlöst. — Karl XIV Johan (7/1 1763—2/3 1844), sv.-norsk konung 1818, hette urspr. Jean-Baptiste Bernadotte, son till advokaten Henri Bernadotte i Pau, Béarn, s.ö. Frankrike, var en av revolutionens mest framstående fältherrar, utnämndes 1806 till furste av Pontecorvo, stod i spånt förhållande till Napoleon, dock utan att formligt brytning inträdde. K. valdes efter Karl Augusts död till Sveriges kronprins (aug. 1810), till stor del tack vare K. O. Mörnars egenmäktiga handlingar som kurir i Paris, o. övertog sedan på ankomst till Sverige genast ledningen av utrikes-

politiken, inriktande denna på Norges förvärvande med uppgivande av tanken på Finlands återerövring genom Napoleons hjälp. Under kriget mot denne (1813—14) ledde K. den s. k. nordarmén men vände sig efter slaget vid Leipzig mot norr o. tvang Danmark till Kiofreden (jan. 1814) samt Norge till konventionen i Möss (nov. 1814). K:s egen regering (från 1818) blev för Sverige en oavbruten fredsperiod med försiktig kurs i utrikespolitiken. I början oemotsagd gjorde han sig starkt gällande äv. i inrikespolitiken men fick under senare delen av sin regering mot sig en delvis utpräglat personlig opposition, som dock efter 1841 miste sin huvudsakliga skärpa. — K. var en begåvad fältherre o. betydande som regent, snillrik o. energisk men tillika häftig o. ömtålig. — K. var gift med Desirée Clary 1798 (jfr Desideria) o. hade med henne sonen Oskar (Oskar I). — Karl XV (2/5 1826—20/10 1872), son till Oskar I o. Josefina av Euuchtenburg, sv.-norsk konung 1859, deltog redan som kronprins i de polit. striderna o. var genom personlig vänskap med Fredrik VII av Danmark ivrig anhängare av skandinavismen men motarbetades i sina planer av regeringen. Särskild betydelse fick under K:s tid den De Geer-Gripenstedtska ministären, som genomförde en rad inre reformer, bl. a. ökad näringsfrihet, nya kommunallagar, ny strafflag o. framför allt en ny representationsordning, antagen av riksdagen 1865. — Enkel o. okonstlad i sitt privata

liv förstod K. att vinna sitt folks hjärtan, stundom på bekostnad av sin kungliga värdighet. Hyste livliga militära intressen o. var konstnärlig dilettant (diktare o. målare). — K. var gift med Eovisa av Nederländerna (1850) o. efterlämnade dottern Tovia.

Karl, svenska prinsar — r. Karl Filip (1601—22), son till Karl IX, hertig av Södermanland, Närke o. Värmland, uppställdes 1611 på sv. tillskyndan som kandidat till ryska tsarvärdigheten, en plan som 1613 dock strandade. — 2. Karl August, urspr. Kristian August (1768—1810), Sv. kronprins, prins av Augustenburg, under 1808—09 års krig Norges egentliga härske, valdes juli 1809 till sv. kronprins o. blev utomordentligt populär men drabbades under en ritt av slag-anfall o. dog (28/8 1810), vilket gav anledning till förgiftningsrykten o. upphetsning mot gustavianerna (Fernska mordet). — Jfr Karl.

Karl, eng. Charles, konungar av England o. Skottland. — Karl I (1600—49), son till Jakob I, dennes efterträdare 1625, kom på

grund av sina godtyckliga beskattningsåtgärder o. enväldstendens i öppen strid med parlamentet samt tillfångatogs, sedan uppror 1642 utbrutit, o. avrättades. Personligen en aktingsvärd furste, ej utan begäring, gällde K. senare för stora lager av det eng. folket som martyr. (Se bild.) — Karl II (1630—85), son till K. I, erkänd som konung i Skottland 1650 ehuru redan f. å. fördriven av Cromwell, återfick genom restaurationen

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

1660 faderns tron men förverkade folkets sympatier genom sin sedeslöshet, sina katolska tendenser, sitt beroende av Frankrike o. sitt äsidosättande av parlamentet. (Se bild.)

Karl, fr. Charles, franska konungar. — Karl III den enfaldige (879—929), konung 898, kunde ej bemästra vasallernas självsvald, blev 922 avsatt. — Karl IV den sköne (1294—1328), konung 1322, den siste konungen av den kapetingiska ätten. — Karl V den vise (1337—80), son till Johan den gode, konung 1364, 1356—60 regent under sin faders fångenskap i England, verkade framgångsrikt för Frankrikes nationella samling. — Karl VI den vansinnige (1368—1422), son till K. V, konung 1380, blev 1392 sinnesjuk. — Karl

Karl II.

VII (1403—6r), son till K. VI, blev genom fördraget i Troyes 1420 utesluten från tronföljden men kunde efter Jeanne d'Arcs framgångar krönas i Reims 1429. — Karl

Karl VII.

Karl VIII.

VIII (1470—98), sonson till K. VII, son till Ludvig XI, dennes efterträdare 1483, inledde Frankrikes ital. erövringspolitik. — Karl IX (1550—74), son till Henrik II, konung 1560, stod under sin av hugenottkrigen uppfyllda regering i starkt beroende av modern, Katarina av Medici. — Karl X (1757—1836), broder till Ludvig XVI, greve av Artois, under revolutionstiden emigranternas ledare, efterträdde 1824 sin broder Ludvig XVIII. Sedan K. med Polignac som

Karl IX.

Karl X.

främste minister visat allt skarpare reaktionära tendenser, fördevs han genom Julirevolutionen (1830). jfr Karl, romerska och tysk-romerska kejsare.

Karl I av Anjou, fr. Charles, it. Carlo (1226—85), konung av Neapel o. Sicilien 1266, konung av Jerusalem 1277, son till Ludvig VIII av Frankrike, fördriven från Sicilien på grund av sin hänsynslösa styrelse 1282 (»sicilianska aftonsången»).

Karl I, port. Carlos (1863—1908), konung av Portugal (1889), fasthöll vid den traditionella anslutningen till England o. understödde premierministern João Francos planer på en reformdiktatur. Mördad.

Karl, romerska o. tysk-romerska kejsare. — Karl (I) den store, lat. Carolus magnus (742—814), rom. kejsare, son till Pippin den lille, jämte sin broder Karlman (d. 771) dennes efterträdare som fransk konung (768), var medeltidens störste härskare, erövrare lika mycket som nydanare. K. besegrade 774 longobarderna i Italien, vilket land införlivades med Frankiska riket, underlade sig delar av Spanien, besegrade bayrarna o. sachsarna. 800 av påven krönt till rom. kejsare

tillbragte han sina senare år i Aachen i varm nitälskan för den andliga odlingen (»den karolingiska renässansen»). Sitt våldiga rike sökte han sammanhålla genom Inrättandet av en bättre rättskipning o. förvaltning. Till försvar mot grannfolken upprättades större markgrevskap vid rikkets gränser. — K. är en huvudperson i riddardiktningen, bl. a. i Rolandssången. Den senare medeltiden såg i honom personifikationen av en mäktig o. vis härskare, kejsardömet återupplivare o. förespråkaren för kristenhetens internationella tanke. — Karl II den skallige (823—877), son till Ludvig den fromme, rom. kejsare 875, erhöi genom fördraget i Verdun 843 v. delen av Karl den stores rike, kämpade mot nordmännen o. mot upproriska vasaller. — Karl III den tjocke (839—888), son till Ludvig den tyske, rom. kejsare 88r, konung i Frankrike 884, förenade hela Karl den stores rike men kunde ej sammanhålla det utan avsattes i alla tre rikena (Tyskland, Frankrike o. Italien) 887—888. — Karl IV av Luxemburg (1316—78), konung av Böhmen 1346, tysk-rom. kejsare 1355, förvärvade 1373 Brandenburg åt sin ätt o. ordnade

formerna för det tyska konungavalet (kurfursteinstitutionen). — Karl V (1500—58) son till Filip I o. Johanna av Spanien, tysk-rom. kejsare 1519, ärvede Nederländerna 1506, Spanien o. Neapel-Sicilien 1516, de österrik. arvländerna 1519, var ivrig motståndare till den tyska reformationen men hindrades genom krig med Frans I av Frankrike (1521—26, 1526—29, 1536—38 o. 1542—44) o. med turkarna från ett kraftigt ingripande. K. tvingades efter Schmalkaldiska kriget (1546—47) till religionsfreden i Augsburg 1555 varvid protestanterna erhöi religionsfrihet, o. måste f. å. till Frankrike avträda Metz, Toul o. Verdun. Efter hans tronavsägelse 1556 erhöi brodern Ferdinand de österrik. arvländerna, som han styr sedan 1521, o. kejsarvärdigheten (1558), sonen Filip däremot de övriga länderna. — K. visade som regent allvarligt uppsåt o. obestridliga härskaregenskaper. — Karl VI (1685—1740), son till Leopold I, tysk-rom. kejsare 1711, deltog som tronpretendent i Spanska tronföljds-kriget, erhöi vid freden i Rastatt 1714 de flesta av Spaniens europeiska biländer, förde trenne krig mot turkarna. Som den siste på manssidan av huset Habsburg sökte K. genom den s. k. Pragmatiska sanktionen trygga tronföljden åt sin dotter Maria Teresia. — Karl VII Albrecht (1697—1745), kurfurste av Bayern 1726, deltog i Österrik. tronföljdskriget som medtävlare till Maria Teresia, erövrade med fransk hjälp Böhmen o. valdes 1742 till tysk-rom. kejsare men förlorade kort därefter såväl kejsartiteln som Böhmen.

Karl, rum. Carol, rumänska konungar. — Karl I (1839—94), konung 1881, furste 1866, prins av Hohenzollern-Sigmaringen. K. slöt sig själv nära till trippelliansens makter, medan inflytelserika kretsar inom landet under senare delen av K:s regering allt tydligare sökte anknytningar med ententen. — Karl II, f. 1893, konung 1930—40. Som kronprins nödgades K. på grund av sitt privatliv (jfr Lupescu) upprepadt ggr avsäga sig sina tronanspråk o. 1926 utropades hans son Mikael till konung. K., som därefter vistades utomlands, återvände i juni 1930 o. på initiativ av bondeledaren Maniu utropades han till

konung i st. f. sonen. K. förde därefter en personlig regering o. införde febr. 1938 en auktoritär författning. Hans ställning rubbades emellertid starkt genom de rumänska landavträdelserna sommaren 1940 till Sovjetryssland, Bulgarien o. Ungern o. sept. s. å. abdikerade han till förmån för sonen Mikael samt flydde till, med madame Lupescu till utlandet (Spanien, Portugal, Amerika, Mexico). 1947 g. m. madame Lupescu o. bosatt i Portugal.

Karl, sp. Carlos, *konungar av Spanien*. — Karl I II (1661—1700), konung 1665. På grund av kabsburgska arvsanspråk utbröt efter K:s död Spanska tronföljdskriget. — Karl III (1716—88), son till Filip V, regerade från 1759 stödd på goda rådgivare i den upplysta despotismens anda. — Karl IV (1748—1819), konung 1788, slöt sig under Napoleonskrigen till Frankrike (1796) men tvangs på grund av en häftig opposition att avsäga sig kronan (1808) till förmån för sin son Ferdinand. Napoleon ingrep då, varigenom Spanien överlämnades åt honom. K. erhöll i utbyte ett franskt slott samt ett årligt underhåll från Frankrike.

Karl (1887—1932), *kejzare av Österrike, konung av Ungern*, brorsöns son till Frans Josef, dennes efterträdare 1916, inledde 1917 resultatlösa fredsunderhandlingar o. tvingades vid revolutionens utbrott 1918 att fly; gjorde 1921 två misslyckade försök att återtaga Ungerns krona. — G. m. Zita av Bourbon-Parma (f. 1892) hade han bl. a. sonen Franz Josef Otto (f. 1912), legitimiteternas kandidat till Ungerns krona (»kung Otto»).

Karl, *hertig av Braunschweig*. — Karl II (1735—1806), hertig 1780, ledde 1792 det preuss.-österrik. infallet i Frankrike, stupade vid Auerstädt som överbefälhavare i Preussens krig mot Napoleon 1806. — Karl III (1804—73), sonson till K. II, hertig 1815, myndig 1823, fördriven 1830 på grund av sin godtyckliga regering.

Karl den djärve (1433—77), *hertig av Burgund* 1467, erövrade 1475 Lothringen o. vände sig f. å. mot schweizarna men besegrades vid Granson o. Murten. Stupade vid Nancy. (Se bild.)

Karl (1771—1847), *ärkehertig av Österrike*, son till Leopold II, fältherre, segrade i kriget mot Napoleon 1809 vid Aspern o. Esslingen men besegrades vid Wagram.

Karl Albert, it. C ar I o (1798—1849), *konung av Sardinien* 1831, ivrig anhängare av den ital. nationella politiken, misslyckades i sitt försök att befria Lombardiet från österrikarna (1848—49), varefter han nedlade kronan 1849.

Karlanda, kommun i v. Värmland, Värml. 1; Järnsgövs landsf. distr., Nordmarks doms. 1,617 inv. (1947).

Karl August (1757—1828), *storhertig av Sachsen-Weimar*, mest berömd för sitt intresse för tysk litteratur, kallade Goethe o. Schiller m. fl. författare till Weimar. K. deltog vid Preussens sida i revolutions- o. Napoleonskrigen o. införde i sitt rike en författning, först bland alla tyska furstar (1816).

Karlavagnen, gammal svensk benämning på den figur, som bildas av de sju ljusaste stjärnorna i Stora björnens stjärnbild. o. jarmima i atuiia ijuicius sijnimDim.

Ord., som saknas på K, torde sökas

Karlberg, kungl. slott i Solna stad, Sthlms l., uppfört på 1630-t. av Karl Karls-

son Gyllenhjelm samt om- o. tillbyggt på 1670-t. för M. G. De la Gardie av Jean De la Vallée (sjöfasaden, se bild). Ståtliga barocktak i stuck. Trädgård komponerad av J. De la Vallée o. Nic. Tossin d. ä. Inrättades 1792 till krigsakademi, sed. långa flyglar uppförts. En omfattande restaurering 1930—42. Nu krigsskola. Monografi över slottet av T. Nordberg (1945).

Karleby, kommun i v. Västergötland, Skarab. l. (past.adr. Vartofta); Vartofta landsf. distr., Vartofta o. Frökinds doms. 544 inv. (1947).

Karleby, Nils (1892—1926), socialdem. publicist, från 1920 sekr. i Socialiseringsnämnden o. red. av tidskr. *Tiden*, var han utvecklade ett uppskattat socialvetenskapl. författarskap.

Karl Edvard Stuart (1720—88), *eng. tronpretendent*, sonson till Jakob II, gjorde 1745 ett misslyckat försök att med de skotska högländarnas hjälp återvinna sitt fäderrike.

Karlfeldt, Erik Axel, f. «», 1864, d. V 4 1931, skald, led. av Sv. akad. 1904, dess ständige sekr. 1912. Hans diktning utmärker sig för humor, förfining och folklighet, lärdom o. naturkänsla. Rytmiiken är fulländad o. rimkonsten utsökt. Hans språk är rikt på lyckliga nybildningar o. arkaismer o. ställer honom som formkonstnär i särklass. Samhörigheten med hembygden Dalarna präglar hans motiv (*Vildmarks- och kärleksvisor*, 1895, *Fridolins visor*, 1898,

Fridolins lustgård, 1901, *Flora och Potmona*, 1906, *Flora och Bellona*, 1918, samt *Hösthorn*, 1927). K:s diktning belönades 1931 efter K:s död med nobelpriset i litteratur. Postumt utkom 1932 *Tankar och tal*.

Karl Fredrik (1700—39), *hertig av Holsuin-Gottorp*, son till hertig Fredrik IV o. Hedvig Sofia av Sverige, Karl XII:s syster, var vid Karl XII:s död jämte Ulrika Eleonora närmaste arvinge till Sveriges tron men gjorde ej sina arvsanspråk gällande. Av tsar Peter I o. det av denne stödda holsteinska partiet uppställdes han dock på 1720-t. som kandidat till sv. kronan.

1. **Karlgrén**, Anton, f. 9/1, 1882, slavist, tidningsman, 2:e red. i Dagens Nyheter 1910—23, prof. i slav. språk i Köpenhamn 1923. Har bl. a. **utg. arb.** om Ryssland under o. efter Första världskr. (*Stalin*, 1942), om de tjekkoslovak, minoritetsproblemen samt 1947 en avh. om Dnjepforsarnas namn.

2. **Karlgrén**, Bernhard, f. 5/10 1889, broder till A. K., språkforskare (sinol.), prof. i östasiatisk språkvetenskap o. kultur i Göteborg 1918 (högskolans rektor 1931—36), förest. för Östasiatiska samlingarna i Sthlm o. prof. i östasiatisk arkeologi 1939. Bl. arb. *Ostasien under ig:e århundradet* (1919), *Kina*, *Japan* (Norstedts världshistoria 15, 1928), *Maktkampen i Fjärran östern* (1939) o. *Från Kinas språkvärd* (1946).

3. **Karlgrén**, Hjalmar, f. «/7 1897, broder till A. o. B. K., jurist, prof. i civilrätt i Lund 1936—46, justitieråd sed. 1946. Har bl. a. **utg. Avtalsrättsliga spörsmål** (T940), *Skadeståndsläran* (1943) o. *Kortfattad lärobok i internationell privaträtt* (1945).

Karl Gustav, 1. j. Kommun i n.ö. Norrbotten.

Ord, som saknas på C el- (för ryska ord) på H

Norrb. 1. (past.adr. Karungi); Haparanda landsf. distr., Torneå doms. 3,408 inv. (1947). — 2. Kungälv i s. Västergötland, Alvsb. 1. (past.adr. Kungäter); Horreds landsf. distr., Marks doms. 601 inv. (1947).

Karl Gustavs stads gevärsfaktori, Eskilstuna, sv. statens enda gevärsfabrik, sorterar efter Försvarets fabriksstyrelse. Urspr. anlagt som manufakturverk 1654 av R. Rademacher. Inköptes av staten 1771—1812.

Karlholm, industriort i n.ö. Uppland, Västerlands kommun, Uppsala l., vid Tämnrån utlopp i Östersjön. 328 inv. (1946). I K., som urspr. hade ett järnbruk, finnes en wallboardfabrik, tillhörig Karlholms A.B. (akt.kap. 15 mill. kr., 1948), anslutet till Kooperativa förbundet.

Karli, ort i Indien, prov. Bombay, ryktbar för ett praktfullt grottempel från i:a årh. e. Kr. Karli'n, Georg (1859—1939), kulturhistoriker; grundare (1882) av o. till 1933 intendent för Kulturhist. museet i Lund.

Karling, Sten, f. 12/x 1906, konsthistoriker, docent vid Göteborgs högskola 1031. prof. vid univ. i Dorpat 1933—41, vid Stockholms högskola sed. 1947. Arb. rörande den äldre trädgårdskonsten i Sverige, svensk byggnadskonst o. skulptur under 1600-t. samt estnisk konsthistoria.

Karl Johansförbundet, sällskap i Uppsala, stiftat 1851 med uppgift att värda Karl XIV Johans minne, särsk. genom understöd åt vetenskapliga arbeten rörande hans tidevarv.

Karl Johans församling, församling i Göteborg. 52,193 inv. (1947).

Karl Johans stad, Haparandas utnämning. Karl Johansstil, benämning på empirestilens utformning i Sverige. Jfr Empire.

Karl-Johansvamp el. stensopp, art av svampsläktet *Boletus*. Se svampkartan.

Karlman, d. 771, fransk konung 768—771, broder till Karl den store, delade riket med denne.

Karlman, d. 880, östfransk konung, son till Ludvig den tyske, erhölet efter denne Bayern (876) o. vann 877 Italien.

Karlman, d. 884, konung av Frankrike från 882, son till Ludvig II, kämpade med nordmän, som härjade landet.

Karl Martell (omkr. 688—741) fransk härskare, blev 717 rikshovmästare (*ma'jor domus*) i Austrasien, 719 i hela Frankiska riket, vars statsmakt han reste ur dess förfall. Genom sin seger över araberna vid Poitiers 732 räddade K. den kristna västerländska kulturen. K. gjorde viktiga insatser i länsväsendets utveckling. Efter den merovingiske konungen Thierry IV:s död 737 regerade K. utan konung o. delade före sin död riket mellan sina söner Karlman o. Pippin den lille.

Karlovaio f-atsl, ty. Karlstadt, stad i Jugoslavien, vid fl. Kulpa. 21,000 inv. Fordom fästning; stor handel.

Karlovoi [-tsi], ty. Karlowitz, stad i n. Jugoslavien, vid Donau. 6,000 inv. I K. slöts 1699 fred mellan Polen, Österrrike, Ryssland o. Venedig å ena sidan o. Turkiet å den andra. Säte för den serb. patriarken.

Karlsbad, tjeck. Kárlövy-Várý, stad i v. Böhmen i Tjeckoslovakien, vid fl. Tepl. 54,000 inv. (1945). En av Europas mest besökta kurorter med varma, alkaliska saltkällor.

Karlsbadbesluten, politiska avtal, Ingångna 1819 av tio tyska stater på konferenser i Karlsbad (Karlsbadkonferenserna) o. antagna av förbundsagen s. o. Besluten, som inneburo skärpt kontroll över universitetens pressens polit. hållning, upphävdes 1848.

Karlsbadersalt, preparat, som dels erhålles genom indunstning av naturligt Karlsbadervattnet, dels o. oftast framställes syntetiskt (konstgjort Karlsbadersalt). Saltet består av

44 % torikat natriumsulfat, 18 % koksalt, 36 % natriumbikarbonat o. 2 % kaliumsulfat. Milt avföringsmedel.

Karlsborg. 1. Kommun i Ilä Västergötland, Skarab. L; Karlsborgs landsf. distr., Vadsbo doms. 3,478 inv. (1947). Samrealskola. — 2. Garnisonsort o. fästning på Vanas udde vid Vättern, i K. l. Urspr. härens huvuddepåfästning o. medelpunkt i »centralförsvaret». Påbörjades 1819 o. avslutades 1909. Till densamma köra fort på Vaberget. Förläggningsort för Andra tygkompaniet (Tyg 2), Andra intendenturkompaniet (Int 2), Karlsborgs luftvärnsreg. (Lv 1) samt Västgöta flygfliottill (F 6). Garnisonssjukhus. — 3. Industrisamhälle i Nederkalix kommun, Norrb. l. 919 inv. (1946). Sulfatfabrik o. sågverk.

Karlsborgs luftvärnsregemente (I, v 1), Karlsborg, uppsatt 1936.

Karlshamn, stad i v. Blekinge, Blek. l., vid en vik av Östersjön. 10,359 inv. (1947). Kyrka efter ritningar av Erik Dahlbergh; invigd 1702. Samrealskola med kommunalt gymnasium. Länslasarett, epidemisjukhus. God hamn, livlig handel o. sjöfart. Sockerfabrik, olje- o. kraftfoderfabrik, varv, stenhuggerier. Stadsrättigheter 1668. Stadsvapen, se bild. — Staden, vars namn skrives *Carlshatn* 1666, är uppkallad efter Karl X Gustav.

Karlskoga, stad i s.ö. Värmland, Örebro l.; Karlskoga landsf. distr., Nora doms. 29,572 inv. (1947). Samrealskola. Länslasarett.

Vapen- o. sprängämnesindustri. K. stad bildades 1940 genom sammanslagning av K. municipalsamh. o. Bofors brukssamh. K. är landets till arealen näst största stad. Platsen benämnes *Mukrisbothor* 1268, *Karlskoga, Karlskogh* 1591. Det äldre namnet betyder 'fabodarna vid sjön Möckeln'. *Karlskog(a)* är bildat av Karl IX:s namn.

Karlskoga bergslag, s.ö. hörnet av Värmland, omfattar Karlskoga härad, Örebro l.

Karlskoga härad, Örebro l., omfattar kommunerna Degerfors o. Bjurtjärn. 8,860 inv. (1947). Nora domsaga.

Karlskoga tingslag, Örebro l., omfattar Karlskoga härad o. Karlskoga stad. 38,432 inv. (1947). Nora domsaga.

Karlskrona, stad i s.ö. Blekinge, belägen på ett antal öar s. om Lyckebyåns mynning. Säte för landshövdingen i Blek. l. 30,336 inv. (1947). varav i Stadsförsamlingen 19,778 o. i Kungl. Amiralitetsförsamlingen 10,558. Staden har tre kyrkor: Amiralitetstkyrkan, Trcfaldighets- el. Tyska kyrkan o. Fredrikskyrkan, komp., liksom rådhuset, av Nic. Tessin d. y. Sedan 1680-t. örlogsflootts huvudstation med örlogsvärd, dockor, skeppsgeskelor o. fort. Förläggningsort för Karlskrona kustartilleriergemente (KA 2). Högre allm. läroverk, kommunal flickskola. Rundradiostation (1937), teater- o. konserthus (1939). Länslasarett, epidemisjukhus. Fångvårdsanstalt. Porlsnifabrik. Stadsvapen, se bild. — Staden är uppkallad efter Karl XI (i anslutning till [Lands]krona), som 1680 anlade den som flottstation (stadsprivilegier s. å.).

Karlskrona kustartilleriergemente (KA 2), Karlskrona, bildades 1902 o. bemannar Karlskrona fästning.

Karlskrönikan el. Nya krönikan, en på knittel skriven framställning av Sveriges historia 1389—1452. Poetiskt vida underlägsen Erikskrönikan (Gamla krönikan) är Karlskrönikan trots partiskheten mot Danmark en

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

källskrift av värde. Utgiven 1866 av Klemming i »Svenska medeltidens rimkrönikor».

Karlslund, gods i Långbro m. fl. kommuner, Örebro l., omkr. 4 km v. om Örebro. 1,300 har. Huvudbyggnad av sten från 1800-t.

Karlslunda, kommun i s.ö. Småland, Kalm. l. (post.adr. Päråd): Vissefjärda landsf.distr., S. Møre doms. 1,409 inv. (1947).

Karlsruhe [-ro'e], stad i delstaten Württemberg-Baden, Tyskland (Baden), o. om Rhen. 190,000 inv. (1939). Från f. d. kungl. slottet (uppfört 1715 men ombyggt bl. a. av B. Neumann) utlöpa gator i alla riktningar. Teknisk högskola, konstakademi m. m. Mekanisk industri. Svårt bombhärjat under Andra världskr. Slottet o. staden till stor del i ruiner. — Gustaf V förmäldes i K. 209 1881.

Karlsson, Karl Henrik (1856—1909), historiker, utgivare av medeltidshandlingar; inlade genom sina forskningar i Vatikanarkivet stora förtjänster. Framstående släktforskare.

Karlsson, Nils, f. 25/8 1917, skidlöpare, har sed. 1942 erövrat 12 svenska mästerskap, 4 ggr Vasaloppsssegare, segrare i Holmenkollen 1947, olympisk guldmedaljör på 50 km 1948.

Karlstad, stad i s. Värmland, vid Klarälvens utlopp i Vänern. Säte för landshövdingen i Värml. l. o. för biskopen i K:s stift. 33,053 inv. (1947). Högre allm. läroverk, kommunal flickskola, folkskoleseminarium. Länslasarett, epidemisjukhus o. fängvårdsanstalt (säkerhetsanstalt för män) o. alkoholistanstalt för kvinnor. Bl. byggnader: domkyrkan, uppf. 1724—30, i form av grek. kors, av sachsaren Christian Haller. Gamla gymnasiet byggdes 1754—59 efter ritn. av C. Härfleman, C. G. Cronstedt o. J. E. Carlberg. Det inrymmer nu domkapitlet, bibliotek m. m. En staty över Karl IX av Chr. Eriksson (1926). Förläggningssort för Värmlands regemente (I 2). God hamn. Flygplats. Triåk-, ylle-, matt-, trä- samt mekanisk industri (AB. Karlstads mek. verkstad, 1873) m. m. Stadsrättigheter 1584. Stadsvapen, se bild. — Platsen benämnes *Thingwaldutn* 1290, *Karlstads socken* 1582. Det äldre namnet, som är bildat av *ting* och *vall*, 'slätt', visar, att här funnits en urgamal tingsplats. Namnet *Karlstad* efter stadens grundläggare Karl IX.

Karlstads härad, Värml. l., omfattar kommunerna Hammarö o. Grava samt Forshaga köping. 13,515 'nv. (1947). Mellansysslets domsaga.

Karlstadskonventio'nerna, sammanfattningen av de resultat, som uppnåtts vid underhandlingarna om svensk-norska unionsupplösningen i Karlstad 31/8—2⁹/8 1905, fem till antalet o. äsyftande bl. a. att för framtiden tillförsäkra mellan Sverige o. Norge tänkbara tvistefrågor en fredlig lösning.

Karlstads stift lydde från 1647 under en superintendent i Karlstad, erhöill sin första biskop 1772; omfattar Värmland o. Dalsland samt västligaste delen av Örebro l. 22,063 kvkm, med 12 kontrakt, 77 pastorat o. 133 lands- o. 7 stadsförsamlingar. 376,276 inv. (1947).

Karlstads-Tidningen, borgerlig vänstertidning i Karlstad, grundad 1855, nuv. namn 1879, daglig sedan 1928. Huvudred. 1890—1939 var Mauritz Hellberg, därefter M. Ståhl. Bl. medarb. Gustaf Fröding 1887—94.

von Karlstadt, Andreas Bodenstein (omkr. 1480—1551), tysk teolog, lärare i Wittenberg; en tid verksam som reformator i Danmark. I börj. Luthers anhängare kom K. i skarp konflikt med lutherdomen genom »bildstormen» i Wittenberg o. sina traktater i nattvårdsfrågan, närmade sig Zwingli o. blev 1534 prof. i Basel.

von Karlsteen, Arvid (1647—1718), me-

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

daljgravör, den förste av betydelse i sitt slag i Sverige. Från 1651 chef för Myntverket. Monografi av S. Stenström (1944).

Karlstein, tjock. Karluv Tyn, Böhmens vackraste slott, beläget n.v. om Prag vid Berounka. Byggs på 1300-t. under Karl IV.

Karlsten, fästning på Marstrandsön, uppförd efter ritningar av Erik Dahlbergh. Nedlagd som fästning 1882, sed. använd som fängelse. Upplåts 1906 till skeppsgossekän i Marstrand.

Karlstorp, kommun i v. Småland, Jönk. l.; Alseada landsf.distr., Njudungs doms. 9,058 inv. (1947).

Karlsöarna, Stora o. Lilla Karlsö, två klippöar v. om Gotland, kända för sitt rika växt- o. sjöfågelliv. Sedan 1880-t. skyddas fåglarna genom K:s Jakt- o. Djurskyddsforenings AB. (»Karlsöklubben»).

Karl Ulfsson (»junker Karl»), d. 1260, motståndare till Birger Jarl; stupade under korståg i Kurland. Besjungen av rimkrönikan.

Karlö, finsk ö i Bottniska viken, utanför Uleåberg. 170 kvkm.

Karma, sanskr. »verk». Urspr. offret i ind. religion, sedermera de onda o. goda handlingar, som bestämma återfödelsernas antal o. art.

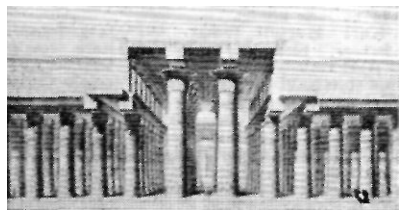
Karmansbo, industrisamhälle i mell. Västmanland, Heds kommun, 227 inv. (1946), järnverk, anlagt 1611. Ag. Karmansbo Bruks AB.

Kar'mel el. Dje'b el Mar El'ja s, berg i n. Palestina, i GT ryclbart för sin rika växtlighet. Karmeliterordens utgångspunkt.

Karmeliterorden, en av de kat. tigarordnarna, grundad 1156 av en korsfarare på berget Karmel i Palestina; erhöill 1209 sin första regel. Barfotakarmeliterna, en urspr. kvinnlig ordensgren, upprättades 1562 av den heliga Teresia. Karmeliterkloster ha i Sverige funnits i Örebro o. Landskrona.

Karmi'n el. k a r m o s i'n, rött färgämne, som erhålles genom urkokning av koschenill med alunlösning.

Kar'nak, by i s. Egypten vid Nilen, jämte Luxor upptagande det gamla Tebes plats, med storartade formninen, främst ruinerna

av det väldiga, omkr. 350 m långa Amonteplet, påbörjat under den tolfte dynastien omkr. år 2000 f.Kr. Den stora hypostylen med sitt förhöjda mittparti o. sina 134 kolonner var ett för fortidens mäktigaste byggnadsverk (rekonstruktion, se bild).

Karnalli't, mineral av kalium-magnesiumklorid, $KCl \cdot MgCl_2 \cdot 6H_2O$, ett av de som kaligödsmedel viktiga salterna från Stassfurt i Tyskland. Jfr Kainit.

Karna'p, altan-el. tornliknande fönsterparti på en byggnad; oftast uppbyggt av konsoler men stundom neddraget till marken.

Karnatio'n (av lat. *caro*, kött), beteckning i målarkonsten på människans hudfärg.

Karnau'vax, ett hårt o. sprött vax, som fås från bladen av palmen *Copernicia cerifera*. Eu viktig exportvara med vidsträckt industriell användning, ex. till fermissor, brevlack, skokräm osv.

Karne'ades (omkr. 214—omkr. 129 f.Kr.), grek. filosof, som förenade stoiska, platonska o. skeptiska tankegångar.

Karneol [-ål] (av lat. *car'neus*, köttfärgad), ett rött halvgenomskinligt kalkedonmineral, användes såsom ädelsten till ring- o. sigillstenar m. m. Manliga karneol är mörkröd till brun, kvinnliga karneol blekt röd el. gulröd. (Se färgplansch.)

Karneval (sannol. av medeltidslat. *car-neleva'men*, av *ca'ro*, kött, o. *leva're*, borttaga), i katolska länder den tid av lustbarheter, som föregår fastan. Jfr Fastlagen.

Karnis' (av grek.). S-format listverk. Om den övre delen springer fram längre än den undre, är karaisen *stigande* (fig. 1), i motsatt fall *fallande* (fig. 2).

Kar'niska alperna, en del av Östalperna (kalkalperna). Bilda gräns mellan Österrike o. Italien—Jugoslavien.

Karoli församling (vanl. felaktigt uttalat Karoli), församling i Malmö. 16,113 »nv. (1947) Jfr Karoli.

Karoli'n (av lat. *Ca'rolus*, Karl). 1. Namn på Karl XII:s krigare. — 2. Namn på flera svenska mynt av guld el. silver, det äldsta präglad på Karl IX:s tid, de sista (guldmünt, motsv. 10 francs) 1868—72.

Karolina (Caroline) av Braunsehweig-Wolfenbüttel (1768—1821). eng. *drottning*, 1795 g. m. sedermera konung Georg IV. Denne, som tidigare levde i morgantiskt äktenskap med en engelska, försköt henne inom kort. K. vistades från 1813 på resor i Europa. 1820 lät den utsvävande Georg inför parlamentet anklaga henne för äktenskapsbrott o. fordrade, att hon skulle berövas drottningtiteln. Folkets förbittring framtvang dock, att den nesliga processen inställdes.

Karolina (1833—1907). *drottning av Sachsen*, g. m. konung Albert, dotter till prins Gustav av Vasa, var den sista ättlingen av huset Holstein-Gottorps i Sverige 1751—1818 regerande gren.

Karolina Matilda (1751—75). *dansk drottning*, 1766 g. m. Kristian VII, vars likgiltighet bidrog till att hon valde Struensee till älskare; efter Struensees fall 1772 fängslad; äktenskapet upplöstes s. å.

Karol'nerna, samling berättelser av V. v. Heidenstam (2 bd, 1897—98).

Karoli'nerna, ögrupp i Mikronesien, Stilla havet, n. om Nya Guinea, ca 55° öar, mest korallöar, varav de största äro Truk, Ponapé, Palau, Yap o. Farao. 1,450 kvkm, 41,000 inv. (mikro-nesier). Tropiskt klimat. Utförel av kopra. — 1899—1919 tillhöriga Tyskland, därefter till 1945 jap. mandatområde. Truk (se d. o.) utbyggdes av Japan till en viktig örlogs- och flygbas. Erövrades av de allierade 1944 o. förvaltas sed. 1946 av För. Stat.

Karoling'er kallas efter Karl den store den franska härskarätt, som härstammade från biskop Arnulf (d. 641) o. med Pippin den lille 752 besteg tronen som merovingernas efterträdare. Ludvig den frommes tre söner Lothar, Ludvig den tyske o. Karl den skellige delade 843 Karl den stores rike o. blevo stamfäder för tre ättegrenar: den italienska (Lothar), utdöd 875, den tyska (Ludvig), utdöd 911, o. den franska (Karl), som upphörde att regera 987 o. utdog i börj. av 1000-t.

Karoling'iska renässansen, benämning på det uppsving i vetenskap, konst o. litteratur, som, delvis framkallat av livligare beröring med Östromerska riket, uppstod i Frankiska riket med Karl den stores hov som medelpunkt.

Karolingiska sagokretsen, medeltida sagor på vers el. prosa om Karl den store o. hans paladiner.

Karolfnsk (av lat. *Ca'rolus*, Karl), som avser en regent med namnet Karl; i Sverige särsk. Karl XI.

Karolinska förbundet, stiftat 1910, har till ändamål att främja utforsk. av det karolinska tidevarvet, särsk. Karl XII:s tid. Utger en årsbok.

Karolinska Institutet, egentl. Karolin-Ska mediko-kirurgiska institutet, medicinsk högskola i Sthlm, grundad 1810, Sveriges största med 35 professurer. Stadgar av 28/j 1916 med sen. ändr.

Karolinska sjukhuset, av staten 1930—40 i en första etapp uppfört sjukhus, beläget på Norrbäcksområdet, Sthlm. K., som invigdes den 27/7, 1940, fungerar, parallellt med Serafimerlasarettet, som riks- och undervisnings-sjukhus o. skall tjäna såväl civila som militära ändamål. Det är ett av världens modernaste sjukhus (anläggningskostnad 27 mill. kr.) o. förfogar över vårdavdelningar o. polikliniker för ett flertal specialiteter. Sammanlagda antalet vårdplatser utgör 1,056. Sjukhuset skall utbyggas i ytterligare 2 etapper, varav den första beslöts 1943. 1948 invigdes en dermatologisk klinik. Inom de närmaste åren får sjukhuset ä. en pediatrik, en reumatologisk o. en tuberkulosklinik. Reglemente av 27/6 1939 med sen. ändr.

Karolinska tiden, skede i Sveriges historia, omfattande Karl X Gustavs, Karl XI:s o. Karl XII:s regeringar (1654—1718).

Karolinska universitetet, K u n g l., officiella namnet för Lunds universitet.

Karoluscell, dets. som Kerr-Karoluscell. Károlyi [ka'rälji], Mihály, f. 1875, greve, ungersk radikal politiker, ententevän. Nov. 1918 blev K. ministerpresident i Ungern o. lät kort därefter utropa republiken men måste i mars 1919 överlämna regeringen till Béla Kun o. gå i landsflykt. Motståndare till nazismen verkade K. under Andra världskr. i London för Ungerns frigörelse från berodet av axelmakterna.

Kar'ron, lat. *Ch'ar'ro'a*, i grek. myt. underjordens färjkar, som fraktar de döda över floden Styx (el. Akeron) till Hades, dödsriket.

Kaross' (avlat.), stor, fyrhjulig täckvagn, praktvagn. Rysk kaross fr. börj. av 1600-t., se bild.

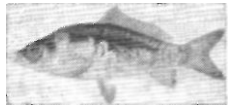

Karosseri', den på underredet (chassis) vilande Överbyggnaden på en automobil. Karoti'derna (av grek.), pulsåderna, som på halsens båda sidor föra blodet till huvudet.

Karoti'n, C'Hsg, ett kolväte av gulröd färg, som bildas i växterna o. först påvisats i morot (*Daucus carota*). Dess kem. byggnad har fastställts av P. Karrer. Förekommer i flera modifieringar: viktigast är S-karotin, som i de växtätande djurens kropp spjälkas till A-vitamin. Förmågan att omvandla karotin till A-vitamin synes icke vara lika utpräglad hos rovdjur, men dessa få i stället genom inälvor (särskilt levern) från förtädda djur en god direkt A-vitamin tillförsel. Jfr Karotinoider.

Karotino'id'er, i växt- o. djurrikt förekommande gula el. röda färgämnen, som äro kemiskt besläktade med karotin. Bildas i växterna o. upptagas av djurkroppen med födan. Ex. xantofyll, som jämte karotin ingår i alla gröna växter (jfr Bladfärgämnen), lykopen i tomater o. nypon, zeaxantin i majs, saffransfärgämnet krocetin m. fl. Ägulla o. smör få sin färg av karotinoider. Jfr Antocyaner o. Flaviner.

Karp, *CyprVnus car'pio*, en karpfisk. Som vild förekommer karpfen i mell. Asien o. s.ö. Europa. Odlas nu allmänt i dammar äv. i 3. Sverige. Kan nå över 1 m i längd. God matfisk.

Ord, som-saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på li.

Karpa'lben, handlovens ben.

Karpalund, järnvägsstation o. sockerfabrik (anlagd 1893) i Färilövs kommun, Kristianst. l. Agare; Sv. Sockerfabriks AB.

Karpa'terna, bergskedja i Centraleuropa, en östlig forts. av Alperna. Utgår från Bratislava vid Donau i en stor båge åt n.ö., ö." s.ö. och s.v. till Orsova, 1,300 km. I v. K. urskiljas flera grupper: Beskiderna, Tatragrupperna (K:s högsta del med toppen Gerlachowka, 2,663 ¹⁰) o. Ungerska rualbergen. Av ö. K., som omsluta Siebenbürgens höjplatå, kallas den s.v. sträckan Transsylvanska alperna.

Karpa'to-Ryssland, Karpato-Ukraina el. Rutenien, sed. 1945 del av sovjetrepubl. Ukraina under namn av 'frans karpatiska förvaltningsområdet (se d. o.).

Karpa'tos, Hal. Scarpa'nto, den näst största ön bland Tolvöarna, s.v. om Rodos, 8,000 inv. Huvudort: Arkassa. Tillhör Grekland sed. 1947.

Karpell' (av grek. *karpos'*, frukt), fruktblad. Karpfiskar, *Cyprinidae*, en familj bnfiskar. Munnen tandlös, i stället kraftiga tänder i svalget. Familjen innefattar över 1,300 söt vattensfiskar från de flesta världsdelar, bl. a. karp, sutare, mört, asp, löja, braxen, ruda o. guldfisk. Jfr Akvariefiskar.

Karpiriski, Franciszek (1741—1825), polsk skald. Religiosa o. fosterländska dikter.

Karploss, *Branchiura*, en ordning kräftdjur. Kroppen är bred o. flat. Leva som parasiter på olika sötvattensfiskar. Vanliga karplusen, *Argulus foliaceus*, när en längd av 6 mm.

Karpogon [-ån], det honliga könsorganet hos rödalgerna (förekommer äv. hos en del ascymyceter o. lavar). Utgöres av en cell, nedtill kolvlvikt ansvåld o. med en rörligt utdragen toppdel, som uppfångar hancellerna.

Karp'pus, handloven.

Karpu's, mössa med rund kulle o. brätte, som kan fällas ned över nacke o. kinder.

Kärr, Alphonse (r808—90), fransk författare, satirisk o. humoristisk. Romaner (*Sous les tilleuls*, 1832) o. noveller.

Karré (fr. *carré*), kotlettraden av gris.

Karr'en, på ytan av kalkstensdolomit o. gipsbergarter, särsk. i Alperna uppträdande, rännformiga, några få cm till flera m breda o. djupa fåror, vilka ofta ligga så tätt intill varandra, att endast skarpa ryggar kvarstår mellan dem. Fårorna, vilka följa bergytans lutning, ha uppstått genom det rinnande vattnets kalkupplösande inverkan.

Karr'er, Paul, f. 1889, Schweiz, kemist av rysk börd, sed. 1919 prof. vid univ. i Zurich. Erhöll 1937 hälften av nobelpriset i kemi för undersökn. över kem. sammansätt. av karotinoider, flaviner o. vitaminerna A o. B, Jfr W. N. Haworth o. R. Kuhn.

Karriol [-ål] (av fr.), lätt, ensitsig, två-fajulig vagn på fjädrar.

Karriär (av lat. *carrus*, fyrhjulig vagn), hästens snabbaste lopp, fyrsprång; framgång, befordran; levnadsbana.

Karroo [k^oro'], Stora o. Lilla K., två stäppartade, vattenfattiga höglätter i Kapprovinsen, Sydafrika.

Kars, stad i turk. Armenien, 1,848 m ö. h. 18,000 inv. (1945). Fördom huvudstad för kanatet Armenien erövrades K, på 1000-t. av turkarna. Upprepade ggr i rysk besittning, senast 1878—1921.

Karseforsen, ett 1928—30 utbyggt vattenfall i Lagan, 5 km ö. om Laholm. Arrenderas av Sydsv. Kraft AB.

Karsholm, gods i Österlövs kommun, Kristianst. l., känt från 1300-t. Slottet uppfördes 1627 o. restaurerades hårt under 1860-t.

Kar'sji el. Bek Boudi, stad i Usbekistan

(fordom kanatet Buchara), vid fl. Karsji-Darja, 20,000 inv. Gammal fästning; livlig handel.

Karskär, sulfitt- o. sulfatfabrik i Gävle. Äv. anlägg. för träfärsocfackring (1941). Tillh. Korsnäs AB., Gävle.

Karstbildningar el. karstlands-kap, resultatet av vittrings- o. utlösningssprocesser i kalkbergarter, vilka giva upphov till källaren, grottor, doliner, underjordiska vattendrag m. m. Karst bildningar na äro uppkallade efter det för dylika typiska berglandet Karst, omfattande delar av Krain, Istrien, Dalmatien o. Bosnien.

Karsten, Christian (1756—1827), operasångare (tenor), på sin tid en av sv. operans främsta krafter.

i Karsten, Petter Adolf (1834—1917), finl. botanist. Utg. en rad viktiga arb. över Finlands, Skandinavien o. n. Rysslands svampflora.

2. Karsten, Torsten Evert (1870—1942), finl. språkforskare, prof. i germ. språk i Helsingfors 1913—31, i nordisk filologi 1931—37; arb. rör. svenska bosättningar i Finland. Bl. senare arb.: *Die Germanen* (1928).

3. Karsten, Rafael, f. 1879, broder till T. E. K., finl. religionshistoriker o. sociolog, prof. i praktisk filosofi i Helsingfors sed. 1922. Främst, kännare av de sydamerik. indianernas liv o. föreställningsvärld.

Karsten, Ludvig (1876—1926), norsk målare, delvis påverkad av Munch, med utpräglat koloristisk, temperamentsfull begåvning. Impressionistiskt skissat utförande.

Karstrattar, dets. som doliner.

Karta'go, forntida handelsstad på Afrikas n. kust, nära nuv. Tunis. Anlades på 800-t. f. Kr. av fenierna o. blev snart huvudstad i ett rike, som sträckte sig i v. till Atlanten, i ö. till Stora Syrten, med vidsträckt kolonier. I konflikt med Rom förlorade K. genom de tre s. k. puniska krigen (264—241, 218—201 o. 149—146 f.Kr.) efter hand sina kolonier o. blev 146 förintat. Återuppbyggdes senare av romarna, kom därefter under vandaliskt o. 534 under bysantiskt valde samt ödelades slutligen 697 av araberna. — Givande utgrävningar ha i senare tid företagits i K.

Kartell' (av nlat. *carteWus*, pappersblad), fejdobrev; fördrag, t. ex. tillfälliga förbindelser mellan polit. partier, särsk. vid valtifällen; på överenskommelse grundad samverkan mellan företagare, med avseende på t. ex. gemensam prispolitik (priskarteller), reglering av produktionsomfång el. inriktning (produktionskarteller), uppdelning av avsättningsområde el. leveranser (försäljningskarteller) m. m. De ekonom. kartellerna förebygga konkurrens utan att utgöra truster. Kartellavtal skola enl. lag ²⁵e '946 om övervakning av konkurrensbegränsning inom näringslivet anmälas till kommerskollegium, som däröver för ett kartellregister, tillgängligt för allmänheten.

Kartellbeteckning, beteckning på valsedel för två el. flera vid valet samverkande partier.

Kartesch, artilleriprojektill, bestående av en med blykolor fylld bleckcylinder, som sönderslites vid skottlossningen. Tidigare artilleris viktigaste projektill användes den num. endast i fästningskriget för gravflankering.

Kartnagel, den ojämna o. ofta tjocka nagel, som utväxer o. ersätter en skadad o. bortfallen nagel.

Kar to gr a'f (avlat, *ekar'ta*, skrivet blad, karta, o. grek. *grafein*, skriva), kartritare, tjänsteman vid Rikets allm. kartverk. — Kartografi', vetenskapen om kartframställning.

Kartong' (fr. *carton*, av lat. *charta*, skrivet blad). 1. En på papper utförd teckning el. målning, avsedd att överföras till vägg- el.

Ord,' som saknas på K, torde söka s på C el. (för ryska ord) på H.

glasmålning el. vävd tapet. — 2. Tjockt o. styvt papper; ask, tillverkad därav. Jfr Papp.

Kartotek (av lat. *charta*, skrivet blad, o. grek. *teke*, förvaringsrum), förvaringsplats för kort, lädor för kortsystem.

Kartprojekti'o'n, metod att framställa kartor, dvs. avbilda jordens klotrunda yta på ett plan. Man kan tänka sig detta tillgå så, att en genomskinlig jordglob belyses från en punkt inom densamma, varvid gränadn o. konturer kasta skugga på ett pappersblad. Genom att härvid följa bladet till cylinder el. kon erhålles s. k. cylinder- resp. konisk projekti'o'n. Betydelsefull är den s. k. stereografiska projekti'o'n, som erhålles, om bladet är plant o. tangerar jordgloben, samtidigt med att ljuskällan ligger på globens diametralt motsatta punkt. Det finnes ingen möjlighet att exakt avbilda jorden på ett plan; alla avstånd, vinklar o. yttnehåll kunna icke på en gång återgivras riktigt, därför ha topografiska kartor, sjökort o. lantmåterikartor i allm. uppgjorts efter olika slags projekti'oner.

Kartum, dets. som Khartum.

Kartusch' (av fr.), egentl. strut el. pappersrulle; urspr. benämning på titelfattningar på böcker m. m. i form av

halvupprullade pappersblad, senare på ornamentalt ramverk med dessa rullformer i förenig med andra ornament (ex., se bild). K. utbildades särsk. av den höll. renaässansen. — **Krigsv.** Väska av läder för ammunition; bäres i en rem över axeln. Användes tidigare inom sv. armén till paradträkt av officerare o. underofficerare vid vissa truppslag.

Kartusia'ner, en munkorden med mycket strånga regler, stiftad i Frankrike på 1080-t. o. uppkallad efter ordens stamort, dalen *Chartreuse* (lat. *Carthusia*). I Sverige grundade kartusianer 1493 Mariefreds kloster.

Kar'ungi, järnvägsstation på N. stambanan, vid Torne älv, Karl Gustavs kommun, Norrb. l. 232 inv. (rg46).

Karusell' (av fr.). 1. Riddarspel till häst, från medeltiden Ull in på 1600-t. vanligt vid hoven. Återupptogs i Sverige av Gustav III. — 2. Nöjesanordning, bestående av ett med trähåstar, vagnar el. andra sittplatser försett vriddbart golv, som svänger runt.

Kärv, hack el. tugg, sönderdelat el. -hackat sågverksavfall för automatisk eldning.

Kar'win, tjeck. **K a r v i n n a**, stad i Teschenområdet, n. Tjeckoslovakien, 23,000 inv. Kika stenkolgruvor. Föremål för upprepade polsk-tjeckiska gränstvister.

Karvsnitt, utsirning av ett träföremåls yta med urgröpta ornament i geometriska mönster. Förekommer av ålder hos alla folk.

Karvstock, primitivt hjälpmedel för räkenskap, vanl. i form av en fyrkantig trästav, vari skårer anbringas. Den kunde delas i två lika stycken, varav t. ex. säljaren behöll den ena, köparen den andra. Karvstockar voro fordord vanliga i hela Europa.

Karyati'd, kvinnlig staty, nyttjad i st. f. kolonn (pelare, pilaster) att uppbara bjälklag el. annan byggnadsdel. Karyatid från Karyatidhallen på Erekteion på Athens Akropolis (se bild). Jfr Atlant.

Karyb'dis, i grek. myt. ett havsvidunder, som uppslukade allt, som kom i dess väg. Jfr Skylla.

Karyokine's (av grek. *ka'ryon*, kärna, o. *hi'ne'sis*, rörelse), den veten-

skapliga beteckningen för cellkärnornas delning. Jfr Kärdelning.

Kasack' (fr. *casaque*), urspr. livrock med vida ärmar; lång, rak damblus, som går ned över kjolen.

Kasakstan', före 1925 Kirgisirepubliken, till SSSR ansluten republik i ryska Asien, ö. om Kaspiska havet, 2,744,500 kvkm, 6,1 mill. inv. (1939), varav 59 % kasaker, 21 % ryssar o. 14 % ukrainarc. — Fysiskt-geografiskt sönderfaller K. i lågländet vid Kasp. havet, högplatån i centrum o. bergsområdet i ö. och s.ö. Utpräglat fastlandsklimat med ringa nederbörd. K. består därför huvudsakl. av öknar (Ust-urt o. Kys:l-kum) o. stäpper. Nordligaste delen faller inom svartjordsbältet. Huvudnäring är boskapskötsel. Kasackirgiserna ha tidigare varit nomadiserande men övergå alltmot till bofasthet. Jordbruk idkas företrädesvis i n. (vete, hirs, havre, råg, ris, frukt, hampa, tobak o. på sista tiden gummi). Betyd. fiske i Aralsjön o. Kasp. havet. Textil, läder o. livstvedslind. Stora mineraltillgångar av koppar, petroleum, stenkol, mangan, salt, bly, zink, guld o. silver. Gruv- o. metallind. ha under senaste år blivit av väsentlig betydelse för K:s näringsliv. Utförelse särsk. av säd, smör, hudar o. metaller (de senare föras främst till Magnitogorsk). Huvudstad: Alma Ata (med universitet). — K., som 1920 —36 ingick i RSFSR, omfattade till 1930 av Karakalpakistan.

Kasan', huvudstad i Tatarrepubliken, RSFSR, inell. Ryssland, vid Volga, 402,000 inv. (1939). Maskin- och läderindustri. Handelscentrum. Universitet, högskolor o. museer. Un av Rysslands gamla städer, efterföljare till den 1552 förstörda tatarstaden Bolgar.

Kasa'rer, mongolfolk vid Kaspiska havet, omtalat i historien från 193 till inpå iroo-t.

Kasbek', utslöcknad vulkan i mell. Kaukasus, 5,044 m.

Kasch'au, tjeck. **K o s i c e**, ung. **Kassa**, stad i Transkarpatiska förvaltningsområdet, RSFSR, i en bördig dal vid fl. Hernád, 67,000 inv. (1941). Betyd. industri o. handel. Märkligt gotisk katedral (1270—r468).

Kaschmi'r, egentl. schal från Kashmir, tre-skaftad kypertvävad av mycket fint o. mjukt kamgarn med snedränderna knappast märkbara. Jfr Schal.

Kaschmirget, tamget med spiralvridda horn. Färgen oftast ljus, silvervit el. gulaktig. Raggen lång, bottenullen mycket fin, dunartet. Urspr. från Kashmir har rasen senare blivit införd t. ex. i Frankrike.

Kaseholong', en mjölkvit el. gulaktigt vit, porslins- el. emaljliknande opalvarietet från Kärnten, Färöarna o. Island.

Kaschu'ber, slavisk folkstam, bosatt i Västpreussen o. Pommern, vid Östersjökusten; omfalad redan på 1200-t. Omkr. 170,000 pers. 1648—1720, då dessa delar av Pommern tillhörde Sverige, buru de sv. konungarna äv. titeln iherigt av Kassubem.

Kasei'n (av lat. *caseus*, ost) el. **o s t ä m n e**, ett fosforhaltigt äggviteämne, som utgör 80—90 % av komjölkens äggvitehalt (3,6 %) o. ingår som kalciumsalt i kolloidal lösning. Utfälles vid ostframställning genom tillsats av löpe (som kalciumsaltet parakasein) el. mjölk-syra (som fri kasein). Användes f. ö. som näringspreparat, vid tillverka, av konsttryck-papper, till framställning av lim (k a s e i n l i m el. k a l l i m), galalit o. lanital. Beredes ur skummjolk med löpe el. genom tillsats av mjölk- el. saltsyra till sur reaktion. Vid förtäring av mjölk utfälles kaseinet av löpe i magsäcken. Härvid bildas grövre flockar av komjolk än av kvinno-

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H

mjolk, vilket gör, att den förra är mera svårsmält för spädbarnet o. därför bör spädas med vatten.

Kaseinmålning, målning med kaseitempera. Kaseitempera, färg, vari bindemedlet utgöres av kaseinklister. K. ger en fast, mager yta o. ägnar sig väl till undermålning-för oljefärg.

Kaseraatt' (av fr.). *Krigsv.* Bombsäkert hålrum i en befästning, avsett som skyddad stridsställning för infanteri o. artilleri (försvarskasmatt), som beredskaps- el. boningsrum för besättningen el. som skydd för förråd. — *Sjöv.* Pansrat rum för kanoner.

Kase'm (av lat. *casa*, hus), för beständig förläggning av trupp avsedd byggnad.

Kasernofficer, officer, som handlägger alla ärenden angående underhållet o. vården av regementets kasernatblissamang.

Kashgar, stad i Kina, v. Öst-Turkestan, vid Kashgarfloden. 70,000 inv. Textilindustri.

Kashmir, äv. Jammu o. K., furstetati i n.v. Indien. 218,670 kvkm, 4,021,000 inv. (1941). Alpland med höga toppar. Kring fl. Jhelum den bördiga o. natursköna Kashmirdalen. Ris-, grönsaks- o. fruktodling. Boskapskötsel. Tillv. av mattor o. schalar. Befolkningen muhammedansk. Styres av en hinduisk maharaja. Sommarhuvudstad: Srinagar, vinterhuvudstad: Jammu. K. förklarade sig vid Indiens delning aug. 1947 oberoende, men nov. 3. å anslöt sig maharajan till Indiska unionen.

Kasimir, po. *Kazimierz*, namn på flera polska konungar. Kasimir III (den store), 1310—70, konung 1333, den siste av Pjasterernas ätt, förde flera krig mot Tyska orden o. tatarerna. — Kasimir IV (1427—92), storfurste av Litauen, son av Jagiello; besteg tronen 1447. K. erövrade Västpreussen från Tyska orden 1466.

Kasino el. casino (it., av *casa*, hus), förlustelokal; spelokal; ett slags kortspel.

Kask (av sp. *casco*, huvudskål). 1. Militärisk huvudbonad av styvt läder med metallbeslag, skärm fram o. bak samt upptill vanl. slutande i en spets. Har inom sv. armén använts som paradhuvudbonad vid vissa regementen. — 2. Dryck av kaffe o. brännvin.

Kaska'd (av it. *casca're* falla), konstgjort vattenfall; störtsjö, störtskur.

Kaska'dbergen, eng. *Cascade Range*, bergskedja i n.v. För. Stat. i nord-sydlig riktning. Högsta toppen: Mount Rainier, 4,370 m. Stora skogar. Rika på mineral. Genombrytas av fl. Columbia med de vattenfall, Kaskaderna, som givit K. deras namn.

Kaskadkoppling, hopkoppling av likartade apparater, så att deras verkan förstöras. Inom elektrotekn. avses vanl. en elektrisk sammankoppling av växelströmsmaskiner på samma axel för att få möjlighet att reglera varvtalet. Jfr Leonardkoppling.

Kaskarill'bark, bark från trädet *Croton elute'ria* (Bahamaöarna). Innehåller en flyktig olja o. ett bitter smakande ämne. Anv. mot mag- o. tarmkatarrer.

Kasketot' el. *spermaceti* val, *Physeter cato'don*, den största av alla tandvalar. Det stora huvudet upptar omkr. Vs * kroppslängden. Nosen trubbig o. enormt tjock. Färgen ovan svart, under grå. Ryggfena i allm. blott i form av en knöförmig bildning. Hanarna nå en längd av upp till 18—20 m. Levat av bläckfiskar. Huvudsakl. i varmare hav.

Kaskett' (av fr.), låg tyg-el. lädermössa med stor skärm.

Kasko för säkring (av sp. *casco* i betyd. fartygsskov), sjöförsäkring, som avser själva fartyget, till skillnad från försäkring av lasten (cargo). Liknande äv. inom automobilförsäkr.

Kaskö, fi. *Kaskinen*, stad i s.v. Öster-Ord,' som saknas på K, torde sök;

botten, Finland. Vasa 1., vid Bottniska viken, i,600 inv. (1938). God hamn.

Kasper, skämttiding i Sthlm, grundad 1869 av R. Gustafsson. Upphörde år 1930.

Kasper-teater, marionett-teater med en Kasper el. Kasperle (en fantastisk teaterfigur) som huvudperson. (Se bild.) Jfr Guignol.

Kaspiska havet, världens största insjö, mellan Europa o. Asien; 26 m lägre än världshavets yta. K. gränsar i v., n. och ö. till Ryssland, i s. till Iran. 438,688 kvkm, av vilka 2,236 kvkm utgöra öar. I K. utmytna floderna Volga, Ural, Kuma, Terek, Kura m. fl. K. saknar utlopp. Vattnets salt-halt växlar mycket i olika delar (från omkr. 1 % till 18 %). Största djup 1,098 m.

Kasprowicz [-prå'vitsj], Jan (1860—1926), polsk skald, prof. i allm. litt.hist. o. rektor för univ. i P'wów. K. skrev hjältedikter, dramer, religiösa sånger (*Chrystus*, 1890, *Hymny*, 1920) samt gjorde en stor mängd översättningar. Begraven i Zakopane.

Kassa (av lat. *cap'sa*, låda), förvaringsrum för penningar; lokal för in- o. utbetalning av penningar; penningförråd.

Kassaapparat (kassaregister), apparat för kontroll av kontanta inbetalningar till en affärs kassa, består vanl. av en låda med växelmynt, vilken öppnas, då man på ett tangentbord nedtrycker den summa, som skall inbetalas; samtidigt kan kunden kontrollera summan, som dels anges medelst framspringande sifferlappar, dels vanl. samtidigt tryckes i form av små kvitton.

Kassabok, handelsbok, vari influtna o. utbetalade summor antecknas.

Kassafack, förvaringsrum för värdeföremål, att hyra i banks kassavalv.

Kass'ai, i nedersta loppet kallad Kwa, biflod fr. v. till Kongofloden, v. Afrika. 1,940 km, delvis segelbar.

Kassakonto, den räkning i huvudboken, där mottagna o. utbetalade penningssummor redovisas.

Kassakreditiv innebär, att en bank mot real säkerhet el. borgen ger kredittagaren rätt att intill visst belopp lyfta pengar hos banken genom checkar.

Kassaköp, köp mot kontant betalning.

Kass'ala, stad i Anglo-egyptiska Sudan på gränsen till Eritrea. 31,000 inv. Huvudstad i provinsen med samma namn (154,100 kvkm, 160,000 inv.). Bomullscentrum.

Kassand'ra, i grek. myt. dotter av konung Priamos i Troja, fick siargåvan av Apollon, som, då hon försmäddade hans kärlek, straffade henne med att ingen trodde hennes spådomar.

Mördades av Klytimestra.

Kassarabatt', avdrag vid kontant betalning.

Kassation (av lat. *quassa're*, skaka; ogilla).

1. Förklarande av olämplighet (särsk. inom krigsv. om manskap, hästar o. persedlar). — 2. Upphävande av en dom utan att meddela någon ny. — Kassationsdomstol, överdomstol med befogenhet att upphäva (men ej ändra) en oriktig dom el. att återförvisa målet. Förekommer t. ex. i Frankrike men ej i Sverige.

Kassa'va, tapiro'ka, manio'k el. brasiliansk arrowrot, ett mjöl, som bereds av de stjärkelserika rotknöarna av *Manihot utilis'sima* (fam. *Euphorbiaceae*), vilka nå ända till 10 kg:s vikt. De innehålla av. en giftig mjölk-saft (blåsyra), som dock lätt kan oskadliggöras. Viktigt näringsmedel.

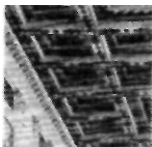
Kass'el el. Cassel, stad i delstaten Hessen, s på C el. (för ryska ord) på H.

Tyskland (prov. Hessen-Nassau, Preussen), vid fl. Fulda. 217,000 inv. (1939). En av Europas vackraste städer. Monumentala byggnader, bl. a. det forna residensslottet o. Frdéricianutn (museum, bibliotek). Museum med stora samlingar av nederländsk konst, främst Rembrandt. Tillv. av maskiner, lokomotiv, flygmotorer m. m. Utsatt för svåra allierade bombbräder 1942—45. Utanför K. lustslottet Wilhelmshöhe.

Kasselbrunt, färgstoff, framställt av brunkol. Användes i vattenupplamning; förr äv. som konstnärsfärg.

Kasse'ra (av lat. *quassa're*, häftigt skaka), egentl. krossa; ogilla, förkasta, underkänna, utdöma. Jfr Kassation.

Kassett' (av fr. *casette*, litet skrin). *Fot.* Den oftast lädformade, med skjutbart lock försedda behållare, som ljusstätt innesluter den fotografiska plåten el. filmen. — *Byggn.* Ett nedsänkt fyrkantigt el. mångsidigt fält, använt som utsmyckning av innetak, kassettak (se bild).

Kassettbrevnen kallas de brev från Maria Stuart till Bothwell, som enligt uppgift anträffades i ett den senare tillhörigt silverskrin; originalen nu förlorade. De publicerades av motpartiet som bevis för Marias medverkan i mordet på Darnley. Om äktheten har förts en lång vetenskaplig strid.

Kassiopej'a (lat. *Cassiopeia*). 1. I grek. myt. moder till Andromeda, maka till Kefevs. — a. Dets. som Cassiopeia.

Kassios Di'on (lat. *Dio Cassius*), f. omkr. 155 e. Kr., grek. historieskrivare, rom. provinsståthållare; skrev en delvis bevarad rom. historia (från sagotiden till år 229), baserad på omsorgsfulla källstudier.

Kassiter, semitiskt bergfalk, som omkring 1750—1170 f.Kr. behärskade Babylonien.

Kassiteri't, dets. som tennmalm.

Kassun, dets. som kasun.

Kast (portug. *casta*, släkte), de efter födsel bestämda, strängt avskilda klasser, vari det indiska samhället av äldre indelas.

Kast. 1. Mått = 4 stycken. 20 kast = x val. Används särskilt vid räkning av strömning. — 2. I tryckeri fackindelad läda för typernas förvaring.

Kasta'l (förvrängning av *kasteli*), tornlik försvarsbyggnad, som uppförts vid flera medeltida svenska, särsk. gotländska kyrkor.

Kastalia, en på berget Parnassos (nuv. Liakura) upprinnande källa, som under antiken var helgad åt Apollon o. muserna.

Kastanj'. *Bot.* Namn på arter av *Castanea*-släktet (fam. *Fagaceae*), främst på *C. vulgaris* o. på dess välsmakande frukter. Äv. använt för arter av *Aesculus*-släktet (hästkastanj').

— *Zool.* Benämning på de hornartade, värtliga bildningar, vilka förekomma på insidan av hästdjurens ben, hos hästarna i regel både på fram- o. bakben, hos åsnor o. sebror blott på frambenen.

Kastanjeborre, *Melolontha hippocastani*, nära släkting till vanliga ollonborren. Allmän i s. och mell. Sverige upp till Angermanland. Skadedjur. (Se bild).

Kastanjeter, två träbitar i form av ett klivet kastanjeskal; de fästas med ett band över tummen o. slås mot varandra som ackompanjemang till folkdanser i Spanien o. Italien.

Kastblock. *Sjöv.* Block med öppning på ena

sidan för inläggande av bukten (den böjda delen) av ett rep.

Kastby, vind, som plötsligt ökar i styrka O. samtidigt ändrar riktning.

Kastelholm, gammalt fäste på Ålands huvudö (första gången nämnt 1388), nu i ruiner. Fordom säte för hövitsmannen över Ålands el. Kastelholms län.

Kastell' (lat. *castellum*, dim. av *castrum*, borg). 1. Mindre fästning, borg el. ett fort. — 2. Hög byggnad för- el. akterut på äldre fartyg.

Kastella'n (av nylat.), borgfogde, slottsfogde; slottsvaktmästare.

Kastellholmen, liten klippö i Sthlm, mellan Skeppsholmen o. Södermalm. 2.73 ha. På K. finnes ett kastell (det nuv. av Fr. Blom uppfördes XS46—48) med salutbatteri.

Kastilien, landskap i n. och mell. Spanien, genom Kastiliska skiljebergen delat i 1) G a m l a K. i n., en högslätt (i s. Stäpp), genomfluten av Ebro, o. 2) N y a K. i s., ävenledes högslätt, genom konstgjord bevattning odlingsbar. 138,940 kvkm. 5,459,000 inv. (1940). — K., som är uppkallat efter sina många borgar (sp. *-istillo*), utgjorde under medeltiden ett kungärike, 1236 utvidgat med Andalusien o. 1479 i personalunion med Aragonien, varigenom konungariket Spanien uppkom.

Kastlösa, kommun på s. Öland, Kalm. l.; Mörbylånga landsf. distr., Ölands doms. 729 inv. (1947).

Kast'or. 1. I grek. myt. tvillingbroder till Polydeukes. Jfr Dioskurerna. — 2. *Astr.* (lat. *Castor*). Den ena av Tvillingarnas båda huvudstjärnor: Kastor (*Alfa Geminorum*) o. Pollux (*Beta*), den förra en vit stjärna av 2:a storleken, den senare en röd av 1:a storleken. — *Miner.* Färglös o. klar, kvartsliknande petalit från de för sina vackra mineral berömda pegmatitgångarna vid San Piero på On eiba.

Kastor [-är] (av grek. *kastor*, bäver), finaste härfilt, urspr. av bäverhår. — Kastor g a r n, mjukt, tjockt garn, spunnet av fin ull. — K a s t o r h a n d s k a r, mjuka handskar av skamskad hjort- el. renhud. — Kastor h a t t, hatt av kastorfilt.

Kastori'n, plyschartat, tujukt tyg av ylle el. bomull.

Kastorolja (eng. *castor-oil*), ricinolja.

Kastra'tsångare, sångare, vilka genom kastrering bibehålla gösseröstklängen men förlorade denna med manlig röststyrka. Vanliga under 1600—1700-t.

Kastre'ring (av lat.), operativt avlägsnande av könskörtlarna; testiklarna resp. äggstockarna. Äng. kastrering av personer, som på grund av sin könsdrift kunna antagas komma att begå brott, finnas best. i lag av ¹⁹⁴⁴ 1944. I regel fordras vederbörandes samtycke. Om kastrering av djur stadgas i § 9 i lagen ¹⁹⁴⁴ 1944 om djurskydd. Jfr Eunuck.

Kastriota, Georg (Skanderbeg) (1403—68), albansk nationalhjälte, befriade 1443 Albanien o. försvarade det lyckligt mot turk. angrepp. Efter K:s död miste landet åter sin självständighet.

Kastfrup, Köpenhamns civila flygstation. Kaströrelse, den rörelse, som en i sned riktning fritt utkastad kropp utför, kan enl. Galilei tänkas förlöpa så, att kroppen i vågrät led rör sig med oförändrad hastighet, i lodrät led rör sig med föränderlig hastighet liksom vid ren fallrörelse, så att den av kroppen beskrivna banan blir en parabel. Detta gäller exakt för rörelse i lufttomt rum, i luften ger luftmotståndet upphov till avvikelser, som vid oregelbundet formade kroppar, såsom bumeranger, kunna bli högst avsevärda. Jfr Kulbana.

Kastsjuka cl. smittsam kastning, av Bängs bacill förorsakad sjukdom, som medför

att fostret hos dräktiga kor utstöttes för tidigt. Genom kontakt med djuren o. via mjölken kan Infektionen spridas till människan, varvid efter en inkubationstid av några dagar till 2 veckor sjukdomen yttrar sig i huvudvärk, matthet o. feber, som efter några veckor försvinner för att efter någon vecka gärna återkomma (u n d u l a n t f e b e r). Under febern bruka reumatoida smärtor i leder, viss sömnlöshet o. oroskänsla uppträda. Blodundersökning är upplysande. I det stora hela är sjukdomen hos människan rätt ofarlig. Den faller under epidemilagen.

Kasuar'er, *Casuar'ius*, ett släkte strutsfåglar med en hjälmliknande kam på hjässan, delvis naken hals o. förkrympta, taggliknande vingpennor utan fan. Förekomma på Ceram, Nya Guinea, i Australien samt på en del av Söderha vsöarna. (Se bild.)

Kasuisti'k (av lat. *ca'sus*, fall). *Teol.* Framställning av det seddiga livets problem från fall till fall i likhet med juridikens behandling av rättsfall. Utbildades av judiska rabbiner i Talmud o. under medeltiden av kristna teologer (k a s u i s t e r); har senare särsk. omhulldats av jesuiterna. — *Med.* En efter vissa synpunkter gjord sammanställning av sjukdomsfall.

Kasu'n (fr. *caisson*, läda), lädkonstruktion, som vattentätt anbringas utanpå en fartygssida vid reparation under vattenlinjen. Kallas äv. kofferdamm.

Ka'sus (av lat. *ca'dere*, falla), fall, händelse. — *Språk.* Namn på böjningsformerna av ett substantiv el. pronomen. De vanligaste äro nominativ, genitiv, dativ, akkusativ, vokativ, ablativ. — *Jur.* Olyckshändelse, varav i regel icke följer skadeståndsplikt. Jfr Dolus o. Culpa.

Katafalk' (av it.), egentl. skädeställning, ställning, på vilken kistan placeras vid begravningar. Vid större begravningar, särsk. under barocken, var kistan omgiven av en dekorativ nybyggnad, en *Casfrum dol'o'ris*, som stundom även betecknade katafalken. (Se bild.)

Kalafore's (av grek. *kāta'*, ned, o. *fō'rein*, bära) el. *elektrofo're's*, den strömmande rörelse, vari fina, i en vätska uppslammade partiklar försätts under inverkan av en elektrisk spänning.

Katafrak'ter (av grek.), pansarklädda; under antiken ett tungt rytteri, vars hästar o. ryttere buro fiällnansar.

Kata'jev, Valentin, f. 1897, rysk författare. Romaner o. skådespel samt satiriska samtidsskildringar, bl. a. *Försnillare* (1927; sv. övers. 1933). *FM ensamt segel* (1936) är en barn-domsbildning från Odessa.

Kaiakestistik (av grek. *katakla'n*, sönderbryta) säges en bergart vara, i vilken mineral-kornen genom berusskedjebildande tryckkrafter blivit korsade. En dyl. bergart k a t a k l a ' s struktur, dvs. mullbruksstruktur.

Katakomber (av okänd härledning), underjordiska gångar med gravkamrar i väggarna. De äldsta kristna övertogo bruket att bygga

katakomber från judarna o. romarna. Brukades äv. som guds tjänstlokaler o. tillflyktsorter. Stundom förekomma där freskomålningar. De flesta kristna katakomberna äro från 200- o. 300-t. o. finnas i Rom, Neapel, Jerusalem m. fl. platser. De mest bekanta äro Roms (se bild), vilkas sammanlagda längd utgör omkr. 900 km. Omkr. 6 mill. lik äro begravda där. — P. Styger, *Die römischen Katakomben* (1933).

Katakre's (grek. *kata'kresis*, missbruk). *Språk.* Oegentligt, bildligt bruk av ett ord, t. ex. *halsbrytande* fingerövnningar.

Katalanska språket, romanskt språk, som talas i Europa av ca. 4 mill. personer; i de spanska landskapen Katalonien o. Valencia, på Balearerna o. Pityuserna, i franska dep. Pyrénées-Orientales o. i staden Alghero på Sardinien; dessutom i Argentina o. på Cuba.

Katala's, ett enzym som katalytiskt sönderdelar vätesuperoxid till vatten o. fritt syre. Förekommer i många växter o. djurorgan, särskilt lever. Har isolerats i ren, kristalliserad form o. är kemiskt närbesläktad med hemoglobin. Dess betydelse för organismen är ej fullt klarlagd. Jfr Peroxidase.

Katalauniska fälten, slätt i n. Frankrike (Champagne), vid Châlons-sur-Marne, där romarna o. västgoterna under Aëtius 451 e. Kr. besegrade hunnerna under Attila o. därmed stäckte deras segertåg.

Katalek'tisk (av grek. *kataWgein*, upphöra), kallas en vers, vilkens sista fot är ofullständig. Katalepsi' (av grek. *kata'lepis*, anfall), ett hos vissa hysteriska o. sinnessjuka individer ävensom hos friska under hypnotisk påverkan förekommande tillstånd, varunder bäl o. lemmar bibehålla en från början intagen el. sedermera av annan person given ställning.

Katalog [—ägl] (av grek.), förteckning. Katalonien, landskap i n.ö. Spanien, vid Medelhavet. 32,154 kvkm, 2,9 mill. inv. (1946). Omfattar provinserna Barcelona, Girona, Lëdda o. Tarragona. Bergland med i allm. !—ördig, väl odlad jord, genomflutet av Ebro. Färavel, Stenkol m. fl. mineral. Spaniens förnämsta industriområde. Bomullsväverier, metall-, pappers- o. glasfabr. — Sedan det länge lytt under andra folk: romare, västgoter (varav sannolikt namnet *Gotalanien*) o. morer, kom K. 778 under Karl den store, blev 888 eget furstendöme o. förenades n:7 med Aragonien. På sitt eget språk, katalanskan, har K. en rik litteratur.

Kataly'8 (av grek. *kata'lysis*, upplösning) kallas det förhållandet, att vissa ämnen genom sin närvaro påskynda el. fördröja kemiska reaktioner utan att själva därvid förbrukas el. omvandlas. Sådana ämnen kallas k a t a l y s a t o r e r o. spela, stor roll särsk. i den organiska kemien. Äro de av organiskt ursprung, kallas de enzymer, hormoner el. vitaminer. Jfr Autokatalys o. Kontaktkatalysator.

Katanga, distrikt i provinsen Elisabethville, s. Belgiska Kongo, bekant för sina rika fyndigheter av koppar, kobolt, radium, guld, stenkol, järn o. mangan. Omkr. 1 mill. inv.

Katapult' (av lat.). 1. Krigsmaskin från fornt. o. medeltiden, med vilken stenar el. pilar avskötes. — 2. Kort startbana för flygplan, bestående av skenor, på vilka en trälfa e. d. med flygplanet genom kruitledning el. annan kraftkälla erhåller sådan hastighet, att flygplanet i slutet av banan bär i luften.

Ord,- som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

Katarakt' (av grek.), i. Vattenfall. Jfr Nilen. — 2. Grumling av ögats lins. Jfr Starr.

Kata'rer (av grek. *katáro's*, ren), försvenskat kättare, anhängare av de oppositions-rörelser mot kat. kyrkan (patarener, albigenser m. fl.), som från öooo-t. vunno utbredning i stora delar av Europa. Bekämpades energiskt av kyrkan, bl. a. genom de s. k. Albigenskrigen.

Katarina, *svenska drottningar*, i. Katarina av Sachsen-I, a uen-burg (1513—35), Gustav Vasas första gemål (1531). moder till Erik XIV. — 3. Katarina Stenbock (1535—1621). Gustav Vasas se gemål (1552). Överlevde sin make i 61 år. — 3. Katarina (Karin) Månsdotter (1550—1612), dotter till en fångnekt, först Erik XIV:s älskarinna, hemligt vigd vid honom 1567, krönt till drottning i juni 1568. Trofast o. klok var K. sin sjuke makes goda ande o. fick i början dela hans fångelse; levde sedan i Finland. (Porträttet traditionellt men osäkert.) — 4. Katarina Jagiellonica (1526—83), av polska huset Jagiello, 1562 g. m. hertig Johan, sedermera Johan III. Det mot Erik XIV:s vilja in-gångna giftermålet blev en av orsakerna till brödrastriden. Sin son Sigismund uppfostrade hon i sin katolska tro. (Se bild.)

K. Månsdotter.

Katarina (1584—1638), *svensk prinsessa*, dotter till Karl IX o. Maria av Pfalz, 1615 g. m. pfalzgreven Johan Kasimir, med vilken K. efter 1622 bodde på Stegeborg. Klok o. försynt var K. tidvis sin halvbröder Gustav II Adolfs rådgivarinna. Moder till Karl X Gustav o. Adolf Johan samt flera döttrar.

Katarina, *engelska drottningar*, i. Katarina av Valois (1401—37), förmäldes 1420 med Henrik V (d. 1422), moder till Henrik VI.

K. av Arasonien. K. Howard. K. Parr.

Genom sitt senare giftermål med Owen Tudor blev hon stammödrer för huset Tudor. — 2. Katarina av Aragonien (1485—1536), var först förmäld med Artur, prins av Wales (d. 1502), sedan med dennes broder Henrik VIII (1509), med vilken hon fick dottern Maria (1516). Aktenskapet blev olyckligt, o. efter att förgäves ha sökt förmå påven att upphäva det lät Henrik ärkebiskop Cranmer förklara det upplöst 1533. — 3. Katarina Howard, d. 1542, Henrik VIII:s femte gemål (från 1540), anklagades 1541 för otrohet, erkände ej men avrättades i kraft av en parlamentsakt. — 4. Katarina Parr (1512—48), Henrik VIII:s sjätte gemål (från *543), utövade på Henrik ett lugnande inflytande; gifte sig efter hans död (1547) med lordamiralen sir Thomas Seymour.

Katarina, *ryska kejsarinnor*. — Katarina

I Aleksejevna (1684—1727), egentl. Marta Skavronski, född i Livland, var först g. m. en svensk soldat Johan Kruse, därpå, efter att ha fallit i rysk fångenskap, tsar Peters älskarinna o. slutligen gemål (1707); 1718 förklarad för kejsarinna. K. ägde ett visst inflytande över Peter, som hon 1725 efterträdde på tronen, helt överlämnade styrelsen åt sin tidigare älskare furst Mensjikov. — Katarina II Aleksejevna (1729—96), egentl. Sofia Fredrika Augusta av Anhalt-Zerbst, systerdotter till Adolf Fredrik av Sverige; 1745 g. ni. ryske tronföljaren Peter, kejsare 1762 (Peter III). Tillbakasatt av sin rae o. utsvävande gemål bemäktigade hon sig 1762 styrelsen genom en palatsrevolution, som kostade Peter livet, o. regerade därefter med stor kraft i den mens anda. Särsk. de tolv första åren av hennes styrelse utmärktes av viktiga reformer. K:s typiskt kabinettpolitiska yttre statskonst bar frukter främst mot Polen, i vars tre delningar hon medverkade, o. mot Turkiet, som såg Ryssland bana sig väg till Svarta havet (Krimms annektering); däremot var den mindre framgångsrik mot Sverige, som hon önskat kvarhålla i beroende ställning. K. var en högst märklig kvinna, statsklok o. snillrik lika mycket som moraliskt obesvärad; hennes älskare följde varandra i en lång rad (bl. a. S. Ponialowski, G. Orlov o. Potemkin).

Upplysta despotis-

Katarina av Medici

[-tsjil (1519—89), *fransk drottning*, förmäld 1533 med sedermera konung Henrik II, fick under de båda sönerna Karl IX o. Henrik III stort inflytande. Ränkfull o. härskslytten bevakade K. under striderna mellan hugenotter o. katoliker statsmaktens intressen genom att spela ut båda partierna mot varandra. (Se bild.)

Katarina från Siena (1347—80), Hal. helgon, dominikanerinna, verkade jämte hel. Birgitta för påvens återvändande från Avignon till Rom.

Katarina församling, församling i Sthlm. 55,038 inv. (1947). Kyrkan började uppföras av Jean De la Vallée o. invigdes ofullbordad 1671. Härjad av ell 1723 återuppbyggdes den av G. J. Adelcrantz.

Katarinahissen, personhiss från Slussen till Moscbacke i Sthlm. Byggt 1887 o. ombyggt 1933.

Katarina Uifsdotter (1332—81), den heliga Birgittas dotter, g. m. riddaren Egard von Kyren; Vadstena klostrets första föreståndarinna. Helgonförklarad vid medeltidens slut.

Katarr' (av grek. *katarr'oos*, snuva), vissa, vanl. lätta, sjukliga förändringar i slemhinor. Katarran kan vara antingen akut el. kronisk inflammation.

Katarsis (grek.), rening; inre luttring.

Kataster el. kadaster (av nylat.), urspr. förteckning över skattskyldiga. I vissa länder beteckning för de handlingar, som motsvara jordeboken o. lantmäterikartorna.

Katastrof [-stråf] (av grek. *katastrofe'*, vändning), oväntad olycka, olyckshändelse, sammanbrott. — Katastrofal, förintande, förkrossande.

Katastrofteorien. 1. Geologisk teori, enl. vilken de förändringar, jordklotet undergått, orsakats av upprepade våldsamma katastrofer.

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

Num. övergiven. Jfr Aktualism. — 2. Socialistisk lära om ett kommande sammanstörtande av det borgerliga samhället på grund av den kapitalistiska produktionsordningens självförstörelse genom allt häftigare kriser.

Katatoni' (av grek. *kata-tonos*, nedspänd), form av sinnessjukdomen *demeWtia prae'cox*, som markeras av negativism (benägenhet att göra allt »tvärs emot»), katalepsi (jfr detta ord) o. stupor, dvs. ett tillstånd, då den sjuke kanske för åratall ligger alldeles orörlig, ibland med hela kroppen spänd. Vidare möter man stereotypi i rörelser o. handlingar samt impulsivitet (den sjuke ställer sig plötsligt på huvudet, i sämsta fall självstypning el. självmord).

Katayama, Tetsu, f. 1886, japansk politiker, socialdem. partiledare, premiärminister maj 1947—febr. 1948.

Kate'der (av grek. *kaWata*, säte), lärarstol, talarstol.

Katedersocialism', öknamn på den främst av professorer företrädda socialpolit. riktningen inom tysk nationalekon. teori från 1870-t.

Katedra'l (av lat. *ca'thedra*, stol, biskopsstol), domkyrka, biskopskyrka.

Kategori' (av grek. *kategori'a*, egenskap), fack, avdelning, klass. — *Filos.* Grundbegrepp, begrepps-fack.

Kategorisk, ovillkorlig, obetingad, bestämd. — *Filos.* Kategorisk imperativ. Kants benämning på ett under alla förhållanden gällande pliktbud: »Handla så, att maximen för din vilja kan gälla som princip för en allmän lagstiftning.»

Kateke's (av grek.), »undervisning». Den från reformationstiden vanliga benämningen på en i frågor o. svar uppställd lärobok i den kristna tronns huvudstycken, avsedd för barnundervisning. Huvudmönstret är Luthers »Stora katekes» o. »lilla katekes» (1529).

Kateke't. 1. Den lärare, som i gamla kyrkan undervisade dem, som skulle mottaga dopet. — 2. Innehavare av vissa prästerliga befattningar i Stlmh i konfirmandundervisningens tjänst.

Kateketi'k (av grek. *kate'kesis*, undervisning), läran om metoderna för muntlig religionsundervisning.

Kateku', det intorkade garvämnesrika extraktet ur den svartbruna kärnveden av *Aca'cia catechu* o. *A. su'ma*. Införes till Europa huvudsakl. från Ostindien. Användes bl. a. till brunfärgning av bomull o. silke samt av tyg o. garn, som ofta utsätts för väta (tältdukar, fisknät m. m.), till garvning av läder osv.

Katekume'n (av grek.) kallades i den äldsta kristna kyrkan den, som undervisades för mottagande av dopet.

Katet (av grek. *ka'tetos*, lodlinje), från den rätta vinkeln spets gäende sida i en rätvinklig triangel. Jfr Hypotenusa.

Katet'er (av grek. *katie'nai*, nedsänka), rörformat instrument ut. ex. metall, gummi el. glas att införas i kanalformade bildningar, varigenom medikamenter kunna appliceras lokalt el. vätska kan uttömmas. Ex. införande av kateter i urinröret för tömning av urinblåsan.

Katetome'ter (av grek. *ka'tetos*, lodlinje), instrument för noggrann uppmätning av längder i vertikal led. Består av en horisontellt inriktad kikare, rörlig efter en lodrätt inställd, fint graderad nietsallskena. För noggrann inställning är k. försett med flera vattenpass.

Katgut, annan form för catgut.

Kathiawa'r, halvö på Främre Indiens n.v. kust. Omkr. 60,000 kvkm.

Kathlarababergen, dets. som Drakbergen.

Kat-jon, den vid dissociation positivt laddade delen av en molekyl.

Katkov [-käff], Mihail Nikiforovitj (1818—87), rysk tidningsman, professor i

filosofi i Moskva, ledare för gammalryska partiet o. motståndare till alla liberala strävanden.

Katman'du, huvudstad i konungariket Nepal, Främre Indien. Ombr. 109,000 inv.

Kato'd, den i elektrolytiska bad, urladdningsrör o. dyl. förekommande metallled (äv. kol, grafit), som har till uppgift att föra negativ spänning. Jfr Glödkatod.

Katodförstoftning, metod att belägga föremål med en ytterst tunn metallhinna genom att placera den i närheten av katoden i ett slutet rum med lågt gastryck, där elektriska urladdningar få försiggå. Gasjoncr, som träffa katoden, spränga loss metallatomer, vilka avsätta sig på föremål i närheten. Användes för framställning av halvgenomskinliga speglar, för att metallisera vaxmatriser vid tillverkning av grammofonskivor osv.

Katodstrålar, strålning, som utgår från katoden i urladdningsrör med högt vakuum. Utgöres av elektroner, vilkas hastighet växer med rörspeänningen o. vid ex. 30,000 volt uppgår till 1/2 av ljusets hastighet. Då elektronerna träffa rörets vägg el. en elektrod (antikatod), uppstå röntgenstrålar. Jfr Kanalstrålar.

Katodstrålerör, urladdningsrör, där elektronerna från en glödkatod samlas till en smal stråle, vilken styres av två mot varandra vinkelräta elektriska (el. ibland magnetiska) fält samt träffar en i röret inbyggd fluorescerande skärm. Andras de båda fältens styrka, kominer den lysande punkten på skärmen att beskriva en kurva. Användes för att studera växelströmmar o. andra elektriska svängningar (jfr Oscillo grafi) samt vid television för linieuppdelning av bildfältet. En äldre form kallades Brauns rör.

Katolicism' (av grek. *katoliko's*, allmän), den form av kristendomen, som företrädes av romersk-katolska kyrkan.

Kato'i'k (av grek.), medlem av romersk-katolska kyrkan. Adj.: kat o'l s k.

Kato'lska breven, de brev i NT, som ej äro ställda till någon viss församling el. person: Jakobs, Petrus', Johannes' o. Judas' brev.

Katolsk konung, hederstitel, som påven förlänade åt Ferdinand o. Isabella av Spanien o. deras efterträdare på tronen.

Katoptri'k (av grek. *katoptri'zein*, åter-spegla), läran om ljusets reflexion.

Katowice [-vitfse]. 1. Även benämnt *isla.sk.* vojvodskaps i s. Polen, kring övre Oder. 15,360 kvknt, 2,8 inill. inv. (1940). Betyd. industri. — 2. Ty. K a l l o w i t z, huvudstad i K. l. 128,000 inv. (1946). Stenkolsgruvor, järnverk, sågverk.

Katrinebergs folkhögskola, Hallands läns folkhögskola, i Alfshögs kommun, Hall. l., grundades 1873 o. omfattar manliga o. kvinnliga kurser samt lantmanna- o. lantushällsskola.

Katrinefors, industrisamhälle vid Mariestad. Pappersbruk, sulfittfabrik, träsliperi, påsfabrik m. m. Äges av Katrinefors AB., gr. 1871. Aktiekap. 7,140,000 kr. (1948). Verkst. dir. R. Hedlund (sed. 1942). Dotterbolag till Sv. Tändsticks AB.

Katrineholm, stad i v. Södermanland; Oppunda o. Vällingte doms. Ingår i Stora Malm förs. 13,116 inv. (1947). Knutpunkt vid V. o. Ö. stambanan. Betyd. industri. Samrealskola. Stadsråttigheter 1917. Stadsvapen, se bild. — K. var urspr. ett stationssamhälle, uppkallat efter den bredvidliggande herrgåden, vilken fått namn efter en Catharina Gylleborn, som bodde där vid 1600-t:s mitt. Herrgården hette tidigare *Fullblonäs*.

Katrinplommon, stora, starkt sockerhaltiga, blåa sviskon, vilka torkade föras i handeln.

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H

Katslösa, kommun i s. Skåne, Malmön. 1. (past.adr. Rynge); Skurups landsf.distr. Vemmenhøgs, Ljunits o. Herrestads doms. 361 inv. (1947)-

Katt, fordom använt straffredskap för sjömän. Bestod av en tågända med vänl. 9 vidhängande snärtar, försedda med knutar (»den niosvansade katten»).

Kattack, annan stavningsform för Cuttack. **Kattarp**, kommun i n.v. Skåne, Malmön. 1.; Kattarps landsf.distr., Luggude doms. 1,758 inv. (1947).

Kattbjörn el. **panda**, *Ailu'rus juVgens*, ett på Himalayas sydsluttningar förekommande rovdjur, till det yttre påminnande om en stor, klumpig katt. Lever av frukter o. dyl. Jagas för det praktfulla, ovan rödbruna, på undersidan svarta skinnets skull. (Se bild.)

Kattdjur, *Felidae*, familj bland rovdjuren med blott en mycket liten äkta kindtand i överkäken (»knöfland») o. i underkäken ingen tand bakom rovtand. Kort nos, täml. långa ben. Framfötter med 5, bakfötter med 4 tår. Klor skarpt krökta, indragbara. Tågängare. Alla länder utom Australien o. polarktakterna. Till kattdjuren höra bl. a. gepard, lodjur samt kattsläktet.

Kattegatt, vik av Atlanten, mellan Sverige i ö., Jylland i v., danska öarna i s. samt sammanhängande med Skagerak i n. Omkr. 20,000 kvkm. Största djup 100 m.

Katfer, dets. som chatter.

Kattflinta, benämning för vanlig kvarts.

Kattfot, art av örtsläktet *Antennaria*.

Kattguld, gulaktiga fjäll av glimmer.

Kattflo, färgvarietet av lodjuret, *Lynx lynx*, med svarta fläckar i tre rader längs ryggen.

Kattlunds, Grötlingbo kommun, Gotland, medeltida gård, delvis från 1200-t. Tillhör Gotlands fornvänner.

Kattnäs, kommun i mell. Södermanland, Söderman. 1. (past.adr. Gnesta); Daga landsf.distr., Nyköpings doms. 191 inv. (1947)-

Kattost, art av växtsläktet *Malva*.

Katfowitz, tyska namnet på *Katowice*.

Kattsilver, silvervita fjäll av glimmer.

Kattsläktet, *Fel'ix*, ett släkte bland kattdjuren med rätt lång svans o. öron utan tofs. Hit höra tamkatt, vildkatt, lejon, tiger, leopard, jaguar, puma m. fl.

Kattsten, benämning för vanlig kvarts.

Kattstigen, gång längs kölen inuti luftskepp. **Kattstrupefossen**, vattenfall i Indalsälven, mellan Storsjön o. Litslet, Jämtlands l. Kraftverk, sed. 1942.

Kattuggla, *Syr'nium alu'co*, en uggla, ovan spräcklig av ljusgrått, gulbrunt o. vitt med bruna längsfläckar såväl ovan som på den vitaktiga buken. Lever mest av små gnagare men tar äv. fåglar o. insekter. Stannfågel. Europa, Mindre Asien, n. Afrika. (Se bild.)

Kattu'n (av eng. *cotton*, bomull), tunt, glättat bomullstyg, vitt el. tryckt i brokiga mönster.

Kattöga. 1. En på en metallplåt fästad röd glasbit, som vid belysning återkastar rött ljus. Användes bak på cyklar o. bilar. — 2. Skilkerkvarts, en kvartsvarietet av grönvit färg, genomdragen av talrika parallella asbest-

trådar, vilka hos kullrigt slipade stenar (karbunklar) giva upphov till en sidenartad glans o. ett ljusskimmer som på ögonen hos en katt. Användes som halvådelsten. — **Ceylonkattöga**, krysoberyllkattöga el. orientaliskt kattöga är en ådelsten, som utgöres av en genom mikroskopiska inneslutningar skimrande krysoberyll.

Ka'tyn, ort i förvaltningsområdet Smolnisk, RSFSR, där tyskarna i april 1943 påträffade massgravar med liken av 10,000 polska krigsfångar. Krigsgravarna fingo politiskt betydelse, sedan från tyskt håll förklarats, att polackerna mördats av ryssarna. Efter återövringen av Smolnisk (25/9 1943) utforskade ryssarna massgravarna o. riktade i sin tur anklagelser mot Tyskland för mordet i fråga. Enl. de undersökningar, som företogs av en polsk jurist 1946, verkställdes mordet under mars, april o. maj 1940.

Katzbach, biflod fr. v. till Öder, i s.v. Polcn, éla.sk. 98 km. Vid K. segrade tyskarna under Blicher över fransmännen 20/8 1813.

Kat'zenjammer (ty., kattjämmer; bakrus), oljud, »kattmusik».

Kauai, en av Hawaiiöarna. 1,417 kvkm, 36,000 inv. (1940).

Kau'dern, Walter (1881—1942), zoolog, forskningsresande, fr. 1934 intendent för etnograf. avd. i Göteborgs museum. K. företog resor till Madagaskar (1906—07, 1911—12) o. Celebes (1916—21). Bl. arb. / *Celebes obygder* (2 dir, 1921).

Kauffman [ka'f.-j. Angelica (1741—1807), schweiz. målarinna, utförde porträtt o. genrebilder i tidens idealiserande, något sötaktiga klassicism.

von Kauffman, Henrik, f. 1888, dansk diplomat, minister i Rom 1921, i Peiping o. T->kio 1924 i Oslo 1932 o. i Washin'cton 1939 (ambassadör 1947). K. ingick i april 1941 på eget bevåg ett avtal med För. Stat. om inrättandet av amerik. fljg- o. flottbaser på Grönland. K. anslöt jan. 194a »det fria Danmark» till Washingtondeklarationen. Minister utan portfölj i Buhls regering maj—okt. 1945.

Kaufman, George, f. 1889, amerik. författare, som delvis tills, med andra (Alarc ^onelly, E. Ferber, Moos Hart) skrivit en rad framgångsrika satiriska lustspel, vilka äv. spelats i Sverige: *You can't take it with you* (1937; Koppla av, 1940), *Dinner at eight* (1932; Middag kl. 8. 1939) m. fl.

Kauhava [ka'—], kommun i Vasa län, Finland. 506 kvkm. 10,163 'nv. Berömd slidknivstiltverknig.

Kauka'sien, landet mellan Svarta o. Kaspiska haven, av Kaukasus delat i en nordlig o. en sydlig del. **Nordkaukasien** genomflytes av floderna Kuban o. Terek. **Sydkauskasien** el. vanligare **Transkaukasus** av floderna Rion o. Kura. Nordkaukasien består av autonoma sovjetrepublikerna Dagestan, Kabardiniska republiken o. Nord-Ossetien, delar av territorierna Stavropol o. Krasnodar (med autonoma områdena Tjerkess o. Adagej) samt förvaltningsområdet Grosnyj. K. ingår i RSFSR. Transkaukasus består av republikerna Aserbejdjan (med autonoma republ. Nahitjevan o. autonoma omr. Nagomij-Karabach), Georgien (med autonoma republikerna Abchasien o. Adsjaristan samt autonoma omr. Syd-Ossetien) samt Armenien. — Omkr. 410,000 kvkm med omkr. 14 mill. inv. (1939); mera än 40 olika folkstammar (ryssar, kalmuckar, nogajer, ^tjerkesser, osseter, ^tjetjener, lesger, georgier, imeretier, armenier, tatarer m. fl.), talande en mängd olika språk. Näringar: åkerbruk, boskapsskötsel, vinodling, trädgårdsskötsel. K. är rikt på mineral o. nafta

Ord, som saknas på **K**, torde sökas på **C** el. (för ryska ord) på **H**.

(Baku, Grosnyj, Majkop). — *Hist. K.*, under forntiden K o T k i s, erövrades under i:a årh. f.Kr. av grekerna, tillhörde senare Romerska riket, varefter det uppdelades i en mängd små-riken, som sedan av Ryssland efter en långvarig kamp (1723—1864) underkuvades. Sed. 1917 ingår K. i SSSR. — Under Andra världskr. trängde tyskarna sommaren 1942 in i K. o. besatte större delen av Nordkaukasien, bemäktigade sig oljefälten kring Majkop o. kusten ned till Novorossijsk. I nov. 1942 erövrades tyskarnas framträngande o. febr. 1943 var K. åter i ryska händer.

Kaukasiska rasen, äldre benämning på den vita rasen, när den ansågs härstamma från Kaukasien.

Kaukasus, bergsområde, som sträcker sig från Asovskas sjön till halvön Apsjeron vid Kaspiska havet. Högsta topparna äro Elbrus (5,629 m), Dychtau (5,198 m) o. Kasbek (5,044 m). I K. finnas flera slocknade vulkaner (Aarat, Elbrus, Kasbek m. fl.) o. ännu inträffa ofta jordbävningar i K:s s. del. I K:s mittparti finnas stora jöklar. K:s v. del är skogbevuxen o. där är förekomsten av vilda djur riklig (björnar, hjortar, stengetter o. äv. bisonoxar m. m.). Trakterna vid Svarta havets kust (Abchasien) ha ett utmärkt klimat (ryska Rivieran); där växa apelsiner, citroner, oliver, bamburör m. m. Mot ö. avtar växt- o. djurvärlden; Dagestan är ett kallt o. dystert bergland, blott dalarna äro fruktbara (persikor, granäpplen, fikon o. vindruvor). Bergen äro rika på järn- o. kopparmalm, stenkol o. salt m. m.

von Kaulbach [ka^ol-], Wilhelm (1805—74), tysk historiemålare, elev till P. von Cornelius. Hans mest kända, överlastade monumentalmålningar pryda Neues Museum i Berlin. God tecknare o. illustratör.

Kaunas [ka^onasl. po. Kowno, stad i Litauen, SSSR, vid fl. Ncris utlopp i Njernen. 152,000 inv. (1939). Gammal stad med flera medeltida byggnader. Univ., gr. 1922 (3,000 stud., 1938). Arkebiskopsäte. — Före o. under Första världskr. var K. en av Rysslands starkaste fästningar mot Tyskland. 1918—nov. 1939 var K. det självständiga Litauens huvudstad. Besatt av tyskarna 1941—44.

Kaunisvaara, kyrkobokföringsdistrikt i Pajala församling, Norrb. l.

Kaunitz [ka^ol-], Wenzel Anton, furst von K. (1711—94), österrik, statsman, hov- o. statskansler 1753—92 o. ledare av såväl inrikes- som utrikespolitiken. K. åstadkom 1756 den stora koalitionen mot Fredrik II av Preussen o. betraktades som tidens skickligaste diplomat. Anhängare av den upplysta despotismen.

Kaupainen, Heikki (1862—1920), finsk författare. Folklivsskildrare under namnet K a u p p i s - H e i k k i.

Kauri, benämning på de rengjorda skalen av porslinssnäckan (*Cypreaa mone'ta*), vilka i forntiden liksom ännu i denna dag i Österlandet användas som skiljemynt.

Kauritall, art av barrträdsläktet *Agalhis*. Kaus, ring med utåtböjda kanter, fäst i rigg el. i segel, avsedd som fäste för hakar. (Se bild.)

Kausa'l (av iat. *causa*, orsak), som innebär en orsak, orsaks-. — K a s a u l i t e't, det nödvändiga sammanhanget mellan orsak o. verkan.

Kausa'Inex'us, orsakssammanhang.

Kaustik (av grek. *kaustiko's*, brännande), frätande, t. ex. kaustiska alkalier, gammalt namn på natrium- o. kaliumhydroxid. — Kaustik soda är teknisk natriumhydroxid.

Kauterisatio'n (av grek. *kaute'r*, brännjärn), bränning av kroppsvävnader med metallinstrument, som upphettas till glödgning, t. ex. med elektrisk energi, elektrokauter. Användes bl. a. för genomskärning av armväggen, magsäcksväggen el. maskformiga bihanget vid kirurgiska ingrepp i dessa organ. Genom värmeokagulationen stillas blodningen från de avskurna blodkärlen.

Kaution [-i-jo'n] (av lat.), borgen. — K a u t i o n i s t', borgersman.

Kaufschuk el. rå g u m m i erhålles ur mjölksaften av ett stort antal tropiska växter: *Lirosimum alicastrum*, *Castilloa elastica* o. *Ficus elastica* (fam. Moraceae), *Mahiot Glaziovii* (fam. Euphorbiaceae), *Landolphia* o. *Willoughfcya*-arter samt *Taraxacum kokosagys* (jfr Koksa-gys). Viktigast är dock parakauschukträdet, *Hevea brasiliensis*, som odlas i stor skala i tropikerna. Kaufschuk består av polymerisationsprodukter av kolvättet isopren o. utgör en vid vanlig temperatur elastisk o. fast, i värme mjuk o. klabbig massa, som genom blandning med svavel (vulkanisering) kan bibringas mera oföränderlig konsistens. Har stor praktisk betydelse på grund av hög elektrisk isoleringsförmåga, hållfasthet, ogenomtränglighet för vätskor m. m. Den ovulkaniserade kautschuken är löslig i bensin o. denna lösning (solution) besitter en stor klubb förmåga. En med mineralämnen ef för mycket uppblandad kautschuk flyter på vatten. Färgen på röda kautschukvaror härrör från inblandad svavelantimon, på vita från zinkoxid (zinkvit). — K o n s t g j o r d k a u t s c h u k erhålles genom polymerisation av butadien (ev. + styrol el. vinylacetat) el. klorbutadien (kloropren). I det stora hela överensstämmande den konstgjorda kautschukens egenskaper med den naturliga. Jfr Buna o. Neopren.

Kaustsky [ka^o'tski], Karl (1854—1938), tysk socialdem. partiledare, var en tongivande förkämpe för den rena marxismen »marxismens dogmatiker». Grundare o. 1883—1917 red. för en socialist. veckotidskr. *Die neue Zeit*. Efter nazismens genombrott var K. besatt först i Wien, sedan i Amsterdam.

Kava-kava, namn på rotstocken av den i Polynesien växande *PVper methys'ticum* (fam. Piperaceae). Brukas av infödingarna jämte kokosmjölk till beredning av en rusande dryck, kava-kava. Har äv. medicinsk användning (mot smärtor o. inflammationer, särsk. i urinröret).

Kava'la el. C a v a l l a, stad i Makedonien, n. Grekland, vid Kavalaviken av Egeiska havet. 50,000 inv. God hamn. Handel med cigarrettabak.

Kavalett', vridbar ställning, på vilken en bildhuggare modellerar sitt arbete.

Kavalje'r (fr. *caulier*, egentl. ryttare), upp-vaktande adelsman vid furstehöv; man med belevnhet; bordskavaljer, danskavaljer.

Kavaljererna på Ekeby, personer ur Selma Lagerlöfs »Gösta Berlings saga». Av. opera (1925) av R. Zandonai, uppf. i Sthlm i:a ggn 1928.

Kavalka'd (av it. *cavalca're*, rida), högtidligt el. festligt ryttartåg, ryttarfölje.

Kavalleri' (av lat. *caval'vus*, häst), ryttteri, vilket strider till häst el. fots. Den betydelse, som kavalleriet hade under nyare tiden för spaning o. som stridande trupp till häst, minskades under Första världskr:s ställningsstrider. Under Andra världskr. användes kavalleri i mycket liten omfattning. Num. torde kavalleri, i den mån truppelaget finns kvar, huvudsakl. avses för spaningsuppgifter i vägfattig terräng.

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H

I Sverige finnas (1948) fyra kavalleriregementen: Livregimentet till häst (K 1), Sthlm. Skånska kavalleriregementet (K 2), Hålsingborg. Livregimentets husarer (K 3), Skövde, o. Norrlands dragonregemente (K 4), Umeå. Av dessa äro K 1 o. K 2 föreslagna till indragning.

Kavelbro, tillfällig väg, särsk. över lös o. vattensjuk mark, bestående av långsgående timmer, över vilket utlägges tvärtimmer (kavlar) el. risknippor (faskiner). Över kavelbron lägges ris el. torv o. grus.

Kaveldun, arter av växtsläktet *Typha*.

Kaver'n (av lat.), hälighet i organ, uppkommen genom sjuklig process, t. ex. i lungan på grund av lungtuberkulos.

Kavia'r [äv. kav'iar], saltad rom av stör, s. k. äkta el. rysk kaviar, el. av torsk, gädda, löja m. m.

Kavitatio'n, i vattenkraftanläggningar, t. ex. turbiner, ställe där strömningen släpper väggen, vilket kan uppträda ständigt, momentant el. i form av pulsering. Skadlig dels på grund av att frätning på väggen följer, dels emedan materialpåfrestande svängningar kunna uppstå.

Kavitet (av lat. *cava're*, urholka), urholkning, hälighet.

Kavite'sdjur, *Coelenterata*, grupp av lågt stående ryggradslösa djur, innehållande blott en hälighet, som samtidigt är såväl tarm som kroppshåla. Från denna utgå greniga utlöpare, vilka föra näringen vidare ut i kroppen, ersättande blodkärllsystemet. Munöppningen är oftast omgiven av tentakler o. tjänstgör äv. som anöppning. Fortplantningen är antingen könlig el. könlös, ofta förenad med generationsväxling. Påminna om växter därigenom att de oftast äro fastsittande o. ofta äro kolonibildande o. greniga. De flesta kavitetsdjuren leva i havet, ett fåtal i sött vatten. Indelas i svampdjur o. nässeldjur.

Kavli, Arne, f. 1878, norsk målare o. grafiker av expressionistisk hållning.

Kavring (av da.), syrat bröd av sammalet rågmjöl, vatten, salt, sirap o. kryddor.

Kax, stenmjöl, bildat vid bergborraing.

Kave-Smith [ke'smit], Sheila, f. 1888, eng. författarinna, skildrar framför allt Sussex. Hennes mest kända romaner äro *Tamarisk town* (1916) o. *Joanna Godden* (1921; sv. övers. 1929). Bl. senare arb.: *Ember Lane* (1940), *Tambourine, trumpet and drum* (1943).

K. B., förkortning för *Konungens befallningshävande* (K. Mts befallningshavande, länsstyrelse) o. *Kungliga biblioteket*.

kbm, förkortning för *kubikmeter* (officiellt m³). koal, officiell förkortning för *kilokalori*.

ke/s, förkortning för *kilocykler per sekund*. Jfr Cykler.

Kea el. bergspapegoja, *Nes'tor notabilis*, en i Nya Zeelands skogiga bergstrakter förekommande, stor, mörkfärgad papegoja, vilken förr uteslutande hämtade sin föda ur växtriket, nu, sedan färaveln införts, även river får.

Kean [ki'n], Edmund (1787—1833), eng. skådespelare, sin tids störste Shaksperetolkare.

Keats [ki'ts], John (1795—1821), eng. skald. Oförstädd av sin samtid har K. efter sin död vunnit berömmelse som en av Englands främsta romantiska skald. främst genom några formfulländade oden (*Ode till en näktergal*, *Ode till en grekisk urna*, *Ode till hästen m. fl.*) samt det ofullbordade verket *Uyperion* (1821). Helst kläder han sin diktning i antikens dräkt o. utsmycker den med klassisk mytologi.

Keble [ki'bl], John (1792—1866), eng. präst o. andlig skald, grundare av Oxfordrörelsen.

Kebl'nekaise, Sveriges högsta fjäll, i s.v. delen av Torne lappmark. K:s nordtopp ligger 2,105 m ö. h., sydtoppen 2,130 m o. h. Toppelaciärena ha senare smält ihop. Sydtoppen synes (1947) ha sänkts omkring 10 m.

Kecksemet [kätsj'-], stad i mell. Ungern på pusan mellan Donau o. Theiss. 87,000 inv. (1941). Frukt- o. vinodling; boskapstütsel. Stor kreatursmarknad.

Kedah el. Queda, en av malajistaterna i Malajiska unionen, s. Malacka. 9,850 kvkm, 516,000 inv. (1940).

Ke'di'v, dets. som khediv.

Ke'djebrev, brev som — ibland med hot om »gudomliga straff» — ålägger mottagaren att sända samma brev i avskrift till visst antal personer; utnyttjas ofta i religiös väckelseverksamhet.

Ke'djebraök, tal, bildat genom upprepad division av en följd tal, som i sin tur bildats efter en bestämd regel. Ke'djebraöken ha spelat en betydelsefull roll inom den högre matematiken vid bestämning av gränsvärden.

Ke'djehandel, detaljhandel genom en mängd filialaffärer (ex. Epaaffärerna). — Av. system avsett att förmå kund att anskaffa ett antal nya kunder, var o. en av dessa att värva ytterligare kunder osv.

Ke'djereaktio'n, en kemisk reaktion, där någon produkt bildas, som fortsätter reaktionen. En k., som ej stabiliseras el. hämmas (av en negativ katalysator), kan leda till explosion. Många gasreaktioner äro k., t. ex. bildningen av klorväte ur klor o. väte vid belysning.

Ke'djesåg består av en rad hopnitade, inbördes vridbara korta klingor, så att den kan slås omkring det föremål, som skall itusågas.

Ke'djesöm, ett slags kontursöm.

Keeler [ki'le'], James Edward (1857—1900), amerik. astronom, chef för Lick-observatoriet. Påvisade 1895, att Saturnus' ringar bestå av småpartiklar, vilka kretsas kring planeten.

Koeljingöarna [ki'-] el. *Cocosöarna*, grupp av omkr. 20 korallöar i Indiska oceanen, s.v. om Sumatra. Britt. besittning sed. 1857. 22 kvkm, 1,100 inv. (1941).

Keene [ki'n], Charles (1823—91), eng. tecknare, medarb. i Puneh. Tecknade främst borgerliga satirer; utgav dem samlade i *Our people* (1883).

Keewatin [ki'ö'ätin], distrikt i ö. delen av Nordvästterritorierna, Canada. 593,216 kvkm. Kefali'n, en viktig fosfatid, som innehåller kolamin. Jfr Fosfatider.

Kefallenia, den största av Joniska öarna. 763 kvkm, 72,000 inv. (1938). Bergig men fruktbar. Livlig handel o. sjöfart. Huvudstad: Argostolion.

Ke'fe, dets. som Feodosija.

Ke'feys i grek. myt. konung av Etiopien, fader till Andromeda.

Ke'fir, mjölk, som fått jäsa genom tillsats av kefirkörn (vissa svampar o. bakterier).

Ke'flavik, flygfält på Island, 50 km från Reykjavik. Arrenderas sed. 1947 på fem år av American Overseas Airlines.

Keighley [ki'li], stad i mell. England, grevsk. York (West niding). 56,000 inv. (1946). Industri.

Keijser, Gustaf Jakob (1844—1916), skolman, lektor i Sthlm; utgav Boströms föreläsningar i religionsfilosofi o. var initiativtagare till Boströmsförbundet (1908). K. skrev *Lärobok i bibelkunskap* (1878).

Keilhau, Balthasar Matthias (1797—1858), norsk geolog, 1834 prof. i Kristiania. Upprättade den första geol. översiktskartan över Norge.

Keilhau, Wilhelm, f. 1888, norsk nationalekonom o. historiker, professor vid Oslo univ.

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

1934. Utg. bl. a. *Die Wertungslehre* (1923) o. en framställning av tiden 1814—1920 i *Det norske folks liv och historie*, 8—9 (1929—35).

Keiller [k'ill'"], Alexander (1804—74), industriman i Göteborg, av skotsk börd; grundare av Göta verken (1841).

Keiron el. Cheiron, i grek. myt. en centaur, som var lärare åt Akillevs. Tevesvs m. fl. Keiser [kaj'ser], Reinhard (1674—*739) > tysk tonsättare, skrev förutom 120 operor flera kyrkliga verk, oratorier m. m.

Keitel [kaj-], Wilhelm (1882—1946), tysk generalfältmarskalk (1940). Ursprungl. artilleriofficer, deltog i Första världskr. o. övergick därefter till Riksvärnet. 1935 chef för Wehrmachtsamt i krigsministeriet o. febr. 1938 chef för det till krigsmaktens överkommando ombildade Wehrmachtsamt samt medl. av det hemliga kabinettsrådet för utrikespolitiken. S. å. generalöverste. Som chef för den tyska krigsmaktens överkommando hade han ytterst ansvaret för de tyska militära operationerna under Andra världskr. Dömd till döden som krigsförbrytare o. avrättad okt. 1946.

Keith [ki'b], James Francis Edward (1696—1758), skotsk krigare, deltog på rysk sida i Rysk-svenska kriget 1741—43, varunder han övertog styrelsen i det besatta Finland. Stupade i Fredrik den stores tjänst i Sjuåriga kriget.

Keiöarna, ögrupp i Nederl. Östindien, s.v. om Nya Guinea. 1,482 kvkm, 35,000 inv.

Kejsare (av lat. familjenamnet *Caesar*), en på grundläggaren av den rom. världsmonarkien återgående titel för högste innehavaren av världslig, monarkisk makt. Den innebar urspr. vissa anspråk på internationell myndighet; så särsk. i det äldre rom. kejsardömet (31 f.Kr.—330 e.Kr.) o. i viss mån även det tysk-rom. riket (962—1806). Kejsardömen i modern tid äro Ryssland (1721—1917), Österrike-(Ungern) (1804—1918), Frankrike (1804—14, 1852—70), Tyska riket (1871—1918), Brasilien (1822—89) o. Indien (1877—1947, titeln buren av britt. konungen). Med kejsare återges även den inhemska titeln för vissa utomeuropeiska härskare: Japan, Etiopien; tidigare äv. Kina m. fl.

Kejsarens nya kläder, saga av H. C. Andersen.

Kejsargrönt, ett dubbelsalt mellan koppararsenit o. kopparacetat. Giftig malarfärg.

Kejsarhummer el. sjökräfta, *Ne'phrops norvegicus*, ett blekrött kräftdjur av samma familj som hummern men mycket smäckrare o. med mycket långa, smala klor med taggiga åsar. Allmän på djupt vatten utanför vår västkust. Köttet torrt, söttaktigt. Längd intill 25 cm.

Kejsarkanalen, kin. Yü n-h o. »Stora kanal», kanal i ö. Kina, från staden Hang-chou i s. vid Ö. kusten till Peiping i n., förenar bl. a. Huang-ho o. Yang-ysl-kiang. 1,100 km. Påbörjad i 2:a årh. f.Kr., färdig på 1200-t. Nuffl. till stor del förfallen.

Kejsarkrona, art av örtsläktet *Fritillaria*.

Kejsar Nikolaus 11:8 land, ögrupp i N. ishavet, n. om Kap Tjeljuskin, upptäckt 1913 av ryssen I. A. Vilkitiskij. Tillk. territoriet Krasnojarsk, Ryssland. Bebovt sed. 1930 (4 inv.). Kallas nu *S'e'vernaja Semlja'* (= Nordlandet).

Kejsarsnitt, förlösningsoperation, som går ut på att avlägsna fostret ur livmodern på icke naturligt väg, vanl. genom ett snitt genom bukväggen o. främre livmoderväggen.

Ke'krops, enl. grek. sagan Atens förste konung.

Ke'kule von Stradonitz, Friedrich August (1829—96), tysk kemist, prof. i Gent 1858, i Bonn 1868. K. är mest känd för sin teori om kolets fyrvärdighet o. bensolkärnans struktur.

Kela'don, grek. namnform för Celadon.

Kelantal), en av malajstaterna i Malajiska unionen, s.ö. Malacka. 15,200 kvkm, 390,000 inv. (1947). Huvudstad: Kota Bharu.

Kéler Béla, Albert (1820—öz), ungersk tonsättare, känd för sina nationella marscher, danser o. uvertyrer.

Ke'lim, orientalsk vävnad, liknar svenskt rödlakan men har på gränsen mellan två färgtyper öppna springer i varpriktningen; användes till väggbonader, täcken m. m.

Kell'er, Friedrich Gottlob (1816—95), tysk uppfinnare, framställde trämassa genom vätslipning o. utexperimenterade pappersmassans användbarhet för papperstillverkningen (1844).

Kell'er, Gottfried (J819—90), schweiz. författare, skrev av sund manlighet o. borgerlig livsglädje burna arbeten, bl. a. romanen *Der grüne Heinrich* (1854—55; omarb. 1878—80; Gröne Henrik, 1917—18) samt folklivsskildringarna *Die Leute von Seldwyla* (1856; Folket i Seldwyla, 1913) o. *Züricker Novellen* (1878).

Kell'er, Adolf, f. 1872, schweizisk teolog o. ekumen, titulärprof. i Zurich. K., som efter Första världskr. spelade en viktig roll vid återupptagandet av förbindelserna mellan de europeiska o. amerikanska kyrkorna, utgav 1943 *Amerikanisches Christentum heute*.

Keller [kell'"], Helen Adams, f. 1880, amerik. författarinna, som ehuru blind o. dövsom förvärvat sig betydande kunskaper o. utvecklat flitigt författarskap. Hennes skrifter (*The story of my life*, 1902; Mitt lufs historia, 1904; *The world I live in*, 1908; Min värld, 1909) ha vunnit vidsträckt spridning. Bl. senare arb. *Helen Kellers journal* (1938), *Let us have laith* (1941)-

de Kell'erman, Francois Christophe, hertig av Valmy (1735—1820), fransk fältmarskalk, slöt sig till revolutionen o. vann dess första seger (vid Valmy 1792).

Kellgren, Johan Henrik (1751—95).

skald, tidningsman; det gustavianska tidevarvets största litterära personlighet. Efter studier vid Åbo univ. kom K. till Sthlm 1777, där han 1778 blev medarb. i Stockholmsposten o. från 1781 dess redaktör. K:s tidigare alstring röjer fransk påverkan o. är starkt sensuell. En varm förkämpe för sanning o. upplysning gisslade han sin samtid i de kvicka satirerna *Mina läjen* (1778), *Man eger ej snille jör det man är galen* (1788), *Ljusets fiender* (1792). Gentemot Thorild förfäktade K. den akademiska smaken. K:s senare diktning ger under påverkan av samtida eng. författare uttryck åt ett fördjupat känsloliv (*Til Christina*, 1789, *Den nya skapelsen*, 1790). Som Gustav 111:8 handsekreterare (1785) versifierade K. flera av dennes dramatiska utkast (*Gustaf Vasa* m. fl.), l'ed. av Sv. akad. 1786 o. dess förste direktör.

KeH'ogg, Frank Billings (1856—1937), amerik. politiker (republikan); senator 1917—23, ambassadör i London 1923—25, utrikesminister 1925—29. K. erhö11 1930 Nobels fredspris för tillkomsten av den s. k. Kellogg-pakten, undertecknad i Paris 27 aug. 1925, ett internationellt fördrag rörande fördo'mande av krig. l'akten trädde i kraft juli 1929.

Kelp. 1. *Macrocystis pyr'viera*, en i alla sydliga hav o. vid Kaliforniens kuster förekommande brunalg, den längsta av alla kända alger (intill 70 m). Den taglika stammen har talrika bladlika, nedtill med flytblåsor försedda grenar

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H

o. driver därför till större delen i vattenytan. — 2. Aska av tångarter, som har användning inom den kemiska industrien.

Kelsen, Hans, f. 1881, österrik. rättslärare, prof. i Wien 1919—30, i Köln 1930—33, därefter verksam i Prag o. Geneve samt sed. 1940 i För. Stat. Företrädare för den s. k. rena rättsläran, som söker utmönstra sociologiska o. psykologiska synpunkter ur rättsvetenskapen o. fattar rätten som ett logiskt system av normer, ytterst härledda ur en högsta grundnorm. Bl. arb. *General theory of law and state* (1945).

Kelson, Kilian, guldsmed, mästare i Sthlm 1746—71, den svenska rokokons främste.

Kel'ter, den västligaste indoeurop. folkfamiljen, talande de keltiska språken. De finnas nu till ett antal av 3—4 mill. i Wales, Skottland, Irland o. Bretagne men upptogs under århundradena f.Kr. stora delar av Frankrike, Tyskland o. Pyreneiska halvön, med förgreningar i n. Italien, på Balkan o. i Mindre Asien. Till sin yttre typ stå de rena kelterna germanerna nära. Redan vid tiden för den angelsachsiska invasionen av Britannien talades endast där o. i Irland de keltiska språken, vilka delas i två grupper: den gaeliska (iriskan, skotska gaeliskan samt Mans, det senare praktiskt taget dött) o. den brittiska (kymriskan, bretanskan, vilken i det femte årh. inkom till Bretagna från s.v. England, samt den nu utdöda corniska).

Keltiberer, spanskt folk, trol. en blandning av landets urinvånare, ibererna, o. kelter; kuvades av romarna genom staden Numantias intagande av Scipio d. y. 133 f.Kr.

Kel'vin, William Thomson, lord K. (1824—1907), skotsk fysiker,

prof. i Glasgow 1846, berömd för sina grundläggande arb. inom termodynamiken, elektricitetsläran o. den elektriska mättekniken, vilken senare han bl. a. i samband med första transatlantiska telegrafkabelns nedläggande riktat med ett flertal viktiga instrument o. metoder. Jfr C. Field.

Kel'vingrader, förkortning K , den termodynamiska temperaturskalans, kelvinskalan, grader, erhållas genom att till celsiusgraderna lägga 273.16. Ex. $15^{\circ} C = 288^{\circ} K$. Jfr Temperaturskala.

Kemal' pascha, Mustafa, Kemäl Atatürks urspr. namn (se denne).

Kembla [kembl], John Philip (1757—1823), eng. skådespelare, en av sin tids främsta Shaksperetolkare.

Kembs [kamps], kraftverk på Rhens v. strand i Elsass, Frankrike, strax n. om Basel, anlagt 1929—32. Effekt 220,000 kW. Genom Stora Elsasskanalen i förbindelse med en regleringsdam. Damnen, som har fem öppningar om vardera 30 m o. två slussar, resp. $185^{\circ} o. 100$ m långa o. med 7 m djup, sprängdes vid ett allierat flynggrepp okt. 1944.

Kemerovo [-rå'va]. 1. Förvaltningsområde i s.v. Sibirien, RSFSR. 95,500 kvkm. — 2. Stad i K. 1, vid bifl. Tom. Till 1932 kallad Sjtjglovsk. 133,000 inv. (1939). ligger inom Kusnetskbäckenet. Kem. industri.

Kemi' [tje-] (av grek. *ke'meia*, blandning), naturvetenskap, som behandlar olika ämnens artskiljande egenskaper i anslutning till sådana fenomen, s. k. kemiska reaktioner, vid vilka ur givna ämnen bildas nya med helt nya egenskaper. — Urspr. sysslade kemisterna med metallurgiska processer, beredning av färger, kosmetiska medel o. läkemedel, men stort intresse tilldrog sig även guldmakeriet o. andra mer el.

mindre fantastiska problem (jfr Alkemi). Efter en långsam utveckling lades en fast grund för den kemiska vetenskapen genom Lavoisiers o. Berzelius' glänsande experimentalarbeten.

Kem'l [ke-], stad i n.v. Österbotten, Lapplands l., Finland, nära Kemi älvs utlopp. 20,000 inv. (1942). Utförsel av trävaror o. lax. Flygplats.

kemigrafi' [tje-] (av *kemi* o. grek. *grafein*, skriva), framställning av boktrycksklichéer medelst etsning i metall, vanl. zink el. koppar. Jfr Autotypi o. Fototypi.

Kemikalier [tje-], ämnen, som framställts på kemisk väg, kemiska preparat.

Kemiska tecken [tje'-], bokstäver, som användas för att beteckna en atom av ett grundämne, utgöras av det latinska namnets begynnelsebokstav, eventuellt jämte någon annan bokstav därur. Ex. väte = H (hydrogenium), järn = Fe (ferrum). — Ett sammansatt ämne betecknas med de i detsamma ingående grundämnena, t. ex. svaveljärn = FeS. Ängå flera atomer av samma slag i molekylen, ingivs detta med siffror nedtill vid grundämnets tecken, t. ex. koldioxid = CO_2 , vatten = väteoxid = H_2O .

Kemisk förening [tje'-], en sammanslutning el. bindning mellan olika grundämnen, varvid deras inbördes vätskeförhållanden alltid äro desamma (lagen om de konstanta proportionerna).

Kem'i träsk [ke-], sjö i n. Finland, genomfluten av Kemi älv.

Kem'i älv [ke-], Finlands längsta flod (425 km), rinner i s.v. riktning genom n. Finland till Bottniska viken. Finlands viktigaste flottingsälv. Flodområde 51,000 kvkm.

Kemotaxis [tje-] (av *kemi* o. grek. *tax'is*, ställning), beteckning för det förhållandet, att självvilliga organismers rörelseriktning i vatten bestämmas av en olika stark koncentration av lösta ämnen.

Kemoterapi' [tje-] (av *kemi* o. grek. *terape'ia*, behandling), behandling av infektionssjukdomar med kemiska medel, som direkt rikta sig mot infektionsämnen.

Kemotropism' [fje-] (av *kemi* o. grek. *tro'pos*, vändning), hos växter en genom olikformig fördelning av lösta el. gasformiga ämnen i den omedelbara omgivningen för vissa organ bestäm tillväxtriktning.

1. Kempe [ke-], Frans (1847—1924), fil. dr, industriledare, fr. 1884 disp. för Mo o. Domsjö AB.; verkade för den nord. skogshandlingens utveckling. K. gjorde flera stora donationer, bl. a. till inrättande av en professur i växtbiologi i Uppsala (1897).

2. Kempe, Carl, f. $\frac{15}{12}$ 1884, son till föreg., verkst. dir. i Mo 8c Domsjö AB. 1917—48. Har nedlagt en betyd. insats i sv. träindustri o. träexport.

3. Kempe, Erik, f. $\frac{15}{7}$ 1898, fil. dr, industriman, verkst. dir. för AB. Robertsfors 1928—48; v. verkst. dir. i Mo & Domsjö AB. 1940, verkst. dir. sed. 1949.

Kem'pe [ke-], Arvid (1854—1909), geograf o. skolman, ivrade för förbättrad geografisk undervisning samt fortsatte efter K. Ahlenius utgivandet av uppslagsverket *Sverige*.

Kempe [ke-], David, f. $\frac{5}{5}$ 1864, ingenjör, yrkesinspektör, uppfinnare av Luxlampan.

Kem'pen el. Kemp'en l and, dets. som Campine.

Kempf, Paul (1856—1920), tysk astronom, från 1878 anställd vid det astrofysiska observatoriet i Potsdam. Utgav tills, med G. Muller en omfattande fotometrisk stjärnkatalog.

Kemp'ten, stad i delstaten Bayern, s. Tyskland (Schwaben), vid Uler. 30,000 inv. (1939). Spinnerier o. väverier, trämassfabr. — Urspr. två städer: Gamla K., 1289—1803 fr. riks-

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H

stad, o. Nya K., 1360—1803 huvudsäte för riksfurstliga abbotstiftet K.

Kemsleykoncernen [kems'li], britt, tidnings-trust, äger 30 tidningar, bl. a. de konservativa Daily Graphic, Sunday Times o. Sunday Chronicle (alla i London) samt Daily Dispatch (Manchester). Nuv. chef är lord James Kemsley, f. 1883. Jfr Berrykoncernen.

Kengis [keng'-], num. nedlagt järnbruk i n.ö. Lappland, Pajala kommun, vid Torne älv; det äldsta i Norrbotten, anlagt 1645.

Keni'cius (König's's), Petrus (i555—1636), teolog, biskop i Skara 1595, ärkebiskop 1609, en av Johan III:s ivrigaste motståndare i de liturgiska striderna.

Kennan [kenn'-], George, f. 1904, ainerik. utrikespolitisk expert, sed. 1947 chef för den politiska planeringsbyrån i State Department.

Kennedy [kenn'di], Margaret, f. 1896 (psedd. för Mrs. David Davies), eng. författarinna, vars skildring av en excentrisk konstnärfamilj i *The constant nymph* (1924; Cirkus Sångers, 1926) vann mycken uppskattning. Denna o. dess fortsätt. *The fool of the family* (1930; Familjens dumbom, 1931) ha äv. dramatiserats o. filmats.

Kennedykanalen [kenn'di-], sund mellan n.v. Grönland o. Ellesmereland.

Kennelklubb (av eng. kennel, urspr. hundkoja, num. hundgård med avel), förening för främjande av hundavel.

Kenn'ing, i den fornisl. poesien omskrivning av ett uttryck, t. ex. drakens bädd = guldets, svärdssets dragare = krigaren.

Kenotron [-'än], glödkatodrör, använt som växelströmslikriktare.

Ken'sington [-'t'n], förnäm stadsdel i v. London med kungaslottet Kensington Palace (skadat vid bombränd nov. 1940) o. parken Kensington Gardens, förbunden med Hyde Park. I K. ligger äv. South Kensington Museum o. British Museum of Natural History.

Kent, grevskap i s.ö. England, mellan Thames, Engelska kanalen o. Nordsjön, 4,027 kvkm, 1,219,000 inv. Odling av säd, humle, frukt o. grönsaker. Huvudstad: Maidstone. — Titeln hertig av Kent bäres av nuv. engelske konungens avlidne yngre broder Georgs äldste son, Edward (f. 1935). Jfr Georg, hertig av Kent.

Kent, William (1685—1748), eng. arkitekt, målare o. bildhuggare. Hans största insats var utbildandet av den fria eng. trädgårdsstilen.

Kentau'rer, dets. som centaurer.

Kent'ia, det vanliga namnet på en som krukväxt allm. odlad palm, *Howe'a Belmoreana*, från Lord-Howeön i Stilla havet.

Kentucky [kentak'ki], förk. Ky, en av Amerikas Öfrenta Stater (sed. 1792), ö. om Mississippi, s. om Ohiofloden, 104,621 kvkm, 2,630,000 inv. (1944). Huvudsakl. slättland, i ö. förgreningar av Cumberlandbergen. Huvudnäring: jordbruk (tobak, majs, vete, potatis), bospakskötsel, säsk. hästavel; rikt på stenkol; betyd. skogsbruk; kvarnar, sågverk, tobaksfabr. Flera univ., statsuniv. i Lexington. Huvudstad: Frankfort. Största stad: Louisville. Se karta till Am. För. Stat.

Kent'umspråk (av lat. cen'tum, hundra), deu ena huvudgruppen inom den indoeuropeiska språkstammen, utmärkt av att det urindoeuropeiska k-ljudet bibehållits. Hit höra germanska, keltiska, italiska (el. romanska) o. grekiska språkfamiljerna. Jfr Sätenspråk.

Ken'va (före 1920 Östafrik. Protektoratet), britt, kronkoloni i Östafrika, s. om Etiopien o. Somalilandet. 644,400 kvkm, 4,050,000 inv. (1945), därav 33,000 vita. Höga berg i v. (Kenya 5,600 m. ö. h.). Våldiga skogar, rika på värdefulla trädslag o. gummi. I de lägre delarna odlas ris, majs, socker, kokospalmer, bom-

ull, i de högre säd, potatis, kaffe m. m. Betyd. fär- o. strutsavel. — Huvudstad: Nairobi. Största stad: Mombasa. Sed. 1947 upprättade britterna baser i K., som är avsett att bli högkvarter för det strategiska bassystemet i Östafrika.

Kepp'ler (Kepler), Johannes (1571—1630), tysk astronom, astrolog, fysiker o. matematiker, främst känd genom upptäckten av de efter honom uppkallade lagarna för planeternas banrörelser. Som matematiklärare i Graz utgav han 1596 *Mysterium cosmographicum*, som med ens gjorde honom berömd. År 1600 blev han Tyge Brahes medarbetare i Prag o. följ. år dennes efterträdare som »kejsarlig hovmatematiker». Bearbetn. av Brahes observationer ledde till upptäckten av planet-rörelsernas lagbundenhet (*Astronomia nova*, 1609, o. *Harmonices mundi*, 1619). Samtidigt publicerade han banbrytande brytning över ljusstrålarnas strudning o. kikarens teori (*Dioptrice*, 1611) samt matematiska arbeten.

Kepplerska lagarna, de av J. Kepler härledda tre lagarna för planeternas (o. kometsarnas) banrörelser, som blott äro ungefärligen riktiga: 1) banan är en ellips, med solen i ena brännpunkten; 2) sammanbindningslinjen mellan planeten o. solen överfärs på lika tider lika stora ytor; 3) omloppstidernas kvadrater äro proportionella mot medelavståndens kuber.

Keplers kikare, dets. som astronomiska tuben.

Ker, dets. som Caer.

Ke'rak el. el-Kerak, stad i Transjordanien (detta äv. kallat Kerak), ö. om Döda havet. 4,000 inv.

Kerami'k (av grek. *ke'ramos*, lera), gemensam benämning på de olika arterna av lergodstillerkning. Tre huvudgrupper särskiljas: terrakotta, fajans o. porslin.

Kerati'n (av grek. *ke'ras*, horn) el. horflarn n e, äggvitämne i hår, naglar, hud o. fjärrar. Innehåller flera olika aminosyror, bl. a. arginin, glutaminsyra o. cystin. Den sistnämnda ger k. hög svavelhalt. Användes som skyddande överdrag på piller, vilka skola passera magsäcken o. lösas först i tarmen.

Keratit (av grek. *ke'ras*, horn), inflammation i ögats hornhinna.

Keratome'ter, dets. som oftalmometer.

Keratfbana, timmerännan med ändlös kätting o. medbringare för främspelning av stoekar.

Kerbela' el. Mesjad Husein, stad i Irak (Mesopotamien), s. om Bagdad. 65,000 inv. (1935). Huseins, Muhammeds dottersons, gravmoské, en av persiska sjjiiternas vallfartsorter.

Ker'beros (lat. *Cerberus*), i grek. myt. en trehövdad hund, som bevakar ingången till underjorden.

Keren, stad i Eritrea. 10,000 inv. Viktig handelsstad. K. intogs av engelsmännen mars 1941.

Ke'renskij, Aleksandr Fjodorovitj, f. 1881, rysk politiker (socialrevolutionär), urspr. advokat. I 4:e riksdammen ledare för bondsocialisterna, efter marsrevolutionen 1917 justitieminister, i maj s. å. krigs- o. marinminister, i juli ministerpresident, i september överbefälhavare. K. försökte förgäves återinföra disciplinen i hären. Vid novemberrevolutionen flyttade han till utlandet. Äv. känd som polit. författare.

Ke'r'er, i grek. myt. den våldsamma dödens gudinnor.

Kerguelens land [kärgläns'], eng. Desoila-Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

tion Island, fransk obebodd ö i s. Indiska oceanen. Ca 3,400 kvkm. Vulkanisk, mycket bergig. Hårt klimat. Säreget växtlighet utan träd.

de Kérillis Ld^o kerihss', Henry, t. 1859, fransk tidningsman o. politiker. Blev efter Första världskr. polit. dir. för den nationalistiska *Echo de Paris* o. 1937 för dess efterföljare *Époque*. Deputerad 1936, utpräglat "motståndare till det nationalsocialistiska Tyskland. Efter det franska sammanbrottet 1940 flydde K. till England o. anslöt sig till De Gaulle. K. har senare bosatt sig i För. Stat.

Ker'kyra, grek. namnet på Korfu.

Kermadic [kär-], ögrupp i s. Stilla havet, 1,000 km n.ö. om Nya Zeeland, till vilken den hör, 34 kvkm. Ö. om K. den 9,412 m djupa Kermadicgraven.

Kerman, det. som Kirman.

Kem [ko'n], Jerome (1885—1945), amerik. operettkompositör. Bl. arb. *Show boat* (Teaterbåten, 1927, uppf. i Sthlm 1942), *Roberto*, (uppf. i Sthlm 1944) samt filmmusik.

Kerner, Justinus (1786—1862), tysk skald, romantiker, förf. till bl. a. visor i folketon, många tonsatta av Schumann.

Ker'ner von Marilaun, Anton (1831—98), österrik. botanist, prof. i Wien 1878. Mest bekant genom sitt arb. *Pflanzenleben* (7:e uppl. 1921).

Kerose'n (av grek. *kero's*, vax), annat namn på fotogen.

Kerr, sir Archibald Clark, upphöjdes 1946 till lord Inverchapel.

Kerreffekt, ett av den skotske fysikern John Kerr (1824—1907) studerat fenomen, yttrande sig i en inverkan av magnetiska o. elektriska fält på en ljustråles reflexion resp. brytning. Vid magnetisk kerreffekt undergår polarisationen en förändring, vid elektrisk kerreffekt uppstår dubbelbrytning. Jfr Kerr-Karolus-cell.

Kerria, växtsläkte (fam. *Rosaceae*). Enda art K. *japonica*, en buske med gula, i våra trädgårdar vanl. dubbla blommor. Kina.

Kerr-Karolus-cell, ett av A. Karolus (f. *893, prof. i Leipzig) konstruerat ljusrelä, som grundar sig på elektriska kerreffekten. Består av en kondensator, fylld med nitrobenzol, mellan två korsade niooler. Ju högre elektr. spänning, som lägges på kondensatorplattorna, desto större del av en infallande ljustråle går igenom cellen. Anv. vid mottagning av bildtelegafi o. i vissa system för ljudfilmsinspelning.

Kerry [kerr'i], grevskap i Eire, prov. Munster, vid s.v. kusten. 4,814 kvkm, 136,000 inv. (*943). Naturskönt bergland. Boskapsskötsel, fiske. Huvudstad: Tralee.

Ker'temide el. Kjer'temide [-minne], gammal stad på n.ö. Fyn, Odense Amt, Danmark. 3,200 inv. (1935). Handel, fiske.

Kertj, I. Halvö på s.ö. Krim, Ryssland, mellan Svarta havet o. Asovka sjön. Omkr. 3,000 kvkm. Många slochnade vulkaner. Förekomst av järn o. nafta. — 2. Sund mellan Svarta havet o. Asovka sjön. 40 km långt, 3—16 km brett, täml. grunt. — 3. Hamnstad på K. I. 104,000 inv. (1939). Känd sed. 500 f. Kr. (som grek. koloni), Panticapaion, under 1400-t. en av ottomanska rikets starkast befästa städer, fr. vilken till fästningen Jenikale 30 km v. om K. stammar. — K., som under Andra världskr. blev häftigt omstritt, var i tyskarnas händer 15 nov. till slut, av dec. 1941 samt "s 1942—"/4 1944.

Keru'b [rje-] (av oviss härledning), bibliskt namn på ett slags änglgestalter: Guds sändebud o. paradiset's väktare (1 Mos. 3: 24, Fs. 80: 2).

Kess'elring, Albert, f. 1885, tysk militär, generalfältmarskalk (1940). Deltog i Första världskr. o. blev 1936 chef för Luftkommando-

amt i riksluftförsvarministeriet. Som chef för tyska luftflottor deltog K. i fälttågen mot Polen 1939 o. på västfronten 1940, i flygoffensiven mot England hösten 1940 o. i fälttåget mot Ryssland 1941 samt därefter i Afrika. Sept. 1943 överbefälh. på den italienska fronten, där han led svåra motgångar. Dömdes maj 1947 till döden för krigsförbrytelser men fick straffet Undrat till livstids fängelse.

Kestad, kommun i n. Västergötland, Skarab. l. (past.adr. Gössäter); Kinne landsf.distr., Kinnefjärdings, Kinne o. Källands doms. 144 inv. (1947).

Kesteven [kesti'v°n], del av grevskapet Lincolnshire, med särskild förvaltning. 1,876 kvkm, 110,000 inv.

Ketchtackling [ketsj'-], yachttackling med en stormast förut o. en mindre mast akterut för om rödret.

Ketchup, det. som catchup.

Ketoner [keti'n-], en mycket viktig grupp av organiska föreningar, innehållande gruppen CO. En viktig keton är aceton.

Keto'ser, sockerarter, innehållande en ketongrupp, t. ex. fruktsocker.

von Kell'eler, Wilhelm Emmanuel (1811—77), frih., tysk rom.-kat. biskop, bekant för sin sociala verksamhet o. sina uttalanden mot protestantismen.

Kettil Karlsson Vasa (1434—65), prelat, biskop i Linköping 1460, blev kort efter sin utnämning fiende med sin forne gynnare Kristian I o. igångsatte, då denne 1463 fört ärkebiskopen fången till Köpenhamn, 1464 ett uppror av starkt folklig karaktär samt inkallade Karl Knutsson, som han dock snart tvångt åt åter abdikera (jan. 1465). K. var en av våra största folkledare o. levde som sådan i folkets minne.

Kettler, Gotthard (1518—87), Svärdsridarordens siste härmästare, Kurlands förste hertig 1561, förde underhandlingar med bl. a. Gustav Vasa om hjälp mot Ryssland men blev sedan Polens vasall (1561).

Keuper [kaj'-], yngsta avdelningen av triassystemet, uppbygges av oftast röda el. brokiga leror, mörglar o. sandstenar. Förekommer i Sverige i n.v. Skåne, delvis under Skånes stenkolförande formation.

Kevelaer [kev'elar], ort i v. Tyskland, med Tysklands mest berömda "undergörande" Mariabild. Omkr. 1 mill. pilgrimer årligen.

Key Gardens [kjo ga'd'ns], berömd botanisk trädgård i Kew, s. England, grevsk. Surrey, utanför London. Anlagd 1758—59 av W. Chambers.

Kexel' [tjeksal'], Olof (1748—96), författare, skrev flera lustspel, varav det bästa är enaktaren *Kapten Puft eller Storprataren* (1789); anekdot-samlingen *Mina tidsfördrif* (1789); anekdoter [1776—77] m. m.

Kexholm, fi. *Käkisalmi*, till 1944 stad i s.ö. Karelen, Viborgs l. Finland, vid Vuoksens n. utlopp i Ladoga. 4,300 inv. (1942). Avträdde till Ryssland i Moskvafreden 1940, återtog av finnarna aug. 1941. Anvo avträdde till Ryssland i vapenstillståndet 1944.

Kexholms län, f. d. finländskt län, omfattande n. och ö. delen av Finska Karelen. Tillhörde urspr. Novgorod o. avträdde till Sverige 1617, varvid en stor del av länets grek.-ortodoxa befolkning avflyttade till Ryssland. 1721 avträdde s. delen av K. till Ryssland men återförenades med Finland 1811.

1. Key, Emil (1822—92), politiker, tillhörde som ledamot av AK 1867—83 lantmannapartiet, inom vilket han spelade en framskjuten roll. Då ett förslag till en ny härordning 1883 fallit, drog han sig tillbaka från politiken.

2. Key, Axel (1832—1901), brylling till E. K., läkare, prof. i patologisk anatomi vid

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

Karol. inst. 1862—97. Utg. talrika vetenskapliga avhandlingar, liberal led. av AK 1882—88.

3. **Key, Ellen** (1849—1926), dotter till E. K., författarinna. Utövade ett betydelsefullt etiskt o. socialt författarskap, starkt hävdande kvinnans psykiska olikhet mot mannen [*Missbrukad kvinnokraft*, 1891, *Barnets århundrade*, 2 dir, 1900, m. fl.]. Sin äskädning, »livstron», utvecklade K. vidare i *Tankebilder* (2 dir, 1898) o. *Lifslinjer* (3 dir, 1903—06). K. utg. av. studier över Almqvist (*Sveriges modernaste diktare*, 1897), Goethe, Rät-het Varnhagen m. fl.

4. **Key, Helmer** (1864—1939), son till A. K., tidsningsman, fil. dr. Red. för Svenska Dagbladet 1897—1907 samt 1909—34.

5. **Key, Einar**, f. »/12 1872, son till A. K., överläkare o. direktör vid Maria sjukhus i Sthlm 1911—37, prof. i kirurgi vid Karol. inst. 1923—37. Har i såväl sin vetenskapliga produktion som i praktisk kirurgisk verksamhet ägnat sig mycket åt bröstkirurgien. Deltog i Finlandsambulansen 1939. Preses i Vetenskaps-akad. 1945—46.

de Key [kej], **I. i e v e n s** (omkr. 1560—1627), höll. arkitekt. Huvudverk: *Rådhuset* i l.eyden (1598) samt *Stadsvägen* (1595) o. *Slakthuset* (nuv. riksarkivet, 1603) i Haarlem.

Keynes [kɛ'nɪs], lord John Maynard (1883—1946), eng. nationalekonom o. politisk författare, akad. lärare i Cambridge. K. deltog som finansexpert i fredskonferensen i Paris 1919 o. utgav två arbeten, vilkas skarpa kritik av särsk. de ekonomiska o. skadeståndsbestäm-melserna i fredstraktaterna avgörande inver-kade på den eng. opinionens utveckling efter Första världskr. K. utövade av. starkt infly-tande på den engelska valutapolitiken samt på sparpolitiken under Andra världskr. K. fram-lade 1943 en valutastabiliseringsplan, baserad på en valutaenhet »bancor», samt bildandet av en internationell clearingunion.

Keys [ke's], grupp av låga korallöar, s. om Florida, För. Stat.

Keyser [kaj'ser], **Henrik**, d. omkr. 1663, boktryckare i Sthlin; tryckte bl. a. den 9. k. Drottning Kristinas bibel (i folio, 1646) o. en märklig vapenbok (1650).

x. de **Keyser** [kej'-], **Hendrik** (1565—1621), höll. arkitekt o. bildhuggare. Huvud-representant för den klassicistiska riktningen inom den holl. renässansstilen omkr. 1600. Bl. arb. märkas *Börsen* (1608—n., riven 1838) o. *Westerkerk* i Amsterdam samt fasaden till *Rådhuset* i Delft (1620). K:s främsta skulptur är *Vilhelms av Oranien grav* i Nieuwe Kerk i Delft.

2. de **Keyser**, **Pieter** (1595—1676), holl. arkitekt o. bildhuggare, son till H. de K., vars verk han delvis fortsatte. Gravmonument, bl. a. över Erik Soop i Skara domkyrka.

3. de **Keyser**, **Thomas** (1596 el. 97—1667), son till H. de K., höll. porträttmålare. En av de yppersta höll. porträttmålarna före Rembrandt.

1. **von Keyserling** [kaj's-], **Edward** (1855—1918), tysk författare. K:s dramer, romaner (*Wellen*, ign; *Vågor*, 1921) o. noveller (*Gesam-melte Erzählungen*, 4 bd, 1922) skildra aristokratiska kretsar.

2. **von Keyserling**, **Hermann** (1880—1946), greve, tysk filosof. K. sökte i sitt berömda arbete *Das Reisetagebuch eines Philosophen* (1919; Österland o. Västerland, en filosofis resedagbok, 1922) belysa skillnaden mellan öster- o. väster-

ländsk filosofi. I *Reise durch die Zeit* (bd 1, 1941) behandl. K. filosofiskt den tid han upplevt. **Key-West** [ke-'est'], hamnstad i För. Stat., på en korallö utanför Florida, 13,000 inv. För-enad med fastlandet genom bilväg. Befäst flott-station.

Ke'yx, grek. sagokonung. Jfr Halkyone.

K. F., förkortning för *Kunglig förordning*.

K. F. U. K., förkortning för *Kristliga För-eningen av Unge Kvinnor*.

K. F. U. M., förkortning för *Kristliga För-eningen av Unge Män*.

kg, officiell förkortning för *kilogram*.

kgf, förkortning för *kilogramkraft*.

kgfm, förkortning för *kilogramkraftmeter*.

kgkal, äldre förkortning för *kilo[gram]kalori*. Jfr Kalori.

kgm, förkortning för *kilogrammeter*.

Khaiarpasset [kaj'-], pass på gränsen mellan Afghanistan o. Pakistan; den viktigaste vägen till n.v. Indien.

Khaki, dets. som kaki.

Kban el. kan, monogol, furstetitel, num. vanl. äv. för högre ämbetsmän.

Khartum [-to'm], huvudstad i Anglo-egyptiska Sudan, vid Blå Nilen, 45,000 inv. (1946). Handelscentrum; militärstation. Anlagt på 1820-t. förstördes K. under mahdiupproret (1885) men återuppbyggdes efter 1898. — Det storartade Gordon Memorial College inrymmer högskola för infödingar, handels- o. yrkeskolor samt museum. Jfr Gordon o. Kitchener.

Khazarer, dets. som chazarer.

Khaya, trädsläkte (fam. *Meliaceae*). *K. senegalensis* (tropiska Afrika), ett högt träd med parodelade blad, har en hård, rödbrun kärn-ved, som under namn av gambiamahogny användes inom möbelindustrin.

Khediv el. ke'div, fordom persisk härskar-titel; 1867—1914 titel för Egyptens härskare.

Khi'va, stad i s.v. Turkestan, republ. Usbeki-stan, i oasen Horesm. 24,000 inv. Gammal stad med flera moskéer.

Khmer, invånarna i Kambodja (se d. o.).

K. H. S., förkortning för *Krigshögskolan*.

khz, officiell förkortning för *kilohertz*. JU Cykler o. Hertz.

Kiaby, kommun i n.ö. Skåne, Kristianst. l. (past.adr. Ivö); Näsums landsf.distr., Villands doms. 864 inv. (1947).

Kiangsi', provins i inre Kina, omkr. fl. Kan-giang. 173,300 kvkm, 14 mill. inv. (1947). Jord-bruk m. m. Brytning av kol o. koppar. Berömd porslinstillv. Huvudstad: Nan-chang.

Kiangsu', provins i Kina, vid kusten av Gula havet. 105,200 kvkm, 36 mill. inv. (1947). Slättland, rikt på sjöar o. floder. Stor produktion av silke, ris, bomull, te. Stora mineraltill-gångar. Pappers- o. textilindustri. Huvudstad: Chin-kiang. Största städer: Shanghai o. Nanking.

Kiaochou [-tsja'], tysk stavning Kia ut-s c k a u, halvö i ö. Kina, prov. Shantung, mellan K.-bukten o. Gula havet. Ca 500 kvkm. Från 1898 arrenderat av Tyskland erövrades K. 1914 av japanerna men återlämnades till Kina 1922. Huvudstad: Tsing-ao.

Kidd'e, **Harald** (1878—1918), dansk författare, skrev romantiska romaner (*Aage og Else*, 2 dir, 1902—03).

Kidd'erminster, stad i v. England, grevsk. Worcester. 29,000 inv. (1931). Bekant för sin tillverkning av mattor.

von Kiderlen-Wächter [-välj'-], **Alfred** (1852—1912), tysk diplomat o. politiker, utrikesminister 1910—12. K:s märkligaste insats var hans roll vid Marockokrisen hösten 1911 samt i den därefter följande uppgörelsen med Frankrike, varigenom Tyskland mot erkännande av Frankrikes ställning i Marocko erhöll ett område i Franska Kongo.

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

Kidnapping [kidd'nfipping], bortrövande av människor, vanligen i utpressningssyfte.

Ki'dron, en torr dal mellan Jerusalem o. Oljeberg.

Kiel [ki'l], huvudstad i delstaten Schleswig-Holstein, n. Tyskland, vid början av Nord-Ostersjökanalen (Kielkanalen).— 213,000 inv. (1946). Före 1921 Tysklands huvudflottstation. Betyd. handel. Stora varv o. mek. verkstäder, kvarnar m. m. Univ., grundat 1665. Intogs på 1600-t. flera gånger av svenskarna. — Genom freden i Kiel 1814 avträdde Danmark Norge till Sverige. — Ett matrosuppror i Kiel 1918 inledde tyska revolutionen. — Under Andra världskr. utsatt för förödmärdande allierade bombanfall.

Kiel [ki'l], Friedrich (1821—85), tysk tonsättare, skrev särskilt kyrkliga verk, bl. a. oratoriet *Christus*.

Kielce [kjälse]. 1. Vojevodskap i s.ö. Polen. Bergigt med stora, föga bearbetade mineralrikedomar. Åkerbruk, boskapskötsel. — 2. Huvudstad i K. l., vid fl. Siłnica (bifl. till Nida). 69,000 inv. (1938). Gammal stad (från 900-t.) med många gamla byggnader. Järnbruk o. läderfabriker, marmorbrött. I närh. bly- o. järngruvor. Tillh. 1939—45 generalguvern. Polen.

1. Kielland [gäll-'], Kitty (1843—1914), norsk målarinna. Huvudsakl. realistiska landskap.

2. Kielland, Alexander (1849—1906), broder till K. K., norsk författare, den främste representanten för 50-talsrealismen i norsk litteratur. Bl. arb. *Noveller* (2 saml., 1879—80), romanen *Gartan* o. *Worse* (1880) o. samhällssatirerna *Arbejdsfolk* (1881), *Gift* (1883), *Sne* (1886), *Sankt Hans fest* (1887). (Se bild.)

Kielland [fjäll-] j., Thor, f. 1894, norsk konsthistoriker, direktör för Kunstindustrimuseet i Oslo sed. 1928. Arb. bl. a. om guldsmeds- o. möbelkonst.

Kielland [tjäll-'], Axel, f. 1907, norsk författare, som i skådespelt *Om ett folk vil leva* (1943) behandlat norrmännen under ockupationen. Äv. utg. äventyrsromanerna *Lev farligt* (1943, äv. filmat.) o. *Farlig smekmånad* (1945).

Kiellman-Göranson [tjäll-'], Julius Axel (1811—69), präst, författare. Utg. flera romaner dels under eget namn, dels under signaturerna *Nepomuk*, *Norna Gäst* m. fl.

Kien-ning, stad i s.ö. Kina, prov. Fukien, vid floden Min-kiang. 250,000 inv. Tehandel.

Kienthal [ki'n-'], by i n.v. Schweiz, kantonen Bern, bekant genom Tredje internationals kongress 1916.

Kiepert [ki-'], Heinrich (1818—99), tysk kartograf o. geograf, prof. i Berlin 1874. Utgav viktiga kartarbeten, varibland flera historiska (*Atlas antiquus*).

Kiepora [kje'po'ra], Jan, f. 1902, polsk operatör o. känd stjärna i en rad sångfilmer. 1936 g. m. filmskådespelerskan o. sångerskan Martha Eggerth.

Kierkegaard [kir'kegå'r], Sören (1813—55), dansk religionsfilosof. Jämsides med ett religiöst författarskap under eget namn (en saml. av *Opbyggelige Taler*) utgav K. i skönlitterär form under olika författarnamn en rad filosofisk-religiösa skrifter, i vilka han hänsynslöst bekämpade den mänskliga halvheten o. medel-

mättan o. i stället kräve en helguten religiös personlighet, obunden av den »officiella» kristendomen. Hans huvudarb. *Enten — eller* (1843) o. *Stadier paa Livets Vej* (1845) höra till danska litteraturens yppersta verk. K:s livsverk har behandlats i ett flertal skrifter av biskop T. Bolilin.

Kierman [tjær-'], Gustaf (1702—66), grosshandlare, politiker, led. av borgarståndet 1738—62, en av hattpartiets grundläggare, riktade sig hänsynslöst som politiker o. dömdes vid räfsten 1765 till livstids fängelse.

Ki'ev. 1. Förvaltningsområde i Ukraina. 30,800 kvkm, 3,750,000 inv. (1933). Genomflytes av Dnjepr. Åkerbruk, boskapskötsel, sockerbruk. — 2. Huvudstad i K. l. o. i sovjetrepub. Ukraina, vid Dnjepr. 846,000 inv. (1939). K. är Ukrainas kulturcentrum (vetenskapsakademi, univ., polytekn. institut, många högskolor m. m.). Stor handel (marknad jan.—febr.). Många kyrkor o. kloster. Sofiakatedralen (1020—37) med praktfulla mosaiker är en av Rysslands märkligaste. Petjerskijloster grundades 1050. Näst Novgorod är K. Rysslands äldsta stad. 998—1169 residens för ryska storfurstar, 1340—1668 tillhörande Litauen o. Polen, från 1687 Ryssland. — K. intogs 1920 av polackerna o. i okt. 1941 av tyskarna (svårt skadat). Ater-togs av ryssarna 6 nov. 1943.

Kifa, Kirurgiska Instrumentfabriks AB. Kifa, Sthlm, grundat 1911. Aktiekap. 550,000 kr. (1948). Vcrkst. dir. E. Dingsel.

Kige'lia, trädsläkte (fam. *Dignoniaceae*). *K. pinna'ta*, ett afrik. savannträd med stora, på långa skaft nedhängande, korvlikn. frukter.

Kihlbom, Asta, g. Gyllenberg, f. 1892/3 1892, filolog, docent i engelska i Uppsala 1926—30, därefter i Lund. K., som speciellt studerat eng. samhällsförhållanden, är sed. 1945 Svenska institutets repr. i England. Har bl. a. utg. *England av idag* (1938).

Kik, den i en kikkran vridbara, koniska avstängningsdetaljen. I öppet läge passar ett tvärhåll genom kikeu till in- o. utlopp i kranhuset, i stängt har kiken vridits så mycket (oftast 90°), att genomloppet spärrats.

Kikare, optiskt instrument, avsett att ge en förstord bild av avlägsna föremål, består av två el. flera linsel el. linsystem, inneslutna i ett inuti svärtat rör (stundom ett för vardera ögat), genom vilket man betraktar föremålet. Alltefter linsernas egenskaper o. sammanställning skiljer man mellan astronomisk tub (Kepplers kikare), terresterkikare, teaterkikare (Galileikikare) o. prismakikare (Zeisskikare).

Kikarsikte, riktmedel vid eldvapen, särsk. artilleripjäser, bestående av en enkelkikare med härkors, som vid vapnets inriktande inställes mot målet (riktpunkten).

Kikbär, namn på en gallbildning, som uppstår i grenspetsar hos enen o. utgöres av 3 förstorda, till formen något förändrade, tätt hoppliggande barr. Framkallas av en gallmygga, *Cecidomyia juniperina*, vars gulröda larv anträffas i kikkärets botten. Tidigare ett medel i folkmedicinen (mot kikkosta).

Kikhosta, en vanl. hos barn förekommande epidemisk infektionssjukdom. Den yttrar sig i en katarr i luftvägarna åtföljd av hosta, med karakteristiska kikkingsanfäll. Orsaken anses vara en stavformig bakterie. Omkr. 8 dagars inkubationstid. Förloppet kan vara mycket långdraget (veckor o. månader). Leder ytterst sällan till döden.

Kikärt, art av örtsläktet *Cicer*.

Kil. — 1. Fast kropp, på vilken två av sidorytorna bilda en täml. liten vinkel med varandra. Räknas sed. gammalt till de enkla maskinerna o. användes i allm. så, att den pressas el. slås in i fasta kroppar, som skola splittras. Knivar o.

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på Li.

yxor bygga på kilens princip. — 2. Järn- el. stålstav, som håller fast hjul el. remskiva på en axel genom att den är inpassad i två motstående spår (k i l s p å r) i axelns längdriktning.

Kil, 1. Kommun i n. Närke, Örebro l. (past.-adr. Närkes Kil); Örebro landsf.distr.. Östernärkes doms. 1,296 inv. (1947). Medeltidskyrka, ombyggd 1779—80. Romansk portal o. rester av 1200-talsmålning. — 2. Municipalsamhälle i s. Värmland, Stora Kils kommun. 1,124 inv. (1947). Viktig järnvägsknut. Kommunal mellanskola.

Kila, 1. Kommun i s. Södermanland, Södermani. l. (past.adr. Älberga gård); Jönåkers landsf.distr., Nyköpings doms. 1,738 inv. (1947). — 2. Kommun i s. Värmland, Värml. l.; Näs landsf.distr., Söderssylts doms. 1,270 inv. (1947). — 3. Kommun i ö. Västmanland, Västmanl. l. (past.adr. Sala); Sala landsf.distr., Västmanl. ö. doms. 1,278 inv. (1947).

Kilafors, industrisamhälle, knutpunkt mellan N. stambanan o. statsbanan från Söderhamn, Hanebo kommun, Gävlebs län. 393 inv. (1946). Sägverk.

Kilanda, kommun i v. Västergötland, Älvsb. l. (past.adr. Älvängen); Ale landsf.distr., Vättle, Ale o. Kullings doms. 419 inv. (1947).

Kilauaea, krater på vulkanen Mauna I, 0a på Hawaii, ca 15 kvkm, fylld av glödande lava med ständigt upprörd yta.

Kilbom, Karl, f. ⁸/₆ 1885, tidningsman o. politiker, red. för Folksket Dagblad 1924—36. Led. av AK 1922—24 o. 1929—44. Lämnade 1937 kommunistiska partiet o. återinträdde i det socialdemokratiska 1938. Stadsfullm. i Sthlm 1921—36.

Kildare [kilda⁰], grevskap i ö. Eire, prov. Leinster. 1,693 kvkm, 65,000 inv. (1943). Slättland med jordbruk o. boskapsskötsel. Huvudstad: Naas.

Kil'derik III, *merovingiska ättens siste konung* (742), avstattes 751 (el. 752) av Pippin den lille.

Kilfotometer, instrument för mätning av stjärnornas ljusstyrka. Ljuset försvagas genom att en glaskil med graderad tjocklek inskjutes i tubens synfält. Jfr Fotometer o. Gräkil.

Kil'ia, Donaus nordligaste mynningsarm.

Kilian, tysk konstnärsfamilj under 1500—1700-t., av vilken flera medl. som porträttörer (kopparsstickare) fått betydelse för sv. personhistoria. Mest känd är Lucas K. (1579—1637). Han var Tysklands förste verkliga reproduktionsgravör.

Kiliark', forngrek. befälhavare för 1,000 man.

Kiliasm' (av grek. *ki'lio*i, tusen), tron på det i Uppb. 20: 1 ff. omtalade tusenårsriket på jorden. Företräddes i gamla kyrkan särsk. av montanisterna o. i nyare tid av taboriter, anabaptister, adventister m. fl.

Kili'kien, dets. som Cilicien.

Kilimandja'ro, Afrikas högsta berg, i Tanganjikaterrioret. Har två glaciärklädda toppar, den högsta 6,010 m. Utsocknad vulkan.

Kilkenny' [-ni], 1. Grevsk. i s.ö. Eire, prov. Leinster. 2,072 kvkm, 68,000 inv. (1943). Bergigt; bördigt o. rikt på stenkol. — 2. Huvudstad i K. l, vid fl. Nore. 10,000 inv. (1936). Ståtligt slott o. stor katedral från 1200-t.

Killarney [kila'ni], stad i s.v. Eire, grevsk. Kerry. 5,600 inv. (1936). I närh. de tre för naturskönhet berömda Killarney-sjöarna.

Kille» ett kortspel, som spelas med särskilda kort (42 st.) av ålderdomlig typ, det högsta kallet »kuckug», det lägsta »kille» (harlekin), se bild.

Kill'ian, Gustav (1860—1921), tysk läkare, prof. i Freiburg 1892, i Berlin 1911, uppfunnaren metoden att medelst i luftvägarna

nedförda, upplysta rör direkt studera dessa (bronkoskopien).

Killing el. k i d, unge av getsläktet.

Kilmarnock [kilma'näck], stad i s.v. Skottland, grevsk. Ayr. 41,000 inv. (1946). Livlig industri.

Ki'lo [ki'- el. tji'-] (av grek. *ki'lio*i, tusen) betecknar i sammansättningar, att den följande sammansättningsdelen skall mångfaldigas 1,000 gånger, t. ex. kilogram = 1,000 gram. I tal-språk förkortning av *kilogram*.

Kilogram' (av grek. *ki'lio*i, tusen), off. förk. feg. l. Enhet för massa (vikt) = 1,000 gram = massan av internationella prototypen för kilogrammet i Paris. Grundenhet i mks-systemet (jfr cgs-systemet). — 2. I tekniska måttssystemet (kritiserad) grundenhet för kraft = den kraft, varmed massan 1 kg i lufttomt rum drages mot jorden. Förelagna ersättningar äro kilogramkraft o. kilopond (se d. o.).

Kilogramkalo'ri, äldre benämning på kilokalori. Jfr Kalori.

Kilogramkraft (ä. kallad kraf t kil o g r a m), förk. feg/, förelagen o. delvis använd ersättning för den tekniska kraftenheten kilogram (se d. o.) med samma definition, dock med förtydligande att ortens tyngdkraft gäller. Säsom bättre rekommenderas kilopond (se d. o.). För Stockholm gäller 1 kgf = 981,850 dyn.

Kilogramkraftmeter, förk. feg/m, förelagen ersättning för kilogrammeter med analog definition. Jfr Kilogramkraft o. Kilopondmeter.

Kilogrammeter, förk. kgm, i tekniska mått-systemet enhet för arbete: det som utträttas av kraften 1 kg utefer vägen 1 m (t. ex. lyftning av en vikt om 1 kg 1 m). Förelagna ersättningar äro kilogramkraftmeter o. kilopondmeter (se d. o.).

Kilohertz, officiell förkortning *kht*, 1,000 hertz (se d. o.).

Kilokalori', officiell förk. *kcal*, enhet för värmemängd = 1,000 cal. Jfr Kalori.

Kilometer (av grek. *ki'lio*i, tusen), officiell förk. fem, längdenhet om 1,000 m.

Kilopond, förk. *kp*, förelagen o. delvis använd ersättning för den tekniska kraftenheten kilogram (se d. o.) med samma definition, dock med förtydligande att tyngdkraften på normalort (se d. o.) gäller. Rekommenderades 1945 av representanter för vetenskap o. teknik ss. bättre än den lokala kraften kilograinkraft (se d. o.). 1 kp = 980665 dyn.

Kilopondmeter, förk. *kpm*, förelagen ersättning för kilogrammeter med analog definition. Jfr Kilopond o. Kilogramkraftmeter.

Kilowatt' (av grek. *ki'lio*i, tusen), officiell förk. *kW*, effektmått om 1,000 watt.

Kilowattimme, officiell förk. *kWh*, energimått motsvarande en effekttvckling om 1,000 watt under 1 timme. Jfr Joule.

Kilowattimmätare, instrument för registrering av energiförbrukningen i en elektrisk ledning. Består vanl. av en i ledningen inkopplad, med räkneverk försedd liten motor, vars varvtal automatiskt anpassar sig till effektförbrukningen. Jfr Wattimmätare.

Kilovolt' (av grek. *ki'lio*i, tusen), off. förk. *kV*, mått på elektrisk spänning, motsvarar 1,000 volt.

Kilovoltampere [-ampär], officiell förk. *kVA*, enhet för skenbar effekt om 1,000 voltampere, dvs. för produkten av effektivvärden på ström o. spänning vid växelström. Verkliga effekten erhålles i kW, om skenbara effekten i kVA multipliceras med effektfaktorn *cos tp*.

Kilpiano, Yrjö, f. 1892, finl. tonsättare, betydande roniansproduktUon, onkr. 400 nr, med egen o. nationell ton samt talrika verk för piano.

Kilrem el. k i l r e p, drivrem för kraftöverföring mellan roterande axlar, försedda med kilremsskivor, vilkas cylindriska ytor

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

ha kilformiga spår. Äv. remmen har snedställda sidoytor o. kilar därför in sig i spåret.

Kilsbergen, höjdräckning i n.v. Närke.

Kils härad, Värml. l., omfattar kommunerna Nedre Ullerud, Övre Tjuerud, Ransäter, Stora Kil o. Frykerud. 17.700 inv. (1947). Mellansysslens domsaga.

Kils kontrakt, Karlstads stift, Värml. l., omfattar 10 församlingar. Kontraktsprestens adr.: Karlstad.

Kilskrift, en av forntidens babylonier, assyrier m. fl. använd skrift, med av kilar o. kilvinklar bestående tecken. Den finnes bevarad på klippväggar, lertavlor m. m. Ex., se bild.

Kilt, kort, veckad kjol av rutigt («skotskt») tyg, ingår i skotska folkdräkten o. uniformen.

Kimåra (lat. *Chimaera*), i grek. myt. ett vidunder, som härjade i Lykien o. dödades av Bellerofon. En antik kimairaskulptur, se bild.

Kimberley [kimm' b'li], stad i Sydafrik. unionen, Kapprovinsen, vid gränsen till Oranjerfjstraten. 40.000 inv. (1936), därav 19.000 européer (1946). Uppstod i samband med upptäckten av diamantfälten 1867.

Kimberlirt, en breccieartad peridotit, moderbergart för de sydafrikanska diamanterna, t. ex. vid Kimberley.

Kimbr'er, dets. som cimbrer.

Kimme'rier el. cim m e r l e r, nomadfolk (n. om Svarta havet).

Kimon (lat. *Cimon*) (omkr. 510—449 f.Kr.), atensk fältherre o. statsman, son till Miltiades. Slog perserna till lands o. sjöss vid Evrymedon i Pamfylion (470).

Kimono [kimm'n], japanskt klädesplagg för både män, kvinnor o. barn, utgöres av en fotsid rök utan axelsömmar med vida ärmar o. skärp om livet (se bild).

forntida

Kimrök, dets. som sot, dvs. fint kolpulver; användes till målarfärg, tryckfärg m. m.

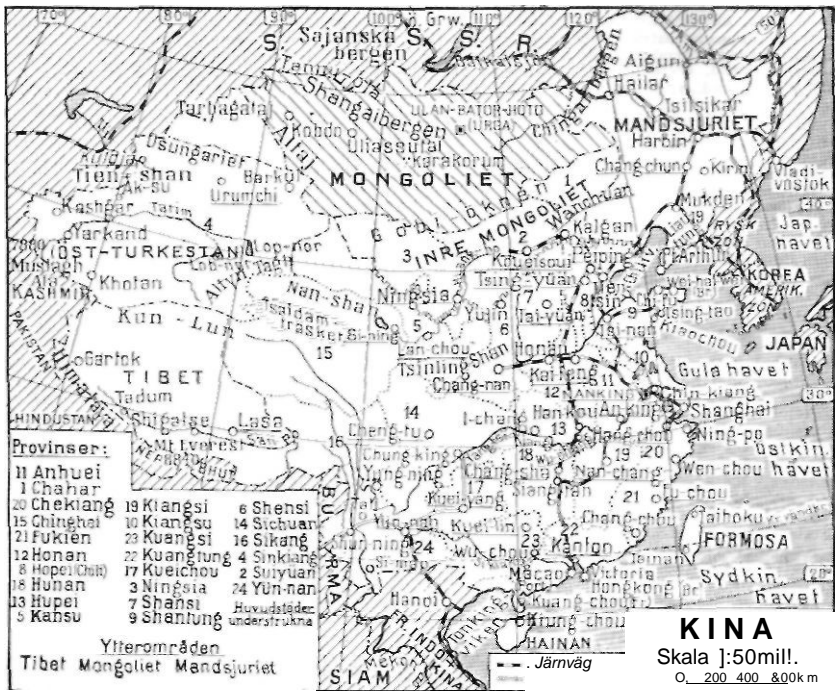
Kimstad, kommun i n. Östergötland, Östergöt. l.; Svinges landsf. distr., Bråbygdens o. Finspångs läns doms. 1.826 inv. (1947).

Kina, Ch u n g - H u a M i n - K u o [tsjong-], republik i ö. Asien, vid Stilla havet. Med biländerna Mandjuriet, Mongoliet, Tibet o. Öst-Turkestan el. Sinkiang omfattar K. 11.129.900 kvkm med 457 mill. inv. (1947). Egentliga K. (3.877.009 kvkm, 430 mill. inv., 1936), som omf. de 18 hist. provinserna jämte 7 nyttillkomna o. utgör den s.ö. delen, delas av bergskedjan Tsinling-shan i Nord- o. Syd-Kina, vilka äro varandra mycket olika. I n. K., som täckes av lössbildningar, utbreder sig i v. ett på stenkol rikt bergland, i ö. ett bördigt slättland, bildat av Huang-hos slamavlagringar. I ängst i ö. höjer sig Shantungens bergland. Syd-Kina genomdrages av bergskedjor från n.ö. till s.v. Dalarna täckas av röd sandsten o. lera; mest bekant är Sichuans »röda bäcken». De största floderna äro Yang-tsi-kiang o. Si-kiang. — K:s klimat är jämförelsevis kallt. Under vintern blåsa kalla o. torra vindar, under sommaren varma o. fuktiga. Oversvämningar o. torka förorsaka stundom svår missväxt. — *Befolkningen* utgöres övervägande av k i n e s e r, ett mongolfolk med gul hudfärg, flyktigt ansiktsform o. sneda ögon. — *Näringsg.*: Huvudnäring är jordbruket. Mest odlas ris, särsk. i s. K., säd,

spånads- o. oljeväxter, sockerrör, tobak, te samt vallmo för opiumberedning. Bergsbruket är betydligt i förh. till rikedom på mineraler, framför allt stenkol samt ädla metaller, järn, volfram, antimon, Tenn, svavel, grafit, salt, ädla stenar m. m. Hantverket, som i Kina står utomordentligt högt, har mer o. mer undanträngts av fabriksstillverkningen. Främst står siden-, bomulls- o. ylledindustrin. Moderna järnverk finnes, ävensom glasbruk, mek. verkstäder, vapen- o.

maskinfabriker. Utrikeshandeln går huvudsakl. över Shanghai. Den 1947 antagna demokratiska författningen har ännu ej omsatts i praktiken. Kina är alltjämt en på enpartisystemet byggd diktatur, i vilken högsta makten utövas av statsledaren, som kontrollerar de fem regeringsorganen: de exekutiva, lagstiftande, dömande, examinerande o. kontrollerande råden (*yiuan*). Nationalförsamlingen, ett forum för kuo-min-tang-partiet, har ytterst begränsat inflytande. Huvudstad: Nanking. *Hist.*: K., som urspr. omfattade landet omkr. fl. Huang-ho, framträdde redan i det 3:e årtusendet f.Kr. som ett patriarkaliskt kejsardöme med ett fredligt o. idogt, högt kultiverat folk. Bl. de historiskt kända härskarterna märkes först Chou-dynastierna (1122—249 f.Kr.); under dess tid sönder K. i fejdande feodalriker. Olika filosofiska o. religiösa riktningar söka råda bot på förfallet (konfucianism o. taoism). Under Han-dynastien (den äldre o. den yngre, 206 f.Kr.—omkr. 200 e.Kr.) uppfördes den kinesiska muren mot n.v. till försvar mot hunnerna. Från dess tid härrör ämbetsmanna- (mandarin-) väsendet, med examina som grund för befordran inom en starkt överorganiserad hierarki. K. vidgade sig nu över Centralasien, tidvis ända till Kaspiska havet, o. inledde (särsk. siden-)handeln med den rom. orienten. Under i:a årh. e.Kr. vann buddhismen insteg i K. Efter Han-dynastiens utgång räddade splittring till Tang-dynastiens tid (618—907 e.Kr.). Dess störste kejsare Tai-tsung (627—650) utsträckte åter väldet till Kaspiska havet. Senare inträdde upplösning; Tang-dynastiens väld begränsades till s. K., och i n. uppstod självständiga stater (Kin, S-kihia) under tungusisk el. tangutisk överhöghet. I s. och mell. K. övertog Sun-g-dynastiens regering (960—1280); där utvecklades (den efter residenstaten uppkallade) Hang-chou-kulturen, som även påverkade Japan. Emellertid erövrade mongolerna först områdena i n. o., därpå under Kublai-khan även s. K., där de upprättade Yti-dynastien (1280—1367), vars väld omfattade hela Östasien från Annam till Korea. Nu återställdes förbindelserna med Västerlandet (venetianaren Marco Polos resor i Asien i slutet av 1200-t.; begynnande, men snart åter utslucknad katolsk mission i K.). Vid mitten av 1300-t. spräddes dock Timur-lenks rike vägen västerut. Under Ming-dynastien (1368—1643) öppnades sjöledes av portugiserna åter för bindeisen med Västerlandet, o. jesuiterna återupptog den katolska missionen. Mandjuerna, ett krigarfolk, som inkallats till rikets försvar, grundade därpå Tsin-g-dynastien (1644—1912), under vilken Kina återtog sin territoriella utsträckning under Yuan-dynastien. Goda härskare styrde nu riket en tid framåt. Landet hem-söktes under 1800-t. av inre slitningar (Tai-ping-upproret 1851—65) o. yttre krig (mot Frankrike o. England 1856—61). Missionsfrihet infördes. Europeiska makter tilltvungade sig landavträdelser. Sälunda erhöill England 1842 Hongkong o. 1886 Burma, Frankrike 1883 Annam o. Japan 1895 (genom freden i Shimonoseki) Formosa. 1898 bortförpackades ytterligare flera områden, däribland Liao-tunghalvön till Ryssland o. Kiaochou till Tyskland. Flyktigorna

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

framkallade i K. en hätskhet mot alla främlingar, vilken år 1900 urpladdade sig i en rad övergrepp mot européerna (Boxarupproret). K. kom emellertid endast i starkare beroende av stormakterna. Efter Rysk-japanska kriget 1904—05 avskildes definitivt Mandsjuriet o. Korea från K. Från 1912 råder en republikansk ordning. Under tiden 1912—15 var den kraftfulle Yuan Shi-kai president, men störtades, då han sökte återupprätta kejsarödet. Under Första världskr. sökte japanerna bliva landets förmyndare. Det förra läget återställdes visserligen i huvudsak på Washingtonkonferensen (nov. 1921—febr. 1922), men K. drabbades kort därefter av en upplösning, som ställde landet utan centralmyndighet. Under 1925 uppblussade främlingsfientligheten ånyo våldsamt. Från hösten 1926 vann den radikala Kantonregeringen stora framgångar o. utsträckte sitt våld över hela Syd- o. Central-Kina. 1927 splittrades den radikala riktningen emellertid i en moderatere o. en mera extrem grupp. Shanghai erövrades av Chiang Kai-sheks arméer mars 1927, o. juni 1928 behärskade dessa hela Kina, sedan Mandsjuriets nye guvernör Chang Hue-liang, Chang Tso-lins son o. efterträdare, anslutit det till det enade Kina, vars huvudstad blev Nanking. Redan sommaren 1927 hade Chiang frigjort sig från det ryska inflytandet. Då Chang Hue-liang motarbetade japanernas penetration av Mandsjuriet, där de förvärvat stort ekonom. inflytande under Chang Tso-lins guvernörstid, gav detta anledn. till en japansk aktion mot Mandsjuriet (jfr Japan). Inrikespolitiskt strävade Chiang Kai-shek främst att konsolidera Nankingreg:s maktställning. 1935 krossade han kommunisternas inflytande i prov. Kiangsi, varvid deras arméer emellertid lyckas

des undkomma västerut, o. 1936 den separatistiska rörelsen i de sydkinesiska prov. Kwantung o. Kwangsi. Under första halvåret 1937 uppgåvo de kommunistiska arméerna mer o. mer sin kamp mot Chiang Kai-shek o. införlivades med dennes armé. Ett annat Kina tycktes nära, då en kinesisk-jap. sammanstötning juli 1937 nära Peiping blev inledningen till det aug. 1945 avslutade kriget mellan Kina o. Japan. Japanerna erövrade Shanghai i nov. o. Nanking i dec. 1937. Nov. s. å. flyttade Chiang Kai-shek regerings sätet till Chung-king i prov. Sichuan, varifrån han med växlande framgång ledde motståndet mot japanerna. Storbritannien o. För. Stat. avstodo genom ett fördrag med Kina 1943 från de internationella koncessionerna samt utövändet av exterritorialrätten, som bestått sed. 1843. 13 sept. 1943 valdes Chiang Kai-shek till landets president efter Yu Sen (1932—43). Genom Japans kapitulation i Andra världskr. aug. 1945 befriades K. från japanerna, o. de av Japan tidigare ockuperade områdena kommo dels under kinesisk o. dels under rysk kontroll i enlighet med ett ryskt-kinesiskt fördrag av i⁹/₁₆ 1945. Utvecklingen efter kriget har präglats av Chiang Kai-sheks förnyade ansträngningar att krossa kommunisterna, vilket ytterligare försämrar Kinas redan förut prekära ekonomiska o. sociala förhållanden. För. Stat:s medlingsförsök ha misslyckats o. strider pågingo ännu 1948. Juni 1948 var större delen av Mandsjuriet i kommunisternas händer. S. därom utkämpades svåra strider längs en frontlinje från Hankou

vid fl. Yang-tsi-kiang till kusten omedelbart n. om Nanking. K. är ständig medl. av FN:s säkerhetsråd o. förvaltningsrådet o. var 1946—48 medl. av ekon. och soc. rådet.

Kina, kungl. lustslott i Drottningholms park,

Ord, söm saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

uppfördes i sitt nuv. skick under 1760-t. efter C. P. Adelerantz' ritningar. Interiörer av J. B. Rehn med dek.måln. av Pasch. Bland samtida

rokokoanläggningar i kinesiserande stil hör Kina till de mest utsökta. Huvudbyggnaden, se bild. Trädgård komp. av Adelerantz.

Kinaalkaloider, ett antal i kinabark ingående alkaloider, bl. a. kinin o. cinkonin.

Kinabark, drog, som utgöres av den lufttorkade barken av flera *Cinchotia-axtt*.

Kinagräs, art av växtsläktet *Boehmeria*.

Kinberg, Olof, f. ²³/9 1873, psykiatriker, profs namn 1921, överläkare vid Långbro sjukhus 1908—27, lärare i rättspsykiatri vid Karol. inst. 1920—39. Talrika arb. om brottslighet o. sinnessjukdom samt om sinnessjukas straffrättsliga behandling.

Kincardine [kinka'diu] el. The Mearns, grevsk. i n.ö. Skottland, vid Nordsjön. 992 kvkni, 28.000 inv. (1946). I d. den fruktbara slätten How of Mearns. Jordbruk o. fiske. Huvudstad: Stonehaven.

Kinok [tjink], Hans (1865—1926), norsk författare. Berättelser, skådespel o. essäer med motiv från renessansens Italien (bl. a. biografier över Pietro Aretino o. Machiavelli) o. från norskt allmogeliv (bl. a. romanen *Sneskavlen brast*, 1918—20).

Kind, gammalt nord. ord för ätt, släkt; ingår i flera ortnamn (Kinda, Hanekind).

Kinda härad, Östergöt. l., omfattar kommunerna Vårdnäs, Tjärstad, Kättilstad, Hägerstad, Oppeby, Hycklinge, Horn, Västra Eneby, Kisa o. Tiderrum. 15.725 inv. (1947). Kinda o. Ydre domsaga.

Kinda kanal i Östergötland, förbinder Åsunden m. fl. sjöar med Roxen o. Göta kanal. 80 km, 15 slussar. Byggt 1856—71.

Kinda och Ydre domsaga, Östergöt. l., utgör ett tingslag o. omfattar Kinda o. Ydre härad. 22,243 inv. (1947). Tingsställe i Kisa. Domarens adr.: Kisa.

Kindergarten, ty., barnträdgård (se d. o.). Kindpansrade fiskar, *Scelopora'rei*, grupp bland benfiskarna med en egendomlig avvikande kraniebyggnad, varigenom kinderna bli hårda. Hit hör bl. a. kungsfiskar o. simpor.

Kindpåsngagare, dets. som goffrar.

Kinds härad, Älvsb. l., omfattar kommunerna Ijushult, Hillarcd, Sexdrega, Roasjö, Redslared, Svenljunga, Ullasjö, Örsås, Revesjö, Holsljunga, Mjöback, Alvsereg, Mårdaklev, Kalv, Östra Frölunda, Häcksvik, Sjötofta, Ambjörarp, Mossebo, Tranemo, Nittorp, Ljungsarp, Ölsremma, Dalstorp, Hulared, S. Åsarp, Månst. Långhem, Daunike, Tvärred, Marback, Finnekumla, S. Särn, Gällstad o. Grönahög. 28.532 inv. (1947). Kinds o. Redvägs domsaga.

Kinds kontrakt, Göteborgs stift, Älvsb. l., omfattar 35 församlingar. Kontraktsprestens adr.: Tranemo.

Kinds kontrakt, Linköpings stift, Östergöt. l., omfattar 9 församlingar. Kontraktsprestens adr.: Kättilstad.

Kinds och Redvägs domsaga, Älvsb. l., utgör ett tingslag o. omfattar Kinds o. Redvägs härad med tingsställen i Svenljunga o. Ulricehamn. 36,289 inv. (1947). Domarens adr.: Ulricehamn.

Kinemati'k [tji-] (av grek. *kinema*, rörelse), den del av mekaniken, som sysselsätter sig med rörelsens beskrivning som ett förlöpp i tid o. rum utan hänsyn till rörelsens orsaker.

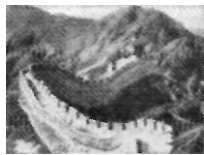
Kinematograf [tji-] (av grek. *kinema*, rörelse, o. *grafein*, skriva), en av bröderna A. o. G. Lyumiére 1895 upfunnen apparat för uppbyggnad o. projektion av rörliga, »levande» bilder.

Kinematografi' [fji-], konsten att medelst fotografiskt upptagna seriebilder återgeva ett föremåls rörelser. — På grund av ögats s. k. persistens, dvs. dess egenskap att kvarhålla ett ljusinttryck ett ögonblick efter det orsaken till detsamma upphört, bli mycket korta mörka avbrott vid projektion av en bild på en vid skärm icke märkbara. Om därför en bildserie, som i tidsföljd återger olika faser av en rörelse, medelst en särskild projektionsapparat, kinoprojektor, i hastig följd projiceras på den vita skärmen, får åskådaren förmimelsen av en fortlöpande rörlig bild. Förutom projektingen omfattar kinematografien äv. seriebildernas uppbyggnad, vilken sker på långa filmband medelst en särskild uppbyggnadsapparat, kinokamera. Jfr Film, Kinokamera o. Ijudfilm.

Kineseri', efterbildning av kinesisk stil; överdriven förkärlek för detaljer.

Kinesiska muren, en nu förfallen försvarsmur utefter det egentliga Kinas n. gräns, från

staden Su-chou i v. prov. Kansu till Liao-tungviken. Totalängd omkr. 4.000 km. Den började antagl. uppföras redan före 300 e.Kr. men förskriver sig huvudsakl. från J400-t. Höjden o. den undre bredden äro ungefär 8 m, den övre tjockleken högst 6 m. Del av muren, se bild.

Kinesiska sjön, havet närmast ö. och s. om Kina; delas i Gula havet, Östkinesiska havet o. Syd kinesiska havet.

Kinesisk och japansk konst, se plansch d nästa sida.

Kinesjma', stad i mell. Ryssland, förvaltningsomr. Ivanovo, vid Volga. 75.000 inv. (1939). Textil-, pappers- o. kemisk industri.

Kinestesi' [tji-] (av grek. *kinesis*, rörelse, o. *ä-istesis*, förmimelse), förmågan att uppfatta rörelse, särsk. lemmarnas. Denna uppfattning förmedlas bl. a. av de i musklerna o. senorna ändande kääselnerverna.

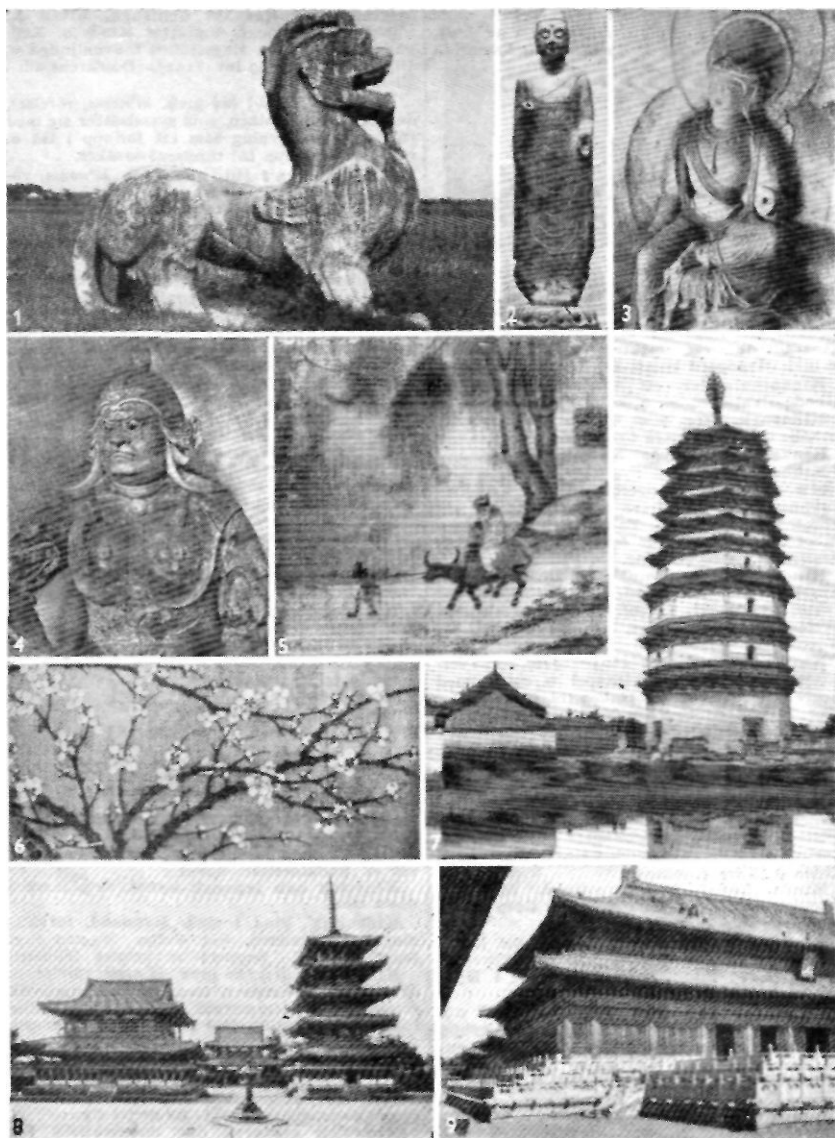
Kineti'k [tji-] (av grek. *kinesis*, rörelse), den del av dynamiken, som avhandlar massors inbördes rörelse o. kraftverknigar enbart på grund av trögheten. Adj.: kinetisk.

Kinetisk gasteori, den matematiska behandlingen av gasers egenskaper på grundval av uppfattningen, att en gas består av vägbara molekyler i hastig, oregelbunden inbördes rörelse.

King, Mackenzie, f. 1874, kanad. polit. Arbetsminister 1909—n, ledare för det liberala partiet efter Iaurier 1919. Premierminister 1921—30 o. sed. 1935. K. verkade under Andra världskr. kraftigt för stöd åt Storbritannien.

King, Ernest, f. 1878, amerik. amiral, chef för flottan 1941—45. 1942 niel. av de allierades generalstab i Washington samt i mars s. å. chef för sjökrigsoperationerna med de mest vidsträckt befogenheter en amerik. amiral någonsin haft. Utn. 1944 till Fleet Admiral.

Ord, som saknas på K, torde sök; s på C el. (för ryska ord) på H.

Kinesisk och japansk konst

1. Väktardjur vid kejsar Ch'i Wu Ti's grav (död 493), Tanyang (Kina). 2. Buddha, kolossalstaty av marmor, dat. 585. 3. Bodhisattva, Tien-lung Shan, Tang-dynastien. 4. Världsväktare (detalj), målat lergods, omkr. 750, Nära (Japan). 5. Li T'ang: »Hemfärd från en byfest om våren». Sung-dynastien (Kina), Boston. 6. Wang Yen-sou: Plommonträd (detalj). Sung-dynastien (Kina), Washington. 7. Pagod i Cheng-ting-fu. Sung-dynastien. 8. Gyllene hallen o. pagod i Nära (Japan). 9. Stora fronthallen — 70 m bred — (detalj) i de kejsarliga förfädrens tempel, Peiping.

Kinesisk o. japansk konst. Den kinesiska I byggnadskonsten, skulpturen o. måleriet som konsten, som kan ledas tillbaka till omkr. 2000 I inom konstslöjden. Den jap. konsten inspirera- f .Kr., lever ännu kvar o. kan därför betecknas ; des av Kina o. nådde Japan över Korea först på som den äldsta av nu existerande konstkulturer 500-t. e.Kr. Buddhismens tidlöshet o. vecka I världen. Den är också en av de mest själv- 1 stämning kunde i Japan utbytas mot en kärvt ständiga med utpräglad känsla för det monu- ' realistisk stil med motiv från inbördeskrigen, mentala, det förändrigade samt det tekniskt I De äldre epokenas konst är bättre bevarad i äkta o. raffinerade. Den har nått lika högt inom | Japan än i Kina.

King-Charles hund [-ts]a'ls-J, en liten, långhårig damhund. Ögonen mycket stora, med ofantliga svarta pupiller. Dvärgform av spaniel.

King-chou-fu [-tsjofo], stad i ö. Kina, prov. Hupei. Omkr. 100,000 inv. Sv. missionsstation.

Kin'gia, växtsläkte (fam. *Liliaceae*). Enda art *K. australis* (v. Australien), ett intill 9 m högt träd med kantig stam o. en samling gräslika blad i toppen.

Kingisep', före 1922 benämnt J a m b u r g, stad i v. Byssland, förvaltningsomr. Leningrad, vid fl. Iuga på gränsen till Estland, 3,500 inv. Förr fästning, bekant från rysk-svenska krigen.

Kinglake [king'le:k], Alexander William (1809—91), eng. politiker, historiker, bekant bl. a. för ett talangfullt men ensidigt arb. om Krimkriget.

King'o, Thomas (1634—1703), dansk biskop, framstående psalmdiktare.

Kings kod, randig bomullssammet, användes till arbetskläder.

King's County [ka'nti], äldre namn på grevskapet Offaly, Eire.

Kingsley [king'sli], Charles (1819—75), eng. författare o. föreläsare; mest bekant är hans kulturhist. roman *Hypatia or new foes with an old face* (1853; Hypatia eller nu som fordom, 1855), som skildrar striden mellan den döende antiken o. kristendomen.

Kingsley Wood [king'sl' °odd], sir Howard (1876—1943), eng. politiker. Tjrsr. advokat; konserv. led. av underhuset fr. 1918, tillhörde fr. 1931 regeringen som post- hälsovårds- el. flygminister o. var fr. maj 1940 finansminister. Lord Privy Seal 1940—42.

King's Lynn [-linn], stad i ö. England, grevsk. Norfolk. 20,000 inv. Stor hamn.

King's Norton and Northfield [-nät'°n send nä'pfi:ld], industridistrikt i mell. England, utanför Birmingham, delvis inkorporerat i detta.

Kingston [king'st'n], 1. Huvudstad på Jamaica, s. kusten. 109,000 inv. (1943)—Starkt befäst hamn. Livlig handel o. sjöfart. — 2. Stad i staten New York, För. Stat. 28,000 inv. (1940). Sjöfart o. betyd. industri. — 3. Stad i prov. Ontario, Canada. 23,000 inv. (1941). Krigsskola (Royal Military College).

Kingston upon Hull [king'st'n °pänn' hall], fullständiga namnet på Hull.

Kingston upon Thames [king'st'n °pänn' te'ms], huvudstad i grevsk. Surrey, England, s. v. om London. 40,000 inv. Kvarn- o. bryggeriindustri. — Fordom residens- o. kröningsstad för de engelskachsiska konungarna.

King-te-chen [-tjen], stad i ö. Kina, prov. Kiangsi. 10,000 inv. Sed. 600-t. huvudort för porlinsstillv. i Kina.

Kinhydron [tjinhidrån], en förening av bensokinon o. hydrokinon. I vattenlösning återbildas dessa båda ämnena o. stå där i jämvikt med väte av ytterst lågt tryck. Detta utnyttjas för mätning av vätejonkoncentrationer med s. k. k i n h y d r o n e l e k t r o d. Jfr Kinoner o. Vätejonexponent.

Kinidi'n, alkaloid i kinabark, användes vid vissa former av arytm i pulsen.

Kini'n [tji-], den viktigaste alkaloiden i kinabark, inom medicinen vanl. i form av klorid el. sulfat. Dessa äro kristalliniska, ofärgade, starkt beska salter. Kinin är ett överlägset medel mot frossa (malaria). Användes tidigare som allmänt febermedel.

Kink. *Sjöv.* På tågvirke el. wire uppkommen knöl, som hindrar dess löpande genom block el. dyl.

Kinna, köping (fr. 1947) i s. v. Västergötland, Älvsb. l.; Kinna landsf. distr., Marks doms. 4,5gr inv. (1947). Ylle-, bomulls- o. trikäindustri. Samrealskola.

Kinna kontrakt, Skara stift, Skarab. l., omfattar 23 församlingar. Kontraktsprostens adr.: Forshem.

Kinnared, kommun i mell. Halland, Hall. l.; Oskarströms landsf. distr., Hall. s. doms. 625 inv. (1947).

Kinnarumma, kommun i s. v. Västergötland, Älvsb. l. (past.adr. Fritsla); Kinna landsf. distr., Marks doms. 2,947 inv. (1947).

Kinnef järdings härad, Skarab. l., omfattar kommunerna Hovby, N. Härene, Hasslösa, Lindärva, Sävere, Hangelösa, Skeby, Källby, Broby, Ova, Skälvum o. Husaby. 6,387 inv. (1947). Kinnef järdings, Kinne o. Källands doms.

Kinnef järdings, Kinne och Källands domsaga, Skarab. l., utgör ett tingslag o. omfattar Kinnefjärdings, Kinne o. Källands härad med tingsställe i Lidköping. 29,799 inv. (1947). Domarens adr.: Lidköping.

Kinne härad, Skarab. l., omfattar kommunerna Västerplana, Medelplana, Österplana, Kestad, Kinne-Kleva, Sil, Kinne-Vedum, Fulösa, Forshem, Bredsäter, Lugnas, Holmestad, Götene, Vättilösa o. Ledsjö. 12,061 inv. (1947). Kinnefjärdings, Kinne o. Källands domsaga.

Kinne-Kleva, kommun i n. v. Västergötland, Skarab. l. (past.adr. Götene); Kinne landsf. distr., Kinnefjärdings, Kinne o. Källands doms. 541 inv. (1947). Skifferoljeverk, tillhörigt Marinen.

Kinneulle, berg i n. Västergötland, vid Väneren. 307 m ö. h., längd 14 km, största bredd 7 km. Består av sandsten o. olika kalk- o. skifferlager, ur vilka sistnämnda olja utvinnes. Tillh. sed. 1943 Sv. Skifferolje AB. Berömt för sin naturskönhet.

Kinnevalds härad, Kronob. l., omfattar kommunerna Almundsryd, Urshult, Jät, Kalvsvik, Tävelsås, Dänningelanda, del av Skatelöv, Vederslöv, Oja, Bergunda o. Ojaby. 14,506 inv. (1947). Mellersta Värends domsaga.

Kinnevalds-Norrvidinge kontrakt, Växjö stift, Kronob. l., omfattar 18 församlingar. Kontraktsprostens adr.: Växjö.

Kinneved, kommun i ö. Västergötland, Skarab. l. (past.adr. Kinnarp); Vartofta landsf. distr., Vartofta o. Frökinds doms. 991 inv. (1947).

Kinne-Vedum, kommun i n. v. Västergötland, Skarab. l. (past.adr. Forshem); Kinne landsf. distr., Kinnefjärdings, Kinne o. Källands doms. 610 inv. (1947).

Kinneviken, vik av Väneren, v. om Kinneulle. I K. utfaller Lidan.

Kinnkedja (av ty. *Kinn*, haka), kedja, tillhörande kändarets stångbetsel, som löper mellan dettas sidstånger under hästens haka.

Kino [tji-], gemensamt namn för intorkad saft ur stammar av ett flertal trädarter. *Coccoloba uvifera* (fam. *Polygonaceae*) lämnar västindisk kino, *Pterocarpus marsupium* (fam. *Leguminosae*) malabarkino, *P. erinaceus* afrikansk kino, *Butea frondosa* (fam. *Leguminosae*) bengalisk kino, *Eucalyptus-artei* (fam. *Myrtaceae*) australisk el. botanybay-kino osv. Användes bl. a. till färgning o. som garvmedel.

Kinokamera [tji-] el. filmkamera, fotografisk kamera för upptagning av kinematografiska bilder. Kinokameran är så konstruerad, att filmbandet ryclivis frammatas i bildplanet (18 x 24 mm) ett stycke motsvarande bildhöjden o. exponeras under det moment det är i vila. Upptagningshastigheten är i regel 16—25 bilder per sekund. För frammatningen är filmbandet i kanterna försett med en perforering, som passar till kinokamerans mekanism. Jfr Smalfilm o. Tjitrarapidupptagning.

Ord, som saknas på K, torde söki s på C el. (för ryska ord) på H.

Kinol'n [tji-], C_9H_8 , kemisk förening, som innehåller en bensol- o. en pyridinkärna med två gemensamma kolatomer. Färglös vätska med behaglig lukt. Bildas vid torredestillation av vissa organiska ämnen, bl. a. kinabark (därav namnet), o. ingår i stenkolstjära. — Isokinolin har kvävetomen på annat ställe i ringen; färglösa kristaller med angenäm lukt. Olika kinolinderivat ingår i vissa alkaloider, färgämnen ni. m.

Kinoner [tjinän'n], en grupp organiska föreningar, där två väteatomer i bensolkärnan ersatts av två syreatomer (i orto-cl., viktigast, para-ställning), t. ex. (para-)bensokinon el. vanlig kinon, $O = C_6H_4 = O$. Den bildas vid oxidation av anilin o. hydrokinon; utgör gula kristaller ined jodliknande lukt o. användes till garvning. Jfr Kinhydron, Antrakinon o. Naftokinon. — Den binoida gruppen, $= C_6H_4 =$, ingår i många färgämnen.

Kinoprojektör [IJI-], »biografapparat», projektiionsapparat, med vilken kinematografiska bilder visas på den »vita duken». Jfr Ljudfilm.

Kinosol [tjinäsäl], ett antiseptiskt medel med stor användning till gurgelvattnet.

Kinross', 1. Grevskap i mell. Skottland. 212 kvkm, 7,700 inv. (1946). — 2. Huvudstad i K. 1, 2,500 inv.

Ki'os el. Chios, grek. ö i Egeiska havet, utanför Smyrna. 858 kvkm, 33,000 inv. (1938). Produktion av vin, fikon o. mastix. Före 1923 turkisk.

Kiosk [tjåsk' el. kiåsk'] (av turk.), lusthus i österländsk stil (Turkiska kiosken på Haga); liten byggnad för försäljning av tidningar, läskedrycker, för telefonering m. m.

Kip. Sjöf. Urtagning på däckvart m. m. för inläggande av rep el. wire.

Kip'ling, Rudyard (1865—1936), eng. författare, nobelpristagare 1907. Som reporter genomreste K. flera gånger Indien, vars originella skildraren han blev. Det klassiska verket *The jungle book* (2 bd, 1894—95; Djungelboken, 1896) följdes bl. a. av romanen *Kim* (1901; sv. övers. s. å.) samt en rad betydande diktsamlingar (*The seven seas*, 1896; På sjö hav, 1918). Helst skildrar han barn o. enkla vildmarks-människor samt förhållanden handlingskraften o. oegennyttan. Hans älskingsform var den korta novellen (*Plain tales from the hills*, 2 saml., 1887—90; Högländsbilder från Hindostan, 1891). K. framträdde äv. som målsman för britt. imperialism. Postumt har utgivits självbiografien *Something about myself* (1937).

Kiplingeberg, gods i Uppland. Bälinge kommun, Upps. l., jämte Bemersberg sed. 1790 fideikommiss inom ätten von Engeström. 2,550 har (varav Bemersberg 1,350).

Kip'nis, Aleksandr, f. 1891, ukrainsk operasångare (bas) o. framstående romansångare, sed. 1939 vid Metropolitan Opera. Gästade Sthlm 1936.

Kipphyvel, dets. som shapingsmaskin.

Kipps apparat, en på laboratorier mycket använd gasutvecklingsapparat.

Kiprenskij, Orest Adamovltj (1783—1836), rysk målare. Porträtt.

Kipskänkning, å segelfartyg mindre kätting, med vilken ett ankare hissas upp i bogen.

Kiptjak' (Kaptsjak), turk. folkstam i Centralasien; under medeltiden även namnet på ett stort mongoliskt rike i s. Ryssland.

Kirohhoff [kirtj'-], Gustav Robert

(1824—87), tysk fysiker, prof. i Heidelberg 1854, i Berlin 1875. K. lade grunden till den moderna teorin för värmestrålning o. (tills. m. Burisen) spektralanalysen (*Untersuchungen über das Sonnenspektrum*, v. e uppl., 1866—74). (Se bild).

Kirgi'ser, mongolisk nomadstam i mell. Asien. Omkr. 5 mill. Boskapskötare.

Kirgisistan', före 1925 Karakirgis-området, till SSSR ansluten republik i ryska Centralasien. 196,740 kvkm, 15 mill. inv. (1939), varav 65 % kirgiser, 12 % ryssar, 11 % usbeker o. 6 % ukrainare. Bergland med fastlandsklimat o. låg nederbörd. Huvudnärings: boskapskötsel (hästar, nötkreatur, får, getter, svin, kameler o. jordbruk (vete). Huvudstad: Frunse. — K. tillhörde 1924—36 RSFSH..

Kirgissstämpan, stäppområde i v. Sibirien, n. om Turan. Omkr. 1,780,000 kvkm.

Kiril', namn på några ryska kyrkomän, bl. a. K. från Tu'rov (1130—82), en berömd predikant o. författare, samt K. från Bjeloo'sero (1337—1427), grundare av ett berömt kloster vid staden Kirillo v, förvaltningsomr. Leningrad.

Kiril' (Cyril) Vladimirovitj (1876—1938), rysk storfurst, sonson till Alexander II. Efter mordet på tsarfamiljen pretendent på Rysslands tron.

Kiril' el. Kyrill (1895—1945), prins av Bulgarien, son till Ferdinand I, broder till Boris III, övertog efter hans död ledningen av regentrådet för konung Simeon sept. 1943. Av gick sept. 1944 o. togs efter ryssarnas inryckning i Bulgarien i fångsligt förvar. Avrättad.

Kiri'n, prov. i ö. Mandshuriet. 270,000 kvkm, 5,122,000 inv. (1947). Huvudstad: Kirin (139,000 inv., 1939). Strategiskt betydelsefullt. Handel.

Kiriu, stad i Japan, n.v. om Tokio. 76,000 inv. (1935). Uråldrig sidenfabrikation.

Kirk, Hans, f. 1898, dansk författare, litteraturkritiker i Arbejderbladet 1932—41, i Land og Folk sed. 1945. Bl. Ks romaner, som uppstått arbetarrörelsens problem till behandling, märkas *Fiskerne* (1928), *Daagtejerne* (1936) o. *De nye Tider* (1939). Under tyska ockupationen i koncentrationsläger 1941—43.

Kirkcaldy [k'käl'di], hamnstad i ö. Skottland, grevsk. Fife, vid Forthviken, mitt emot Edinburgh. 47,000 inv. (1946). Mycket livlig handel o. industri.

Kirkcudbright [k'k'o'bri] el. East Gallo-way a. y. 1. Grevskap i s. Skottland, vid Solway Firth. 2,328 kvkm, 30,000 inv. (1946). Skogslöst bergland. Boskapskötsel o. fiske. — 2. Huvudstad i K. 1. Utmärkt hamn. 2,300 inv.

Kir'ke (lat. *Cir'ce*), i grek. myt. en skön trollkvinna, hos vilken Odyssevs stannade ett år under hemfärden från Tröja. — Bildligt: förförisk kvinna.

Kirkenes, fabriksort i n.ö. Norge, Finnmark fylke. 3,300 inv. Utskeppning av järnmalm. Besattes av tysarna juli 1940 o. blev under de tysk-ryska striderna ödelagt.

Kirkholm, liten stad i Lettland, vid Duna, bekant genom Karl IX:s nederlag där mot polackerna 1605.

Kirk-Kilisse' (>de 40 kyrkornas stad»), stad i Turkiet, ö. om Adrianopel. 17,000 inv. Handel med vin, smör o. ost. — Okt. 1912 segrede bulgarerna över turkarna vid K.

Kirkuk el. Kerku'k, stad i n. Irak. 24,000 inv. (1935). Handelscentrum; järnvägsförb. med Bagdad; oljeprod. 3.6 mill. ton (1935), rördledn. till Haifa i Palestina o. Tripolis i Syrien. I närh. enl. sägnen profeten Daniels grav.

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

Kirkwall [ka'k⁰äl], huvudstad på Orkney-öarna, belägen på Mainland, 4.000 inv. S:t Magnuskatredalen grundades 1137 till ära för de nordiska sjöfararnas främsta helgon. Fiskeri. Under Första o. Andra världskr. undersökningsstation för neutrala fartyg.

Kirma'n el. Kerma'n, stad i ö. Iran. 50.000 inv. (1942). Utgångspunkt för flera karavanvägar. Tillv. av mattor o. schalar.

Kirmansja'h, stad i v. Iran, vid karavanvägen mellan Teheran o. Bagdad. 89.000 inv. (1942). Betyd, handel.

Kiogra'f [tji-] (av grek. *keir*, hand, o. *gra'fein*, skriva), handskrift. — Kiogra'fisk, handskriften.

Kiolog [tjirälä'g] (av grek. *keir*, hand, o. *logos*, lära), den som känner el. begagnar fingerspråk. — Kiolog'i, läran om fingerspråk.

Kiromanti' [tji-] (av grek. *keir*, hand, o. *mantéa*, spådom), konsten att spä i händerna.

Kioprakti'k [tji-], dets. som chiopraktik. K'Frov, Sergej M. (1886—1934), sovjetrisk politiker. 1926 partisekr. o. i realiteten diktator i Leningrad. Ansågs designerad till Stalins efterträdare. Mördades.

Ki'rov. 1. Förvaltningsområde i RSFSR, mell. Ryssland, kring fl. Vjatka. 122.000 kvkm, 2,2 mill. inv. (1939). Fosforitfyndigheter. — 2. Till r934 Vjatk a huvudstad i K. 1, mell. Ryssland, vid fl. Vjatka. 143.000 inv. (1939).

Kirovabad [-batf], före 1924 Jelisavet'p o l, 1929—35 G a n d s j a, stad i Aserbajdsjan (f. d. huvudstad), vid floden Gandzja. 99.000 inv. (1939). Textil- o. maskinindustri.

Kirovograd [-grätt']. 1. Förvaltningsområde i mell. Ukraina. 22.900 kvkm, 1,3 mill. inv. (939). — 2. Till 1924 Jelisavet'grad, 1924—34 Sinovjevsk, 1934—39 Kirovo, huvudstad i K. 1. roo.ooo inv. (1939). Maskinindustri m. m.

K'rovsk, före T934 Habinogorsk, stad i förvaltningsområdet Murmansk, RSFSR, n.v. Ryssland, vid Murmanskanbanan. 35.000 inv. I närheten koppar- o. nickelfyndigheter. Stor fosfatfabrik.

Kirsob/wasser, ett slags tyskt brännvin, berett av krossade, jästa körsbär.

Kirskäl, art av örtsläktet *Aegopodium*. Kir'nna, från »J 1948 stad i Torneå lappmark, Junkasjärvi kommun, Norrb. 1. 10.435 inv. (947). K. är Sveriges (o. världens) till arealen största stadskommun (13,181 kvkm). I K. ligger bergen Kiirunavaara (fi., Snöriperget) o. i uossavaara med världens främsta fyndighet av höoprocentig järnmalm. De bearbetas av I.uossavaara-Kiirunavaara AB., som till hälften äges av TrafikAB. Grängesberg—Oxelösund o. till hälften av svenska staten. I Tuolluuaara strax ö. om K. finnes fosforhaltig järnmalm, som brytes o. förädlas av mellansvenska järnverk. — Samrealskola, fr. 1940 påbyggd med kommunalt gymnasium. Flygfält.

Kirungabergen, dets. som Virungabergen. Kirurgi' [Qr-] (av grek., egentl. arbete för hand), medicinsk vetenskapsgren, som främst har till föremål behandling av sjukdomarna genom ingrepp medelst instrument.

Kis, vanligen dets. som svavelkis. Jfr Kiser. Kisa, kommun i s. Östergötland, Östergöt. l.; Kisa landsf.distr., Kinda o. Ydre doms. 4.035 inv. (1947), därav i Kisa m u n i c i p a l s a m h ä l l e 1.723. Station vid Östra centralbanan, länsläsarett.

Kisel (lat. *silicium*), en fyrvärd metalloïd, som kan erhållas i grafitliken. fjäll o. diamantliken. kristaller. Kem. tecken St, atomvikt 28.06 (stabila isotoper 28, 29, 30), atomnr 14, sp. v. 2.34. Näst syre är kisel det grundämne, som förekommer rikligast på jorden, 25,8 % av jord-

skorpan utgöres därav. Framför allt förekommer kisel i kvarts o. i olika silikat. På senare tid har kisel fått användning som beståndsdel i en del legeringar, t. ex. silumin, kiseljärn osv. — Av kiselöreningar märkas: Kisel-dioxid, SiO₂, förekommer i naturen i form av kvarts o. flinta samt kristalliserad som bergkristall, ametist m. m. Kiselfluorvätesyra, H₂SiF₆, är en förening mellan kisel-fluorid o. fluorväte. Kiselkarbid, SiC, erhålles genom upphettning av kvarts o. kol i elektrisk ugn, ingår i karborundum o. silundum. Jfr Silaner, Silikoner, Silikat o. Glas.

Kiselalger, gruppen *Diatomaceae* av alger. Kiselgalmeja el. hemeraorffit, rombiskt kristalliserande mineral av vattenhaltigt zinksilikat, Zn²⁺SiO₃·H₂O. Viktigt zinkmalmsmineral i utlandet. Jfr Galmeja.

Kiselgur el. kiseljord, dets. som bergmjöl.

Kiselmanga'n, dets. som rodouit. Kiselin'ter, avsättningar av opal kring varma källor med kiselryebaltigt vatten (Geysir på Island; Yellowstone Park).

Kiselskiffer, svart el. mörkgrå, tät kvartsbergart. o. sedan gammalt brukas under namn av probersten, lyd it el. lyd isk sten vid provning av guld o. silver på deras renhet.

Kiselsvampar, *Silicispongia*, den artrikaste ordningen bland svampdjuren. Ha en vid utbredning i alla hav o. på alla djup, en del äv. i sötvatten. De i många olika former förekommande skelettnäarna innehålla kiselsyra o. sammanhållas ofta av en organisk massa, kallad spongin. Flera arter i Sverige.

Kiser, en mineralgrupp, omfattande vanligen spröda svavel-, arsenik- o. antimonmetaller med metalliskt utseende, mestadels ljus grå o. större hårdhet än kalkspatens. Jfr Kopparkis o. Svalvelkis.

1. Kisfaludy [kis'falodj], Sándor (1772—1844), ungersk officer o. skald, skrev kärleksdikter, *Himn/s szerelmei* (1807).

2. Kisfaludy, Karoly (1788—1830), broder till S. K., ungersk författare, skrev hist. sorgespel o. folkspel. 1836 stiftades till minne av K. Kisfaludy sällskapet för främjande av den ungerska litteraturen.

Kisil Irma'k (»röda floden»), största floden i Mindre Asien, utfaller i Svarta havet. Ca 900 km. Icke segelbar. — Kallades i forntiden H a l y s o. betraktades som gräns mell. Väster- o. Österlandet.

Kisjinev [-njäff], Chisinau, huvudstad i sovjetrepubliken Moldavien, Bessarabien, vid fl. Byk. 113.000 inv. (1940). Betyd. tobaks- o. kvarnindustri. Omfatt. trädgårdsodling. Livlig handel o. export (spannmål, vin, tobak, ull, hudar m. m.). K. ockuperades av Ryssland juni 1940 o. blev huvudstad i sovjetrepubl. Moldavien- Besatt av Rumänien 1941—44.

Kiska, en av de yttersta öarna i väster bl. Aleuterna. 30 km lång, 3 km bred. Vulkanisk. Amerikansk flyg- o. flottbas. Besattes av japanerna juni 1942; återtog efter häftiga strider av amerikanerna aug. 1943.

Kislovodsk', stad i förvaltningsområdet Grosnyj, RSFSR, s. Ryssland, 51.000 inv. (rg3g). Kurort med mineralvattenkällor. Sanatorier.

Kismet' (av arab. *ki'sma*, tildelning), beteckning inom islam för det orubbliga öde Gud tilldelat varje människa.

Kiss'ingen, stad i delstaten Bayern, s. Tyskland, vid Saale. 11.000 inv. Sedan gammalt mycket besökt kurort med kolsyrehaltiga koksaltkällor.

Kistbrev, julark el. jultbrev, textföredda träsnitt, vanl. färglagda, återgivande populära bibi. o. hist. händelser. Prydde all-

Ord, som saknas på K, torde sök;

s på C el. (för ryska ord) på H.

mogens kistlock el. stugväggar vid julen, särsk. under 1800-t:s förra hälft, men funnos i Sverige redan på 1600-t.

Kis'temaeckers [-makers], Henri (1872—1938), fransk författare av bcgl. härstamning. Romaner o. dramer med Parismotiv (*Le marchand de bonheur* m. fl.).

Kistna [kisfn⁰] el. Krishna, flod i s. Främre Indien, från V. Ghatsbergen till Bengaliska viken, där den bildar delta. 1,300 km.

Kisugn, ugn för framställning av svavel-dioxid ur svavelkis.

KitäTron, forngrek. namnet på nuv. Elatias, berg i mell. Grekland. r,4io m.

Kitaj'-Gorod [-gä'rat], »Kina-staden», en del av Moskva, skild från Kremel av Röda torget. Affärscentrum.

Kita'ra, grek. stränginstrument, besläktat med lyran. Jfr Cittra o. Gitarr.

Kitasato, Shiba s a b u r o (1856—193¹), jap. bakteriolog, gjorde viktiga upptäckter ang. difteri, kolera, stekkramp, bubonpest m. m.

Kitchener [kitfn⁰], Horatio Herbert, earl K. of K h a r t o u m (r8so—1916), britt. fältmarskalk, var från 1892 överbefälh. (sirdar) över de egypt. trupperna, slog man-din avgörande vid Omdurman 1898 o. underkuvade Sudan. 1900—02 överbefälhava-re i Boer kriget förde K. detta till ett lyckligt slut, nyorganiserade sedan indiska armén o. blev från 1911 som britt. agent o. generalkonsul Egyptens

egentlige styresman. Under Första världskrisen första år var K. krigsminister, genomförde en härorganisation på frivillighetsens väg o. hade till dec. 1915 ett avgörande inflytande på krigsörelserna; omkom på väg till Ryssland vid minsprängning av kryssaren Hampshire (juni 1916).

Kitchenroder [kitti'j-], apparat för manövrering av maskindrivet fartyg. Under det maskinen hela tiden går fullt framåt, kan båtens rörelseriktning omkastas o. båten svängas på stället genom att ställa två skalformade plan i olika lägen.

Kitin [tjiti'n], med högre kolhydrat närbesläktat ämne, som utgör stödjesubstans i skal m. m. hos vissa ryggradslösa djur, ss. maskar, mollusker o. leddjur; särskilt rikligt i hummerskal. Ingår äv. i svampar. Sönderdelas av syror till glykosamin (se d. o.) o. ättiksyra.

Kiton [-ä'n], forngrek. klädesplagg, öppet i ena sidan o. fästat över axeln.

Kitosami'n [-k-], dets. som glykosamin.

Kitt, bindemedel. Viktigast äro o l j e c k i l l, som är en deg av krita o. mönja el. blyvitt med linolja o. användes som fönsterkitt, samt harts kitt, som består av harts jämte lösnings- o. fyllnadsämnen.

Kitfel, Rudolf (1853—1929), tysk geolog, prof. i Breslau 1888, i Leipzig r8g8. Huvudarb.: *Geschichte der Hebräer* (1916—17). Olaus Petriföreläsningar i Uppsala 1920: *Israels religions-historia*.

Kitt'elsen, The o d ö r (1857—1914), norsk tecknare o. målare, en av sitt lands främsta bokillustratörer (Asbjörnsens o. Moes folksa-gor, teckningsserierna *Trolldskab*, r892, o. *Svar-tedauen*, Digerdöden).

Kittlaren, lat. *CWtoris*, den r— a cm långa, pensliknande bildningen i främre vinkeln mellan de stora blygdläpparna.

Kiung-chou [-tsoj], huvudstad på kinesiska ön Hainan, 46,000 inv. Hamn.

Kiv'i (egentl. Stenvall), Alexis (1834

—72), finl. författare, den finskspråkiga romanens o. dramats skapare. Bl. hans arb. märkas lustspelet *Soc-kenskomakarna* (1864; uppf. i Sthlm 1922) o. den realistiska, humoristiska folk-livsskildringen *Sju bröder* (1870; sv. övers. 1919).

Ki'vi, *Ap'teryx*, ett släkte strutsartade fåglar från Nya Zeeland, med lång näbb, påminnande om snäppornas, starkt förkrympta vingar o. korta kraftiga ben med fyra tår (en art, se bild). Nattdjur, leva av maskar, insekter osv. 5 arter.

Kivik, muni-cipalsamhälle, fisk-läge o. badort i ö. Skåne, S. Mellby o. Vitaby kommuner. 599 inv. (1947). — I K. påträffades r748 en hällkista från äldre bronsåldern, det s. k. K i v i k m o n u m e n t e t, med hällristningslika figurer, trol. återgivande en religiös procession. Berömd marknad.

Kiv'imäki, T o i v o, f. r886, finl. politiker, jurist o. finansman. Prof. i civilrätt vid Helsingfors univ. 1931. Med korta avbrött riksdagsled. 1922—45 (Finska nationella framstegspartiet). Inrikesminister 1928—29, justitö-minister 193r—32, statsminister 1932—36. Sändebud i Berlin 1940—44. Dömdes vid krigs-ansvarighetsprocessen febr. 1946 till fem års fängelse.

Kfvsujung, sjö i Belg. Kongo, Centralafrika; avflyter genom Russi till Tanganyika.

Kjörboe [fjör'bo], Carl Fredrik (1799—1876), djurmälare, född i Slesvig av svensk-norska föräldrar, blev sv. ryttmästare 1837 o. var från 1840 bosatt i Paris.

Kjser [fjär], Nils (1870—1924), norsk författare o. kritiker, mest bekant genom lustspelet *Det lykkelige V al g* (1913; Det lyckliga valet, uppf. i Sthlm 1914), en skarp, satirisk vidräkning med demokratiska politiker o. demagoger.

Kjeldahl, Johan (r849—1900), dansk kemist, förest. för Carlsberglaboratoriets kemiska avd. 1876, utarbetade en efter honom benämnd metod att bestämma kvävehalten i organiska ämnen.

1. Kjellberg, Nils Gustaf (1827—93), sinnessjukläkare, 1863 e. o. prof. i psykiatri i Uppsala, organiserade på ett förtjänstfullt sätt den sv. sinnessjukvården.

2. Kjellberg, Lennart (1857—1936), broder till N. G. K., klassisk arkeolog, professor i Uppsala rgi8—22,

3. Kjellberg, Ernst (1891—1938), som till I. K., klassisk arkeolog, docent vid Sthlms högskola 1931. Bl. arb. *Grekisk o. romersk konst* (1932).

Kjellberg, F r i t h i o f (1836—85), bildhuggare, lärjunge till Molin, prof. vid Konstakad. o. kungl. hovstatybildhuggare 1873. Bl. arb.: *Linnémonumentet* (brons; avtäckt 1885), i Hum-legården, Sthlm.

1. Kjellberg, Ernst Anders (1856—1935)» brukspatron av göteborgsk köpmanna-släkt, grundade genom donation (350,000 kr.) *Stiftelsen för Sverige och kristen tro* 1915. I.e.d. av Kyzkomötet 1918, 1920, 1925 o. 1929.

2. Kjellberg, Jonas (1858—1942), broder till E. A. K., finansman, r8g9—rgr7 direktör o. 1917—21 ordf. i Skandinaviska Kredit AB., 1919

Ord., som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

—28 ordf. i Jernkontoret. K. donerade c:a 1 mill. kr. till uppförandet av Göteborgs konstmuseum o. 450,000 kr. till ett sjukhem vid Jönköping.

3. Kjellberg, Knut (1867—1921), broder till E. A. K., läkare, 1911 prof. i anatomi vid Konstakademien, radikal led. av AK 1906—11 o. 1918—20, främjare av folkbildningsarbetet o. nykterhetsundervisningen. Sekreterare i sällskapet Idun 1917—21.

Kjellberg, Oscar (1870—1931), fartygsmaskinist o. industriman, uppfann en elektrisk svetsningsmetod för tätning av ångpannor o. grundade 1904 Elektriska Svetsnings-AB., Göteborg, vilket blivit ett världsföretag (aktiekap. 4,200,000 kr., 1945).

Kjellberg, Sven T., f. ¹⁸ 1892, kulturhistoriker, intendent för Kulturhist. mus. i Lund 1934. Bl. arb. *Ronneby byggnadshist.* (1918), *Ull och ylle* (1943).

Kjellén, Rudolf (1864—1922), historiker, statsvetenskapman, politiker, prof. i statskunskap i Göteborg 1901, i Uppsala 1916. I sitt omfattande idérika författarskap anlade K. ett »geopolitiskt» betraktelsesätt, i det att han förklarade statsorganismernas politiska funktioner ur deras naturliga förutsättningar, struktur o. tillgångar (*Stormakterna*, 4 dir. 1911—13). Ett utkast till en ny statslära utgör *Staten som livsform* (1916). Politiskt framträdde K. som målsman för ett »unghögen-program. Led. av AK 1905—08, av FK 1911—17; framstående vältalare. (Se bild.)

Kjellgren, Josef (1907—1948), författare, förutv. sjöman. I K:s dokumentariskt förtjänstfulla produktion märkas särskilt de kollektiva arbets- o. yrkesromanerna *Människor kring en bro* (1935, om Västerbrobygget), *Smargöden* (1939, om livet på en lastångare), *Guldkedjan* (1940) o. *Kamratskap mellan män* (1947).

Kjellin, Fredrik Adolf (1872—1910), ingenjör, fil. hedersd. i Uppsala 1907, uppfinnare av Kjellins elektriska ståluggn. Denna skiljer sig från sina föregångare därigenom att den saknar elektroder. Själva ugnen är ringformig, varigenom metallbadet bildar en sluten strömkrets, som omfattar ena änden av en elektromagnet. Inkopplas denna in i växelströmkrets, induceras så kraftiga strömmar i beskickningen, att järnet smältes.

Kjellin, Helge, f. ¹⁸ 1885, konsthistoriker, prof. i Dorpat 1921—24 o. Riga 1929—31, intendent vid Värms mus. sed. 1928. Arb. om medeltida arkitektur m. m.

1. Kjellman, Frans Reinhold (1846—1907), botanist, algolog, prof. i Uppsala 1899, deltagare i Vegaexpeditionen 1878—80.

2. Kjellman, Hilding, f. ¹⁸ 1885, son till F. R. K., filolog, landshövding. Prof. i romanska språk i Göteborg. 1923—35, prorektor 1931—35. K. var även sekr. i Sv. turistföreningen 1914—19 o. fungerade 1917—35 som förlikningsman i Västra distr. 1935 landshövding i Halls l., sed. 1943 i Uppsala l.

Kjellström, Sven, f. ³⁰ 1875, violinist, 1929—40 professor vid Musik. akad. o. dir. för Konservatoriet; 1914—17 samt 1924—28 i.e. konsertmästare i Sthlms konsertförening; är särsk. känd som ledare för Kjellströmskvartetten.

Kjerner, Esther, f. ²⁹ 1873, målarinna. Landskap i litet format o. stilleben, återgivna med fin naturaktigtagelse o. känsla för koloriten.

Kjerteminde [-minne], dets. som Kerteminde.

1. Kjerulf, Halfdan (1815—68), norsk

tonsättare. Skrev körstycken (*Brudefarden i Hardanger*) o. romaner (*Symnöves Sang*) m. m.

2. Kjerulf, Theodor (1825—88), broder till H. K., norsk geolog, 1858 prof. i Kristiania samt chef för Norges geologiske undersøgelse. Utgav 1879 det sammanfattande arb. *Udsigt över det sydligt Norges geologi.*

Kjerulf, Charles (1858—1919), dansk tonsättare o. musikskriftställare, skrev operor, operetter o. sånger.

Kju la, kommun i N. Södermanland, Södermanl. l. (past.adr. Eskilstuna); Österrekarms landsf.distr., Livgedingets doms. l.133 inv. (1947).

Kjögebugt, dets. som Köge Bugt.

Kjöck'enmödning, da., »avskrädhög», lämnningar efter stenåldersboplatser, bestående av musselskal, flintredskap, djurknotor m. m. Talrikast i Danmark.

K. K. S., förkortning för *Kungl. Krigsskolan*. Klaatsch, Hermann (1863—1916), tysk zoolog o. antropolog, prof. i Breslau 1907. Utgav arb. över fossila människorester.

Klabb, kalt, mindre skår.

Klack, dets. som claque.

Kläcka Lerberg, gruvsamhälle o. järngruvefält med anrikningsverk i v. Västmanland, Norra landskommun, Örebro l. 235 inv. (1941). Gruvorna från 1600-l.

Kladno, stad i Tjeckoslovakien, 25 km v. om Prag, 42,000 inv. (1945). Järn- o. stålindustri.

Klaffel el. egentliga hjärtfel, tillstånd, där hjärtklaffarna äro skadade. Orsaken är vanligen en inflammation, *endokardi't*, pågående el. oftast överständer; ibland ett medfött tillstånd. Aderförkalkning kan även ge klaffförändringar. I lindriga fall o. särskilt hos yngre individer äro de subjektiva besvären kanske inga (kompenserat hjärtfel); i mera uttalade fall uppträda anfdäddhet vid kroppsrörelser, hjärtklappning o. en del obehag över hjärttrakten. Då starka besvär inställa sig redan i vila o. då bensvullnad etc. visar sig, talar man om inkomparerat hjärtfel.

Kla'genfurt [-fortt], huvudstad i Kärnten, s. Österrike. 57,000 inv. (1946).

Klagodag, dag, då med anledning av en konungs fränfalle gudstjänst med särskild text hålles över hela Sverige.

Klagomuren, del av grundmuren till den muhammedanska tempelplatsen i Jerusalem, tillika den enda resten av judarnas tempel o. därför ett tvistefrå mellan araber o. judar. Genom skiljedom 1931 har fastställts, att muren o. platsen framför tillhöra araberna men att judarna vissa tider få hålla andakt där.

Klagovisorna, skrift i GT, innehåller sorgsånger över Jerusalems förstöring o. Juda rikets undergång.

Klagshamn, industrisamhälle o. hamn i s.v. Skåne, Västra Klagstorps o. Tygelsjö kommuner, Malmö l., som Malmö. 945 inv. (1946). Kalkbruk o. cementfabrik.

Klaipėda, litauiskt namn på Memel.

Klam, järnlänk för sammanfogande av kättingslängder.

Klämmer (ty.), parentesstecknet [] o. sammanfattningstecknet f.

Klammeri' (av lat. *clamor*, rop), grål, träta.

Klamp, träkloss, spikad på annat trästycke.

Klam'penborg, bad- o. kurort i Danmark, n. om Köpenhamn, vid Öresund. Omkr. 220 inv.

Där hållas årl. stora klappöppningar.

Klamstoppare, anordning för hindrandet av ankarkättings utlöpande, belägen under det järnskodda hål i däck, genom vilket kättingen går (däcksklyset).

Klan, irl. o. skotskt namn på stam, ätt.

Klander. *Jur.* Yrkande om ändring el. upphävande av laga förrättning, t. ex. arvskitfe;

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

talän för återvinnande av egendom, som utan ägarens medgivande kommit i annans besittning.

Kländertid, den tid, inom vilken kländertalan måste anställas för att kunna upptagas till prövning.

Klände-sti'n (av lat.), hemlig, dold.

Klang el. klangfärg hos en ton betingas av det sätt, varpå dess svängningsrörelse i detalj förlöper under en period, medan tonhöjden däremot blott betingas av huru många sådana perioder som genomlöpas per sekund. Jfr Övertoner.

Klangfigurer kallas de figurer, som uppstå på en pulverbestrodd, i sin medelpunkt horisontellt fästad metallskiva, som på skantade stry-

kes med en stråke (ex., se bild). Efter upptäckaren kallas de äv. Chladni's klängefigurer.

Klap'ka, György (1820—92), ungersk revolutionsgeneral, sökte förgäves under 1866 års tyska krig genom ett uppror frigöra Ungern.

Klapper, jordart, bestående av slättnöta o. jämnt avrundade stenar av 2 till 20 cms diameter, s. k. klapperstenar. Dessa ha erhållit sin form genom rullning o. nötning mot varandra till följd av brännings el. rinnande vattnes verksamhet. Förekommer i isälvars o. vanliga älvars avlagringar samt vid nutida o. forna stränder.

Klapphingst, hingst, hos vilken endast den ena testikeln ligger i pungen, under det att den andra är kvar i bukåhlen. Har vanl. svart lynch o. bör ej användas till avel, enär missbildningen är ärftlig.

Klapplöpare. Sjövä. Ett enkelt hisstyg, bestående av ett rep, draget genom ett el. två enkla block.

Klappmyts, dets. som blåssål.

Klaproth, Martin Heinrich (1743—1817), tysk kemist, prof. i Berlin 1810. K. upptäckte grundämnenä uran, zirkonium, titan o. cerium.

Klara, den heliga, el. Klara av Assisi, egentl. Klara Sciffi (1194—1253), romskat. helgon; grund. r212 klarissinnornas orden.

Klara församling (Sancta Clara), församling i Sthlm. 7,056 inv. (1947). — Kyrka av tegel, i gotisk stil, uppförd på ruinerna av Klara kloster från 1580, efter brand 1751 återuppförd 1753. Nuv. tornet är från 1886 (av H. Zetterwall). Altartavlan från 1766 (av J. Hoffman), med två änglar i gips av Sergel. I kyrkan skalden G. F. Gyllenborgs grav, på kyrkogården Bellmans, Leopolds o. Anna Maria Lenngrens. — I K. ha de flesta huvudstadsstidningarna sina lokaler (»tidningskvarteren»).

Klara kloster, nunnekloster av klarissinnornas orden i Sthlm, grundat på 1280-t. av Magnus Ladulås på nuv. platsen för Klara kyrka o. kyrkogård. Det nedrevs 1527.

Klara malmfält, järnmalsfält med anrikningsverk i n.v. Närke, Vintrosa o. Tysslinge kommuner.

Klarbär, vissa surkörsbär (*Prunus cerasus*) med klart röda bär o. nästan färglös saft.

Klarera, egentl. göra klar; betala en skuld. — Klarering, åtgärder vid fartygs ankomst från (resp. avgång till) utrikes ort, bestående i vissa handlingsföreteende för tullmyndighet o. betalning av vederbörliga avgifter.

Klarinet', rörformat blåsinstrument av trä med näbbliknande munstycke o. 18. tonhål. Mild o. fyllig klang. Tonomfång e—c^{'''}. Före-

kommer i olika stämningar, de vanligaste i b, a o. ess. Altklarinetten o. basklarinetten för en kvint resp. en oktäv lägre än den vanliga.

Klarissinn'or, medlemmar av en katolsk nunneorden, stiftad 1212 av Klara av Assisi med franciscanerorden som förebild. Num. omkr. 150 kloster o. 10,000 nunnor.

Klarskinn, torkat fiskskinn, som användes vid kaffekökning för att avlägsna grumlingen.

Klart skepp, högsta stridsberedskap på örlogsfartyg. Av. motsv. kommandobered (hornsignal).

Klarälven, Värmlands största älv, upprinner på Näsfjället mellan Dalarna o. Härjedalen, flyter åt n.v. in i Norge, där den kallas Trysilälven, genom sjön Fämun o. åt s. in i Värmland samt utfaller i Väneren. 450 km, varav 260 i Värmland.

Klase, blomställning, bestående av skattade blommor på en gemensam huvudaxel (se bild). Klaset är stundom sammansatt (består av klaseliket ordnade klasar), ex. syren.

Klason, Johan Peter (1848—1937), kemist, prof. vid Tekn. högskolan 1890—1913; utförde värdefulla undersökningar inom den organiska o. tekniska kemien.

Klass (lat. *dass'is*), avdelning, grupp.

Klassicism' betecknar inom konsten och litteraturen en ensidig förkärlek för antiken, särskilt i motsats mot romantiken. Inom konsthistorien betecknar klassicismen huvudsakl. den inom arkitekturen närmast från Palladio utgångna antikiserande stil, som från Italien spred sig till Frankrike o. de germanska länderna under senrenässansen o. barocken. Det nyväckta antikintresset under 1700-t. skapade nyklassicismen. Den klassicistiska riktningen i våra dagar sluter sig närmast till nyklassicismen. Jfr fransk-klassicism o. Nyklassicism.

Klassificera (av lat. *class'is*, klass, o. *fa'cere*, göra), indela i klasser, ordna. — Klassifikation, indelning.

Klassificering el. klassning. Sjövä. Uppmätning o. kontrollering av fartyg efter vissa regler. De viktigaste klassificerings-sällskapen äro Lloyd's Register, American Bureau of Shipping, Bureau Veritas, British Corporation, Germanischer Lloyd, Registro Italiano o. Norske Veritas. En del fartyg äro klassade i flera klasskap.

Klass'iker (av lat. *class'icus*, utmärkt), den grek. el. rom. forntidens främsta författare; de mest betydande författarna under ett folks litterära glanstid el. i allm. författare, vilkas verk äga bestående värde. Inom musiken främst 1700-t:s stora tonsättare.

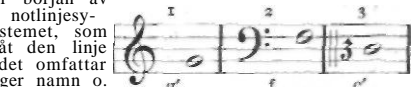
Klass'isk (av lat. *class'icus*, utmärkt), tillhörande grek. el. rom. forntiden; av bestående värde, mästertig, ren, ädel.

Klasskamp, ett av K. Mars 1848 präglad slagord för att beteckna striden mellan olika sociala grupper el. klasser.

Klastisk (av grek. *klasto's*, sönderbruten) säges en bergart (t. ex. sandsten) vara, som består av oftast genom ett bindemedel hopkittade korn o. brottstycken, härstammande från andra bergarter.

Klausu'l (av lat. *clau'dere*, tillsluta), bestämmelse i skriftligt avtal, fördrag o. dyl.

Klav (lat. *cl'avis*), nyckel. — Mus. Det tecken i början av

notlinjesystemet, som åtn den linje det omfattar ger namn o.

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

betydelse av tonen f, c' el. g', varigenom äv. de övrigas namn är bestämt. Num, användas särsk. f-klav (för lägre toner); fig. 2) o. g-klav (för högre toner; fig. 1); för vissa instrument, bl. a. alt-violin, violonçe U o. fagott, äv. c-klav (fig. 3).

Klave. 1. Tj-formigt bindsle för husdjur. — 2. Skjutmått för mätning av trädts tjocklek. — 3. Avbildning av 2 i kors lagda pilar på äldre sv. mynt (kopparmynt från 1638, se bild). Jfr Krona och klave.

Klave'r (av lat. *da'vis*, i bet. tangent), namn för stränginstrument spelade med en klaviatur. Jfr Piano.

Klaverutdrag, sättning för piano av en opera, ett oratorium osv. med el. utan text o. sångstämmor.

Klaviatu'r (av lat. *da'vis*, i bet. tangent), sammanfattningen av alla tangenterna på ett tangentinstrument.

Klaviccembalo el. klave-'in, klavicymbal i flygelform med klaviaturen på kortsidan.

Klavicymbal, ett klaverinstrument, föregångare till pianot; strängarna knäppas med fjäderpennor, fastade på tangentens bakre del. Arter av klavicymbalen äro klavicembalo (cembalo), klavicysterium, spinet o. virginal.

Klavicyte'rium, klavicymbal med upprättstående strängar.

Klavik'eln, nyckelbenet.

Klavikord', klaverinstrument, föregångare till pianot. Dess strängar ligga parallellt med klaviaturen. Då en tangent nedtryckes, slår en metallunga upp mot strängen o. bringar endast delen till höger att ljuda. Varje sträng kan användas för flera tangenter o. sålunda frambringe olika toner.

Klavreström, brukssamhälle i mell. Småland, Nottebäck med Granhults kommun. 612 inv. (1946). Gjuteri, mek. verkstad, sågverk, kvarn o. jordegendom, tillh. AB. Klavreströms Bruk. Bruket anlagt 1736, bolag 1911. Aktiecap. 480,000 kr. (1948). Verkst. dir. I. Ekströmer (sed. 1916).

Klazomenai, forntida stad i Mindre Asien vid Smyrnaviken. Tillhörde joniska handelsförbundet. Tillv. av krukmakargods.

Kleantes från Assos (omkr. 331—250 f.Kr.), grek. filosof, stoiker. Skrev bl. a. en bevarad *Hymn till Zevs*.

Kléber [klebär], Jean Baptiste (1753—1800), fransk revolutionsgeneral. K. deltog i Bonapartes tåg till Egypten 1798, där han efter Bonapartes hemfärd 1799 framgångsrikt förde befälet. Med K:s mord föll det franska värdet i Egypten samman.

Klebs, Edwin (1834—1913), tysk läkare, prof. i patologi i Chicago 1896, framstående bakteriolog, upptäckte 1881 tyfus- o. 1883 difteribacillen.

1. Kleen, Richard (1841—1923), diplomat o. folkrättslärd; utgav folkrättsliga arb.

2. Kleen, Emil (1847—1923), broder till R. K., läkare, utg. skrifter om massage o. sjukgymnastik. K. skrev äv. en reseskildring från Nordamerika o. en levnadsteckning över Emanuel Swedenborg (2 dir, 1917—20).

Kleen, Emil (1868—98), skald. Hans ofta formfulländade dikter röja fin naturkänsla (Skänemotiv), starkt erotisk lägnings o. bohemyllne. Bl. diktsaml. *Helg och socken* (1893) o. *Vildvin och vallmo* (1895).

van Kleff fens, Nicolaas, f. 1894, nederl. politiker, utrikesminister 1939—46, minister utan portfölj 1946, repr. i säkerhetsrådet 1946—47, ambassadör i Washington sed. 1947. Bl. skrifter *Juggernaut över Holland* (1941).

Kleiber [klaj-], Erich, f. 1890, österrik.

dirigent, 1923—31 vid Berlins Staatsoper, turnéer bl. a. i För. Stat. 1939—45; i a ggn i Sthlm 1937. Stilsäker tolkare av den klassiska repertoaren.

Klein [klajn], Gottlieb (1852—1914), rabbin i Sthlm (från 1883), titulärprof. 1896, religionsvetenskaplig skriftställare.

Kleinkunst [klajn'konst], ty. »småkonst», alster av konstslöjd o. fri konst av litet format.

Kleinmeister [klajn'majster], ty. »småmästare», en grupp tyska konstnärer, lärjungar till Dirrer; de utförde gravyrer i mycket litet format med motiv ur folk- o. soldatlivet m. m. samt ornamentstick, som finga betydelse för den tyska konstslöjden.

Kleinsehmidt, Samuel (1814—86), dansk skolman, lärare vid missionsseminariet i Godthaab, Grönland. Skapare av det grönl. skriftspråket. Utgav en grönl. grammatik (1851) o. en grönl.-dansk ordbok (1871).

von Kleist [klajst], Heinrich (1777—1811), tysk författare. K:s skådespel präglas av stark fosterländskärllek, särsk. framträdande i *Der Prim von Hamburg*, där han förhärligar Preussens härskarmakt. Novellen *Mikael Kohlhaas* (1810; sv. övers. 1911) behandlar individens strid för sin rätt o. tillhör den tyska litteraturens klassiska verk.

Klei'stenes, grek. statsman, ledare för folkpartiet i Aten; genomförd omkr. 510 f. Kr. en författningsändring i demokratisk riktning.

Kleistoga'm (av grek. *kleisto's*, sluten, o. *gamos*, giftermål), beteckning för sådana blommor, som aldrig öppna sig o. därför äro hänvisade till självbefruktnings.

Klementinerna, benämning på en samling skrifter, trol. av judekristen el. gnostiskt ursprung från 100-t. e.Kr. (bearbetade på 300-t.), vilka tillskrivits apostaläljungen Clemens Romanus o. till stor del utgöras av andliga tal, som Petrus el. traditionen hållit under sina missionsresor.

KlenVetti, Heikki, f. 1876, finsk musikhistoriker, tonsättare o. körledare, lärare i kyrkomusikens historia vid univ. i Helsingfors, prof. namn 1923.

Klemming, Gustaf Edvard (1823—93), biblioteksman, chef för Kungl. bibl. 1865—90, framstående handskriftssamlare o. urkundsutgivare; utgav viktiga bibliografiska arb., bl. a. *Sve-riges dramatiska litteratur t. o. m. 1575* (1863—79).

KlenVperer, Otto, f. 1885, tysk dirigent, 193—33 vid tyska operaföretag o. 1933—39 symfonidirigent i Los Angeles. Har komponerat en *Missa sacra*.

Kleno'd (av ty.), smycke, dyrbarhet.

Klensmed (av ty. *Kleinschmed*, egentl. smed i fint arbete), smed, som huvudsakl. utför reparationer o. bedriver mindre smideslättningsverksamhet.

von Klen'ze, I, eo (1784—1864), tysk arkitekt, huvudsakl. verksam i München, där han, påverkad av den grek. antikens byggnadsformer, uppförde bl. a. *Glyptoteket o. Propyléerna*.

Klena'ter el. kl enor, 1 flottyr kokta smörgarskakor.

Kle'obis o. Bi'ton, söner till en prästinna i Heratempelt i Argolis, vilka, då moderns dragdjur uteblevo, själva drogo henne till templet o. på moderns bön till Hera att som belöning ge dem det bästa, som kunde ges en människa, försänktes i sömn, varunder de dogo.

Kleo'menes, namn på tre konungar i det forntida Sparta, däribland K. III, d. 220 f.Kr. Sedan K. 235 f.Kr. bestigit tronen, sökte han upprätta fädernestaten ur dess förfall o. åter-

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på M.

ställa forntidens anda men måste efter ett olyckligt krig fly (222 f.Kr.).

Kle'on, d. 422 f.Kr., folklédare i Aten under Peloponnesiska krigets förra del, till yrket garvare; ivrig målsman för krigspolitiken mot Sparta; stupade i ett fältslag. K. skildras av Aristofanes som den hänsynslösa demagog.

Kleopas, i Luk. 24: 18 omtalad lärjunge till Jesus, möjl. dens. som Klopas i Joh. 19: 25.

Kleo'patra (68—30 f.Kr.), egyptisk regerande drottning, fångslade genom sin skönhet Caesar o. Antonius. Med den senares hjälp ämnade hon grunda ett österländskt storväfde men besegrades av Octavianus; efter att förgäves ha sökt vinna dennes gunst begick hon självmord.

Kleo'patras nålar, väk omkr. 21 m höga egypt. obelisker, urspr. resta omkr. 1550 f.Kr. i Heliopolis. Den ära fördes 1877—78 till London, den andra 1880 till New York.

Klepsy'dra (grek.) el. va'llenur, ett av assyrierna redan 600 år f.Kr. använt ur, bestående av ett kärl med ett litet hål för vattnets avflöde. Mängden av den utrunna vätskan var ett mått på tidens flykt.

Kleptomani' (av grek. *klep'tein*, stjäla, o. *mani'a*, vansinne), sjuklig tjuvaktighet.

af Klercker, Carl Natanael (1734—1817), friherre, general, var i börj. av Finska kriget överbefälh. o. ledde försvarsåtgärderna med stor kraft. Slöt i nov. 1808 konventionen i Olkijoki; änyo överbefälhavare efter Klingspor.

Kleresi', klerus, prästerskap.
Klerestorium (eng. *clerestory*, upplyst våning), den över sidskeppet i en kyrka lig-gande delen av sidskeppsmuren, genombruten av fönster.

Klerika'l (av *klerus*), hörande till rom.-kat. prästerskapet; prästerligt el. kyrkligt sinnad el. inriktad. — Klerikalism' m., strävan att öka kyrkans yttre maktställning.

Klerk (av *klerus*), präst; lärjd.

Kle'rus (av grek. *kle'ros*, lott), benämning från senare hälften av 100-t. på prästeståndet i den kristna församlingen i motsats till lekmännen.

Kletzki, Paul, f. 1900, polsk tonsättare o. dirigent. Har komponerat orkesterkonsert o. kammarmusik. Gästdirigerade i Stlmh i:a ggn 1945.

Klev, ett mindre brant ställe på en eljest tvär o. obestiglig bergsida.

Kleve [kle'fe]. 1. Fordom hertigdöme i v. Tyskland vid Rhen. — 2. Stad i delstaten Nordrhein-Westfalen, v. Tyskland (Rkenprovin-sen, Preussen). 22,000 inv. (1933). Gam-malt residensslott. Kurort med järnkälla.

Kli, avfall vid för-malning av spannmål. Användes huvudsakl. till kreatursföda.

Klibbal, *A'lus glutino'sa*, träd med mörkgröna, brett av-trubbade o. som unga klibbiga blad, glatta årsskott, mörk, sprick-fig stambark o. skaf-fade kottar. Huvudsakl. i s. Sverige. Veden användes till träskor, cigarrlådor, blindfanor o. till bränsle. (Se bild.)

Kliché (av fr.), kemigrafiskt framställd tryck-form, som tjänar till återgivandet av en bild. Jfr Autotypi o. Fototypi.

Klient'. 1. Hos romarna en person, som stod i beroende av en skyddsherre (*patro'nus*). — 2. Kund (särsk. hos advokat). — Klient-tel., kundkrets.

Klimakte'rium (av grek. *klimakte'r*, ålder) el. övergångsår, benämning på den pe-riod hos kvinnan, som följer efter det menstrua-

tion o. fruktsamhet upphört, vanl. i 45—50 års-åldern. Denna period är ofta förenad med besvär som blodvallningar åt huvudet, svettningar, hjärtklappning, visst tungsinne etc.

Klima't (av grek. *k'lma*, jordens lutning från ekvator mot polerna), sammanfattningen av de meteorologiska företeelserna på en viss ort. Därvid komma särsk. de fenomen i betraktande, vilka göra intryck på våra sinnen, såsom temperatur, vind, fuktighet, nederbörd, molnighet o. solskin. De allmänaste orsakerna till olikheter i klimatet äro olikheter i solståndet, vilket växlar med breddgraden, höjden över havet, närheten till land el. hav samt närvaron av kalla el. varma havsströmmar.

Klimatfeber, benämning på de tropiska feber-sjukdomarna, såsom malaria o. gula febern.

Klimatologi' (av *klimat* o. grek. *lo'gos*, lära), vetenskapen om klimatförhållandena.

Kli'max (grek., steg, stegring; höjdpunkt. Klimt, Gustav (1862—1918), österrik. målare, huvudrepresentant för modernismen inom sitt lands måleri kring sekelskiftet.

1. Klinckowström, Otto Vilhelm (1683—1731), kansliämbetsman, utförde som stor skicklighet flera uppdrag som kurir mellan Sverige o. Karl XII i Ryssland o. Turkiet.

2. Klinekowström, Axel (1867—1936), friherre, zoolog, författare (»Klinckan»). Utgav utom en del zool. arbeten dikter o. skådespel samt detektiv- o. äventyrsromaner. Memoarer.

Kling, Carl, f. 17/5 1879, läkare, professor o. förest. för Statens bakteriologiska labora-torium 1924—45. Har genom ett stort antal arb. befordrat den bakteriolog. o. epidemiologis-ka forskn., särsk. betr. barnförämningen o. den epidemiska hjärnhinneinflammationen.

Klingensstierna, Samuel (1698—1765), matematiker o. fysiker, prof. i Uppsala 1728, mest bekant genom sin teoretiska insats vid fram-ställandet av de första akromatiska linserna.

Kling'er, Max (1857—1920), tysk konst-när. Utförde målningar, ofta med religiöst el. mytologiskt innehåll, o. skulpturer i olik-färgade material (*Beethoven*). Aven grafik: *Vom Tode, Brahmsphantasie* m. fl.

von Kling'er, Friedrich Maximilian (1752—1831), tysk författare, vars drama *Sturm und Drang* (1776) gav namn åt hela det samtida litterära tidsskedet i Tyskland.

Kiingerfjärden, vik av Bottniska viken, på Medelpadskusten. I K. mynnar Indalsälven.

Klingspor, Vilhelm Maurits (1744—1814), greve, fältmarskalk, från 1802 överbefälh. över finska armén. Då K. i mars 1808 övertog befälet i Finska kriget, blev hans strävan främst att trygga den som nödvändig ansedd reträt-ten, o. trots Adlercreutz' o. Döbelns tappert för-mådes han sept. till konven-tionen i Lohtea, varigenom Finland utrymdes. Deltog i statsvälningen 1809.

Klingstedt, Carl Gustaf (1657—1734), miniatyrmålare. Verkade i Paris, där han vann berömmelse för sina doslock med eleganta, ofta lättfärdiga genrebilder.

Klingsten, dets. som fonolit.
Klinhus el. klenhus, hus, som bestå av en bärande stomme av trävirke (korsvirke) samt fyllning av vidjor o. lerklining. Före-komma i skogfattiga trakter, såsom s.v. Skåne.

Klini'k (av grek. *klin'e*, säng), egentl. sjuk-hus el. sjukavdelning med undervisning för medicine studerande. Användes num. om sjuk-hus i allmänhet.

Klinkbyggnad, byggnadsätt för träbåtar,

Ord,' som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på M.

där bordläggningsplankorna överskjuta närmast underliggande plankor, så att sidan icke är slät. Jfr Kravellbyggnad.

Klinker, i. Hårdbränt tegel i form av plattor, formsten o. dyl. — 2. Mellanprodukt i form av små grå kulor vid cementframställning, bildade vid ramassans bränning. Males till cement.

Klinkerbetong, betong, i vilken sand o. sten helt el. delvis ersatts med krossad tegelklinker.

Klinkman, enkelt hästskeformad mätverktyg. Det föremål, som skall mätas, placeras mellan skänklarna. Jfr Hakmått.

Klin'nome'ter (av grek. *kWnein*, luta), instrument för mätning av ett plans lutning mot horisontalplanet, särsk. för mätning av båtars krängning.

Klinoserien, ett antal enkla kristallformer i det monoklina (kristall)systemet.

I. Klint, **Peder Vilhelm Jensen** (1853—1930), dansk arkitekt. Den av honom uppförda, av medeltida arkitektur påverkade *Grundtvigs Mindekirke* i Köpenhamn (1921—40) hör till den samtida danska byggnadskonstens mest imponerande verk.

2. Klint, **Kaare**, f. 1888, som till **P. V. J. K.**, dansk arkitekt, professor vid Konstakademien i Köpenhamn sed. 1944. Sin största betydelse har han hittills haft för den danska möbelkonstens utveckling.

Klintberg, **Gunnar** (1870—1936), skådespelare, verksam vid Svenska teatern i Stlm rgor—25. Förste regissör vid Svenska teatern 1911, vid Kungl. teatern 1929.

Klinte, kommun på v. Gotland, Gotl. I. (past.adr. Klintehamn); Klinteliarns landsf.distr., Gotlands doms. r.340 inv. (1947).

Klintehamn, hamn på Gotlands v. kust, Klinte kommun, 880 inv. (1946). Utförsel av kalk o. spannmål.

Kli'o (grek. *Kleio'*), i grek. myt. en av murerna, historiens beskyddarinna.

Klippan, förstad i s. till Göteborg.

Klippan, köping (1945) i n.v. Skåne, Kristianstads l. 4,819 inv. (1947). Samrealskola. Läderfabrik, pappersbruk, anlagt av Tyko Brahe 1573, bolag 1870.

AB. Klippans Finpappersbruk, **Klippan**, Grundat 1911, då bolaget övertog Klippans Pappersbruks AB., gr. 1889. Akticap. io.5 mill. kr. (r948). Dotterbolag äro Lessebo AB., AB. Böksholms Sulfidfabrik, AB. Lessebo Skogars samt Konga AB. Verkst. dir. T. Thomasson (sed. 1948).

Klippapparät, apparät, varmed olika typer av fyrfljus kunna åstadkommas (blänk, klipp etc.). Jfr Dalen, Fyr o. Klippfljus.

Klippare, gammal benämning på oädel men duglig häst.

Klipppen, det pyramidformade benet i skallbasen, i vilket bl. a. innerörat o. vissa delar av mellanörat äro belägna.

Klippboningar, rum, inbyggna i bergen o. användna som människostäder. De mest bekanta förekomma i kanjons i v. För. Stat. (Colorado, New Mexico, Arizona); beboddes förmod av indianer.

Klippdassar el. **klippgrävlingar**, *Hyracoidea*, ordning hovdjur med 4 tår på främre o. 3 på bakre extremiteterna, egendomligt krökta naglar i stället för hovar o. rotlösa, ständigt växande hörntänder i överkäken. Påminna till det yttre om gnagare. Blott ett släkte, *Prociavia* (*Hyrax*), med många arter. De va koloni vis, en del bland klippor, andra i träd. Afrika, s.v. Asien.

Klippduva, *Columba Wiewa*, en 35—37 cm lång duv fågel, till färgen blågrå med två svarta tvärbånd över vingarna. K. är stamform för tamduvan med alla dess kulturraser. Häckar i klippor, grottor osv. Skottland, Orkney- o.

Färöarna, Medelhavsländerna genom Centralasien till Kina. Fordom äv. i Norge.

Klipperskepp, snabbse g lande, jämförelsevis smala segelfartyg.

Klipperstäv, över vattnet framspringande förstäv på yachter. Jfr Förstäv.

Klippfisk, en torkad fiskvara, huvudsakl. beredd av torsk. Fisken fläktis, saltas o. torkas därefter. Förr torkades fisken alltid utbredd på klippor o. dyl., nu äv. upphängd. Sed. 1940 tillverkas i Norge bricketter av klippfisk, vilka tåla mångårig lagring.

Klippgrav, en i klippan uthuggen gravkammare. Förekom under antiken ö. var ofta försedd med rikt utbildad fasad (i Persien o. Mindre Asien) o. målningar i det inre (hos egypterna o. etruskerna).

Klippiga bergen, eng. *Rocky Mountain* a i n s [räkk'i lmVntfns], bergskedja i v. Nordamerika, från Alaska till Mexico. Ca 5,000 km. Toppen Mount Mc Kinley i Alaska är Nordamerikas högsta, 6,240 m.

Klipping, klippta o. därför till formen fyrkantiga mynt; förekommo i Sverige under 1500- o. börj. av 1600-t., urspr. som nödmynt. (Se bild.)

Klippfljus, belysningsanordning medelst en acetylenläga, som med jämna mellanrum automatiskt flämtar upp. Användes till fyror o. järnvägs-signaler. Jfr Klippapparät.

Klipptempel el. **g r o l l e m p e l**, i klippan uthuggna gudstjänstlokaler, ofta i förening med klippgravar. Märkliga klipptempel finnas bl. a. i Egypten (Abu-Simbel) o. i Indien (Karii).

Klister, stärke, som fått svälla i vatten till en klubbig massa, vilken har förmågan att fästa ihop vissa ämnen, såsom papper (tapeter).

Kliszów [klis'of], by i s. Polen, n.ö. om Kraków. Här slog Karl XII 7/1702 den polsk-sachsiska hären under August den starke.

Klitgaard [klitfår], **Mogens** (1906—45), dansk författare, bl. romaner med historiskt motiv: *Ballade paa Nytorv* (1940); *Skandalen på Nytorv*, 1943), *De røde Fjer* (194c); *De röda plymerna*, 1944) samt *Den guddommelige H v er dag* (1942); *Den gudomliga vardagen*, 1945) med motiv från tyska ockupationen av Danmark.

Klitter, da., dets. som dyner.

Klutjev'skaja Sop'ka, vulkan på Kamtjatka, världens högsta vulkan, 4,916 m.

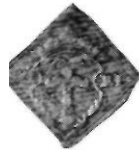
KLM, förkortning för *Koninklijke Luchtvaart Maatschappij* N. V., Amsterdam, statligt flygbolag, trafikerar Sverige.

Klo, **Zool**. Hornartad bildning på sista tålederna hos ryggradsdjuren. Naglar, hovar o. klövar äro former av klo. — *Sjöv*. Den del av gaffelns nedre änd, som griper om masten.

Kloa'k (av lat.), rö. o. murade trummor under ett samhälles mark till bortförande av vatten o. flytande orenlighet till större vattendrag. — **Zool**. Benämning på den hos vissa djur förekommande gemensamma utförselgången för tarmsystemet, urin- o. könsorganen. Förekommer typiskt hos kräldjur, fåglar o. kloakdjur.

Kloakdjur, *Monotre'mata*, underklass o. ordning av egendomliga äggläggande däggdjur med kloak; käkarna utdragna till en hornklädd näbb. Hit höra myrpinggsvinen o. näbbdjuret. Australien o. Nyä Guinea.

Kloapor, *Hapalidae* el. *ArctopVitheci*, familj av oftast små, ekorrika apor, vilka ha klor på alla fingrar o. tår utom på stortån, som bär en nagel. Mest bekanta äro sidenaporna. Sydamerika.

Ord, som saknas på K, torde söki s på C el. (för ryska ord) på H.

Kloasma, grek. benämning på de bl. a. vid havandenskap uppträdande, bruna missfärgningarna på huden in ansiktet, i bukens mittlinje osv. Orsakas av pigmentavlagring.

Klockare, prästens medhjälpare i församlingen med praktiska uppgifter vid gudstjänsten, på pastorsexpeditionen osv., urspr. för klockringningen. Ofta är klockarsysslan förenad med kantor- o. organistbefattningen.

Klockboj, flytande sjömarke med klocka, bringas på grund av sjöhävning som på ett avge väglödande ljudsignaler. (Se bild.)

Klockdjur, *Vorticella*, familj bland infusionsdjuren. Mest bekant är den fastsittande *Vorticella*, vilken kan hastigt samman- draga den långa stälken, samtidigt som munnen slutas. Leva i vatten.

Klockroda, *Bombina tor bombi'nis*, ovan gråaktig, svartgrå el. olivgrön groda med svarta fläckar, under blåsvart med skarpt röda fläckar o. små vita punkter. Bildar egen familj, kännetecknad av äv. baktill fastvuxen tunga. Frambringa klocklika ljud. Mell. Europa. Hos oss i s. Skåne.

Klockhoff, Daniel (1840—67), skald, anhängare av Boströms filosofi, medl. av Namnlösa sällskapet. Hans *Dikter* utkommo 1871.

Klockljung, arter av växtsläktet *Erica*.

Klockmetall, brons, avsedd för gjutning av kyrkklockor o. dyl.; består vanl. av 78 delar koppar o. 22 delar tenn.

Klockranka, art av växtsläktet *Cobaea*.

Klockrike, kommun i n. Östergöt., Östergöt. l.; Borensbergs landsf. distr., Aska, Dals o. Böbergs doms. 867 inv. (1947).

Klockskatt, en skatt, som Gustav Vasa 1530—31 utkrävde för att erhålla medel till betalning av skulden till Liibeck; från varje kyrka, Kapell o. kloster uttogs en kyrkklocka el. penninglösen för densamma. Skatten orsakade i Dalarna det tredje dalupproret, klockupproret, 1531, som bilades i godo s. å. 1533 avrättades några av anstiftarna vid Kopparberget.

Klockspel, musikinstrument, bestående av klockor i olika stämning, vilka bringas att ljuda genom hammarslag.

Klockstapel, en tornliknande bjälkbyggnad invid en kyrka för upphängning av kyrkklockor. De flesta sv. från 1600- o. 1700-t. Nu finnas i Sverige omkr. 450. Klockstapel från Karlstorp, Småland, se bild. — B. Stockhaus, *Klockstapel* (Fornvännen, 1940).

^ ^ H B ^ ^ M

Klockupproret, se ovan Klockskatt.

Klods-Hans, dansk skämttidning med politiskt-satiriskt innehåll. Utkom 1899—1926.

Klodzko, po. namnet på staden Glatz.

Klodt, Peter Pavlovitj (1805—67), friherre, rysk bildhuggare. Statyer av *Krylov*, *Nikolaus I o. hästgrupper* i Leningrad.

Klodvig I, d. 511, *fransk kung*, grundade genom en rad segrar, bl. a. över alemanner, burgunder o. västgöter, det franska väldet i Gallien. Övergick 496 till kristendomen.

Kloddyvel el. vatten-skorpion, *Ne'pa cinere'a*, stor skinnbagge, till formen långsträckt oval, tillplattad, med ett tvådelat andningsrör; bakändan o. frambenen ombildade till kraftiga, böjda rovfötter. Lever av andra insekter i sötvatten. (Se bild.)

Klo'é el. Chlofi (grek., »den grönskande»), i grek. myt. binamn på fruktbarhetsgudinnan Demeter. Av. vanligt namn i herdedikten. Jfr Dafuis.

Kloffbla, art av örtsläktet *Crepis*.

Klokrypare, *Pseudoscorpionida*, ordning små (2—3 mm) spindeljor. Träffas förträdesvis i gamla böcker, herbarier o. dyl. Löpa som krabbor i sidled.

Klondyke [klänn'dajk] el. Klondike, guldält i n.v. Canada, Yukonterritoriet, kring fl. K., upptäcktes 1896 o. blev föremål för ofantlig tillströmning av guldsökare trots det avlägsna läget o. det hårda klimatet. Utbytet var de första åren stort men har sedan betydligt minskats.

Klo'nisk (av grek. *klon'ein*, skaka) säges kramp vara, som yttrar sig i små, från varandra skilda muskelryckningar. Jfr Tonisk.

Klopstock [kläpp'stäckj], Friedrich Gottlieb (1724—1803), tysk skald. K:s stora religiösa epos *Messias* (1748—73) på hexameter o. hans nationella odediktning på antikt versmätt blevo banbrytande för såväl den tyska nyklassicismen som romantiken. (Se bild.)

Klor (av grek. *kloro's*, ljusgrön), ett gröngult, illaluktande, giftigt, vid vanlig temperatur gasformigt grundämne, vanl. i-värt men äv. uppträdande som 3-, 4-, 5- o. 7-värt. Kem. tecken Cl, atomvikt 35.457 (stabila isotoper 35 o. 37), atomnr 17. Frysp. — 101.5°, kokp. — 34.7°. Klor förekommer i naturen allmänt i förening med metaller, särsk. natrium (koksalt) o. erhålles genom oxidation av klorvätesyra el. genom elektrolys av klorider. Det är ett kraftigt desinfektions- o. blekmedel samt har stor affinitet till väte o. metaller, varmed det direkt förenar sig. Klor bildar flera syror, av vilka den viktigaste är klorvätesyra el. saltsyra, en vattenlösning av gasen klorväte, HCl. Saltsyra är en mycket stark syra o. angriper lätt många metaller under bildning av klorider. Den framställes vanl. genom behandling av natriumklorid (koksalt) med svavelsyra. I magsaften förekommer den till ca 0.2 %. Saltsyra påvisas medelst silvernitratt, varmed den ger en vit, ostlik i ljuset mörk fällning av silverklorid. — Under klorlyrlighet, HClO, klorosyra, HClO₂, o. överklorosyra, HClO₄, förekomma vanligast i sina natrium-, kalcium- o. ammoniumsalter. Salterna kallas resp. hypoklorit, klorat o. perklorat. De äro viktiga oxidationsmedel. Klorosvavel, SCl₂, användes till vulkanisering av kautschuk.

Kloracetofenon [-än], C₆H₅CO. CH₂Cl, färglösa kristaller, vilkas ånga retar till starkt tårflöde. Användes som tärgas.

Kloral, trikloroacetaldehyd, CCl₃CHO, en skarpt luktvande vätska; ger, om det försättes med vatten, kloralhydrat, CCl₃CH(OH)₂, färglösa, i vatten lättlösliga kristaller, som användas som sömn- o. bedövningsmedel.

Klorami'n, desinfektionsmedel, som består av olika aromatiska sulfonkloramider (kloramin-T framställes ur toluol o. -B ur bensol). Deras verkan beror på att klor långsamt frigöres genom sönderdelning i utspädd vattenlösning.

Klorat, klorisyran salter.

Kloratsprängämnen, biandsprängämnen, framställda av klorater el. perklorater tills. m. kol, beck, sågspån, mineraloljor el. andra organiska ämnen. De äro ytterst stöt känsliga, mycket kraftiga sprängämnen.

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

Klorbromsilverpapper, för framkallning avsett fotografiskt kopieringspapper, vars ljuskänsliga ämnen utgöras av en blandning av klor- o. bromsilver.

Kloreton [klō'n], acetonkloroform, $(CH_3)_2C(OH) \cdot CCl_3$, en förening av aceton o. kloroform; vita kristaller med kamferliknande lukt. Användes som lugnande medel o. mot sjösjuka.

Kloretyl el. (mono-)kloroeta'n, dets. som etylklorid.

Klorex [klā'-], ett medel mot ogräs, utgöres av natriumklorat.

Klori'der, klorvätesyran (saltsyran) salter. Klo'ris el. Chloris (grek., »den ljusgröna»), i grek. myt. en av Niobes döttrar. Vanligt namn i herdedikten.

Klori't (av grek. *kloro's*, grön), en viktig mineralgrupp av gröna, vattenhaltiga magnesium-järn-aluminiumsilikat, som lätt klyvas i glimmerliknande fjäll, vilka dock ej äro elastiska.

Kloritskiffer, skiffrig, grön bergart, som huvudsakligen består av klorit.

Klorcalcium, dets. som kalciumklorid. Jfr Kalcium.

Klorkalium, dets. som kaliumklorid. Jfr Kalium.

Klorkalk, $CaOCl_2$, är en förening mellan kalciumklorid o. kalciumhypoklorit. Den är ett kraftigt oxidationsmedel. Vid inverkan av äv. den svagaste syra, t. ex. luftens kolsyra, avger den lätt klor o. verkar därför blekande o. desinficerande.

Klorkautschuk, genom behandling av kautschuk med klorgas erhållen produkt, som i regel innehåller ca 65 % kemiskt bunden klor. Användes (blandad med oljor, konsthartharts m. m.) som bindemedel i mot kemikalier o. värme motståndskraftig målarfärg. — Behandlas kautschuk i stället med klorvätegas, erhålles klorväte-kautschuk (kautschuklorid) med 28—35 % klor. Användes till regnkapor o. vattentäta förpackningar (pliofilm).

Klorknallgas, en explosiv blandning av klorgas o. vätegas.

Klormetyl el. (mono-)klormeta'n, dets. som metylklorid.

Klorna'trium, dets. som natriumklorid. Jfr Koksalt.

Klorocka, *Raj'a radia'ta*, vår minsta rocka (högst 60 cm), vanl. gulgrå med små mörkare fläckar, undertill vitt. N. Atlanten. Allmän på sv. västkusten.

Kloroform', $CHCl_3$, en färglös, flyktig, i vatten nästan olöslig vätska med en egendomlig Sötaktig lukt o. smak. I stor skala framställes den genom kloralkals inverkan på alkohol. Kloroform användes för allmän bedövning vid operationer. Äv. lösningsmedel för en del organiska ämnen, s. fetter, härtschr, kautschuk m. m.

Kloroformliniment', en blandning av kloroform, kamfer, sprit o. opietinktur, vilken användes till ingivning vid värk.

Klorofyll' (av grek. *kloro's*, ljusgrön, o. *fyll'on*, blad) el. bladgrönt, två gröna färgämnen, som bildas i växternas blad genom ljuset inflytande; verka som katalysatorer vid kolsyre-assimilationen. Ha likartad, komplicerad kem. sammansätt. o. innehålla jämte kol, väte, syre o. kväve äv. magnesium. Klorofyll A är blågrön o. klorofyll B gulgrön. Jfr Bladfärgämnen, Porfyriner, H. Fischer o. R. Willstätter.

Kloropre'n el. klorbutadien, en färglös vätska, som framställes av acetylen o. sattsyra i närvaro av koppar(I)klorid. Ger vid polymerisation konstgjord kautschuk (neopren o. sveopren). Jfr Isopren.

Kloros [-ås] (av grek., ljusgrön). Bot. Ett sjukdomstillstånd hos växter, yttrande sig i utebliven klorofyllbildning o. därav föranledd

vit el. gul färg. Beror av brist på järn i jorden. — Med. Dets. som bleklot.

Klorpikri'n, nitrokloroform, CCl_2NO_2 , ett mycket giftigt derivat av kloroform. Utgör en färglös vätska, som har använts till utrotning av skadedinsekter o. föreslagits som lungretande stridsgas.

Klorsilverpapper, dets. som gasljuspapper.

Kloru'r, äldre benämning för klorid på ett lägre valensstadium, t. ex. kopparklorur, $CuCl$, som num. hellre kallas koppar(I)klorid. Jfr Oxidul.

Klosländor, *Mecap'era*, insektordning, vars allm. svenska representant är klosländan, *fannon'pa commun'is*. Livnärva sig av andra insekter.

Kloster (av lat. *clau'strum*, inhägnad plats), byggnad, avskild för munkars o. nunnors andaktsövningar o. fromma liv. Det första kristna kloster grundades av eremiten Pakomios vid Tabennis i Egypten omkr. 320. Klosterväsendet utformades senare i en österländsk form, som ligger till grund för den grek. kyrkans klosterliv o. vars regler utbildades av Basileios den store (d. 379), o. en västerländsk, den rom. kyrkans klosterform, huvudsakl. enl. Benedictus' av Nursia regel (529). Klosten, som för inträde i allm. kräva löften om fattigdom, kyskhet o. lydnad, ha varit härdar för kristlig kärleksverksamhet samt för hög andlig o. materiell kultur. — Klosterväsen finnes äv. inom islam o. buddhismen men ej inom protestantiska samfund.

Klosterlasse, öknamn på Laurentius Nicolai Norvegus.

Klosters församling, församling i Eskilstuna. 28,811 inv. (1947). Uppkallad efter ett johanniterkloster.

Klot, *Mat.* Kropp, omsluten av en sfärisk yta. — *Textil.* Fodertyg av femskaftad bomullssätäng, stundom (till paraplykläddel) med inslag av fint kamgar. — *Bokb.* Tvåskaftad, hårt appreturerad linne- o. bomullsvävnad, som användes i st. f. skinn till enklare bokband (bokbindarklot).

Klotar_fr. Clotaire [klätär], namn på fyra franska konungar. Under K. II (584—628) återförenades 613 det splittrade franska riket.

Klotblix, ett egendomligt elektriskt urladdningsfenomen i atmosfären av ännu ej fullt upplärd natur. Visar sig som lysande klot med ofta långsam rörelse, vilka söndersprånga under explosion. Jfr Blixt.

Kloten, kronopark (omkr. 400 kvkm) i n. Västmanland o. s. Dalarna.

Klo'to (lat. *Cl'otho*), »spinnernskan», i grek. myt. en av de tre moirerna (ödets gudinnor).

Klotsritning, frihandsteckning efter klotsar. Ingår i teckningsundervisningen för att skärpa blicken för perspektivet.

Klubb (av eng.; besläktat med sv. *klubba*), sluten sällskaplig förening av personer med samma yrke, samhällsställning el. intressen, vanl. med en stående lokal, där klubbmedlemmarna kunna intaga sina måltider, sällskapa m. m. Klubbväsendet, vars hemland är England, är rikt utvecklade i den angelsachsiska världen.

Klubban, havsbiologisk station vid Fiskebäckskil (Bohuslän), tillhörig Uppsala universitet. Upprättad 1915.

Klubbekriget, bondeuppror i Österbotten dec. 1596—febr. 1597, framkallat av ovilja mot ståthållaren Klas Flemings förtryck o. hans partitagande för Sigismund.

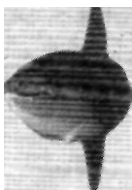
Klubbsvamp, namn på arter av finger-svampsläktet (*Clavaria*) med enkel, klubblikt ansvald fruktkropp.

von Kluge [klo'-], Gänther (1881—rq44), tysk generalfältmarskalk (1940), deltog i Första världskr. Arméchef under fälttågen i Polen sept. 1939 o. i väster 1940. I fälttåget mot Ryssland var K. 1941 befälhavare på centralfronten (sla-

Ord, sorrij saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

gen vid Bialystok, Minsk o. Smolcnsk), överbefälh. (efter v. Bock) nov. 1942. K. blev 6 juli 1944 överbefälh. på den franska nordfronten efter v. Rundstedt men entledigades efter Paris' fall. Av. inilitärvetenskapl. förf.

Klump fisk el. s o l f i s k, *Orthogoriscus mola*, en till underordningen • - fastkäkar körande benfisk med kort o. hög kropp, från sidorna starkt sammantryckt. Stjärterna kort, tvärt avskuren. Vanlig i varmare hav; förekommer stundom äv. vid vår västkust men då redlost flytande på ytan. Längd upp till 240 cm. Vikt till över 300 kg. (Se bild.)

Klumpfot, benämning på den vanligen medfödda missbildning av ena el. båda fötterna, varvid genom felställning fotens yttre kant användes som trampyta.

Klumprotsjuka, vanlig missbildning av rötterna på kålsorter o. åtskilliga andra korsblommiga växter. Rötterna få ormliga ansvällningar o. ruttna under vidrig stank. Förorsakas av en algsvamp. Jfr Plasmodiophora.

Klumpsöm, söm, varvid man med understygn fyller figuren, innan den färdigsgys.

Kluven gom, en längre gående missbildning än harläppen. Jfr Harläpp.

Klyka, gaffelformigt stöd för åror m. m.

Kly'mene, i grek. myt. dotter av Okeanos

o. Tetys, moder till Prometevs o. Atlas. Klys, järnbeslaget håll i fartygssida el. däck för ankarkättingar m. m. — Liggå för öppet klys, ligga för två ankare, ena kättingen anhalad med klampstopparen, andra kättingen fri att löpa ut, om fartyget skulle driva.

Klysstoppare, bromsinsättning innanför bogklyst, hindrar ankarkättingens utöppande.

Klysti'r el. kly'sm a (av grek. *kly'zein*, skölja), injutjning el. insprutning i ändtarmen av läkemedel.

Klystron [-ån], elektronrör för mycket högfrekventa svängningar.

Klytamesfra el. Klytaimnestra, i grek. myt. dotter av Leda o. konung Tyndareos i Sparta, maka till Agamemnon, som hon med Agistos' hjälp mördade. Mordet hämnades av K:s son Orestes, som dödade K. o. Agistos.

Klyvarbom, en del av bogsprödet.

Klyvare, snedsigel, som föres å klyvarbommen. Klyvfrukt, frukt, som vid mognaden sönderfaller i delfrukter, ex. hos lönnar.

Klyvkniv el. klyvki'l, kilformigt stål på ett sågbord, som hindrar klingans tänder från att fastna i virket o. kasta det mot person i närheten.

Klyvning, hos encelliga djur o. bakterier förekommande form av könöls förökning.

Klyvsvampar, annat namn för bakterier.

Klyvöppningar, springor i växternas överhud, vilka genom de två omslutande, mer el. mindre korvformade cellernas formförändringar — en följd av deras växlande saftspänning — kunna öppnas o. slutas. I torr o. varmt väder hållas de slutna, i fuktig luft o. under god vattentillgång i marken öppna. De inre vävnadernas s. k. intercellullarum mynna utåt genom klyvöppningarna, som därför i det väsentliga reglerar växternas gasutbyte (avdunstning, andning, assimilation).

Klädris, art av busksläktet *Myricaria*.

Kläckeberga, kommun i ö. Småland, Kalm. l. (past.adr. Smedby); Norra Möre landsf.distr., N. Möre o. Stranda doms. 885 inv. (1947).

Kläckningsapparat, behållare för ägg el. fiskrom, utrustad med anordning för uppvärmning till en fullt bestämd temperatur, gynnansam för äggens kläckning. Kombinerats med rum

(bassänger) för de utkläckta ungarnas (ynglets) vidare utveckling.

Kläde, tvåskafad kardullsvävnad med filtartad yta o. stor fasthet.

Klädesholmen, kommun i s. Bohuslän, Göteb. l. (past.adr. Rönnäng); Tjörns landsf.distr., Orusts o. Tjörns doms. 856 inv. (1947), därav i municipalsamhället Klädesholmen o. Koholmen 789.

Klädesmalen el. gula klädesmalen, *Tine'ola bisellie* Wa, en malfjäril med glänsande, grågula framvingar utan teckningar. Larverna leva i gångar i tyger o. dyl. Mindre allmän än pälsmalen.

Klädlus, *Pedi'culus vestimen'ti* (cor'poris), en lus, vilken lever på människans kropp, där den träffas huvudsakl. i kläderna på osnygga personer. Genom klädlusen överföres fläcktyfus.

Klämspänning, spänningen mellan inkopplingskontaktarna på en elektrisk maskin.

Klangen., hos växter enkla el. grenade, trädlika organ, som fästa sig vid föremål o. därigenom hålla den späda stammen upprätt. Till sitt ursprung äro de antingen blad (ex. hos ärter o. gurkor) el. grenar (ex. vildvin).

Klängning, ett sätt för frönas frigörelse ur barrträderskottar, som vid mognaden ha fastsittande kottefjäll (ex. hos släkten *Picea*, *Pinus*, *Larix* o. a.). Försiggår vid torr o. varm väderlek, då kottefjällen vid inverkning krympa starkare på ryggsidan än på buksidan; de spåras därför slutt, ut så mycket från kottespindeln, att fröna utfalla. Jfr Fröklängningsansterter.

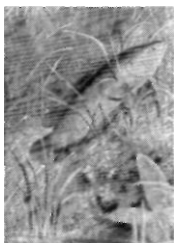
Kläpp, litet, kallt, trinkt skär.

Klärobsky'r, försvenskning av clair-obscur. Klärvoajans [-jangs'], försvenskning av clairvoyance.

Klätt el. klint, brant o. spetsig bergtopp. Klätt, art av örtsläktet *Agrostemma*.

Klätterfisk, *A'nabas*, sötvattensfisk från

Ostindien; ligger vid torr-tiden i bottengyttytan el. vandrar med hjälp av taggar på gällocken över land till annan sjö; kan äv. klättra upp i träd. Gälarna hållas fuktiga o. andningsdugliga genom vatten i labyrinthliknande håligheter, som äv. själva användas till andningsorgan. (Se bild.)

Klätterfåglar, 2j>go<ia<-'tyli, ordning fåglar, bl. a. kännetecknade av att två tår äro riktade framåt o. två bakåt. Flera vitt skilda familjer från alla världsdelar. I Sverige blott gökfåglar o. hackspettfåglar.

Klätterorgan förekomma hos sådana växter, vilkas stammar äro av alltför svag byggnad för att själva kunna hålla sig upprätta. Utgöras av nedåtriktade taggar, borst o. hår (Aosa-arter, *Galium aparine*), av klangen, av klätterblad (ex. *Tropaeolum*), av klätterrötter (murgroņa).

Klöker, David, D. K. Ehrenstrahls namn. före andludet.

Klöv, den form av klo, vilken hos de partåiga hovdjuren som en bred hylsa omsluter sista täleden o. är utbildad för trampning.

Klövjdur el. partåiga hovdjur, *Artiodactyla*, en underordning hovdjur. Första tån saknas o. tredje o. fjärde tån äro väl utvecklade, försedda med klövar. Klövjduren omfatta idisslare samt icke idisslande klövjdur (flodhästar o. svindjur). Inhemska i alla världsdelar utom Australien.

Klövedal, kommun i s. Bohuslän, Göteb. l. (past.adr. Höga); Tjörns landsf.distr., Orusts o. Tjörns doms. 1,003 inv- (1947), därav i Kyrkesunds municipalsamhälle 271.

Ord,,som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H

Klöver. 1. Färg i kortspel. — 2. Arter av örtsläktet *Trifolium*.

Klövernsrja, art av örtsläktet *Cuscuta*. Klöverärt, art av örtsläktet *Tetragonolobus*. Klövja (av isl. *klyv*, tvådelad packsedel), forsla materiel, som fastspänts på en k l ö v s a d e l, packsedel för hästar, åsnor el. mulor; användes i terräng, där fordon icke kunna framföras.

Klövssadelkyrkor, en särsk. på Öland förekommande typ av romanska kyrkor med både öst- o. västtorn. Kyrkans silhuett har givit upphov till namnet.

Klövsjö, kommun i s. Jämtland, Jämtl. l.; Bergs länssf.distr., Härjedalens doms. 1,090 inv. (1947).

km, officiell förkortning för kilometer. K. M. K., förkortning för *Kungl. Motorbåt-klubben*.

K. M. O., förkortning för *Kunglig Majestäts Orden (Serafimerorden)*.

K. M:t, förkortning för *Kunglig Majestät*. K. M:t:s nedre justitierevision, officiellt namn för *Nedre justitierevisionen*.

Knack, ett slags hasardartat kortspel. Knack'fuss [-foss], Hermann (1848—1915) tysk målare o. konsthistoriker; utgav en serie populära konstnärsmonografier.

Knackning. *Tekn.* Knäppande ljud hos förbränningsmotorer, beroende på felaktigt förbränningsförlopp, vanligen för tidig antändning av gasblandningen i förgasarmotorer. Motorbränsle med lågt oktantalvårde ger lätt knackning genom självantändning vid sammanpressning i cylindern. Detta motverkas genom tillsats av a n t i k n a c k n i n g s m e d e l, t. ex. järnkärbonyl o. blytetraetyl.

Knaggrocka, *Raja clava'ta*, en 90—120 cm lång rocka, till färgen ovan vanl. spräcklig, svart o. gråsvart på grå botten, ofta med gulvita fläckar, undertill vit. Medelhavet till Trondheimstrakten. Allmän vid vår västkust.

Knalle, v ä s t g ö t a k n a l l e, benämning på västgötar, som idka gårdfarihandel, huvudsakl. med textil- o. galanterivaror. Knallen, som enl. traditionen besitter stor knipslighet, är huvudperson i talrika skämtsägner.

Knalle, ett slags mycket hård skeppsskorpa. Knallebygden, dets. som Sjuhäradsbygden. Knallgas, blandning av väte o. syre i volymproportionen 2 : 1, vilka explosivt förena sig till vattenånga vid antändning.

Knallgaslåga, en vätegaslåga, som får brinna i syrgas. Dess temperatur är omkr. 2,000°. För att hindra vätet o. syret att blanda sig med varandra före förbränningen o. därigenom åstadkomma explosion, använder man brännare av särskild konstruktion. Utom till smältning av svårsmälta metaller användes knallgaslågan vid kvartsglasbläsning. I andra fall har man med fördel ersatt vätet med det billigare acetylenet.

Knallhatt, äldre form för tändhatt. Knallkvicksilver, Hg(ONC)... kvicksilversalt, som erhålles genom att lösa kvicksilver i salpetersyra o. tillsätta etylalkohol. Explosoderar häftigt vid slag o. användes därför i tändhatter.

Knallpulver, explosiva blandningar av olika slag, ex. kaliumklorat o. röd fosfor. Användes i lekskspistoler.

Knap. *Sjöv.* Träklots för fastgörande av rep el. stödjande av tågsurringar m. m.

Knapadel (av fsv. *knaper*, väpnare), lågadel, speord för obemedlad adel.

Knape (fsv. *knaper*), väpnare, sven. Knappertsbusch, H a n s, f. 1888, tysk dirigent, opera- o. generalmusikdirektor i München rg22—36, vid Staatsoper i Wien sed. r937.

Knappfors kanal, kanal i Värmland mellan Bofors o. Nässund, anlagd 1850—53. Trängd 27.3 km.

Knappologi', av Strindberg skapat uttryck

(i »De lycksaligas ö») för att beteckna försök att göra vetenskap av obetydligheter.

Knappsäv, art av halvgrässläktet *Heleocharis*. Knast, liten upphöjning på maskindel för läsning i visst läge mot annan d:o.

Knas'ter (av sv. *canastro*, vidjekorg, särsk. för förpackning av tobak), urspr. en fin, i korgar förpackad tobakssort; sedermera dålig tobak.

Knatchbull-Huggessen [neeti'bol hodsj's'n], sir H u g h e, f. 1886, eng. diplomat, min. i Baltikum 1930, i Tcheran 1934, ambassadör i Kina 1936—38, 1939—44 i Ankara, sed. sept. 1944 i Bryssel.

Knattjng, liten flaska punch el. dyl., rymmande $\frac{1}{4}$ helbutelj, dvs. Va liter.

Knaus, L u d w i g (1829—1910), tysk målare av Dusseldorfskolan; folklivsmålningar.

Knau'tia, växtsläkte (fam. *Dipsacaceae*). Knda art hos oss *K. arven'sis*, åkervädd, en flerårig, intill halvmetershög ört med hårig stam o. motsatta, vanl. parflikade blad o. plant utbredda korgar med blekt blå- el. rödvioletta blommor. Allm. i ångsbackar o. på åkerrenar.

Knebelit, ett till olivingruppen hörande mineral av järn-magnesiumsilikat, finnes t. ex. vid Dannemora gruvor.

Kneipp [knajp], S e b a s t i a n (1821—97), tysk kat. präst o. naturläkare, världsbekant genom en av honom utarbetad kallvattekur, bestående i kalla fotbad, vattenbegjutningar m. m. Den första kneippkuranitalen i Sverige inrättades vid Kneippbaden utanför Norrköping 1898 men nedlades 1918.

Kneippbyn, gotländsk bad- o. luftkurort i Västerhejde kommun, 3 km s. om Visby.

Knekt. 1. Besoldad krigare till fots. — 2. Träbalk, försedd med hål för rep, fästad vid däck på segelfartyg. — 3. De halv- el. trekvartskolonner, som i senromansk o. gotisk byggnadsstil omge en pelare (knippepelare) o. stöda gerdelbågar samt valvstrålar. — 4. Spelkort, i valör mellan dam o. tia.

Knektehället, indelningsverkets infanteriöretning, dvs. skyldigheten att uppställa härens fotfolk. Jfr Försvarsfrågan.

Kneller [nell'°], sir G o d f r e y (1646—1723) tysk-engelsk porträttmålare, påverkad av van Dycks stil. Verksam från 1674 i England som hovmålare.

Knickerbocker [nikk'°bakk'°], öknamn på New Yorkbon, först använt av Washington Irving (som författarnamn). — K n i c k e r b o c k e r s, vida, nedhängande knäbyxor.

Knickerbocker [nikk'°bakk'°], Hubert, f. 1898, amerik. tidningsman. Korrespondent i Berlin o. Moskva 1924—33, »flygande reporter» för International News' Service sed. 1933. Följde 1935—36 Ital.-abessinska kriget, 1936—37 Spanska inbördeskriget o. 1937 Jap.-kinesiska kriget. Böcker om internat. förhållanden.

Knidos, grek. stad på Mindre Asiens s.v. kust; huvudort för Afrodites dyrkan. Där fanns Praxiteles' Afroditestotod (»den knidiska Afrodite»), varav löst kopior bevarats.

Knight [najt], eng., knekt, riddare, för innehavaren av ett län med skyldighet att göra krigstjänst; num. den lägsta eng. adelstiteln (ej ärftlig). Dess bärare har framför sitt dopnamn titeln *sir*.

Knightsbridge [najt's/bridge], befäst ort i Li-byen, mellan Tobruk o. Bir Haccim, där den 13 juni 1942 ett förödande slag utkämpades mellan axelstyrkorna o. britterna.

Knipa, *Clan'gula elan'*, en dykand. Hanen har i värdräkt huvudet glänsande svartgrönt med vit kindfläck (se bild). Hals o. undersida vita. Rygg o. stjärt svarta. Vingarna svart- o. delvis med vita teckare.

Ord, som saknas på K, torde söki s på C el. (för ryska ord) på H.

Sommartid lik honan men med vita vingtäckare. Honan färgad i brunt, grått o. svart, buken samt en fläck på vingen äro vita. N. Europa, Asien; allm. i n. Sverige, sällsynt i s. Häckar helst i ihåliga träd. Flyttfågel.

Knippe. Bot. Blomställning, vars samtliga axlar avslutas med en blomma o. ha ett ringa men bestämt antal sidoaxlar. Om dessa äro 2, är knippet 2-sidigt (ex. *Stellaria*, se bild); äger varje axel endast en sidoaxel, är det ensidigt. Aven förekomma flersidiga knippen.

Knippepelare, valvbärande pelare, bestående av kärna o. därtill anslutna halv- el. trekvarts-kolonner, s. k. knektar. Knippepelaren fick sin rikaste utformning under gotiken. (Se bild.)

Knipp'erdollinck, Bernt, d. 1536, tysk vederöpare. Som borgmästare i Mönster förband han sig 1534, med Johan av Leyden, o. hans anhängare samt utnämndes till »ståthållare». Avrättad efter stadens intagande.

Knippsmide, stångjärns bearbetning i hamrare till smäckra stänger.

Knislinge, kommun i n.o. Skåne, Kristianst. l.; Färlövs landsf.distr.. Ö. Göinge doms. 2,106 inv. (1947), därav i Knislinge municipalsamhälle 1482. Skoindustri.

Knista, kommun i mell. Närke, Örebro l. (past.adr. Hidingebro); Edsbergs landsf.distr., Väster närkes doms. 1,956 inv. (1947), varav i Fjugesta municipalsamhälle 952.

Knitfel, John, f. 1891, schweiz. författare, startade 1921 en teater i London o. utgav ett par romaner på engelska. Senare har K. skrivit på tyska. De flesta av K:s romaner ha översatts till svenska (*Therese Etienne*, 1925; övers. 1929, *Via Mala*, 1934, *Mot stora mål*, 1940).

Knittelyvers, parvis rimmad, vanl. fyrfotad vers, i fråga om rytmen o. rim mycket fritt formad. Anv. bl. a. i de medeltida rimkrönikorna.

Knivskjelodden, Europas nordligaste udde, på Mageröya, Norge. 71° n' n. br.

Knivsla, kommun i s. Uppland, Sthlms l.; Knivsta landsf.distr., Sthlms l.s. v. doms. 1,592 inv. (1947). — Grästenskyrka från 1300-t. med kalkmålningar från omkr. 1500. Vårdanstalt för fallandesjuka, sinnesslöa barn (Margaretahemmet).

Knjas, ry., försv. k n j a s, furste; fem. k n j a g i n j a, furstinna, o. k n j a s j n a, furstedotter, ryska adelstitlar, nu upphävida.

von Knobelsdorff [knä'-], Hans Georg Wenzelslaus (1699—1753), frih., tysk arkitekt, stadsbyggmästare i Berlin 1746, där han 1743 uppfört *Operahuset* (nedbr. 1843 men återuppfört efter K:s ritn., skadat under Andra världskr.). Han utförde flera arb. för Fredrik II (*Sanssouci*, 1747. *Stadtschloss*, 1751, i Potsdam). Trädgårdsarkitekt.

Knock out [näkka't] eng., »slå ut»; i boxning en stöt el. ett slag som faller motståndaren till marken o. gör honom ur stånd att resa sig, innan domaren räknat till tio.

Knop. x. Knut. — 2. Mått på fartygs hastighet (1 knop = 1,852 m. i tim.). Jfr Distansminut.

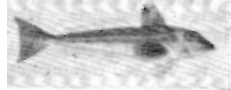
Knopp. Bot. Anlaget till ett skott. Innehåller en späad stamdel med enbart bladanlag (vegetativ knopp) el. enbart blomanlag (floral knopp) el. ock bådadera, allt skyddat av knoppfjäll; då sådana saknas, är knoppen naken (ex. *Rhamnus frangula*). Spetsknoppar avsluta grenar o. huvudstam, sidoknoppar utbildas i bladveck o. biknoppar anläggas på obestämd plats (ex. på rötter o. blad).

Knoppfjäll, till typen oftast starkt föränd-

rade blad el. delar av sådana, som skydda det späda skottanlaget. Utgöras av hela blad (ex. syren), av bladfötter (ex. lönn) el. enbart av stipler (ex. bok).

Knoppning. Zool. En form av könöls fortplantning, varvid de uppkomma delarna äro olikstora. Förekommer hos en del encelliga djur men äv. allmänt hos nässeldjuren. — Bot. En form av cellbildning, vanlig hos svampar; den nya cellen utväxer som en knopp från modercellen o. avsnörens slutl. från denna.

Knorrhane, g n o d i n g el. knöt, *Trigla gurnardus*, taggfening, intill 42 cm lång benfisk med kraftigt, benpansrat huvud o. skarpa taggar på gällockets bakkant. Tre fria strålar i bröstfenan. Kan frambringa knorrande ljud. Kött välsmakande. Allm. vid västkusten.

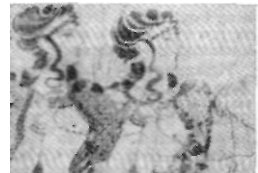

von Knorring, Sofia, f. von Zelow (1797—1848), friherrinna, författarinna. Utg. bl. a. romanerna *Kusnerna* (1834) o. *Illusionerna* (1836), var i hon friskt o. ej utan satir skildrade de högre ständens liv, samt *Torparen och hans omgivning* (1843), en realistisk bondelivsskildring.

Knossos, forngrek. stad på n. kusten av Kreta, centrum för den kretiska bronsålderskulturen, residens för sagokonungen Minos.

Utgrävningar, påbörjade 1894 av A. Evans, ha uppdatat bl. a. ett vidsträckt palats, grundlagt på 1800-t. f. Kr., utvidgat på 1700-t. f. Kr. o. förstört genom brand på 1400-t. f. Kr. Ex. på stuckmålning i palatset, se bild.

Knoster, tung släggä med grovt träskafst. Knöt, dets. som knorrhane.

Knott, *Melusi'na* el. *Simulium*, ett släkte små fjädermyggor, vilka särsk. i Norrland förekomma i stora svärmar. Betten förorsaka stark sveda o. ofta äv. svullnad. 9 arter i Sverige.

Knox [näkks], John (1505—72), Skottlands reformator, kaplan hos Edvard VI, flydde till Geneve vid katolska Marias tronbestigning 1554. Som fanatisk kalvinist återvände han till Skottland vid upproret 1559 o. kämpade hänsynslöst för sina idéer. Genom parlamentsfördraget i Edinburgh 1560 infördes kalvinismen i Skottland. Senare angrep K. häftigt Maria Stuart o. bidrog väsentligt till hennes avsättning.

Knox [näkks], William Franklin (1874—1944) amerik. tidningsman, politiker o. militär (överste), deltog i Spansk-amerik. kriget 1898 o. i Första världskr., var under flera år dir. för Hearstpressen till 193r, då han blev utgivare av Chicago Daily News. 1936 republikansk kandidat till vice presidentposten i För. Stat. Ehuru tidigare Roosevelts motståndare inträdde K. i juni 1940 som dennes marinminister o. arbetade som sådan energiskt för hjälp till England samt nyskapade den amerikanska flottan.

Knoxville [näkks'vill], stad i Tennessee, s.o.

Ord- som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

För. Stat. ni.000 inv. (1940). Statsuniv. Mar-morbrött, kolgruve- o. järnindustri.

Knubbsäl, *Phoca vitulina*, en 150—180 cm lång sal, till färgen ovan gråvit el. grågul med talrika, ofta sammanflytande mörkare fläckar. Undersidan ljusare. Från Portugal norrut till Kolahalvön, Grönland o. Labrador. Hos oss vid västkusten samt i s. Östersjön. •

Knudsen, Knud (1812—95), norsk skol-man o. språkforskare, en av huvudrepresen-tanterna för den moderata riktningen inom det norska »mälstrævet».

Knudsen, Gunnar (1848—1928), norsk politiker, industriman. Som ledare för vänsterpartiet var K. statsminister 1908—10 o. 1913—20; stortingsman 1891—1921.

Knudsen, Jakob (1858—1917), dansk författare. Utgången ur grundtvigianismen o. folkhögskoleörelsen gav K. i en rad roman-er, bl. vilka märkas *Den gamle Præst* (1899), *Gtzring* og *Afklaring* (1902) o. *Sind* (1903), mörk-fulla skildringar av danskt allmogeliv på samma gång som harsna satirer över nutida förhållan-den. Religiösa kriser återgavs ofta i K:s böcker på ett gripande sätt. På älderdomen skrev han de båda Lutherromanerna *Angst* (1912; sv. övers. 1915) o. *Mod* (1914; sv. övers. 1916).

Knudsen, Signius William Poul (1879—1948), amerik. industriman av dansk härkomst (invandrade till För. Stat. 1899), styrelseordf. i General Motors Co., 1941—45 ordf. i den amerik. industriella uppdriftsorganisa-tionen.

Knut, svenska konungar. — 1. Knut Eriks-son, d. 1196, son till Erik den hel., överföll o. dödade 1167 konung Karl Sverkersson, be-segrade dennes Släktingar Kol o. Burislev o. styrde sedan med stöd av sin jarl Birger Brosa. K. slöt Sveriges första handelstraktat (1170-t.) med Lubeck. — 2. Knut Holmgersson Länge, d. 1234, brorsons son till K. E.; från 1222 förmyndare för Erik Eriksson lät K. 1229 utropa sig till konung o. tvingade Erik att fly till Danmark.

Knut, danska konungar. — Knut II den store (995—1035), son till Sven Tveskägg, efter dennes död (1014) konung i England, 1019 äv. i Danmark; gjorde erövringar på vendiska kusten o. i Sverige, blev 1028 hyllad i Norge. Särskild omsorg ägnade K. England, där han förde en lyckosam inre styrelse. — Knut IV den helige (omkr. 1040—86), son till Sven Estridsson, regerade från 1080 med stort kristligt nit. Framkallade genom sina själv-rådiga åtgärder ett uppror, varunder han mördades i St Albanus' kyrka i Odense. Helgon-förklarad. — Knut VI (1163—1202), son av Valdemar den store, konung 1182. Styrelsens ledande man under K:s regering var Åbsalon. K. antog titeln »vendernas konung».

Knutby, kommun i ö. Uppland, Sthlms l.; Närdinghovs landsf. distr., N. Roslags doms. 1.170 inv. (1947). — Gråstenskyrka fr. 1200-t. med tegel valv i två skepp fr. 1400-t. Värde-fulla vägg- o. takmålningar. Vål bevarad medeltida kyrkogårdsmur med stigluckor.

Knutlinst, art av växtsläktet *Genista*.

Knut La værd (*lavar* d = eng. lord) (1096—1131), jarl av Sönder Jylland, furste över ven-derna, son till Erik Ejegod, mördades av konung Magnus Nilsson, som i K. fruktade en medtävlare, n 69 helgonförklarad.

Knut Mickelsson, Mäster Knut, d. 1527, domprost i Västerås, en av anfästarna till första dalupproret (1524—25) mot Gustav Vasa; av-rättades.

Knut Porse, d. 1330, storman, 1326 hertig av Halland, 1327 g. m. hertig Eriks änka Inge-borg, sökte förgäves skapa ett valde i gräns-trakterna mellan de tre nord. rikena.

Knutsgillen, uppkallade efter Knut den hel-ige el. Knut Lavard, uppkommo under medel-tiden i Danmark o. kvarleva ännu i Malmö, Lund o. Ystad. Urspr. av religiös o. social karak-tär utvecklade sig gillena efter reformationen i en mera världslig riktning. Nu sällskap för nöjen o. kulturutbyte.

Knutskrift, metod att medelt knutar på snö-ren uttrycka bokstäver o. siffror; förekom fordom bl. a. i Inkariket, Tibet o. Bortre Indien. (Se bild.)

Knutsson, Gösta, f. 12/10 1898, fil. mag., radio-man, programchef i Upp-sala sed. 1936. Känd för sina frågesportävlinj-ar o. barnprogram. Barnboks-författare: *Pelle Svans-Ws-serien* (sed. 1939).

Knutstorp, gods i Malmöhi l., Kågeröds kommun, sed. 1771 i ätten Wachtmeisters ägo. K. är känt sedan 1300-t. Där föddes Tygo Brahe 1546. Huvudbyggn. uppfördes 1551.

Knuv, litet, kalt, trint skär.

von Knyphausen, Dodo (1583—1636), riksfriherre till Innhausen o. Knyphausen, fält-marskalk i svensk tjänst, deltog bl. a. i slaget vid Lutzen.

Knyppling, metod att för hand tillverka spetsar, tillgår så, att träden (vanl. linne) upprullas på ett

antal handtag-l försedda träspo-lar, knyppele-l-pinnar, varef-ter de fria träd-ändarna fästas på en av en dyna, knyppele-dy-j nan, omgiven, beklädd trällulle, på vilken mönst-ret markeras med knappnålar. Kring dessa snos o. bindas trädarna genom omkastning av pinnarna inbördes. Under arbetets gång flyttas nålarna successivt framåt o. den bil-dade spetsen nedrullas under dynan. (Se bild.)

Knytlingasaga, isl. saga från omkr. 1260; skildrar de danska konungarnas historia från Harald Blåtand (omkr. 940) till Knut VI. K. har bl. a. utgivits av C. af Petersens o. E. Olson i *Sogur Danakonunga* (1919—25).

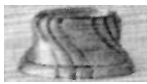
Knyttels, i korta stumpar hopsnodda kabel-garn, användas vid råsegels fästande till rårna.

Knäck (knäckmönster), bete ; knig på de vertikala, genom drivning åstadkomna åsar, som utgjorde ett för nordiskt silver-smide typiskt dekorativt inslag under rokokon. (Saltkar, se bild.)

Knäckesjuka, beteckning för de sjukliga förändringar av de utväxande årsskotten hos yngre tallar, som framkallas genom angrepp av en rotsvamp, *Melampyrum pinitorum*. Skot-ten böjas ned o. vissna i regel el. rätta sig åter men med en kvarstående S-formig krök. Spridd över hela landet. Vissa är vidsträckt härringjar.

Motverkas genom undernårande av närstående aspar, som är svampens mellanvärd.

Knappare, *Elateidae*, en familj skalbaggar, vilka, om de hamna på rygg, böja på kroppen o. sedan blixtnabbt rätta ut den, varvid kroppen slungas upp i luften o. djuret vänder sig på fötter igen. Talrika släkten o. arter i Sverige. Många är som larver mycket svåra skadedjur för jordbruk o. skogsskötsel. Hit höra äv. de tropiska eldflugorna.

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

Knäred, kornmun i s. Halland. Hall.!: Laholms landsf. distr., Hall. s. doms. 2.418 inv. (1947). — Genom freden i K. 1613 slöts Kalmarriget.

Knärot, art av örtsläktet *Goodyera*.
Knästorp, kommun i s.v. Skåne, Malmö. 1. (past.adr. Lund); Arlövs landsf. distr., Torna o. Bara doms. 373 inv. (1947).

Knäsvamp, vanligt namn på vissa inflammatoriska uppträdningar av knälederna, vanl. av tuberkulos art.

Knatte, kommun i ö. Västergötland, Älvsb. 1. (past.adr. Afård); Redvägs landsf. distr., Kinds o. Redväcs doms. 354 inv. (1947).

Knävelborr (ty. *Knobelbart*), stor mustasch. Knävring, *Sjöv.* Ett slags avlång träknapp, som användes vid vissa reps fastsättande.

Knäbakterier el. baljväxtbakterier, *Bacterium radicicola*, leva i knölar på rötterna av baljväxter (*Leguminosae*) o. ha förmågan att av kväve från luften o. kolhydrat från värdplantan bilda äggviteämnen. Baljväxter kunna därför odlas på mycket kvävefattiga jordar. Saknas knäbakterier, tillsätts de i form av en renkultur. Jfr Kvävebindning.

Knäbego'nia, arter av växtsläktet *Degonia*, med underjordisk stamköll.

Knölrös, en vanl. till underbenens framsida lokaliserad hudåkomma, som uttrar sig i från början tegelröda, så alltmer blå o. till sist gulbruna, lätt ömmande knölar. Förekommer ofta hos med tuberkelbaciller smittade individer.

Knölsjuka, populärt namn på den knöliga, tuberösa formen av spetsläska.

Knölstam el. stamköll, en starkt uppsväld stam el. stamdel, som antingen utvecklas underjordiskt (ex. *Crocus* o. potatis) el. ovanjordiskt (ex. kålrabbi).

Knölsvan, *Cygnus olor*, stamform för tamsvanen, har en knöl vid näbbens bas framför pannan. Färgen helvit. På spridda ställen i Europa, äv. i Sverige, österut till Turkestan.

Knölsvin, annat namn för flodsvin.

Knölval, *Megaptera longimana*, en omkt. n—16 m lång fenval. Kroppen tjock o. jämförelsevis kort. Bröstfenorna mycket långa med knölig, ojämn kant. Leva av plankton o. mindre fiskarter. Atlanten.

Knöppel, Arvid, f. «/», 1892, bildhuggare, har i en serie djurskulpturer gett prov på fint sinne för rörelsen. Tecknare.

Knös, västgötasläkt, av vilken flera medl. gjort sig kända som präster:

1. Knös, Anders (1721—99), domprost i Skara 1771, förenade filosofiska o. pietistiska intressen.

2. Knös, Olof Andersson (1756—1804), son till A. K., historiker, lektor i Skara 1796, stiftare av Historiska sällskapet (1786).

3. Knös, Gustaf (1773—1828), son till A. K., teolog med swedenborgska sympatier, prof. i Uppsala 1810, utgav bl. a. skriften *Samtal med mig sjelf om världen, människan och Gud* (1824).

4. Knös, Tekla (1815—80), dotter till G. K., författarinna. Umgicks i den Geijer-Silfverstolpeska kretsen; utgav dikter o. sagor.

5. Knös-Börje, f. 8/3 1883, ämbetsman o. humanist, statssekr. i eckl.dep. 1930—48. Verksam i organisationer för sv. o. internationellt kultur- o. undervisningsarbete. Bl. arb. *Guillaume Budé och den franska humanismens renässans* (1939), *Rabelais* (1943) samt övers., av nygrek. författare (Theotokas).

Koaffe'ra (fr. *coiffer*), kamma. — Koaff'ör, f y'r, kanning, håruppsättning. — Koaff'ör, dets. som frisör.

Koagule'ring (av lat. *coagula're*, ysta), utf. all ning av kolloider ur en kolloidal lösning. Så koagulerar t. ex. äggvita vid bl. a. kokning, vid närvaro av syror (mjölken löpnar vid stark mjölksyrebildning) el. vid närvaro av enzymer (blodets koagulering, jfr Blodkaka). Verb: koagule'ra.

Koaliti'o'n (av lat. *coales'cere*), sammanslutning för visst syfte av olika stater, politiska partier osv.

Koalitionsministär, regering, sammansatt av huvudmän för skilda politiska partier.

Koantiloper, *BubaWnae*, underfamilj bland slidhornsdjuren, omfattande stora egendomliga antiloper, med naken mule, lång tofsprydd svans osv. Båda könen ha horn. Afrika, Arabien. Hit höra lyrantiloperna (*Damalis'cus*), gnuantiloperna (*Connochaet'es*) samt de egentliga koantiloperna, släktet *Bubalis*. Jfr Hartbest.

Kobbe, litet, lågt, runt skär.

Kobb'el, försvenskning av eng. *cobbler*.

Kobe [kå-], stad i Japan, på s. Honshu. Bildar med H-yogo en dubbelstad. 967.000 inv. (1940). Landets närmsta exporthamn. Betyd. pappers-, vävnads- o. tändsticksindustri; skeppsvarv o. mek. verkstäder. Utsatt för förödande allierade bombärder 1945.

Koberg, gods i Lagmansereds kommun, Älvsb. L. fideikommiss inom ätten Silfverschöld. Den stora slottsbyggnaden från 1600-t. restaurerades på 1890-t. i Vasastil. Betydande samling ostindiskt porslin; omfattande bibliotek, särsk. svensk dramatik.

Koblentz [kä'blents], huvudstad i delstaten Rhein-Pfalz, v. Tyskland (Rhenprovinzen, Preussen), vid Mosels inflöde i Rhen. 91.000 inv. (1939). F.d. kurkurs ti. slott från 1700-t.; kyrkor från medeltiden, bl. a. St. Castor, svårt bombskadad under Andra världskr. (se bild), huvudsakl. från 1800-t. Wvlig handel med rhenviner. Pappers- o. maskinindustri. — K. härstammar från rom. tiden (av lat. *con'fluens*, inflöde). 1794—1813 fransk.

Ko'bolt (tr. av ty. *Kobold*, hustomte, bergtroll), 2- o. 3-värd, med järn o. nickel nära bestäkt metall. Kem. tecken Co, atomvikt 58,94 (stabila isotoper 57 o. 59), atomm:r 27. Spec. vikt 8,9, smp. 1.480°. Förändras ej i luften. Användes som tillsats till en del specialstål. Koboltföreningar ge med glassmälta intensivt blått glas. Koboltsilikat användes sedan äldsta tider som blå färg (smalt).

Koboltblätt el. Thénards blått, olje- o. vattenfärg, framställd av aluminiumhydroxid o. koboltfosfat; normalfärg med klar ljusblå nyans av stor hållbarhet.

Koboltglans, mineral av kobolt, svavel o. arsenik, CoAs₂, kristalliserar på samma sätt som svavelkis.

Koboltgrönt el. Rinmanns grönt, en grön målarfärg, består av zinkoxid o. kobolt-oxid, användes knappast numera.

Koboltviolett, vattenfritt koboltfosfat, ett täckande, synnerligen hållbart pigment.

Kob'ra, namn på glasögonormen.

Koburg [kä'bor'ŷ] el. Cöburg, stad i delstaten Bayern, s. Tyskland, vid en bifl. till Main. 33.000 inv. (1939). Före 1920 huvudstad i hertigdömet Sachsen-Koburg o. Gotha. Handel o. industri. I närheten medeltidsborgen K. Intogs 1632 av svenskarna.

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

Koch [käch'], Robert (1843—1910), tysk läkare, prof. i Berlin 1885. K. upptäckte o. renodlade ett flertal bakterier, bl. a. tuberkelbacillen 1882 o. kolerabacillen 1883, renodlade mjältbrandsbacillen samt uppfann tuberkulinet. Nobelpristagare i fysiologi o. medicin 1905. (Se bild.)

Koch [kåkk], Martin (188a—1940), författare, tidsningsman. Proletärromaner som *Timmerdalen* (1913) o. *Guds vackra värld* (1916) samt roande litterära parodier.

Koch [kåkk], Lauge, f. 1892, dansk geolog o. kartograf, känd genom ett flertal stora forskningsexpeditioner till Grönland. Bl. arb. *Nord om Grönland* (1925) o. *Geologie von Grönland* (1935).

Koch [kåkk], Hal, f. 1904, dansk teolog, prof. i kyrkohistoria i Köpenhamn sed. 1937. En av »Danmarks andliga ledare. I hans omfattande produktion märkas *Danmarks kyrka genom tiderna* (sv. övers. 1942) samt en biografi över *Grundtvig* (1941). Fientligt inställd till nazismen var K. från 1940 en av ledarna av det passiva motståndet mot tyskarna o. var en tid häktad hösten 1943.

1. **von Koch** [kåkk], Nils Samuel (1801—81), justitiekansler (1848—66), deltog i ständriksdagarna efter 1848, led. av FK 1866. Vän av sociala reformer, frihandlare.

2. **von Koch**, Helge (1870—1924), sonson till N. S. v. K., matematiker, prof. vid Tekn. högskolan 1905, vid Sthlms högskola 1911. K. sysslade huvudsakl. med teorin för oändliga determinanter.

3. **von Koch**, Halfrid (1872—1948), broder till H. v. K., ämbetsman, politiker. Statens fattigvårdsinspektör 1918—37, kansliråd i socialdep. 1920—37, led. av FK igrs—26.

4. **von Koch**, Sigurd (1879—1919), broder till H. v. K., tonsättare. Skrev framför allt sångromanser men äv. pianostycken, kammarmusik samt orkesterfantasier / *Pans marker*.

5. **von Koch**, Erland, f. 24te 1910, son till föreg., tonsättare, dirigent; orkesterverk o. kammarmusik samt operan *Lasse Lucidor*.

Kochanov'ski, Jan (1530—84), Polens störste skald före Mickiewicz, en av den polska renässansens främsta. K. skrev lyriska dikter, t. ex. *Treny* (1580; Klagodikter), samt översatte (på vers) Psaltaren (1578) till polska.

Kocheni'll, stavningsform för kosehenill.

Kocher [käch'er], Theodor (1841—1917), schweiz. läkare, prof. i kirurgi i Bern 1872. K. erhö11 1909 års nobelpris i fysiologi o. medicin för sina upptäckter över sköldkörtelns funktion i samband med arbeten om den operativa behandlingen av struma.

Kochi [kåtsji], stad i Japan, på ön Shikoku. 103,000 inv. (1935). Pappersindustri.

Kooh'la, växtsläkte (fam. *Chenopodiaceae*). Enda art hos oss (på Öland) *K. hirsuta*, en smalbladig, luden strandört. *K. trichophylla*, med tät, buskliknande växtstäm o. mot hösten starkt rodnande blad, är en i trädgårdar vanlig prydnadsväxt.

Koch'in-Kina, autonom republik (sed. 1946) i Franska Indo-Kina, på s. kusten av Borte Indien, kring Mekongs mynning. 66,000 kvkm, 4,676,000 inv. Mycket bördigt; huvudnäring jordbruk. Utförsel av ris, trä o. kautschuk.

Huvudstad: Saigon. — Franskt sedan 1862. K. skall ingå i den indokinesiska federationen o. Franska unionen.

Kock, Axel (1851—1935), språkforskare, prof. i nordiska språk i Göteborg 1890—93, i Lund 1907—16 o. univ.'s rektor 1911—16, led. av Sv. akad. 1924. Utgav språkhist. arb. (*Svensk ljudhistoria*, 5 bd, 1906—23) samt tidskr. *Arkiv för nordisk filologi*, 1888—1928. (Se bild.)

Kock, Karin, f. *, 1891, nationalekonom, docent vid Sthlms högskola sed. 1933 (prof's namn 1945), konsultativ statsråd sed. april 1947. Verksam inom kvinnoorganisationer. Har utg. penning- o. bankpolitiska arbeten.

Kock, Jörgen, d. 1556, dansk krigare, borgmästare i Malmö 1523; en av Grevefejdens danska ledare.

de Kock [d^o kåkk'], Paul (1793—1871), fransk författare, vars litterärt föga värdefulla, ofta anstötliga romaner o. vädeviller vunno stor popularitet.

Kockelkärnor, de torkade, klotrunda frukterna av *Anamirta cocculus* (fam. *Menispermaceae*), en i det indomalajiska området växande slingerväxt. Innehålla ett ytterst starkt gift, pikrotoxin, o. ha därför bl. a. fått användning för fiskfångst.

Kock'er (av grek. *kokkos*, frö, kärna), kulformade bakterier.

1. **Kockum**, Frans Henric (1802—75), industriman, grundade F. H. Kockums tobaksfabrik (1825) o. Kockums mek. verkstad (1840—41), båda i Malmö, Kallinge järnverk (1858) o. s. å. den första sv. verkstaden för tillv. av emaljerade stålplåtkärl (i Ronneby).

2. **Kockum**, Erik, f. 's 1889, industriman, bergsjungjör, verkst. direktör i Kockums förvaltnings AB. 1920—25, därefter i Kockums Jernverks AB.

Kockums Jernverks AB., Kallinge. Grundat 1875. Aktiekap. 4 mill. kr. (1948). Järnverk i Kallinge, emaljningsverk i Ronneby.

Kockums Mekaniska Verkstads AB., Malmö. Grundat 1840, bolag 1866. Aktiekap. 15 mill. kr. (1948). Skeppsvarv, mek. verkst., gjuteri, manufakturmedja o. wagonfabrik. Dotterbolag: AB. Landsverk. Verkst. dir. G. T. undequist (sec-i. 1940).

Kod, se Kryp to.

Ko'dak, inregistrerat handelsmärke för fabrikat, särsk. fotografiska kameror, från *Eastman Kodak Company, Lid.* i England o. Frant.

Kodály [kådd'aj], Zoltán, f. 1882, ungersk tonsättare. Operan *Hdry Janos*, körverk (*Psalmus hungaricus*, 1923; uppf. i Sthlm 1933), sänger o. orkesterverk bygga i hög grad på ungersk folksmusik.

Kodein, metylmorfin, alkaloid, som i mindre mängd ingår i opium, framställes syntetiskt. Är lätt rovigande o. smärtstillande, framför allt dock hostlindrande. Kodeinfosfat ingår i de mot hosta använda ikodeinkakorna.

Kodiak [kå''dja:k], För. Stat. tillhörig ögrupp, s. om Alaska, uppkallad efter den största ön. Tills. ca: 10,000 kvkm, 2,000 inv. (eskimäer). Laxfiske o. jakt på pålsdjur.

Kodicill' (av lat. *codiciWus*, skrivtavla), tilläggssartikel till ett aktstycke (t. ex. testamente).

Kodifikatio'n (av lat. *codex*, lagsamling, o. *fa'cere*, göra), sedvanerättsliga reglers nedtecknande o. sammanförande i ett lagverk, ett fördrag el. dyl. Verb: kodifiera.

Kodilj' (av sp. *codille*), förk. *ko* (»kossa»), dubbel bet i virå m. fl. kortspel.

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

Kodivisio'n (av lat. *con*, med, o. *divi'sio*, indelning), ett begrepps indelning från flera synpunkter.

Kodjupet, trång farled i inloppet till Sthlm, n. om Vaxholm.

Kodok, före 1905 Fashoda, befäst stad i Anglo-egypt. Sudan, vid Nilen, ryktbar genom en fransk-eng. konflikt 1898, den s. k. Fashodaaffären, se d. o.

Kodstan'dert [kådd']. *Sjöv.* Trekantig röd o. vit flagga, som anger att signalering enl. internationella signalsystemet äger rum.

Koefficient' (av lat. *con*, tillsammans med, o. *efficere*, åstadkomma). *Mat.* De kända faktorer, varmed de obekanta termerna i en ekvation äro multiplicerade. — *Fys.* Benämning på en del materialkonstanter, såsom absorptionskoefficient, elasticitetskoefficient.

Koenig [königg']. Joseph, f. 1898, fransk general, under 1920-t. verksam vid Främlingslegionen, deltog under Andra världskr. först i Norge 1940 med dessa trupper, förenade sig efter Frankrikes sammanbrott s. å. med De Gaulle o. stred på olika fronter i Nordafrika; utmärkte sig särsk. vid försvaret av Bir Hacheim juni 1942. Som ledare för de franska inrikesstyrkorna efter de allierades invasion i Frankrike juni 1944 deltog K. i Paris' befrielse 25 aug. s. å. Överbefälh. för de franska trupperna i Tyskland juli 1945 o. repr. för allierade kontrollrådet sed. 1946.

Koercitivkraft, den magnetiska fältstyrka som erfordras för att neutralisera remanensen efter tidigare magnetisering med motriktat fält.

Koestler [köss']. Arthur, f. 1905, ungersk författare o. journalist, urspr. kommunist, bosatt i England. K. har i självbiografiska reportage, essäer o. romaner, präglade av emigrantens depression o. desillusion, skildrat de politiska o. andliga kriserna i 1930- o. 1940-talets Europa. Bl. arb. *Spanish testament* (1937); *Spanskt testamente*, (1938); *Darkness at noon* (1940); *Natt klockan tolv på dagen*, s. å.; *Arrival and departure* (1943); *Domens dag*, (1944); *The yogi and the commissar* (1945); *Yogin och kommissarien*, s. å.; *Thieves in the night* (1946); *Tjuvar om natten*, s. å.).

Koexistens' (av lat. *con*, med, o. *existere*, uppträda), samtidig tillvaro.

Koff, lastdrygt, trögseglande, rundgattat, mindre höll. fartyg, på sidorna vanl. försett med s. k. svärd, träplattor, som nedsläppas för att minska avdriften.

Koffein el. koffein, ett till purinämneas grupp hörande ämne, som ingår i kaffeboar, teblad o. kolanötter. Verkar stimulerande på nervsystemet, ökar musklernas o. hjärtats kraft samt åstadkommer ökad urinavsöndring. Inom medicinen kommer koffeinet till användning huvudsakl. vid hjärtsjukdomar; det ingår ofta som tillsats till huvudvärkspulver. Framställes genom extraktion av te el. kaffe (vid beredning av koffeinfritt kaffe) men numera även på kemisk väg ur ursynria.

Kofferdamm. *Sjöv.* 1. Små vattentäta celler i fartyg, ofta fyllda med cellulosa el. kork för att öka flytbarheten. — 2. Dets. som kasun (se d. o.).

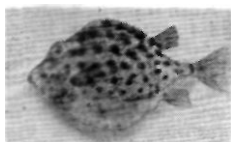
Kofferdi' (av höll. *koopvardij*, handelsfartyg), som har avseende på handelsfartyg.

Koffernag-el. *Sjöv.* Lös järnpinne nedsatt i hål i nagelbänk för fastsättning av rep.

Koffert (av grek. *koffinos*, korg), kista för respackning.

Koffertfiskar, *OstracionWdae*, till fastkäkar-

na hörande benfiskfamilj med egendomligt formad, starkt pansrad, oböjlig kropp. Endast stjärt, fenor o. nos rörliga. Ofta grant färgade. Varma hav, oftast på korallrev. Omkr. 20 arter.

Kofot el. bräckjärn, bräckverktyg i form av en järnstång, vars nedre del är utsniidd till en klufen, böjd tunga.

Kofu [kå'fo], stad i Japan, på ön Honshu. 83,000 inv. (T935). Sidenhandel. Vin- o. trädgårdsodling.

Kofogel el. kostare, *Molohrus pe'coris*, en vävarstare. Färgen övervägande brun, ryggen dock glänsande i grönt o. blått. Längd 19 cm. Sitt namn har fågelndärv, att den bl. a. äv. lever av larver o. insekter, vilka den plockar ur boskapens hud. Nordamerika.

Koger, rörförmigt metall- el. läderfodral för förvaring av pilar (pilkoger) el. för förvaring av krutkarduser på örlogsfartyg.

Kogger el. kogg, medeltida, enmastad fartygstyp, liknande karavelen.

Kogna'ter (av lat. *con*, med, o. *nas'ci*, födas), fränder, vilkas mellanliggande släktled utgöras av personer av mankön el. kvinnkön. Jfr Ägnater.

Kogrundsrrännan, kustfarled vid s. inloppet till Öresund, invid Kogrundet, n.v. om Skanörs udde.

Kohandel, överenskommelse mellan politiska grupper, innebärande, att ena gruppen hjälper den andra att genomdriva ett beslut i en fråga mot att den senare gruppen gör den förra motsvarande tjänst i en annan fråga. Fick denna betydelse 1933 vid en snderhandsuppörelse mellan socialdemokraterna o. bondeförbundarna.

Koheren'ta strålar (av lat. *cohaere're*, sammanhänga), ljusstrålar med samma våglängd (färg), utgångna från samma punkt av en ljuskälla. Dylika kunna, efter att genom spegling o. dyl. ha gått olika vägar, sedan sammanföras o. i motsats till icke-koherenta strålar ge upphov till interferens.

Koherera, hänga samman av kohesion.

Kohesio'n (av lat. *cohaere're*, sammanhänga), den mekaniska kraft, som sammanhåller ämnenas molekyler. Kohesionen ökas mycket kraftigt, när avståndet mellan ämnets delar minskas. Ex.: två ytterst noga planslipade stålbitar, lagda intill varandra, häfta vid varandra med bortåt 100 atmosfärens tryck.

Koh-i-noor, »Jusberget», ryktbar indisk diamant, som på sin tid tillhörde Stora Mogul o. sedan 1850 är i eng. kronans ägo. Vägde 186 karat i sin äldre form, men vikten minskades till 108.83 karat vid omslipning till briljant år 1852. Har oval form med diametrarna 35 o. 30 mm. Infattad i en av britt. konungahusets kronor.

Kohl [kål], David Casparsson (1628—85), stålätare o. vapensmed, inspektör för vapenfabrikerna 1670, ledare för Vira klingbruk. En av Sveriges skickligaste stålätare, av vilken flera arb. äro beredade.

Kohlrausch [kål-], Friedrich (1840—1910), tysk fysiker, prof. 1875. Utförde viktiga undersökningar, bl. a. över elektrolyters ledningsförmåga. Standardverket *Lehrbuch der praktischen Physik* (1870; många uppl.).

Koholmen, del av municipalsamhället Klädesholmen o. Koholmen, Klädesholmens kommun.

Kohort' (lat. *co'hors*), avdelning av en romersk legion.

Koht [kot], Halvdan, f. 1873, norsk historiker o. politiker. Prof. i historia i Oslo 1910, särsk. känd genom sina medeltidsforskningar. Har bl. a. utgivit monografier över H.

Ord, som saknas på K, torde sökas på C ell. (för ryska ord) på H.

Wergeland, Bismarck, Johan Sverdrup o. Ibsen. Landsmålsman. K., som tillhörde socialdemokrat, partiet, var 1935—41 utrikesminister. Som sådan avvisade han 9 april 1940 Tysklands krav på att få övertaga »skyddet av Norges neutralitet». Efter Norges kapitulation juni s. å. lämnade han jämte kon. Håkan o. regeringen Nygaardsvolds medl. Norge o. begav sig till England. — I *Norway neutral and invaded* (1941) har K. skildrat den norska neutralitetspolitiken o. den tyska invasionen i Norge. Utg. tills. m. Sigmund Skard: *The voice of Norway* (1943; Norges röst i historia och litteratur, 1944).

Kohäger, *Ar'dea* (*Isubufcus*) *ibis*, en i Afrika o. v. Asien allmänt förekommande medelstor, vit häger, med roströda fjädrar på nacken, bröstet o. ryggen. Lever till stor del av insekter, parasiterande i huden på nötkreatur, bufflar, elefanter osv., varigenom den gör dessa djur stora tjänster.

Kohärer (av lat. *cohaere're*, sammanhänga), glasrör, innehållande metallfilspån mellan två elektroder. Används förr som radiodetektor, varvid man utnyttjade dess egenskap att i hög grad ändra ledningsmotståndet under radiovågens inverkan.

Koincidens (av lat. *co-*, med, o. *incVdere*, falla in på), överensstämmelse, sammanfallande. — *Fys.* Samtidigt inträffande av två periodiska fenomen med olika period, t. ex. två olika hastigt svängande pendlars samtidiga passeringe av en viss punkt.

Koincidensmetoden, gammal metod för precisionbestämning av en tidsperiod genom dess koincidens med ett känt periodiskt fenomen. Ex.: årets längd kan bestämmas genom att observera, vilka morgnar en viss stjärna uppstår omedelbart intill solen (egypterna använde Sirius); detta inträffar var 360:e dag, men koincidensen förskjutes 1 dag på 72 år o. ytterligare en dag på 1,460 år, varför året är

$$360 + \frac{360}{72} + \frac{360}{1460} = 365.25 \text{ dygn-}$$

Koine', grek., gemensam, allmän; benämning på grekiskan som härskande kulturspråk i de hellenistiska rikena.

Koivisto [kaj'vistå], finska namnet på Björkö.

Koj, hängmatta el. fiska bädd å fartyg.

Kokai'n, ett giftigt ämne, närbesläktat med atropin, utvinnes ur bladen av ett par *Erythrox'y-*/on-arter. Verkar förlamande på känselnerverna. Ägde tidigare stor betydelse som lokalbedövningsmedel, till slemhinnebedövning, vid t. ex. operationer i näsan, användes det rätt mycket fortfarande, men för insprutning ha besläktade ämnen, bl. a. novokain, tillgripits på grund av deras mindre giftighet. Användes mycket som berusningsmedel o. har de allvarligaste följder.

Kokand, stad i s.ö. Turkestan, republ. Usbekistan. 84.000 inv. (1939). Bomullshandel. Utgångspunkt för många karavänvägar. Var 1710—1876 huvudstad i Usbekriket K.

Koka'rd (av fr. *coq*, tupp), behagsjuk, tillgjord. — *Koke* llera, söka behaga. — *Koketteri'*, behagsjuk tillgjordiet.

Kokill' (av lat. *conckyl'ium*, snäcka), beständig gjutforn av järn, som användes för att erhalla en bestämd standardform på metallen för vidare bearbetning. Användes äv. vid järngjutning för att genom hastig avkylning av grått tackjärn erhallå hårt, vitt sådant, 8. k. *Kokill* hårdast gods.

Kokk'ola, finska namnet på Gamlakarleby.

Kokkoli't (av grek. *kokk'os*, kärna, korn, o. *li'tos*, sten), egendomliga, rundat korniga aggregat av vanl. lökgröna till svartgröna, aluminiumfria pyroxenminerar.

Kokning, bildning av ångbubblor i en vätskans inre delar, vilken inträder när ångtrycket i bubblorna kan övervinna det yttre lufttrycket jämte den ovanför befintliga vätskans tryck.

Kokong' (av fr. *cocoon*, hylsa), hölje, varmed insektlarver ofta omgiva sig före förpuppningen. I detta ingår alltid silkestrådar, sammanbundna av ett klabbigt ämne, samt dessutom oftast pinnar, bladdelar osv.

Kokoppor, smittkoppor hos kor. Man gjorde tidigt den erfarenheten, att personer, som blivit smittade med kokoppor, sedan voro oemottagliga för smittkoppor. Detta har sedan utnyttjats i vaccinationen.

Kokoschka [kåkås'ka], Oskar, f. 1886, tysk målare av österrik, börd, prof. vid Konstakad. i Dresden. En av huvudrepresentanterna för den tyska expressionismen. Grafiker.

Kokosfett, kokossmör el. kokosolja, en vit, vid 25—30° smältande massa, som erhålles ur kokosnöten genom pressning el. extraktion. Fettet innehåller ej stearin-syra, däremot ingår mycket laurinsyra. Kokosfettet har inom tvål- o. margarindustrierna till stor del utträngit andra fetter.

Kokosmjölk, en söt, mjölkliknande, drickbar vätska, som förekommer i frövitans hålighet hos kokosnöter.

Kokospalm, *Co'cos nucVfera*, en sannolikt från s. Amerika härstammande palm, spridd överallt utmed tropikernas kuster. När 25—30 m:s höjd, har 4—6 m långa blad o. 20—30 cm långa rundade frukter, kokosnötter. En av världens nyttigaste växter. Frövitans hålighet innehåller kokosmjölk. Av dess fasta väggbeläggning, kopra, Söderhavsoarnas viktigaste exportvara, pressas kokosfett; av pressäterstoden, kokosmjöl, göras foderkakor. Fruktväggen ytterdel innehåller en fiber, av vilken förfärdigas skeppståg, mattor m. m. Stammen lämnar ett gott virke. Den som krukväxt odlade kokospalmen är en annan art, *C. Weddellia'na*.

Kokostjuv, dets. som förvarakrafta.

Kokött', försvenskad rom för cocotte.

Kokpunkt, den temperatur vid vilken en vätska kokar. Vätskans ångtryck är då lika stort som det yttre trycket (jfr Kokning). Om trycket ej angives, avses kokp. vid normalt lufttryck, dvs. 760 mm kvicksilverpelare (= 1 atm.). Ju högre trycket är, desto högre ligger kokp., t. ex. för vatten vid 100° vid 1 atm., 120° vid 2 atm o. 46° vid 0. 1 atm. Vattnets kokp. är därför lägre på högt belägna platser (jfr Hypsotermometer). Kokp. blir högre om icke-flyktiga ämnen lösas i vätskor, vilket utnyttjas för bestämning av det lösta ämnets molekylvikt.

Koks, bränsle, som erhålles genom upphettning av stenkol utan lufttillträde (torrdestillation). Härvid bortgå alla flyktiga beståndsdelar, så att kol o. aska återstår. Vid de flyktiga beståndsdelarnas bortgång blir koksen porös. Framställs dels i särskilda koksverk, dels i gasverk, där koks, erhålles som biprodukt vid gasberedningen. Ar i motsats till träkol svavelhaltigt. Värdefullare bränsle än stenkol.

Koksagys', *Tarax'acum koksagys'*, en art maskros från Kasakstan i Ryssland, nära släkt med den vanl. maskrosen. Högländsväxt, som i vilt tillstånd anträffas 1,800—2,000 m ö. h. Sed. 1938 har den varit Rysslands viktigaste kautschukväxt. Kautschukhalten uppgår till 8 å ro % av torrsubstansen i i-åriga plantor o. till 14 å 15 % i 2-åriga.

Koksalt, natriumklorid, NaCl, före-

Ord, som saknas K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

kommer i naturen löst i havsvatten (ca 2.7 %) samt som mineral (stensalt el. bergs salt) i saltgruvor t. ex. vid Wieliczka o. Stassfurt. Framställes ur havsvatten genom indunstning i grunda bassänger (saliner) o. renas genom omkristallisation. Användes till konservering av kött o. fisk samt vid matlagning. Krossat stensalt användes till husdjur (hösalt) o. vid framställning av klor- o. natriumföreningar.

Koksmide, härsmidesmetod, kännetecknad därav, att då rätt tackjärn användes o. detta vid uppbrytningen kommer i beröring med slagen, en häftig reaktion inträder, s. k. kok.

Koktermometer, dets. som hypsotermometer. Kokura, befäst hamnstad på n. Kyushu, Japan. 174,000 inv. (1940). Textilindustri.

Kokvagn, fordon med kokinrättning, på vilken mat kan tillagas äv. under marsch.

Koky'tos, »jämmerfloden», i grek. myt. en av underjordens floder.

Kol (lat. *carbo'nicum*), ett i regel 4-värd grundämne av metallödnatur. Kem. tecken C, atomvikt 12.010 (stabila isotoper 12 o. 13), atomnr: 6. Kol förekommer i flera olika former, dels som utbildade kristaller (diamant, grafit), dels som ett finkristalliniskt pulver. Med undantag av diamant o. grafit förekommer kol aldrig fritt i naturen. Sot, kimirök, träkol o. koks äro på konstgjord väg framställda kol-sorter. De i naturen förekommande stenkolen utgöras ej av fritt kol utan av kolföreningar. Med konst erhålles kol vanl. genom torrdestilering el. vid ofullständig förbränning. Kol utgör en oundgänglig beståndsdel i alla organiska ämnen. Med syre förenas kol direkt till koldioxid, CO, o. koldioxid, CO₂, med väte ger det ett oerhörd stort antal olika föreningar, de s. k. kolvätena; med svavel bildar det kolsvavla, CS₂. Tills. m. syre o. väte uppbygges kolet de viktiga fetterna o. koldhydraten, tills. m. syre, väte, kväve samt ibland svavel o. fosfor de för allt levande oundgängliga äggviteämnen. Jfr Cyan.

Kola, halvö i n.v. Ryssland, mellan Vita havet o. N. Ishavet. Omkr. 100,000 kvkm. Berggrunden består av granit o. gnejs. Många sjöar o. träsk. K:s n. kust är genomskuren av en mängd vikar, som äro isfria under hela året. Omkr. 300,000 inv. (1936), ryssar, finnar o. lappar. Näringar: skogsbruk, bergsbruk (järnmalm, apatit), fiske.

Kola [kå'-], namn på fröna («nötterna») av Coia-arter (fam. *Sterculiaceae*). Innehålla bl. a. koffein o. verka därför upplivande.

Kolami'n, etanolamin el. oxietylamin, H₂N • C₂H₅OH, en organisk bas, närbesläktad med kolin. Ingår i kofalin.

Kolarier el. khol, Främre Indiens urbefolkning, en icke-arisk folkgrupp, av vilken omkr. 3 mill. kvarleva (bhiler, samtalr m. fl.).

Kolartro, egentl. en enkel mans tro; blind tro på andras utsago.

Kolatu'r (av lat. *cola're*, sila), silad vätska.

Kolbe, Hermann (1818—84), tysk kemist, prof. i Marburg 1851, i Leipzig 1865, upptäckte bl. a. salicylsyrans antiseptiska egenskaper.

Kolbe, Georg, f. 1877, tysk bildhuggare, prof. vid Konstakad. i Berlin 1918. Har företrädesvis återgivit nakna, finlemmade kroppar i harmonisk rörelse (se bild).

Kol'berg, po. Kolobrzecg, stad i voje-

vodsk. Szczecin, n.v. Polen (Pommern), nära Östersjön. 37,000 inv. (1939). Industri. Mycket besökt kurort. — 1631—53 besatt av svenskar.

Kolberger Heide [-haj'del], del av farvattnet utanför Holstens kust, mellan Kielfjorden o. Femern. Svensk-danska sjöslag där V7 1644 o. 27/1. 1715.

Kolborste, de fyrkantiga, pressade kolstycken, som vid elektriska maskiner ligga an mot kommutatorlaxer el. släpningar för strömöverföring mellan rotorlindningar o. yttre ledningar, s. k. statorledningar. Vid de äldsta maskinerna användes i st. borstlika knippen av metalltrådar, därav namnet. Jfr Kommutator o. Släpningar.

Kolbox el. kolbunker, förvaringsrum för ett fartygs kolföråd.

Kolbullar, pannkaka av mjöl, salt o. vatten, gräddad i fläsklött i stekpanna, som står på glöden. Vanlig rätt hos skogsarbetare.

Kolbäck, kommun i s. Västmanland, Västmanl. l.; Kolbäckss landsf. distr., Västmanl. v. doms. 2,636 inv. (1947).

Kolbåksån, å i s. Dalarna o. ö. Västmanland, genomflyter sjöarna Vessman o. Barken o. utfaller i Mälarfjärden Galten. 170 km.

Kolohici'n, stavningsform för colchicin.

Kolchos', sovjetrysk förkortning av begreppet för kollektivt lantbruk.

Kol'dewey [-vaj], Robert (1855—1925) tysk arkeolog. Med Puchstein uppmätte han antika tempel i s. Italien o. ledde 1898—1917 utgrävningar i Babylon.

KoTding, stad på Jyllands ö. kust, Vejle Amt, Danmark, vid Koldingfjorden. 28,000 inv. (1946).

Kol'dinghus, borg från 1200-t. vid Kolding. Ruin men delvis restaurerad till museum.

Koldioxid, CO₂, en färglös, ej brännbar, tung gas, som m. vatten bildar kolsyra, H₂CO₃. I dagl. tal benämnes koldioxid kolsyra. Koldioxidets täthet i förhållande till luft är 1.529, dess kokp. — 79°. Den kan vid vanlig temperatur förtätas till vätska. Flytande koldioxid kommer i handeln på stälcyllindrar. I fria luften övergår den till fast kolsyresnö, vars temp. är — 79°. Koldioxid igenkännes på att den grumlar kalkvatten under bildning av kalciumkarbonat. Med metaller o. baser bildar koldioxid salter, karbonat. Innehålla de överskott på koldioxid, kallas de bikarbonat. Koldioxid bildas vid fullständig förbränning av kol, vid de levande varelsernas förbränningsprocesser, vid jäsnig, vid glödning av kalksten (kalkbränning) o. andra karbonat. Förekommer i ringa mängd i luften (till 0.03 vol. %) samt något löst i vattnet. En hel del av våra viktigaste bergarter utgöras av karbonat, t. ex. marmor, kalksten, dolomit. Koldioxiden har svag, syrlik smak o. användes därför som tillsats till de flesta läskedrycker (kolsytrade drycker).

Ko'lera el. asiatisk kolera (grek. *ko'wra*, sjukdom), en mycket häftigt förlöpande epidemisk mag- o. tarmsjukdom, som i omkr. 50 % av fallen før till döden. Den orsakas av en kommaformad bacill, *Vibrio cho'wrae*. Jfr Barnkolera.

Kole'risk (av grek. *kole'*, galla), upptrusande, hetsig.

Kolesteatom [-tå'm] (av grek. *kole'*, galla, o. *ste'ar*, talg), en ur epitel uppkommande, talgliknande, pärlemorglänsande svulst, vanl. i mellanörat i samband med kroniska öroninflammationer. Operativt behandling.

KolesterFn (av grek. *kole'*, galla, o. *ste'ar*, talg), en omättad, anatomisk alkohol av komplicerad sammansättning. Ingår i djurorganismen dels i fri form, dels som ester med stearin-, palmitin- o. oljesyra. Påvisades först i gallan men finns i ett flertal av organismens celler, bl. a. i

Ord, spm saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

de röda blodkropparna. Dess fysiologiska betydelse är ännu oklar. Jfr Steriner.

Kolformatio'nen, dets. som stenkolsformationen.

Kolgujev [kalgøj-], dets. som Kalgujev.

Kolhapur [kå'lapo°], 1. Furstestat i Indien, prov. Bombay, 8.331 kvkm, 1,092,000 inv. (1941). Järngruvor. — 2. Huvudstad i K. 1. 70,000 inv.

Kolhydrat', en grupp organiska ämnen, som är mycket utbredda, i synnerhet i växtriket. De är kvävefria o. innehålla kol, syre o. väte. Syret o. vätet ingingo i de först kända kolhydraten alltid i samma förhållande som i vatten, dvs. två atomer väte på en atom syre. Vid upphettning av socker bortgår därtill vatten, o. fritt kol återstår. Detta förhållande gav anledning till namnet »hydrat». I kemiskt hänseende utmärka sig kolhydraten därav, att de samtidigt är alkoholer o. aldehyder el. alkoholer o. ketoner. De indelas i monosackarider (enkla k.) med alla kolutomer (vanl. 6 el. 5) bundna vid varandra i en öppen kolkedja, disackarider med 2 sådana kolkedjor förenade av en syreatom o. polysackarider med flera kolkedjor. Mono- o. disackarider äro sockerarterna glykos, fruktos o. galaktos samt malt-, mjölk- o. rörorsocker. Bland polysackariderna märkas cellulosa, stärkelse, dextrin, pentosaner, växtgummi o. växtslem.

Koliamb' (av grek.), haltande jamb, i grek. verslära en sexfotad jambisk vers, där sista jamben utbyttis mot en trokél el. spondé.

Kol'ibakte'rier, en grupp stavbakterier, som företrädesvis leya i grovtarmen (kolon) hos djur o. människor. Äro vanl. icke sjukdomsalstrande men kunna ge upphov till inflammationer i urinvägarna.

Kolibri'er, *TrochiWdae*, en tornsvalorna närstående familj av små, sirliga fåglar, av från en humlas till en svalas storlek. Ha oftast lång näbb, lång, i spetsen kliven, långt utsträckt tunga o. en färgrik, ofta med krugar o. egendomliga fjäder prydd, metallglänsande fjäderdräkt. Leva av honung, som de suga-

under det de sväva i luften över blommorna, men även av insekter. Omkr. 500 arter. Huvudsakl. i trop. Amerika, men några gå långt upp i Nordamerika o. andra ända till Kap Horn. En kolibriart, se bild.

Koli'k (av grek. *ko'lon*, grovtarm), vanlig benämning på vid flera olika buksjukdomar förekommande symtombild: väderspänning o. smärtor tvärs över bukens övre del m. m.

Koli'n (av grek. *kole'*, galla), oxietyl-trimetylammونیumhydroxid, (CH₃)₃N(OH) • C₈H₇OH, en stark organisk bas som förekommer i växter o. djur, dels i fri form o. dels kemiskt bunden i lecitin. Kolins reglerar kroppens fettomsättning o. räknas ibland till B-vitaminerna. Jfr Acetylkolin o. Neurin.

Ko'lin, stad i ö. Böhmen, Tjeckoslovakien, vid Elbe, 24,000 inv. (1940). Vid K. österrik, seger över preussarna under Fredrik II 1757-

Ko'ling, buse; efter Albert Engströms Strixfigur Koldingen, som första gången uppträdde 1897. (Ex., *schaviga Lulle*, se bild.)

Koli't (av grek. *ko'lon*, grovtarm), inflammation i grovtarmen.

Kolja, *Gadus aeglefinus*, en torskfisk. Underkåk kortare än nosen, skäggtöm liten samt en stor svart fläck mitt under första ryggfenan. Upp till 70 cm lång. Allmän vid vår västkust, viktig matfisk.

KoTkis, i forntiden namn på ett land vid Svarta havets ö. kust. Jfr Argonauterna.

Koll'witz, Richard, f. 1873, tysk botanist, profs namn 1903, prof. i Berlin 1921. K. är en av den nutida limnologiens främsta o. grundare av den moderna vattenanalysen. För studiet av de mindre planktonorganismerna har K. konstruerat en allmänt använd 5. k. planktonkammare.

Kollabera, få kollaps, förlora medvetandet. Kollaboratör (av lat. *com*, med, o. *labora're*, arbeta), medarbetare; samarbetsman (i politiskt förklarande mening). — Kollabore'ra, arbeta tillsammans.

Kollage'n (av grek. *kolla*, lim, o. *ge'nein*, bilda), huvudbeståndsdelen av bindväv, organisk bensubstans samt grundsubstans i brosk; innehåller mer kväve än vanliga äggviteämnen. Vid längre kokning i vatten omvandlas det i glutin (lim). Vid behandling med garvsyra erhållas föreningar, som ej ruttna (av betydelse för läderberedningen).

Kollaps' (av lat. *colla'bi*, falla ihop), plötsligt påkommande hjärtsvaghett med allmän kraftnedsättning, liten, hastig puls, livid hudfärg o. kalla extremiteter. Äv. om psykiskt sammanbrott. Verb: kollab'era.

Kollargol [-gål] (av grek. *kolla*, lim, o. lat. *argen'tum*, silver), kolloidalt silver; användes mot hudsjukdomar o. vid sårbehandling.

Koll'ateral, vanl. om blodkärls- o. nervgrenar som förena angränsande blodkärl resp. nerver.

Kollation (avlat. *colla'tio*), sammanställning, jämförelse; festlig måltid. — Kollatio'n'erna, jämförelse, granska, motläsa.

Kolle'ga (av lat.), ämbets- el. yrkesbroder. **Kolle'ga'1** (av *kollegium*), hörande till kollegium; ämbetsbroderlig, kamratlig.

Kolle'gium (av lat.). 1. Myndighet, där ärendena handläggas o. avgöras av flera personer gemensamt. — 2. Akademisk föreläsningkurs; skriftlig sammanfattning av dylik.

Kollekt' (av lat. *colWgere*, samla). 1. Bönen i högmässan omedelbart före episteln. — 2. Insamling vid gudstjänst av frivilliga gåvor.

Kollektio'n (av lat. *colWgere*, samla), samling (av konst, böcker o. dyl.). — Kollekt'iv, sammanfattande, gemensam. *Sprdkv.* Sammanfattningsord (ex. folk).

Kollektivavtal, skriftlig överenskomst mellan en sammanslutning av arbetare (vanl. fackförening el. fackförbund) o. enskild arbetsgivare el. sammanslutning av dyl. rörande villkoren för de individuella arbetsavtalen. I.äg av 22/s 1928.

Kollektivhus, bostadshus med restaurang o. storbarnkammare till hyresgästernas förfogande.

Kollektivism' (av lat. *colWgere*, samla), namn på fl. socialist. riktn., särsk. den, som vill lägga egendomsförvaltningen o. produktionsledningen i händerna på fria o. öppna sammanslutningar.

Kollektivnot, diplomatisk framställning, som i flera maktens namn överlämnas till en regering.

Kollektiv säkerhet, trygghet för staterna mot angrepp utifrån, grundad på gemensamt ingripande mot stat, som stör freden. Försök att åstadkomma kollektiv säkerhet ha efter de båda världskrigen gjorts genom upprättandet av Nationernas förbund resp. Förenta nationerna.

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

Kollek'tor, äldre benämning för kommutator o. ibland för släpningar.

Kollek'tstipen'dier, stipendier till fattiga studerande (vanl. vid univ.), till vilka medel insamlas genom kyrkokollekter.

Kollek'tör (av lat. *colWgere*, samla), lottförsäljare.

Kollenky'm (av grek. *kolla*'a, lim, o. *en'kyma*, pågüten vätska), en stödjevävnad hos växter, huvudsakl. i örtartade stamdelar i anslutning till den primära hudvävnaden. Består av långsträckt celler med kraftiga pålagringar av cellulosa i vinklarna mellan de sammanstötande långsväggarna.

KolTer (av grek. *kole'ra*, sjukdom), hjärnsjukdom hos hästar. Den utpräglad periodvis o. yttrar sig bl. a. i dåsigheit o. minskad känslighet samt ibland i raserianfall.

Kollergång, nialningsapparat för hårda material med två roterande hjul av lava, granit el. stål.

Kollett' (av fr.), militär livrock med korta el. inga skört, förekommer i äldre uniformsmodeller vid vissa sv. flyslag (artilleriet o. fortifikationen m. fl.).

KoH'i (av it.), paket, resgods.

Kollidera (av lat.), sammanstöta.

Kollima'tor (av lat. *con*, tillsammans, o. *Wnea*, linje), linsanordning på en del optiska instrument. Dess uppgift är att göra de från ett lysande föremål utgående strålarna parallella.

Kollimatör' (av fr.), ett rikmedel på vissa artilleripjäser; består av ett i en bronstüb inneslutet glasprisma, vars främre yta är försedd med ett kors.

Kollision (av lat.), sammanstötning, tvist.

Kollisionsskott, vattentät värskeppsvägg i fartygs tyg, avsedd att vid kollision hindra fartygets vattenfyllyande.

Kollodi'n, kollodium, tillsatt med salicylsyra. Användes till borttagande av liktornar o. vårtor.

Kollo'dium (av grek. *kolla*'a, lim), egentl. limUknande; en lösning av cellulosanitrat i en blandning av sprit o. eter. Efter lösningsmedlets avdunstning återstår en gelatinartad hinna. Kollodium användes därför vid sårbehandling, till framställning av fotografiskt papper, tunna membraner m. m.

Kollodiumsilke är cellulosasilke, framställt ur kollodium. Jfr Konstfibrer.

Kolloida'l, limartad. Jfr Kolloider.

Kolloi'ddegeneratio'n, en vid vissa sjukliga förändringar förekommande förändring av cellernas innehåll (protoplasman), som därvid övergår i kolloidala droppar o. kulor. Jfr Kolloider.

Kolloi'der (av grek. *kolla*'a, lim, o. *ei'dos*, utseende), gemensam benämning på alla partiklar, vilkas storlekar ligga mellan l o. 100 μ (jfr Milimikron). Å ena sidan äro de så små, att de hålla sig svävande i en lösning o. obehindrat filtrera genom filterpapper, å andra sidan diffundera de ej genom pergamenthinnor. De kunna ej direkt iakttagas i mikroskopet, men vid stark belysning av en kolloid lösning synas de dock som små ljuspunkter (jfr Ultramikroskop). Genom dialys kan en kolloid skiljas från en kristalloid. Så gott som alla ämnen har man lyckats överföra i kolloidalt form. En del, t. ex. äggvita, gummi el. stärkelse, går redan vid enbart lösning i vatten i kolloidalt form. En kolloidalt lösning av en fast kropp i en vätska kallas en suspension, av en vätska i en vätska emulsion o. av en gas i en vätska skum. En hel del kolloidala ämnen, såsom trä, gelatin osv., svälla i vatten. Så gott som alla de levande varelsernas beståndsdelar utgöras av kolloidala bildningar, såsom protoplasma, muskler, nerver osv. Jfr Gaskolloid.

Kollontaj', Aleksandra Mihajlova, f. 1872, rysk diplomat, slöt sig tidigt till

kommunismen o. ägnade sig särsk. åt propagandaverksamhet bland fabriksarbeterskoren. 1917—22 folkskolorarie för sociala ärenden, 1924—26 o. 1927—30 sändebud i Oslo, därefter i Sthlm till 1945. Ambassadörs rang 1943. Medverkade i strävandena att uppnå kontakt för fredsförhandlingar mellan Sovjet o. Finland under Andra världskr. — Aven skönlitterär författare.

Koll'witz, Käthe, f. S c h m i d t (1867—1945), tysk grafiker. Utpräglat socialt orienterad, av djupt patos borna framställningar från arbetarkvarteren i Berlin.

Kollämpare, person, som framskaffar kol från boxar till ångpannor el. stuvarkolen i boxarna. Kolm, i Närkes o. Västergötlands alunsulfider förekommande linser av en stenkolsartad mattglänsande substans. Förökts att utvinna radium ur densamma ha misslyckats. Jfr Kulm.

Kol'mar, dets. som Colmar.

1. Kolmodi'n, Israel (1643—1709), teolog, prof. i Uppsala 1686, superintendent i Visby 1692. Psalmförfattare.

2. Kolmodin, Olof, d. ä. (1690—1753), brorson till I. K., präst, skrev lärokiten *BiblisK qvinnospegel* (2 dir. 173², 175²) samt psalmer.

3. Kolmodin, Adolf (1855—1928), teolog, prof. i Uppsala 1903—20, representant för den konservativa teologien i Sverige.

4. Kolmodin, Johannes (1884—1933)» son till A. K., historiker o. orientalist, diplomat. Anställd vid v. beskickningen i Turkiet 1920; blev 1933 rådgivare åt Haile Selassie o. avled i Addis-Abeba.

Kolmule el. kolmun, *Ga'dus poutass'ou*, en torskfisk. Mun o. gälhålor invändigt svarta. Träffas från n. Norge till Medelhavet. Fångas då o. då i Bohuslän. Längd till 45 cm.

Kolmården. 1. »Svarta skogen, skogklädd bergstrakt n. om Bråviken, sträcker sig genom s. Södermanland, n. Östergötland o. in i Närke. Högsta punkten 167 m ö. h. Fordom gräns mellan Svea- o. Götaland. Stora lager av kornig kalksten (kolmårdsmarmor). — 2. Municipalsamhälle i n.ö. Östergötland, Krokeks kommun. 419 inv. (1947).

Kolmårdsmarmor, grönlammig, serpentinförande urkalksten från Kolmårdens marmorbrott vid Bråviken. Anv. till väggbeklädnader, bordskivor, gravvärdar, husgerädsartiklar m. m.

Kolning, torrdestillering av organiskt material, som inträffar om det utsattes för tillräckligt hetta utan lufttillförsel el. om antändningstemperaturen ej uppnås. Jfr Mila o. Trädestillation. Kolo'ber, stump- el. sidenapor. *Co'lobus*, centralafrikanskt apsläkte, nå en längd av r.5 m, varav över hälften svans. De ha förkrympt tumme, rik hårbeklädnad o. ofta vackra manbildningar samt äro egendomligt färgade i svart o. vitt, grått o. rött m. m. Leva av blad. Hit hör bl. a. guerezan.

AB. Kol ooh Koks, Sthlm. Grundat »917 genom sammanslagning av äldre kolformir. Aktiekap. 1,437,500 kr. (1948). Verkst. dir. E. Andersson (sed. 1935).

Kolofon [-fä'n], forngrek. stad i v. Mindre Asien, n.v. om Efesos. Blomstringstid på 700- o. 600-t. f.Kr. I närh. låg ett Apollontempel med berömt orakel.

Kolofonium, ett brunt el. gulaktigt harts, som framställes ur terpentin el. kåda genom oljans avdestillering. Användes bl. a. för ingnidning av stråkar, till tätning av ölfat o. l. medicinen. Vid upphetning av kolofonium erhållas hartssoljor (se d. o.).

Kolokotro'nis, Theodoros (1770—1843), grek. frihetskämpe, under Grekiska frihetskriget högste befälhavare på Morea, kom genom sin självrådighet i strid med regeringen.

Kolokvint', den apselinliknande frukten av *CitruWus colocyn'this* (fam. *Cucurbitaceae*), som

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H

tillhör ö. Medelhavsområdet o. odlas i s. Europa. Det torkade fruktköttet innehåller en ytterst bitter glykosid o. har tidigare haft medicinsk användning som avförande medel. Brukas äv. för denaturering av parfym, harvatten m. m. och som malmmedel.

Kolom'na, stad i förvaltningsomr. Moskva, Ryssland, vid fl. Moskva. Stora maskin- o. vagnfabriker. 75,000 inv. (1939).

Kolomyj'a, stad i v. Ukraina, SSSR, vid fl. Prut. 34,000 inv. (1931), varav hälften judar. Väverier, spannmålshandel. — K. tillhörde Polen 1923—39.

Kolon (grek., lem), skiljetecken (:), som nyttjas före direkt anföring o. före uppräknings-, förklarings- o. dyl.

Kolona't (av lat. *colonus*, jordbrukare), jordbruksfastighet, upplåten till enskild på kronopark i Norrland o. Pälarna. Skanda upplåtelse har ej skett efter 1913.

Kolonel', *colonele*, m i g n o n, en tryckstilsgrad, mellan nonpareille o. petit; kägell (höjd) 7 punkter = 2,632 mm. Ex: Kolonel.

Koloni' (lat. *colonia*, nybygge, lantgård), område, som utvandrare tagit i besittning i främmande land; lydländ, besittning; grupp av personer med samma nationalitet, bosatta i främmande land; grupp av personer med samma yrke el. dyl. (t. ex. konstnärskoloni), anläggning för rekreation (barnkoloni, skollovskoloni), för fångvård m. m. — *Hist.* I antiken äro romarna bekanta för sina våldsamma koloniseringsmetoder. I modern tid framstä väsentl. två olika typer av kolonisation, dels den brittiska på självstyrelsens grund, dels den franska, enl. vilken den koloniserande makten utövar en centraliserad o. stram förvaltning av ifrågakavande områden.

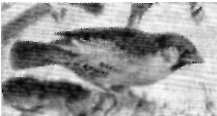
Kolonialvaror, varor som införas från kolonierna, främst ris, kaffe, socker, te, kakao, tobak, kryddor.

Kolonisatio'n, anläggning av kolonier; uppodling av obruten mark.

Kolonise'ra, uppodla, anlägga koloni.

Koloniträdgård, jordområde i el. vid stad el. annat samhälle, utarränderat i mindre lotter för trädgårdsodling till husbehov. De första koloniträdgårdarna i Sverige anlades i Malmö 1895.

Koloniväware, *Philetasrus so'cius*, liten afrikansk värefågel, bekant för den takliknande byggnad, som en mängd fåglar gemensamt väva ihop kring en sten el. några grenar o. under vilken de ha sina konstrika bon.

Kolonn' (av lat. *colum'na*, pelare), fristående lodrätt stöd av cylindrisk grundform (jfr Pelare). Den egypt. byggnadskonsten ger de första ex. på kolonnen, som i den grek. o. rom. byggnadskonsten fick sin mest fulländade utbildning. Jfr den doriska, joniska o. korintiska ordningen. — *Krigsv.* Uppställningsform (formering under förflyttning) av trupp, fartyg el. flygplan, där underavdelningar (enheter) äro ordnade (följa) efter varandra. — *Sjöv.* Formering, där fartygen följa rätt efter varandra.

Kolonna'd, en el. flera rader kolonner.

Kolonnappara't användes för att genom destination skilja flyktiga vätskor i en blandning, ex. vid spritframställning. Består av ett grovt, lodrätt rör (kolonn) med ett antal genombrödade bottnar. Ånga, som från en kokare strömmar uppåt genom kolonnen, avkyles efter hand, så att den mindre flyktiga beständsdelen kondenseras o. rinner tillbaka, medan den lättflyktiga anrikas i den ånga, som ledes bort till en kylare.

Kolonnett', liten kolonn, använd bl. a. som

stöd för bågar i fönster, prydnadsgallerier o. i konstslöjd.

Kolonordning, det system, enl. vilket kolonnen o. av denna beroende byggnadsdelar, främst entablementet, utbildats i antik o. antikiserande byggnadskonst. Tre dyl. ordningar särskiljas i den grek. byggnadskonsten: den doriska, den joniska o. den korintiska.

Koloratu'r (av lat. *colora're*, färga), utsmyckning av en melodi med drillar, löpningar o. dyl., särsk. vanlig i operaarior.

Kolore'ra (av lat., färga, färglägga).

Kolorimetri' (av lat. *color*, färg), mättningsmetod för indirekt bestämning av sådana egenskaper hos ett ämne, för vilka dess färg är utslagsgivande (en blodfläcks blodhalt, en färgad lösnings koncentration, en stjärnas temperatur). Härvid användes jämförelse med en bestämd färgskala antingen i form av en färgkarta (ex. kolorimetrisk blodhaltbestämning) el. medelst kolorimeter, dvs. ett instrument, i vilket färgskalan åstadkommes av olika tjocka färgskikt (t. ex. skjutbar, färgad glaskil, som sätts mellan ögat o. en lämplig ljuskälla. Jfr Fotometer.

Kolorist', målare, som lägger huvudvikten vid färggivningen, koloriten.

Kolori't (av lat. *color*, färg), färggivningen i en målning, betraktad som helhet. Man skiljer mellan rena el. enkla färger o. de genom blandning uppkomna färgerna, nyanser o. valörer.

Kolorum, bråk, oväsen.

Koloss' (av grek.), jättestad; bildstod i övernaturlig storlek; jätte, något otympligt stort.

Kolossa'l (av *koloss*), jättestad; överstråkande naturliga mätt.

Koloss'en på Rodos, en på ön Rodos uppställd, av Kares omkr. 290 f.Kr. utförd kolossalbild av solguden Helios. Den räknades bland världens sju underverk. Förstördes vid en jordbävning 224 f.Kr.

Koloss'erbrevet, ett av Paulus' brev i NT, riktat till församlingen i Kolosse i Frygien.

Kolost'rum, lat., den första mjölken efter förlösningen. Jfr Rämjök.

Kolozsvar [kall'å'sjvar], ungerska namnet för Cl u j (se d. o.).

Koloxi d, CO, en färg- o. luktlös gas, som bildas vid ofullständig förbränning o. torrdestillering av organiska ämnen, vid reduktion av koldioxid o. ofta när kol verkar som reduktionsmedel. Ingår i rök- o. andra förbränningsgaser (upp till 8 % av avgaser från bensinmotorer) samt i de flesta vanl. bränslegaser, ss. stadsgas (6—10 %), generatorgas (25—35 %) o. vattengas. Är mycket giftig (jfr Koloxidförgiftning).

Koloxidförgiftning el. kolosförgiftning inträder, om andningsluften innehåller koloxid, som med blodets hemoglobin ger koloxidi d h c m o g l o b i n, varvid tillräcklig mängd syre icke kan upptagas. Första symtomen äro huvudvärk, svindel o. domning i benen, sedan inträder medvetlöshet o. slutl. död. Behandling med frisk luft o. vid svåra fall coramininjektioner, konstgjord andning, syrgasinhalationer o. blodtransfusion.

Koloxiklori'd, dets. som fosgen.

Kolpor'te'ra (av fr. *col*, hals, o. *potter*, bära), kringbära o. utbjuda varor. — *Kolpor'ta'ge*, försäljning av böcker, skrifter etc.; även, spec. i sammansättningar, underhållig litteratur. — *Kolpor'tör*, kringvandrande bokförsäljare, skriftspridare; kringresande lekmannapredikant.

Kolskiffer, av kolhaltiga ämnen svartfärgad skifferlera.

Kolstäl el. olegerat stål innehåller förutom järn huvudsakl. kol (högst 1.6 %). Jfr Järn, Härdning o. Specialstål.

Kolsva (Kohls wa), brukssamhälle i Björns församling, 10 km nordväst om Gäddede. Kol (Kohls wa), brukssamhälle i Björns församling, 10 km nordväst om Gäddede.

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

skogs kommun, Västmanl. 1. 2,349 i^{nv}. (1946). I K. ligger Kohlsva Jernverks A. B., grundat på 1500-t., bolag 1892. Aktiekap. 2,250,000 kr. (1948). Verkst. dir. G. Nordström (sed. 1946).

Kolsvavla el. k o l d i s u l f i d, CS., en färglös, starkt ljusbrytande, eldfarlig vätska, spec. vikt 1,26, kokp. 46,3°. Erhålles genom att leda ångor av svavel över glödande kol. Den är ett utmärkt lösningsmedel för jod, svavel, fetter, hartser, kautschuk m. m.

Kolsyra, en förening av koldioxid o. vatten, H₂CO₃; i dagligt tal dets. som koldioxid.

Kolsyreassimilation, omvandling av kolsyra (koldioxid) till den egna organismens beståndsdelar hos växterna; förekommer fränsett hos vissa bakteriegrupper endast hos klorofyllförande växter o. möjliggöres här genom tillförande av ljusenergi (i mörker försiggår ingen assimilation); verksamma äro i huvudsak spektrums röda strålar. Den livliga assimilationsverksamheten är i regel knuten till bladen. Av kolsyra o. vatten bildas i kloroplasterna en relativt syrefattig produkt, varför processen är förbunden med syreaivgivning. Denna första produkt är sannolikt formaldehyd; den överföres sedan genom kondensation till druvsocker, vilket lätt omvandlas till stärkelse. Dessa som kolhydrat betecknade ämnen ha den mångsidigaste användning vid växtkroppens uppbyggande (ex. för nybildning av plasma till cellernas väggar) o. de tjänstgöra därtill som andningsmaterial (jfr Andning).

Kolsyrebad, medicinsk bad, varvid koldioxid inledes i badvattnet. Denna verkar i viss mån hudretande. Badformen har användning vid behandling av hjärt- o. kärsljukdomar. Jfr Nauheimerbad.

Kolsyreis o. kolsyreisnö, fast koldioxid (jfr d. o.).

Kolsäckarna, två starkt framträdande mörka fläckar i Vintergatan i Södra korsets stjärnbild. Flera hundra sådana »mörka nebulosor» med ofta högst fantastisk form ha num. katalogiserats. De utgöras av relativt närbelägna stoft- el. gasmassor, som skymma bort avlägsna stjärnor.

Kolsäter, by i Dallsand, Gesäters kommun, Älvsb. l., bekant genom ett fördrag 1305 mellan konung Birger Magnusson o. hans bröder.

Koltetraklorid el. t e t r a k l o r m e t a n, CCl₄, en färglös, starkt ljusbrytande vätska, spec. vikt 1,60, kokp. 76,8°. Utmärkt lösningsmedel för fett. Då den icke är eldfarlig har den alltmär fått ersätta bensen vid teknisk fettextraktion o. kemisk tvätt. Jfr Tetrakloretan, Triklortylen o. Fosgen.

Kolthoff, Gustaf (1845—1913), zoolog, konservator vid Uppsala univ. 1878. K. företog forskningsresor till olika länder, utgav talrika vetenskapl. arb., bl. a. (tills, med I., Jägerskiöld) praktverket *Nordens fåglar* (1895—99; ny uppl.) samt populära naturskildringar o. reseberättelser. Grundare av Biologiska museet i Sthlm (1893).

Koltjak', Aleksandr Vasiljevitj (1873—1920), rysk amiral o. polarforskare. 1916 överbefälh. för Svartahavsflottan. K. blev 1918 ledare för kampen mot bolsjevikerna i Sibirien, grundade en regering i Omsk o. valdes till »riksföreståndare». Efter en del framgångar dukade emellertid K.'s arméer under, o. K. blev tillfångtagen o. avrättad.

Koltrast, *Turdus merula*, en trastfågel. Hanen är helt svart med gul näbb, honan ovan mörkbrun, under till något ljusare. Boet i buskar el. på marken. Hela Europa, i Sverige till s. Lappland.

Koltryck, dets. som pigmenttryck.

Kolträdsampa, äldsta typ av glödlampa med lystråden av en förkolad bambufiber el. cellulosastråd (jfr Konstfibrer). Driftkostnaden c:a 4 ggr den för vanliga metallträdslampor, varför den num. kommit ur bruk. Jfr Glödlampa.

Koltsov [-tsäff], Aleksej Vasilevitj (1808—42), rysk folklig skald av bonde-släkt. K.'s dikter teckna lantlivet verklighets-troget o. utan sentimentalitet.

Kolumbarium, dets. som kolumbarium.

Kolum/busmått, dets. som skjutmått.

Kolumn' (av lat. *columna*, pelare), spalt för siffror el. anteckningar i räkningskapsbok. — Boktr. Dets. som trycksida. — Kolumn-titel, överskrift på en sida, kallas »död», om den endast upptager sidans nummer, »levande», om den äv. anger bokens (kapitlets osv.) namn (ex. i detta arbete).

Kolv. Bot. Axlik blomställning, vars axel är ansvälld, ofta köttig. Förekommer bl. a. hos fam. *Araceae*. — Kof. Kärn, vanl. av glas, för kemiska arbeten. Ofta sfärisk form med hals (rundkolv el. sällkolv, om botten är plan). Mätkolyar ha märke på halsen för bestämd volym. Aven koniska o. andra former finnas. — Krigsv. Den bakre delen av gevärstocken. Kolvens främre del, kolvhalsen, är ofta, t. ex. vid kulsprutegevär o. jaktgevär, på sin undre sida försedd med en utvidgning, pistolkolv. — Tekn. Kolv el. kanna, ett maskinelement, som löper i en cylinder. Har ibland tallriksform, ex. i ångmaskiner, o. styres då av en till densamma fästad kolvstång. I förbränningsmotorer har kolven vanl. en långsträckt cylindrisk form, trunckokolv, i vilken evstaken är direkt lagrad kring en kolvta p. Styrningen sker här av kolven själv genom cylinderväggen. Tätning mot cylindern åstadkommes medelst läderpackning o. dyl. el. vid högre temperaturer av uppskurna fjädrande ringar, kolvringar. Plungerkolven är lång, cylindrerformad o. självstyrande o. förekommer mest vid pumpar för vatten o. olja el. andra vätskor.

Kolvhirs, *Setaria italica*, ett bredbladigt, mer än meterhögt spannmålsgräs med kortskafade småax, fått gyttrade i en lång, kolvliknande samling.

Kolväten, föreningar mellan kol o. väte, finnas i mycket stort antal. Det enklaste kolvätet är metan el. sumpgas, CH₄. Kolatomerna i kolväten kunna ant. binda varandra i öppna kedjor (acykliska el. alifatiska kolväten) el. i slutna kedjor (cykliska el. aromatiska kolväten).

Kolvyan'bergen, annat namn för bergskedjan Altaj.

Koma [kå-], grek. Med. Form av medvetslöshet, vid en del fall av svårare sockersjuka o. i slutstadierna av vissa njursjukdomar. Jfr Insulinkoma.

Koma [kå-] (av lat. *coma*, hår). Fys. Ett avbildningsfel hos linser, som uppträder då strålar från en punkt utanför lensens axel infalla mycket snett. Punkten blir då i bilden härformigt utdragen. I allm. åtföljes denna sfäriska avvikning äv. av en astigmatisk, varvid bilden blir ytterligare förvrängd. — Astr. Slöjan, som vanl. omger en komets kärna.

Kom'arom, slovak. Kom'ar'no, stad i s. Tjeckoslovakien, vid Donau. 1938—45 ungerskt. 26,000 inv. (1939).

Kombakonom [kå'n<om], stad i s. Indien, prov. Madras. 62,000 inv. Vallfartsort, lärdomsäte (»s. Indiens Oxford).

Kombattant' (av fr.), stridande, militär personal som aktivt deltagit i strid. Motsats: nonkombattant.

Kombination' (av lat.), sammanställning, förening.

Kombinationslära, en i anslutning till sannolikhets- o. serieberäkningar metodiskt utarbetad beräkning av möjligheterna att gruppera ihop olika storheter på olika sätt.

Kombinationsmateria'l, gemensam beteckning för en mängd olika tekniska produkter (halfabrikat), som erhållas genom att mekaniskt förena två material med olika egenskaper, varav det ena ofta är ett konstharth. Ex. impregnerade tyger (till fallskärmar, regnkappor m. m.), konstharthimpregnerat trä (är okänsligt för fukt) o. laminater (se d. o.).

Kombinationstoner. Då två toner samtidigt ljuda med tillräcklig styrka, kan man äv. höra tvenne andra med svängningstal lika med de ursprungliga summa resp. skillnad, summation- resp. differens-toner. Uppkomsten av dessa kombinationstoner i örat el. en resonator kan anses bero på ofullkomlig elasticitet hos dessa svängande organ.

Kombinatori'k, dets. som kombinationslära. Kombinatorisk, som använder el. består i kombinerings.

Kombinera' (av lat.), förena, förbinda, sammanställa.

Komedi' (grek. *komodí'a*, av *ko'mos*, Bacchusfölje, o. *ode'*, kväde), finare lustspel, skådespel med lycklig utgång. I karaktärs-komedi en lägges huvudvikten på karaktärs-teckningen, i intrigkomedi en vid händelsernas utveckling.

Komediant', skådespelare. Användes numera vanligen i nedsättande mening.

Komediteatern, teater 1923—38 vid Engelbrektsplan, Sthlm, 1911—21 kallad Intima teatern. Innehades 1923—28 av Ernst Eklund.

Komet' (grek. *kometes*, långhårig), himlakropp, tillhörande solsystemet, men trol. av annat ursprung än planeterna, från vilka den i regel skiljer sig till utseende, fysisk beskaffenhet o. banans form. Huvudet är vanl. en ljusare kärna, omgiven av en slöja (koma). I solens närhet utvecklas ofta en el. flera svansar, som anses uppstå genom solens strålningstryck. Massan är ytterst liten i förhållande till den ofta enorma volymen. En komet består sannolikt av en svår fast småkroppar, som delvis uppgå i gasform o. därför ge en töcknig bild (»hårstjärnan»). Banorna äro långsträckta ellipser med oftast ofantlig omloppstid. Blott ett 30-tal kortperiodiska kometer äro med säkerhet kända, med perioder från 31/3 år (Enckes) till 76 (Halleyes). Banan omformas, om kometen nalkas en stor planet; Jupiters »familj» utgöres av de kometer, vilkas storsvansar sträcka från solen är ungefärligen lika med planetens banradie. Kometerna sprängas stundom sönder, varigenom en kometgrupp uppstår; vars medl. röra sig i ungefär samma bana. På liknande sätt förklarar meteorsvärmarnas uppkomst. Kometen Morehouse 15 nov. 1908, se bild.

Kometsökare, astronomisk tub med stor öppning, kort brännvidd o. svag förstoring.

Komfort' (av eng.), bekvämlighet. — Komfortabel, bekväm.

Komi' [ká'-], autonom sovjetrepublik i RSFSR, n. Ryssland, kring fl. Petjora. 404,600 kvkm, 319,000 inv. (1939), varav 92 % syrjäner (komi) o. 7 % ryssar. Skogsland o. tundra. Stenkolstrydigheter. Boskapskötsel (bl. a. ren), skogsbruk o. jordbruk. Huvudstad: Syktyvkar (f. d. Ust-Syssolsk, 17,200 inv.). K. blev autonomt område 1921 o. republik 1936.

Komi'k (av grek.), löjlighet, lustighet. — K o m i k e r, komisk skådespelare; rolig-hetsmakare, lustigkurre. — K o m i s k, löjväckande, lustig; lustspels-.

Kominform', benämning på den kommunistiska informationscentral, som upprättades vid en konferens i Warszawa okt. 1947 mellan delegationer för kommunistpartierna i (förutom Sovjetunionen) Jugoslavien (uteslöts juni 1948), Bulgarien, Rumänien, Ungern, Tjeckoslovakien, Polen, Italien o. Frankrike. K., som utåt endast är ett organ för utbyte av informationer, är i realiteten en nybildning av den 1943 upplösta Tredje internationalen. Kominform vill ena de kommunistiska partierna till motstånd mot »dollarimperialismen» o. dess mål är att införa s. k. folkdemokrati (se d. o.) i länder, vilkas statsskick grunda sig på den parlamentariska demokratiens principer.

Komin'tern, förkortning för *Kommunistiska el. Tredje internationalen*. Jfr Internationalen.

Komitad'jis kallas medlemmarna av de makedoniska o. bulgariska agitationskommittéer, vilka från 1890-t., sammanlutna i väpnade band, med delvis terroristiska medel sökte verka för Makedoniens förening med Bulgarien.

Komita't (av lat. *co'mes*, greve), grevskap, förvaltningsområde i Ungern.

Komma (grek., avsnitt). 1. Skiljetecken (.), som sättes mellan fullständiga sätser, uppräknings o. dyl. — 2. Tonintervall, som motsvarar två toner, vilkas svängningstal ha förhållandet 80/81. Intervallolikheterna mellan en stor o. en liten helton är ett komma.

Kommanditbolag; handelsbolag, där en el. flera av bolagsmännen (dock ej alla) förbehållit sig att för bolagets förbindelser ej ansvara med mera än de i bolaget insatt el. åtagit sig att insätta. Bolagsman med begränsat ansvar kallas kommanditdelägare. Lag av 28/6 1895.

Kommand'o (av lat. *commenda're*, ge i uppdrag), befällning; befäl, ledning.

Kommandobrygga, plats, varifrån fartyg vanl. manövreras.

Kommandomål, regeritigsärenden, som konungen enl. § 15 R.F. handlägger i sin egenskap av högste befälhavare över krigsmakten. Vilka dessa ärenden äro, har fastställts i lag av 28/j 1921 (bl. a. exercis- o. tjänstgöringsreglementen, mobiliseringsföreskrifter, kommandering o. placering av officerare). De behöva ej föredragas i statsrådet utan avgöras av konungen i närvaro av chefen för försvarsdepartementet. Ärendena beredas i Försvarets kommandoexpedition; beslutet kallas generalorder o. undertecknas av försvarsministern »på nädigste befällning».

Kommandostav, en omkr. 6 dm lång stav, som inom sv. armén bäres av militär försvarsminister, överkommandant o. kommandant.

Kommandotecken består av en dubbel sidenduk med i silke broderade emblem. Följande kommandotecken finnas, konungens personliga kommandotecken (föres uteslutande av konungen, personligen), konungens kommandotecken, överbefälhavarens kommandotecken, chefens för armén kommandotecken, armékar- chefs, militärbefälhavares, fördelningschefes och brigadchefes kommandotecken. Kommandotecken i enklare utförande (av plåt och i förminskad skala), s. k. kommandoskyltar, föras på personbil, då chef, som äger föra kommandotecken, personligen färdas i bilen. För utmärkande av högre militära chefers uppehållsplatser finnas särskilda s. k. stabsskyltar i blå och (eller) gul färg med olika form.

Kommandant' (av lat. *commenda're*, ge i uppdrag), benämning på högste befälhavaren i en fästning ävensom på den officer, som

Ord, som saknas på **K**, torde sökas på **C** el. (för ryska ord) på **H**

svarar för ordningen i högre militära kvarter. För Sthlms garnison finnes en överkommendant.

Kommenderande general, i Norge benämning på den under försvarsministern lydande befälhavaren för armén; i den kejsrliga tyska armén arméarkärfchen.

Kommendör, i. Sjöofficersgrad, motsv. överste vid armén. — 2. Innehavare av en högre grad av en orden. (Kommendör med stora korset, av första klassen, av andra klassen.)

Kommendörkapten av första o. andra graden, sjöofficersgrader, motsv. överste-löjtnant resp. major vid armén.

Kommendörsätter, adliga ätter, som härstamma från kommendörer av Svärds- o. Nordstjärneorden, vilka utprägats i riddarklassen på Riddarhuset 1778—1809.

Kommensurabel (av lat.), jämförlig, mätbar med samma mått.

Kommentar (av lat.), förklaring, utläggning. — **Kommentator**, person som utarbetar kommentar.

Kommers' (av lat. *can*, med, o. *merx*, handelsvara), handel. — **Kommersa**, handla. — **Kommerseråd**, titel på byråchef i Kommerkollegium. — **Kommersiell**, handels-, rörande handels väsendet.

Kommersiella Meddelanden, tidskrift, utgiven av Kommerkollegium sedan 1914.

Kommerskollegium, centralt ämbetsverk, lydande under Handelsdepartementet, handlägger frågor rörande handel, sjöfart, industri, bergshantering, hantverk o. slöjd. Chef är en generaldirektör, ledamöter 7 kommerseråd. Utger *Kommersiella meddelanden*. Instruktion av 1909 med 13 ändr. Tillkom 1961.

Komminister (av lat. *con*, med, o. *minis'ter*, tjänare), i Sverige benämning på ordinarie hjälppräst el. präst i annex församling. — **Komminister**, en komministers ämbete.

Kommiss'el, kommiss'ion (av lat. *comiss'um*, anförtrott), vedertagen benämning på vissa artiklar, vilkas tillverkning, särsk. för kronans räkning, lämnas i kommission till leverantörer, t. ex. kommiss'ion kläde, ett tjockt, billigt kläde.

Kommissariat, en kommissaries ämbete o. ämbetsrum.

Kommissarie (av lat. *committere*, anförtro). 1. Ombud, fullmäktig; ledare för en utställning. — 2. Titel för vissa tjänstemän, såsom krigs-, polis-, stats- o. telegrafkommissarie.

Kommission (av lat. *committere*, anförtro), uppdrag; samling personer, som erhållit gemensamt allm. uppdrag; ämbetsverk.

Kommissionshandel, handel för annans räkning. Kommissionären avslutar affärer i eget namn men på uppdrag av annan person (kommittent) o. för dennes räkning. I lag av 1914 (kommissionslagen).

Kommissionär. 1. Person, som i eget namn men för annans räkning köper el. säljer varor. — 2. Person, som yrkesmässigt skaffar anställning åt tjänstefolk. — 3. Person, som hos myndighet tillhandagar med ingivande av handlingar o. dyl.

Kommissur (av lat. *commissura*, fog), förbindelse. Vissa nervtrådsknippen i nervsystemet, som förbinda en del av t. ex. hjärnan på ena sidan med delar på den andra.

Kommitté (av lat. *committere*, anförtro), utskott, nämnd. Bestämmelser om ersättning åt led. i av K. Mt. tillsatta el. bemyndigade kommittéer finnes i kommittékungörelsen 1946.

Kommitterade till tryckfrihetens värd el. **Tryckfrihetens värd**, personer som jämll. § 108 R.F. vart fjärde år av lagtima riksdag utses för att utöva värd över tryckfriheten. Ordfr.: justitieombudsmannen. Kommit-

tén skall enl. vilande förslag 1948 om tryckfrihetslagstiftningen ej bibehållas.

Kommod (av lat. *commodus*, bekväm), tvättstall.

Kommu'n (av lat. *communis*, gemensam), samhällsbildning inom en stat med uppgift att dels värda sina egna angelägenheter, dels medverka i den statliga förvaltningen. De lägsta enheterna bland kommunerna äro primärkommunerna (borgerliga: landskommuner, köpingar o. städer, o. kyrkliga: församlingar). Högre enheter äro sekundärkommunerna (t. ex. landsting). Dessutom finnes specialkommuner för särsk. angelägenheter (t. ex. municipalsamhällen o. kommunalförbund). Förslag föreligger vidare om inrättande av s. k. regionkommuner omfattande två el. flera borgerliga primärkommuner bl. a. för enhetlig planering av bostadsbyggelsen. Kommunernas styrelse o. verkställighetsregleras av kommunallagarna (de flesta av 1930. I den borgerliga landskommunen utövas beslutande makten å kommunalstämma el. av kommunalfullmäktige. Förvaltning o. verkställighet tillkomma kommunalnämnd el. de styrelser, nämnder el. personer, som äro utsedda för särskilda förvaltnings- el. verkställighetsbestyr. Motsvarande organ för municipalsamhällen benämnas municipalstämma, municipalfullmäktige o. municipalnämnd. Stadskommuns beslutanderätt utövas av stadsfullmäktige el. å allmän rådstuga. Numera finnes stadsfullmäktige i alla städer. Allmän rådstugas befattning är inskränkt till ett fåtal ärenden. I städerna utövas den verkställande makten av magistrat, där sådan finnes, drätselkammare samt vissa särskilda organ. I stad utan magistrat skall jämte drätselkammare finnes en kommunalborgmästare. I Stockholm finnes särskild organisation med ett stadskollegium i spetsen. — I kyrkliga kommuner beslutar kyrkostämman el. kyrkofullmäktige. I församling med mer än 1,500 invånare skall beslutanderätten utövas av kyrkofullmäktige, men även i församling med mindre invånarantal kan beslutanderätten anförtros åt kyrkofullmäktige. Verkställande o. förvaltande myndigheter äro kyrko- o. skolråd. — I varje län skall finnas ett (i vissa län två) landsting. Stad med en folkmängd av minst 100,000 invånare äger utträda ur landsting, landsting beslutar om länets gemensamma angelägenheter rörande allmän hushållning, hälso- o. sjukvård, undervisning, allmän ordning m. m.

Kommunalborgmästare, tjänsteman i stad under landsrätt med huvudsaklig uppgift att fullgöra de göromål, som eljest tillkomma magistrat el. magistratsledamöt. Kommunalborgmästaren deltagar i drätselkammarens sammanträden men ej i besluten. I lag 1932.

Kommunal flickskola, 6- el. 7-årig statsunderstödd flickskola, vilken som överbyggnad på folkskolan upprättades 1928 (stadga s. ä.), då kommunerna övertogo det stora flertalet privata flickskolor. Inom de båda högsta klasserna är undervisningen ordnad efter såväl en teoretisk som en praktisk linje el. efter endera av dessa. Avgångsbetyg från den teoretiska linjen medför s. k. normalskolekompetens. Jfr Högre flickskola.

Kommunalfullmäktige, den valda församling, som utövar landskommunens beslutanderätt. I kommun med mer än 700 invånare skall finnas kommunalfullmäktige. Vissa ärenden skola dock avgöras av kommunalstämma. Antalet led. bestämmas i förhållande till folkmängden o. utgöres av lägst 15, högst 40. Valperioden är 4 år.

Kommunalförbund kan bildas enl. lag 1919 av borgerliga kommuner (äv. municipalsamhällen o. landsting) för handhavande av

Ord, som saknas på K, torde sökt s på C el. (for ryska ord) på H.

kommunal förvaltningsuppgift. Äv. fattigvårdssamhället, som bestå av flera kommuner, kunna bilda kommunalförbund. Om bildandet av dyl. förbund förordnar K.B.

Kommunal indelning, rikets indelning i kommunalt hänseende. Grundläggande bestämmelser härom finnas i lag av 13/8 1919. En allmän översyn af kommunindelningen har inletts enl. en lag av 2/8 1946 o. en ny indelning, innebärande en minskning av landskommunernas antal o. bildning av genomsnittligt stora kommuner, väntas träda i kraft 1/1 1952.

Kommunallagarna, gemensam benämning på de lagar, som reglera den kommunala självstyrelsen. De viktigaste äro lagen 1/6 1930 om kommunalstyrelse på landet, lagen 1/7 1930 om kommunalstyrelse i stad, lagen 1/6 1932 om kommunalborgmästare, lagen 1/1 1930 om församlingsstyrelse, kommunall vallag av 1/6 1930, lagen 27/1 1924 om landsting, lagen 1/6 1919 om kommunalförbund, lagen 1/1 1918 om kommunal fondbildning.

Kommunal mellanskola, 4-årig, statsunderstödd läroanstalt, vilken, som överblyggnad på folkskolan, bibringar den allmätt medborgerliga bildning, som fordras för realexamen. Skolförmen tillkom 1909 (nuv. stadsa 1933).

Kommunalnämnd skall finnas i varje kommun på landet för utövande av den verkställande myndigheten. Funktionerar även som hälsovårdsnämnd, om särskild sådan ej blivit tillsatt. Led. (minst 5, högst 11) utses av kommunalstämman el. kommunalfullmäktige.

Kommunalskatt, direkt skatt, som erlägges för kommunens behov, är dels fastighetsskatt (som utgår i form av garantiskatt), dels kommunal inkomstskatt o. utgår i förhållande till det antal skattekronor o. skatteören, som eul. fastställda grunder påföras den skattskyldige. Best. i kommunalskattelagen 1/9 1928.

Kommunalstämma utövar på landet kommunens beslutanderätt, om kommunalfullmäktige ej finnas. Har i motsatt fall vissa andra uppgifter. Rätt att deltaga i kommunalstämma tillkommer med vissa undantag envar i kommunen mantalsskriven man el. kvinna, som senast under föreg. år fyllt 21 år.

Kommunard', medl. av Pariskommunen (1871). Kommunera (lat. *communicare*, göra gemensam). *Jur.* Delge person inlaga el. dyl. för yttrande. Beslutet härom kallas kommunikationsresolution. — *Teol.* Deltaga i nattvardsgång.

Kommunicerande käril kallas två el. flera käril, som nedtill stå i förbindelse med varandra, ex. de båda skänklara av ett Tj-formigt rör. Om till ett vätskefyllt U-rörs båda skänklrar anslutas ledningar med olika gastreck, kan skillnaden mellan dessa beräknas av differensen i vätskehöjd. Vid lika tryck är höjden densamma.

Kommunikabel (av lat. *communicare*, ha gemensam). 1. *Jur.* Samfäll (om egendom, tillhörande äkta makar gemensamt). — 2. Möjlig att färdas på (om väg).

Kommunikation (av lat. *communicatio*, meddelande), förbindelse; samfärdsel.

Kommunikationsdepartementet, statsdepartementet för ärenden rörande järnvägar o. spårvägar, post, telegraf o. telefon, kanaler, färleder, hamnar, vägar, broar o. färjor, lufttrafik o. samfärdseln i övrigt till lands, lufttrafik, radioväsendet, statens vattenfall, bebyggelseplanering o. byggnadsväsen m. m. Inrättat 1920. Departementschefen benämnes i dagl. tal kommunikationsminister.

Kommunikationsverken, gemensam benämning för Postverket, Telegrafverket, Statens järnvägar o. Statens vattenfallsverk.

Kommuniké (av lat. *communicare*, meddela),

meddelande till allmänheten från ett lands regering el. ett offentligt ämbetsverk.

Kommunio'n (avlat. *communio*, gemenskap), nattvardsgång.

Kommunism' (av lat. *communis*, gemensam), egendomsgemenskap; samhällsskädning, som kräver icke blott en socialistisk produktionsordning utan äv. enhetlig samhällsorganisation av konsumtionen utan enskild äganderätt till konsumtionsmedlen. Skillnaden mellan kommunism o. socialism har först småningom dragits skarp, i det båda i sin moderna form utgå från Kommunistiska manifestet (1848) o. marxismen. Den partipolit. uppdelningen mellan socialister o. kommunister grundar sig ej främst på lärostridigheter utan på deras skilda inställning till den parlamentariska demokratien. Socialisterna ha sökt förverkliga sitt handlingsprogram på det bestående samhällets grund under hänsynstagande till demokratiens krav på upprätthållande av individens medborgerliga fri- o. rättigheter, medan kommunisterna i de länder, där de tagit makten, upprättat centraliserade diktaturer, vilka med våld avskaffat de demokratiska institutionerna. Mer el. mindre renodlad kommunism har med växlande framgång praktiserats, t. ex. i urkristendomen o. i sentida försökssamhället. Som en av förelöparna till den teoretiska kommunismen har understundom »Utopias» författare Th. Moore räknats.

Kommunistiska manifestet, ty. *Manifest der kommunistischen Partei*, en av Karl Marx o. Fr. Engels 1848 utarbetad skrift innehållande socialismens grundtankar. Manifestet, som utkommit i en mångfald upplagor på de flesta kulturspråk, utmynnar i orden: »Proletärer i alla länder, förenen er!»

Kommunité' (av lat. *communitas*, gemenskap), studenthårbärg.

Kommutator (av lat. *commutare*, byta om), strömsamlare, elektrisk kopplingsanordning för omkastning av strömriktning. På likströmsmaskiner o. vissa slag av växelströmsmotorer består k. av isolerade kopparlameller i en krans runt axeln. Lamellerna äro var för sig förbundna med vissa punkter på en lindning i rotorn o. kopplas vid rotationen i tur o. ordning via kolborstar in i vissa strömkretsar. Jfr Kolborste, Kommutatormaskiner o. Likströmsmaskiner.

Kommutatormaskiner, elektriska maskiner, försedda med kommutator, ss. alla likströmsmaskiner o. vissa motortyper för växelström. Enfas kommutatormotorer likna i princip likströmsmotorer o. användas spec. för järnvägsdrift. I trefas kommutatormotorer användes kommutatorn för att inkoppla sekundärlindningar i statorn till en särsk. regleringslindning i rotorn, medan strömmen tillföres primärlindningen i rotorn via släpningar som på en asynkronmotor. Genom vridning av statorlindningarnas kolborstar kan varvtalet regleras inom vida gränser, varför denna motortyp trots att den är kostsam användes spec. för tryckpressar, pappersmaskiner o. spinnmaskiner. Jfr Likströmsmaskiner o. Växelströmsmotorer.

Kommutera (av lat. *commutare*, byta om), omkasta strömriktningen i en ledning genom att skifta de kontakter, till vilka ledningen är ansluten. Jfr Kommutator.

Kommuteringspoler, magnetpoler mellan huvudpolerna i likströmsmaskiner o. enfas kommutatormotorer för motverkan av enfläktbildning vid kommutatorn.

Komorow'ski, Tadeusz, polske generalen Börs egentliga namn.

Kompakt' (av lat. *compactus*), tät; sammanpackad; fast.

Kompani' (fr. *compagnie*, av lat. *cum*, med, o. *pa'nis*, bröd), sällskap, förening, bolag. —

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

Krigsv. 1. Underavdelning av bataljon. — 2. En på yrkesindelning grundad bokföringsenhet vid flottan.

Kompaniofficer, gemensam benämning på de militära tjänstegraderna kapten (ryttmästare), löjtnant o. fänrik.

Kompanjo'n (av fr.), bolagsfäm.

Kompara'bel (av lat.), jämförlig.

Komparatio'n (av lat. *compara're*, jämföra), jämförelse. — *Sprdkv.* Stegning av adjektivs (t. ex. adverbs) grader; positiv, grundform (t. ex. *stor*), komparativ, högre graden (*större*), o. superlativ, högsta graden (*störst*). — Komparativ, jämförande.

Kompara'tor (av lat. *compara're*, jämföra), instrument för jämförelse mellan längdskalor, s. k. relativ längdmätning. Består vanl. av ett stativ med ett fast o. ett skjutbart mikroskop.

Kompars' (av it.), statist, stum person på scenen.

Kompass' (av lat. *compass'us*, omkrets), instrument, som utvisar väderstrecken, består i enklaste fall av

en på ett stift upphängd fritt rörlig magnetnål, som genom jordmagnetismens inverkan ställer sig i nord-sydriktning. Magnetnålen kan äv. bära en skiva, kompassros (se bild), indelad i 32 streck, för nord-, syd-, öst- o. västlinjen (kardinalstreck), för nordöst-, nordvästlinjen osv. Kompassrosen kan äv. vara graderad. Jfr Deklination, Deviation o. Gyrokompas. Kompasser användas äv. för pejling av himlakroppar (azi mutkompasser).

Kompassjuste'ring [-sjs-], undersökning o. nedbringande av kompassens deviation (avvikning på grund av järn ombord).

Kompassväxter, beteckning för sådana växter, som inställa sina bladskivor lodrätt i nord- o. sydplanet. Härigenom uppnås ett verksamt skydd mot avdunstning. Förekomma i torra o. varma trakter. Ex. lämna *Acacia*-arter o. arter av fam. *Myrtaceae* i Australien; hit hör äv. den på barlast hos oss växande *Lactuca scari'ola*.

Kompatibel (av fr.), förenlig.

Kompatrio't (av fr.), landsman.

Kompodium (av lat.), sammandrag, kortfattad lärobok el. handbok.

Kompensatio'n (av lat. *compensa're*, uppväga), ersättning, gottgörelse, vederlag.

Kompensationsappara't, dets. som potentiometer.

Kompensationspendel, en för noggranna ur avsedd pendel, sammansatt av metaller med olika utvidgning på sådant sätt, att effektiva pendellängden är oberoende av temperaturen.

Kompensationsystem, ett under Första världskr. uppkommet system, enl. vilket varuutförelse tillåts endast under förutsättning att motsvarande medgivande gjordes av ett annat land till förmån för exportlandet el. att vissa kvantiteter av samma vara försålades inom landet för lägre pris.

Kompensator, dets. som potentiometer.

Kompensera (av lat.), uppväga, ersätta, gottgöra. — *Sjöv.* Nedbringa kompassens deviation genom anbringandet av magnetiska krafter, som motverka fartygsmagnetismen.

Kompetens' (av lat.), behörighet; skicklighet, duglighet till något. — Kompetenskoni'flikt, meningsskiljaktighet mellan olika myn-

digheter ang. behörigheten att handlägga ett mål el. ärende. — Kompetent', behörig; berättigad. Motsats: inkompetent. — Kompetitor, medsökande.

Kompilatio'n (av lat. *compil'are*, plundra), sammanställning av ur andras arbeten tagna uppgifter utan självständiga synpunkter. — Kompilator, person som utför en kompilation. — Kompilera, sammanställa uppgifter ur andras skrifter.

Komplement' (av lat. *comp'are*, fylla), fyllnad, tillägg. — *Med.* I normalt blodserum förekommande ämnen, som tills. m. de s. k. antikropparna ha stor betydelse för serum bakteriedödande verkan. Förstöres (inaktiveras) vid +56°.

Komplementfärger sägas två färger vara i förh. till varandra, om de ge intryck av vitt ljus, då de samtidigt påverka ögat. Ex.: rött och grönt. Jfr Efterbild o. Färg.

Komplementvinkel till en given vinkel är den vinkel, som med den givna bildar en summa av 90°.

Komplementär, utfyllande.

Komplett' (av lat.), fullständig, fulltalig. — Komplettera, utfylla, fullständiga. — Komplettering, fullständigande.

Komplex' (av lat.), sammanfattning, grupp; adjektiviskt: sammansatt. — *Psykoanal.* Till undermedvetandet tillbakaträngda intryck o. upplevelser (på något sätt obehagliga för individen), som på omvägar tränga fram till det medvetna o. öva ett ihållande inflytande på själslivet.

Komplexa salter, sådana sammansatta salter, som ej uppvisa de enkla salternas egenskaper. Ett komplext salt är t. ex. gult blodlutsalt, kaliumferrocyanid, $K_4Fe(CN)_6$. I detta kan man ej på vanligt sätt påvisa cyan o. järn.

Komplexa tal äro tal av formen $a+bi$, där a och b äro vanliga tal och i den imaginära enheten $\sqrt{-1}$. Ha fått stor betydelse för algebran o. funktionsteorin.

Komplexion [-sjo'n] (lat. *complexio*, sammanfattning), yttre kroppsbekaffenheter.

Komplice'ra (av lat.), inveckla, försvåra.

Komplikatio'n (av lat. *complicare*, veckla ihop), förveckling. — *Psyk.* Förbindelsen mellan föreställningar från olika sinnesområden, t. ex. synintrycket av en dolkspets o. föreställningen om dess förmåga att framkalla smärta. — *Med.* En samtidigt med el. efter en sjukdom uppträdande sjuklig förändring, som icke tillhör huvudsjukdomen som sådan, t. ex. öroninflammation vid influensa.

Komplimang' (av fr.), artighetsbetygelse, hövlighetsfras, artighet. — Kompliment'era, säga artigheter till, lyckönska.

Komplott' (av fr.), sammansvärjning.

Kompluten'siska polyglotfen, berömt bibelverk, utarbetat 1513—17 av kardinal Jiménes i staden Complutum i Spanien o. utgivet 1522. Bibelverket upptager GT:s o. HET:s grundtext, Septuaginta, Vulgata m. m.

Kompone'ra (av lat.), sammansätta; tonsätta. — Komponist', tonsättare.

Komposan'ter till en vektor (kraft, hastighet, acceleration m. m.) sägas de vektorer vara, som tillsammans kunna ersätta denna.

Kompo'sitakapitä'l (av lat. *compositus*, sammansatt), en under rom. kejsartiden uppkommen kombination av de joniska o. korintiska kapitalformerna, där den korintiska bladkorgen bär upp de joniska voluterna.

Kompositio'n (av lat.), sammansättning; tonsättning. — *Konsth.* De olika

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

delarnas inbördes ordning o. gruppering i ett konstverk, varigenom en helhetsverkan ernås. Beteckning på de efter konstnärens kynne ändrade proportionerna, t. ex. i ett landskapsmotiv, som endast delvis återgår på verklighet. **K o m p o s i t ö r**, tonsättare.

Kompost', gödsel, beredd av organiska avfall av allehanda slag.

Kompott' (av lat. *compo'ner*, sammansätta), bär el. frukt, som kokats med vatten o. socker.

Kompoundmaskin [-pa'nd-]. *Elektrotekn.* Iyikströmsmaskin med dubbel magnetlindning, en finare lindning direkt förbindande borstarna (shuntlindning) o. en grövre i serie med den utgående kabeln (serielindning). — *Mek.* Ångmaskin (el. förbränningsmotor) med två el. flera cylindrar, genom vilka ångan (förbränningsgaserna) stegvis får passera.

Kompoundplåt, järnplåt med fast anbringt tunt skikt av rostfri plåt på ena el. båda sidorna. Användes bl. a. till diskbänkar (omväxlande med rostfri plåt). Jfr Plätering.

Kompoundstål, verktygsstål med mjuk, seg järnkärna, på vilken fast anbringats ett ytter-skikt av hårt stål.

Kompress' (av lat., sammantryckt), sterila gastygstycken, som användas till att i ett förband närmast täcka ytan av ett sår.

Kompressibilitet' (av lat. *compress'us*, sammantryckt), sammantryckbarhet.

Kompressibilitetskoefficient', förhållandet mellan en vätskas relativa volymförändring (volymförändring per kubcm) o. motsvarande tryckökning (i atmosfärer).

Kompressio'n (av lat. *compress'io*), sammanpressning av en gasformig kropp. Man skiljer mellan två ytterlighetsfall, näml. **a d i a b a t i s k k o m p r e s s i o n**, då intet värme tillföres eller bortföres från gasen, o. **i s o t e r m i s k k o m p r e s s i o n**, då temperaturen hålles konstant medelst kylning.

Kompressionsförhållande, ursprungl. volym dividerad med volymen efter kompression. Om t. ex. på en kolvmaskin cylindervolymer är 5 ggr större i kolvens ena ändläge än i det andra är kompressionsförhållandet = 5.

Kompress'or (av lat. *compr'vner*, sammanpressa), maskin för kompression. För höga tryck upp till 400 atmosfärer användes en kolvpump med flera cylindrar. Gasen insugs i första cylindern, komprimeras delvis, passerar därefter en kylare, innan den ytterligare sammanpressas i en andra, eventuellt tredje cylindern med åtföljande kylning. För låga tryck användes **t u r b o k o m p r e s s o r**, bestående av flera på en axel efter varandra fastade fläkt-hjul, vilka sättas i hastig rotation av en ångturbin el. elektrisk motor. Fj fullt lika jämnt men något högre tryck kan ernås i **r o t a t i o n s k o m p r e s s o r** el. **k a p s e l k o m p r e s s o r** med mellan excentriska cylindrar roterande radiclla skivor. Jfr Blåsmaskin, Fläkt o. Pump.

Komprimeras (av lat.), sammantrycka.

Kompromettera (av lat. *compro'mi'Were*, ömsesidigt lova), ställa i dålig dager, blottställa.

Kompromiss' (av lat. *compro'mi'Were*, ömsesidigt lova), överenskommelse, som ernås genom ömsesidiga eftergifter; avtal att hänskjuta tvist till skiljedom. — **K o m p r o m i s s a**, göra eftergifter.

Komputa'bel (av lat. *computa're*, sammanräkna), möjlig att beräkna.

Komputatio'n (av lat.), sammanräkning.

Komsakulturen, primitiv stenålderscivilisation, uppkallad efter berget Komsa i norska Finnmarken, där densamma uppmärksammades 1925. K., vars ursprung hänföres till interglacial tid, har beröringspunkter med fynden från Råö o. Varberg.

Komsomol', förkortning för det sovjetryska *Kommunistiska ungdomsförbundet* (1918).

Komsomolsk', stad i territoriet Habarovsk, ö. Sibirien, vid fl. Amur. 71,000 inv. U939). Flodhamn, skeppsbyggerier. Anlagd på 1930-t.

Komtu'r (av lat. *commenda're*, anförtro), styresman över ett **k o m t u r i'**, provins inom en andlig riddarordens, särsk. Tyska ordens, landområde.

Kon (av grek. *ko'nos*, kägla) el. **k o n i s k** yta, yta alstrad av en rät linje, **k ö n e n s g e n e r a t r i s**, då denna glider efter en given kurva, **k ö n e n s d i r e k t r i s**, samtidigt med att en punkt på linjen förblir orörlig, **k ö n e n s s p e t s**. **Kon** el. **kägla** kallas äv. den solida kroppen, som omslutes av en konisk yta o. två densamma skärande parallella plan. Går intet av dessa plan genom spetsen, säges den vara en **stympadkon**. Vanligast är den cirkulära **könen**, vilken äv. kan tänkas uppkommen genom att en rätvinklig triangel roterar kring en av de kortare sidorna. Jfr Kägelsnitt.

Konakry [-kri'], huvudstad o. förnämsta hamn i Franska Guinea. 32,200 inv. (1946). Handel med kautschuk, kaffe o. jordnötter. Radiostation.

Koncede'ra (av lat.), medge, ge efter.

Koncentratio'n (av lat. *con*, med, o. *cen'frum*, medelpunkt), sammanträngning, förtätning; samling. — *Fys. o. Kem.* En lösnings halt av det lösta ämnet, angives i molaritet, dvs. antalet grammolekyler per liter lösning, el. i viktprocent. Jfr Halt.

Koncentrationsläger, under Första världskr. upprättade läger för fientliga undersåtar, som vid krigsutbrottet befunno sig i ett fientligt land, dock med undantag av dem som voro i värnpliktsåldern, vilka överfördes till fånglägren. — Efter nazismens maktövertagande i Tyskland 1933 internades i koncentrationsläger personer, som misstänktes för att vara motståndare till regimen. Vid den senare ingångsatta utrotningen av judarna inrättades s. k. likfabriker, i vilka under Andra världskr. omkr. 5 mill. judar mördades. Nazisternas bestialiska metoder vid sin systematisk bedrivna massför-intelse av människor avslöjades efter nederlaget 1945, då allierade myndigheter undersökte läger ss. Buchenwald, Dachau, Belcsn, Ravensbruck o. Oéwiczim (Auschwitz). — Efter Andra världskr. ha koncentrationsläger upprättats i de ryska vasallstaterna i Osteuropa.

Koncentrationsläsning, en undervisningsform, där de olika ämnena icke läsas parallellt utan studiet av dem koncentreras till längre el. kortare perioder.

Koncentrera (av lat. *con*, med, o. *cen'frum*, medelpunkt), samla till en punkt, sammantränga. — *Fys.* Öka en lösnings koncentration.

Koncentriskas (av lat. *con*, med, o. *cen'frum*, medelpunkt) sägas två cirklar, ellipser m. m. vara, då deras medelpunkter sammanfalla.

Koncept' (av lat. *concep'tere*, avfatta), utkast till skriftligt arbete; manuskript till föredrag el. dyl.

Konceptio'n (av lat. *concep'tio*, avsele), befruktning, skapande; skapande tankearbete.

Konceptualism' (av lat. *concep'tus*, begrepp), medeltida filosofisk lära, att allmänbegreppen ej ha egen verklighet utan blott finnas till såsom innehåll i ett medvetande. Jfr Nominalism o. Realism.

Koncern' (av eng.), flera företag under gemensam finansiell ledning.

Koncessio'n (av lat. *concede're*, medgiva), myndighets medgivande till viss anläggning o. dyl. (t. ex. järnväg, elektr. anläggning, stenkolstrykning m. m.).

Koncessi'v (av lat. *concede're*, medgiva), med-

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

givande. — Koncessiv konjunktion, underordnande konjunktion, som innebär ett medgivande (ex. *ehuru*).

Konciliant' (av fr.), försonlig.

Kon'cilium, dets. som konsilium.

Koncipie'ra (av *konception*), befruktas; fram-
alstra; uppfatta; författa.

Konci's (lat. *conci'sus*, avskuren), samman-
trängd, kortfattad, kärnfull.

Kondakov [-käff], Nikodim Pavlo-
vitj (1846—1925), rysk konsthistoriker, prof.
i Petersburg 1888. Bl. arb.: *Den bysantinska
konstens historia, Ryska antikviteter och konst-
föremål*.

Kondemne'ra (av lat. *condemna're*, fördöma),
utdöma; taga i beslag; förklara ett fartyg
sjöodugligt.

Kondensatio'n (av lat. *condensa're*, förtäta).
Fys. Förtätning av gaser o. ångor till vätske-
form. Alla gaser kunna vid tillräckligt hög
temperatur, om de utsätts för tillräckligt högt
tryck, överföras i flytande form. Vatten-
ångans kondens, försiggår på kondensa-
tionskärnor, ss. gasjoner el. mycket små
korn av havssalt i luften. Jfr Daggpunkt. —
Kem. Den kemiska reaktion, varvid två el.
flera organiska föreningar sluta sig tillsammans
under fränskiljandet av någon enkel förening,
såsom vatten. Spelar stor roll i naturen.

Kondensationspunkt, dets. som kokpunkt.

Kondensa'tor (av lat. *condensa're*, förtäta),
elektrisk apparat med stor kapacitans, består av
två elektroddgrupper av tunna bleck el. stanniol
med isolerande mellanlägg av glimmer, paraffin-
erat papper el. luft. I elektrolytisk
kondensator användas aluminiumelektroder o.
tygremсор, fuktade med lämplig elektrolyt. Ka-
pacitansen, dvs. förhållandet mellan laddning o.
spänning, är proportionell mot elektrodytan o.
mellanläggets dielektricitetskonstant samt om-
vänt proportionell mot elektroddernas inbördes
avstånd. I vridkondensatorer kan
kapacitansen ändras genom att den ena gruppen
vrides in i mellanrummen i den andra, medan
däremot blockkondensatorer ha
elektrodena i fixerat läge. Mångsidig användning i
radioapparater o. olika elektriska instrument o.
för fasutjämning i växelströmsnät. Jfr Färad.

Kondense'ra (av lat. *condensa're*, förtäta,
sammanspressa, överföra en gas till vätska).

Kondense rad mjölk, en sirapstjock vätska,
som beredes genom avdunstning på vattenbad
av mjölk, tillsatt med rösocker. Jfr Torr mjölk.

Kondenserad petroleumgas, förk. *K.P.-gas*,
dets. som flytande gas.

Konden'sor (av lat. *condensa're*, förtäta).
Fys. En lins el. ett linssystem, som särsk. vid
projektionsapparater el. fotografiska förstor-
ningsapparater användes för att samla de från
ljuskällan utgående divergerande strålarna till
ett konvergent strålknippe. Jfr Projektions-
apparat. — *Tekn.* Apparat att medelst kylning
förvanda avloppsvätska till vatten, som åter
kan tillföras ångpannan. Man skiljer mellan
strålkondensor, där kylvattnet blandas
med ångan, o. ytkondensor, vilken är
cylindermålad o. genomdragen av smala kop-
partuber, genom vilka kylvattnet pressas me-
delst cirkulationspump... När ångan träffar de
kalla tuberna, kondenseras den.

Konditio'n (av lat.), villkor; levnadsvillkor;
tjänst, anställning (särsk. som informator); till-
stånd, beskaffenhet. — Konditio'n'al,
villkorlig. — Konditio'n'al konjunktio'n,
underordnad konjunktion, som innebär
ett villkor (ex. *om, ifall*). — Konditio'n'
al'is, verbform, som nyttjas särsk. i villkor-
liga huvudsatser.

Konditionering (av lat. *conditio*, villkor).

1. Bestämning av fuktighetshalten i sådana

efter vikt sålda varor, som lätt uppsuga vatten
utan att direkt bli våta, såsom silke o. ull, för
vilka internationellt tilläts en vattenhalt av
11 % resp. 17—18 %, medan den i verkligheten
kan uppgå till 30 % resp. 40 %. Tjtföres genom
varans torkning o. vägning i därtill avsedd
konditioneringsapparat. — 2. Dets.
som luftkonditionering.

Kondi'tor (av lat. *condVre*, insylta), socker-
bagare. — Konditori'v], sockerbageribod,
vanl. med servering.

Kondoleans f-angs'] (av lat. *con*, med, o.
dole're, sörja), sorgbetygelse, beklagande. —
Kondolera, beklaga sorgen.

Kondomina't el. kondomi'nium (av
lat. *con*, tillsammans, o. *domina'ri*, härska),
gemensamt herradöme över ett landområde.

Kondonatio'nsbrev (av lat.), gåvbrev.

Kondor [-där],

*Sarcorhamphus gry-
phus*, den största o.
kraftigaste av kam-
gamarna, över meter-
lång. Dever företrä-
desvis av as, men
dödar äv. djur av
upp till en kalvs stor-
lek. Träffas ofta i
flockar på 40 till 50
stycken. Sydamerikas
bergsområden, 3,000
— 5,000 m ö. h.

Kondottiär, försvenskad form för condottiere,
italiensk legotruppsanförare på 1300- o. 1400-t.

Kondratene, Roman Isidorovitj
(1857—1904), rysk general, deltog under Kysk-
japanska kriget i Port Arthurs försvar.

Kondroitinsvavelsyra, organiskt ämne som
ingår i brosk, senor o. ben, förenat med ägg-
viteämnen till mukoider (t. ex. kondro-
mukoid el. kondroitän i brosk). Utgör
en komplicerad förening av kondrosamin,
glykuronsyra, ättiksyra o. svavelsyra. K. utgör
huvudbeståndsdelen i heparin.

Kondrom [-äm] (av lat.), brosksvulst.

Kondrosami'n, en förening med samma
byggnad som sockerarten galaktos ehuru med
en aminogrupp i stället för en av OH-grupperna
(jfr Glykosamin). Ingår kemiskt bunden i brosk.
Jfr Kondroitinsvavelsyra.

Konduktans, dets. som (elektrisk) lednings-
förmåga, dvs. inverterade värdet av resistans.

Konduktivite't, dets. som (specifik) lednings-
förmåga, dvs. inverterade värdet av res-
istivitet. Jfr Konduktans.

Kondukt'or, elektrisk ledare.

Konduktör (av lat. *conduc'tor*, ledare),
tjänsteman, som tillser ordningen samt upp-
tager avgift el. biljett på tåg, spårvagn, omni-
bus o. dyl. — Urspr. titel för vissa tjänstemän
vid Byggnadsstaten. Överintendentämbetet
(till 1864) m. fl. Vid fortifikationens bars titeln
först av löjtnanter, sedermera av underlöjtnan-
ter o. 1811—75 av vissa underofficerare.

Kondurio'tis, Paulos (1857—1935), grek.
general o. politiker, anhängare av Venizelos.
K. blev efter republikens proklamering provi-
sorisk president april 1924 men trädde i mars
1926 tillbaka för Pangalos. Efter dennes stört-
ande aug. s. å. ånyo president till dec. 1929.

Kondy'lis, Georgios (1879—1936), grek.
general o. politiker, flera grs stats-cl. utrikes-
minister. Genomdrev 1935 monarkins åter-
införande.

Kondylom [-äm] (av grek.), vissa omkring
de kvinnliga könsorganen förekommande värt-
liga svulstbildningar i huden.

Konfederatio'n (av nylat.), förbund, för-
ening, statsförbund (t. ex. Schweiziska eds-
förbundet). — Konfederere'rad, deltagare i

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

konfederation. — Konfederativ, som avser konfederation.

Konfekt' (av lat. *conficere*, tillverka), sötaker, tillredda av socker, mandelmassa, syltad frukt, saft, choklad m. m.

• Konfektio'n (av lat. *conficere*, tillverka), fabriksroässig tillverkning av kläder.

Konfekt'y'r el. konfity'r (av lat. *conficere*, tillverka), mindre sockerbagerivaror, såsom konfekt, choklad, karameller, syltad frukt.

Konferens' (av lat.), överläggning, rådpläning; sammankomst för diskuterande av ett visst ämne.

Konferensön, annat namn på Fasanön.

Konfere'ra (av lat. *conferrere*, sammanföra), rådslå, överlägga.

Konfession (av lat.), kyrklig bekännelse. — Konfessionell', som avser el. överensstämmer med kyrkans bekännelse. — Konfessionlös, som ej ansluter sig till något visst kyrkosamfundets tro. — Konfessionlös religionsundervisning syftar till en om möjligt objektiv religionskunskap.

Konfetfi, små, runda, olivfärgade papperslappar, som man vid maskerader el. dyl. brukar kasta på varandra.

Konfidens' (av lat. *confidere*, lita på), förtroende, förtroelighet. — Konfidentiell', meddelad i förtroende, förtrolig.

Konfiguratio'n (av lat. *con*, med, o. *figura're*, dana), yttre form, ytterlinje.

Konfinitio'n (av lat. *con*, med, o. *finis*, gräns), frihetsstraff, som innefattar förbud att lämna bestämd ort.

Konfirmand', gosse el. flicka som förberedes till konfirmation.

Konfirmatio'n (av lat.), bekräftelse, stadfästelse. — *Teol.* Det kristna dopets bekräftelse genom en kyrklig akt. I rom.-kat. kyrkan betraktas konfirmationen som sakrament, sker vid 7 å 12 års ålder o. förrättas, liksom i eng. kyrkan, endast av biskop. Den sv. konfirmationsakten (från 1811) bygger på tysk-evangeliska förebilder o. äger vanl. rum i 15-årsåldern. — Konfirmer'a, utföra konfirmation, bekräfta, stadfästa.

Konfiskatio'n (av lat. *confiscare*, indraga till staten), indragning av el. beslag på något förbrutet (t. ex. insmugglad vara). — Konfirskera, indraga, beslagtaga; förklara något förbrutet.

Konfity'r, dets. som konfektyr.

Konflagratio'n (av lat. *con*, med, o. *flagrare*, brinna), brand, världsbrand.

Konflikt' (av lat.), strid, tvist.

Konfluens' (av lat. *confluere*, sammanströmma), sammanströmning, tillopp. — Konfluera, sammanströmma, förena sig.

Konfoka'l (av lat. *con*, samman, o. *focus*, brännpunkt), med samma brännpunkt (vanl. om två kägelsnitt).

Konfo'nium (trol. förvrängning av *kolo/onium*, ett harts), skämtsamt om spritdrycker.

Konform' (av lat. *con*, samman, o. *forma*, form), likformig, överensstämmande. — *Mat.* En avbildning av en yta på en annan säges vara konform, då en mycket liten figur i den ena ytan återges i samma form på den andra. Har betydelse bl. a. för kartritningen. Jfr Kartprojektion o. Stereografisk projektion. — Konformitet, likformighet.

Konformisfer (eng. *conformers*), de eng. protestanter, som under de kyrkliga striderna i England på 1500- och 1600-t. gingo med på drottning Elisabeths 39 högkyrkliga artiklar. Jfr Nonkonformister.

Konfronte'ra (av lat. *con*, tillsammans, o. *frons*, panna), ställa ansikte mot ansikte, ställa två personer, åskådningar m. m. mot varandra

för att vinna klarhet i något. — Substantiv: konfrontatio'n.

Konfu'cius, latinisering av Kung-fa-tsi (»mästaren Kong») (551—479 f.Kr.), kinesisk statsman o. vishetslärare. På grundvalen av urgamla kin. traditioner o. dygder, särsk. framhävande pliktänslan o. värnaden för föräldrar, förfäder o. överhet, utbildade K. den sederlära o. statsmoral, som fortfarande är förhärskande i Kina (konfucianism). Samlade o. utgav gamla kin. urkunder o. klassiska skrifter. Dyrkas som kinesisk statsgudomlighet.

KonfundVra (av lat. *confundere*, sammanblanda), förbrylla, förvirra.

Konfusion (lat. *confusio*, sammanblandning), förvirring (se d. o.), oreda, bestörtning.

Konfutatio'n (av lat.), vederläggning.

Konfy's (av lat. *confutdere*, sammanblanda), förvirrad, oredig, virrig.

Konga. 1. Kommun i v. Skåne, Malmö l. (past.adr. Skåne-Ask); Röstänga landsf.distr., Rönnebergs, Önsjö o. Harjagers doms. 525 inv. (1947). — 2. Industrisamhälle i S. Sandsjö kommun, Kronob. l., vid Ronnebyån. 328 inv. (1946). Cellulosa (Konga AB., dotterbolag till Klippans Finpappersbruk).

Konga härad, Kronob. l., omfattar 16 kommuner: Eängsjö, Ejuder, Almeboda, Einneryd, Hovmantorp, Eesbo köping, Furuby, Hemmesjö, Tegnaby, Ö. Torsås, Uråsa, Nöbbele, Väcksång, Tingsås, Tingsryds köping o. S. Sandsjö. 24,366 inv. (1947). Ö. Värends domsaga.

Konga kontrakt, Växjö stift, Kronob. l., omfattar 13 församlingar. Kontraktsprestens adr.: Tingsryd.

Kong Kristian stod ved højen Mast kallas efter inledningsorden danska folksången, som är hämtad ur J. Ewalds sångspel *Fiskeme* (1779), tonsatt av D. E. Rogert (1742—1813).

Kongeaag [-4], vattendrag i s. Danmark, gräns mellan Nörre- o. Sønderjylland, 1864—1920 delvis gräns mellan Danmark o. Tyskland. 65 km.

Kongelige Porcelainsfabrik [-läns-], Den K., grundades 1775 i Köpenhamn o. inköptes av Kristian VII 1779 samt förblev statsegendom fram till 1868. Av 1700-talsproduktionen är Flora danicaservisen särskilt berömd. Dess världsrykte grundlades under 1880-l., genom ett slags underglasryneri. G. Henning har utfört utmärkta figurskulpturer.

Kong'eloven [-lä-], dansk grundlag, stadfäst 1665, varigenom det oinskränkta arvsenväldet infördes i Danmark. Upphävd 1849.

Kongential (av lat. *con*, med, o. *genius*, ande), själsbesläktad. — Kongentialitet, själsfrändskap.

Kongenital' (av lat. *con*, med, o. *genitus*, född), medfödd.

Kongespeilet, »kuglaspegeln», norsk skrift av okänd författare, trol. från omkr. 1260, i viss mån en kristen motsvarighet till den hedniska Hävamål.

Kongestio'n (av lat.), blodfyllnad.

Konghäll, annat namn på Kungahälla.

Konglomerat' (av lat. *con*, tillsammans, o. *glomus*, litet klot), boppytting. — Bergart, bestående av förmedelst ett bindemedel av lerig, kalkig el. kvartsig natur hopkittade, avrundade stycken av andra bergarter.

Kong'o, Afrikas vattenrikaste flod, 4.640 km. Vattenområde 3.7 mill. kvkm. Upprinner mellan sjöarna Nyasa o. Tanganyika, genomflyter Centralafrika i en väldig bäge n.v.—s.v., upptagande en mängd stora bifl. (Ubangi o. Sanga fr. h., Eomani o. Kassai fr. v.) o. utfaller (11 km bred) i Atlanten. Flerstädes stora vattenfall (Stanley- o. Eivingstonefallen). Segelbar mellan fallen, tills. 2,600 km. Jfr Belgiska Kongo, Mellersta Kongo o. Franska Ekvatorialafrika.

Ord, som saknas på K, torde söka på C el. (för ryska ord) på H.

Kongostaten, 1885—1908 namn på nuv. Belgiska Kongo, som då var oberoende o. neutral stat med konung Leopold II av Belgien som regent.

Kongregatio'n (av lat.), förening, församling. 1. Sammanslutning av kloster inom orden, vanl. i avsikt att åstadkomma en bättre anda i klosterlivet. Ex. cluniacenserkongregationen inom benediktinerorden (jfr Cluny). — 2. Rom.-kat. förening med religiösa, kyrkliga el. sociala uppgifter (Elisabetsystarna m. fl.). Medlemmarna avlägga »enklas» (i motsats till klostrens »högtidliga») löften om fattigdom, kyskhet o. lydnad.

Kongregationalis'ter, det num. vanliga namnet på independenterna.

Kongress' (av lat.), sammankomst mellan ombud (i allm. från skilda länder) för diskussion rörande viktigare spörsmål; namn på folkrepresentationen i vissa länder (bl. a. För. Stat.).

Kongresspartiet, en 1885 under eng. beskydd bildad hinduisk nationalistförening, vars politiska mål ursprungl. gällde kravet på Indiens konstitutionella utveckling mot dominionsstatus. Under Gandhis ledning (från 1915) blev kongressen Indiens mäktigaste parti, de nationalistiska o. revolutionära tankegångarna blevo alltmer dominerande o. som mål uppställdes Indiens sociala o. ekon. omdaning o. fullständiga oberoende. Genom den i 1935 års författning realiserade provinsiella självstyrelsen fick kongressen vid 1937 års val majoritet i sju av de elva provinserna men försöken att införliva minoritetsgrupperna misslyckades. Särsk. stark blev reaktionen inom Muhammedanska förbundet, vars ledare Jinnah med skärpa motsatte sig det hinduiska majoritetsstyret o. från 1940 krävde Indiens delning o. Pakistans upprättande. Det under de följande åren försämrade förhållandet mellan hinduer o. muhammedaner ledde våren 1947 till att problemet löstes i kompromissens tecken: kongressen uppgav därvid sin plan på ett enat Indien o. bildade $\frac{1}{3}$ s. å. regering i Indiska unionen. Jfr Pakistan, Gandhi, Nehru o. (Brittiska) Indien.

Kongress-Polen, namn på det konungarike Polen, som upprättades 1815 genom Wienkongressen o. förenades med Ryssland genom personalunion. K. omfattade 127,316 kvkm med 2.7 mill. inv. år 1816 o. hade full politisk o. kulturell självstyrelse med egen riksdag o. armé. Efter ett par år av relativ självständighet blev tsarens inblandning i statens inre angelägenheter allt större, vilket resulterade i ett uppror 1830—31. Upprorets sammanbrott blev samtidigt slutet på autonomien. Visseligen existerade K. till namnet till 1867, men sed. 1831 styrdes landet av en rysk generalguver-nör, vilken förde en hänsynslös förryskningspolitik. 1867 utbyttes K:s namn mot Weichsel-området.

Kongruens' (av lat.), överensstämmelse, likhet. — *Mat.* Två geometriska figurer sägas vara kongruenta, när de äro så lika, att de, när de läggas på varandra, fullständigt täcka varandra.

Kongs'berg, stad i s. Norge. Buskerud fylke, vid Numedalslägen. 7,800 inv. (1946). Silver-gruvor, myntverk, vapenfabrik.

Kongs'emne, no., tronpretendent, fordom i Norge beteckning för den, som kunde göra anspråk på tronen. — »Kongsemnene», drama av H. Ibsen.

Kongs'vinger, stad i s.ö. Norge. Hedmark fylke vid Glommen. 2,100 inv. (1946). Station å linjen Sthlm—Oslo. K:s fästning till skydd för övergångsställe vid Glommen anlades 1683 o. spelade en stor roll vid gränstriderna på 1700-t.

Konia [kå'-], turk. stad i mell. Mindre Asien, vid Bagdadbanan. 59,000 inv. (1945). Livlig handel. Praktfulla moskéer. — Under 1100—

1200 t. de seldsjukiska sultanernas huvudstad (Ikonium).

Koni'die (av grek. *koni'a*, stoft), i allm. ytterst små, en- el. flercelliga förökningkroppar hos svampar. Bildas genom knoppning el. hyfcellers avlösnig. Konidier bildas ofta jämte sporer hos samma art. Svampar, vilkas enda kända förökningkroppar äro konidier, sammanföras till gruppen *Fungi imperfecti*.

1. Koninck [kå'-], Salomon (1609—5⁶)> höll. målare o. etsare; porträtt o. genrebilder i Rembrandts stil.

2. (de) Koninck, Philips (1619—88), kusin till S. K., höll. målare o. etsare, påverkad av Rembrandt. Berömd för belysningen över sina landskap.

Kon'isk, formad som en kon. — Kon'isk sektion, dets. som kägelsnitt.

Kon'jak el. cog'nac, franskt druvbrännvin med 45—60 volymproc. alkohol. Uppkallat efter staden Cognac, kring vilken de finaste kvaliteterna tillverkas. Jfr Eau.

Konjektu'r (av lat. *conjectere*, förmoda), förmodan, gissning.

Konjev [kån'ef], Ivan, f. 1899, rysk general (1943) marskalk (1944); ledde i Tysk-ryska kriget en armé vid Moskva 1941 samt offensiven mot Rsjev • 1942—43. Efter segern vid Kirovograd $\frac{1}{2}$ 1944 inringade K. jämte Vatutin tyska vid Kanev febr. 1944 o. ledde därefter offensiven in över Polens gräns (erövringen av Lwów $\frac{29}{3}$ s. å.) samt intog tills, med Sjukov Berlin ($\frac{2}{3}$ 1945). överbefälh. för markstyrkorna sed. 1946.

Konjuga'l (av lat. *conjuga're*, förena), äkten-skaplig.

Konjugatio'n (av lat. *conjuga're*, förena), hopfogning. — *Språkv.* Verbets böjning med avseende på numerus, person, tempus, genus o. modus. — *Bot.* Hos växter beteckning för sammansmältning av två likartade orörliga könceller till en enda (zygot), som i regel får karaktär av vilcell. Utmärkande för avdelningen *Conjugatae* av algera, för arter av fam. *Mucoraceae* o. a. — *Zool.* En hos vissa djur förekommande sammansmältning av två individer, vilken endast varar tills korsbefrukning av individerna ägt rum. — Verb: k o n j u g e'r a.

Konjunktio'n (av lat. *conjun'gere*, hopfoga), sammansmältning. — *Språkv.* Bindeord, dvs. ett ord, som förbinder olika satser el. ord. Konjunktionerna kunna vara antingen samordnande, t. ex. och, men, eller, eller underordnande, t. ex. att, när, om, när, sedan, ehuru. — *Astr.* Två himlakroppar äro i konjunktion, då de ha samma geocentriska longitud (el. rektascension), så att de synas stå mitt över varandra. Merkurio o. Venus sägas vara i övre konjunktio'n med solen, när de befinna sig bortom denna, men i undre, när jorden o. planeten stå på samma sida om solen. Månen kan blott träda i undre (vid nymåne), de övre planeterna blott i övre konjunktion med solen. Jfr Oppositiön.

Konjunktiv (av lat. *conjun'gere*, hopfoga), det verbmodus, som utsäger något såsom tänkt, ex. Jag *vore* glad, om—. Motsats: i n d i k a t i v.

Konjunktivi't, dets. som bindhinekatarr. Konjunkt'u'r (av lat. *conjun'gere*, hopfoga), den tillfälliga utvecklingsstendensen, särsk. inom det ekonomiska livet: till det bättre (högkonjunktur el. »goda tider») el. till det sämre (lågkonjunktur, depression el. »dåliga tider»). — *Språkv.* Förslag till läsart i en handskrift.

Konjunkturinsti'tutet, statligt institut för fortlöpande konjunkturundersökningar. Står under ledning av en professor o. chef, som vid sin sida har en nämnd, bestående av cheferna för Socialstyrelsen, Statistiska centralbyrån, Kommerskollegium o. Riksbanken, en av K.

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H

Mt förordnad ledamot samt ett antal adjunge-
rade ledamöter. Inrättades 1937; gällande instr.
av ^{7/10} 1946.

Konka'v (av lat.), inåbuktad, avser formen
på en yta. Den inre ytan hos en skål är kon-
kav, den yttre är konvex.

Konkla'v (it. *conclave*, avstängt rum). 1.
Det från yttervärlden strängt avspärrade rum,
vari påveval försiggår (num. Sixtinska kapellet
i Vatikanen). — 2. Kardinalerna samlade till
påveval.

Konklude'nt, som berättigar till en viss
slutsats. — Konkludent handling är
en handling, av vilken man kan sluta sig till
den handlandes vilja.

Konklusio'n (av lat.), slutledning. — Kon-
klusi'v, som innehåller en slutledning.

Konkoppling, friktionskoppling (se d. o.) med
koniska friktionsytor.

Konkordans' (av lat. *concorda're*, överens-
stämma). Teol. Alfabetisk sammanställning
av bibelord o. bibelspråk med angivande av
de skriftställen, där dessa förekomma. — Dokr.
Den högsta typografiska måttenshet = 4
cicero (48 punkter).

Konkorda't (av lat. *concorda're*, komma
översens), avtal mellan stat o. kyrka om deras
inbördes förhållanden.

Konkordieboken (av lat. *concor'dia*, en-
dräkt), en 1580 utgiven samling av de lutherska
bekännelseskriterierna. 1663 antagen i Sverige.

Konkordieformeln (av lat. *concor'dia*, en-
dräkt), en 1577 av Chemnitz m. fl. lutherska
teologer i enhetssyfte utgiven bekännelseskrit,
upptagen i konkordieboken.

Konkrement' (av lat. *concre'scere*, härda),
i vissa organ uppträdande sjukliga stenbild-
ningar, t. ex. gallkonkrement el. gallsten.

Konkre't (av lat.), kroppslig, verklig, åskåd-
lig. Motsats: abstrakt.

Konkretio'n (lat. *concre'tio*, sammansätt-
ning), en inifrån utåt tillväxande, klot-, lins-
el. njurförmig bildning (t. ex. marklorer i lera)
i en berg- el. jordart av ämnen, som från början
 varit något så när jämnt fördelade. I krist-
stallkonkretioner (t. ex. kristall-
grupper av gips el. svavelkis i lera) vända
kristallerna sina spetsar utåt. Jfr Sekretion.

Konkubin (av lat.), frilla. — Konkubi-
nät, sammanlevnad mellan man o. kvinna
utan äktenskap.

Konkurrens' (av lat. *concurr'ere*, samman-
löpa), tävlan på marknaden mellan de olika
utbudarna av nyttigheter (av samma el. olika
slag). Motsats: monopolism. Jfr Kartell
o. Trust. — Konkurrent', medtävlare i
ett yrke el. en affärsbransch. — Konkurr-
er'a, sträva mot samma mål, tävla.

Konkurrensklausul, bestämmelse i avtal,
enl. vilken någon utfäster sig att ej konkurrera
med annan, ex. genom viss affärsverksamhet.

Konkurs' (av lat. *concur'sus credito'rum*, sam-
manlopp av fordringsägare), rättsligt förfä-
rande, varigenom en gäldenärs egendom om-
händertages för att tillgodose alla hans fordrings-
ägare. Konkurslagen av i3/s ig2r. — Kon-
kursauktion, försäljning av egen-
dom, som ingår i konkursbo. — Konkurs-
bo, gäldenärs egendom, som omhändertages vid
konkurs. — Konkursdomare, domare i
konkursmål. Ar på landet i regel häradsrätts-
dingen o. i stad en lagfaren led. av rådhusrät-
ten. — Konkurstörbrytelser, före-
1943 benämning i strafflagen på vissa straff-
bara åtgöranden av konkursgäldenär. Kallas nu
jämte vissa andra liknande brott gäldenärs-
brott; straffas enl. 23 kap. strafflagen. — Kon-
kursförvaltare, av borgenärerna vald för-
valtare av konkursbo. — Konkursgälde-
när, person, som befinner sig i konkurstillstånd.

Konky'lier (av grek.), skal av blötdjur.

Konnekte'ra (av lat.), sammanbinda, förena.

Konnetabel (fr. *conétable*), en i Frankrike
under medeltiden använd titel på konungens
främste militäre ämbetsman. Titeln, som avskaf-
fades 1627, var återupplivad under Napoleon I.

Konnoxio'n [-neksjo'n] (av lat.), samband,
sammanslagning. — Konnoxio'v, sammanbin-
dande.

Konnässans', försvenskad form för connais-
sance (se d. o.), bekantskap.

Konon, d. omkr. 390 f.Kr., atenisk fältherre,
slog den spartanska flottan vid Knidos 395,
varefter Spartas övermakt var bruten.

Konopnicka [kånåpnitfska], Marja (1846
—1910), polsk skaldinna, skrev lyriska dikter,
noveller samt barn- o. ungdomsböcker.

Konossement' (av lat. *cognos'cere*, lära kän-
na) kallas vid befraktning den handling, som
fartygets befälhavare utfärdar rörande god-
sets mottagande o. transport till bestämmelse-
orten. Skall enl. sjölagen innehålla ort o. dag
för utfärdandet, utfärdarens underskrift samt
uppgift om fartygets namn, det inlastade god-
set, bestämmelseorten o. mottagaren.

Konoye [kånåe], Fumimaro (1891 —
1945), furste, jap. politiker. Tillhörde hovadeln
o. stod kejseren personligen nära. Talman i över-
huset 1933—37. Premierminister 1937—39 o.
1940—41.

Konprov el. I, udwicks hårdhets-
prov, likt Brinells kulprov (jfr Hårdhet) men
med kon i st. f. kula.

Konrad, tyska konungar o. tysk-romerska
kejsare. — Konrad I, d. 918, hertig av
Franken 906, tysk konung 911, bekämpade för-
gäve de upproriska hertigarna o. utsåg till
efterträdaren den främste av dem, hertig Henrik
av Sachsen. — Konrad II Saliern
(omkr. 990—1039), tysk konung 1024, lom-
bardisk konung 1026, tysk-rom. kejsare 1027,
återställde ordningen i Tyskland o. arbetade
för konungamakterns höjande, vann 1034 den
burgundiska kronan. — Konrad III (1093
—1152), den förste konungen av hohenzaufska
ätten, utsågs 1127 till Rothárs av Supplinburg

motkonung, kröntes f. å. till lombardisk kon-
ung men underkastade sig kejsaren 1135 o.
valdes efter dennes död åter till konung 1138.
K. inledd genom sin kamp mot Henrik den
stolte av Bayern den långvariga striden mellan
welfer o. hohenzauer. Deltog i det andra kors-
tåget (1147—49). — Konrad IV (1228—54),
son till Fredrik II, tysk konung 1237, drog 1251
till Italien, erövrade 1253 Neapel. Efter K:s
död inträdde i Tyskland »stora interregnum»
(1254—73).

Konrad från Marburg, d. 1253, ty^{sk}
korstågspredikant o. inkvisitor, den heliga
Elisabets biktfader, beryktad för sin grymhet
mot kättare.

Konradin (1252—68), son till Konrad IV,
konung av Jerusalem, hertig av Schwaben, den
siste av den hohenzaufska ätten, drog 1267
till Italien för att göra sina arvsanspråk på
Sicilien gällande men besegrades vid Tagliacoz-
zo (1268) o. avrättades.

Konradsberg', nu Psykiatriska sjuk-
huset (se d. o.).

Konsangvinite' (av lat.), blodsförvantskap.

Konschonell', dets. som koschenill.

Konsekration (av lat.), »invignings»; brödet
o. vinets invigning vid nattvardsfirandet.

Konsekuti'v (av lat. *con'sequi*, följa), an-
givande en följd. — Konsekutiiv kon-
junktion, underordnande konjunktion, som
anger följd (ex. så att).

Konsekvens' (av lat. *con'sequi*, följa), följd,
följdriktighet. — Konsekvent', följdriktig.

Konselj' (av fr. *conseil*, rådplågning), stats-

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

överhuvudets överläggning med sina ministrar rörande regeringsärenden.

Konseljpresident, i vissa stater titel för regeringschefen; motsv. i Sverige statsministern. Konsensusavtal kontrakt (av lat. *consensus*, samförstånd), avtal, som blir bindande genom formlös överenskomst (vid köp, byte o. lega av lös egendom). Jfr Formalkontrakt o. Realkontrakt.

Konsert [-sär] (av lat. *concertare*, tävla). *Mus.* 1. Offentlig musikunderhållning. — 2. Tonsättning i sonatform för ett soloinstrument med orkester (piano-, violinkonsert m. m.), avsedd att låta solistens virtuositet komma till sin rätt.

Konsertföreningen i Sthlm bildades 1902 på initiativ av T. Aulin, W. Stenhammar o. J. May. Föreningen, som sedan 1914 åtnjuter anslag från Sthlms stad, håller egen orkester (81 medf.) o. ger under varje spelar (sept.—maj) symfonikonserter varje vecka. Egen lokal, Konserthuset i Sthlm, sedan 1926.

Konsertmästare [-sär-], vanl. den förnämsta första violinisten i en orkester. Utför solopartierna o. ersätter vid behov kapellmästaren. I större orkestrar förekomma en el. flera konsertmästare för varje stråkstämman.

Konservatism' (av lat. *conservare*, bevara), den åskådning, som i bevarandet av det hävdvunna ser det väsentliga. — *Konservativ*, fasthållande vid det bestående, samhällsbevarande, högersinnad.

Konservator (av lat. *conservare*, bevara), person, som yrkesmässigt utför konservering.

Konservatorium (av it.), musikhögskola.

Konservera (av lat.), bevara, vidmakthålla.

Konservering (av lat. *conservare*, bevara), vidmakthållande, bevarande el. återställande i urspr. skick. — *Konst.* Åtgärder för att skydda konstver från förfall el. bota redan uppkomna skador på desamma. Ofta inbegripes av återställandet av föremålen i deras urspr. skick. — *Zool.* Konservering av djur sker med hjälp av olika konserverings- o. fixeringsvätskor. För museiändamål användas mest sprit- o. formalinlösningar, för histologiska ändamål oftast blandningar, i vilka ämnen såsom sublimat, kromsyra, kaliumbikromat, osmiumsyra, ättiksyra m. m. ofta ingå. — *Bot.* Konservering av växter sker i allm. genom deras torkning under pressning. Museipreparat, vilkas form önskas bibehållen, läggs vanl. i sprit el. formalinlösning. Växtdelar, vilkas finaste plasmastrukturer skola bevaras för mikroskopisk undersökning, behandlas med särskilda s. k. fixeringsvätskor, innan de spritläggas. — *Kokk.* Sådan behandling av födoämnen (inkokning, frysning, torkning, inläggning i tillslutna kärl osv.), som förhindrar jäsnings o. förruttelse. Jfr Djupfrysning. — *Kyrkl.* Benämning på en sed under 1600- o. 1700-t., vilken bestod i att en präst gifte sig med sin företrädares änka el. dotter (»konserverade huset»).

Konsiderabel (av lat. *considerare*, betrakta), beaktansvärd, anseelig.

Konsideration' (av lat. *considerare*, betrakta), betraktande, övervägande, hänsyn.

Konsignation' (av lat. *consignare*, under-teckna), varors översändande till en kommissionär för att för försäljning hållas i s. k. konsignationslager.

Konsilium el. koncilium (av lat.), »möte», beteckning huvudsakl. för allmänna, dvs. hela kyrkan omfattande, kyrkomöten. De förnämsta: de 4 första ekumeniska kyrkomötena, de s. k. reformatoriska mot medeltidens slut, mötet i Trident 1545—63 samt Vatikanekonsiliet 1869—70. — Utom dessa allm. konsilier förekomma nationella, provinnsynoder osv.

Konsistens' (av lat. *consistere*, bestå), be-schaffenhet, fasthet (sgrad).

Konsistensfett, inom maskintekniken mycket använda smörjmedel av smörkonsistens, som flyta vid 60—80°. De bestå vanl. av emulsioner av kalktvål i mineral-smörjoljor.

Konsistorienotarie, tjänsteman i hovkonsistoriet. Till 1928 titel för den domkapitelstjänsteman, som nu kallas stiftssekreterare (se d. o.).

Konsistorium (av lat.), egentl. församlings-ställe. 1. För vanl. benämning på de sv. domkapitlen; kvarlever i hovkonsistorium. — 2. Större o. mindre akademiska konsistorierna vid univ. i Uppsala o. Lund bildas av vissa professorer o. akadem. tjänstemän, handlägga universitetsärenden.

Konsol [-säll]. *Byggnk.* Utsprång av olika form o. material, tjänande som stöd el. fäste för bågar, gesimser, balkonger osv. — I möbelkonsten användes konsolen som hylla, bord (konsolbord) o. dyl.

Konsolidera (av lat. *con*, tillsammans, o. *solidus*, fast), stärka, förena, sammanslå.

Konsoliderad balansräkning, gemensam balansräkning för moderbolag o. dotterbolag i en koncern.

Konsoliderad skuld, lån el. kredit med lång betalningsfrist. — Motsats: svävande el. kortfristig skuld.

Konsolsten, dets. som kragsten.

Konsonanans' (av lat. *consonare*, samljuda), två el. flera toners sammansättning till en klangenhet.

Konsontant' (av lat. *consonare*, samljuda), medljud (b, c, d, f osv.).

Konsort'er (av lat. *corisors*, deltagare), stallbröder, likar, meningsfränder; delägare. — *Konsortium*, sammanslutning, bolag.

Konspirati'on (av lat.), sammansvärjning. — *Konspiratör*, ränksmidare. — *Konspirera*, smida ränker, sammansvärja sig.

Konstakademien, populärt namn på Akademien för de fria konsterna o. Konsthögskolan.

Konstans' (av lat.), oföränderlighet.

Konstant' (av lat. *constare*, förbli oförändrad), oföränderlig, oavbruten; beständig. — *Mit.* En oföränderlig storhet i motsats till en variabel. Jfr Materialkonstant.

Konstanta'n, legering av 60 % koppar o. 40 % nickel. Användes mycket som elektriskt motståndsmaterial, då dess ledningsmotstånd är så gott som oberoende av temperaturen.

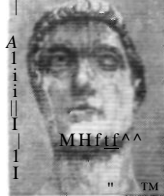
Konstantia (1588—1631), *drrottning* av Polen, dotter av ärkehertig Karl av Steiermark, 1605 g. m. Sigismund III, med vilken hon hade sonen Johan Kasimir.

Konstantin, *konung* av Grekland (1868—1924), son till Georg I, konung 1913. K., som i början av Första världskr. stödde sin minister Venizelos i dennes ententevänliga planer, kom senare i konflikt med denne o. tvangs 1917 att abdikera. Återkom 1920 men måste 1922 åter gå i landsflykt. — K. var gift med Sofia av Preussen (1872—1932), syster till Vilhelm II.

Konstantin (lat. *Constantinus*) den store (285—337), rom. gHM^HHNHHHhH kejsare 306 (i Öst-Rom 323).

kristendomen en företrädes-ställning inom riket, ombildade o. förbättrade statsförvaltning o. rättskipning samt gjorde 330 Konstantinopel (Bysans) till rikshuvudstad. Döpt på dödsbädden firas K. som helgon inom katolska o. grek.-ortodoxa kyrkorna.

Konstantin', *ryska storfurstar*. I. K. P. av Lovitj (1779—1831), son till Paul I, 1816 ståthållare i Polen. K., som skulle ärvat tronen

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H

efter Alexander I, abdikerade 1825 till förmån för sin broder Nikolaus, vilket föranledde dekabristupproret. — 2. K. Nikolajevitj (1827—92), son till Nikolaus I, bror till Alexander II, vilkens medhjälpare i dennes liberala reformer han var. — 3. K. K. O. I. I. S. t. a. n. t. i. n. o. v. i. t. j (1858—1915), son till K. 2, ryska vetenskapsakademiens president, skald o. skådespelsförf. under namnet »K. R.» (K. Romanov).

Konstantinopel, turk. I. s. t. a. n. b. u. l. el. S. t. a. m. b. u. l, Turkiets största stad o. till 1923 dess huvudstad, vackert belägen vid Bosporens mynning i Marmarasjön. 845,000 inv. (1945). Seraljen, ett av sultanens palats, omfattande en hel stadsdel, uppfördes huvudsakl. på 1400-t. Bl. övriga sultanpalats märkes Dolma bajte, uppf. 1850-55 invid Bosporen. Bl. moskéer o. kyrkor märkas främst Sofiakyrkan (se d. o.), byggd 532—37 av Antemios o. Isidoros, med en av världskonstens mest imponerande interiörer samt Sergios- o. Bakboskyrkan, byggd 527, num. moskéer, Soliman Is moské av arkitekt Sinan (färdig 1522) o. Ahmed I:s moské (1609—16; se bild. Thcodosiusobelisken i förgr.).

Märkliga vattencisterner Univ., grundat 1900, reorganiserat 1933 (6,379 studenter, 1940). K. är en av världshandelns o. sjöfartens medelpunkter. Flygplats Yessilkoy. — Hist. K. var under namnet Bysans urspr. en grek. koloni, anlagd på 600-t. f.Kr., gjordes av Konstantin den store till Romerska rikets huvudstad 330 e. Kr. (Nya Rom). Vid rikets delning 395 blev K. de östrom. kejsarnas residensstad. 1204 intogs K. av korsriddare under Konrad av Monfcrato, som upprättade Latinska kejsardömet, störtat i26r. 1453 stormades o. plundrades K. av turkarna o. var därefter Turkiets huvudstad till 1923.

Konstanti novka, stad i Ukraina, i Donetsbäcken. 95,000 inv. (1939). Stål- o. glasind.

Konstanti aska donationen (lat. *Donatio ConstantVni*), en av Konstantin den store till påven Silvester I given förläning, enligt vilken påvarna skulle erhålla äv. den världsliga makten i Västerlandet. Urkunden, som tidigast förekommer i en handskrift från 800-t., bevisades av i400-t:s humanister vara en förfälskning.

Konstanz, stad i delstaten Siidbaden, s.v. Tyskland, vid Bodensjön. 38,000 inv. (1939). Handel o. industri. Gammal stad med märkliga medeltidsbyggnader, såsom domkyrkan från 1000-t., ombyggd på 1400-t. Blev 560 biskopsäte för Tysklands största stift. Var IT92—1548 fri riksstad; 1548 1805 österrikiskt. r4i4—18 säte för Konstanzkonsiliet.

Konstanzkonsiliet, kyrkomöte i Konstanz 1414—18, sammankallat för att återställa kyrkans enhet efter den splittring, som orsakats av de tre motpåvarna. Dessa avsatte o. i stället nyvaldes Martin V. Mötet avkunnade äv. kättardömen över Hus o. Hieronymus af Prag.

Konstapel (av nylat. *constabularius*, egentl. stallbroder). 1. Lägre polistjänsteman. — 2. Underbefälsgrad vid artilleriet; underofficersgrad vid flottan.

Ord, som, saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

Konstate'ra (av lat.), fastställa, fastslå; förvissa sig om; märka, komma på det klara med.

Konstellation n (av lat.), stjärnbild; äv. planeternas ställning till solen, till varandra o. till i vissa stjärnor i Djurkretsen.

Konsternation (av lat.), bestörtning. — K o n s t e r n e r a d, häpen, bestört, förbrylld. Konstfackskolan» sea. *7 "945 benämning på Tekniska skolan i Sthlm. Denna grundades 1844 som Söndagsritskola för hantverkare. 1845 bildades Svenska Slöjdföreningen för att omhändertaga skolan, som 1860 övertogs av Staten (Slöjdskolan i Sthlm). Den omorganiserades 1878—79 till en teknisk läroanstalt, kompletterad med en bygguadsyrkes- (187g) o. en maskinyrkeskola (1890). Num. består K. av konstindustriella aftonskolan, konstindustriella dagskolan o. högre konstindustriella skolan (inr. 1879) samt teckningsläroanstalt (urspr. fr. 1879). Betyd, bibliotek, vari ingår Martinska bildsamlingen, samt museum.

Konstfibrer, på kemisk väg framställda testilmaterial. Organiska fibrer, ss. glasul, ha använts i mindre omfattn. till kemikalie- o. eldbeständiga vävnader. Organiska konstfibrer framställas av kasein el. syntetiska ämnen (jfr Lanital, Nylon o. Polyvinyl) el. vanligare av cellulosa. Denna löses (ant. direkt i kopparoxidammoniak el. sed. den överförs till viskos el. cellulosacetat) till en tjockflyt. vätska, som genom fina hål pressas ut i ett lämpligt bad. Härvid bildas fasta fibrer, som bestå av cellulosa (koppar- o. viskossilke) el. cellulosacetat (acetatsilke). Dessa spinns ant. direkt till konstsilke el. skäras till korta fibrer, s. k. cellulull, som sed. spinnes som bomull. Cellull ingår i billigare, glänsande tyger, ex. vistra, o. användes äv. i blandn. med bomull el. ylle i andra tyger. Jfr Konsttharser o. Viskos.

Konstgjord andning, genom olika konstgrepp framkallad luftväxling i lungorna på personer, vilkas naturliga andningsrörelser försvagats el. upphört genom olycksfall (drunkning el. elektrisk ström) el. sjukdom (barnförlämning). Konstgjord andning utföres för hand, så att den förölyckades bröstorg omväxlande utvidgas o. sammantryckes, t. ex. genom upprepade korta tryckningar på ländregionen (Schäfers metod) el. med olika armrörelser. Detta måste oavbrutet fortgå, tills de naturliga andningsrörelserna komma i gång, vilket kan dröja flera timmar. Konstgjord andning kan även utföras med automatiska apparater, t. ex. barospiatorn, där patienten inneslutes i en lufttät behållare, i vilken trycket omväxlande minskas o. ökas, så att luft strömmar ut o. in i lungorna. Användes särskilt vid barnförlämning. Jfr Pulmotor.

Konstgjord dimma bildas genom att från bojar, fartyg el. flygplan utsläppas ämnen, som kondensera luftens vattenånga; användes för att dölja militära rörelser. Jfr Dimbildare.

Konstgjord sädesöverföring el. artificiell insemination av husdjur (särskilt nötkreatur o. hästar; även får, svin o. höns) innebär, att sädesvätskan tillvaratages o. utspädes med lämplig vätska (glykos i en buffertlösning), varpå en del av blandningen insprutas i slidan. Härigenom kan en enda hane räkna till ett stort antal honor på olika platser, så att endast ur avesslynpunkt särskilt värdefulla hanar behöva användas. — Särskilda s e m i n f ö r e n i n g a r ha bildats härför.

Konstgångar, system av hävstånger, medelst vilka man för överförde vattenfallsdrivna hjuls rörelser till gruppumpar o. dyl.

Konstgödsel, äldre benämning på handelsgödsel. Jfr Gödselmedel.

Konsthandverkarnas gille, en 1906 i Stockholm bildad sammanslutning med syfte att

främja det svenska konsthantverket. Utgav 1923—38 årsboken *Svensk nyttokunst*.

Konstharter, på kemisk väg framställda organiska ämnen, som i vissa avseenden likna naturliga harter, bl. a. däri att de (före härdeningen) äro termoplastiska, dvs. bli mjuka o. formbara i värme (ev. redan vid vanlig temp.). De användas därför bl. a. till massfabrikation av olika föremål genom pressning i värme. Genom trycket och uppvärmingen omvandlas (hårdas) samtidigt en del konstharter till en modifikation, som icke mjuknar i värme o. är olöslig i flertalet lösningsmedel. Konstharterna användas antingen oblandade el. tills, med s. k. fyllnadsämnen, t. ex. trämjöl, papper, cellulosa el. asbest (jfr Kombinationsmaterial). Flertalet konstharter framställas genom att molekyler av ett el. två olika ämnen förenas till stora molekyler (molekylvikt i regel över 10,000), varvid antingen en direkt addition (polymerisation) äger rum el. vatten samtidigt avspjälkas (kondensation). Ex. på konstharter, som erhållas genom polymerisation, se Polyvinyl. Genom kondensation erhållas fenolhartser (ur formaldehyd o. fenol, ex. bakelit, se d. o.), amidhartser (ur formaldehyd med urinämne: karbamidhartser, ss. pollopas, el. med melamin, se d. o.) samt alkydhartser (ur glycerin med ftalysyreanhydrid o. linoljesyra el. hartssyror; äro ej hårdbara, användas i läcker). Till konstharterna räknas även vissa cellulosa-produkter, ss. celluloid o. cellulosaacetat (cellon), vidare galalit (ur kasein o. formaldehyd) samt konstgjord kautschuk. Jfr Konstfibrer.

Konsthistoriska sällskapet bildades i Stockholm 1914 för att befördra kunskapen om o. intresset för äldre konst. Utgav 1915—25 *Konsthistoriska sällskapets publikation* o. utger sed. 1932 *Konsthistorisk tidskrift*.

Konsthögskolan, sed. 1908 benämning på Akademien för de fria konsterna undervisningsanstalt med ämnena teckning, målning, skulptur, dekorativ konst, etsning, perspektivlära, plastisk anatomi, materialkunskap o. konsthistoria. Särsk. undervisning för arkitekter (frivillig fortsättning på utbildningen vid Tekniska högskolan). Professorerna tillsätts genom förordnande på 10 år, utan rätt till förlängning.

Konstipation (av lat.), förstoppning.

Konstituera (av lat.), grunda, organisera. — Konstituerad, grundad; tillsatt medelst konstitutorial.

Konstitutio'n (av lat.), sammansättning, beskaffenhet; fastställande; kroppsbeskaffenhet; statsförfattning, grundlag.

Konstitutionalism', styrelseform, enl. vilken styrelsen utövas efter en grundlag (konstitution). Jfr Absolutism o. Despot.

Konstitutionell', som avser konstitutionen; grundlagsenlig. — Konstitutionella stadgar, lagar o. förordningar, som enl. grundlagen skola utfärdas som supplement till vissa grundlagsbestämmelser för att giva närmare reglementariska föreskrifter rörande dessa. Hit höra lagarna om Högsta domstolen, Regeringsrätten o. Lagrådet, departementstadsplan, kyrkomötesförordningen m. m. — Med Konstitutionell sjukdom, en i viss mån ärftligt betingad sjukdom, dvs. individen har ett ärftligt anlag, som medför benägenhet för sjukdomen.

Konstitutionsutskottet, ett av riksdagens ordinarie utskott; 20 led., hälften från vardera kammaren; granskar rikets grundlagar o. dithörande författningar, meddelar utlåtande över från kamrarna remitterade grundlagsfrågor m. fl., granskar äv. statsrådsprotokollen.

Konstitutiv (av lat.), grundläggande, väsentligt bestämmande. — Konstitutiv princip. *Filos.* Sats, som under alla för-

hållanden är riktigt. Motsats: regulativ princip.

Konstitutoria'l, bemyndigande för person att förvalta ämbete el. tjänst, utan att därmed följer fullmakt ä densamma.

Konstläder, ersättningsprodukt för läder, beredd av målet läderavfall o. något bindemedel, t. ex. kautschuk el. ett mjukt konstharts. — Konstläder betecknar även vissa skinnimitationer, som bestå av tyg, impregnerat med cellulosanitrat el. konstharts o. med ytan pressad i läderliknande mönster, ex. pegamoid.

Konstmassor, gemensam beteckning för konstfibrer o. konstharter.

Konstnärnsförbundet, en 1886 bildad samsamslutning av sv. konstnärer, särsk. de yngre, som då studerade i Paris. Upplöst 1920. Bl. medl.: K. Nordström, Rich. Bergh o. B. Liljefors.

Konstnärnsklubben, en 1856 i Sthlm bildad samsamslutning av konstnärer. 1882 tog klubben initiativ till uppförandet av Konstnärshuset i Sthlm (färdigt 1899), inrymmande utställnings-, restaurang- o. klubblokaler. K. har äv. tagit initiativ till Svenska konstnärernas understöds- och sjukhjälpförening (1888), Konstnärernas hjälpfond (1936), Konstnärernas vänner (1937) samt Konstnärernas riksgöring (1937).

Konstriktion (av lat.), sammandragning. Konstrue'ra (av lat.), uppbygga, utföra, sammanfoga, upprita; äv. i tanken bygga upp något.

Konstruktio'n (av lat.), sammansättning, anordning, plan, byggnad, tankebyggnad; satsel. ordfogning. — Konstruktiv, sammansättande, anordnande, uppbyggande, ingående i en plan el. byggnad. — Konstruktör, person, som uppbygger el. utför planen till en byggnad, en maskin osv.

Konstruktionsvattenlinje, den linje, till vilken fartyget fullt rustat beräknas nedsjunka.

Konstsilke, textilmaterial av cellulosa. Jfr Konstfibrer.

Konstskåp, dets. som kabinettskåp.

Konstteori, vetenskapen om den estetiska erfarenheten sådan den uttryckes i de bildande konsterna.

Konstull, spånadsämne, berett av olika slag av yllelum genom rivning el. för halvyllelum genom karbonisering. Bör ej förväxlas med syntetiska textilfibrer (jfr Konstfibrer).

Kon'sul (lat. *con'sul*). 1. Den rom. republikens två högsta ämbetsmän, innehade till stor del den verkställande makten. — 2. Under det franska konsulatet nov. 1799—maj 1804 benämning på regeringens trenne medlemmar (jfr Konsulatet). — 3. Tjänsteman inom en stats utrikesrepresentation, som närmast har att bevakna sitt lands handels- o. sjöfartssintress. Man skiljer mellan från hemlandet utsända (avlönade) o. på platsen boende (oavlönade).

Konsula'rjurisdiktio'n, domsrätt utövad av kristna länders myndigheter (vanl. av konsulatet) i vissa icke kristna länder. Har num. j stort sett upphört.

Konsula't, en konsuls ämbete o. ämbetslokal. Konsulatet, fr. *Le consulat*, det skede i Frankrikes historia (nov. 1799—maj 1804) vid övergången från revolutionen till det napoleonska kejsardömet, då enligt konsulatförfattningen makten i staten utövades av tre konsulter o. främst bland dem Napoleon Bonaparte (»Förste konsul»).

Konsulatfrågan, den till den svensk-norska unionens sprängning starkt bidragande tvisten (från 18go-t's början) om det norska kravet på slopandet av det gemensamma konsulatväsendet o. tillsättandet av särskilda norska konsulter.

Konsulent' (av lat. *consulere*, rådfråga), fackkundig person, som till tjänstens vägnar med-

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för tyskan ord) på H

delar råd o. anvisningar, t. ex. fattigvårds- o. barnvårdskonsulent, bibliotekskonsulent m. fl.

Konsult' (av lat.), benämning i dagl. tal på konsultativt statsråd.

Konsultiatio'n (av lat.), rådföring, överläggning. Verb: konsullera.

Konsultativ (av lat.), rådgivande. — **Konsultativt statsråd**, statsråd, som icke förestår departement (»statsråd utan portfölj»).

Konsulte'ra (av lat.), rådfråga.

Kon'sum, förkortning av *konsultationsförening*.

Konsument' (av lat.), förbrukare. — **Konsumera**, förbruka, förtära. — Hotsats: *producent, producera*.

Konsumtio'n (av lat.), förbrukning.

Konsultationsförening, kooperativ detaljhandelsförening för tillgodoseende av hushållsbehov. Jfr Kooperation.

Konsultationsskatt, skatt på förbrukning av vissa artiklar, såsom kaffe, rusdrycker, tobak.

Kont el. kunt, norrl. ryggsäck av näver.

Kontagium (av lat. *contingere*, beröra), smittämne. — **Kontagios**, smittsam.

Kontakt' (av lat.), beröring, förbindelse. — *El.tekn.* Beröring mellan olika delar av elektriska ledningar, så att ström går emellan dem. Av., vid löstagbar kontakt, beteckning för organet därför i inskränkt el. vidare betydelse, t. ex. **banankontakt**, som är en utfjädrad slitsad metallpinne, lik de två stiften i en **stickkontakt** för väggkontakt.

Kontaktgifter, i. Ämnen, som användas till besprutning mot skadedjur på växter o. vid direkt beröring förgifta dem el. deras ägg. Ex. karbolineum, mineralolja el. nikotin, emulgerade i såplösning. — 2. Ämnen, som förgifta kontaktkatalysatorer.

Kontaktgoniometer, en goniometer, som består av två kring en gemensam punkt förliga små linjaler o. en graderad halvcirkel, på vilken vinkeln mellan de båda linjalerna kan avläsas.

Kontaktinfektio'n, smitta genom beröring.

Kontaktkatalysator, **kontaktmassa** el. **kontaktsubstans**, ämne, som katalyserar kemiska reaktioner i en gasblandning, ex. platinasbest el. vanadinsalter vid framställning av svavelsyra (**kontaktmotoden**) o. järn vid framställning av ammoniak ur väte o. kväve (enl. F. Haber o. C. Bosch). Deras verkan anses bero på adsorption av gaserna på kontaktkatalysatorns yta, där reaktionen försiggår. Jfr Katalys.

Kontaktematorfos [-å's] el. **kontaktomvandling**, de förändringar, som en magma åstadkommer i de bergarter den genomtränger.

Kontakt'or el. elektromagnetiskt relä, anordning för att bryta o. sluta elektriska strömmar med hög strömstyrka medelst en elektromagnet, som matas av en svag ström o. därvid påverkar de kontakter, genom vilka huvudströmmen passerar.

Kontaktsubstans, dets. som kontaktkatalysator.

Kontaminatio'n (av lat. *contaminare*, besudla). *Språk.* Sammanblandning av två ord el. uttryck, t. ex. *pryl* av ett äldre *pryn* o. *syl*, *bry sig i av bry sig om o. lägga sig i*. — Verb: *kontaminera*.

Kontant'. 1. (av lat. *computare*, sammanräkna). Omedelbart betald i reda pengar. — *Taga för kontant*, sätta tro till. — **Kontanter**, reda pengar. — 2. (av lat. *contentus*, nöjd). Sams, överens.

Kontemplatio'n (av lat.), åskådande, djupt begründande, försjunkande i känslan av samband el. enhet med det gudomliga.

Kontemplativ, inåtvänd, begründande.

Kontemporär' (av lat. *con*, tillsammans, o. *tempus*, tid), samtidig.

Kontenans f-angs'] (av fr.), fattning, självbehärskning.

Konten'ta (av lat.), sammanfattning av huvudinnehållet.

Kont'er- (av fr.), emot, vid sidan av (i sammansatta ord).

Konteramira'l, lägsta amiralsgraden vid flottan, motsv. generalmajor vid armén. Gradbeteckning, se bild till Amiral.

Kontereskarp' (av fr.), den yttre beklädda el. obeklädda sluttningen av en befästningsgrav.

Konterfej' (av fr. *contrefait*, efterbildad), ålderdomlig benämning på porträtt.

Kontinent' (av lat. *continens*, sammanhängande), fastland, stor sammanhängande landmassa; världsdel. — **Kontinenten**, Europas fastland i motsats mot Britt. öarna o. Skandinavien. — **Kontinent'al**, hörande till fastlandet, fastlands-; storslagen; fördomsfri.

Kontinentalsystemet, Napoleon I:s försök att genom förbudsåtgärder utestänga England från handeln på kontinenten för att därigenom bringa det till underkastelse. Systemet, som dateras från det s. k. kontinentalkretet av 1806, biträdades 1807 av Preussen, Ryssland o. Danmark, 1810 av Sverige.

Kontinenta'löar, öar, som lösgjorts från fastlandet genom erosion el. förkastning.

Kontingent' (av lat. *contingere*, vidröra), bidrag, andel, grupp. — *Krigsv.* Det antal man, som för viss tjänsteförrättning skall utgå från ett regementes olika underavdelningar, el. det antal värnpliktiga, som på en viss inryckningsdag skall inställa sig till tjänstgöring.

Kontingentborgare, innehavare av rätten att mot viss avgift idka grosshandel i stad, utan att i övrigt likställas med andra borgare (1673—1864). Den tillkom adeln o. vissa kronans tjänstemän.

Kontingent'ring, kvantitativ reglering av ömsesidig in- o. utförelse stater emellan.

Kontinuat'io'n (av lat.), fortsättning utan avbrott, oavbrutet sammanhang. — **Kontinuer'a**, fortlöpa utan avbrott. — **Kontinuerlig**, fortlöpande, oavbruten, sammanhängande. — **Kontinuitet**, oavbrutet sammanhang, sammanhängande följd.

Konto' (it. *conto*, av lat. *computare*, sammanräkning), räkning; sammanställning vid bokföring av alla poster, som avse visst räkenskapsföremål. — **Kontokurant'**, fortlöpande räkning vid affärsförbindelse, då avräkning icke äger rum för varje särskild affär.

Kontor' (av fr., egentl. räknebord), skriv- o. räkenskapsrum inom affärsföretag; expeditionlokal (biljettkontor o. dyl.); namn på vissa ämbetsverk el. avdelning därav; förvaringsrum (vindskontor). — **Kontorist'**, biträde på kontor. — **Kontorsskrivare**, vissa tjänstemän i en del statliga o. kommunala verk.

Kontra (av lat.), emot, motsatt.

Kontraband (av lat. *contra*, emot, o. *handedum*, påbud), smuggelgods; dets. som kras-kontraband (se d. o.).

Kontrabas. 1. Det största av de nuv. stråkinstrumenten med 4 strängar stämda uppåt i kvarter från kontra e. Klängen dov men kraftig. Av. kallat *basfio'l*. — 2. Dets. som kontrabasta.

Kontrabastuba, bleckblåsinstrument, närmast liknande helikon.

Kontrabok el. **motbok**, räkenskapsbok mellan köpman o. kund osv., i vilken anteckningar göras om varuinköp.

Kontradsans, dans med paren uppställda mittemot varandra.

Kontradiktio'n (av lat.), motsägelse. — **Kontradiktio'risk**, motsägande. — **Kontradiktio'risk motsats** föreligger mellan två begrepp, då det ena förnekar det andra. Ex.: dödlig—odödlig. Jfr Kontrar.

Ord, som saknas på K, torde sök*s på C el. (för ryska ord) på H.

Kontrafagott', träblåsinstrument, större än den vanliga fagotten o. stämt en oktav djupare.

Kontrahent' (av lat. *contra* 'here, avtala, sammandraga), person, som ingår överenskommelse. — Kontraher'a, ingå överenskommelse.

Kontrakt' (av lat.). 1. Skriftlig överenskommelse, avtal. — 2. En av flera pastorat bestående underavdelning av ett stift. Står under överinseende av en kontraktsprost, som utses av biskopen.

Kontrakti'l (av lat. *contra* 'here, sammandraga), sammandragande.

Kontraktio'n (av lat.), sammandragning. — Fys. Sammandragning, speciellt av tvärsnittet hos en ur ett munstycke utströmmande vätska, volymminskning vid vätskors blandning samt tvärsnittets minskning vid sträckning av elastiska trådar o. stänger.

Kontraktionsteorien, teori om de veckade bergskedjornas uppkomst; antager, att jordklotet under hela den geologiska utvecklingen förlorat värme till världsrymden, varigenom en sammankrympning av jorden ägt rum. Denna har lett till hopskrumpning av jordskorpan, varvid veckbergen uppstått inom dennas svaghetszoner.

Kontraktadjunkt', e. o. prästman i kontrakt med finsktalande församlingar i Luleå stift.

Kontraktur (av lat.), sammandragning; föreligger i en led, då rörelserna i denna äro upphävida på grund av muskelverkan.

Kontramandera (av lat. *contra*, emot, o. *mandare*, ge i uppdrag), upphäva en given befällning el. beställning.

Kontraposition (av lat. *contra* 'nere, motsätta). Filos. Förändring av ett omdöme, bestående i att predikatets kontradiktiska motsats blir subjekt, subjektet blir predikat, o. omdömet kvalitat förändras. Ex. Järn är en metall. Icke-metaller äro icke järn.

Kontrapost' (av it.), ett inom den bildande konsten förekommande kompositionssätt, som går ut på att motsvarande delar av människokroppen (särskilt armar o. ben) rymtskt avvägas mot varandra. K. fick sin rikaste utbildning under hellenistisk tid, hos Michelangelo (se bild vid denne) o. under barocken.

Kontrapropositio'n, motförslag vid omröstning. Jfr Proposition.

Kontrapunkt (av lat. *contrapunctus*, motpunkt, »mot-tema»), konsten att en given melodistämman sätta en el. flera andra självständiga stämmor, varvid samklängen blir ett resultat av (den horisontala) stämningen. I motsats härtill utgår harmoniläran från (det vertikala) ackordet o. dess förbindelsemöjligheter.

Kontrasignation (av lat. *contra*, emot, bredvid, o. *signare*, skriva), underskrift, som under myndighets underskrift tecknas av den person, som har ett ombesörja el. övervaka det skriftliga avfattandet av handlingen. En ministers kontrasignation av regeringshandling står (i länder med konstitutionellt statskick) i samband med ministers ansvarighet inför folkrepresentationen. I Sverige best. i § 38 R.F.

Kontrast' (av it. *contrasto*, strid, motstånd), motsats. — Kontrastera, utgöra motsats.

Kontrastfärger kallas vissa färgmotsättningar ss. grönt till rött, gult till blått, grön-gult till violett. Jfr Komplementfärger.

Kontributio'n (av lat.), bidrag; utskulder; särskild krigsskatt. — Kontribu'er'a, erlägga skatt; lämna bidrag.

Kontributionsrätteriet, ämbetsverk 1713—18 för förvaltningen av de utomordentliga årliga skatter konungen utskrivit för kriget.

Kontroll' (av fr.), egentl. motlita för granskning; övervakning, granskning. — Kontroll-

länt', övervakare. — Kontroll'er'a, övervaka, öva tillsyn.

Kontroll'er' (av eng. *controloer*), en med vev el. ratt vridbar vals, uppårbärande kontaktstycken, vilka sluta o. öppna de kretsar, varmed man sköter igångsättning, motorotknoppling, fränslagning o. bromsning av elektriska spårvegens- o. lokomotivmotorer m. fl.

Kontrollförening, sammanslutning av lantbrukare med uppgift att föra kontroll över medlemmarnas inkomster o. utgifter vid husdjurskötsel (särsk. ladugårdsskötsel). Kontrollarbetet utföres »v särskilt utbildad, vid föreningen anställd kontrollassistent.

Kontrollföretag, företag, vanl. bolag, vars uppgift är att inneha aktiemajoriteten i andra bolag o. därigenom leda («kontrollera») dessa; vanlig form av trustbildning.

Kontrollstyrelsen, centralt ämbetsverk, lydande under finansdep.; har överinseendet över kontrollen vid tillverkning o. besiktning av brännvin, maltdrycker o. socker, över rusdrycksförsäljningen m. m. Chef: överdirektör. Instr. av 1914 med sen. ändr.

Kontrollstämpling, lagstadgad stämpling av arbeten i guld, silver o. tenn, förekommer i Sverige sedan 1752, för platina sedan 1923. Mästarestämpling åtföljd av s. k. årsbokstav o. ortsmärke förekom dock redan 1485. Kontrollstämplat guld skall hålla minst 18 karat. Högre halt får efter 1/7 1947 ej användas vid tillverkningen (dessförinnan förekom även 20- o. 23-karatsstämplat). Stämplarna består av tre kronor i hjärtförmig sköld för inhemskt arbete (se högra bilden) o. i oval sköld för importerat arbete (se vänstra bilden), dessutom skall på arbetet förekomma årsbokstav (infördes 1759), tillverkarens initialer samt stadsstämpel, för guld dessutom karatstämpel, för silver S-stämpel o. för platina P-stämpel samt för tenn T-stämpel. Årsbokstäverna utgöres av latinska alfabetets A, B, C, D, E, F, G, H, I, K, L, M, N, O, P, Q, R, S, T, U, V, X, Y, Z. Användningen sker i följd med en bokstav per år. Den efterföljande siffran utmärker den omgång bokstavs-serien är i användning sedan 1759. AuS:s år A—1759 A2—1783 X8—1948

B — 1760 B2 — 1784 Y8 — 1949
C — 1761 etc. Cz — 1785 etc. Z8 — 1950 etc.

Kontrollverket, för ämbetsverk för kontrollstämpling av guld- o. silverarbeten, 1910 förenat med myntverket till Mynt- o. Justeringsverket.

Kontrollör (av *kontroll*) övervakare, granskare, tjänsteman i vissa ämbetsverk.

Kontrovers' (av lat.), tvist, strid.

Konträ'r (av lat.), motsatt, stridig; motig. — Konträ'r motsats föreligger mellan två begrepp, som representera ytterligheterna i en sammanhängande rad av begrepp. Ex.: svart—vit, stor—liten. Jfr Kontradiktion.

Kontur (av fr.), ytterlinje; grunddrag. Konturfjädrar, dets. som täckfjädrar.

Kontusio'n (av lat., sammantönstning), genom en stöt oppkommen kroppsskada, består endast av under huden liggande vävnadsförstörelser, blödningar osv.

Konung, urspr. kanske 'kvinns make', syftande på en inkarnation av fruktbarhetsguden; vanl. titel för regenten i en självständig o. monarkiskt styrd stat. Svensk konungakrona, se bild.

Konungabalk, avdelning i Magnus Eriksons (sedermera Kristofers) landslag, som bl. a. innehåller konungens, rådets o. allmogens inbördes eder. Av. i landskapslagarna.

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H

Konungaböckerna, två skrifter i GT, utgörande en fortsättning av Samuelsböckerna. Skildra israelernas historia från slutet av Davids regering till Juda rikets undergång.

Konungaed, en av konungen svuren ed att styra riket efter vissa i eden föreskrivna stadganden, motsvaras av folkets trohetshed till konungen.

Konungaförsäkrän, handfästning el. valkapitulation, den edliga försäkrän om iakttagande av författningen, ständens rätt m. m., konungen vid sitt trontrillräde brukat avlägga, särsk. i valriken som villkor för valet. I Sverige avlägger konungen inför statsrådet försäkrän (enl. ordalydelse av 1810) att regera efter gällande lagar.

Konungahälla, äldre namn på Kungälv.

Konunga- och hövdingastyrelsen (fsv. *Um styrils konunga ok hölpinga*), avhandling om en konungs plikter, vilken trol. författats omkr. 1330 av konung Magnus Erikssons lärare o. kansler Philippus Ragvaldi.

Konungariket Sveriges stadshypotekskassa, bildad 1909, ombesörjer den upplåning, som erfordras för att åt stadshypoteksförningarna bereda medel till lån.

Konungarnas dal, ödslig dalgång i mell. Egypten, på v. Nilstranden, nära Luksor, med många konungagravar, bl. a. Tut-anch-Amons.

Konung Carl XIII:s orden, förtjänstorden, instiftad 18 n av Karl XIII; utdelas som högsta belöning åt frimurare. Består av ett krönt, rött georgskors med Karl XIII:s namnchiffer på vitt cirkelbotten i mitten. (Se bild.)

Konungens befallningshavande, detsamma som länsstyrelse. Förk. K. B.

Konungens högsta domstol, dets. som Högsta domstolen.

Konungens högsta nämnd el. Konungens nämnd, en av Erik XIV inrättad högsta domstol under 1560-t. Nämnden, vars ledande kraft var Göran Persson, var ett verktyg för undanröjande av dennes o. konungens fiender. Upphörde vid Eriks avsättning.

Konungens lagråd, officiellt namn på Lagrådet.

Konungens regeringsrätt, officiellt namn på Regeringsrätten.

Konungens stab, de officerare, som äro anställda hos konungen som överadjutanter o. adjutanter med en general (amiral) som chef.

Konung för en dag (fr. Si *fétais rot*), komisk opera med musik av A. Adam o. text av A. Philippe (författarnamn: Dennery), uppförd i Stlm i ä gängen 1881.

Konung Gustaf V:s jubileumsfond, nationalgåva på 5,963,071 kr., insamlad till konungens 70-årsdag. Dess ändamål är kraftsjukdomarnas utforskande o. bekämpande. Stadgar^{30/4} 1929.

Konung Gustaf V:s jubileumsklinik, namn på den till Karolinska sjukhuset hörande radiumklinik med dess forskningsinstitut. Delvis bekostad genom medel från jubileumsinsamlingen till konungen 1928. Öppnad^{1/10} 1937.

Konung Gustaf V:s 80-årsfond, nationalgåva på över 5 mill. kr., insamlad till konungens 80-årsdag. Dess ändamål är invaliderande folksjukdomars bekämpande. Stadgar^{83/4} 1939.

Konung Håkon VII:s plåtå, högplåtå kring Sydpolen, upptäckt av R. Amundsen 1911. Omkr. 3,000 m ö. h.

Konung Oskar 11:s jubileumsfond bildades dels genom insamling av 22 mill. kr. till minnet av O. II:s 25-årsjub. som svensk konung^{*/}, 1897, dels genom statsbidrag 1898 o. 1909 på

tillhopa 1,625,000 kr. Ändamål: att upprätta sanatorier för obemedlade, botliga lungsotspatienter. Stadgar^{28/5} 1899.

Konung Oskar II:s land, namn på ö. kusten av Graham Land.

Konungsräfvet, den sv. konungens domsrätt utövad på särsk. ting, rättareting, till vilka kunde vädjas från lägre dom, men där också mål kunde omedelbart upptagas. Förföll mot medeltidens slut o. upphävdes helt 1615.

Konungsdal, kommun i n.ö. Östergötland, Östergötl. l. (past.adr. Ö. Stenby); Vikbolandets landsf.distr., Bråbygden o. Finspånge l:s doms. 325 inv. (1947).

Konvalescens [-sjäns] (av lat.), perioden av tillfrisknande efter genomgången sjukdom. — **Konvalescent**, person i tillfrisknande. — **Konvalescentserum**, serum från person, som nyss tillfrisknat från en viss infektionssjukdom; detta insprutas på andra personer, som drabbats av sjukdomen i fråga, för att tillföra dessa redan färdigbildade motgifter (antitoxiner).

Konval'je, art av örtsläktet *Convallaria*.

Konvektion' (av lat. *con*, med, o. *ve'here*, förflytta), värnets överföring inom en vätska el. gas genom strömningar, konvektionsströmmar.

Konvena'bel (av lat.), passande, lämplig.

Konvenans [-nangs] (av lat. *conveni'ere*, passa), god ton, det passande, skick o. bruk. — **Konvenans**, passa, anstäl, vara lämplig. — **Konvenansparti**, röfnuttsäktensskap.

Konvent' (av lat.), församling, möte; i Sverige särsk. prästmöte. Jfr Nationalkonventet.

Konventik'el (av lat.), »sliet sammankomst»; benämning på enskild (urspr. pietistisk) gudstjänst utom kyrkan.

Konventikelplakatet, kungl. förordning av 1726, som förbjöd enskilt anordnade andaktsstunder (konventiklar). Upphävdes 1858.

Konventio'n (av lat.), fördrag.

Konventionalism', iakttagande av det konventionella, det hävdvunna.

Konventionell' (av lat. *conveni'tio*, överenskomst), hävdvunnen, vedertagen; uppfyllande umgängesformernas fordringar; stel.

Konvergens' (av lat. *con*, tillsammans, o. *ver'gere*, böja sig), sammanlöpande. — **Zool.** Det förhållandet, att inom vitt skilda djurgrupper på grund av likartade orsaker mer el. mindre likartade organ utbildats. Så t. ex. fisk- o. valfennerna. — **Konvergera**, sammanlöpa, närma sig varandra; särsk. om ljustrålar, som sedan de lämnat en lens sammanlöpa mot en bestämd punkt. Motsats: *divergera*.

Konversatio'n (av lat.), samtal, samspråk. — **Konversera**, samtala.

Konversationslexikon, dets. som encyklopedi.

Konversio'n (av lat.), ömvändning. — **Filos.** Ömvändning av ett omdöme, så att subjektet blir predikat o. predikatet blir subjekt. Ex. Några salta vattensamlingar öro sjöar — några sjöar öro salta vattensamlingar.

Konverte' (av lat. *convertere*, vända om), vid bessemmermetoden för järnframställning använd päronformig ugn.

Konverte'ring (av lat. *convertere*, ömvända) innebär vid obligationslån, att låntagaren ökar amorteringen el. uppsäger lånet till betalning för att erhålla nytt lån på fördelaktigare villkor.

Konverti'ter (av lat. *converte're*, ömvända), de som övrig från en religion till en annan.

Konvex' (av lat.), utåtbuktad (om formen hos en yta). Den yttre ytan hos en skål är konvex, den inre konkav.

Konvik'tel, konvikto'riem (av lat. *convictus*, sammanlevnad, gemensam måltid), vid kat. univ. helpensionat för teol. studerande.

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H

— Ett konviktorium med måltidsinackordering för studenter upprättades 1919 av Lunds studentkår.

Konviktio'n (av lat.), överbevisning; övertygelse. — **Konviktiv**, övertygande.

Konvoj' (av fr.), en samling handelsfartyg, som färdas under skydd av medföljande örlogsfartyg, vilka senare äv. ofta benämnas konvoj. — **Konvoj'er**a, ledsaga, beskydda.

Konvokatio'n (av lat.), församling. — Rådsförsamling inom eng. episkopalkyrkan.

Konvolu't (av lat.), brevomslag.

Konvulsio'ner (av lat.), intensiva, i större delen av kroppen utpräddade kramper. — **Konvulsiv**, kramptagig.

Koo, Wellington (kines. Ku Weichun), f. 1887, kin. diplomat, sed. 1922 flera gånger utrikesminister, Kinas ombud vid fredskonferensen i Paris 1919 o. Washingtonkonferensen 1921—22. Sändebud i Paris 1932—35 o. 1936—41, ambassadör i London 1941—46, i Washington sed. 1946.

Kooge [kå'ge], dets. som polder.

Kooperation (av lat.), samarbete, en art ekonomiska verksamhetsformer, i vilka motstående intressen bringas att samverka genom att uppbäras av samma juridiska person. De kooperativa företagen äro andelsföreningar, vilkas delägare på samma gång äro företagets kunder. Medlemskapet är öppet för alla på samma villkor, medlemmarna erhålla måttlig ränta på sina kapitalandelar samt del av vinsten till de belopp, till vilka de begagnat sig av företagets verksamhet. En del av vinsten brukar fonderas el. användas allmännyttigt. — Vanligast är **konsumentkooperationen**, detaljhandelsföreningar för tillgodoseende av hushållsbehov. Dessa företräda bäst kooperativens främsta ekonomiska uppgift: att göra mellanhandsvinster överflödiga. — Kooperativsidén framkom inom socialismen under förra hälften av 1800-t. o. namngavs av R. Owen, på vilkens idé den första konsumtionsföreningen, »De redliga pionjärernas förening», i Rochdale i Skottland (1844) grundades. Konsumentkooperationen är mest utvecklad o. utbredd i Storbritannien, där över $\frac{1}{2}$ av befolkningen är ansluten, samt i Mellan- o. Nordeuropa. Av Sveriges ca 720 konsumtionsföreningar äro företaget sammanslutna i **Kooperativa förbundet** (bildat 1899), som därjämte självt el. genom dotterföretag numera driver en omfattande produktion. Dess omsättning 1947 var 656 mill. kr. Verkst. dir. Albin Johansson (sed. 1924).

Kooptatio'n (av lat.), valsätt, som innebär, att en vald församling el. nämnd kompletteras sig själv genom att utse ett visst antal medlemmar el. välja efterträdare till avgångna medlemmar.

Koordinatio'n (av lat. *con*, tillsammans, o. *ordina're*, ordna), samordning av likvärdiga satsar el. satsdelar, ex. av huvudsats o. huvudsats el. bisats o. bisats. — *Filos.* Förhållandet mellan två begrepp, som båda falla inom ett tredjes omfång, men utanför varandras. Ex.: triangel o. kvadrat (falla inom begreppet figur). Jfr Subordination. — *Med.* Samordning av muskelaktiviteten, så att ändamålsenliga rörelser möjliggöras. Regleras av centrala nervsystemet.

Koordinationsstal. *Kem.* Det antal atomer el. atomgrupper, som jämte en central atom ingå i komplexa joner. Utgör ofta 2, 4 el. 6. Ex. 6 CN-grupper kring en järnatom i gult blodutsalt, K₂Fe(CN)₆.

Koordinatystyso'm (av lat. *con*, tillsammans, o. *ordina're*, ordna), nät av två System numererade kurvor i ett plan (el. en buktig yta), varigenom varje punkt i planet (ytan) betecknas med två

talvärden, punktens koordinater. Vanligast är det plana kartesianska koordinatsystemet, där kurvorna äro rätta linjer o. rutorna kvadrater. Numreringen erhålles därigenom att två mot varandra vinkelräta linjer utväljas till koordinatsystemets axlar o. förses med en vanlig längdskala med nollpunkten i linjernas skärningspunkt, origo. Som regel placeras den ena axeln horisontellt o. kallas då *abscissa*, den andra kallas *ordinata*. Jfr bilder till Abscissa o. Ordinata. — En ört på jordytan bestämmas av två tal, s. f. rättska koordinater, latitud o. longitud, erhållna genom jordens uppdelning medelst två system cirklar, varav det ena utgöres av cirklar parallella med ekvatorn, parallellcirklar, o. det andra av cirklar genom bägge polerna, meridiancirklar. Koordinatsystem med andra kurvor än rätta linjer o. cirklar brukar vanl. benämnas *Gausska koordinater*. Koordinatsystem ha stor betydelse vid grafisk framställning o. äro ett inom matematiken numera oundgängligt hjälpmedel. Jfr Polär.

Koordinera, samordna. — **Koordinera**nde konjunktioner, dets. som samordnande konjunktioner.

Kopafvabalsam, ett harts, som erhålles ur veden av ett flertal sydamerik. *Copaitera*-arter. Användes i lack- o. parfymindustrin samt förr i medicinen mot gonorré.

Kopa'l, gemensam beteckning för hårda, bärnstensliknande hartser med hög smältpunkt. Erhålles av många ärtväxter, såsom *Trachylobium mossambicense* (sansibarkopal), *Copai/era*-arter (västafr. kopal), *Hymenaea courbaril* (amerik. kopal el. courbaril), samt av ett par barträd *Agathis dammara* (manilakopal) o. *A. australis* (kaurikopal). Användes som bärnsten el. till framställning av lackferrissor.

Kopek, ryskt skiljemynt = $\frac{1}{100}$ av en rubel. **Kopernika'n**ska systemet, det efter Copernicus uppkallade världssystem, enligt vilket jorden o. övriga planeter kretsas kring solen som medelpunkt.

Kopia (av lat.), avskrift, avtryck, efterbildning av ett konstverk. — **Kopier**a, efterbilda, taga avskrift el. avtryck av. — *Tekn.* Kopia avser i allni. ljuskopia av ritning, medan kopiera äv. användes i st. f. kalkera. Jfr Kalkerväv o. Ljuskopieringsmetoder.

Kopiepapper el. **kopieringspapper**, papper, överdraget med ett ljuskänsligt skikt, vanl. innehållande klor- el. bromsilver; användes i fotografien för framställning av de positiva avtrycken. Jfr Ljuskopieringsmetoder.

Kopist', avskrivare; förr titel för vissa lägre tjänstemän i K. Mts kansli; num. titel för kvinnl. skrivbiträden vid Riksarkivet.

Kopiö's (av lat.), riklig, ymnig, ofantlig. **Kopp'a**, forngrek. bokstav (= lat. Q), endast använd som taltecken (= 90).

Koppar (lat. *cuprum*), ett I- o. 2-värd grundämne, som utgör en rödgul, täml. mjuk o. tånjbar metall med stark metallglans. *Kem.* tecken CM, atomvikt 63.54 (stabila isotoper 63 o. 65), atomnr. 29, spec. vikt **8.92**, smältp. 1,083°. Koppar förekommer sällan gedigen o. vanl. i förening med svavel o. järn (jfr Kopparmalm). Vid kopparframställning erhålles först **skärsten** (järn- o. kopparsulfider med 25—45 % Cu) genom förbränning av överskott av järn o. svavel. Skärstenen behandlas numera vanl. i smälta med luft, som förbränner återstoden av svavel o. järn, så att råkoppar avskiljes som metall (**kopparbessemetoden**). Råkoppar framställes äv. genom urläkning av kopparmalm med utspädda syror el. dyl. o. utfällning (som cementkoppar) med järnskrot. Råkoppar raffinerats antingen

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H

genom oxidation i smälta o. därpå desoxidation (jfr Polning) el. genom elektrolys. Ren koppar angräps av salpetersyra o. konc. svavelsyra men ej av utspädd svavelsyra, saltsyra o. övriga vanliga syror. I fuktig luft oxideras den o. angräps därefter mycket lätt av syror, t. ex. luftens kolsyra (varvid ärg bildas). Vid stark rödglödning kan koppar svetsas, några grader under smältpunkten blir metallen dock så spröd, att den kan pulvriseras. Näst silver är koppar den bästa ledaren för värme o. elektrisk ström o. användes därför till allt slags elektrisk materiel. Användes dessutom till vissa kemiska apparater, rörledningar för varmvatten, som taktäckningsmedel o. i ett flertal legeringar. Bland dessa märkas mässing, nysilver o. bronser av olika slag, lagermetaller o. elektriska motståndlegeringar, såsom konstantan. — **Koppar (I) oxid** el. **kopparoxid**, Cu_2O , i naturen som kuprit el. röd kopparmalm, erhålles som ett tegelrött pulver, när en lösning av vinsyra, koppar-sulfat o. natriumhydroxid (Fehlings lösning) upphettas tills. m. druvsocker. — **Kopparoxid**, CuO , ett svart pulver, som erhålles vid koppars glödning i luft el. genom upphettning av koppar-karbonat el. -hydroxid. — **Koppar (I) sulfid**, Cu_2S , förekommer i naturen som kopparglans. — **Koppar-sulfat** el. **kopparvitriol**, $\text{CuSO}_4 \cdot 5\text{H}_2\text{O}$, kristalliserar i väl utbildade blå kristaller. En lösning av sulfatet användes som bad vid elektrolytisk framställning av koppar, till träkonservering, tills. m. kalk för besprutning av fruktträd m. m. till skydd mot parasiter.

Kopparberg, köping i n.v. Västmanland, Örebro l.; Ljusnarsbergs landsf. distr., Lindes domsaga. 2,060 inv. (1947). Gruvor. Samrealskola.

Kopparberget, äldre namn på Falu gruva. **Kopparbergs län** omfattar Dalarna (utom Orsa finnmark). 30,169 kvkm. 255,385 inv. (1947). Av länets areal utgöra odlad jord 1,040 kvkm (3.5 %), skogsmark 19,898 kvkm (66 %). K. indelas i 6 domsagor o. 9 tingslag, lydande under Svea hovrätt. I K. finnas 6 städer (residensstaden Falun samt Säter, Hedemora, Avesta, Ludvika o. Borlänge), 3 köpingar, 5 municipal-samhällen o. 50 landskommuner. Landsbygden indelas i 8 fögderier.

Kopparfors AB., Ockelbo. Grundat 1854 (Kopparfors o. Hofors Sägverks AB.), nuv. namn 1937. Aktiekap. 20 mill. kr. (1948). Sägverk o. sulfatfabr. vid Norrsundet, järnverk vid Jädraås, lädfabrik vid Näs (Korsnäs). Skogsbruk. Åger Storviks Sulfid AB. Verkst. dir. S. Holgersson (sed. 1940).

Kopparförluster el. **ohmska förluster**, energiförluster i form av utvecklad värme på grund av det elektriska motståndet (resistansen) i ledningar el. lindningar. Jfr Järnförluster.

Kopparglans el. **grå kopparmalm**, mineral av koppar o. svavel, Cu_2S , med nära 80 % koppar. Blandad med gångarter utgör den i utlandet en viktig kopparmalm med växlande halt.

Kopparkis el. **gul kopparmalm**, mässingslikt mineral av koppar, järn o. svavel, CuFeS_2 , med nära 35 % koppar, spec. v. 4.2, hårdheten 4 o. grönsvart streck, utgör Sveriges viktigaste kopparmalm.

Kopparkompaniet, handelskompani, som inrättades 1619 av Gustav II Adolf för handling med sv. koppar; upphörde 1628. Ett nytt kopparkompani existerade 1636-39. Båda gjorde stora förluster, vilka delvis täcktes av staten.

Kopparlasur, **azurit** el. **blå kopparmalm**, ett som mineral förekommande basiskt koppar-karbonat, $2\text{CuCO}_3 \cdot \text{Cu(OH)}_2$, av djupt

blå (lasurbå) färg, vilket förekommer tillsammans med malakit o. liksom denna utgör en omvandlingsprodukt av andra koppar-mineral.

Kopparmalmer, mineralblandningar, ur vilka koppar kan tekniskt framställas. Viktigast äro de svavelhaltiga: bopparkis (gul kopparmalm), kopparglans (grå kopparmalm), bornit (brokig kopparmalm) o. kopparskiffer. Vidare märkas basiska karbonat, ss. kopparlasur (blå kopparmalm) o. malakit (grön kopparmalm), basisk klorid i atakamit samt oxidul i kuprit (röd kopparmalm).

Kopparmatte, en manlig kopparbild, som från 1603 prydde skampålen (kåken) på Stortorget i Stockholm. Den omgöts och uppsattes ånyo 1649, flyttades 1773 BB BBH till nuv. Norrmalmstorg o. 1810 till nuv. Roslagstorg. Nu i Stockholms rådhus. (Se bild.)

Kopparorm, vanligt namn på

Kopparormen, enl. 4 Mos. 21 en orm av koppar, som Mose uppsatte under israeliternas ökenvandring o. vars betraktande botade ormbett.

Kopparsilke, en typ av konstsilke. Jfr Konstfibrer.

Kopparskiffer el. **Mansfelder kopparskiffer**, en i det permiska systemet i mell. Tyskland uppträdande lerskiffer, rik på förstnämde fiskar. Öster om Harz äro denna lerskiffers understa lager ingreperade med kopparkis o. bornit. Kopparkhalten är 2-3 %, o. kopparskifferliten broytes i stor skala såsom kopparmalm sedan nny-t.

Kopparstenarna, undervattensgrund, n. om Gotska Sandön. Ljud- o. lysboj.

Kopparstick, gjutstickelarbete på koppar o. avtrycken av en så behandlad plåt. Bilden utföres för hand omvänd på plåten, som efter tryckning mot fuktat papper lämnar rättvärd bild. Uförförandet av gravyrer för avtryckens egen skull känna vi till först från 1446 (Tyskland). — Italienaren Mantegna gav kopparsticket dekorativt konstnärligt värde. Durer fulländade tekniken.

Koppartryck, tryckning av kopparstick el. foto gravyr.

Kopparåldern kallas den förhistoriska period på gränsen mellan sten- o. bronsåldern, varunder de första metalltyperna tillverkades, sannolikt av ren koppar. K. sammanfaller i Sverige med den yngre stenåldern.

Koppel. **Krigsv.** Färja, förfärdigad av krigsbrokolonnens pontoner. Livrem, med vilken sabeln bäres. — **Jaktv.** Kedja el. rem, varmed hundar hållas bundna. Två hopkopp-lade hundar, särsk. jakthundar. Livrem med hirschfångare. — **Mus.** Anordning i orgel, varigenom en klaviatur kan förbindas med andra.

Koppla. **Sjöv.** Genom räkning el. konstruktion av seglade kurser o. distanser bestämma fartygets läge i sjökortet.

Kopplade sägas två likartade föremål vara, då de äro förenade genom en el. flera gemensamma delar, ex. kopplade kolonner (som ha gemensamma baser o. kapital) o. kopplade fönster (som ha gemensam ram).

Koppleri, främjande av otukt mellan andra. Enl. sv. lag straffbelagt enl. SL 18: 11.

Koppling. 1. Metallisk förbindelse mellan olika delar av en elektrisk anordning, sker genom kopparskenor, kablar el. trådar, som fästlödas el. fästsättas medelst kontaktstift, polskruvar o. dyl. — 2. Växelverkan mellan två växelströmskretsar, beroende på att de an-

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

tingen ha en ledningstråd gemensam, s. k. galvanisk koppling (har ledningen stort motstånd kallas det motståndskoppling), el. en gemensam kondensator, S. k. kapacitiv koppling. Utan att använda någon materiell förbindelse, blott genom att kretsarna ha var sin spole, vilkas magnetfält ingripa i varandra, åstadkommes s. k. induktiv koppling. — 3, Jfr Axelkoppling.

Kopplingsfaktor, vid induktiv koppling (se d. o.) föremått induktans dividerad med maximalt möjlig.

Kopplingsgrad el. kopplingskoefficient', ett mått på kopplingen mellan två växelströmskretsar, kan för de olika slagen kopplingar beräknas ur kretsarnas motstånd, kapacitanser o. induktanser.

Kopplingsplint, dets. som kopplingstavla. Kopplingschema, schematisk ritning, i vilken man medelst vissa standardbeteckningar ger en klar översikt över en elektrisk anläggning, radioapparat o. dyl.

Kopplingstavla, skiva av marmor el. annat isolerande material med strömbrytare, mätapparater, säkringar o. dyl.

Kopplingsvariometer, anordning för reglering av induktiv koppling mellan två radio-kretsar, består av två spolar av isolerad koppartråd. Kopplingsgraden varieras ant. genom förändring av spolarnas inbördes ställning el. genom in- el. urkoppling av den ena spolens lindningsvarv, vilka försetts med en rad kontakter.

Koppling, en särsk. i den äldre medicinen mycket allmän behandlingsmetod för allehanda sjukdomar. En sugklocka (kopplings) placeras på huden, i vilken man först gjort en rad hudsnitt, varpå luften suges ur klockan, så att den fylles med blod. Även oblodig koppling förekom, varvid endast huden sögs upp i klockan utan något blodutträde.

Koppom, industrisamhälle i Järnsjögskommun, Värml. l. 367 inv. (1941). Pappersindustri (Koppoms Pappersfabriks AB., Göteborg, gr. 1889; aktiekap. 1.05 mill. kr. 1948). Verkst. dir. O. Bengtsson (sed. 1937).

Koppor, i allm. dets. som smittkoppor.

Koppymning, officiell svensk benämning på vaccinerings- mot smittkoppor enl. det av Jenner angivna förfarandet. Best. i lag % 1916.

Ko'pra, namn på den intorkade frövitaren ur kokosfrukten. Jfr Kokospalm.

Koprolit' (av grek. kopros, exkrementer, o. wros, sten). 1. Förstenade, på kalciumfosfat rika djurexkrementer, vilka kunna förekomma talrikt i vissa geologiska lager. Av dessa har man t. ex. kunnat sluta, att stegocephalerna, liksom hajar o. rockor, både en spiraltarm. — 2. I tarmen, särsk. blindtarmen, förekommande stenliknande bildningar av intorkad avföring.

Kop'ter, kristna ättlingar av de gamla egypterna (omkr. 1 mill.). — Köptiska kyrkan, en kvarleva av den monofysitiska kyrkan i Egypten, ledes av en patriark i Kairo, äger ett talrikt prästerskap o. många kloster.

Koptisk konst, benämning på den kristna konsten i Egypten under fornkristen tid o. medeltiden.

Ko'pula (av lat.), satsband, ett verb utan eget innehåll, som förbinder predikativet med subjektet; huset är nytt.

Kopulatio'n (av lat. co'pula, band), befruktning. Egentl. endast sammansmältningen av den banliga o. honliga könscellen. Inom botaniken dets. som konjugation men äsytfar oftast en sammansmältning av lika o. självfröliga könsceller (ex. hos många grön- o. brunalger).

Kopulativ (av lat.), sammanbindande. — Kopulativ konjunktion, samordnande konjunktion (ex. och, dels . . . dels).

Kor (av grek. koro's, lat. cho'rus. dans, kör), den vanl. längst i öster belägna delen av en kristen kyrka. Urspr. plats för kören; senare för prästerskapet o. altaret. Koret, som ofta är beläget några steg högre än skeppet, avslutas stundom med en absid.

Kora'g (grek. korago's) kallades i forntida Aten den som uppsatte kören i ett drama. Som belöning erhöll han en gyllene trefot, som uppställdes offentlig (koragiskt monument). Jfr Koryfé.

Kora'i's, Adamantios (1748—1833), grek. patriot, det nygrek. litteraturspråkets egentlige grundläggare.

Koråkan, art av grässläktet *Eleusine*. Korå'l, chora'l (av lat.), urspr. korsången i den katolska gudstjänsten, utförd av sängkören (cho'rus). I evangeliska kyrkan församlingens psalmsång. — Korålbok, samling koråler. Den svenska kyrkans nuvarande korålbok togs i bruk 1940. Ar den 4:6 allmätt gällande; de tidigare av 1697, 1820 o. 1921.

Korall'er el. korall'djur, *Anthozoa*, en klass bland kavitetdjuren. Schematiskt äro de byggda som en säck med in veckade sidor. Vid säckens öppna rand är fästade en krans av med nässelkapslar försedda tentakler. Med den slutna ändan sitta de fast vid underlaget. Kring säcken förekommer oftast ett skelett av kalk- el. hornartad substans. De fortpantia sia dels knogit, dels genom delning o. knoppning. I det senare fallet uppstå kolonier, ofta greniga. K. leva alla i havet, de flesta i varmare hav, där de kunna bilda korallrev. Av den vackra, röda kalkstammen av ädelkorallen, *Corallium rubrum* (Medelhavet), tillverkas smycken.

Korallhavet, det av Stilla havet, som begränsas av Nya Guinea i n., Salomonöarna, Nya Hebriderna o. Nya Kaledonien i ö. samt av austral. kontinenten i v. Genom slaget i K. 4—8 maj 1942 lyckades de allierade hejda den japanska flott- o. flygoffensiven mot Australien.

Korallormar, *E'laps*, artrikt amerik. ormsläkte bland giftsnokarna, grant färgade med regelb. växlande röda, gulvita o. svarta ringar. Med undantag för den nordamerik. *E. fulvus* äro de i allm. täml. ofarliga.

Korallrev, havsgrund el. bank, bildad huvudsakl. av koralldjurskolonier. Korallreven äro av tre slag: kustrev, barriärrev o. ringrev el. atoller. Kustreven sammanhänga alltid med stranden, barriärreven förlöpa på något avstånd längs med denna, medan atollerna nästan alltid utgöra självständiga öar med en grund sjö i mitten, en 8. k. lagun, vilken medelst en smal öppning i revet förbindes med det omgivande havet. Korallreven förekomma i stort antal i Stilla havet, vid de Västindiska öarna osv.

Korallrot, art av örtsläktet *Corallorrhiza*.

Korallträd, art av växtsläktet *Erythrina*.

Koralnoter, medeltida notskrift med svarta fyrkanter på fyra linjer. De angävo tonhöjden men ej tonernas tidsvärde.

Korami'n, stavningsform för coramin.

Kora'nen, arab. »läsning», islams heliga skrift, har enl. muhammedansk tro funnits till från evighet o. genom ängeln Gabriel uppenbarats för Muhammed. Den är avfattad på rimmad prosa, indelad i 114 kapitel (arab. sura) o. innehåller trossatser, religiösa berättelser, rättsliga o. politiska stadganden m. m. Slutredigerades under kalifen Osman (644—666).

Korazin (av ital.), lätt harnesk, bestående av läder el. linne, besatt med stålplattor o. överklämt med dyrbart tyg. Anv. på 1500-t.

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

Koréula, dets. som Curzola.

Körd [kård'] (eng. *cord*, snöre), stomme i bl. a. bildäck, av gummiimpregnerade bomullstrådar i flera lager, 450 mot längdriktningen.

Körda (av grek. *körde'*, sträng). *Mus*. Sträng på ett instrument; ton. — *Anat.* Benämning på strängformiga bildningar av olika art i kroppen. — *Mat.* Den rätta linje som sammanbinder två punkter på en cirkelbåge el. annan kroklinje. (Jfr bild vid Cirkel.)

Körda, sir Alexander, f. 1893, ungersk ödd filmproducent o. regissör, grundade 1932 i England filmbolaget London Film, som med en gång ställde eng. film i världsklass. Första filmen var den av K. regisserade *JKvinnoma krin's kungen* (1932). Leder sed. 1944 Metro Goldwyn Mayers eng. dotterbolag.

Korderoj', gemensam benämning på melerade o. rutiga yllfetyger till manskläder.

Kordial (av lat. *cor*, hjärta), hjärtlig, förtrolig. — *Kordialitet*, hjärtlighet, förtrolighet.

Kordillererna L-diljār-J, sp. *Cordilleras de los Andes*, gemensamt namn på de väldiga bergskedjorna utefter Amerikas västkust. Till K. höra Anderna i Sydamerika samt Kasadbergen o. Klippiga bergen i Nordamerika.

Kordofan', provins i Anglo-egyptiska Sudan, v. om Vita Nilen. 381,000 kvkm, i. mill. inv. (1938). Yppig gräsväxt. Jordbruk (hirs) o. boskapsskötsel (kameler). Utförsel av gummi, bomull, strutsfjädrar, sesamolja, elfenben, hudar. Huvudstad: el Obeid.

Kordong' (av grek.), snöre, sträng; avspärrningskedja. — *Trädg.* Ett slags spaljé (se d. o.). — *Tekn.* Dets. som lätring. — *Kordong e'* r a, dets. som lätttra.

Ko're, grek., flicka; konsthistorisk beteckning för vissa forngrek. statyer av unga kvinnor.

Kore'a, jap. *Chōso* [tsjā-], halvö i ö. Asien, mellan Gula o. Japanska haven. Jämf. ö. Quelpart 220,740 kvkm, 24,300,000 inv. (1940). Bergland. Näringar: jordbruk (ris, säd, bomull), fruktodling, boskapsskötsel, bergsbruk (guld, kol, järnmalin) o. fiske. Koreanerna äro mongoler. Religionen buddhistisk, av konfucianistisk. — Huvudstad: Söul. — *Hist.* Från 900-t. ett självständigt rike kom K. 1392 under kin. inflytande o. blev 1644 kin. vasallstat, tills Japan 1894—95 skaffade sig fast inflytande i K. Japan avslod sedan ryska anspråk på K. (Rysk-jap. kriget 1904—05), avsatte 1910 den siste keisaren samt införlivade K. med sig. Vid Postdam-o. Moskvakonferenserna 1945 bekräftades ett vid Kairomötet 1943 fattat beslut, att K. »i sinom tid» skulle bli en självständig stat. Efter Japans kapitulation i aug. 1945 lades K. under allierad förvaltning, varefter rysserna ockuperade delen n. om 38:e breddgraden, amerikanerna delen s. därom. Sedan en i mars 1946 tillsatt rysk-amerik. kommission misslyckats i sin uppgift att skapa möjligheter för bildandet av en provisorisk koreansk regering, etablerade rysserna en kommunistisk folkrepublik i sin zon. Maj 1948 valdes under svåra oroligheter en nationalförsamling i den amerik. zonen, varefter en koreansk republik utropades. K. är därför de facto delat i två republiker, en delning, som haft ödeläggande verkningar för K:s näringsliv.

Koreasundet skiljer s. Korea från s. Japan, förenar Kinesiska sjön med Japanska havet. I sundet ön Tsushima.

Koreografi' (av grek. *koro's*, dans, o. *gra'-fein*, skriva), uppteckning av dansrörelserna jämsides med musiktexten; danskonst.

Kores, Bibels namn på Kyros (Cyrus).

Koreuti'k (av grek.), danskonst.

Korfan'ty, *Wojciech* (1873—1939), polsk politiker från Ober Schlesien, tidigare led. av tyska riksdagen, ledde 1920—21 flera polska

nationalresningar i omröstningsområdet i Ober-Schlesien, ledare för Polens »nationaldemokratiska parti» samt ivrigt verksam äv. på det ekonomiska livets område.

von Korff, Johann Albrekt (1697—1766), rysk diplomat, minister i Stlmh 1745—48; arbetade hänsynslöst för mössornas intressen o. framkallade genom sin närgångenhet den s. k. nationella förklaringen 1746, President i Ryska vetenskapsakademien.

Korfu', grek. *Ker'k'ra*. 1. Den näst största av Joniska öarna. 593 kvkm, 115,000 inv. (1938). Bergig med bördiga dalar. Odling av vin o. sydfrukter. — K. koloniserades 734 f. Kr. av korintierna, gjorde sig självständigt sed. 1864. Ockuperades av italienarna 1923 i samband med Korfuaffären (se d. o.) samt ^{30/4} 1941; därefter besatt av tyskarna ^{28/} 1943—¹⁰ 1944. Jfr Joniska öarna. — 2. Huvudstad på K. i. 32,000 inv. (1938). Livlig handel o. sjöfart. — K. var 1818—63 huvudstad i Joniska öarnas republik.

Korfuaffären, en grek.-ital. konflikt med anledn. av att 3 i tal. officerare, medl. av en av Ambassadrörkonferensen utsedd kommission för fastställande av Albanien's gränser, 27 aug. 1923 mördades på grek. territorium i närheten av Janina. Då Grekland icke genast helt accepterade Italiens mycket långtgående krav på gottgörelse, lät ital. regeringen 31 aug. en flottstyrka bombardera och besätta den grek. ön Korfu. Grekland väjade till N. F:s råd, men Italien vägrade under hot om utträde att erkänna förbundets kompetens. Frågan löstes vid sidan av N. F., i det Ambassadrörkonferensen tvång Grekland att godtaga en rad krav, i realiteten överensstämmande med Italiens, varpå ön utrymdes (sept. s. &.).

Korgblommiga, växtfamiljen *Compositae*.

Korgboll (eng. *basket ball*) spelas mellan två lag med en fotboll, som skall kastas från man till man upp i motståndarnas korg, på en stång cirka 2.5 m högt upp. Enhetliga bestämmelser om antal spelare saknas.

Korgosse el. småstjärnare, gosse (vanl. 7—15 år), som biträder vid kat. altartjänst.

Korgpil, arter av växtsläktet *Salix* med långa vidjelika årsskott, vilka användas till korgflätning. De viktigaste äro *S. viminalis*, *S. triandra*, *S. purpurea* samt hybriderna.

Korgspole, en lätt tillverkad form av självinduktionsspole till radiobruk, lindas liksom en korgbotten av isolerad koppartråd mellan stjärnställda pinnar. Jfr Honeycombspöle.

Koriamb', antik versfot, sammansatt av en lång, två korta o. en lång stavelse.

Korian'der, de som krydda använda frukterna av *Coriandrum sativum*.

Korinna', grek. skaldinna, omkr. 500 f.Kr., från Tanagra i Beotien, berömd för skönhet o. skaldebegåvning. 1906 upptäcktes på en papyrus ett par diktfragment av K.

Korint', stad på n. kusten av Peloponnesos, Grekland, vid Korintiska viken, 10,000 inv. Export av korinter, olja m. m. — *Hist.* K. nämnes redan i de homeriska sångerna. Det utgjorde från omkr. 600 f.Kr. en aristokratisk republik o. ägde som sjömakt en viss betydelse, men dess politiska ställning blev aldrig stark. Euru av dorisk stam tog K. i regel Athens parti mot Sparta. Det Korintiska kriget 395—387 f.Kr. fördes av en mot Sparta riktad koalition, vari bl. a. K. var medlem. Staden

Ord, som saknas på K, torde sökas

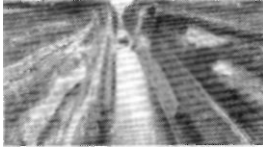
C el. (för ryska ord) på H.

intogs av romarna 146 f.Kr., låg sedan länge öde men återupptod som rom. koloni. Det gamla K. förstördes 1858 helt av jordbävning. Stadens mitt med ruiner av Apollotempel från 500-t. f.Kr. (se bild å föreg. sida) m. m. har utgrävts av amerikanska arkeologer.

Korin'ter, små, kärnlösa, torkade frukter av en varietet av vinrankan, som odlas i flera Medelhavsländer.

Korin'tierbrev, två av Paulus' brev i NT, riktade till församlingen i Korint. Det första är trol. skrivet i Efesos år 55, det andra år 57 i Makedonien.

Korin'tiska näset, i fortiden I s t h m u s, i Grekland, för enar halvön Peloponnesos med fastlandet n. därom. Genomskäres av Korintiska kanalen (se bild).

Korin'tiska viken, djupt inträngande havsvik i Grekland, avskiljande halvön Peloponnesos från fastlandet n. därom. V. delen kallas Patrasviken.

Korintisk (kolonn)ordning, den rikaste av de tre grekiska arkitekturstilarna. Kolonnen är närmast lik den 30-niska, men kapitalet har form av en blomkalk med två olika höga kransar av acanthusblad o. volutliknande rankor. (Se bild.)

Korist', medlem av en kör. Koritza, alb. Korea, stad i Albanien. 22,800 inv. (1938), $\frac{1}{3}$ ortodoxa, Va muhammedaner. Betyd. handel. Krövr. från italienarna av grekerna ²²/u 1940. Återtogs i april 1941.

Koritzis, A l e x a n d e r (1885—1941), grek. finansman o. politiker. Efterträdde i jan. 1941 Metaxas som konseljpresident. Begick under trycket av det tysk-ital. hotet självmord april s. å.

Kor'ium, lat., läderhud. Jfr Hud. Korja'ker, mongolfolk i n.ö. Asien (Kamtjaka). Omkr. 5,000.

Kork el. p e r i d e r m', en sekundär hudvävnad hos växterna. Bildas av ett kambium (fellogen) som ersättning för huden (epidermis), vilken sönderspränges vid stamdelars o. rötters tjocklekstillväxt. Består av döda, luftfyllda, tavelformiga, i rader liggande celler med förkorkade (suberin-inlagrad) väggar; s. k. intercellullarum saknas. Korken bildar därför verksam skydd mot avdunstning o. hastiga temperaturväxlingar. Utbildas äv. som sår-läkningsvävnad, ex. på bladår. Björkarnas näver utgöres av en yttlig korkmantel. Då korkskikt utbildas längre in i barkvävnaderna, dö de utanför liggande delarna o. stammen anlägger en skorp- el. fällbark. Jfr Korkek.

Korkalm, en form av *UV mus jolia'cea* (campesfris), vild på Öland o. Gotland o. f. ö. ofta odlad. Utmärkes av en kraftig korkbildning på de yngre grenarna; korken uppträder som långsgående lister av s. k. vingkork.

Korkek, ett par ekarter (*Quercus su'ber* o. *occidentalis*), som i v. Medelhavsländerna odlas för korktäkt. Den normalt bildade, tunna korken på stammen avdrages o. den blottade, levande barkvävnaden utvecklar då en sårkork, som efter 8—10 år när en sådan tjocklek, att den kan avskalkas. Samma träd kunna med detta tidsmellanrum skattas under långa tider.

Korklönn, annat namn på naverlönn, *Acer campestre*, enär den uppträder med vingkork på de yngre grenarna.

Korkpor, annat namn för barkpor (lenticell). Korksten, byggnadsmaterial till mellangvägar o. dyl. av korkavfall som hoppressats tillsammans med bindemedel. Korksten äger goda värme- o. ljudisolerande egenskaper.

Korkträ, mjuka, lätta träslag av ett flertal tropiska träd. Användes till flottar, inpackningsmaterial osv.

Korkvävnad, växtvävnad av celler, vilkas väggar innehålla k o r k ä m n e el. sube r i n, en fettartad substans. Jfr Kork.

Kormakr Ogmundarson (omkr. 935—omkr. 970), isl. skald, känd genom improviserade kärlekssånger o. genom *Kormaks saga*, en av en annan person utgiven skifring av K:s liv o. innehållande en rad strofer av K.

Kormästare, äldre benämning på körledare; körledaren vid Kungl. teatern i Sthlm.

Korn, *Hordeum sativum*, ett sedan den yngre stenåldern i Europa odlad sädeslag, nutn. över nästan hela världen, särsk. i de nordriga trakterna. Av de 6 längsraderna småax kunna alla vara lika utstående (6-radigt korn) el. 2 rader mera åtliggande (4-radigt korn) el. ock endast 2 motsatta rader utvecklade, de övriga tomma (2-radigt korn). Vild stamform är ej säkert känd. Varierar f. ö. med vid kärnan fastvuxna el. fria blomfjäll (skalkvorn o. naked korn), beträffande ägnarnas färg, axttäthet osv. Många värdefulla sorter av 2-radigt korn ha framställts vid Svalöv. Hos oss var korn tidigare den viktigaste brödsäden o. ännu går mer än hälften av avkastningen till människoföda. Anv. äv. till maltberedning o. utfodring.

Korn, *Krigsv.* Jämte siktet riktmedel vid handeldvapen o. kulsprut. — *Myntv.* Vikten av den ädla metallen i ett mynt till skillnad från skrot, hela myntets bruttovikt. — *Måleri.* Yta på duk el. panna, som icke är slät utan visar mindre el. grövre upphöjningar, på duk försäkad av vävens struktur, på panna av preparatens utläggning. Kornet kan utnyttjas för att åstadkomma en viss pointillismverkan i färgen.

Korn, J o h a n Filip (1728—96), landskapsmålare, rumskorator i Sthlm. landskapsmotiveu återgingo vanl. på nederl. gravyrer.

Kornblix, ljudlöst urladdningsfenomen i luften, vilket stundom, särskilt under sommar- o. höstkällar, orsakar en plötslig belysning av landskapet. Jfr Blixt.

Kor'nea, ögats hornhinna.

Kornei'n, ett äggviteämne, som utgör huvudbeståndsdelen i korall.

Kornell', arter av växtsläktet *Cornus*.

Kor'ner, dets. som korner.

Kornett' (av fr.). *Krigsv.* Urspr. standaret vid en kavalleriavdelning, sedan benämning på den yngste officeren, vilken det ålag att bära standaret. Titeln utbyttes 1835 mot underlöjtnant. — *Mas.* Det högsta o. minsta av de nuv. bleckblåsinstrumenten, utvecklat ur posthornet. Det har tre ventiler o. är stämt i b (omfång: fissa—c²) el. ess. (Se bild.)

Kornfluga, *Cklo'rops pumilio'nis*, vanlig, liten fluga, vars larv lever i korplantor, i vilkas utvecklade ax den äter sig in, varigenom detta o. strået förstöras. Jfr Kornmygga.

Korngold [kärn'gält], E r i c h Wolf-gång, f. 1897, österrik. tonsättare, sed. 1935 i För. Stat. Komponerat operor, bl. a. *Violanta* o. *Polykrates' ring* (båda uppf. i Sthlm 1918) o. *Die tote Stadt* samt filmmusik; talangfull eklektiker.

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H

Korni'lov, Vladimir Aleksejevitj (1806—54), rysk amiral, stupade under försvaret av Sevastopol under Krimkriget.

Korni'lov, Lavr Georgievitj (1870—1918), rysk general, deltog i Rysk-japanska kriget o. Första världskr. Efter marsrevolutionen 1917 överförlhavare. Efter novemberrevolutionen organiserade K. frivilliga »vita» trupper mot bolsjevikerna men måste retirera till s. Ryssland, där han stupade vid Jekaterinodar.

Kornisch', krönande listverk; äv. lös list för upphängning av gardiner osv.

Korniska, dets. som komiska.

Kornknarr el. ängsknarr, *Crex crex*, en vadarefågel, övervägande gråbrun, 29 cm lång. Träfs på sänka, gräsrika ängsmarker, åkerfält o. dyl. Löper snabbt, flyger ogärna. Hela Sverige, Europa, v. Asien. Flyttar till Afrika.

Kornmal, *TVnea, graneWa*, nära släkting till pälsmalen, 10—15 mm lång. Larven, vilken lever i säd, torkade frukter, trädsvampar o. dyl., anställer ej sällan stor skada i kvarnar.

Kornmask el. kornål, *Tylorichus hor'dei*, en på rötterna av korn m. fl. sädeslag levande liten trädmask. Förorsakar vridna, krokiga galbildningar.

Kornmygga el. »bessisk fluga», *MayeWola destruc'tor*, en gallmygga, vars larver utvecklas i sädeslagens strån, som därav vissna. Svårt skadedjur, särsk. på vete.

Kornspurv, *Emberiz'a caland'ra*, finkfågel, till färgen övervägande brun med mörkare fläckar. Sydsverige till Nordafrika.

Kornvivel, *Caland'ra grand'ria*, en 3,5—4,8 mm lång, mörk vivel; övervintrar i spannmålsmagasin o. blir där genom larven, som äter sädeskornen, stundom till stor skada.

Kornål, dets. som kornmask.

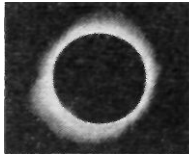
Korolen'ko, Vladimir Galaktionovitj (1853—1921), rysk författare. K:s romaner o. noveller äro präglade av varm medkänsla o. optimistisk livssyn. Hans mest berömda novell är *Makars dröm* (1885; sv. övers. 1947).

Korolla'riuni (av lat.), egentl. belöningskrans; gåva utöver betalningen, extra gåva. — *Mat.* Lårosats, utgörande en omedelbar följd av en redan bevisad sats.

Koroman'delkusten, Främre Indiens ö. kust, mellan Palkundet i s. o. Kistnas utlopp i n.

Korona [kär'na] (lat. *corona*, krans). *Astr.* Det

yttersta skiktet i solens atmosfär, endast synligt vid total solförmörkelse (fotografi, se bild). Dess spektrum liknar i stort sett det vanliga solljusets men innehåller ljusa spektrallinjer, som tidigare tillskrivits okända grundämnen. B. Edlén har visat, att dessa linjer härröra från vanliga grundämnen, särskilt järn, kalcium o. nickel, vilkas atomer på grund av mycket hög temperatur, ca 1,000,000 grader, förlorat 9—15 elektroner. — *Tekn.* Ljusfenomen vid elektriska ledare med hög spänning, t. ex. kraftledning. Beror på att elektriska fältstyrkan intill ledaren är så hög, att luften joniseras. Jfr Elmsöld.

Korona'rkärl (av lat. *coro'na*, krans), de blodkärl (kranskärl), som förse hjärtats egen vägg med blod.

Koronea (Koroneia), forntida grek. stad i Beotien, där Agesilaos segrade över atenarna o. deras bundsförvanter 394 f.Kr.

Korp el. pikha cka, spetsig, något böjd hacka för jord- o. stenarbeten.

Korp, *Corvus co'ra*, den största av våra kräkfåglar (70 cm), helsvart med blåaktigt till brunviolett glans. Europa, n. Asien o. n. Amerika. Sparsamt över hela Sverige, mest i närh. av större sjöar o. i skärgård. All- o. asätare. (Se bild.)

Korpbenet, hos lägre ryggradsdjur ett i skuldergördeln ingående ben; Förekommer hos däggdjuren i form av ett utskott från skulderbladet, korputskottet. Jfr Skuldergördel.

Korpelärörelsen, extatisk väckelserörelse i nordligaste Sverige, uppkallad efter sin upphovsman, den finske predikanten Toivo Korpela, som i början på 1930-t. genom talrika anhängare bland lssadianerna, särskilt i Kiruna o. Karesuando. K., som i flera fall ledde till vansinne, byggde på tron om världens snara undergång.

Korpgamar, *Cathar'tes*, grupp av amerik. gamar, påminner om korpar. Mest bekanta äro kalkongamen, *C. aure'a*, o. korpgamen el. gallinazon, *C. atrat'us*, vilka i flera av de länder, där de förekomma, äro skyddade, tack vare den stora nytta de göra i gatuhållningen.

Korpilom'bolo, kommun i n.ö. Norrbotten, Norrb. l.; Korpilornbolo landsf.distr., Torneå doms. 3,783 inv. (1947).

Korporatio'n (av lat. *cor'pus*, kropp), samfund, skrå, kår.

Korporativism', politisk åskådning med korporativt statsskick som syftemål.

Korporati'vt statsskick, ett stats- o. samhällsskick, där närings- o. yrkesorganisationer, såsom syndikat, fackföreningar, arbetskammare m. fl., i stor utsträckning göras till underlag för statens maktutövning. Redan Medeltidens samhällssystem hade i viss mån en korporativ prägel med sina strängt avgränsade stånd o. yrken (skråväsendet). De korporativa samhällsbildningarna tillbakaträngdes sedermera av den segrande liberalismen, men därefter ha åter, på grund av föreningsväsendets pånyttfödelse, korporativa idéer framträtt i den polit. diskussionen. Korporativa tankegångar ha utvecklats av bl. a. Rudolf Kjellén, syndikalisten Sorel, de eng. gillnessocialisterna, socialisten Jaures o. katolska socialpolitiker såsom påvarna Leo XIII o. Pius XI, om ock med olikheter, bottande i skilda uppfattningar om statens mål o. uppgifter. Folkrepresentationen har ofta tänkts uppbyggd på korporativ grundval o. ett

sådant korporativt statsskick har främst genomförts i diktatorländerna, tidigast i det fascist. Italien med dess rötter i Sorels syndikalism. Arbetets grundlag, Carta del lavoro, av april 1927 innehöll principen för den korporativa staten. 1939 ersattes dep.kammaren av fasset. o. korporationskammaren, grundad på de 22 korporationerna, vilka företrädde var sin del av produktionen. Tysklands statsskick fick efter nationalsocialismens seger delvis en korporativ prägel. Österrike blev genom författn. 1 maj 1934 en »kristen ständsstat», baserad på den kat. samhällslära, sådan den framställdes i Pius XI:s encyklika *Quadragesimo anno* av maj 1931. Den lagstift. församlingen, Bundestag, var i stor utsträckning bildad på korporativ grundval. I Portugal infördes ett korporativt system genom författn. mars 1933 (Estado Novo). En korporativ kammare finnes vid sidan av nationalsocialismens församlingen. Ungerns överhus var delvis bildat på korporativ grundval.

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

Korpra'l (fr. *caporal*, av lat. *ca'put*, huvud), den näst lägsta underbefälsgraden inom sv. armén (utom vid artilleriet) o. flygvapnet.

Korpu'lens' (av lat. *cor'pus*, kropp), för stor fetma. — Korpu'lent', fet.

Kor'pus (av lat. *cor'pus*, kropp), en tryckstilsgrad, mellan borgis och cicero; kägel (höjd) 10 punkter = $\frac{1}{2}$ Petit KorDUS. = 3,759 mm.

Korpuskula'rstrålning (av lat. *corpus'cula*, små kroppar), strålning, som består av snabba materiella partiklar, k o r p u s k l e r. Hit höra bl. a. katod-, alfa- o. beta-strålar. Jfr Jonstrålar, Molekylstrålar o. Materievågor.

Korrekt' (av lat. *corri'gere*, förbättra), riktig, felfri, regelrätt, otadlig. — Korrek'tio'n, rättelse, förbättring; bestraffning. — Korrek'tiv, rättelsemedel. — Korrek'tiv, avdrag av uppsatt tryckform för rättelser. Andringarna anmärkas i korrektorets marginal.

Korrela't (av lat. *con*, med, o. *re'lere*, återföra), ord i olika satsar el. satsled, som hänvisa till varandra, t. ex. *den ... som, ju ... dess, sd ... att*.

Korrelatio'n (av lat. *con*, med, o. *relation*), växelverkan mellan olika organ el. dyl. hos en organism.

Korrespondens' (av lat. *con*, med, o. *respon-de're*, besvara), brevväxling; motsvarighet, samband.

Korrespondenslära, Swedenborgs lära, att allt i naturen äger motsvarighet i ände världen.

Korrespondensundervisning, undervisning, där läraren o. eleven stå i förbindelse med varandra medelst brev. Denna undervisningsform, som infördes i Sverige 1898, har nått stor omfattning o. bedrivs av korrespondens-institut. De största äro Hermöds o. Nordiska korrespondensinstitutet (NKI-skolan).

Korrespondent' (av lat. *con*, med, o. *respon-de're*, besvara), brevskrivare; person som sköter en firmas brevväxling; meddelare till en tidning; person el. till, med vilken ett affärsus står i förbindelse. — Korrespondera, brevväxla; motsvara, överensstämma, stå i förbindelse med. — Korresponderande ledamot, ledamot, som ej äger rätt att deltaga i överläggningar o. beslut.

Korridor [-där'] (av it.), lång o. smal gång; äv. smal landremsa mellan två gränser, t. ex. f. d. Polska korridoren (Pomorze).

Korridorpolitik, politisk taktik, som går ut på att genom intriger, bearbetning o. förhandsöverenskommelser trygga ett beslut i önskad riktning.

Korrigerä [-sje'ra] (av lat.), rätta.

Korrobora'tio'n (av lat. *con*, med, o. *robur*, styrka), förstärkande. — Korrobore'ra, förstärka.

Korrosio'n. *Petrogr.* Den förändring, som strökor'n o. främmande inneslutningar undergå i en glödflytande magma genom att denna utöver en lösande inverkan på dem. — *Metall.* Den förstöring av metallyter, som orsakas av fuktig luft, frätande gaser el. vätskor, ex. järnets röstning o. koppars ärgbildning.

Korrugera [-ge'ra] (av lat. *ru'ga*, veck), vecka, göra veckig.

Korrumpe'ra (av lat.), fördärva, förfalska; förleda; muta. — Korruptio'n, fördärv, förfälskning; mutsystem, besticklighet.

Kors (avlat. *crux*, pinoredskap). *Relig.* Kristendomens främsta religiösa sinnbild till erinran om Jesu korsfästelse; allmän från kejsar Konstantins tid. Avbildas i en mängd olika former.

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H

Bilden återger 1) grekiskt kors, 2) latinskt kors, 3) T-kors, 4) andreakors, 5) hakkors, 6) fi-lippuskors, 7) patriarkkors, 8) korsat kors, 9) georgskors o. 10) johanniter (malteser-)kors. — *Mus.* Tecken (?) framför en not, som anger att denna skall höjas med en halvton.

Kors'sakovs sjukdom, en av alkoholmissbruk förorsakad sjukdom, karakteriserad särskilt av förlamningar o. minnesförlust; kan ibland leda till döden.

Korsars' (av sp.), sjörövare, kapare.

Korsband, postförsändelse, som befordras för lägre avgift än vanligt brev. Den får icke vara försäglad, icke innehålla skriftligt meddelande, frimärken el. penningar. Som korsband befordras trycksaker, affärshandlingar, varuprov o. blindskrift. Jfr Masskorsband.

Korsbeten, det av de 5 korskotornas sammansmältning bildade beten. Jfr äv. Ryvgrad.

Korsberga. 1. Kommun i moll. Smaland, Jönk. l. (past.adr. Österkorsberga); Alseada landsf.distr., Njudungs doms. 1421 inv. (1947). — 2. Kommun i n.ö. Västergötland, Skarab. l.; Tidaholms landsf.distr., Vartofta o. Frökinds doms. 789 inv. (1947).

Korsbetningen, område utanför Visby, tidigare betesmark, med lämningar av Solberga nunnekloster samt ett medeltida minneskors över talrika, där begravda, gotländska bönder, som 27 juli 1361 föllo framför Visbys murar i strid med Valdemar Atterdags här. Utgrävningar av massgravarna ha ägt rum 1905, 1912 o. 1928—30. De ha givit värdefulla fynd, särsk. för den antropologiska o. den vapen historiska forskningen. Arb. av B. Thorde-man 1930, 1939—42.

Korsblomma, byggnk. Krönprydad inom den gotiska stilen, vanl. med mittstängel, varifrån korsförtigt utgå fyra blad (se bild). — *Bot.* Kristi korsblomma, arter av släktet *Passiflora*.

Korsblommiga, växtfamiljen *Cruciferae*.

Korsett' (av fr.), snörliv.

Korsfana, en lång stav, upptill slutande med ett kors o. behängd med en vit fana el. vimpel med rött kors.

Korsfarare, deltagare i korståg.

Korsförlamning, dets. som korslamhet.

Korsgalopp, gångart, där hästen går i högergalopp med frambenen o. vänstergalopp med bakbenen el. tvärtom.

Korsberrar, namn på medl. av olika riddardordnar, bl. a. Tyska orden. Ännu finnas belgisk-holländska (från 1211), böhmiska (från 1230-t.) samt Heliga gravens korsberrar i Kraköw (från 1114).

Korsholm, gammalt slott i Finland, nära staden Vasa. 1651—80 tillhörde K. jämte Vasa som grevskap Gabriel Bengtsson Oxenstierna.

Kors'sika, it. *Corsica*, fr. *Corse*, ö i v. Medelhavet, departement i Frankrike. 8,722 kvkm, 268,000 inv. (1946). Napoleons fäderneö. Bergig; bördig i dalarna o. vid v. kusten. Åkerbruk, boskapsskötsel, skogsbruk, fiske o. sjöfart. Befolkningen av ital. ursprung. Huvudstad: Ajaccio. — Tillhörde från 1200-t. Genua, som 1768 sålde ön till Frankrike. Flygfält anlagda 1939. K., som n. nov. 1942 ockuperades av italienarna, reste sig mot dessa efter Italiens kapitulation sept. 1943 o. blev med hjälp av De Gaullestyrkor åter fritt "in s. ä.

Korskrank, avskränkning mellan koret o. långhuset i en romersk-katolsk kyrka. Ovanför korskranket har triumfkrucefixet (se d. o.) sin plats.

Kor6kupolkyrka, korsformig kyrka med både mitt- o. sidorum kupoltäckta. Typen uppstod i Mindre Asien o. fick sin rikaste utbildning i bysantinsk konst.

Korskyrka, kyrka med grundplan i form av ett kors.

Korslamhet el. korsförflamning, förflamning av bakkden hos hästar (särsk. kallblodiga raser), inträder stundom, då djuret efter någon tids vila sättes i hårt arbete.

Korslänkskoppling, dets. som Polhemsknut. Korsmässa, namn i äldre sv. almanackan (till 1901) på 2 dagar: 3 maj o. 14 sept., den förra årsdagen av Golgatakorsets återfinnande (enl. legenden år 326), den senare firad till äminnelse av korsets resande vid Heliga gravens kyrka i Jerusalem (628).

Korsning, hybridisering el. bastardering, sammansmältning av könsceller med olika ärtliga anlag. Utgör ett viktigt medel i det ärtliga förädlingsarbetet.

Korsnäbbar, *Loxia*, ett släkte finkfåglar med kraftigt hoptryckt näbb, vars utdragna böjda spetsars korsa varandra. I Sverige förekomma större o. mindre korsnäbben samt bändelkorsnäbben, den senare sällsynt, då o. då invandrande österifrån. Träffas i barrskogar, där de livnära sig av tall- o. granfrön. Häcka om vintern, Större korsnäbb, se bild.

Större kors-

Korsnäs AB., Gävle. Grundat 1855. Aktiskap. 35 mil), kr. (1918). Sägger i Gävle o. Korsnäs: sulfat-, sulfit- sulfitsprit- o. träsockerfabriker vid Karskär. Dotterbolag: Trävaru-AB. Dalarna, Gimo AB., Fastighets AB. Murlanda, Västerdalarnes Fastighets AB. Förvärvade 1936 Gimo-Österby Bruks AB. (se Gimo AB.), som därefter fortsatt som skogs- o. tegelbruk. Verkst. dir. E. W. Eriksson (sed. 1942).

Korsord (eng. *crossword*) el. ordfläta, ett slags ordgåta av amerik. ursprung, införd i Sverige omkr. 1925.

Korspollination hos växter innebär, att märkesytan i en blomma beläggas med frömjöl från en annan blomma. Följden blir en korsbefruktnings. Då en sådan är gynnsam, förekomma allmänt anordningar av de mest skiftande slag för underlättande av korspollination. Motsats: självpollination.

Korsriddare, riddare, som deltagit i korståg. Korsrygg, den del av ryggraden, som svarar emot korsbenet.

Korsräv, färgvarietet av vanlig räv med ett mörkt kors över ryggen o. bogarna. Skinet dyrbart.

Korsspindel, *Ara'nus diadematus*, en av våra största spindlar, igenkännes lätt på en av vita fläckar bildad, korsformig figur på bakkroppen. Honan är Större än hanen. (Se bild.)

Korsstyen, en form av konstsoömnad, varvid Stygen bildas små kors.

Korsstecken, ett med handen tecknat kors, sedan 200-t. brukat som välsignelsestecken i kristna kyrkan. Helt avskaffat i reformerta kyrkan bibehölls det till en början inom den lutherska o. har på vissa håll återinförts.

Korstolar, utmed korets långsidor löpande, med varandra sammanbyggda stolsrader.

Korståg, i allm. krigståg för att omvända hedniska folk till kristendomen, särsk. de upprepad krigståg, som under medeltiden företogs för att från muhammedanerna erövrå Jerusalem

med den Heliga graven, vilket dock blott för en tid (1099—1187) lyckades. Korstågen föranstaltades av påvedömet (Urban II, Innocentius III) o. uppburos av asketisk trosanda o. ridderlig äventyrslystnad i förening. De pågingo ständigt under 1100- o. izoo0-t., men koncentrerades till 1090- o. 1140-t. samt tiden omkr. 1200 o. ledde dels till ett vidgat välde för Venedig i ö. Medelhavet o. överhuvud livligare handelsförbindelser mellan Egypten, Syrien, Mindre Asien o. s. Europa, dels också till en intimare andlig gemenskap mellan de kristna o. de muhammedanska länderna. — Av svenskarna deltagit i korstågsrörelsen men vände sig företrädesvis mot Finland, dit de drogto först vid nooo-t:s mitt (Erik den helige) samt sedermera omkr. 1250 (Birger Jarl) o. på 1290-t. (Tyrgils Knutsson). Dessa korståg voro emellertid i lika mån kolonisationsföretag.

Korsvirkeshus, byggnad, uppförd i s. k. fackverksteknik med tegel el. lerklining mellan träbjälkarna. Vanliga i Europa under medeltiden o. renässansen. I Sverige förekomma de särsk. i Skåne. Korsvirkeshus i Malmö (Faxeska huset), se bild.

Korsångare, äldre benämning för korsångare. Korsörr, stad på v. Sjölland, Sorö Amt, Danmark, vid Stora Balt. 11,000 inv. (1946). Hamn.

Korsört, arter av växtsläktet *Senecio*. Korta parlamentet, benämning på det parlament, som Karl I av England sammankallade 1640 för att få sina penningbehov tillfredsställda. Då parlamentet ville förhindra olaglig beskattning, upplöstes det o. efterträddes s. å. av <ånga parlamentet.

Korta varor, vissa nödvändighets- o. lyxvaror, vilka säljas stycke- el. dussinvis.

Kortbrev, postförsändelse, bestående av ett dubbelvikt kartongblad, vars kanter sammanklistras. Tillhandahålles av postverket med påtryckt frankostämpel o. postbehandlas som vanl. brev.

Kortge [kärta'S] (av fr.), festtåg i vagn (bil) el. till häst; lång rad av fordon.

Kortikosteron [—ån] o. desoxikortikosteron, två närbesläktade, livsviktiga hormoner, som bildas i binjurebarken. De reglera kroppens salt- o. vattenomsättning o. påverka trol. även kohydratomsättningen. Jfr Cortin.

Kor-ton, förr den ton, som angav stämningen för orgeln. Den låg en ton högre än orkesterinstrumentens normalton, kammartonen.

Kortskallighet, *brakycyfaW*, säges föreligga, då måttet på skallens bredd utgör minst 86 % av dess längd. Jfr Långskallighet.

Kortskott, beteckning för långsamt tillväxande skott hos växter med starkt förkortade stamleder. Jfr Dvärggren.

Kortsuten motor, trefas asynkronmotor. Jfr Växelströmsmotor.

Kortslutning, mellan två punkter i en elektrisk anläggning åstadkommen förbindelse med utomordentligt litet ledningsmotstånd. Uppstår stundom ofrivilligt genom skadad isolation o. kan då föranleda så stora strömstyrkor, att materialet utsattes för skada o. brandfar.

Kortsystem, bokföringssystem, där de olika kontona äro uppförda på kort, som kunna ordnas efter önskad princip. Samma metod användes även på andra arbetsområden för ordnande av anteckningar av olika slag.

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

Kortvingar, *Staphylini'dae*, den största av alla skalbaggsfamiljerna, omfattande i Sverige 700—800 arter. De kännetecknas därav, att täckvingarna äro så korta, att större delen av bakkroppen lämnas obetäckt. De flesta äro mycket små. En art, se bild.

Kortvägsbandet el. kortvägsområdet för radiosändare, våglängdsområdet 10—100 meter (frekvensområdet 30—3 megacykler per sekund). Olika delar därav användas för rundradio (kortvägsstationer), radiotrafik o. amatörsändning. Signalernas räckvidd är inom kortvägsbandet starkt beroende av årstid o. tidpunkt på dygnet o. blir i gynnsamma fall mycket stor även vid låg sändareffekt. Jfr Långvägs- o. Mellanvägsbandet samt Ultrakorta vågor.

Kortvägsbehandling, elektrisk djupvärmebehandling (diatermi) med synnerligen höfrekvent växelström o. med bättre djupverkan än den mindre frekventa »långvägs»-diatermien. Jfr Diatermi o. Ultrakorta vågor.

Korubi'n, aluminiumoxid som erhålles då termitt brinner. Slipmedel.

Ko'rum (av lat. *chorus*, kör), andakt, som under ledning av officer el. underofficer förträttas vid svensk prupp.

Korund', hexagonalt kristalliserande mineral av aluminiumoxid, Al₂O₃, hårdhet 9, användes som slipmedel, vackert färgade varieteter som ädelstenar (rubin o. safir).

Ko'rus (av lat.), i korus, enstämmigt.

Korvett', förr brukligt 3-mastat örlogsfartyg med ett lag kanoner. Under Andra världskr. återinfördes beteckningen av de allierade för att utmärka en typ av mindre eskortfartyg.

Korvförgiftning, förgiftning, försäskad av toxiner, som bildats i köttvaror av baciller (vanl. *Bacillus Botulinus*), kan föra till döden.

Korvsjö, av floden övergiven, vattenfylld flodarm.

Korvtåget el. skinet åget, ett efter provianten uppkallat, väpnat tåg, som företogs av upplandsbönderna under ledning av 3 uppsala-professorer under striden mellan Sigismund o. hertig Karl 1598, varigenom den föres anhängare Stålar, efter att ha landstigit i närheten av Sthlm med en här, inom kort tvingades att återvända till Finland.

Koryban'ter, den grek.-asiat, gudinnan Kybeles präster, som under larmande musik utförde vilda danser till hennes ära.

Koryfé (grek., huvud), ledare, körledaren i forngrek. dramet; tongivande personlighet.

Kos [käs], it. C o. o, den näst största av Tolvbjörna, vid Mindre Asiens s.v. kust. 42 km lång, 296 kvkm, 19,371 inv. Bergig men med betyd, vete- o. vinodling. Befolkningen övervägande grekisk. Huvudcentrum Kös (Coo) med 10,000 inv. K. hade under antiken ett berömt Asklepiostempel samt en medicinsk skola, vars främsta namn är Hippokratés.

Kosack'er, från början hopar av löst folk utanför de slaviska samhällena i Östeuropa, inordnades sedermera (omkr. 1300) såsom självständiga samfund under litauisk-polsk o. sedermera rysk överhöghet. Märkliga äro särsk. de ukrainska kosackerna, Karl XII:s förbundna mot Peter (under hetmanen Mazepa).

Kosa'ngas, kolvåtet propån, använt som hushållsbränsle. Jfr Flytande gas.

Koschenill' el. kónschöne 11', varunamn på de torkade honorna av en sköldlus, *Cocc'us cac'ti*, som användas för framställning av färgämnet karmin.

Kosciuszko [kásjtjos'kâ], Tadeusz (1746—1817), polsk frihetskämpe. K. deltog i Nordamerik. frihetskriget o. under striderna

i Polen 1791—92 samt blev Polens diktator 1794 men tillfångatogs s. å. av ryssarna. Benåddes av Paul' 1796. Till K:s ära har nära Kraköv uppkastats en 34 m hög kulle av jord från Polens alla delar o. från K:s olika slagfält. (Se bild.)

Kosciuszko [kásiass'-kâ°], bergsgrupp i Austral-alperna, s.ö. Nya Syd-Wales, med Australiens högsta topp: Mount Townsend, 2,227 m.

Koskenniemi, Veikko Antero, f. 1885, finsk skald o. litteraturhistoriker, prof. vid Abo finska univ. 1921, rektor 1924—32. Har utg. lyriska dikter, ofta av svärmodig prägel, saint litterära studier o. poetiska översättningar.

Kos'kinen (urspr. Forsman), Yrjö Sakari (1830—1903), finsk historiker o. politiker, ivrare för det finska språkets rättigheter o. i 30 år ledare för det fennomanska partiet; eklestastikminister 1885—99. Bl. arb. den för nationell fiusk åskådning viktiga *Finlands historia* (sv. övers. 1874).

Koskull, Anders Gustaf (1831—1904), frih., målare av Dusseldorfskolan.

Koskullskulle, järnmalmfält o. gruvsamhälle (994 inv., 1946) i n. Lappland, Gällivare kommun, Norrbottens l. Åges av Bergverks AB. Freja, grundat 1897. Aktiekap. 2,6 mill. kr. (1948).

Kosmas av Prag (f. före 1050, d. 1125), tjeck. krönikeskrivare, vars *Chronica bohemorum* (utg. i Fontes rerum bohemicorum 1874 o. i Monumenta Germaniae historica 1923) skildrar tjeckerna fram till tiden strax före hans död.

Kosmetik (av grek. *kosmél'n*, smycka), skönhetsvård; skönhetsmedel. — Kosmetisk, förskönande, skönhets-.

Kos'misk (av grek.), som rör världsallett.

Kosmisk strålning, höjdstålning el. ultrastålning, en genomträngande strålning, som kommer in genom jordatmosfären. Består huvudsakl. av positroner o. elektroner, men även protoner, mesoner, neutroner o. alfapartiklar ingå däri. Försäskar kraftig jonisation o. kan därför påvisas o. mätas med wilsonkammare el. räknerör (Geiger-Müllerrör). K:s ursprung är ännu ej fullt klarlagt. Jfr C. D. Anderson o. V. Hess.

Kosmogoni' (av grek. *kos'mos*, värld, o. *go'nos*, alstring), läran om världsallettets uppkomst o. utveckling.

Kosmologi' (av grek. *kos'mos*, värld, o. *lo'gos*, lära), läran om världsallettets byggnad.

Kosmopoli't (av grek. *kos'mos*, värld, o. *Po'tes*, medborgare), världsmedborgare. — Kosmopolitisk, världsmedborgerlig. — Kosmopolitism', världsmedborgaranda, världsmedborgarskap.

Kos'mos, grek., världsallett, världssystemet.

Kos'mos, Fysiska uppsatser utg. av Svenska Fysikersamfundet, årsbok som utkommer i Sthlm sed. 1912.

Kos'ovo po'lje, »Trastfältet», en dal i Serbien, Jugoslavien, känd genom serbernas nederlag mot turkarna 1389 o. mot tyskarna (under Mackensen) 1915.

1. Kossak, Juljusz (1824—99), polsk målare, en av Polens främsta akvarellister. K. målade företrädesvis hästar o. soldattyper.

2. Kossak, Wojciech, f. 1857, son till J. K., en av Polens främsta målare. Historiska motiv, bataljscener o. porträtt (*Foch, Pershing*).

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

Koss'ak-Szczucka [-sijtjofska], Zofja, f. 1890, polsk författarinna, den främsta repr. för den hist. romanen i Polen. Hennes verk behandla dels polska ämnen, som *Złota wlońcé* (2 bd, 1928; Den gyllene friheten, 1930), dels allmänna, som trilogien *Krysiowcy* (4 bd, 1936; Korsfararna), *Kr 61 redowaty* (1937; Den spetsåske konungen, 1946) samt *Bez ore, za* (1938. Utan vapen). 1945 utkom på sv. *Saliga äro de skatmodiga*, en mäktigt kulturhistorisk roman om i2000-t:s Europa.

Koss'el, A Ib re ch t (1853—1927), tysk fysiolog, prof. i Marburg 1895, i Heidelberg 1901. K., som utförde betydelsefulla undersökningar över cellkärnornas kemi, erhöLL 1910 års nobelpris i fysiologi o. medicin.

Kossow'ski, T e r z y f, f. 1859, polsk författare. Noveller (*Zielona kadra*, 1928) o. romaner (i sv. övers. Tegelhuset, 1933).

Kossuth [káj'ot], I, a j o s (Ludvig) (1802—94), ungersk frihetskämp, krävde i riksdagen större oavhängighet från Österrike o. blev 1848 ledare för den ung. revolutionen. Då riksdagen i Debrecen 1849 avsatte huset Habsburg från kungatronen, valdes K. till president för republiken Ungern, men vid revolutionens sammanbrott måste han fly. Därunder medförde han den heliga Stefanskronan o. lät gräva ned densamma i gränsstaden Orsova. Under landsflykten fortsatte K. att från London, För. Stat., Frankrike o. Italien verka för Ungerns frigörelse ända till »förlikningen» med kungahuset 1867. Vistades från 1862 i Turin. Framstående talare.

Kosta, brukssamhälle i mell. Småland, Ekeberg kommun, Kronob. l. 855 inv. (1946). Glasbruk, grundat 1742, tillh. AB. Kosta Glasbruk (stiftat 1894, aktiekap. 800.000 kr. 1948, verkst. dir. E. Afors), som även driver jordbruket, kvarn- o. sågverksrörelse. — Vid 1800-talets slut voro de slipade glasen från K. populära. Den moderna tillverkningen av huvudsakl. blåsta glas har komponerats av E. Ollers, E. Dahlskog samt under de sista åren framför allt av E. Bergh.

Kosterbåt el. k o s t e r, efter Kosteröarna uppkallat enmastat fartyg.

Kosteröarna, ögrupp i n. Bohuslän, utanför Strömstad.

Kostomarov, Nikolaj Ivanovitj (1817—85), rysk historiker, prof. i Petersburg. Under namnet Jeremia Galka skrev K. på ukrainska dikter, skådespel, historiska romaner m. m. Dessutom mycket spridda arb. över Rysslands historia.

Kostroma'. 1. Förvaltningsområde i RSFSR. 58.000 kvkm. — 2. Stad i K. l, vid Volga. 121.000 inv. (1939). Stor handel med spannmål o. metallvaror. Textilindustri. Katedral från 1239.

Kosty'm (av fr.), dräkt, maskeraddräkt; mansdräkt. — K o s t y m e'ra, kläda ut.

Kosvamp el. k o s o p p, ätlig art av svampsläktet *Boletus* (rörsoppsläktet).

Kosztolányi [käss'talanji], D e z s ö (1885—1938), ungersk författare. Essäer o. noveller. Främst, stilist.

Ko'tha Bharu, huvudstad i malajstaten Kelantan, s.ö. lalacka, invid Siarns gräns. 15.000 inv.

Ko'tia, öknamn på den svenska enkronese- del, som utgavs under Första världskr.

Kotiljong' (av fr., egentl. underkjol), urspr. fransk sällskapsdans, varmed en bal avslutades; senare dans med olika turer, till vilka k o t i l-

j o n g s m ä r k e n (blommor, små skämtsaker o. dyl.) utdelades.

Kotka, stad i s. Finland, Kymmene l., vid Kymmene älvs utlopp i Finska viken. 22.000 inv. (1943). Livlig handel, träexport.

Kottlett' (av fr.), ett stycke kalv-, ox-, får- el. svinkött, utskuret på ömse sidor om ryggraden, så att ett stycke revben medföljer.

Kottlettfisk, i handeln benämning för havskatt, flädd o. med huvudet avskuret. Flädda exemplar av olika hajar, oftast pigghaj, torgföras även understundom under denna beteckning.

Koto'r, serbiska namnet på Cattaro.

Ko'tor, av kropp, bäge samt tagg-, två- o. ledutskott bestående bildningar, som utgöra ryggradens skelettdelar. (Se bild.)

Kotträdd el. mjölkträdd, art av växtsläktet *Brosimum*.

Kotte, den hos kottpalmer (*Cycadales*) o. fam. *Pinaceae* av barrträden (undantag släktet *Juniperus*) förekommande honblomma o. den från denna utvecklade mogna frösamlingen. Består av en axel (kottespindel) med tättsittande, spiralställda fruktblad. Hos barrträden äro dessa antingen hela (ex. *Cupressus*) el. delade i täckfjäll o. kottefjäll, vilket senare i så fall bär fröämnena (ex. *Picea*, *Abies*).

Kottpalmer, gymnospermgruppen *Cycadales*. Kottteri' (av fr.), slutet säffskap, klick.

Kottvivel el. tallkottvivel, *Pisso'des validirofris*, en ytterst liten skalbagge. Lever i tallkottar, vilkas frön den förtär.

Koturn' (av grek.), jaktstövél; sko med höga sulor, vilken bars av antikens tragiska skådespelare.

Kotyledon [-dån] (av grek. *kotyle*, fördjupning). Bot. Hjärtblad. — *Zool.* En del av moderkakan (placenta).

1. von Kotzebue [-bo], August (1761—1819), tysk författare, verksam i rysk tjänst. K:s sentimentala skådespel (omkr. 100 uppf. i Sverige) gjorde honom till en av samtidens populäraste dramatiker. Mördad.

2. von Kotzebue, Otto (1787—1846), son till A. v. K., rysk sjömlitär o. upptäcktsresande. Upptäckte bl. a. Kotzebues sund på Alaskas n.v. kust.

Koussevitzky, Serge, f. 1874, rysk dirigent med världsrökt, sed. 1924 vid Bostons symfoniorkester. Pionjär särsk. för rysk musik. Berömd virtuos på kontrabas.

1. Kovalev'skij, Aleksandr Onufrievitj (1840—1901), rysk zoolog, mest bekant för framstående undersökningar av fosterutvecklingen, bl. a. sjöpunarnas o. lansettfiskens.

2. Kovalev'skij, Sonja (Sofija Vasilievna) (1850—91), svägerska till A. K., rysk matematiker, prof. vid Stihlms högskola, mest bekant för sin upptäckt av ett nytt integrabelt fall av en kropp's sfäriska rörelse.

Kovall, arter av örtsläktet *Melampyrum*.

Kovares'mien, medeltida muhammedansk rike, s. om Aralsjön, omfattade vid början av 1200-t. landet mellan Eufrat o. Indus. Huvudstad var Buhara. 1221 störtades riket av mongolerna under Djingis-khan.

Koweit, Kuwe'it el. Kuwa'it l. Arab. rike (sultanat) under britt, överhöghet vid n.v. hörnet av Persiska viken. 5.000 kvkm, ca 100.000 inv. o. ett okant antal beduiner. Oljeförekomster. Pärfliske. — 2. Huvudstad i K. r. C:a 40.000 inv.

Kow'el, stad i förvaltningsområdet Volyn, Ukraina, vid fl. Turja. 35.000 inv. (1938). Viktig järnvägsknut, läderindustri. — Om den militärt viktiga staden utkämpades juli—aug. 1916 förbittrade strider. Ockuperat av ryssarna 1939—41) därefter av tyskarna till mars 1944, då K. intogs av ryssarna.

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

Kowloon el. Kaulun [ka°lon]. 1. Halvö mittemot Hongkong. — 2. Stad på K. 1. 314,000 inv.

Kow'no, polska namnet på Saunas.

KovroV [kavräff], stad i förvaltningsomr. Ivanovo, Ryssland. 67,000 inv. (1939). Maskin- o. textilindustri.

Kovända, vända ett fartyg med vinden; tillgård så att fartyget faller av, tills det tar vinden rätt akterifrån, o. därefter lovar upp åt andra sidan. — I bildlig mening: göra en klumpig omsvängning i åsikter.

KoXi'tis el. koxi't (av lat. *cox'a*, höft), »höftsjukan, inflammation i höftleden. Vanl. av tuberkulos art.

kp, förk. för kilopond.

K. P-gas, förk. för kondenserad petroleumgas. Jfr Flytande gas.

kpm, förk. för kilopondmeter.

Kr l. Kem. tecken för en atom krypton. — 2. Förkortning för krona (mynt).

Kraal [kral], höll. namn på hottenotternas o. kaffernas byar.

Krabat (förvrängning av *kroat*), vild sälle.

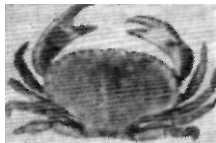
Krabba, bladliknande plastisk gotisk skulpturprydnad på snett uppstående kanter på gavlar, torn m. m. Jfr Krabbor.

Krabbasnår, skånsk allmogevävd av ylle på bomullsvarp med rikare mönsterbildning, åstadkommen med för hand insnärjda grövre yllegarn.

Krabbor, *Brachyura*, underordning bland skalkräftorna. Ryggskölden bred, stjärten mycket kort o. inslagen under bålen. Alla leva i salt vatten, en del dock långa tider på land, såsom de i Västindien o. Centralamerika allmänna landkrabborna.

Krabb sjö, höga, korta o. toppiga vågor.

Krabbtaska, *Cancer pagurus*, en vid västkust på djupt vatten allmänt förekommande stor krabba, med ovalt skal, näende en längd av 12 samt en bredd av 30 cm. K., som kan väga över 4 kg., är föremål för livligt fiske, särsk. i England. Köttet välsmakande.

Krackning (av eng. *crack*, splittra), överhetning av högre kokande bergoljeprodukter under högt tryck i närvaro av katalysatorer, varvid bensinliknande produkter erhållas.

1. von Krasmer, Robert Fredrik (1791—1880), friherre, landshövding i Upps. l. 1830—62, tog bl. a. initiativet till grundandet av Ultuna lanbruksinstitut. Utgav 1866 *Mina lefnadsminnen*.

2. von Krsemer, Anders Robert (1825—1903), som till R. F. v. K., friherre, politiker, skald. Frihandlare. Ivrade för utvidgad rösträtt o. den andliga odlingens främjande. Hävdade bl. a. i broschyren *Om språkfrågan* (1858) talspråkets rätt som norm för skriftspråket. Utgav flera diktsamlingar. *Samlade skrifter*, 1905.

3. von Krsemer, Lotten (1828—1912), dotter till R. F. v. K., författarinna (noveller, dikter). På grundval av K:s testamente bildades *Samfundet de nio*.

4. von Kraemer, Vera (1878—1940), g. Lindblad, dotter till Anna Branting, journalist, författarinna. Utg. romaner (äv. under pseudonymen Cecilia Wendel), översättningar, flick- o. barnböcker samt memoarerna *Brantings på Norrtullsgatan* (1940).

Kraftf, A d a m (omkr. 1455—60—omkr.

1509), tysk bildhuggare, verksam i Nurnberg.

Bl. arb. *sakramentshuset* i St Lorenzkyrkan o. relieferna *De sju stationerna*, uppställda på vägen till Johanneskyrkogården i Nurnberg o. skildrande scener ur Kristi lidandes historia, samt en relief på Stadsvägen i Nurnberg (se bild).

r. Kraftf, Per, d. ä. (1724—93), målare, en av den gustavianska tidens mest sympatiska porträttmålare (Hellman, 1799, B. A.).

2. Kraftf, Per, d. y. (1777—1863), som till P. K. d. ä., målare, elev i Davids ateljé; prof. vid Konstakad. 1808—56. Flitig, med ären mycket esartad o. torr porträttör. Hans främsta arhete är det ypperliga konterfejvet av L. J. Desprez, 1796. Bl. historiemålningar: *Hertig Karl i slaget vid Högländ* (1810). Monografi av E. E:son Uggla (1928).

von Kraftf, David (1655—1724), målare, systerson till Ehrenstrahl; 1698 hovmålare. Flera porträtt av Karl XII.

Kraft, O l e B j ö r n, f. 1893, dansk politiker, led. av Folketinget sed. 1926, red. för Berlingske Tidende 1940. Försvarsminister i Buhls regering maj—okt. 1945, ordf. i konservativa folkpartiet sed. 1947.

Kraft, orsaken tIU att materiella kroppar försätts ur vila i rörelse o. tvärtom. Kraftens storlek anges i dyn.

Kraft AB. Gullspång-Munkfors, Mariestad. Grundat 1906. Aktiekap. 12,034,000 kr. (1948). Elektr. kraftstation vid Gullspång o. Åtorp jämte vattenfall vid Aras (Gullspångsalven). Dotterbolag: Orebro Elektr. AB. o. Gullspångs Elektro-kemiska AB. Verkst. dir. T. Hedin (sed. 1943)-

Kraft durch Freude [dortj fräj'de], ty. »kraft genom glädje», tysk nationalsocialistisk organisation, grundad 1933 som en avdeln. av Arbetsfronten med syfte att bereda arbetare o. a. förströelse under nationalsocialistisk regi.

Kraftfoder, näringsrika fodermedel, t. ex. kli o. oljekakor. Jfr Fodermedel.

Kraftfält, rum, i vars olika punkter bestämda krafter göra sig gällande, ex. i jordens omgivning långt ut i universum gör sig tyngden gällande.

'Kraftkilogram', föreslaget namn i st. f. kilogramkraft.

Kraftledningslånefonden, grundad av staten 1918, beviljar lån för anläggning av elektriska distributionsnät på landsbygden. Förvaltas av Statskontoret. Lånen beviljas av Kommerskollegium o. Lanbruksstyrelsen.

Kraftlinje, varje kurva, vars tangent i varje punkt anger riktningen av den i ett kraftfält verksamma kraften. I överförd bemärkelse användes antalet kraftlinjer per ytenhet som mått på fältstyrkan. Jfr Magnetiskt fält.

Kraftmaskin, äldre benämning på motor.

Kraftmätare, dets. som dynamometer.

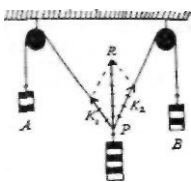
Kraftpapper, brunt omslagspapper, framställt av sulfatcellulosa.

Kraftpar, två lika stora krafter, som äro parallella o. riktade åt motsatt håll. Deras inbördes avstånd kallas kraftparets arm, o. produkten av armen o. endera kraftens storlek kallas kraftparets moment. Jfr Moment.

Kraftparallelogram'men, grafisk metod att

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

ersätta tvänne krafter med en enda av samma verkan; den senare (C) bestäms till riktning o. storlek av diagonalen (PK) i den parallelogram, vilken bildas av de vektorer (PK₁ och PK₂), som representera de båda givna krafterna (A och B). (Se bild.)

Kraftstation el. kraftverk, större anläggning för alstring o. distribution av energi, såsom elektricitetsverk, dieselmotorcentral, vattenkraftstation o. ångcentral.

Kraftöverföring, egentlig benämning på industriell energioverföring medelst transmissioner, bäckvatten el. olja, tryckluft o. elektriska kablar.

i. Krag, T bornas (1868 —1913), norsk författare. Bl. arbeten novellsaml. *Mulm* (1893) samt romanerna *Kobberlangen* (1895) o. *Gunvor Kjeld* (1904; sv. övers. 1905).

2. Krag, Wilhelm (1871—1933), broder till T. K., norsk författare.

Kragbjörn, *Ursus* (*Euarctos*) *tibetanus*, en i s. o. mell. Asien förekommande svart björn med vit underläpp o. en vit Y-formad fläck på bröstet. Pälsen är kort-hårig utom på Halsens sidor, skuldrorna o. nacken, vilket gör, att djuret ser ut att bära halskrage. Längd 1.7—2 m.

kragholm, gods med huvudgård i Sövestads kommun, Malmh. l., känt sedan 1300-t. Slottet, uppfört på 1500-t. o. delvis nedbränt under Karl XI:s danska krig, restaurerades under början av 1700-t.

Kragerö, stad på Norges s.ö. kust, Telemark fylke. 4,300 inv. God hamn, utförel av trävaror, is, fisk.

Kragsten el. konsolsten, en ur en mur framspringande, ofta utsirad sten för stöd av valvbåge el. dyl.

Kraguj'evac [-våts], stad i ö. Jugoslavien. 27,000 inv. Jugoslav. statens arsenal, kanongjuteri o. vapenfabrik.

Kragödda, *Chlamydosatt'rus kin'gi*, en i Australien levande stor ödda, på huvudet försedd med stora kraglika hudveck, stödda av broskstavar (se bild). Springer på bakbenen.

Krain [krajn], »gränslandet», n.v. delen av Jugoslavien. Före 1918 österrik. kronland, då K. äv. omfattade städerna Adelsberg o. Idria med omnejd. 9,950 kvkm med c:a 500,000 inv., rom.-kat. sloverer. Bergigt med bördigt lågland kring fl. Sa va. Åkerbruk, boskapsskötsel, skogs- o. bergsbruk. Huvudstad: Ljubljana (Laibach). — Efter Jugoslaviens nederlag mot axelmakterna 1941 delades K. mellan segrarna, så att n. ö. delen tillföll Tyskland, återstoden med Ljubljana Italien. Återtogs av jugoslaverna okt. 1944.

Kräka, annat namn på Aslö.

Krak'katau el. Krak'kata, liten obebodd ö i Sundasundet, bekant genom ett enastående våldsamt vulkanutbrott i aug. 1883, då större delen av ön sjönk i havet med en 822 m hög vulkano. En ofantlig väg sköljde över sundets stränder, varvid 35,000 människor omkom. Den uppkastade askan försänkte

ett område av 100-tals kvmil i mörker o. spreds över hela jorden, förorsakande det s. k. röda skenet. Bullret hördes mer än 200 mil.

— Vid ett nytt våldsamt vulkanutbrott 1935 försvann ön i havet.

Kra'kau, tyska namnet på Kraköw.

Krake, *Ocotopus vtl-garis*, den vanligaste 8-armade bläckfisken, är till färgen gråvit men kan, om den retas, förändra färg o. övergå i brunt, rött o. gult. Längd upp till 3 m, vikt upp till 21 kg. Vid utbredning i Atlanten, Medelhavet, Ostindien osv. Talrikast vid stränderna, på klippbotten. De yngre djuren ätas; fångas i Medelhavet med ett slags mete.

Krake'l (möjl. av lat. *quere'la*, klagomål), gräl, bråk.

Krakele'rad, krakely'r, dets. som craquele(rad), craqueure, se d. o.

Krakning el. snesning, torkning av sädeskrävar på kra'k'stö'r'ar, 2.5 m långa, i marken nedsatta stölar.

Kraköw [krakk'of], ty. Krak'kau. 1. Vojevodskap i s. Polen. 15,918 kvkm, 2.1 mill. inv. (1946). Genomflytes av Weichsel o. uppfylles i s. av Karpaterna. Stora mineralfyndigheter: stenkol, zink, svavel samt stensalt. Näringar: åkerbruk, boskapsskötsel, bergsbruk. — 2. Huvudstad i K. 1. vid Weichsel. 299,000 inv. (1946), mest placker.

Med sin delvis bevarade ringmur o. sina märkliga byggnader från medeltiden o. renässansen (främst kungl. slottet, jfr Wawel) utgör K. en av Europas intressantaste Städer. Mariakyrkans (se bild) berömda högaltare av Veit Stoss har varit K:s kanske främsta sevärdhet. Det bortfördes av tyskarna 1939. Jagiellonska universitetet (grund. 1364, det äldsta i Polen) med

ett stort bibliotek, konst- o. vetenskapsakademier, många vetenskapliga institutioner. Nationalmuseum Czartoryski-museum med betydande kulturhistoriska o. konstsamlingar. Äv. industri (maskiner, vagnar m. m.). Stora kreatursmarknader. — Staden grundades före 800-t. o. var Ul-Polens huvudstad samt hela Polens från Wladislaw Łokietek till Sigismund Vasa, som 1609 flyttade sitt säte till Warszawa. K. förblev kröningsstad för Polens konungar. Erövrades flera gånger, bl. a. av Karl X Gustav o. Karl XII. 1795 blev K. österrikiskt, 1809—15 huvudstad i hertigdömet Warszawa, 1815—46 självständig republik o. 1846—1918 åter österrikiskt. 19TQ—45 var K. huvudstad i tyska Generalguvernementet Polen.

Kram (av ty.), underhaltiga varor.

Kramar [kramm'arj], Karl (1860—1937), tjeck, politiker av panslavistisk läggning, konspirerade under Första världskr. mot Österrike, Tjeckoslovakien förste ministerpresident 1918 — 19, ledare för det nationaldemokr. partiet.

Krama torskaja, stad i ö. Ukraina, i Donetsbäckens kolfält. 93,000 inv. (1939). Jättelika fabriker för maskintillverkning. K. har byggts efter revolutionen.

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

Krame'ria, växtsläkte (fam. *Leguminosae*). *K. trian'dra* (Perus o. Bolivias Ander), en buske nied små, hela blad. Av den garvsyrerrika, torrkade roten (ratanhiarot) beredes ett medel mot kronisk diarré.

Kramfors, stad i s. Ångermanland, bildad Vi '947 av Gudmundrå kommun o. Kramfors municipalsamh. 20,260 har. Sveriges till yttvidden fjärde stad. 13,562 inv. (1947). Samrealskola, krematorium. Sågverk, cellulosa- o. sulfitspfitfabr. Kramfors AB., grundat 1886. Aktiekap. 25 mill., kr. (1918). Dotterbolag till Svenska Cellulosa A. B. Örmell (sed. 1940).

Verkst. dir.

Kramla el. k r a m p a, U-formigt vinkeljärn; anv. till sammanfogning av timmer.

Kramp, en ofrivillig sammandragning av en el. flera muskler. Kan dels vara långsam o. ihållande (tonisk kramp), dels snabb o. hastigt övergående (klonisk kramp).

Krampkabel, telefonkabel med ledarna om-lindade av tunn tråd av järn el. permalloy (se d. o.) för minskning av dämpningen.

Krams fågel, till tättingarna hörande fåglar, vilka användas till människoföda (trastar, domherrnar, sidensvansar o. vaktlar).

Kranbalk, ett slags kran på äldre fartyg för ankarets uppläggande.

Kranium (av grek.), huvudets skelett el. skallen.

Kranesjön, sjö i Skåne, ö. om Lund. 4 kvkm. Rikt fågelliv.

Kransalger, avdelningen *Characeae* av kryptogamerna.

Kransblommiga, växtfam. *Labiatae*.

Kranskepp, fartyg, uteslutande avsedda för lyftande av tyngder till sjöss.

Krapofkin, skrivform för Kropotkin.

Kräpp, den torrkade rotstocken av *Rubia cordi'olia*, *R. tinctorum* o. *R. peregrina*; äv. det röda färgämne (alisarin), som framställes därur.

Krapprup, gods i n.v. Skåne o. s. Halland, fideikommiss inom ätten Gyllenstierna. Huvudgården i Malmö. I. nära Kullen, med slott från 1500-t., ombyggt otnkr. 1740.

Krapplack, färglack av alisarin o. aluminiumhydroxid; erhöills urspr. av kräpp. Jfr Alisarin.

Krasch (av ty.), brak; sammanbrott.

Krascha'n (av fr. *crachat*, spottfläck), ordens-Stjärna för högre grad inom en orden; kommandörstecken på vissa ordnar.

Krasicki [krasjitski], Ignacy (1735—1801), polsk författare, furstbiskop av Ermeland 1766, ärkebiskop i Gniezuo 1795. K. var en av 1700-t:s främsta polska författare. Särskild berömmelse fingo hans fabler o. satirer. Skrev dessutom ett stort antal dikter, noveller o. komedier samt utgav den första polska encyklopedien o. den första allmänna litteraturhistorien på polska.

Krasin, Leonid Borisovitj (1870—1926), rysk politiker o. diplomat, urspr. ingenjör, 1918 folkskommisarie för handel o. industri, 1924 ambassadör i Paris, 1925 i London.

Krasinski [kraiinj'ski], Zygmunt (1812—59), polsk skald, dramatiker, en av 1800-t:s främsta polska författare o. filosof. I

Nieboska komedia (1835): Den ogudomliga komedien) skildrade han i skakande bilder den framtida socialrevolutionen, i *Irydion* (1836; sv. övers. 1906) förfallet av romerska kejsardömet o. i *Przediuit* (1843; Gryningen) gav han en vision av ett återuppståen-

de Polen. K. räknas jämte Mickiewicz o. Slowacki till den polska romantikens främsta.

Kras'naja Svesda', ry., »Röda Stjärnan», rysk daglig tidning, utg. i Moskva sed. 1924.

Krasnoarmejsk', namn på Sarepta, tysk koloni i förvaltningsomr. Stalingrad (f. d. Tsaritsyn), s.ö. Ryssland. Senapsbruk.

Krasnodar'. I. Territorium i RSFSR, s. Ryssland, vid Svarta havet. 85,000 kvkm, 3,2 mill. inv. (1939). I K. ingår autonoma områden Adygej. — 2. Till 1920 Jekaterinodar' (efter sin grundare Katarina II), huvudstad i K. r. i s. Ryssland, vid fl. Kuban. 204,000 inv. (1939). Högskolor. Naftaverk. Tidigare kubankosackernas huvudort.

Krasnogvardejsk', 1923—27 o. 1930—41 namn på staden Gattjina i v. Ryssland.

Krasnojarsk'. I. Territorium i RSFSR, mell. Sibirien, från Tajmyrhälvön till gränsen mot Mongoliet, 2,403,600 kvkm, 1,9 mill. inv. (1939), varav Hakassiska autonoma området 62,100 kvkm, 270,000 inv. — 2. Huvudstad i K. 1, vid övre Jenisej. 190,000 inv. (1939). Cellulosa- o. pappersindustri.

Kras'noje Selö', stad i förvaltningsomr. Leningrad, Ryssland, 25 km s.v. om Leningrad. 3,500 inv. Sommarläger för Leningrads trupper.

Krasnovodsk', stad i sovjetrepubliken Turkmenistan, vid Kaspiska havets kust. 30,000 inv. (1939). Andpunkt för transkaspiska järnvägen. Naftafyndigheter.

Krass (av lat., tjock), grov, rå, jordbunden. Krassa, arter av växtsläktena *Cardamine*, *Iberis*, *Lepidium*, *Nasturtium*, *Tropaeolum* n. fl.

Kraszewski [krasjiffski], Józef Ignacy (1812—87), polsk författare, skrev satiriska noveller samt hist. romaner o. dramer m. m.

Krate'r, grek., ett större kärl, vari vinet o. vattnet blandades till måltiden.

Kra'ter (grek. *krate'r*, skål), den övre, vanl. trattformigt insänkta delen av en vulkan. Vid vulkanutbrott utstötas utbrottsprodukterna genom kratern. — Kratersjö, vattensamling i en slöcknad kratere.

Kratinos, d. omkr. 422 f.Kr., grek. komedieförfattare från Aten; bidrog väsentligt till den attiska komediens utveckling.

Krats, ett slags skruv, som förr användes för rengöring av gevärspipor m. m.

Kraus [kra's], Josef Martin (1756—92), tysk tonsättare, från 1778 bosatt i Sverige, där han 1788 blev hovkapellmästare. K., vars stora begåvning först senare erkänts, tonsatte operor (*Proserpina*, *Dido och Aeneas* ra., fl.), symfonier, kantater m. m., utmärkte av ädel melos o. ren form.

Krauss [kra's], Clemens, f. 1893, österrik. dirigent o. operaledare, 1929—34 direktör för statsoperan i Wien. Blev 1937 chef för statsoperan i München o. 1941 äv. överledare för festspelelen i Salzburg.

Kravall' (av nylat.), oväsen, upplopp.

Kravatt' (av fr.), herrhalsduk.

Kravell', en karavellen motsvarande sv. fartygstyp på 1500-t. — Stora kravellen, sv. amiralsskepp under Gustav Vasas tid med 1,300 mans besättning.

Kravellbyggnad, byggnadsätt för träfartyg, där bordläggningsplankorna sluta intill varandra så, att sidan är slät. Jfr Klinkbyggnad.

Kravtjen'ko, Viktor, f. 1905, rysk ämbetsman o. ingenjör, 1929—44 verksam inom kommunistpartiet. Som medl. av en handelsdelegation till För. Stat. bröt K. 1944 med sovjetregimen o. ställde sig under amerik. beskydd. Framlade sin syn på Sovjet i / *chose freedom* (1947; Jag valde friheten, s. å.), vilken blivit världsbeaktad.

Kreati'n (av grek. *kre'as*, kött), metylguanidin-ättksyra, en aminosyra som förekommer i

rygggradsdjurens muskler, dels fri o. dels som kreatininfosforsyra (= fosfagen, se d. o.). K. avger lätt vatten o. övergår i kreatini'n, som normalt förekommer i urin.

Kre'atur (av lat. *crea're*, skapa), skapad varsel; djur, husdjur, kräk.

Kreden'sa (av it. *creden'za*, tro, tillit), smaka på dryck el. rätt för att visa dess giftfrihet; avsmaka o. bjuda; iskanka.

Krede'ring (av lat. *cre'ta*, krita), en av krita o. lim beredd massa, vilken användes som underlag vid förgyllning o. målning av träföremål. Särsk. vanl. inom den medeltida träskulpturen. — Underberedning för limfärgning av ett putsat innetak.

Kredi't (av lat. *cre'dit*, han har att fordra), utlåning, beviljat uppskov med en betalning (»staga på kredit»), tillförlitlighet som låntagare; med utt. kre'dit: tillgodohavande.

Kredite ra, räkna till godo, gottskriva, vid bokföring införa på kredit sidan av konto.

Kreditförening, sammanslutning, som skaffar medlemmarna kredit på fördelaktiga villkor, ex. jordbrukskassorna.

Kreditförsäkring, en form av försäkring, bestående i att försäkringsgivaren garanterar en fordrans betalning.

Kreditiv (av lat. *cre'dere*, sätta tro till), i. Vissa summor, som tidigare skulle stå till konungens förfogande för oförutsedda utgifter (stora kreditivet för infallande krig o. lilla kreditivet för rikets försvar el. andra högst viktiga angelägenheter). Rf ter grundlagsändring 1941 ersatta av beredskapsstater. — 2. Av penningrättning meddelat skriftligt tillstånd att till visst belopp lyfva pengar enl. särsk. avtalade villkor (kassakreditiv, byggnadskreditiv, resekreditiv).

Kreditivbrev, fr. *lettre de créance*, fullmakt för diplomatiskt sändebud, som av denne överlämnas till statsöverhuvudet i det land, där län skall tjänstgöra.

Kreditoeker, ocker, som består i att taga oskälig ränta på lån.

Kreditor, fordringsägare.

Kreditupplysning lämnas av affärsbanker o. upplysningsfirmor om en persons kreditvärdighet, dvs. hans förmåga att betala sina skulder.

Kree'ra (av lat. *crea're*, skapa), utnämna; utföra (en roll).

Kre'feld-Uerdingen [-yrd-], stad i delstaten Nordrhein-Westfalen, v. Tyskland (Rhenprovinzen, Treussen), nära Rhen. Hamn. 149.000 inv. (1946). Huvudorten för Tysklands siden- o. sammetsindustri sed. 1600-t. — Krefeld är stad sed. 1373, sammanslogs med Uerdingen 1929.

Kreisler [kraj'sler], Fritz, f. 1875, österrik, violinist, en av samtidens främsta. Num. verksam i För. Stat. Amerikansk medborgare 1943. Har glänsande teknik, parad med wiensk värme o. esprit. Han har komponerat populära violinstycken, delvis under fingerade namn, samt en stråkkvartett.

Kremation [-sjo'n], dets. som eldbegängelse. Krematorium (av lat.), byggnad för bränning av människolikt. Jfr Eldbegängelse.

Kremberg, J a c o b, d. omkr. 1642, träskulptör, verksam i Skåne. Hans märkligaste kyrkinredning utfördes i Gårdstänga (1609—22) på bekostnad av Anne Brahe på Löberöd.

Kremen'tjug', stad i Ukraina, vid mell. Dnjepr. 90.000 inv. (1939). Hamn. Träindustri.

Kreml, ry., »stadsborg», citadell. Särsk. känd är Kreml i Moskva, omgiven av en omkr.

2.400 ra lång o. 20 m hög, tornprydd mur med fem portar. Inrymmer ett stort antal kyrkor (bl. a. tsarernas kröningskyrka, Uspenskijkatedralen, uppf. 1475—79, o. Archangel'skijkatedralen), det berömda klocktornet Ivan Velikij, flera palats, av vilka slottet (uppf. av Konstantin Thon 1838—49) är säte för sovjetregeringen, kloster, kaserner m. m. Bombat 1941.

Kremla, dets. som krämla.

Krems, stad i n.ö. Österrike, vid Donau. 938—45 huvudstad i tyska riksdelen Nieder-Donau. 28.000 inv. (1946).

Kremservitt, basiskt blykarbonat, starkt täckande normalfärg. Ytterst giftigt.

Kre'msier [-sir], tjeck. K r o m e ť ť s, stad i Mähren, Tjeckoslovakien, vid fl. Mora va. 20.000 inv. (1940). Maskin- o. järntillv.

Kremsmunster, köping i Österrike, s. om Linz. Omkr. 1.000 inv. Berömt benediktinerkloster (grundat 777).

Krenek [kri'jenn'ek], Ernst, f. 1900, tysk-böhmisk tonsättare, sed. 1937 i För. Stat., liar komponerat talrika orkesterverk, sänger o. sju operor, däribland jazzoperan *Jonny spielt auf* (1927).

Krenelerad (av fr.), försedd med tinnar, skottgolvare (om murar).

Kreoler [-åler], oblandade ättlingar av romanska folk i Sydamerika.

Kreoli'n, en emulsion av kresolrik tjärolja i hartsvällösning. Är ett täml. billigt antiseptiskt verkande ämne o. användes för desinfektion av bl. a. urin o. avföring.

Kre'on, i grek. sagor morbroder till Oidipus o. dennes efterträdare på Tebes tron.

Kresol [-säl] el. m e t y l g u a j a k o'l, en fenol, som förekommer i trätjärna, särskilt rikligt i boktjärna. Gulaktig, tjockflytande vätska.

Kresosot olja, l [-sät]. 1. Produkt ur stenkolstjärna; utgör återstod av tungolja, sedan naftalin m. m. avskilts därur. Användes till impregnering av trä. — 2. Vid destillation av tjära från lövträd, Särskilt boktjärna, erhållen vätska, kokp. ca 205—240°. Utgör en blandning av olika ämnen, främst fenolerna guajakol, kresol o. kresoler. Användes som desinfektionsmedel o. ingår i slemlösande hostmedicin, t. ex. beatin o. kresolan.

Krepe'ra (av lat. *crepa're*, spraka), springa sönder, brista. Jfr Krevera.

Krepitatio'n (av lat. *crepita're*, spraka, knorra), knister el. knakning. Användes om vissa rassel på lungor o. om det ljud, som uppkommer då benändarna röras emot varandra vid benbrott. Jfr Dekreptering.

Kresmolog [-läg] (av grek.), spåman. — K r e s m o l o g i', spådomskonst.

Kresol [-säl], oxitoluo'l, CH₃-C₆H₄OH, finns i tre isomera former med smältp. 4°, 30° o. 36° (meta-, orto- resp. para-). De ingår i såväl trä- som stenkolstjärna o. utvinnas tills, ur den senare som en gulbrun vätska (mellanolja) vid destillation. Denna räkresol användes som desinfektionsmedel blandad med kalk (karbol-kalk) el. i såplösning o. d. (lysol o. kreolin). Kresol är äv. utgångsmaterial vid tillverkning av vissa konstharter, sprängämnen o. besprutningsmedel (jfr Dinitrokresol).

Ord, som, saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H

Krestomati' el. ehrestomati' (av grek. *kresto's*, nyttig, o. *mantha'nein*, lära sig), lärobok med valda stycken ur ett lands litteratur, huvudsakl. avsedd för språkundervisning.

Kreta, nygrek. *K r i t i*, ital. *C a n d i a*, grek. ö i ö. Medelhavet. 260 km lång. 12—56 km bred. 442,000 inv. (1938). Genomdragen av en i allm. skoglös bergskedja (högsta toppen Ida 2,460 m), brant i s., sluttande i n. Milt klimat. Odling av spannmål, olivolja, vin o. sydrukter. Huvudstad: Kanea. — K. hade från slutet av 3000-t. f.Kr. en hög bronsålderskultur. K. koloniserades tidigt av grekerna, kom 66 f.Kr. under Rom o. sedan under östrom. riket, som det tillhörde till 1204 e.Kr., då det överlämnades till Venedig. 1669—1913 turkiskt. — Vid Italiens angrepp på Grekland hösten 1940 anlade engelsmännen, som stödde grekerna med flyg, baser på K. Sedan ftv. Tyskland våren 1941 gått till anfall mot Grekland o. de grek.-eng. trupperna lidit nederlag på fastlandet, överfördes delar av dessa till K., o. den grek. konungen o. regeringen togo också sin tillflykt dit. Den 20/5 inledde tyskarna krigshistoriens första invasion medelst lufttrupper. Häftiga strider utkämpades o. utvecklades alltmer till de anfällandes förmån. Konungen lämnade ön i kampens tidigare skede; vid månadsskiftet var den tyska segern klar, o. engelsmännen måste åter utskeppa sina trupper (ca 15,000 man). Okt. 1944 invaderade de allierade åter ön, som maj 1945 var helt rensad från tyskarna.

Kreti'n (av fr.), individ som lider av kretinism; beteckning på högräddigt dum person. Kretinism', ett slags psykisk utvecklingshämning i förening med betydande kroppsliga rubbningar, framför allt av skelettets tillväxt (dvärgväxt). Anses bero på brist i sköldkörtelns verksamhet.

Kre'ti och pleti, 1 äldre bibelövers., namn på konung Davids livvakt (2 Sam. 8: 18); i nuv. bibelövers., kereteér o. peleteér. — Blandat sällskap; vem som helst.

Kretong' el. kretonn' (av fr. *cretome*, egentl. tyg från staden *Creton*), ett slags bomulls- el. linnetyg med tryckta mönster i olika färger. Anv. mest till möbelyg, överdrag o. gardiner.

Kretschmer, E r n s t f. 1888, tysk läkare o. psykolog, professor i Marburg sed. 1926. I *Körperbau und Charakter* (1921: Kroppbyggnaden o. karaktären, 1926) o. *Geniale Menschen* (1929; Geniala människor, 1930) har han framlagt sin typlära, enl. vilken han indelar människorna i tre typer o. påvisar ett samband mellan kroppbyggnad o. personlighetstyp. Den psykiska typen (satt figur, bred ansiktsform) sammankopplas med det cykliska temperamnet, dvs. pyknikern är gladlynt (periodvis dystert), sällskaplig o. yttlig samt, om sinnessjukdom föreligger, manodepressiv. Den leptosoma el. asteniska typen, som är lång o. klen byggd med s. k. vinkelprofil, samt atleten, med kraftig muskulatur o. grov benbyggnad, är schizoida, dvs. inåtvända, grubblande, känsliga men kyliga. Sinnessjukdomen schizofreni är den patologiska motsvarigheten. Typläran, som är en spekulativ konstruktion, har bl. a. spelat stor roll vid bedömandet av nämnda sjukdomar.

Kretschmar [kreti]-, H e r m a n n (1848—1924), tysk musikhistoriker, prof. i Leipzig 1890, i Berlin 1904—22. Bl. arb. *Führer durch den Konzertsaal* (3 bd, 1887—90) o. *Geschichte der Oper* (1919).

Kretschmar [krets]-, J o h a n n e s (1864—1947), tysk historiker, statsarkivarie i Lubeck, gav viktiga bidrag till Gustav II Adolfs o. Trettioåriga krigets historia (*Der Heilbronner Bund 1632—1635*, 3 bd, 1922).

Ord,' som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

1. Kreuger [krö'ger], N i l s (1858—1930), målare, en av huvudrepresentanterna för det nationella, lyriska landskapsmåleriet. Kompositioner med hästar o. kor i landskap från Halland o. Öland samt Sthlmsmotiv.

2. Kreuger [kry'ger], I v a r (1880—1932), civilingenjör, storfinansiell affärsledare, 1899—1908 verksam som Tyskland, Frankrike, För. btat., Sydafrika. Från 1918 chef för Sv. Tändsticksaktieb., vilket under hans ledn. samt i samverkan med eng. o. amer. kapital utveckl. till ett världsomspännande företag av största betydelse. Dels direkt o. dels genom den internationella finanskoncernen A. B. Kreuger & Toll (1927) uppträdde K. som långväre i stor skala till utländska regeringar (Frankrike, Tyskland, Polen m. fl.) mot erhållande av tändsticksmonopol (1930 behållade K. 75 % av världsproduktionen). Den 1929 insättande ekonom världskrisen bragte emellertid koncernen att vackla o. febr. 1932 Tändsticksbolaget måste inställa betalningarna, om icke ökad kredit erhöles. Riksbankens ingrepp då stödjande men igångsatte samtidigt en undersökn. av koncernens ställning. K., som var på väg hem från Föl. Stat., där han förgäves sökt erhålla krediter, begick självmord i Paris 12 mars. »Skottet i Paris» förorsakade panik på Sthlmsbörsen, som måste stängas. Undersökningen blottade kriminella affärsmetoder, o. åtal anställdes mot flera av K:s direktörer o. revisorer. Kreugerkraschen förorsakade äv. statsminister C. G. Ekman's fall (aug. 1932). Genom samverkan av alla intresserade parter i in- o. utlandet kunde Tändsticksbolaget fortsätta sin verksamhet.

3. Kreuger [kry'ger], H e n r i k f. 2/e 1882 > kusin till I. K., ingenjör, prof. i byggnadsteknik vid Tekn. högskolan 1914—43, rektor 1931—43. Har utfört viktiga undersökningar av värme- o. ljudisoleringsförmåga hos byggnadskonstruktioner. Ord. i Statens kommitté för byggnadsforskning 1942. Hed.dr vid Tekn. högskolan i Sthlm 1944.

4. Kreuger [kry'ger], T o r s t e n f. «/», 1884, affärsman, samarbetade med brodern Ivar K. o. var bl. a. chef för Tändsticksmonopolet i Polen. Verkst. dir. i Högbrofforsens AB. 1921—30, sed. 1937 för Stockholmsindningens AB. o. Aftonbladets AB. (»Kreugerpressen»).

Kreusa, i grek. myt. dotter av konung Priamos i Troja o. maka till Aeneas.

Kreutzer [kräj'tser], R o d o l p h e (1766—1831), fransk tonsättare o. violinist. Hans etyder för violin användas ännu vid undervisning. Beethoven tillägnade K. den s. k. Kreutzer-sonaten.

Kreutzer [kräj'tser], K o n r a d i n (1780—1849), tysk tonsättare, främst känd genom operan *Nattlägret i Granada* (Sthlm 1860).

Kreuzer [kräj'tser], äldre tyska (=4 pfennig) o. österrik. (= 2 heller) koppar- o. silvermynt med bilden av ett kors (ty. *Kreuz*). I Sverige präglades kreuzer 1632.

Kreuznach [kräj'ts-], stad i delstaten Nordrhein-Westfalen, v. Tyskland (Rhenprovinsen, Kurort), vid Nahe nära Rhen. 27,000 inv. Preuss med salta, brom- o. jodhaltiga källor.

Saltsjuderier för framställning av Kreuznach-modcrlut.

Kreva'd (av fr. *crevade*, sönderspringande), en granatkartesch sönderspringande i luften, luftkrevad, el. vid el. efter anslaget mot marken, nedslagskrevad.

Krevadpatro'n, krutladdning, vilken antändes med fyrrör el. avskjutes med en krevadkarbin för att under övningar i fälttjänst m. m. markera artilleriets krevadlägen.

Krevera (av fr. *crever*), springa sönder, explodera; spricka av skrott; gå under. Jfr Krepera.

Kri, till förstäven på träfartyg fäst timmer, avsett att kunna lösslitas vid grundstötning, utan att stäven skadas.

Kri'a (av grek. *kré'a*, nytta, bruk), övningsuppsats, skriftligt prov.

Kricka, *Anas crecca*, vår minsta sötvattensand. Hanen har i värdräkt huvud o. hals rödbruna, med ett brett mörkgrönt band från ögat bakåt nacken. Vingspegeln grön, framtill med ett rostvit band. Sommardid lik honan, som under är vitt o. eljest spräcklig i svart o. rostbrunt. Längd omkr. 37 cm. Häckar hos oss över hela landet, allmännast norrut. Helst vid smärre vatten. Flyttfågel.

Krieger [kri'ger]. Andreas Fredrik (1817—93), dansk jurist o. politiker, professor i Köpenhamn 1845; en av de nationalliberalas ledare o. på 1850-t. flera gånger minister. Viktiga *Dagböger* (utg. 1920 ff.).

Kriemhild [krfmkilt], en av de kvinnliga huvudpersonerna i Nibelungenlied; motsvarar Volsungasagan Gudrun.

Krigsakademi', 1792—1862 namn på nuv. krigsskolan på Karlberg.

Krigsarkivet, ett arkiv, innehållande handlingar, böcker o. kartor rörande Sveriges krigsväsen o. krig. Arkivet bildades 1805, förenades med Generalstabens krigshistoriska avdelning vid dennas bildande 1873; 1937—42 löd K. under Arméstaben, under det krigshistoriska avdelningen från 1937 lyder under Försvarsstabens. K. överfördes 1942 till Försvarsstabens. Instr. av i/n 1943—K. erhöll 1947 en ny byggnad på Gärdet i Sthlm. Chef: krigsarkivarie.

Krigsbarn, genom Första världskr. 1914—18 nödlidande barn, huvudsakl. från Österrike o. Tyskland, som efter krigets slut mottogs i privata hem i neutrala länder (i Sverige omkr. 26,000). Äv. under o. efter Andra världskr. har dylik hjälpverksamhet förekommit.

Krigsbefälet, urspr. det inhemska krigsfolk med befäl, som under senare delen av 1500-t. utbildades till ett särskilt stånd, närmast förbundet med adeln, o. under Karl IX:s tid regelbundet kallades till riksdagarna, där dess uppgift dock mer o. mer begränsades till militära ärenden. Sedermera utgjordes krigsbefälet el. arméns fullmäktige av ett antal officerare o. underofficerare, valda av dessa personalgrupper för handläggande av ärenden rörande arméns pensionskassa samt arméns nya änke- o. pupillkassa. 1935 upphörde denna institution i samband med att staten övertog arméns pensionskassa.

Krigsbroar, med materiel av fastställd modell slagna rnilitärbroar, vilka efter sin användbarhet för olika tunga fältfordon indelas i tunga o. lätta broar samt spänger (av spång).

Krigsdomare, ordförande i krigsrätt.

Krigsfamiljebidragsförordningen, se Familjebidrag.

Krigsfartyg indelas i: slagfartyg, flygplan-

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H

fartyg (hangarfartyg, eskorthangarfartyg, flygdepåfartyg), kryssare (tunga o. lätta samt luftvärnskryssare), torpedfartyg (torpedkryssare, utsjöjagare, kustjagare, motortorpedbåtar), ubåtar, smärre krigsfartyg (minsväpore, vedettbåtar, eskortfartyg m. fl.), träng- o. hjälpfartyg.

Krigsfiska'1, åklagare vid krigsrätt.

Krigsflygskolan (F 5), tidigare Flygkrigsskolan, militär läroanstalt, förlagd till Ljungbyhed, uppsattes 1925. Vid K. utbildas officersaspiranter o. stamflygförare till flygförare, varjämte reserv-, intendents- o. ineterologaspiranter erhålla sin första utbildning.

Krigsförbrytare benämnas personer, som begått brott mot de krigets lagar o. bruk, vilka enligt folkkrätten skola iakttagas av de krigförande. I vidsträcktare mening omfattar uttrycket äv. statsmän, som bära ansvaret för anfällskrig.

Krigsherre kallas monarken sona högste befälhavare över krigsmakten.

Krigshövretten, till 1949 avdelning av Svea hovrätt för handläggning i andra instans av mål från krigsrätterna m. m.

Krigshögskolan, förk. K.H.S., högre militär läroanstalt i Sthlm (grundad 1878), vid vilken officerare meddelas undervisning i krigsvetenskap (strategi, taktik, krigshistoria m. m.) samt i språk, som är erforderliga för arméns högre befälspersonal o. personalen vid högre staber.

Krigskollegium, ett av de forna fem riksämbetsverken, organiserat på 1630-t. o. med uppgift att närmast konungen leda krigsmakten till lands. Efter flera förändringar i dess befogenheter omorganiserades Krigskollegium 1866 till Arméförvaltningen. I spetsen för Krigskollegium stod till 1676 riksmarsken, sedan en president. Denne var till 1719 äv. riksråd.

Krigskonjunktuskratt, partiell inkomstskatt, som lägges på merinkomster, vilka äro direkt försäkrade av en högkonjunktur under krig. Infördes i Sverige under Första världskr. o. pålades åter för tiden ^{*/e} 1939—^{*/i2} 1945.

Krigskontrahand, vissa slag av varor, som krigförande stat förklarar sig ännu beslagtagna, om de av neutral stats undersäte skeppas till fienden.

Krigslagar, gemensam benämning på strafflagen för krigsmakten, militära rättsföreslagen o. därtill hörande författningar. Huvuddelen av strafflagstiftningen för krigsmakten har sed. ^{*/i} 1949 inordnats i allm. strafflagen.

Krigsmarinaerinnran, en i högtidlig form hållen uppräknig av en krigsmans förpliktelser, som regementschef el. beordrad officer meddelar volontär o. värnpliktig vid inträde i tjänst.

Krigsmaterielverket handhar det industriella krigsförberedelsearbetet, anskaffningen av mäss- eller standardvaror o. viss annan materiel, merkantil avtalsgranskning o. rådgivning, standardiseringsfrågor, verkstadskontroll, vissa konstruktionsfrågor samt skötseln av s. k. industriförråd. Chefskapet utövas av en generaldirektör. K. inrättades ^{*/j} 1943 o. övertog därmed Statens krigsmaterielhämnds uppgifter. Instr. av is/a 1944 med ändr. ^{*/i7} 1945.

Krigspolis, särskild polisstyrka som vid mobilisering el. förstärkt försvarsberedskap uppsattes vid armén o. marinen.

Krigsråd. 1. Fördom bruklig rådpåläggning i krig mellan befälhavare el. kommandant o. hans högsta underlydande. — 2. Titel för chefen för civilbyrån i Arméförvaltningen.

Krigsrätt, fr. 1/1 1949 underdomstol för avdelning av krigsmakten under beredskapsställstånd el. då riket är i krig. Kan efter K. M:s för-

ordnande förekomma äv. under beredskapsövning. Består av en lagfaren krigsdomare o. nämnd, i vilken sitta två civila o. en militär. Aklagare är krigsfiiska 1. Talan mot krigsrätts dom el. beslut föres hos hovrätt. — Under ordinära frcdsförlämlanden handläggas militära mål ej som före 1949 av krigsrätt utan av allmän underrätt.

Krigsskolan, militär läroanstalt på Karlberg för utbildning av officerare o. reservofficerare.

Krigsskådeplats, den del av ett land, där krigsoperationerna försiggå. Motsats: hemort.

Krigsvetenskapsakademien, instiftad 1796, har till uppgift att följa krigsvetenskapernas utveckling o. att genom tryckta skrifter sprida kunskaper inom armén o. marinen. Består av 2 klasser, den första med generals- o. amiralspersoner samt särsk. invalda, den andra med 120 valda sv. led., fördelade på 6 avdelningar, samt uti. led. Högtidsdag 12 nov.

Krigsvigsel, vigsel, som på grund av krig må äga rum utan att alla de vanliga formaliteterna iakttagas. I Sverige får enl. 3 kap. 6 § giftermålsbalken vigsel ske utan lysning, om mannen kallas till uppbrott mot fienden el. eljest allvarlig fara föreligger, att vigseln ej kan äga rum om lysning skall avvaktas.

Krik, mindre vik.

Kri'kon, *Pr it'nits insiWita*, ett mindre träd, dock vanl. buskformat. Finare grenar sammetsludna, blommor mest parvis, samtida med bladen. Frukten nästan klötrund, svartblå, syltligt söt. I s. o. mell. Sverige dock ej säkert vild. Många varieteter o. hybrider med plommon odlas, särsk. sådana med gula o. grönaktiga frukter (reine-claude, »renklo»).

Krim, ry. Krym, halvö, som från s. Ryssland utskjuter i Svarta havet. N. delen av K. är stäpp. Den s.ö. (»ryska Rivieran») bergig med yppig växtlighet (olivskogar, vingårdar). Akerbruk, vinodling, trädgårdsskötsel, fiske, bergsbruk (järnmalm). K. var 1922—45 en autonom sovjetrepublik, därefter förvaltningsområde i RSFSR, 26,000 kvkm, 1., ruill. inv. (1939) i varav 42 % ryssar, 25 % tatarer (sunnitiska muhammedaner), n % ukrainare, 6 % judar o. 6 % tyskar. Huvudstad: Simferopol. K., under förntiden kallat Tauris, var 1447—1783 tatariskt khanat under turk. överhöghet, därefter ryskt. Under Andra världskr. var K. krigsskådeplats o. ockuperades nästan helt av tyskarna okt.—nov. 1941; Simferopol intogs 1/2. Särsk. häftiga strider stodo om Sevastopol, som höll stånd till V? 1942. Efter flera försök av ryssarna att återtaga K. fördrovs tyskarna april 1944, Simferopol återtogt 1/4 o. Sevastopol 9/6.

Krimgoter, en utdöd germansk folkgrupp på halvön Krim, vars språk, krim^ootiskana, fortlevat in i nyare tid.

Kriminalisera, straffbelägga, göra viss handling straffbar.

Kriminalisti'k, läran om brottet, vanl. det metodiska fastställandet av brott o. uppspårandet av brottsförövaren. — Kriminalist, person som sysslar med k., särskilt privatpraktiserande kriminaltekniker; fackman inom kriminologien.

Krimin^olpatient, på sinnessjukhus vårdad brottsling.

Kriminalpolitik, gren av straffrättsvetenskapen, som söker utforska lämpligaste medel att uppnå ett straffs ändamål.

Kriminalrätt, dets. som straffrätt.

Kriminalteknik, teknisk-vetenskaplig undersökning av spår i samband med brott, i första hand med ändamål att identifiera brottslingen.

Kriminaltekniska anstalten, Statens,

statligt ämbetsverk under inrikesdepartementet, gr. 1939, med uppgift att utföra el. förmedla kriminaltekniska undersökningar för domstolars, polis- el. andra myndigheters, ibland äv. (mot avgift) för privatpersoners räkning. K. förestås av en överdirektör o. består av kansli, laboratorie- o. registraturavdelning.

Kriminell', dets. som kriminal.

Kriminologi, »vetenskapen om brottet», sammanfattande benämning på alla vetenskaper i den mån de ha till föremål brott, deras orsaker, verkningar, uppdragande, beivrande o. bekämpande, ss. Kriminalpsykologi, kriminalsociologi, rättsfysik, rättskemi, rättsmedicin. Jfr Kriminalistik.

Krimkonferensen, en på inbjudan av Stalin i Jalta på Krim 2—12 febr. 1945 hållen politisk konferens mellan Ryssland, Storbritannien o. För. Stat. (»de tre stora»), representerade av Stalin, Churchill o. Roosevelt jämte resp. lands utrikesministrar o. medl. av militärstaberna m. fl., varvid man bl. a. enades om principerna för Tysklands behandling efter kapitulatonen samt åtgärder för återinförandet av demokratiska styrelseformer i Tyskland o. i av detta härtagna länder. Vidare skulle Polen till Ryssland avträda området n. ö. om Curzonlinjen (se d. o.) o. i stället erhålla kompensation i v. Jfr Postdamkonferensen o. San Francisco-konferensen. — Flera hemliga avtal offentliggjordes 1946—47, vilka bl. a. gällde de ryska kraven på vetorätten i säkerhetsrådet, Ukrainas o. Vitrysslands uppdragande i FN o. s. Sachalins o. Kurilernas avträdnade till Ryssland (det sistnämnda som villkor för ryskt deltagande i kriget mot Japan). Västmakterna gingo med på samtliga krav.

Krimkriget 56. Orientaliska kriget, ett krig 1853—56 mellan Ryssland å ena sidan o. Turkiet, England, Frankrike o. Sardinien å den andra. Kriget, som väsentl. försakades av Rysslands strävanden att vinna inflytande i Turkiet o. undergräva detta rike, koncentrerades småningom till Krim, där fästningen Sevastopol efter tappert försvar stormades sept. 1855 av de förbundna. Fred slöts i Paris 1856, varvid bl. a. Turkiets oberoende erkändes.

Krimmer el. krimmel (efter halvön Krim), persianliknande värd pålsimitation.

Krimtata'rer, turkiskt folk på Krim. Omkr. 200,000. Mest jordbrukare.

Kringsjuka, färkoller el. yrsjuka, kronisk hjärnsjukdom hos får.

Krinolin' (av fr.), kjol, som med ringar av fisken el. metall hålles vitt utspänd i klockform. Modern 1855—omkr. 1868.

Kris, ett malajiskt dolkformigt praktvapen, vanl. med damaskerad klinga. — Med. Det plötsliga feberfall med förbättring, som ej sällan inträffar efter ca 1 vecka vid den s. k. lobära lunginflammationen.

Krisj'na el. Krishna, i ind. myt. guden Visjnu i sin förnämsta inkarnation, bekant för sina hjälteedåd o. kärleksäventyr.

Kristall (av grek. *kry'stallos*, is), en homogen fast kropp med i parallella riktningar lika, i olika riktningar olika fysikaliska egenskaper o. under normala förhållanden en regelbunden, av naturliga plana ytor bildad yttre begränsning (jfr Kriställin'). Kristallernas atomer o. enl. modern uppfattning ordnade i ett mer el. mindre komplicerat rymdgitter, vars hörnpunkter utgöras av joner, atomer el. atomgrupper. Ex. saltsalt (natrium-klorid-kristaller) består av ett kubiskt gitter med natrium- o. klorjoner. Jfr Kristallanalys. — Säsom flytande kristaller betecknar man vissa vätskor, som skilja sig från normala sådana däri, att vissa egenskaper äro olika i olika riktningar.

Ord, som saknas på K, torde sökjis på C el. (för ryska ord) på H.

Kristallanalyt's, bestämning av gitterstrukturen hos kristaller el. kristallina ämnen. Utföres med röntgenstrålar av enhetlig våglängd, vilka genom interferens avböjas i kristallernas rymdgitter o. giva märkbar strålning i vissa bestämda riktningar. Ur ett fotografiskt diagram därav kan rymdgittrets form o. dimensioner beräknas. Jfr W. H. o. W. I., Bragg o. M. v. J.aue.

Kristallaxlar, tänkta linjer, som gå genom en kristalls mittpunkt o. sluta i två mitt emot varandra belägna likvärdiga ytor, kanter el. hörn. Efter kristallaxlarnas värde, antal o. läge särskiljer man sex kristallsystem: 1) Reguljära systemet, 3 mot varandra vinkelräta axlar, alla lika långa. 2) Hexagonala systemet, 4 axlar, av vilka tre äro lika, liggja i samma plan o. bilda 60° vinklar med varandra. Den fjärde axeln är längre el. kortare än de övriga o. står vinkelrätt mot dessas plan. 3) Kvadratiska el. tetragonala systemet, 3 mot varandra vinkelräta axlar, av vilka två äro lika, den tredje olik. 4) Rombiska systemet, 3 mot varandra vinkelräta axlar, alla olika. 5) Monoklina systemet, 3 axlar, alla olika, av vilka två bilda sneda vinklar med varandra, den tredje står vinkelrätt mot dessas plan. 6) Triklina systemet, 3 axlar, alla olika o. bildande sneda vinklar med varandra.

Kristalldetektor, detektor för radiosignaler, bestående av lämplig mineralkristall såsom blyglaso. en mot denna vilande metallspets. Kopplas denna i serie med en hörteltelefon till en mottagarekrets, kommer den genom likriktning av bärvågen att göra signalerna hörbara i telefonen.

Kristalldrus, en samling kristaller utan bestämd anordning, utbildade intill varandra på ett gemensamt underlag.

Kristallelektricitet, dets. som piezoelektricitet.

Kristallglas, populär benämning på kaliblyglas, kännetecknat av färglöshet, glansig yta o. stor ljusbrytande förmåga.

Kristallhimlen, det nionde o. yttersta av de rörliga himlaskikten i den medeltida världsbilden.

Kristallen el. kristallinisk säges en genom kristallisering bildad kropp vara, då genom hindrande omständigheter kristallformen ej blivit tydligt utbildad. Jfr Holokristallin.

Kristallen, ett äggviteämne, tillhörande globulinerna; förekommer i ögats kristallins.

Kristallisation, kristallbildning. — Kristalliserat, övergått i kristaller.

Kristalliter, i glasigt stelnade ämnen (t. ex. obsidian) förefintliga, mikroskopiskt små bildningar, som förmodas representera outvecklade kristaller.

Kristallkällare, i berggrunden på sina ställen uppträdande, stora, källarlänkande hålrum, klädda med stora kristalldruser.

Kristallmottagare, radiomottagare, utrustad med kristalldetektor.

Kristallografi (av kristall o. grek. *grá*/ein, beskriva), vetenskapen om kristallerna.

Kristalloida kallas, till skillnad från kolloida, de ämnen, som i lösning sönderfalla i sina molekyler el. joner. De passera obehindrat djurhinnor o. pergamentpapper.

Kristallos [-läs], dets. som krystallos.

Kristallpalatset, eng. *Crystal palace*, konstruktivt märkligt jättebyggnad i glas o. järn, uppförd 1851 i Hyde Park för londonutställningen s. ä. Flyttades 1854 till Sydenham i s. London, nedbrann 1936.

Kristallvatten, vatten, som bindes i konstant mängd, då vissa ämnen kristallisera ur vattenlösning. Så innehåller t. ex. natrium-

sulfat per molekyl salt 10 molekyler kristallvatten, $\text{Na}_2\text{SO}_4 + 10\text{H}_2\text{O}$. Jfr Vittring.

Kristberg, kommun i n.v. Östergötland, Östergöt. l. (past.adr. Borensberg); Borensbergs landsf.distr., Aska, Dals o. Bobergs doms. 1,623 i v. (1947)-

Kristdala, kommun i ö. Småland, Kalm. l.; Tunaläns landsf.distr., Sevede o. Tunaläns doms. 2,908 inv. (1947).

Kristendomen, den på Jesu liv o. förkunnelse grundade religionen. Omfattar omkr. 670 mill. bekvännare, vilka tillsammans utgöra kristenheten.

Kristensen, Evald Tång (1843—1929), dansk folkminnesforskare. Samlade o. utgav danska sagor, sägner, visor. K:s *Danske Sægn* (7 saml., 1892—1901) innehåller nära 14,000 folksågner.

Kristensen, Knud, f. 1880, dansk politiker, ledare för Venstr. Medl. av folkettingen 1920—29 o. sed. 1932, inrikesminister i Stauings samlingsreg. 1940—42 samt maj—okt. 1945, därefter statsmin. i en venstrer. K:s mot folketingsmajoritetens vilja personligt bedrivna politik i Sydlesviggränan ledde nov. 1947 till ministärens fall.

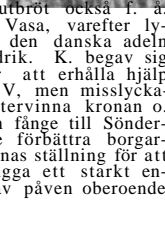
Kristensen, Tom, f. 1893, dansk förf., litteraturkritiker i Politiken 1924—27 o. sed. 1931. Bl. arb. *Millem Scylla og Charybdis* (1943), samlade dikter o. *Mellem Krigen* (1946), essäer om Huxley, Malraux m. fl. Av. romaner.

Kristens resa, allegori av J. Bunyan (se d. o.).

Kristian (Christian el. Christiern), danska konungar. Kristian I (1426—81), greve av Oldenburg o. Delmenhorst, stamfader för det oldenburgska huset i Danmark, valdes 1448 till konung i Danmark o. 1450 av i Norge samt 1457 också i Sverige. K. fördes dock från Sverige 1464 o. blev sitt försök att återvinna landet i grund slagen på Brunkeberg av Sten Sture d. ä. (1/10 1471). Grundlade Köpenhamns universitet (1479).

— Kristian II («Tyrrann») (1481—1559), son till konung Hans, konung i Danmark o. Norge 1513, besegrades under sitt försök att återerövra Sverige vid Brännkyrka 1518 men blev efter Sten Sture d. y:s död (febr. 1520) av stormännens vald till konung o. svek sina till svenskarna givna löften (Stockholms blodbad, nov. 1520). Ett uppror utbröt också i a. under ledning av Gustav Vasa, varefter lybeckarna förklarade krig o. den danska adeln hyllade K:s farbroder Fredrik. K. begav sig då till Nederländerna för att erhålla hjälp av sin sväger, kejsar Karl V, men misslyckades i sina försök att återvinna kronan o. fördes mot given lejd som fånge till Sönderborgs slott 1532. K. sökte förbättra borgarståndets o. de lägre klassernas ställning för att understödd av dem grundlägga ett starkt envälde o. eftersträvade en av påven oberoende nationalkyrka, ehuru hans förhållande till reformationen förblev oklart.

— Kristian III (1503—59), son till Fredrik I, konung 1534, genomdrev på riksdagen i Köpenhamn s.ä. reformationens fullbordande. — Kristian IV (1577—1648), son till Fredrik II, konung 1588, myndig 1596, förde 1611—13 krig med Sverige (Kalmarkriget), deltog 1625—29 i

Kristian III.

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

Trettioåriga kriget men med ringa framgång (nederlaget vid Lutter am Barenberge, aug. 1626) o. sökte under de följande åren hindra Sveriges maktutvidgning i n. Tyskland men framkallade därigenom ett nytt nordiskt krig (1643—45) o. tvangs till den hårda freden i Brömsebro (aug. 1645). I den inre styrelsen utvecklade K. en omfattande verksamhet, upphävd skråväsendet, grundlade handelskompanier o. fabriker.

— **Kristian V** (1646—99), son till Fredrik III, konung 1670, befäste enväldet o. sökte under krig med Sverige 1675—79 förgäves återvinna de skånska landskapen. — **Kristian**

Kristian IV, konung 1670, befäste enväldet o. sökte under krig med Sverige 1675—79 förgäves återvinna de skånska landskapen.

VI (1699—1746), son till Fredrik IV, konung 1730. K:s regering präglas helt av hans strängt pietistiska religiositet. — **Kristian VII** (1749—1808), son till Fredrik V, konung 1766, sinnessjuk 1768, lät sig sedermera ledas av sin omgivning, främst av Struensee. — **Kristian VIII** (1786—1848), son till K. VII:s broder Fredrik, valdes 1814 under namnet **Kristian Fredrik** till Norges konung men måste inför stormakternas påtryckningar avsäga sig Norges krona. Som konung i Danmark (1839) inledde K. ett omfattande reformarbete men svek förhoppningarna på en fri författning o. fasthöll vid sin enväldsmakt. — **Kristian IX** (1818—1906), hertig av Gliicksburg, dansk tronföljare 1851, konung 1863, stadfäste s. a. Novemberförfattningen, vilken förorsakade det slesvigska krigets utbrott. Gentemot folketingets krav på parlamentariskt styrelsesätt hävdade han rätten att fritt välja sina ministrar. — **Kristian X** (1870—1947), son till Fredrik VIII o. Lovisa, prinsessa av Sverige o. Norge. G. (från 1898) m. prinsessan Alexandrine av Mecklenburg-Schwerin. Konung 1912, förde under Första världskr. i samverkan med Sverige o. Norge en bestämd neutralitetspolitik. Efter Första världskr. intog K. en strängt konstitutionell hållning o. ingrep personligt endast vid ministären Zahles avskedande 1920 o. vid den tyska okkupationen av Danmark 9 april 1940. Under denna framstod K. som en nationellt samlande symbol för det danska folket vid hävdandet av dess nationella egenart o. dess frihets vilja.

Kristian VI.

Kristian VIII, dansk tronföljare 1851, konung 1863, stadfäste s. a. Novemberförfattningen, vilken förorsakade det slesvigska krigets utbrott.

Kristian IX.

Kristian X.

Kristian av Anhalt (1568—1630), tysk furste, protestantisk krigare o. statsman, medverkade kraftigt till bifundandet av den evange-

liska unionen 1608 o. förde befälet i det olyckliga slaget på Vita berget 1620.

Kristian av Augustenborg (1798—1869), hertig av A. Uppfostrad i Danmark reste K. (från 1837) anspråk på tronföljden i Slesvig o. Holstein, framträdde 1846 öppet som ledare för den tyska oppositionen o. slöt 1848 förbindelser med Preussen. Senare landsförvisad.

Kristian August av Augustenborg, dansk prins; svensk kronprins under namnet **Karl August** (se d. o.).

Kristian IV:s stil, en under **Kristian IV** i Danmark blomstrande, av holländsk renässans påverkad byggnadsstil, kännetecknad av rikt smyckade gavlar, sirliga tornspiror m. m. Material huvudsakl. tegel med ornament i sandsten. Ex. Børsen i Köpenhamn, Frederiksborgs slott o. Trefaldighetskyrkan i Kristianstad.

Kristiania, 1625—1925 namn på nuv. Oslo. **Krislianopel**, i. Kommun i ö. Blekinge, Blek. l.; Kristianopels landsf. distr.. Östra o. Medelsta doms. 2.486 inv. (1947). — 2. Köping i K. l. 97 inv. (1947). Anlades 1600 av **Kristian IV** av Danmark o. var stad 1622—77.

Kristiansand, stad i s. Norge, huvudstad i Vest-Agder fylke, vid Nordsjön. 24.000 inv. (1916). Säte för biskopen i Agder bispedöme. Livlig sjöfart; skeppsbyggen, handel. Flottstation. I närh. molybdengruvor (i eng. ägo, konfiskerade 1941). K. besattes $\frac{1}{4}$ 1940 av tyskarna.

Kristianstad, stad i n.ö. Skåne, vid Helgeå, 22 km från dess utlopp i Östersjön. 23.649 inv. (1947), därav i **Kristianstads Helliga Trefaldighets förs.** 18.564 o. i Norra Asums förs. 4.905. Säte för landshövdingen i K. län.

Trefaldighetskyrkan (1618—28; se bild) av arkitekterna Lorens v» Steenwinkel o. Hans van Steenwinkel d. y., i **Kristian IV:s** stil. Tornspiran av K. G. Brunius

1865. Stadsportar från 1700-t. Högre allmänt läroverk, kommunal flickskola, teknisk skola, folkskoleseminarium, Yllefabrik, valskvarn, mek. verkstad. Krematorium. Läns-

lasarett. Fångvårdsanstalt. Förläggningssort för Norra skånska infanterireg. (I 6), Wendes artillerireg. (A 3) o. Signalkompaniet (SIK). — Stadsrättigheter 1622. Stadsvapen, se bild. Hette 1614 *Allöe* (förmodligen 'den albeväxta ön') o. fick sitt nuv. namn 1615 (*Christianstad*) efter stadens grundläggare, **Kristian IV** av Danmark.

Kristianstads län omfattar n.ö. Skåne. 6.436 kvkm, därav 6.173 kvkm land. 254.023 inv. (1947), 41 per kvkm. Av länets landareal utgör åker o. annan odlad jord 2.458 kvkm (39,8 %) o. skogsmark 2.457 kvkm (39,8 %). Länet indelas i 7 domsagor o. 7 tingslag under Hovrätten över Skåne o. Blekinge. I K. finnas 4 städer (residensstaden **Kristianstad** samt **Sirrishamn**, **Angelholm** o. **Hässleholm**), 7 köpingar, 25 municipal-samhällen, 146 landskommuner. Landsbygden är delad i 8 fögderier.

Kristiansund, stad på Norges v. kust, Möre fylke. 13.000 inv. (1946). Fiske, sjöfart; god hamn. Fullständigt förstört av tyska bomber $\frac{3}{4}$ — $\frac{5}{5}$ 1940.

Kristi bloddroppar, arter av växtsläktet *Fuchsia*.

Kristidsnämnd, enl. k. konung. $\frac{8}{B}$ 1939 inrättad kommunal nämnd med uppgift bl. a.

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

att övervaka inventering av varor o. tillse, att förnödenheter, som skola avlämnas till det allmänna, inkomma o. värdas, att utdela ransoneringskort o. att sprida upplysning om tidens krav på land o. folk. Består av ordf., utsedd av kristidsstyrelsen (se d. o.), o. 2—8 led.

Kristidsstyrelse, genom k. kung. $\frac{8}{16}$ 1930 inrättad lokal myndighet (1 å 2 i varje län) med uppgift att ss. biträde åt de centrala kristidsmyndigheterna medverka till fyllandet av befolkningens o. produktionens behov av förnödenheter. Består av ordf., utsedd av K. M:t. o. 4—8 led. Jfr Kristidsnämnd.

Kristi förklarings dag firas i Sverige y. t. söndagen efter Trefaldighet till minne av förklaringen (Mark. 9: 2 ff.).

Kristi himmelfärdsdag' firas i Sverige 100 dagen efter påsk (App. 1: 9) till minne av Kristi himmelfärd.

Kristiänknaupunki, finska namnet på Kristinestad.

Kristikorsblomma, arter av växtsläktet *Passiflora*.

Kristi lekamens fest, förr Helga lekamens dag, rom.-kat. högtid från 1200-t., mim. rom. kyrkans förnämsta fest. Den firas torsdagen efter Trefaldighetssöndag till förhålligande av brödets förvandling till Kristi lekamen.

Kristina, svenska drottningar. Kristina, Erik den heliges (d. 1160) gemål; uppges ha varit sondotter av Inge d. ä. — Kristina av Sachsen (1461—1521), sv.-dansk-norsk drottning, konung Hans' gemål (1478), försvarade under svenskarnas resning mot denne med stor uthållighet Stockholms slott (1501—02). — Kristina av Holstein-Gottorp (1573—1625), Karl IX:s andra gemål (1592), styrde som Karl Filip's förmyndare dennes hertigdöme, motsatte sig ivrigt sin son Gustav II Adolf's giftermål med Ebba Brahe. — Kristina (1626—89), dotter till Gustav II Adolf, regerande drottning 1632—54, myndig 1644, ägnade sig till en början med iver åt regeringsbestyren men kom så småningom på spänd fot med Axel Oxenstierna o. omgav sig i stället med gunstlingar, bl. a. M. G. De la Gardie. Hennes inre styrelse kännetecknas av stort slöeri. Sitt främsta intresse ägnade K. åt vittherhet o. konst o. samlade vid sitt hov lärda som Cartesius o. a. År 1654 avsåde hon sig kronan, sedan hon beslutat övergå till katolicismen, o. bodde därefter huvudsakligen i Rom («Kristina Alexandra»). Hennes bok- o. konstsamlingar, som höorde i Europa, skingrades efter hennes död. Be-graven i Peterskyrkan i Rom. Gravöppning skedde 1945. Jfr Azzolino.

en av förnämsta

Kristinabibeln, finsk bibel från 1642. — I ett exemplar av K., tillhörigt gymnasiebiblioteket i Västerås, upptäcktes 1941 en av Johannes Rudbeckius gjord världskarta, av vilken tidigare endast universitetsbiblioteket i Uppsala ägde ett exemplar.

Kristina församling, församling i Jönköp. 9.428 inv. (i947).

Kristineberg, egendom på Kungsholmen i Sthlm, på 1600-t. tillhörigt L. Torstenson. 1867—1930 var Frimurarharnhuset förlagt dit.

Kristineberg, Vetenskapsakademiens station för biologisk havsforskning på Skatön vid Gullmarsfjorden; grundad 1877 av S. Loven.

Kristineberg, gruvsamhälle (sed. 1939) i Lycksele kommun, Västerb. l. 55 km n. om Lycksele köping. 925 inv. (1946). Kopparkis-

zinkblände- o. svealvgruva. Ändpunkt för Bolidens linbana, öppnad 1943.

Kristine församling, t. församling i Falun, omfattar Falu stad. 15.555 inv. (1947). — 2. Församling i Göteborg. 9.523 inv. (1947).

Kristinehamn, stad i s.ö. Värmland, vid Väneren. 16.175 inv. (1947). Kyrka från 1850-t. av K. G. Brunius. Högre allm. läroverk, kommunal flickskola. Blindskola. Livlig handel o. sjöfart (särsk. utförelse av trävaror). Mek. verkstad. Sed. 1944 förläggningssort för Bergslagens artilleriregemente (A 9). Stadsrättigheter 1642. Stadsvapen, se bild. — K. hette äldst Bro (1632). Det nuv. namnet (*Christinehamn* 1642) efter landets dåv. regent drott. Kristina.

Kristinehov, gods i Kristianst. l., med huvudgård i Andrarums kommun, fideikommiss inom ätten Piper. Det nuv. slottet uppfördes på 1730-t.

Kristinestad, fi. K r i s t i n a n k a u p u n k i, stad i s. Österbotten, Vasa l., Finland, vid Bottniska viken. 3.000 inv. (1942). God hamn. Anlades 1649.

Krisfler, Hans Jacob, d. 1645, tysk arkitekt, verksam i Sverige på 1630—40-t., huvudsakl. i J. De la Gardies tjänst. För denne ritade han palatset *Makalös* (De la Gardieska palatset) o. *Ulrikssals slott*. Ombyggde *Tyska kyrkan* i Sthlm o. nyuppförde *Tyresö kyrka*.

Kristliga demokrater, namn på borgerliga centerpartier i Italien o. Tyskland. Jfr de Gasperi.

Kristliga Föreningen av Unga Kvinnor, K. F. U. K., eng. *The Young Women's Christian Association*, grundades i England 1877 som en motsvarighet till K. F. U. M. 1894 bildades K. F. U. K:s världsförbund med säte i Geneve. 1885 grundades den svenska K. F. U. K., vars lokalföreningar äro sammanslutna till Förbundet av Sveriges K. F. U. K., vartill kommer K. F. U. K:s scoutförbund.

Kristliga Föreningen av Unga Män, K. F. U. M., eng. *The Young Men's Christian Association*, bildades i London 1844 av handelsbiträdet George Williams (1821—1906) med syfte att verka för unga mäns väl. 1855 bildades K. F. U. M:s världsförbund, som har en världskommitté i Geneve som organ. — Förbundet mellan Sveriges K. F. U. M. bildades 1887. Egen scoutkår.

Kristliga studentvärldsförbundet stiftades 1895 i Vadstena med syfte att förena kristliga studentrörelser över hela världen.

Kristlig socialism, benämning på en rad protestantiska o. katolska rörelser, som arbeta för en omdaning av det sociala o. ekonomiska livet efter kristliga grundsatsar.

Kristligt-sociala partiet, katolskt högerparti i Belgien, bildat 1936 genom sammanslagning av det flamländska katolska folkpartiet o. det kristligt-sociala i Bryssel. Stöd åt katolska kyrkan o. monarkien, kvinnlig rösträtt o. moderata sociala reformer äro huvudpunkterna på partiets program. Hävdade vid 1946 års val sin ställning som det största partiet både i senaten o. deputeradekammaren. Närläskade äro de katolska partierna i Nederländerna o. Luxemburg.

Kristni-saga, isländsk saga, bevarad i Hauksbok o. skildrande kristendomens historia på Island från omkr. 980 till omkr. n.20.

Kristofer den helige (grek. *Kristolos*, Kristusbärare), kat. helgon, enl. legenden martyr under 200-t. Avbildas ofta vädande över en ström med Kristusbarnet på skuldrona.

Kristofer (Cbristofer, Cbristopher), danska konungar. — Kristofer I (omkr. 1219—59), son till Valdemar Sejr, konung r252, råkade i strid med grevarna av Hol-

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

stein samt med ärkebiskopen Jakob Erlandsön, vilkens fängslande (125g) medförde interdiakt över en stor del av Danmark. — Kristofer II (1276—1332), sonson till K. I, son till Erik Klipping, konung 1320, råkade 1325 i strid med greve Gert av Holstein, flydde följ. är till Pommern. Genom sin trohetsöhet o. oräddighet framstår K. som en av Danmarks sämsta konungar.

Kristofer av Bayern (1418—48), konung i Danmark (1440), Sverige (1441) o. Norge (1442), erhöill i Sverige på grund av en svårartad hungersnöd tillnamnet Barkekongen o. gjordes av folket ansvarig för stormännens godtycke. K:s namn är framför allt knutet till en revision av landslagen (Kristofers landslag, 1442). — G. m. Dorotea av Brandenburg, som senare äktade Kristian I.

Kristofer (1504—66), greve av Oldenburg, lybeckarnas anförare under Grevefejden (1534—36), som uppkallats efter honom.

Kristologi' (av grek.), läran om Kristi person. Kristtörra el. j ä r n e k, art av växtsläktet *Ilex*.

Kristus (grek. *Kristos*, lat. *Christus*), urspr. binamn på Jesus, utgörande en övers, av aram. *MesWckä* (grek. *Messias*), »den smorde (konungen)»; redan av Paulus använt som egenamn.

Kristusmonogram, förkortningar av namnen Jesus, t. ex. grek. *IXΘ* (I, X, Θ), Kristus, t. ex. grek. *XΘ*. *IX* (= K o. R), sammanflätade. (Se bild.)

Kristusymboler, sinnebildliga framställningar av Kristus från århundradena närmast e.Kr.; vanligast äro fisken (grek. *ikty's*, som sammansatts av begynnelsebokstäverna till »Jesus Kristus Guds Son Frälsare» på grekiska) samt lammet.

Kristvalla, kommun i ö. Småland, Kalm. 1.; Norra Mörelandsdistr., Norra Möre o. Stranda doms. 1,049 >nv. (1947).

Krita, en till kritaformationen hörande mjuk, vit kalksten, huvudsakl. bestående av foraminiferer. Kritisystemets skrivkrita användes efter slanning som målarfärg o. till kitt. Skolkrita är med gummi el. gips hopkittad, slammad krita.

Krite'rium (av grek.), prövningsmedel, kännetecken, bevis.

Kritformatio'nen, det yngsta av de mesozoiska systemen, uppbygges huvudsakl. av kalkstenar (bl. a. skrivkrita, varav k. fått sitt namn), mörklar o. sandstenar. Ofta uppträder flinta i tunnare lager el. som bollar i skrivkritan. Kritaformationen utmärkes av bl. a. belemniter, ammoniter, fåglar o. jätteödlor o. har stor utbredning i England, Frankrike o. Danmark. I Sverige uppträder den endast i Skåne, s. Halland o. v. Blekinge.

Kri'tias (omkr. 460—403 f.Kr.), atensk statsman o. filosof, ledare för de »trettio tyrannerna» (404—03), stupade i striden mot Trasylbulos.

Kriticis'm'. *Filos.* Den kunskapsteoretiska ståndpunkt, enl. vilken filosofiens första uppgift är att systematiskt pröva kunskapens ursprung, möjlighet o. gränser. Grundare: Kant. — Motsats: dogmatism o. skepticism.

Kriti'k (av grek.), granskning, bedömande; klander. — Kri'tika'st', småsint granskare, häcklare. — Kri'ti'k e r, granskare, konst- o. litteraturanmälare i tidning el. tidskrift. — Kri'tis'e'ra, granska, bedöma; nagelfara, klandra. — Kri'ti'sk, granskande, prövande; noga, kinkig; avgörande; farlig, betänklig.

Kri'tios, grek. bildhuggare. Han utförde tills. m. Nesioten gruppen av *Harmodios ock Aristogeiton* (se bild till d. o.), som uppställdes i Aten 476 f.Kr. Den ersatte Antenor's av Xerxes 480 f.Kr. bortförda grupp.

Kritiska tillståndet, det tillstånd, vari en gas befinner sig, då man vid kritiska tempera-

turen hoppresat den till nätt o. jämnt det kritiska trycket. Vid minsta ökning av trycket el. sänkning av temperaturen störtar gasen ihop till vätska. Skillnaden mellan ett ämnes gas- o. vätskeform upphör vid den s. k. kritiska punkten.

Kritisk temperatur, den högsta temperatur, vid vilken det är möjligt att genom sammanpressning av gaser överföra dem i vätskeform. Utgör för koldioxid + 31^b, för syre — 119^b, kväve — 147^b o. väte — 240^b.

Kritiskt tryck, det tryck, som behöves för att vid kritiska temperaturen förtäta en gas. Utgör för koldioxid 73, syre 50, kväve 33 o. väte 13 Atm.

Kritperioden, det tidskede, under vilket kritaformationen bildades.

Krivit'jer, medeltida slavisk stam, bosatt kring Volga, Duna, Njemen o. Dnjepr.

Krivoj' Rog [rakk], stad i Ukraina, vid en bifl. till Dnjepr. 198.000 inv. (1930). Kring K. ligger Ukrainas största järnmalmfält. Betydande järnindustri.

Krk [k'rk], kroatiska namnet på Veglia. Kroase'ra (av fr. *croiser*, korsa), korsa; para djur el. växter av olika arter.

Kroa'ter, slaviskt folk, bosatt i Kroatien. De tala serbokroatiska o. äro rom. katoliker.

Kroa'tien, n.v. delen av Jugoslavien (se d. o.). Bergland, genomflutet av Donaus bifl. Sava. Huvudnäringar: jordbruk (vete, majs, vin) o. boskapsskötsel (svin). Även något bergsbruk (brun- o. stenkol, lignit, järnmalm o. bauxit) o. skogsbruk. Huvudstad: Zagreb. — *Hist.* Kroatien-Slavonien tillhörde Ungern från omkr. 1100 till 1918, varvid det från 1868 var ett konungarrike med självstyrelse i Inre angelägenheter. 1918 blev det en provins i Jugoslavien men sträövade tidigt mot autonomi, som i viss utsträckning uppnåddes 1939 (jfr Jugoslavien, *historia*). Kort före tyskarnas intåg i Zagreb april 1941 förklarade sig K. genom överste Kvaternik självständigt med Ante Pavelic som statschef, o. 18 maj s. å. utropades K. i Rom till konungarrike med hertigen av Spoleto (sedermera Aosta) som konung under namn av Tomislav II. Konungariket K. omfattade de jugoslaviska provinserna Kroatien Slavonien, Bosnien, Hercegovina o. större delen av Dalmatien. Konungariket omfattade 115,133 kvkm, 7 mill. inv. (1941), varav 4.8 mill. kroater o. nära 2 mill. serber. Huvudstad var från 1942 Banjaluka. — ²⁵/u 1941

anslöt sig K. till Antikominternpakten o. ⁷/6 1942 till Trepartspakten. Kvaternik avkoppades jan. 1943 helt från regimen o. konungen avsåg sig aug. s. å. kronan efter att aldrig ha besökt landet. Efter Italiens kapitulation sept. s. å. besatte K. med tyskarnas hjälp Dalmatien o. tillkännagav dess införlivande med Kroatien. K. var under Andra världskr. krigsskådeplats, då olika partisanförband opererade inom landet o. efter håfuga strider äv. besatte städer o. orter. Öarna utanför dalmatiska kusten besattes av partisaner 1944, hela K. 1944—45 av de allierade o. jugoslaverna under Tito. Sed. 1946 är K. en folkrepublik i federativa jugoslaviska folkrepublikerna.

Krock'et (av eng. *croquet*, urspr. av fr. med betydelsen krökt kapp), gammalt engelskt spel. Det spelas på en plan, ca 30 m lång o. 20 m bred, av 2—8 spelare, försedda med klubbor o. klot. Kloten slås genom bågar mot en vändpinne o. tillbaka igen till målpinnen.

Kro'degang av Metz, d. 766, fransk teolog, biskop i Metz 742, ärkebiskop 753. K. organiserade prästerskapet vid domkvrkan efter en av honom utarbetad regel, som i stor utsträckning I påbjöd det för klostren föreskrivna levnads-sättet för hela prästerskapet; regeln fick senare stor utbredning inom kyrkan. Jfr Domkapitel.

Ord., som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H

Krofta, K a m i l (1876—1945), tjeckoslovak, historiker o. diplomat. Prof. i historia i Prag 1911—20, sändebud i Wien 1921—25, i Berlin 1925—27, understatssekr. i utrikesministeriet 1927—35. I febr. 1936 blev han utrikesminister i ministären Hodia o. fick som sådan möta den sudettska krisen hösten 1938. Han avgick som utrikesminister sept. s. å. i samband med Muncheoavtalet. K., som var en av de ledande inom motståndsrörelsen, avled aug. 1945 av de skador han tillfogats under vistelsen i ett tyskt koncentrationsläger.

Krog [kråg], A r n o l d (1856—1931), dansk konstnär, prof. 1892, konstnärlig ledare av Den kongelige Porcelainsfabrik i Köpenhamn 1884—1916; gjorde dess tillverkningar världsberömda.

Krog [krok], H e l g e, f. 1889, norsk författare o. kritiker. K. har skrivit en rad skådespel, av vilka flera uppförts äv. i Sverige: *Det store Vi* (1919; uppf. i Sthlm 1941); *På Solsiden* (1927; i Sthlm 1941), *Konkvlien* (1929; i Sthlm 1939), *Treklang* (1933; i Sthlm 1934), *Levende 0% døde* (1945) m. fl.

Krogh [kråg], A u g u s t, f. 1874, dansk zoolog o. fysiolog, prof. i djurfysiologi i Köpenhamn 1916—40. För sina upptäckter rörande härskörkarens fysiologi erhöll K. 1920 nobelpriset i fysiologi o. medicin.

Krogsered, kommun i mell. Halland. Hall. 1. (past.adr. Drängsered); Arstads landsf.distr., Hall. mell. doms. 514 inv. (1947).

1. **Krohg**, C h r i s t i a n (1852—1925), norsk målare, en av naturalismens banbrytare

i norsk konst, bl. a. med motiv ur storstadslivet, såsom *Albertine* (1887) efter en av honom 1886 utgiven roman, riktad mot prostitutionen, o. *Kristiania-gafflicker i polistäkarens väntrum* (se bild). Framstående porträttmålare.

2. **Krohg**, O d a, f. L a s s o n (1860—1935), hustru till C. K., konstnärinna; landskapsmålningar o. karaktärsfulla porträtt.

3. **Krohg**, P e r, f. 1889, son till C. K., målare av franskt expressionistisk hållning. Under tyska ockupationen tidvis arresterad av Quislingregimen.

1. **Krohn**, J u l i u s (1835—88), finsk vetenskapsman o. författare, utförde viktiga studier över Kalevala; därejämte fin lyriker.

2. **Krohn**, K a a r l e (1863—1933), son till J. K., finsk folkminnesforskare, prof. i Helsingfors 1898—1928, fortsatte o. fullföljde faders Kalevalaforskning o. framlade sina uppseendeväckande resultat, bl. a. i *Kalevalastudien* (6 bd, 1924—28). Behandlade äv. finsk o. nord. mytologi.

Krohn, M a r i o (1881—1922), dansk konsthistoriker, direktör för Thorvaldsens mus. 1916—31. Bl. arb. *Frankrigs og Danmarks kunstneriske Forbindelse i det 18. Aarhundrede* (1922).

KröVsos, *konung av Lydien* (500-t. f.Kr.), känd för sin rikeedom. Besegrades av Kyros (546 el. 541 f.Kr.). Försv. Krfttsns av den latiniserade formen är bildligt liktydigt med stormrik man.

Kroka'n (av fr.), sockerbakverk av tornliknande form.

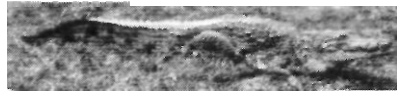
Krokek, kommun i n.ö. Östergötland, Östergöt. l. (past.adr. Kolmården); Bråbo landsf.distr., Bråbygdens o. Finspånge l:s doms. 2,327 inv. (1947), därav i Kolmårdens municipal-samhälle 419.

Kroketter (av fr.), bullar av kött-, fisk- el. grönsaksstuvning, rullade i rivebröd o. kokade i flottur.

Kroki, dets. som croquis.

Krokodildjur, *Crocodylia*, ordning bland kräldjuren. Anpassade för vattenliv; kroppen långsträckt, simhud mellan tårna o. svansen utdragen, från sidorna sammantryckt. I huden nornöverdragna benplattor. Tänder koniska, särskilda tandhålor. Bukrevben. Hit höra krokodiler, alligatorer, kaimaner o. gavialer.

Krokodiler, *Crocodylus*, ett släkte krokodildjur i Afrika, S. Asien, tropiska Amerika o. n. Australien. Mest bekant är nilkrokodilen (C.

vulgaris, se bild), vilken kan nå en längd av 5 m.

Krokodilfloden, annat namn på floden Limpopo, s.v. Afrika.

Krokodilvaktare, *Pluvia'nus aegypticus*, vadarefågel av ungefär en trasts storlek, brokig av svart, vitt o. grått. Rensar krokodilerna från iglar o. varnar genom sitt gälla låte dem o. andra stranddjur för fara. N. o. mell. Afrika.

Krokoit, k r o m b l y s p a t e l, röd blymalmskristalliserande gulrött mineral av blykromat, PbCrO₄. I krokoit från Sibirien upptäckte Vauquelin 1797 metallen krom.

Kromom med Hissmofors, stations- o. industrisamhälle i mell. Jämtland, Rödöns kommun. 1,303 inv. (1946).

Krokstad, kommun i n. Bohuslän, Göteborg. 1. (past.adr. Hedekas); Munkedals landsf.distr., Sunnervikens doms. 1,589 inv. (1947).

Krokydolit, ett blått, järn- o. natriumrikt, aluminiumfritt hornbländemineral, som huvudsakl. erhålles från Sydafrika o. har användning som halvådelsten. Jfr Falköga.

Krölew'ska Huta [-ho'-], polska namnet på Königshutte, sed. 1934 Chorzów (se d. o.).

Kroll-llilja, art av örtsläktet *Liliutit*.

Krollloper [kräll'åper], operabyggnad i Berlin. Vilken efter riksdagshusbranden 1933 användes som tyska riksdagens samlingslokal. K. lades i ruiner febr. 1945.

Krollsplint (av ty. *krollen*, göra krusig), vegetabiliskt tagel, utgöres av bladfibrenas av dvärgpalmen *Chamaerops humilis*. Användes till stoppning av möbler m. m.

Krom [kram] (av grek. *krōma*, färg), en 2-, 3- o. 6-värd metall. Kem. tecken Cr, atomvikt 52,01 (4 stabila isotoper), atomnr. 24, spec. vikt 7,1, smältp. 1,615°. K. är mycket hårt, ungefär som korund, förekommer i naturen i förening med syre i mineralerna kromjärn, krokoit m. fl. o. framställes genom oxidens reduktion med aluminiumpulver. Användes som tillsats till stål (kromstål) o. som motståndsmetall i legeringar med nickel (kromnickel) o. med aluminium o. järn (kromtål). Krom användes även som skyddande överdrag på andra metaller (jfr Förkromning). — Kromoxid, Cr₂O₃, bildas vid glödning av andra kromföreningar, utgör ett grönt pulver o. användes som målarfärg (kromoxidgrönt). Äv. olika hydrater därav användas som färg (permanentgrönt o. smaragdgrönt). — Kromtrioxid el. kromsyreanhydrid, CrO₃, bildar röda kristaller o. är ett kraftigt oxidationsmedel. Ger med vatten kromsyra,

Ord, som, saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

H_2CrO_4 , vars salter kallas kromat o. bikromat, t. ex. kaliumkromat, K_2CrO_4 (gult) o. -bikromat, $K_2Cr_2O_7$ (rött). De användas jämte natriumbikromat som oxidationsmedel i sur lösning, t. ex. i kromsyrelemlent, o. inom fotografi o. kemisk industri. Kromat av bly, zink o. koppar användas som målarfärger. — Kromalun, $KCr(SO_4) \cdot i_2H_2O$, bildas vid reduktion av kaliumbikromat i utsp. svavel-syra; stora mörkvioletta kristaller.

Kromati'n (av grek. *kro'ma*, färg), beteckning för den del av den levande cellens plasma, som förekommer i kärnan o. som med lätthet läter sig färgas.

Kromatisk (av grek. *kro'ma*, färg). Mus. Ton, som medelst tecknen j, x, b, bi'el. s höjts el. sänkts från skalans ursprungliga toner. Den kromatiska skalan består endast av halvtoner (12 st.). Jfr Diatonisk skala. — Kromatiska instrument, bleckblåsinstrument, som i motsats till naturinstrumenten medelst ventiler kunna frambringa hela kromatiska skalan. — Fys. Kromatisk aberration el. avvikning, avbildningsfel hos linsar, visande sig som en regnbågsfärgning av föremålets konturer. Jfr Akromatism.

Kromatofor [-år] (av grek. *kro'ma*, färg, o. *fo'ros*, bärare), namn på färgbärande, pigmentrika celler i huden hos vissa djur. Genom av nervsystemet reglerade rörelser i den färghaltiga protoplasman kunna förändringar i hudfärgen uppstå. Detta sker ofta mycket snabbt, såsom hos kameleonten, flera bläckfiskar m. fl.

Kromatografisk analys, en form av adsorptionsanalys (se Adsorption), där färgade ämnen (t. ex. olika karotinoider) avsetts sig som olika skikt i ett rör med aluminiumoxid el. dyl.

Kromblåspat, dets. som krokoit.

Kromer [krå-], Marcin (1512—89), polsk historikerkrivare. Huvudarb.: *De origine et rebus gestis Polonorum* (1555). Polens historia till 1506.

Kromgelatin [-jelati'n] el. kromatgelatin, en i vissa fotografiska kopieringsmetoder använd gelatinhinna, innehållande ett kromat. Under ljusets inverkan reduceras detta till kromsolt, som garvar gelatinet o. därmed minskar dess förmåga att svälla i vatten.

Kromgrönt, målarfärg, utgörande en blandning av kromgult o. berlinerblått.

Kromgult el. hamburgergult, målarfärg av blykromat, $PbCrO_4$. Jfr Kromrött.

Kromit, kromjärn el. kromjärnsten, den enda krommalmen av betydelse, ett brunsvalt, magnetliknande, reguljärt kristalliserande mineral, vid reppning brunt, $FeO \cdot Cr_2O_3$, tillhörande spinellgruppen. Viktiga fyndigheter finnas i Sydafrika. Mindre Asien m. fl. områden. Användes till framställning av kromföreningar.

Kromläder, kromgarvat läder, läder som garvats i på varandra följande bad av kromsyra o. natriumiosulfat, varigenom kromoxid utfälles på bindvästråderna.

Kromnickel el. nikrom, legering av krom (vanl. 15—20 %), nickel (upp till 80 %) o. små mängder järn. Utgör en mycket värmebeständig motståndsmetall o. användes i elektr. värmeapparater. Jfr Kantal.

Kromoforer [-får'] (av grek. *kro'ma*, färg, o. *fo'ros*, bärare), atomgrupper, som måste ingå i organiska föreningar för att dessa skola vara färgade o. i vissa fall duga till färgämnen. De innehålla i regel dubbelbindningar, t. ex. -N:O o. -N=N-. Särskilt viktig är den kinoida gruppen (jfr Kinoner).

Kromoproteider (av grek. *kro'ma*, färg, o. *proteid*), sammansatta proteider, bestående av föreningar mellan äggviteämnen o. färgämnen. Viktigast är blodfärgämnet hemoglobin.

Kromopsi' (av grek. *kro'ma*, färg, o. *op'sis*,

syn), färgseende. Felaktig uppfattning av ett föremåls färg; färghallucinationer.

Kromosfär (av grek. *kr o'ma*, färg, o. *sfai'ra*, klot), ett huvudsakl. av glödande vätsga bestående hölje kring solen, vid total solförmörkelse synligt som en smal, rosafärgad, taggig ring närmast mörkranden. Jfr Korona.

Kromosomer [-sä-] (av grek. *kro'ma*, färg, o. *soma*, kropp), i cellkärnan förekommande under celledelningen lätt iakttagbara, lätt färgbara bildningar, som tillskrivas rollen s. bärare av arvsanlagen. Jfr Kärndelning o. Polyploid.

Kromoxidgrönt, matt grärRön normalfärg av kromoxid. Mycket hållbar. Jfr Kromgrönt.

Kromrött, derbyrött [da'bi-J el. Viktoria röll, målarfärg av basiskt blykromat.

Kromstål, specialstål med 0.3—0.6 % kromhalt o. stor hårdhet, användes förr i kanonfabrikationen, nu uteslutande till kulor, kulager, delar till automatiska eldvapen o. andra mindre föremål, som äro utsatta för stark nötning el. påfrestning. Tills. m. nickel bildar det rostfritt nickelkromstål.

Kromsvart, målarfärg av med saltsyra utlakat, glödgat kopparkromat.

Kromsyrelemlent, ett till skoldemonstrationer förr ofta använt galvaniskt element med zink- o. kolplattor nedsänkta i en lösning av kalium- el. natriumbikromat i utspädd svavelsyra.

Kromviolett, målarfärg av kromklorid, $CrCl_3$.

Krona (av lat. *coro'na*, krans). 1. Huvudprydnad, ring- el. hjälmformad, vanl. av ädel metall o. försedd med spetsar, blad o. överböjda byglar. Urgammalt utmärkelsetecken för härskare. Bäres nu endast av krönte regenter vid särskilt högtidliga tillfällen, av pärerna i England o. av brudar. Den äldsta Sverige bevarade kungakronan är den s. k. Erik den heliges krona i Uppsala domkyrka, urspr. säkerligen tillhörig en helgonbild

(se bild). Jfr Adel.

Friherre, greve, Hertig, Konung, Kronprins o. Murkrona. — 2. *Böt*. Blomkrona. — 3. *Astr*. Dets. som korona. — 4. *Myntv*. Namn på flera länders mynt (kronan är ett vanligt motiv i myntbilder). I Sverige, Norge, Danmark o. Island är krona (norska o. danska *Krone*, tel. *kröna*) räkneenhet o. samtidigt ett skiljemynt i silver, medan den vardemittande metallen guld utmyntas i 20-, 10- (o. 5-)kronstycken. Kronan var myntenhet i Österrike (ty. *Krone*) 1892—1924, i Ungern (ung. *korona*) 1892—1926 samt är allttjamt tjeck, myntenhet (tjeck. *koruna*). Äv. benämning på ty. 10 mark guldmynt. Jfr Crown.

Kronan, ofta benämning på staten el. regeringen i en monarki.

Kronan, skans på Ryss-åsen i Göteborg, uppförd 1687—1700 av Erik Dahlbergh; nu museum.

Krona och klave, lottkastning med mynt, varvid utgången beror på vilken sida av mynten, som vändes upp vid nedslaget. Klave (två korslagda pilar) förekommer på äldre mynt.

Kronborg, Julius (1850—1921), målare, prof. vid Konsthögskolan 1895—98. Bl. arbeten den i färggivningen rika *Jaktmyf o. fauner* (1875, Nat.mus.; se bild), monumentalmålningar i Sthlms slott, Adolt Fredriks

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H

kyrka. Hallwylska palatset o. i Dramatiska teatern i St him. Hans atelié, sed. 1922 på Skansen i Sthlm, har beskrivits av K. Asplund 1922.

Kronberg, Ninni, f. $\frac{28}{8}$ 1074, bedriver forskning på det näringsämnestekn. området. K. har bl. a. utexperimenterat ett tormjölkspulver o. ett högvärdigt äggvitfodermiddel för nötkreatur.

Kronblad, bladen i en blomkrona.

Kronborg, danskt kungl. slott intill Helsingör, uppfört 1574—85 (på grunden av en äldre borg) i höll. renessans (se bild).

Kronborr el. kårnborr, rörfortnig borr med skärstål i ändtan. Användes bl. a. för uttagning av provkärnor o. borring av stora hål.

Kronbrud. Oskar I lät till äminnelse av sin o. sin son Karl XV:s förmåning i Storkyrkan i Sthlm den 19 juni resp. 1823 o. 1850 förordna, att en gåva av 750 kr. årligen sed. dess fördelas mellan några för dygd o. goda seder utmärkta brudar i Sthlm. Brudarnas antal varierar, högsta antalet per år är fem, vilka vigas 19 juni i Storkyrkan.

Kronbruden, skådespel av Aug. Strindberg, uppfört i Sthlm i:a gången 1907; tonsatt som opera av T. Rangström uppfördes det i Sthlm i:a gången 1922.

Kronduva, *Gou'ra corona'ta*, en skiffergrå, 75 cm lång, vackert tofsprydd duva från Nya Guineaområdet.

Krone, da., no. och ty. formen för krona.

1. Kroneatiker [krån-]>|< e o p o l d (i 823—91), tysk matematiker, prof. i Berlin 1883, tidigare privatlär; känd genom arbeten inom den högre algebra o. teorin för de elliptiska funktionerna.

2. Kroneoker, H u g (1839—1914), broder till I. K., tysk fysiolog, prof. i Bern 1884—1914, mest bekant för sina rön rörande hjärtverksamheten vid olika retningar.

Kronhjort,

Cervus elaphus, det ståtligaste av Sveriges hjortdjur; var förr utbredd över större delen av Götaland, förekommer num. blott på några ställen i s. Skåne. Har sitt namn av den taggkrona, varmed hornet hos den fullt utvuxna tjuren avslutas. (Se bild.)

Kronisk (av grek. *kro'nos*, tid), varaktig, kallas en sjukdom med långvarigt, stundom hela livet omfattande förlopp. Motsatts: akut.

Kronjurister, eng. regeringens två förnämsta juridiska rådgivare: *attorney general* o. *solicitor general*. De äro medl. av underhuset o. ministären men ej av kabinettet.

Kronjuveler, staten tillhöriga smycken o. ädla stenar. Jfr Riksgälgar.

Kronkoloni (eng. *Crown Colony*), britt, koloni, över vilken, i motsats till Dominions, britt, kronan omedelbart utövar styrelse.

Kronkontakt', elektrisk kontakt (se d. o.) för anslutning av takarmatur, med tre kontaktstift. Ofta äro blott två strömförande (enkeländning), så att ett av tre möjliga instickssätt måste sökas.

Kronmutter, mutter med hål el. urtag i flera rikningar att välja på för en läsande saxpinne.

Krono, äldre genitiv av kronan; användes i sammansättningar.

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

Kronoallmänning, skogsmark, som vid avvittring (se d. o.) stannat i kronans ägo.

Kronobageriet i Sthlm (Sibyllegatan 2) uppfördes under Erik XIV o. Johan III o. har alltsedan varit bageri för kronan. Härjades 1945 av en eldsvåda, som förstörde norra delen.

Kronoberg, kungsgård i Växjö landsförsamling, Kronob., l., med en borgruin på en holme i Helgasjön. Var under medeltiden biskopsgård o. indrogs 1527 till kronan. Borgen förstördes av danskarna 1469 men återuppfördes snart o. var under Dackefejden en tid säte för Dacke. Brändes ånyo av danskarna 1570 o. 1612 men iståndsattes o. var efter reduktionen 1680 landshövdingeresidens, tills den började förfalla under Karl XII:s tid. Ruinen konserverades under 1920- o. 1930-t.

Kronobergs län omfattar s.v. Småland. 9,910 kvkm, varav 8,907 kvkm land. 155,349 inv. (1947), 17 per kvkm. Av länets yttnehåll utgöra odlad jord 1,084 kvkm (n %) o. skogsmark 5,522 kvkm (55.7 %). Länets indelas i 4 domsagor, 4 tingslag under Göta hovrätt. I K. finnas 2 städer (Växjö o. Ljungby), 6 köpingar, 8 municipalsamhällen o. 82 landskommuner. Landsbygden är delad i 5 fögderier.

Kronobergs regemente (I 11), *Växjö*, härstammar från Smålands storregemente, vilket 1623 delades i tre regementen.

Kronobonde, äbo på kronohemman.

Kronobrevbäring, till 1873 skyldighet för allmogon att utan kontant ersättning fortskaffa tjänstebrev.

Kronobrunnerier inrättades 1775 av Gustav III för att upphjälpa statens finanser men väckte stor ovilja, främst bland bönderna. De moraliska följderna blevo svåra, o. monopolet, som för övrigt gick med förlust, minskade starkt konungens folkgunst. Upphävdes 1787.

Kronofogde, landstadsstjämman, som före rgi8 hade uppsikt över polisväsendet o. verkställde kronouppbörden inom ett fögderi. Kronofogdarnas älggändan äro nu uppdelade mellan landskontoren, landsfiskaler o. landsfogdar.

Kronogods, dets. som domän.

KronograT (av grek. *kr o'nos*, tid, o. *gra'fein*, skriva), apparat för noggrann registrering av korta tidsintervall, t. ex. en stjärnas passage över i kikarens synfält inbragta märken.

Kronohemman, kronojord, som innehas av enskild person under äborätt.

Kronohäkte, fängelse för förvaring av till kortvariga straff dömda fångar. Denna benämning avskaffades i samband med genomförandet av 1945 års lag om verkställighet av frihetsstraff. Jfr Fångvårdsanstalt.

Kronojägare, titel för viss bevakningspersonal i skogsstaten, under jägmästarna. Jfr Skogsstaten.

Kronologi' (av grek. *kro'nos*, tid, o. *lo'gos*, lära), läran om tidens mätning o. räkning; äv. tidsföljd. Kronologien indelas i *matematisk* o. *teknisk*. Den förra anger längden av tidräkningens element (dygn, månad, år) o. metoder för beräkning av längre perioder (cykler). Den tekniska kronologien redogör för de kalendrär, som tillämpats i olika tider hos olika folk. — **K r o n o l o g i s k**, i tidsföljd.

Kronolänsman, vanl. endast länsman, före 1917 tjänsteman närmast lydande under länsstyrelse o. kronofogde, var allmän åklagare på landet o. utövade där närmaste inseedet över polisväsendet. Motsvaras nu av landsfiskal.

Kronomet'er (av grek. *kro'nos*, tid, o. *me'tron*, mått), instrument för noggrann tidmätning, konstruerat som ett fickur, ehuru större o. försett med en sinnrik mekanism, **k r o n o m e t e r g ä n g**, för rörelsens reglering.

Kronopark, under statens ägande- o. nytt-

janderätt befintlig skogsegendom. Står under skogsstatens förvaltning.

Kro'nos, »tiden», i grek. myt. en titan, son av Uranos o. Gaia o. fader till Zevs, Hades, Poseidon, Hera, Demeter o. Hestia. Motsvaras i rom. myt. av Saturnus.

Kronoskatt, skatt till Statsverket.

Kronoskjuts, en på innehavare av viss jord (krono- o. skattehemman m. m.) vilande skyldighet att mot ersättning fortskaffa kungliga o. andra offentliga personer, trupper, staten tillhörig egendom samt fångar. Togs med tiden alltmåra sällan i anspråk o. avskaffades formellt 1933.

Kronoöverloppsmark, mark, som vid avvittring bibehålles som kronans egendom.

Kronprins, officiell titel i vissa länder, t. ex. de nordiska, för den till tronföljden närmast berättigade av den regerande monarkens söner; bars hos oss tidigast av Gustav III. Även vald tronföljare kan bära titeln (hos oss Karl August o. Karl Johan). — Motsv. titel är i Storbritannien prins av Wales, i Belgien hertig av Brabant, i Nederländerna prins (prinsessa) av Oranien, i Spanien (före republikens införande 1931) prins av Asturien. — Kronprinskrona, se bild.

Kronprinsens husarregemente (K 7), *Malmö*, härstammande från ett 1758 genom värvning uppsatt regemente inom Sveriges tyska provinser, förlades 1772 till Skåne o. bytte namn flera gånger (Mörnerska husarregementet, Cederströmska husarregementet, Husarregementet *konungCarlXV m. fi.*). Indrogs 1928.

Kronprins Gustavs hav, hav inom Nordamerikas arktiska övärld, n. om Parryöarna, uppkallat efter konung Gustaf V.

Kronråd, i vissa länder bruklig beteckning på regeringssammanskomst under monarkens ordförandeskap.

Kronstadt, 1. [ry. utt. kranijttat']. Stad i n.v. Ryssland, förvaltningsomr. Leningrad, på ön Kotlin, i Finska viken, 32 km från Leningrad. Fästning o. örlogsstation, grundl. 1703 av Peter I. 46,000 inv. (1939). — 2. [krän'n-]. Tyska namnet på rumänska staden *Brasov*.

Kronsåg el. cylindersåg, plåtrumma med sågtänder i änden.

Kronärt, art av växtsläktet *Coronilla*.

Kronärtskoeka, art av växtsläktet *Cynara*.

Krook, Oscar, f. 1879, teolog, publicist (Sv. Dagbl.), kyrkoh. i Kungsholms förs. 1937. Har reviderat Evangelieböken (1941).

Kropotkin (*Krapotkin*), *Pjotr* (*Peter*) *Aleksejevitj* (1842—1921), furste, rysk anarkist, urspr. geograf. För propaganda bland Petersburgs underklass kom K. 1874 > fängelse men flydde till utlandet o. återvände till Ryssland efter bolsjevikrevolutionen. K:s anarkism är ej det individualistiska självsväldets utan den förpliktande samhällsandans, grundad på en kommunistisk produktionsordning, fri från all statsmyndighet. Bl. arb. *En anarkists minnen* (1889; sv. övers. 1901).

Kropp, kommun 1 n.v. Skåne, Malmöh. 1. (past.adr. Mörarp); Mörarps landsf.distr., Luggude doms. 1,017 inv. (1947).

Kroppa, kommun i s.ö. Värmland, Värml. 1. (past.adr. Nykroppa); Storfors landsf.distr., Östersysslets doms. 5,293 inv. (1947).

Kroppskultur, en efter hygieniska o. estetiska principer driven kroppsvård, till vilken bl. a. höra vissa dagliga gymnastiska övningar.

Kroppspulsådern, dets. som aorta.

Kross el. krossverk, maskiner för krossning av malmer, råvaror o. dyl. Olika slags krossverk finnas, såsom kollergång, kulkvärn, stampverk o. tuggare.

Kro'ton, berömd foregrek. stad på Italiens s. kust, blomstrande på 500—400-t. f.Kr., då den var hård för pytagoréernas sekt.

Kro'tonaldehyd, $\text{CH}_3 \cdot \text{CH} : \text{CH} \cdot \text{CHO}$, en omättad aldehyd. Användes vid denaturering av sprit, enär den äger en otrevlig stickande smak o. knappast kan frångiljas spriten. Framställes ur acetaldehyd o. ger vid reduktion normal-butylalkohol.

Kro'tonolja pressas ur fröna av *Cro'ton tigli-* (fam. *Euphorbiaceae*). Har en brännande skarp smak o. en kraftigt avförande verkan; i större mängd kan den bli ett dödande gift o. kommer därför num. knappast till användning.

Krubban el. *Bikupan*, för blotta ögat synlig stjärnhop i Kräftans stjärnbild.

Krubb-bitare, häst, vilken genom att stöda tänderna mot krubban el. annat föremål har ovanan att sluka luft.

Krucifix' (av lat. *cruci'x'us*, den korsfäste), skulpterad bild av Kristus på korset. Under medeltiden uppsattes ofta stora, målade träkrucifix (triumkrucifix) i kyrkans triumfbåge, på en tvärbjälke el. läktare. De äldsta krucifixen framställa Kristus som den segrande himmelske konungen; under medeltidens senare del uppstod den typ, som ännu är mest bruklig: en törnekrönt, lidande gestalt.

Krug [kro'kk], *Julius*, f. 1907, amerik. ingenjör o. politiker, chef för krigsproduktionsrådet 1941—45, inrikesminister sed. mars 1946.

Krumbacher [kromm'-], *Karl* (1856—1909) tysk språkforskare, banbrytande i bysantinsk filologi, prof. i Mimenen 1896. Bl. arb. *Geschichte der byzantinischen Literatur* (1890).

Krumcirkel, instrument för uppmätning av utvärdiga mått. Liknar en passare men har inbördiga spetsar. Jfr Fotcirkel.

Krumelur, krokinje, släng (i skrift).

Krumstav, kräkla.

Krumtimmer, vid skeppsbyggnad använda krokiga timmerstycken.

Krupp el. strypsjuka, åkta strypsjuka, difteri i luftstrupen med bl. a. anfallsvis förekommande andnöd. *Pseudokrupp* el. falsk krupp, anfallsvis andnöd med hosta hos barn med akut inflammation i struphuvudet.

Kruppverken, tyskt stälverk, grund. 1812 i Essen av Friedrich Krupp, men först dennes son Alfred (1812—87) gjorde namnet o. tillverkningen berömda. Under Alfred Krupps son Friedrich (1854—1902) utvidgades företaget ytterligare genom förvärv av verkstäder o. varv (bl. a. Germania i Kiel). Efter dennes död förvärdades firman till aktiebolag, *Friedrich Krupp A.-G.* Ledare från 1906 var friherre Gustav Krupp von Bohlen und Halbach f. 1870, g. m. Friedrich Krupps dotter Bertha. Efter Första världskr. nödgades Kruppverken övergå till civil produktion, men i samb. m. att Tyskland 1935 proklamerade sin rustningsfrihet återupptogs de krigsmaterietillv. Sommaren 1939 sysselsatte K. 100,000 arbetare. Bombades svårt under Andra världskr. o. kommo efter kapitulationen maj 1945 under allierad kontroll. Ledarna för K., däribland Gustav Krupps son Alfred, ställdes 1947 till ansvar som krigsförbrytare. Alfred Krupp dömdes juli 1948 till 12 års fängelse.

Krupskaja [kro-]. *Nadjesja* (1869—1939) rysk politiker, officersdotter, g. m. Lenin. Gjorde en betyd. insats för folkbildningsarb. i Sovjetunionen.

Ord, -som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

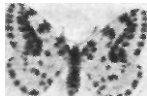
Krura'l (av lat. *crus*, ben), som an ir benet, t. ex. kruralt bräck = lärbräck.

Krusbär, *Ribes grosularia* (fam. *Ribesiacae*), en i s. o. mell. Sverige vanlig buske med handkluvna, naggade blad o. vanl. 2- el. 3-grenade taggar på grenarna. Gröna, gula el. röda, glatta el. håriga bär.

Krusbärsmjöldagg, en för krusbärsbuskar mycket fördärlig skadesvamp. *Sphaerotheca mors uvae*, som först år 1900 visade sig i Sverige, spridd till Europa från Amerika. Bildar till en början på unga skott, blad o. frukter snö vita överdrag, vilka snart övergå i en tät, brun flitartad massa. Bären kunna helt förstöras o. nyskotten vissna. Sjukdomen bekämpas verksamt, bl. a. genom besprutning med 2-%ig formalinlösning på våren före lövsprickningen.

Krusbärsmott, *Zophodia convolutella*, nattfjäril, 26—30 mm lång, vars larv lever inuti krusbär, stundom i vinbär.

Krusbärsmätare, *Abraxas grossularia*, måtarfjäril, vit med svarta fläckar i tvärrader o. ett rödgult tvärbånd på framvingarna. Larven uppträder stundom i mängd på krusbärsbuskar, vilka kala tas.

Krusbärstekel, *Pteronius ribesii*, liten (6—7 mm), gul o. svart bladstekel, vars larver stundom uppträda som svåra skadedjur på krusbärsbuskar m. m., i det de förtära bladen.

Kruse, John (1865—1914), konst- o. litteraturhistoriker, förest. för Nat.mus.s handtecknings- o. gravryvsamling. Rembrandtkännare.

Kruse, Ole, f. 13/5 1868, målare av dansk börd. Bl. målningar *Livets träd* (Göteborgs mus.).

1. von Krusenstjerna, Edvard (1841—1907), jurist, ämbetsman; generalpostdirektör 1889. Som civilminister 1883—89 o. 1896—1902 verkade K. särsk. för samfärdsels utveckling. Led. av FK 1885—93 o. AK från 1894 (politisk vilde).

2. von Krusenstjerna, Agnes, g. Sprengel (1894—1940), författarinna. Med stor stilistisk konst o. intuitiv psykologisk blick skildrade K. särskilt de sexuella o. patologiska drifternas övervalde. Hon var ängestens, tvångstankarnas o. de demoniska makternas skildrare, själv besatt av sin ämneskrets, men samtidigt visade hon mjukhet o. varm inlevelse i sina måsterliga analyser av ungdomstidens ömtåliga övergångsålder. De viktiga verkens äro romanserien om Tony (3 vol., 1922—26), *Fröknarna von Pahlen* (7 vol., 1930—35) o. *Viveca von Lagercronas historia* (4 vol., 1935—38, ofullbordad). Postumt: *Bästa noveller* (1941).

Krusflor, dets. som kräpp.

Krus'ka (av ital. *crusca*, kli), en särsk. av frisksportare använd gröt, bestående av i vatten kokt veteekli, havre- el. korngryn samt russin el. fikön.

Kruskål, namn på former av bladkål (*Brassica oleracea acephala*) ined krusigt veckade blad (grön- o. blåkal samt brokbladig kål).

Krusmynta, namn på genom odling krusbladiga *Ajenta*-arter. Innehålla en flyktig olja med kryddartad lukt o. smak. Användes för i medicinen (mot koliksmärtor).

Krus'ta (av lat.), särskorpa; består av in-torkad sårvätska m. m.

Krusta'd (av fr.), bakverk i form av en bägre el. skål, som fylles med stuvning.

Krustistel, art av örtsläktet *Carduus*.

Krut, sprängämne, som exploderar tillräck-
Ord, som saknas på K, **torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.**

ligt långsamt för att kunna användas som drivmedel för att utdriva projektiler ur eldrör utan att splittra detta. Bland nu använda krut märkas svartkrut o. röksvaga krut el. nitrocellulosakrut. Det senare kan ibland vara försatt med nitroglycerin o. kallas då äv. för nitroglycerinkrut el. nobelkrut.

Krutdurk, förvaringsrum för krut, på fartyg. Krutflaska, bärbär krutbehållare, som förr användes vid laddning av framladdare. Tillverkades ofta av hornsliidan av slidhornsdjur (kruthorn).

Krutjord, en på Gotland förekommande, kornig mulljord. Krutjorden uttorkar lätt o. har sedan svårt att åter upptaga fuktighet, varför den blir olämplig för odling o. i stor utsträckning bortföres av vinden.

Krutkonspirationen kallas en främst av Robert Catesby ledd sammansvärjning, som åsyftade att vid det eng. parlamentets öppnande 1605 spränga överhusets lokal i luften för att sedan återinföra en katolsk regim i England. Sammansvärjningen upptäcktes dock, varefter medlemmarna avrättades (1600). Sedan dess undersöker parlamentet före öppnandet sitt källarvalv. Jfr *Fawkes*, Guy.

Krutmalin, krutlikande sjömalin. Kryckestått kallas i vissa trakter av mell. Sverige i samband med lysningen firade festligheter, bestående däri att brudparet uppvaktas med en krycka, ett avkvitst träd, som uppreses på bröllopsgården. Sedan härleder sig trol. från en gammal rit. Jfr *Käpp* och *krycka*.

Kryddkusten, det. som *Pepparkusten*. Kryddnejlikor, de torkade blomknopparna av *Eugenia caryophyllata* (fam. *Myrtaceae*).

Kryddor, växtdelar av olika slag, som genom sin halt av egenartade ämnen, i de flesta fall flyktiga oljor, ha betydelse för smaksättning av maträtter o. drycker.

Kryddpeppar, de omogna, torkade bären av *Pimenta officinalis* (fam. *Myrtaceae*).

Kryddöarna, annat namn för Moluckerna. von *Kru'dener*, Barbara Juliane, f. Vietinghoff (1764—1824), tysk adelsdam, g. m. en livländsk baron v. K., förde efter sin makes död (1802) ett kringflackande liv o. uppträdde efter en religiös väckelse som stiftarinna av föreningar med svärmisk karaktär. Alexander I av Ryssland underställde henne 1814 planen till Hefiga alliansen.

Kruger, Franz (1797—1857), tysk målare, hövmålare i Berlin o. Petersburg. Utförde porträtt, hästbilder o. kulturhistoriskt intressanta paradmålningar.

Kruger, Paulus (1825—1904), sydafrikansk statsman av urspr. tysk släkt, president i republiken Transvaal 1883—1900, var under en lång följd av år själen i boernas motstånd mot den britt. politiken. K. begav sig under Boerkriget till Europa för att utverka stormakternas ingripande o. dog i Frankrike. Okuykt viljekraftig o. strängt religiös men i sina medel ofta hänsynslös åtnjöt »Oom Paul» (Gamle Paul) bland sina landsmän stor popularitet.

Krtigersdorp, stad i s. Transvaal, Sydafrika, v. ont Jobannisburg. 23,000 inv., européer (1946). Medelpunkt i gruvområde.

Krylbo, köping i s.ö. Dalarna, Kopparb. l.; Avesta landsf.distr., Hedemora doms. 2,517 inv. (1947). Industriert. Järnvägsknut vid linjerna Sthlm—K., K.—Bräcke, Hallsberg—K. samt Södra Dalarnas o. K.—Norbergens järnvägar.

Krylov [-läff*], Ivan Andrejeviltj (1768—1844), rysk fabelförfattare o. dramatiker. Av K-s 220 fabler är omkr. en tredjedel efterbildningar. K. ansågs som sin tids mest nationelle ryske skald.

Kriimpersystem, en av den preuss. regeringen efter 1808 tillgräpen åtgärd att efter kortare tids

utbildning hemförlöva soldaterna o. i stället inkalla nya. På så sätt kunde Preussen, som ej fick hålla större krigsstyrka än 42,000 man, vid krigsutbrottet 1813 uppställa en arme på över 100,000 man.

Krynica [krinifsa], stad i s. Polen, i Karpaterna, vojevodsk. Kraków. 6,230 inv. Polens mest besökta kurort. Vintersport.

Kryoiort (av grek. *kryos*, is, o. *litos*, sten), isliknande mineral av natrium, aluminium o. fluor, Na_2AlF_6 , med något mindre hårdhet än kalkspat. bildar vid Ivgitug på Grönlands sydskust en förekomst av kommersiell betydelse. Användes tidigare för framställning av soda, aluminium o. fluorkalcium, num. främst för beredning av ett porslinlikn. glas (kryolitglas) o. en blåaktigt vit emalj.

Krypbönor, art av örtsläktet *Phaseolus*. Kryppgräs, mått i kraft per ytenhet på den högsta belastning, vid vilken ett materials formändring icke överskrider en viss storlek på en bestämd tid o. vid given temperatur.

Kryppnarv, art av örtsläktet *Sagina*.

Krypskytts, olaga jakt.

Kryp'ta (av grek. *kryp'te*, dolt rum), under antiken välvd, skuggig gång vid boningshus el. underjordisk grotta, hos de äldsta kristna de rymliga rummen i katakomberna; underjordiskt kapell i allm. Senare benämning på gravkapell under större kyrkor.

Krypto (av grek. *hrypto's*, hemlig), hemligt språk; kallas k o d, då meningar, ord, bokstäver, siffror ersättas av vanl. 3-, 4- el. 5-ställiga bokstavs-(siffer-)grupper; el. chiffer, då antingen bokstäver o. siffror omkastas el. utbytas mot andra tecken; el. täck b e n ä m n i n g a r, då vissa ord utbytas mot andra ord.

Krypto- (av grek. *krypto's*, hemlig, dold, lönlig (i sammansättningar).

Kryptogamer (av grek. *krypto's*, dold, o. *gamos*, giftermål), växter, som sakna tydliga könsorgan (ståndare o. pistiller) o. fortplanta sig genom sporer. Jfr Fanerogamer.

Kryptografi' (av grek. *krypto's*, dold, o. *grafein*, skriva), lönnskrift, som liknar vanlig tecken, i motsats till chiffer, som består av särskilda tecken, siffror o. dyl.

Kryptokalvinism' (av grek. *krypto's*, dold), »hemlig kalvi nism», riktning, som under 1500-t.s senare del framträdde inom lutherska kyrkan o. i nattvardsläran närmade sig Calvin.

Kryptokristalli'n el. kryptokristallinisk (av grek. *krypto's*, dold, o. *kristall*) säges en bergartsmassa vara, som är sammansatt av ytterst fina, äv. vid stark förtoring knappt urskiljbara kristaller.

Kryptome'r (av grek. *krypto's*, dold, o. *me'ros*, del) säges en bergart vara, om den är så finkornig (tät), att dess beståndsdelar ej kunna urskiljas med blotta ögat.

Kryptomesi' (av grek. *krypto's*, dold, o. *mne'sis*, hägkomst), hörande till det undermedvetna minneslivet.

Krypton [-ån], en i atmosfären i ringa mängd förekommande ädelgas. Kem. tecken Kr, atomvikt 83,7 (6 stabila isotoper), atomnr: 36. Kokp. — 152°. Användes i en del glödlampor.

Krysantemum, dets. som Chrysantemum. Krysarobi'n el. g o a p u l v e r, ett gult pulver, som utvinns från en brasiliansk trädart o. användes vid behandlingen av vissa hudsjukdomar; är rätt starkt njurretande.

Kryselefanti'n (av grek. *kryso's*, guld, o. *ele'las*, elfenben), skulptur, bestående av trästomme, beklädd med elfenben o. guld i tunna plattor. Tekniken användes i den grek. bildhuggarkonsten bl. a. av Feidias.

Krysoberyll', ett rombiskt kristalliserande mineral av beryllium- o. aluminiumoxid, $\text{BeO} \cdot \text{Al}_2\text{O}_3$, har något större hårdhet än topas

o. utgör en eftersökt o. högt uppskattad ädelsten. Man skiljer mellan vanlig el. orientalsk i krysoberyll, som är ljust gulgrön, alexandrit, som är mörkgrön i dagsljus, o. krysoberyllkattöga, som är en grumligt färgad, skilrande varietet.

Krysokoli(a), mineral av vattenliktigt kopparsilikat.

Krysoflvt, äv. kallat o l i v i n el. p e r i d o t, ett ljust gulgrönt el. gröngult, klart o. genomskinligt ädelstensmineral, som påträffas på Ceylon, i Burma, Arizona o. Mexico.

Kry60pra's, en genomlysande, av nickel äppelgrönt färgad kalcedonvarietet, «m aritager vackra polytiter. Användes till smycken. (Se färgplansch.)

Krysostomos (Chrysostomus, egentl. »guldmun»), Johannes (omkr. 345—407), kyrkofader, patriark av Konstantinopel 398, berömd andlig talare o. praktisk själasörjare.

Krysofil el. krysofilasbest, dels. soni serpentinasbest (jfr Serpentin).

Kryss, 1. Snett liggande kors (Andreaskors). — 2. I* i g g a på kryss, kryssa.

Kryssa. 1. Med fartig arbete sig upp mot vinden genom att segla sicksack. — 2. Befara visst område på havet för att uppbringa fientliga fartyg, spana el. bevaka området m. m.

Kryssare, örlogsfartyg, avsett för spaning, rädföretag, sjöfartsskydd o. sjöfartskrig. Hög fart, stor aktionsradie el. god sjöduglighet. Uppdelas i tunga kryssare, vars nuvudbestyckning består av kanoner med mer än 15 cm kaliber, lätta kryssare med 15 cm eller lättare pjäser samt luftvärnskryssare vilkas hela bestyckning utgöres av luftvärnspjäser.

Kryssfane'r, dets. som plywood.

Krysshult, belägnings-(fästgörings-)knap för rep.

Kryssmast, aktersta masten på 3-mastare.

Krysspejling, tvenne samtidigt tagna pejlingar, vilkas skärningspunkt anger fartygets läge i sjökortet.

Krysspriok. Sjöv. Prick på fritt liggande grund, som kan passeras på båda sidorna.

Kryсталlos [-lä's] el. kristallös, natriumsalt av sackariu, användes i likhet med detta som sötningsmedel.

Krystvårkar, de kraftiga sammandragningarna av livmodern vid slutet av förlösnningen, vilka leda till utdrivning av fostret.

Kräka, *Corvus cor'nix*, en kråkfågel. Huvud, framhals, vingar, stjärt o. ben svarta, i övrigt askgrå. Allmän över hela landet utom i lappmarkerna o. fjällen, där den blott träffas i närh. av samhällen. Till samma släkte höra korp o. råka.

Kräka, liuva el. hätta av tyg med vida, ansiktet inramande brätten med hakband.

Kräkfåglar, *Corvidae*, en familj tättingar, innefattande de största o. kraftigaste tättingarna. Intelligenta fåglar, vilka hämta sin näring ur både djur- o. växtriket. Båda könen äro lika. 9 arter i Sverige (inberäknade nötkräkan o. skrikorna).

Kräkklöver, art av örtsläktet *Comarum*.

Kräkris, art av växtsläktet *Empetrum*.

Kräkshult, kommun i n. Småland. Jönk. 1. (past.adr. Karlstorp); Åseda landsf.distr., Njudungs doms. 691 inv. (1947).

Kräksmåla, kommun i ö. Småland, Kalm. 1.; Virserums landsf.distr., Åspelands o. Handbörds doms. 1,832 inv. (1947).

Kräkspark, ett slags broderistyg.

Kräkvicker, art av örtsläktet *Vicia*.

Kräkvinkel (av ty.), småstad, skvallerhåla. Krångedeforsarna, nedre Norrlands mäktigaste vattenfall, i Indalsälven, ö. Jämtland.

Ord., som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

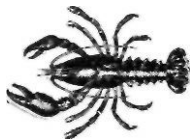
Före utbyggn. 3 km lång o. 58 in hög fallsträcka. Kraftverk med en effekt av 240,000 kW, fördelad på 6 aggregat, byggda 1931—48; levererar elektrisk energi till Bergslagen, Gästrikland, Sthlm o. N. stambanan. Äg. av Krängede AB., aktiekap. 24.5 inill. (1948).

Krängforsen, vattenfall i Skellefte älv, 27 km från Skellefteå. Kraftverk (1928).

Krås (av ty. *kras*, krusig), veckat tygstycke kring häls, ärmar osv. Burs tidigare äv. av män.

Kräcklinge, kommun i mell. Närke, Örebro l.; Grimstens landsf.distr., Väster närkes dom. 657 inv. (1947).

Kräfta, vanlig kräfta el. flodkräfta, *Potomobius astacus*, ett blå- till grönskiftande, svartbrunt kräftdjur av underklassen *Malacostraca*, lever i vattendrag o. insjöar med stenig botten. Hela Europa. Förflyttar sig baklänges i vattnet genom slag med stjärten. Längd (utom klorna) 10—15 cm. — Kräftan fångas för sitt läckra kött, vanl. med burar cl.

mjärdar, stundom med häv el. spö. Fångsttiden, som växlar i olika län, börjar i allm. 8 aug. Vid kokning rödfärgas kräftan genom att skelets mörka färgämnen förstöras.

— Med. Lat. *can'cer*, benämning på elakartade svulster, härstammande från hud, slemhinnor o. körtlar, som vanligen medföra döden, om de icke på relativt tidigt stadium radikalt avlägnas genom operation el. förstöras genom radium- el. röntgenstrålar. Kräftsulvster indelas efter utgångsvädden i täckepitelkräfta (på läppar, tunga osv.) o. körtel-epitelkräfta (i magsäcken, tarmarna, bröstkörteln osv.). Kräftan sprider sig framför allt genom lymfbannorna, under det s a r k o m e t, ofta även populärt inbegripet bland kräftumörerna, sprider sig genom blodbanorna. Jfr Sarkom. — Bo*. Hos växter beteckning för sjukliga förändringar, som bero på angrepp av svampar el. bakterier, särsk. då de antaga form av begränsade svulster.

Kräftan, lat. *Can'cer*, stjärnbild på n. himmeln i Djurkretsen med idel svaga stjärnor, av vilka »äsnorna» omge en för blotta ögat synlig stjärnhop, Krubban. Vid sommarsolståndet, då solen står i zenit på 23.5° nordlig bredd för att sedan vända åter mot s., befinner den sig i K. Denna breddgrad kallas därför Kräftans vändkrets. Jfr Stenbocken.

Kräftdjur, *Crusta'cea*, en klass leddjur med oftast förkalkat kitinskelett, två par antenner o. tvådelade simfötter, s. k. klyvfötter, el. former av sådana. Andas med gälar el. med huden. De flesta leva i vatten. De indelas i underklassen hinnkräftor (*Entomo'straca*) med ett växlande antal kroppsegment o. underklassen *Malaco'straca* med 20 kroppsegment.

Kräftpest, en hos kräftor uppträdande, dödlig infektionssjukdom; härjar i Sverige i Mälaren o. Hjälmaren sedan 1907. Till förhindrande av dess spridning är försäljning av kräftor ställd under kontroll.

Kräftstenar, halvklotformade, hårda, vita bildningar, vilka strax före skalombytet bildas, en på vardera sidan om kräftans mage. Innehålla kalciumfosfat o. kalciumkarbonat o. förbrukas vid förkalkningen av det nya skalet.

Kräkla (isl. *krmkla*, krökt kvist) el. krumstav

(lat. *ba'culum*), en till biskopsskruden hörande stav, upptill av böjd form o. vanl. av dyrbart, rikt ornerat material. (Se bild å föreg. spalt.)

Kräklingbo, kommun på ö. Gotland, Gotl. l.; Koma landsf.distr., Gotlands doms. 36+ inv. (1947). — Kyrka, invigd 1211, ombyggd vid i300-t:s början. Väggmålningar.

Kräkrot, en drog, som utgöres av de alkaloidhaltiga, ansvallda, maskliknande rötterna av *Urago'ga ipeca'cuanha* [-ann'] (fam. *Rubiaceae*). Kräkningsframkallande, men användes numera huvudsakl. som slemlösnande medel i bröstsafter etc.

Kräkvinsten, ett vinsyresalt, innehållande kalium o. antimon. Det användes för som kräkmedel, numera som fluggift o. som betmedel för att göra brons blåsvart.

Kräldjur, *Rep'wlia*, en klass ryggradsdjur.

De äro fyrfotade, växelvarma med tre-el. ofullständigt fyrummigt hjärta. Deras hud, vilken oftast är beklädd med hornartade plåtar cl. fjäll, saknar i huvudsak hudkörtlar. De äro i regel äggläggande med oftast stora gulerika ägg. Fostret är omgivet av fosterhöljen. Gruppens ursprungligaste representanter anträffas i stenkolperiodens avlagringar. De nu levande uppdelas i sköldpaddor, krokodildjur, ormar o. ödlor. Som en avläggare av de utdöda dinosaurierna, en grupp bland skräcködlorna, betraktas fåglarna.

Krämla, k r e m l a, arter av skivsvampsläktet *Russula*.

Kräpp (fr. *crêpe*, av lat. *cris'pus*, krusig) el. krusfjor, tunn silkesgas, som genom behandling med ånga fått en krusig yta. Kräppartad karaktär ges även andra tyger på rent mekanisk väg.

Kräva, en utbuktning på matstrupen hos de flesta fåglar; tjänar till förvaring o. upp- mjukning av frön o. dyl. Saknas hos insektätande fåglar, simfåglar m. fl. Hos en del insekter förekommer äv. en dyl. utbuktning på framtamen.

Krökning hos ett stycke av en kurva anges i ett bestämt mått, krökningssmätt, genom att mäta vinkeln mellan utterpunkternas tangenter o. dividera detta vinkel-mått (i radianer) med kurvstyckets längd. Genom en gränsprocess kan man härav även komma till en exakt definition av en kuras krökning i en bestämd punkt. Jfr Krökningssirkel.

Krökningssentrum, medelpunkten i en kuras krökningssirkel.

Krökningssirkel. I varje punkt av en kroklinje (kurva) kan man i allm. konstruera en tangerande cirkel, som så nära ansluter sig till kurvan, att den har exakt samma krökning som kurvan i tangeringspunkten. Denna cirkel kallas kurvans krökningssirkel o. dess radie kurvans krökningssradie. Krökningssradiens längd är inverterade värdet av kurvans krökning i ifrågav. punkt.

Krö'nika, äldre namn på en historisk framställning av yttre händelser i bestämd tidsföljd. Bl. sv. krönikor märkas Erikskrönikan o. Karlskrönikan, båda rimmade, Prosaiska krönikan, Peder Svarts krönika ra. fl. — K. utnyttjas i modernt språkbruk som beteckning för vissa kortare översikts- o. tidningsartiklar samt radioföredrag över tilldragelser inom något område. — K r ö n i k ö r, krönikeförfattare.

Krönikeböckerna, två skrifter i GT, trol. från 200-t. f.Kr. Förtälja ur prästerlig synpunkt Israels historia från äldsta tid till rikets delning samt Juda rikets historia fram till judarnas återvändande från Babel.

Kröning kallas den högtidliga akt, varigenom en monarks tillträde till regeringen bekräftas. Av orientalskt ursprung. I Sverige har kröning förekommit sed. 1200-t., från 1400-t. i allm. i

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

Uppsala domkyrka, sed. Fredrik I vanl. i Sthlms Storkyrka. Gustaf V är okrönt.

Kröningsvärd, Carl Gustaf (1786—1859), historisk urkundsamlare. Hans arb. *Diplomatarium dalecarlicum* (3 bd. 1842—53) omfattar urkunder om Dalarna o. Västmanland.

Kröpelin, Hans, d. 1440, riksråd av tysk börd, hövitsman på Sthlms slott 1421—35, sökte i det längsta medla mellan konung Erik av Pommern o. det svenska rådet.

Krö'sus, stormrik man. Jfr Kroisos.

1. Kröyer [kröj'er], Henrik Nikolaj (1799—1870), dansk zoolog, inspektör för Naturhist. museet i Köpenhamn. Bl. arb. studier över fiskar o. parasitkräfter. K. företog talrika forskningsresor.

2. Kröyer, Peter Severin (1851—1909), fosterson till H. N. K., son till en norsk

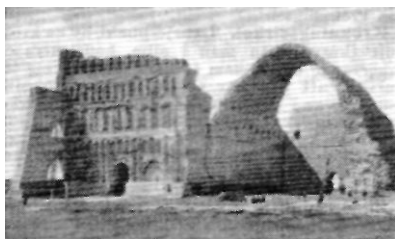
läkare, dansk målare. K:s 1882 utställda tavla *Italienska hatmakare* blev banbrytande för det danska friluftsmåleriet. Hans målningar med motiv från livet på Skagen utmärkas av en mästerlig ljus- o. luftbehandling (*Fiskare på Skagens strand*, Nat.mus., se bild).

K.S.A.K., förkortning för *Kungl. Svenska Aeroklubben*.

K. S. S., förkortning för *Kungl. Svenska segelsällskapet* (grundat 1830).

Kte'sias, omkr. 400 f.Kr., grek. historieskri- vare o. läkare från Knidos; skrev *Persika*, det assyriska o. persiska rikets historia.

Kte'sifon, forntida stad vid Tigris, känd sed. 200-t. Ruiner av ett kungapalats från samma

sekel med ett mer än 30 m högt tunnvalv, forntidens väldigaste (se bild). K. var sassanidernas huvudstad.

KTH, förkortning för *Kungl. Tekniska Högskolan* i Sthlm.

Kto'nisk (av grek.), jordisk, underjordisk.

Kuala Lumpur, huvudstad i Malajiska unionen på Malackahalvön. 138,400 inv. (1941). Modernt byggd. Handel med gummio o. tenn (hamn Port Swettenham).

Kuang-ohou [-tsjä°], fr. Kouang-Tchéou- Wan, f. d. franskt område i s. Kina, prov. Kuangtung, vid kusten. 842 kvkm, 300,000 inv. (1940). Huvudstad: Fort Bayard. — K. arren-

derades 1898 av Frankrike på 99 år; återlämnades till Kina 1945.

Kuangsi, provins i s. Kina, kring fl. Si-kiang o. dess bifloder. 222,500 kvkm, 14 mill. inv. (1947). Övervägande bergigt. Ris-, te- majs- o. sockerodling. Bomulls- o. sidenindustri. Bergsbruk. Huvudstad: Kuei-lin. En sed. gammalt i polit. avseende orolig landsända.

Kuangtung, provins i s. Kina, vid kusten. 228,800 kvkm (tills. m. ön Hainan), 32 mill. inv. (1947). Lågbergigt med bördiga slätter o. rika mineraltillgångar (koppar, järn o. stenkol). Odling av ris, te o. socker. Sidenindustri. En av Kinas rikaste provinser. Huvudstad: Kanton. I K. finnas av europ. makter ägda områden: britt. Hongkong o. portug. Macao.

Kuantan, ort på östra sidan av Malackahalvön. Utanför K. sänktes den $10\frac{1}{12}$ 1941 de två britt. slagskeppen Prince of Wales o. Repulse av jap. flygstridskrafter.

Kuantuns, s. delen av halvön Liao-tung, Mandjuriet, med fästningen Port Arthur. 3,462 kvkm, 14 mill. inv. (1940). Huvudstad: Dairen.

Kuan-yin, kinesisk kvinnlig gudomlighet, dyrkad som den allförlåtande barmhärtig- heten. Ofta framställd i kin. konst.

Kuan'za el. Kwan'za, flod i v. Afrika, inom portug. kolonien Angola. 1,100 km.

Kub, kropp, begränsad av sex lika stora kvadratiska ytor. Dess volym är a^3 , om kanten är a, varför tredje potensen av ett tal även kallas kuben på detsamma.

Kuba, dets. som Cuba.

Kubacerer el. västindisk ceder, namn på en art av träsläktet *Cedrela* o. dess virke (äv. kallat sockerkist el. cederträ).

Kuban', flod i Kaukasus, upprinner på berget Elbrus o. utmynnar i Svarta havet o. Asovsk sjön. 880 km, varav omkr. 350 km segelbara. Vid K. stod under Andra världskr. häftiga strider.

Kubango el. Okavango, flod i s.v. Afrika, bildar på en längre sträcka gräns mellan Angola o. Sydvästafrika.

Kubat'u'r, beräkning av rymdinnehållet av kroppar, begränsade av matematiskt givna ytor. Sker i allm. med hjälp av integralkalkyl.

Kubbvete, en form av vete, med mycket täta, små ax, små korn o. styv halv.

Kube'ber, den ej fullt mogna frukten av *Piper cube'ba* (Sundaöarna). Innehåller en flyktig olja, som användes mot sjukdomar i urinvägarna.

1. Kubelik [ko'-], Jan (1880—1940), tjeck, violinist, europeiskt ryktbar. Tonsättare.

2. Kubelik, R a f a e l, f. 1914, son till J. K., tjeck, dirigent, sed. 1936 vid Tjeck, filharmoniska orkestern, Prag; gästade Sthlm. 1948. Tonsättare.

Kube'ring, volymberäkning. Inom trävaruhandeln användas s. k. kuberingsstabeller för att på ett snabbt sätt få volymen ur två- o. längddimensionerna på gängse virkesformer.

Kubikenborg, industrisamhälle i Medelpad, ingår i Skönsmons municipalsamhälle, ö. om Sundsvall. Aluminiumoxid-, kryolit- o. aluminiumfabriker, tillhöriga Svenska Aloxidverken AB, uppförda 1941—42. Tidigare fanns i K. ett av Sveriges största sågverk (nu smickfabrik), tillhört J. A. Enhörnings Trävaruaktiebolag.

Kubikinnehåll, oegentlig benämning på rymdinnehåll, hänsyftande på att enheterna för rymdmätt bestäms medelst kuben.

Kubikmeter, enhet för rymdmätt, motsvarar rymden hos ett kubiskt kärl med l m:s innerkant. Förk. *km* el. m³.

Kubikmått, rymdmått, grundade på kuben som enhet. I metersystemet användas kuber med kanten resp. 1 m, 1 dm, 1 cm till att ange rymdenheterna 1 ra*, 1 dm*, 1 dm³ (1V1000 m³)>

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

1 cm³ C/1000 dm³). Inom trävaruhandeln användas även äldre mått ss. kubikfot o. famn.

Kubikrot. Med kubikroten ur ett tal *a* (ex. 27) menas ett nytt tal (3), vilket multiplicerat med sig självt två ggr ger *a* till resultat ($3 \times 3 \times 3 = 27$). Detta tal tecknas $\sqrt[3]{a}$ ($3 = \sqrt[3]{27}$).

Kubiktal, ett sådant helt tal, vars kubikrot också är ett helt tal.

Ku'biska systemet, dets. som reguljära (kristall)systemet (jfr Kristallaxlar).

Kubism', konstriktion, huvudsakl. inom måleriet, vilken uppkom i Frankrike 1907 som opposition mot impressionismen o. mot Matisseriktningens ytkonst. Genom geometriska former sökte kubismen med utgångspunkt bl. a. från Cézanne införa lagbundenhet o. ett frångående från ögonblickets ingivelser. Banbrytare: Picasso, Braque o. Léger. Bl. sv. repr. Georg Pauli.

Kubita'1 (av lat. *cu'bitus*, armåbge), lokaliserad till armåbgsveckte, t. ex. om lymförtlär, s. k. kubita'1 örtlär.

Kublai-khan (omkr. 1215—94), grundare av den mongoliska dynastien i Kina (1279), sonson till Djingis-khan; underlade sig Tibet, reformerade förvaltning, handel o. samfärdsel. K. förlade sitt residens till Peking.

Kuching, huvudstad i kronkolonien Sarawak, Britt. Borneo. Omkr. 30,000 inv.

Kuddyb, kommun i n.ö. Östergötland, Östergötl. l.; Vikbolandets landsf. distr., Bråbygdens o. Finspånge l:s doms. 863 inv. (1947)-

Ku'du, *Strepsice'ros ku'du*, en till skogsbockarna hörande syd- o. ostaf. antilop av en hästs storlek, till färgen rödgrå med vita tvärband o. med över 1 m långa, uppstående, spiralvridna horn. Lever i småflockar. Jagas ivrigt. (Se bild.)

Kueichou [-tsja-], provins i s. Kina, kring fl. Wujiang. 184,200 kvkm. 10 mill. inv. (1947). Ofruktbar högslätt utom i floddalarna. Betyd. boskapsskötsel. Odling av ris. Råsilkeproduktion. Mineraltillgångar (koppar o. kvicksilver). Huvudstad: Kuei-yang.

Kuen-lun, dets. som Kwen-lun.

Ku'fa, medeltida stad i Mesopotamien, vid Eufrat, anlagd 637, kalifernas residens 750—758, sedan obetydlig. Kufiska skriften var den äldsta arabiska.

Ku'fisk (av *Kula*), i överförd betydelse underlig, originell på ett löjväckande sätt. **Kufiska** mynt, gamla arab. mynt, präglade med **kufisk skrift** (jfr *Ku'fa*).

Kufra, oas i Libyska öknen, omkr. 100 mil s. om Benghazi. Föremål för strider under Andra världskr.; erövrades av general De Gaulles franska styrkor i febr. 1941.

Kugelberg, Bertil, f. ³¹/₇ 1900, jurist, verkst. dir. i Bankernas förhandlingsorg. 1937—42, i Sv. Arbetsgivareföreningen sed. 1947 (vice 1942—47).

Kuggghjul, maskinelement, försedda med kuggar för överföring o. utväxling av roterande rörelse. De indelas i cylindriska, koniska o. hyperboliska kuggghjul, vilka senare äro en övergångsform till snäckhjulen. Jfr Modul o. Pitch.

Kuggstång, en rak stång med utskurna kuggar, i vilka ett kuggghjul ingriper. Användes att överföra en roterande rörelse i rätlinig.

Kuggstångsbana, bergbana, vid vilken vagnen framdrives medelst ett å densamma befintligt kuggghjul, vilket ingriper i en mellan skenorna löpande kuggstång.

Kugler- [ko'-], Franz (1808—58), tysk konsthistoriker, prof. i Berlin 1833—49. Hans *Handbuch der Kunstgeschichte*, 1841—42, var för sin tid banbrytande.

Kugua'r, annat namn för puma.

Kuhlau [ko'la'], Friedrich (1786—1832), tysk tonsättare, verksam i Danmark. Bl. hans verk märkas operan *Elverhöi*, pianosoner o. manskvartetter, bl. a. *0, hur härligt majsol ler*.

Kuhledning, elektrisk ledning med falsad mantel av tunn järnplåt, som omsluter 2—4 Var för sig gummiisolerade ledningar.

Kuhn [kon], Adalbert (1812—81), tysk språkforskare, prof. i Berlin 1856, framstående inom den jämförande språkforskningens o. mytologiens områden. Grundade 1852 *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung*.

Kuhn [kon], Richard, f. 1900, tysk kemist, prof. vid Tekn. högsk. i Zurich 1926, från 1929 vid Kaiser-Wilhelm-Inst. för medicinska forskn. i Heidelberg o. sed. 1948 vid Mas Planck-Gesellschaft i Göttingen. Tillerkädes 1939 föreg. års nobelpris i kemi för undersök. öv. karotinoider o. vitaminerna B₃ o. B₆ men avböjde priset mottagande. Jfr P. Karrer.

Kuhnau [ko'-], Johann (1660—1722), tysk musiker o. tonsättare, den förste i Tyskland som skrev pianosoner i flera satsar.

Kuja'viak, en från landskapet K u j a'v i e n (på ömse sidor om Weichsel, n.v. om Warszawa) härrörande polsk folkdans.

Kuj'bysjev, l. (Till 1935 Mell. Volga.) Förvaltningsområde i RSFSR, kring Volgakröken. 53,900 kvkm. Jordbruk. — 2. (F. d. S a m a r a.) Huvudstad i K. 1, vid Volga. 390,000 inv. (1939). Av älder viktig trafikknut. Spannmålsmarknad. Livsmedelsindustri. Vid K. ett av världens största kraftverk. Säte för ryska regeringen okt. 1941—aug. 1943.

Kujo'n (av li.), feg stackare. — **K u j o n e' r a**, förtrycka, behandla med översitteri. — **K u j o n e' r i**, översitteri.

Kujundjik, ruinstad i Irak, vid Tigris, det forntida Nineve.

Ku Klux Klan, ett 1867 bildat hemligt polit. förbund i För. Stat. till skydd för de vita mot de frigrädda negrerna, undertrycktes 1871 men återupplivades 1915 av W. J. Simmons som huvudsakl. främlingsfientlig, anti-katolsk o. antisemitisk organisation; räknade 1927 över 3 mill. medlemmar. Dessa uppträdde nattettid i vita kåpor o. masker, vanl. i stora flockar o. till häst. K:s hänsynslösa o. grymma metoder (tortyr o. mord) väckte en stark opposition o. efter 1938 gick rörelsen tillbaka. Efter Andra världskr. har dess aktivitet åter ökat. (Se bild.)

Kuku-no'r (»blå sjön»), saltsjö i n.ö. Tibet. 3,780 kvkm. 3,040 m ö. h. Utan avlopp.

Kulak', ry., egent. knyttnäve; tidigare rysk benämning på person (köpman el. bonde), som behandlade sina underlydande el. betalnings-skyldiga bönder utan misskund, i Sovjetryssland benämning på bonde, som under motstånd mot jordbrukets kollektivisering söker reda sig själv.

Kulbana, den bana, som beskrives av tyngdpunkten till en fritt utslungad projektil. Går i en bäge, som på grund av luftmotståndet sjunker brantare än den stigit; dess noggranna beräkning ur skjutförsök har grundläggande betydelse för det moderna artilleriet.

Kuldja, stad i Kina, v. Mongoliet (Dsungariet), vid fl. Ili, nära gränsen till Ryssland. Omkr. 30,000 inv. Livlig transitohandel.

Kulenkampff [ko'-], Georg, f. 1898, tysk violinist, en av nutidens främsta. Prof. vid Berlins musikhögskola 1923.

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

Kulfallsprov, dynamiskt hårdhetsprov med fallkropp, varvid antingen inträngningsdjup el. återstuds höjd (se Sklroskop) utgör mått på hårdheten. Jfr Hårdhet.

Kulgnistgap, det minsta avståndet för överlag mellan kulformiga elektroder, användes för mätning av höga spänningar.

Ku'ii, eng. coolie, i Östasien av utlänningar använd benämning på infödd kroppsarbetare.

Kulina'risk (av lat. *cuWna*, kök), som rör matlagningen.

Kuling, längre vindstöt, hårdare än bris.

Kuliss' (av fr., egentl. rädda), lös träram, överspänd med duk, på vilken en dekoration är målad. Kulisserna bilda teaterscenens sidodekoration.

Kulla, kommun i s. Uppland, Upps. l. (past. adr. Hjälstaby); Ilåbo landsf.distr., Upps. l:s s. doms. 249 inv. (1947).

Kulla (trol. beläskt med fnisl. *kolla*, kvinna) el. dalkulla, kvinna från Dalarna.

Kullaberg, dets. som Kullen.

Kullager, axellager, vari rörelsen mellan axel o. lagerhus förmedlas av kullor, innefattade i en kullhållare o. rullande mellan en yttre kulbana, fästad till huset, o. en inerring, fastskild på den roterande axeln. Emedan all friktion här är rullfriktion, äro energiförlusterna i kullagret små. Sverige intar en framstående plats i hithörande fabrikation (AB. Svenska Kullagerfabriken, se d. o.).

Kulla-Gunnarstorp, gods med huvudgård i Allerums kommun, Malmön. l., känd sed. 1400-t. Nuv. manbyggnad i huvudsak uppförd i nederländsk renässansstil 1865—78.

Kullberg, Karl Anders (1815—97), skald, översättare. I. ed. av Sv. akad. 1865. Översatte Tassos *Befriade Jerusalem* (1860), Ariostos *Rasande Roland* (4 dir., 1865—70), Petrarcas *canzoner, ballader o. sestiner* (1880).

1. af Kullberg, Anders (1771—1851), ämbetsman, skald; biskop i Kalmars 1830. Skrev efter gustavianska mönster lärodikterna *Alderdomen* (1802) o. *Den husliga sällheten* (1805). *Poetiska försök* (2 bd, 1816).

2. af Kullberg, Karl Anders (T813—57), son till A. af K., författare. Red. 1836—38 tidningen Freja. Utgav historiska romaner o. sedeskildringar.

1. Kulle, Jakob (1838—98), målare o. textilkonstnär. Utförde tills. m. svägerskan Tora K., f. Nilsson (r849—1939), ett bantbrytande arbete för textilslöjden i Skåne.

2. Kulle, Axel (1846—1908), broder till J. K., målare, utbildad i Dusseldorf. Skånska folklivsskildringar.

3. Kulle, Sven (1860—1945), broder till J. K. o. A. K., medaljgravör.

Kullen el. **Kullaberg**, smal bergås i n.v. Skåne, s.v. om Skölderviken. Högsta punkten, Höggullen, 188 m ö. h. Egendomliga klippbildningar.

Kullerstäd, kommun i n. Östergötland, Östergöt. l. (past. adr. Skärbläcka); Lösings landsf.distr., Bråbygdens o. Finspångas l:s doms. 2,868 inv. (1947).

Kullervo [ko-], en till träslussor dömd hjälte i den finska hjälteedikten Kalevala.

Kullings härad, Älvsb. l., omfattar kommunerna Hemsjö, Ödenäs, Alingsås landsförsaml. o. Rödene, Bålinge, Skogsbygd, Iångared, Lena, Bergstena, Fullestad, Hol, Horla, Siene, Älglutstorp, Kullings-Skövde, Södra Härene, Tumberg, Brättnesby o. Inanda, Eggevena, Rem-

mene, Tarsled, Fölene o. Herrljunga. 16,272 inv. (1947). Vättle, Ale o. Kullings domsaga.

Kullings kontrakt, Skara stift, Älvsb. l., omfattar 35 församlingar. Kontraktspstens adr.: Vårgårda.

Kullings-Skövde, kommun i v. Västergötland, Älvsb. l. (past. adr. Vårgårda); Kullings landsf.distr., Vättle, Ale o. Kullings doms. 2,243 inv. (1947), därav i del av Vårgårda municipalsamhälle 1,453.

Kulltorp, kommun i v. Småland, Jönk. l.; Reftelse landsf.distr., Östbo o. Västbo doms. 1,511 inv. (1947).

Kulm [kolm'], by i n. Böhmen, Tjeckoslovakien, n.ö. om Teplitz. Omkr. 1,100 inv. Vid K. ledo franska trupper ett svårt nederlag 1813.

Kulm (av eng. *culm*, koldamm), en sandig geologisk avlagring i undre stenkolformationen. Jfr Kolm.

Kulmbach [kolm'-], stad i delstaten Bayern, S. Tyskland. 12,000 inv. Öbryggerier. I närh. den gamla borgen Plassenburg (nu tukthus).

von Kulmbach [kolm'-], Hans Suess (omkr. 1486—1522), tysk målare, mottog inflytande från Wohlgemuth o. den venetianska skolan. Andaktstavlor o. porträtt.

Kulmen (av lat.), höjdpunkt.

Kulminatio'n, en stjärnas högsta höjd över horisonten. För solen inträffar den nära sanna middag; stjärnorna kulminera exakt i meridianen. Cirkumpolära stjärnor ha en övre o. en undre kulmination. — Kulminera, nå sin höjdpunkt; passera meridianen (över polen).

Kulnev [ko'nef], Jakob Petrovitj (1763—1812), rysk general, deltog i Finska o. Napoleonskrigen; en nobel karaktär, aktad av fienderna. Besjungen av Runeberg.

Kulspruta, ett eldvapen med stor eldhastighet. Redan på 1300-t. funnos s. k. orgelbössor med ända till 144 pipor, men först med uppfinningen av bakladdningen o. enhetspatronen fingo dylika vapen militär betydelse. Den första automatiska enpipiga kulsprutan konstruerades på 1880-t. Under Första världskr. stegrades kulsprutornas betydelse avsevärt. Inom svenska armén finnas tre typer: k m/14, m/36 och m/42. Den praktiska eldhastigheten uppgår under kortare tidsmoment till ca 500 skott i minuten. K. m/36 är avsedd för skjutning huvudsakligen med 8 mm ammunition. Luftvärns kulspruta benämnas kulspruta, monterad på (i allmänhet dubbel-) lavettage för beskjutning av luftmål. Dessutom finnas särskilda flygplanskulsprutor.

Kulsprutegevär, ett helautomatiskt eldvapen, som intager en mellanställning mellan gevär o. kulspruta. Först under Första världskr. framställdes fullt användbara dylika. Av kulsprutegevär finnas inom sv. armén tre typer: typ Colt-Browning (m/21 och m/37), typ Brunn (m/39) och typ GAV (m/40). Ett kulsprutegevär väger c:a 9 kg. Den praktiska eldhastigheten uppgår till 100—200 skott per minut.

Kulsprutepestol, pistol, som kan installeras för automatisk eldgivning. Kulsprutepestolens väger c:a 4 kg; eldgivning sker i regel på avstånd under 200 m. Den fick under Andra världskr. en vidsträckt användning. Inom svenska armén finnas tre typer: typ Suomi (m/37, m/37—39 och m/37—39^m) > typ Bergmann (m/39) och typ Thompson (m/40). Kalibern är 9 mm (vid m/40: n mm).

Kulstötning, idrottsgren, som består i att från en ring med 2.135^m diameter med en arm stöta en massiv järn- el. mässingskula vägende 7.257 kg. År 1947 gällande rekord innehas av J. Torrance (För. Stat.): 17.40 m (1934). Amerikanen Charles Fonville slog 1948 nytt världsrekord med 17.68 m. Sv. rekordet innehas av R. Nilsson med 15.94^m (1948).

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

Kult (lat. *cultus*, av *colere*, dyrka), gudstjänst; de ceremoniella handlingarna i en religion.

Kultive'ra (av lat.), odla, uppodla; förädla, förfina, bilda.

Kultje, jämn vind, 10—17 m/sek.

Kultu'r (av lat.), odling; renodling; andlig odling, förädling, förfining, bildning.

Kulturell', tillhörande el. avseende kulturen.

Kulturfolk, benämning på de folk, som utvecklat en högre kultur. Motsats: naturfolk.

Kulturgeografi, sammanfattande beteckning för befolknings-, handels- o. polit. geografi. Motsats: fysisk geografi.

Kulturhistoriska museet i Lund, grundat 1882 av G. Karlin, omfattar kulturhistoriska samlingar med 23 museibyggnader inom ett slutet område i Lund samt ett annex, gården Östarp i Everlövs kommun. Med museet, som äges av Kulturhistoriska föreningen för Södra Sverige, är förenad en konstslöjdanstalt.

Kulturkampen, härdvunnen beteckning för den kyrkopolit. kamp, som tyska staten under Bismarcks ledning förde mot kat. kyrkan på 1870-t., urspr. framkallad av den senares förföljelser mot frissinnade teologer. Från 1880 inträdde en för kat. kyrkan förmånlig avspänning i kampen.

Kulturrets, område med likartade kulturförmer, såsom husterper el. sociala inrättningar. Enligt kulturretslära* an, som utformades av Graebner o. Wilh. Schmidt, har den mänskliga kulturens sammansatta bild uppstått ur primitiva kulturretsars ömsesidiga inflytanden o. överlagringar.

Kulturlager, inom arkeologien beteckning för fyndbärande jordlager, bildade genom forntida bosättning (t. ex. »svarta jorden» i Birka o. Sigtuna).

Kulturminnen el. kulturminnesmärken i bruka indelas i: 1. fornminnen (fasta fornlämningar o. lösa fornynd), 2. kyrkor, 3. profana byggnader o. lösa föremål från historisk tid, som ha betydande konst- och kulturhist. värde. Kulturminnesvärden omhändrhas av Riksantikvarieämbetet.

Kulturmässa, kulturell upplysningsverksamhet i form av konstutställningar, föredrag, teaterföreläsningar, konserter osv., som av Nat.mus. anordnas i landsorten. Den första hölls i Skara 1919.

Kulturväxter, gemensam benämning på sådana, vanl. odlade växter, som lämna för människans nyttiga produkter, t. ex. sädeslag, köks- o. kryddväxter, fruktträd, kaffe, te o. kakao, medicinalväxter, beklädnadsväxter o. tekniskt värdefulla växter.

Kul'vert (av eng.), stort betongrör el. valvgång under gata, väg etc., vari läggs gas-, el- o. vattenledningar cl. framläpkes vatten, som måste bortföras.

Kul'ör (av fr.), färg. — Kul'ör't, färgad, av annan färg än svart el. vitt.

Kum, stad i n. Iran, 130 km s. om Teheran, 30,000 inv. (1942). Sjittisk vallfartsort. Berömd moské.

Kumamoto, stad i Japan, på ön Kyushu, nära kusten. 187,000 inv. Garnison.

Kuma'ner, turkisk folkstam, som i slutet av 800-t. från Uraltrakterna inbröt i s. Ryssland o. i Ungern, där de efter några århundraden uppgingo i den inhemska befolkningen. Namnet fortlever i Stora o. Lilla Kumanien, områden i Ungern på ömse sidor om Theiss.

Kumari'n, ett i flera olika växter förekommande flyktigt, välluktande ämne.

Kumasi', huvudstad i Ashanti, Västafrika, 42,000 inv.

Kumbako'nam, stad i s. Indien, prov. Madras. 62,000 inv. Vallfartsort, lärdomsstad (ss. i *DieDie Oxford*).

Kumbell, K u m b e l, pseudonym för Piet Hein.

Kumla. 1. Stad (1942) ' mell. Närke, Örebro l.; Kumla landsf.distr., Väster närkes doms. 7,858 inv. (1947). Betyd. skindustri, uppgiven till hälften av Sveriges produktion. Namnet (belagt *Kumblum* 1307) är pluralform av ordet *Kummel* i betyd. 'gravhög'.

— 2. Kommun i ö. Västmanland, Västmanl. l. (past.adr. Tärna); Sala landsf.distr., Västmanl. ö. doms. 1,390 inv. (1947). — Den omkr. 1300 uppförda kyrkan har kalkmålningar av Albertus Pictor. — 3. Kommun i mell. Närke, Örebro l.; Kumla landsf.distr., Väster närkes doms. 4,183 inv. (1947). — 4. Kommun i v. Östergötland, Östergöt. l. (past.adr. Svanshals); Odeshögs landsf.distr., Folkungabygdens doms. 186 inv. (1947). — Romansk kyrka. Altarskåp fr. 1400-t.

Kumla församling omfattar Kumla landskommun o. Kumla stad.

Kumla härad, Örebro l., omfattar kommunerna Lerbäck, Hallsberg, Kumla landskommun samt Hallsbergs köping, 14,385 inv. (1947). Väster närkes domsaga.

Kumla kontrakt, Strängnäs stift, Örebro l., omfattar 7 församlingar. Kontraktsprestens adr.: Snavlunda.

1. Kumlien [-län], Axel Fritjof (1833—1913), arkitekt. Ritade bl. a. *Jemkontorets hus* (1875) i Sthlm.

2. Kumlien, Akke, f. ³/₄ 1884, som till A. F. K., konstnär. Har som rådgivare hos P. A. Norstedt & Söner (sed. 1916) o. som föreståndare för skolan för bokhantverk (1941—46) kraftigt verkat för den sv. bokkonstens höjande. Sed. 1924 äv. verksam dels som lärare i materiallära o. målcritik vid Konsthögsk., dels som föreståndare för dess institut för materialkunskap. Intendent vid Thielska galleriet sed. 1946. Fil. hed.dr i Sthlm 1947. Kl. arb. *Oljemåleriet* (1947).

Kummel, *Sjöv.* Fast sjömarke, bestående av en stempelare.

— *Zool.* *Merluccius merluccius*, torskfisk, upp till 120 cm lång. Ö. sidan av Atlanten, från Island till Madeira. Glupsk rovfisk. — *Arkeol.* Gravrös utan jordbetyckning.

Kumm'in, krydda, som utgöres av frukterna av *Carum carvi*.

Kumul [-äl], kolvätt isopropylbensol. Jfr Cymol.

Ku'mo älv, fi. K o k e m ä e n j o k i, älv i s.ö. Finland, 395 km. Avlopp för Finlands största sjösystem (Näsijärvi o. Vänå).

Kumpa'n (av lat. *cum*, med, o. *panis*, bröd), kamrat, stallbroder.

Kumulatio'n (av lat.), anhopning, sammanläggning (t. ex. av straff). — *Med.* Kumulation säges föreligga, då ett läkemedel under långvarigt bruk småningom samlar sig i kroppen o. sålunda ej hinner utsöndras, allteftersom det tages in. Kumulationen kan leda till förgiftningar. — K u m u l e'r a, hopa.

Kumys [-myss], kirgissisk rusdryck, erhållen genom jäsnig av stömjölk, håller ca 2 % alkohol. Jfr Kefir.

Kun [kon], B å l a (1886—1941), ungersk kommunistledare av judisk börd, chef för den ung. ministeregeringen mars—aug. 1919. Efter dess fall flydde K. till Österrike o. senare till Ryssland.

Kunashiri, den sydl. ön bland Kurilerna,

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

tillh. Japan. 1,223 kvkm, 1,500 inv. Äinufolk. Rik växtlighet; pådsjour.

Ku'naxa, stad i det forntida Babylonien, a. om Babylon. Vid K. stupade Kyros d. y. 401 f.Kr. i strid mot brodern Artaxerxes II. Kunczewiozo'wa [kontsewizjå'va], Marja, f. 1897, polsk författarinna. Bl. romaner *Cudzoziemka* (1936; Den utländska damen).

Kunokel, Johan (1630—1703), tysk-svensk kemist, utförde undersökningar över fosfor, glastillverkning, blåsrörsanalys m. m. Kunersdorf [ko'-], by i vojvodskapet Poznari (Brandenburg), ö. om Frankfurt a. d. Oder. 1759 rysk-österrik. seger där över prussarna under Fredrik II.

Kungafonden med Folket för Fosterlandet, stiftelse, bildad maj 1943. med ändamål att av i riket insamlade medel lämna bidrag till behövande beredskapsmän, som skadats i militärtjänst, o. till ånkor o. barn efter i beredskapsstjänst avlidna. Fondens insamlingsverksamhet är num. avslutad. Över 5 mill. kr., av vilka t. o. m. 1947 2 mill. utdelats, ha insamlats. Ordfr.: överste Gottfrid Björck.

Kungahälla, äldre namn på Kungälv.

Kung Karl (K a r l s k y r k a), kommun i n. Södermanland, Västmanl. I. (past.adr. Kungsör); Arboga landsf.distr., Västmanl. v. doms. 1,547 inv. (1947)-

Kung Karls församling omfattar Kung Karls kommun o. Kungsörs köping.

Kung Karls land, ögrupp ö. om Spetsbergen.

Kung Karls spira, högnordisk art av örtsläktet *Pedicularis*.

Kungliga Automobilklubben, K. A. K., stiftades 1903 på initiativ av greve Clarence von Rosen för att tillvarata motorfärdens intressen samt arbeta för en sund automobilagstiftning. Nuv. namn 1908.

Kungliga biblioteket, Sthlm, Sveriges nationalbibliotek, leder sitt ursprung från Vasatiden. Tidigare i Kungl. slottet, sed. 1878 egen byggnad i Humlegården (arkitekt: F. G. Dahl). Samlingarna omfatta över 700,000 större o. 1,6 mill. mindre skrifter, mer än 12,000 handskrifter, stora porträtt- o. kartsamlingar m. m. Utom sv. litteratur äger biblioteket den viktigaste utländska skönlitteraturen (dock ej frän senaste tid) samt av den vetenskapliga företrädesvis i humanistiska ämnen. Föreståndaren kallas riksbibliotekarie.

Kungliga teatern, Sthlm, »Operan», statsunderstödd operascen, grundad av Gustav III 1773. En inrymdes 1782 i en av K. F. Adelerantz uppförd byggnad vid Gustav Adolfs torg (se bild till Adelerantz), liknande det mitt emot uppförda, nuv. Arvfurstens palats. Byggnaden revs 1892 o. ersattes med den nuv., uppf. 1891—98 av A. Anderberg (se bild till Stockholm). Teatern var 1788—1888 förenad med Dramatiska teatern. Den nuv. verksamheten drives av ett aktiebolag, vars styrelse delvis utses av K. M:t. som äv. utnämner operachef: C. Nordqvist 1888—92, A. Buren 1892—1907, A. Thiel 1907—08, A. Ranft 1908—10 som entreprenör, H. v. Stedingk 1910—19, K. A. Riben 1919—24, John Forsell 1924—39 o. därefter H. André (f. M/g 1879). K:s kapell (hovkapellet) räknar 73 medl., solisterna 50, kören 60 o. baletten 45 medl. K. har balett- o. operaskolor.

Kunglig flagga, i Sverige örlogsflaggan med stora el. lilla riksvapnet i vitt fält i korsets mittpunkt. Å fartyg, där konungen eller drotningen befinner sig, föres kunglig flagga med stora riksvapnet, i förra fallet med kunglig vimpel

över; övriga medlemmar av kungahuset föra kunglig flagga med lilla riksvapnet, å fartyg där kronprinsen befinner sig föres kunglig vimpel över flaggan.

Kunglig Majestät, beteckning för konungen såsom utövare av den styrande (o. dömande) makten särsk. med avseende på regeringshandlingar av olika slag. Förkortas vanl. K. M:t el. *Kungl. Maj:t*.

Kunglig Majestät och kronan, populärt uttryck med samma betydelse som kronan el. staten.

Kungl. Maj:ts beallingshavande, förk. K.B., det officiella namnet på länsstyrelse.

Kungl. Maj:ts Kansli, gemensam beteckning för statsdepartementen, Nedre justitierrevisonen, Justitiekanslersämbetet o. Riks-åklagarämbetet.

Kungl. Maj:ts orden, dets. som Serafimerorden.

Kunglig vimpel, i Sverige örlogsvimpel med stora riksvapnet närmast masten. Betr. användning, se Kunglig flagga.

Kung Orres tid, ett uttryck av oviss härledning, som betecknar fordom, i lieduliös; motsvaras av det danska Arildstid.

Kungsbacka, stad i n. Halland, vid Kungsbackaan., 2 km från utloppet i Kattegatt. 2,597 inv. (1947)- Hallands n. domsaga. Nybyggd efter eldsvåda 1846. Handel, hantverk. Samrealskola. Stadsrättigheter* 1557- Stadsvapen, se bild. Namnet är belagt 1366 (*Koningsbakke Slot*). Till ett urspr. *Backa* har lagts *Konungs-* för att skilja kungsgården från den närbelägna byn *Backa* i Valida kommun.

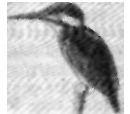
Kungs-Barkarö, kommun i s. Västmanland, Västmanl. I. (past.adr. Valskog); Arboga landsf.distr., Västmanl. v. doms. 424 inv. (1947).

Kungsbränken el. s a f s a, art av ormbunksläktet *Osmunda*.

Kungsfiskar, *Sebas'tes*, ett släkte kindpansrade bnfiskar, företrädesvis i tempererade hav, till färgen rödaktiga med stora ögon. Föda levande ungar. Vid västkusten: större kungsfisken *IS. mari'nus*, se bild), omkr. 90 cm lång, o. mindre kungsfisken (*S. vivipar'us*), föga över 30 cm lång. Kött välsmakande.

Kungsfiskare, *AlcedinVdae*, familj bland skärrfåglarna. Oftast lysande färgade fåglar med rak, lång näbb o. korta vingar. Leva av småfisk, som de fånga genom störtdykning från en gren, där de sitta lurande, men äv. av landdjur. Mest bekanta äro den australiska jättekungsfiskaren (*DaceHo gi'gas*), vilken når en längd av 45—47 cm, o. den europeiska, huvudsakl. i grönt o. blått färgade lilla kungsfiskaren (*Alce'do is'pida*, se bild). Sällsynt i s. Sverige.

Kungsfrid el. k o n u n g s f r i d, medeltida benämning på den av konungen hägnade friden, vars brytande konungen åtagit sig att straffa. I särsk. betydelse en 1284 i Skänninge utfärdad stadga om särskild frid i det landskap, där konungen vistades.

Kungsfågel, *Re'gulus re'gulus*, vår minsta tätting, omkr. 10 cm lång, har mitt över hjässan ett klart gult, svartkantat band, i övrigt övervägande olivgrön. Större delen av Europa. I Sverige allmän i granskogar. Insektätare. Står nära mesarna. (Se färgplansch.)

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

Kungsgam, *Sarcorhamphus papa*, upp till 89 cm lång kamgam, grant färgad i grått, vitt, svart o. ljusgult; hals o. näbb röda. Tropiska Amerika, företrädesvis i urskogarna.

Kungsgård, kronan tillhörig egendom, förr residens för konungens befälningshavande i trakten; äro num. i allm. utarrenderade. — **Kungsladugårdarna** voro urspr. hudsaksligen avsedda för boskapsskötsel.

Kungshamn, kommun i n. Bohuslän, Göteborg. 1. (past.adr. Gravarne); Sotenäs landsf.distr., Sunnervikens doms. 2,578 inv. (1947), därav i Tångens municipalsamhälle 626 o. i Gravarne o. Bäckeviks municipalsamh. 1,952. Stenindustri.

Kungshatt, ö i Mälaren, Lovö kommun. På en av K:s höga klippor är uppsatt en stång med en plåhatt till minne om sägen, att en svensk konung med sin häst här tog ett språng i sjön för att undfly sina följare, vilka som byte endast finga hans hatt.

Kungsholmen, ö i Mälaren o. stadsdel i Sthlm. Namnet från 1672.

Kungsholms församling el. **Ulrika Eleonora**, församling i Sthlm. 30,516 inv. (1947). K. omfattade före 1925 äv. S:t Görans o. delar av Klara församling.

Kyrkan (se bild) uppfördes 1673—89 efter ritning av M. Spieler. Tornet från 1800-t:s början. Dopskrank av trä med skulpturer av C. Schröder (1707).

Kungs-Husby, kommun i s. Uppland, Upps. 1. (past.adr. Veckholm); Enköpings landsf.distr., Upps. l:s s. doms. 407 inv. (1947). — Kyrkan har senmedeltida kalkmålningar. Sandstensmadonna, fransk arb. från i300-t:s förra hälft.

Kungshuset, under 1700-t. benämning på Wrangelska palatset i Sthlm, som 1697—1754 (under slottets ombyggnad) var kungafamiljens bostad.

Kungshögar, benämning på de ofta mycket stora gravhögar, som förekomma i huvudsakl. mell. Sverige (Gamla Uppsala, Vendel, Adelsö). De flesta härröra från folkvandringstiden.

Kungsleden, en 354 km lång vandrings- o. skidled genom Lappland, mellan Abisko turiststation o. Jäkkviks kapellby vid Hornavan, rösad av S.T.F.

Kungslena, kommun i ö. Västergötland, Skarab. 1. (past.adr. Ekedalen); Tidaholms landsf.distr., Vartofta o. Frökinds doms. 364 inv. (1947). — Den medeltida kyrkan uppfördes enl. sägen 1208 till minne av slaget vid Lena s. ä.

Kungsljus, arter av växtsläktet *Verbascum*. Kungsmarken, gammal ängsmark ö. om Lund, på vilken anträffats järnåldersåkrar av samma typ som i England, Holland o. på Jylland. I K. låg Lundaärkebiskoparnas gård Glumstorp (noo-t.). En del av K. är num. golfbana.

Kungssorm, benämning på boorm. Jfr Boa.

Kungspalm, art av palmsläktet *Oreodoxa*.

Kungstiger, vanligt namn på tiger.

Kungsträdgården, parkanläggning i Sthlm. Utbildades under Erik XIV till lustträdgård o. moderniserades omkr. 1650 av framsmannen A. Mollet. Utformades i barock omkr. 1700 genom Nic. Tessin d. y. o. J. Hårleman (se bild å nästa spalt). Ombildades 1796 av Piper i eng. anda o. under slutet av förra hälften av 1800-1, till sandplan, då Karl XII:s torg tillades. Nuv. planteringen från 1860-t. Statyer av Karl XIII (Göthe) o. Karl XII (Molin); Molins fontän. Monografi av N. G. Wollin (1923—24).

Kungsvatten, blandning av 1 del salpetersyra o. 3 delar saltsyra. Salpetersyran oxiderar saltsyran till fri klor, varför kungsvatten verkar som en klorlösning. Det har fått sitt namn på grund av sin förmåga att lösa guld (»metallernas konung»).

Kungsväg, äldre benämning på allmän väg. Kungsådra, tidigare viss del av älv, ström, å el. sund, som för flottning o. för fiskens gång o. dyl. skulle lämnas öppen. Num. andel i vattenmängden, som utan ersättning till ägaren kan tagas i anspråk för allmän far- o. flotted m. m.

Kungsåra, kommun i s.ö. Västmanland, Västmanl. 1. (past.adr. Kärrbo); Västerås landsf.distr., Västmanl. mell. doms. 329 inv. (1947).

Kungsången, dets. som Norrköping—Kungsången.

Kungsånslilja, art av örtsläktet *Fritillaria*.

Kungsäter, kommun i s. Västergötland, Alvsb. l.; Horreds landsf.distr., Marks doms. 671 inv. (1947).

Kungsör, köping i n. Södermanland, vid Arbogaåns utlopp i Mälaren; Arboga landsf.distr. Västmanl. v. domsaga. 3,016 inv. (1947). — Kyrkan från 1690-t., av N. Tessin d. y. Kungsör var fordojn kungsgård (Ulvesund), där Gustav Vasa o. Karl XI gärna vistades. Det s. k. kungshuset nedbrann till största delen 1882.

Kungsörn, *Aquila crysaetus*, en av våra stoltaste rovfåglar, omkr. 90—96 cm lång; förr ganska allmän hos oss men träffas nu blott sparsamt i fjälltrakterna, där den mest lever av hare. Förr utbredd över Europa, n. Afrika, n. och mell. Asien, är den nu i många länder alldeles utrotad.

Kungälv, stad i s. Bohuslän, vid Nordre älvs förgrening från Göta älv. 3,691 inv. (1947). Kungälv landsf.distr., Inlands domsaga. Glasbruk, käxfabrik. Samrealskola, länslasarett. — K., som före 1680

låg längre ned vid älven, heter Konungahälla i isl. litteratur. Senare leden är ordet *hälla* 'berghäll', förra leden syftar trol. på ett forntida konungamöte. Namnets senare led har omkr. år 1500 omändrats på grund av påverkan från Göta älvs namn. Stadsvapen, se bild.

Kungörelse, av myndighet utfärdad offentligt meddelande, som skall lända till efterrättelse för medborgare i allm. el. för vissa klasser el. grupper el. vars spridande eljest anses nyttigt.

Kun-lun, dets. som Kwen-lun.

Kunskapsteori, den del av filosofien, som undersöker den mänskliga kunskapens väsen, giltighet o. begränsning.

Kunskap är makt. Uttrycket är hämtat ur Francis Isaacs »Religious meditations» (1598).

Kunt el. **kont**, korg el. ryggsäck av björknäver.

Kun'tsevo [ko-], förstad till Moskva. 61,000 inv. (1939). Ylleindustri.

Kuntze [konfse], Otto (1843—1907), tysk botanist, forskningsresande, systematiker, reviderade den botaniska nomenklaturen.

Kuntze-Knorr-broms, för internationell järnvägstrafik godkänd tryckluftbroms.

Kunzit, genomskinlig skär till lilafärgad spodumen. Lätt att klyva men hård o. svår att slipa. Upptäcktes först 1902 i s. Kalifornien men finns av. på Madagaskar.

Kuo-Hsi, kinesisk målare på rooo-t. e.Kr. Stämningfulla vinterlandskap. Författade en ännu bevarad skrift över landskapsmåleriet.

Kuo-min-tang, »folkpartiet», benämning på det av Sun Yat-sen grundade radikala o. nationalistiska parti, som under marskalk Chiang Kai-sheks ledn. behärskar Kinas offentliga liv.

Kuopio [ko'ä-j]. 1. Iän i s.ö. Finland, omfattar n. Karelen o. n. Savolaks. 42,730 kvkm, 390,000 inv. (r94i). En mindre del av länet (2,176 kvkm) avträdde till Ryssland vid vapenstillståndet 1917/1944. Städer: Kuopio, Iisalmi, Joensuu. — 2. Huvudstad i K. 1, vid Kallavesi. 23,000 inv. (1947). Utförelse av trävaror o. jordbruksalster. Flygplats. Stad 1782.

Kupé (av fr.). 1. Liten täckt vagn. — 2. Avdelning av personvagn på järnvägståg. — 3. Dets. som coupé (se d. o.). Jfr Autoinobil.

Kupe'ra (av fr.), avskära, avbryta; taga av (i kortspel). Bryta tändkretsen på flygmotor. — **Ku p e' r a d m a r k**, bruten, backig, kullig mark.

Kupe'ring, stubbning av svans el. öron på djur. Ang. senkränkning i rätten att kupaera djur stadgas i § 10 i lagen 1944 om djurskydd.

Kupi'do, försv. form av lat. Cupido. — **Ku p i d o'n**, dets. som amorin el. erot.

Kuplett' (av lat. *cu'pula*, band), humoristiskt el. satiriskt sångstycke, ofta med refräng.

Kupol [-päl'] el. **ku'p o l v a l v** (av lat. *cu'pa*, tunna), ett valv, som täcker en cirkelrund grundplan. Det kan äv. täcka ett fyrkantigt, då i vinklarna inspänts förmedlande tresidiga valvdelar, s. k. pendentiv, eller uppförts nischer, s. k. tromper.

Kupolgrav, av sten byggd grav med ett runt rum o. kupolformigt tak samt en ingångskorridor. Särsk. vanliga under bronsåldern i Grekland o. på Kreta. Den s. k. Atrcv's skattkammare i Mykene, se bild.

Kupong' (av fr. *couper*, klippa), ränte- el. vinstanvisning, tillhörande obligation, aktiebrev o. dyl.; från häfte el. kort avskiljbar del (kupongbiljett, ransoneringskupong).

Kupongskatt, skatt, som enl. förordn. i 2/3 1943 utgår med 20 % på utdelningen av aktier i svenskt bolag o. som erlägges av sådana aktiekuponginnehavare, som ej äro bosatta cl. stadigvarande vistas i Sverige, av utländska bolag el. utländsk juridisk person, av person, som har rätt till utdelningen utan att vara aktieägare el. som uppträder som bulyan för aktieägare. Kupongskatten inlevereras i regel av aktiebolaget till ett under Överståthållarämbetet ly-

dande, för riket gemensamt **ku'p o n g s k a t t e k o n t o r**.

Kupp. 1. Geol. Fristående, vanl. mindre bergmassa av kugel- el. klockform. Som kupper uppträda vissa eruptiva bergarter, ss. basalt, kyperit, porfyro o. trakyt. Ex. basaltkupper i Skåne, Taberg i Småland o. en del hyperitberg i Värmland. — 2. (av fr. *coup*, slag). Överraskande handling, särsk. i politiken.

Kuppelbildning, dets. som kupp, *geol.*

Kup'riföreningar, äldre namn på föreningar med 2-värd koppar.

Kuprin', Aleksandr Ivanovitj (1870—1938), rysk författare. Starkt realistiska romaner (*Duellen*, *Gropen* m. fl.).

Kuprit el. röd kopparmalm, mineral av koppar(Dioxid, Cu₂O, röd till mörkbrun massa el. välutbildade oktaedrar.

Kupro'föreningar, äldre namn på föreningar med 1-värd koppar.

Kur. 1. (av lat. *cu'ra*, skötsel). Sjukdomsbehandling. — 2. (av fr. *cour*, hov). Uppvakning.

Kura', flod i Kaukasus, upptrinner vid staden Kars o. utmynnar i Kaspiska havet. 1,350 km.

Kurage [-a'sj] (av fr.), mod, tapperhet.

Kurant' (av lat. *cur'rere*, löpa), löpande, gångbar, gällande. Användes i fråga om mynt, handelsvaror o. dyl.

Kurare, stavningsform för curare.

Kurate'l, en kurators uppdrag el. verksamhet.

Kura'tor (lat. *cura'tor*, av *cu'ra*, omsorg). 1. Person, som på grund av myndighetsförordnande har att bevaka annans rätt. — 2. Ordf. i nationsförening vid universitet. Jfr Social kurator.

Kurbits', pumpa, art av växtsläktet *C. iucurbita*. Den hos profeten Jona omnämnda »kurbitsen» är av obekant natur.

Kurb'skij, Andrej Mihailovitj (1528—83), furste, rysk fältherre, deltog i erövringen av Kasan 1552, flydde 1564 till Polen. K:s brevväxling med tsar Ivan IV är en värdefull historisk o. språklig källa.

Kur'der, ett iranskt folk, bosatt i ö. Turkiet (1.5 mill.), v. Iran (700,000), n.ö. Irak (500,000) o. Syrien (250,000).

K u r d i s t a ' n («kurdernas land»), bergland i v. Asien, mellan Armenien o. Mesopotamien, bebott av kurder, armenier (i.n.v.), araber (i.s.ö.) o. perser, turkar o. judar. Åkerbruk o. boskapsskötsel. — lifter Första världskr. uppstod bland kurderna en nationell rörelse, som syftade till uppriktandet av en kurdisk stat. I Sévres-freden 1920 fingo kurderna de allierades löfte om autonomi, men löftet återtogts i Lausanne-traktaten 1923, sedan både Turkiet o. Irak motsatt sig de kurdiska aspirationerna. Flera uppror ägde rum de följande åren. 1922 lät shejk Mahmud utropa sig till konung över Kurdistan. Efter nio års strider med den irakiska armén

blev Mahmud tillfångatagen 1931. I samband med att Irak 1932 blev självständigt, utbröt åter ett uppror, som endast med svårighet kvävdes. De kurdiska stammarnas kraftiga motstånd gjorde Irak benäget för eftergifter: lokal autonomi infördes o. förhållandet mellan kurderna o. Irak har sed. dess stabiliserats. Kurderna i v. Iran ha vid flera tillfällen, senast 1946 o. 1947, sökt upprätta en egen republik. Mars—april 1946 ägde häftiga strider rum mellan Irans armé o. de upproriska stammarna, vilka ebbade ut utan att något avgörande träffats om kurdernas ställning. Okt. 1947 utbröt oroligheter äv. bland de i Turkiet bosatta kurderna.

Kure, stad i Japan, på ön Honshu, s.ö. om Hiroshima. 231,000 inv. Krigsharan. Skeppsvarv.

Kurek [ko'-], J a l u. f. ^04, polsk skald o. romanförfattare. Romanen *Grypa szaleje w Naprawie* (1934; Influensen rasar i Naprawa) belönades av Polska akad.

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

Kur'er, de ursprungliga (finsk-ugriska el. baltiska) invånarna i Kurland, undanträngdes av letterna, med vilka de så smån. samman-smälte.

Kure'ra (av lat.), bota.

Kure'ter, i grek. myt. ynglingar i gudinnan Reas omgivning, värdade Zevs under hans upp-växt.

Kurfurste (ty. *Kurfürst*, valfurste) kallades i det tysk-romerska riket varje furste, som deltog i val av konung o. kejsare. Kurfurstarnas antal begränsades genom den gyllene bullan (1356) till sju men ökades till åtta 1648, nio 1692 o. tio 1803. Värddigheten försvann vid rikets upplösning 1806 (i Hesen-Kassel först 1866). Kurfurstehatt, se bild.

Kurgan'. 1. Förvaltningsområde i v. Sibirien. 71,100 kvkm. — 2. Huvudstad i K. 1, vid floden Tobol. 53,000 inv. (1939). Stor smörhandel.

Kurhus kallades tidigare vissa allm. sjukvårdsinrättningar för vård av könssjuka.

Kuria'lstil (till lat. *curia*, rådhus, senat), det otypliga o. vidlyftiga framställningssätt, som särskilt för brukades vid avfattning av ämbetsverkens skrivelser.

Kuria-Muria-öarna, britt. ögrupp vid Arabiens s. kust, ingående i kolonien Aden. 76 kvkm, 2,000 inv.

Kur'ian, påvliga el. romerska k u r i a n, sedan 1000-t. namn på påvliga hovet o. rom. kyrkans regering i Rom.

Kurilerna, ca 1,000 km lång rad av öar mellan s. Kamtjatka o. ö. Hokkaido. Ca: 15,000 kvkm. Vulkaniska o. högbergiga. Endast ett fåtal av öarna bebodda (ainu-folket). Öarna, som tidigare tillhörde Japan, avträdades till Ryssland 1945.

Kuriosite't (av lat. *curiositas*, nyfikenhet), märkvärdighet, sällsynthet. — K u r i o ' s u m (av lat.), märkvärdighet.

Kuri'r (av lat. *currere*, löpa), ilbud; person, som medför särskilt försedlad post från el. till en beskickning.

Kurisches Haff [ko'-], grund strandsjö i Ostpreussen. 1,600 kvkm. Skild från Östersjön i en 2—3 km bred landtunga av sanddyner, Kurische Nehrung.

Kuriö's (av lat. *curiosus*, nyfiken), underlig, egen, löjlig. Jfr Kuriositet.

Kurland, den sydligaste av Östersjöprovinserna. Största delen (26,500 kvkm, 306,000 inv.) tillhörde Lettland, ett område i s. Litauen. — *Hist.* Bebovt av kurer o. livet tillhörde K. livländska ordensstaten 1245—1561, var där-efter polskt län under egna hertigar (tidvis erövrat av svenskarna) o. kom efter Stora nord. kriget i beroende av Ryssland, vari det 1795 efter den siste hertigens tronavsägelse, ingick som provins. Huvuddelen tillföll republiken Lettland vid dennas tillkomst 1918.

Kuroki [ko'-] T a m e m o t o (1844—1923), baron, japansk fältherre, armébefälhavare under Rysk-japanska kriget 1904—05, tillfogade rysarna flera svåra nederlag. Avgick ur tjänsten 1909.

Kuropafkin, A l e k s e j N i k o l a j e v i t j (1848—1925), rysk militär, krigsminister 1898—1904, överbefälh. under Rysk-jap. kriget, deltog äv. i Första världskr. Militärförfattare.

Kurort, plats, där kurrässig behandling av vissa sjukdomar meddelas.

Kuro-shio, jap., »svarta strömmen», varm havsström i n. Stilla havet, från jap. öarna mot Nordamerikas v. kust, en fortsättning på den ekvatorialström, som vid Filippinerna svänger av mot n.

Kurs (av lat. *currus*, lopp). *Hand.* Marknadspris för dagen på 1) mynt o. sedlar av olika myntsystem (valutakurser), 2) värdepapper,

ss. aktier o. obligationer. Kursens fastställande kallas kursnotering. Notering av valutakurserna sker genom centralbankerna el. i vissa länder (ej i Sverige) på växel- o. valutabörser. De viktigaste värdepapperskurserna sätts vanl. på fondbörsen (börsnotering). — Sjön. Den riktning, i vilken fartyget styr el. framgår; räknas i grader, antingen kompassen runt medels från nord el. i 90° från nord el. syd åt öst el. väst. Kurs genom vattnet avviker från styrd kurs på grund av den av vind o. sjö orsakade avdriften. Kurs över grund är den riktning, i vilken fartyget fränkommer i förhållande till havsbotten på grund av att strömmen för fartyget med sig. — *Flyg.* Den riktning, i vilken flygplanet framföres i luften; räknas i grader kompassen medels, kursvinkel. Kurslinje

avviker i regel från f ä r d l i n j e n (flygplanet projicerade väg på marken) på grund av vindavdrift.

Kursi'v (av lat. *currere*, löpa), hastig, flyktig. — *Bokr.* En åt höger lutande lat. tryckstil, t. ex. *kursiv*.

Kursk'. 1. Förvaltningsområde i mell. Ryssland, RFSFR. 50,800 kvkm, 3.1 mill. inv. (1939). Akerbruk, boskapsskötsel, sockerindustri. Stora järnmalmfyndigheter. — 2. Huvudstad i K. 1, vid Desnas bifl. Sejm. 120,000 inv. (1939). Stora industri o. spannmålshandel. Högskolor.

Kurs'or (av lat., egentl. löpare), förr titel för universitetens vaktmästare.

Kursstyrningsanläggning, anordning, som automatiskt håller flygplan på en viss inställd kurs. Flygning med k. är avsevärt noggrannare än med mänsklig styrning.

Kurtage [-ta'ij] (fr. *courtage*, av fr. *courter*, söka att sälja), mäklararvode.

Kurth [kort], Ernst (1886—1946), österrik. musikhistoriker; 1920 prof. i Bero. Utgav musikteoretiska arbeten o. en monografi över Anton Bruckner.

Kurti'n (av fr. *courtine*, förhänge), den vanl. raka fästningslinje, som sammanbinder två närligg. bastioner i en bastionsfästning.

Kurti's (av fr. *courtoisie*, riddarsed), inställsani, närgående hyllning, ytlig älskogslek. — Kurtis'an, dam av halvvärd. — K u r t i ' s a n t [-sangt], böjd för kurtis, uppvaktande. — Kurtis'er'a, uppvakta, ställa sig in hos. — Kurtis'ör, herre, som kurtiserar.

Kuruliska ämbeten (lat. *curulis*, trol. av *currus*, vagn) voro i det forna Rom de högre, urspr. patriciska posterna, såsom konsulter, censorer o. pretorer.

Kurume, stad på Kyushu, Japan. 92,000 inv. Textilindustri (kattun).

Ku'rusu, S a b u r o, f. 1886, jap. diplomat, ambassadör i Bryssel 1936, i Berlin nov. 1939—dec. 1940, där han underteckn. Tremaktspakten. Inledde nov. 1941 förhandlingar i Washington, vilka 7 dec. avbröts av det jap. anfallet på Pearl Harbor. Skildes från aktiv diplomatjänst febr. 1945.

Kurva (av lat. *curvus*, krökt), kroklinje.

Kurz [korts], I l c r m a n n (1813—73), tysk författare. Humoristiska hembygdsvoveller.

Kurön, ö i östra delen av Mälaren, Adelsö kommun, med erkänd alkoholistanstalt för manliga patienter, grundad 19n av Frälsningsarmén.

Kusen, Alexandru Ioan (1820—73), furste av Rumänien 1859, utvecklade en omfattande reformverksamhet. Fördriven 1866.

Kusen (fr. *couche*), ligg still (utrop till hundar). — Kuse'h'a, krypa (för någon); kuva (någon).

Kuse, julkuse, ett slags bröd av gammaldags form.

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på Ii.

Kusiner (fr. *cousins*), syskons barn.

Kusken, stjärnbild i Vintergatan ovanför Orion. Dess ljusaste stjärna är Capella.

Kusnetsk'bäckenet, ett av Rysslands viktigaste stenkolsfält i förvaltningsomr. Novosibirsk. s.v. Sibirien, kring fl. Tom, som sed. 1930-t. blivit ett stort industriområde.

Kusnetsov [-tsäff], Nikolaj Gerasimovitj, f. 1902, sovjetrysk sjömilitär. Deltog i matrosupproret 1917, genomgick 1929—32 sjökrigsakademien o. var 1938 chef för Sovjetunionens sjöstridskrafter i Fjärran Östern. Folkkommisarie för röda marinen 1939—sept. 1941, marinminister sed. 1946.

Kussmaul [koss'ma'li], Adolf (1822—1902), tysk läkare, införde betydelsefulla undersökningsmetoder för närvarat sjukdomar.

Kusso, medel mot binniekmask. Jfr Hagenia.

Kustanaj', stad i sovjetrepubl. Kasakstan, vid fl. Tobol. 35,000 inv.

Kustartilleri bildar jämte flottan försvarsgrenen mannen.

Kustartilleri försvar (kaförsvär), sammanfattande beteckning på kustartilleri- och arméförband, avsedda för försvaret av viss kuststräcka. F. n. finnas Hemsö kaförsvär för Härnösandsområdet (bemannas av Härnösands kadetachment, *KAH*, som ingår i Alvsborgs karegemente), Stockholms kaförsvär för Stockholms skärgård (bemannas av Vaxholms kareg., *KAI*), Gotlands kaförsvär (bemannas av Gotlands kakår, *K A 3*), Blekinge kaförsvär för försvär av Karlskrona och Blekingekusten (bemannas av Karlskrona kareg., *KA2*) samt Göteborgs kaförsvär för försvär av Göteborgs skärgård (bemannas av Alvsborgs kareg., *KA4*). Begreppet kaförsvär har ersatt det tidigare brukliga kustfästning.

Kustbevakning, övervakning av kusterna för att förhindra smuggling el. bevakar farvatten kring rikets kuster i militärt hänseende. Den förra uppgiften omhändertages av en under Tullverket lydande kustbevakningschef o. till förfogande stå tulljagare o. andra farkoster, automobil, motorcyklar m. m. Riket är indelat i 4 kustdistrikt, var t. o. ett under en kustdistriktchef. Den senare uppgiften tillkommer Marinens kustbevakning under marindistriktcheferna o. dem underställda chefer för bevakningsområden. Dessa omfattar kustbevakningsstationer (kbs) o. bevakningsbåtar.

Kustfart, handelsöfart mellan hamnar i samma land.

Kustflottan, en sjöstyrka inom sv. flottan. Kustförsvarsflottan, pansrade, mindre krigsfartyg, avsedda att uppträda i närh. av egen kust.

Kusto'del. k u s t o s (av lat. *cus*'(os, väktare). I. Ordningssman, uppsyningsman. — 2. Ord el. stavelse, som förr sattes nerst på en sida, utgörande nästa sidas första (stavelse).

Kustod'jev, Boris (1878—1927), rysk målare, elev till Repin, med vilken han senare samarbetade. Nationella motiv, särsk. från småstadslivet. Repr. i Malmö museum.

Kustpipare, *Squatula'la squataro'la*, liten brockfågel, ovan spräcklig av brunsvart o. vitt, undertill svart. Häckar på tundra i Gamla världens o. Nordamerikas nordligaste delar. I Sverige blott under flyttningarna, talrikast på Öland.

Kustsnäppa, *Tringa canutus*, liten vadarefågel, ovan övervägande svart med rostgula fläckar, undertill rostbrun. K. häckar i Gamla

Ord., som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H

o. Nya världens arktiska områden men flyttar ända till Sydafrika, Sydamerika, Nya Zeeland osv.

Kusu'er, *Trichosurus*, ett släkte klätterpungdjur. Mest känd är rävkusun el. pungräven, vilken i form o. färg har en avlägsen likhet med varv. Rävkusun är ett av Australiens o. Tasmaniens vanligaste pungdjur o. jagas ivrigt för skinn, »australisk opossum».

Hälles ofta i zoologiska trädgårdar. (Se bild.) Ku t, dialektnamn på säl o. salu n ge.

Kutais', stad i v. Georgien, vid fl. Rlon. 81,000 inv. (1939). Katedral från 1003. Vin, kol.

Kutan (av lat. *cutis*, hud), hörande till huden.

Kut-el-Ama'ra, befäst stad i s. Irak, vid Tigris. 7,000 inv. Stöddepunkt under Första världskr. för eng. trupper under Townshend; erövrades av turkarna 1916 men återtoges 1917.

Kutikula (lat. *cuticula*, av *cutis*, hud).

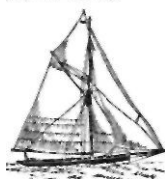
Zool. En på överhuden liggande, fast, oftast strukturlös hinna, bildad genom avskondning från överhudscellerna. Kutikulahidningar förekomma inom de flesta djurgrepp. Insektkroppen är nästan helt kutikulabeklädd. — Bot. Eu ytterst tunn, sammanhängande hinna, som överdrar växternas hud o. uppkommer genom inlagring av kutin (närliggande suberin el. korkämne) i den yttre delen av deras yttervägg. Genomsläpper endast med svårighet vatten o. erbjuder sålunda ett kraftigt skydd mot avdunstning.

Kutjuk-Kainardji, by i n. Bulgarien, bekant genom freden där 27/7 1774 mellan Ryssland o. Turkiet, varvid det förra bl. a. fick halvön Krim.

Kutná Hora [kotfna hä'ra], ty. K u l l e n b e r g, stad i mell. Böhmen, Tjeckoslovakien, ö. om Prag. Omkr. 15,000 inv. K. var under medeltiden ofta residensstad för de böhm. kungarna o. har en mängd vackra byggnadsverk från denna tid. Silvergruvor bearbetade under 1200—1700-talen o. från samma tid ett berömt myntverk.

Kutno [kutfnå], stad i mell. Polen, vojvodskapet Warszawa. 25,350 inv. (1938). I K-trakten blevo i sept. 1939 stora polska styrkor omringade av tyskarna o. måste efter 13 dagars hårda strider kapitulera (170,000 man).

Kutter (av eng.). *Sjöv.* Skarpt byggt, enmastat segelfartyg med vågrät klyvarbom (bogspröt saknas) o. följande segel: storsegel, gaffeltopssegel, stagflock o. klyvare. (Se bild.) — Populärt äv. benämning på skärgårdskrissare. — *Mek.* På träbearbetningsmaskiner en spindel, varpå skären äro fastsatta.

Kutu'sov, Mihail Illarionovitj, furste av Smolensk (1745—1813), rysk fältmarskalk, överbefälh. i Rysk-turk. kriget 1811 o. 1812—13 mot Napoleon. Genom förtäckt o. klok krigföring (bl. a. Moskvas uppförande) besegrade han fransmännen men var emot krigets fortsättande på främmande mark.

Kuty'm (av fr., sed, vana; handelsbruk.

1. Kusinen [ko'si-], Otto, f. 1881, finsk kommunist, 1918 propagandakommissarie i den jiska röda regeringen. Efter Moskva-freden mars 1940 ordf. i presidiet för den nybild. Karelsk-finska sovjetrepubl. o. 1947 president.

2. Kusinen, Herlla, f. 1904, dotter till

O. K., finsk kommunistisk politiker, 1922—34 verksam i Ryssland. Efter fängelsevistelse 1941—44 invaldes hon i riksdagen 1945 o. har sed. dess tillhört förgrundsfigurerna i Finlands polit. liv. Maj juli 1948 minister utan portfölj. G. m. Yrjö E.emo.

Kuwait o. Kuweit, dets. som Koweit. Kuvert [-är] (av fr.). 1. Brevomslag. — 2. Tallrik med tillbehör av servett, sked, gaffel, kniv o. glas.

Kuvö'8 (av fr. *couveuse*, ruvare), säng med uppvärmbara väggar; användes bl. a. för att uppehålla livsvärmen hos för tidigt födda barn.

Kuylenstierna, Carl, C. ^{**}/_u 1889, jurist, kammarrättsråd 1929, regeringsråd sed. 1944; genom radiokrönikor sed. 1928 uppmärksammas populärisator av lagstiftningsfrågor. Finansrättsligt författarskap.

Kuylenstierna-Wenster, Elisabeth (1869—1933), författarinna. Bl. romaner *Gungflv* (1903), *Borgmästarinnan* (1909), *ödesrunor* (1913), *Skuggornas borg* (1923).

kV, officiell förkortning för *kilovolt*.

kV, officiell förkortning för *kilowatt*.

kVA, officiell förkortning för *kilovoltampere*.

K VA, förkortning för *Kungl. Vetenskapsakademien*.

Kvacksalvare (Ity. *Quacksalver*, c.g. en som fuskar med salvor), person som utan laglig behörighet utövar läkarpraktik. Enl. lagen ²/_s 1915 om behörighet att utöva läkarkonsten, § 6 (i lydelse enl. lag ³/_u, 1941) är kvacksalveri i straffbart i vissa fall: behandling av venerisk sjukdom, tuberkulos, kräftsjukdom, epidemiska sjukdomar, hypnotisk behandling o. behandling under allmän bedövning; yrkesmässig behandling av andra sjukdomar utförd av kvacksalvare är straffbelagd, om behandlingen varit av beskaffenhet att medföra fara för liv o. hälsa.

Kvader (av lat. *quadrus*, fyrkantig), rätvinklig, i fyrkant huggen byggnadssten.

Kvadrangulär (av lat. *quadrum*, fyrkant, o. *angulus*, vinkel), fyrsidig, fyrkantig.

Kvadrant' (av lat. *quadrans*, fjärdedel), fjärdedelen av en cirkel el. av annan figur, delbar i fyra symmetriska delar. — *Astr.* Äldre astronomiskt instrument för mätning av en himlakropp's höjd över horisonten på en graderad cirkelkvadrant. Stundom även försedd med horisontcirkel (a z i m u t a l k v a d r a n t). Murkvadrant kallades ett större, i meridianplanet fast uppställt instrument. — *Artill.* Riktinstrument för artiljerijäpser, uppfunnet på 1880-t. men numera föråldrat.

Kvadra't (av lat.), plan figur, begränsad av fyra mot varandra parvis vinkelräta, lika stora raklinjestycken. Arsidans längd o, så är kvadratens yttnehåll a², varför andra potensen även kallas kvadrat.

Kvadratbenet el. kvadratbrosket, hos lägre ryggradsdjur det övre brosket i käkåbgen; anses motsvara städet hos människan.

Kvadratiska systemet, dets. som tetragonala (kristall-)systemet (jfr Kristallaxlar).

Kvadratmått, ytmått, vars enhet är kvadraten på längdmåttsenheten, t. ex. i kvadratmeter = 100 kvadratdecimeter.

Kvadratrot ur ett tal *a* säges ett annat tal vara, när det multiplicerat med sig självt ger det första talet som produkt; betecknas \sqrt{a} . Ex. $\sqrt{9} = 3$, ty $3 \times 3 = 9$.

Kvadrattal, varje helt tal, vars kvadratrot också är ett helt tal. Ex. 1, 4, 9, 16, 25.

Kvadratur. *Mat.* Bestämning av yttnehållet på en matematiskt given figur, utföres i mindre enkla fall genom integralberäkning, varför dessa bägge ord stundom ersätta varandra. — *Astr.* Den aspekt, då riktningsslin-

orna från jorden till två himlakroppar bilda rät vinkel. Månen står i kvadratur med solen vid halvmåne.

Kvadre'ra, bilda kvadraten av ett tal; multiplicera ett tal med sig självt.

Kvadrillio'n (av lat. *quadrior*, fyra), räkneord, skrivet med l följt av 24 nollor (enl. franskt språkbruk 15 nollor).

Kvadrupp'ellians' (av lat. *quadruplus*, fyrfaldig), fyrmaktsförbund.

Kvagg, *E'quis qvagg'a*, ett mun. utrotat hästdjur, likt sebran, omkr. 180 cm långt o. 120 cm högt. Grundfärgen ljus rödbrun till kastanjebrun, mörka strimmor blott på huvudet, halsen o. skuldromen. Buken vit.

Kwajalein, en av öarna i Marshallarkipelagen, världens största atoll. 105 km lång, består av 90 små flata korallöar. De tre japanska huvudbaserna i K. voro själva ön K. samt nordöarna Attal o. Namur. Öckuperades av de allierade i febr. 1944. Under amerik. förvaltning.

Kvalifice'ra (av lat. *qualis*, sådan som, ö. *facere*, göra), göra lämplig, visa någons lämplighet el. duglighet, göra behörig. — *Kvalificera*, lämplig, duglig, behörig; skärpt (om straff); försärande (om brott). — *Kvalifikation*, lämplighet, behörighet.

Kvalitati'v (av lat. *qualitas*, beskaffenhet), som avser arten, beskaffenheten el. värdet.

Kvalite't (av lat.), beskaffenhet, värde, sort. — *Filos.* Ett omdömes kvalitet: dess bestämdhet med avseende på huruvida predikatet som egenskap tilläggas el. fränkännes subjektet. I förra fallet är omdömet affirmativt (ex.: hästen är brun), i det senare negativt (ex.: hästen är icke brun).

Kvalitetsmått (kvalitetsvikt), förhållandet mellan mått o. vikt hos vissa varor (särsk. såd o. garn), vilkas kvalitet kan bestämmas med ledning därav.

Kvallskog, barrskog, vars virke på grund av hastig växt i bördig jordmån fått breda årsringar o. lös kärnvädd.

Kval'ster, *Aca'Hna*, ordning av oftast mycket små spindeldjur, en del mer el. mindre starkt anpassade till ett parasitiskt levnadssätt, med förenklad inre byggnad. Hit höra fåstingen, ost-oret, skabbdjuret, spinnkvalster på frukt-träd m. fl.

Kwang-, se *Kuang*.

Kwango, biflod fr. v. till Kassai, mell. Afrika. 1.000 km.

Kvanne, art av örtsläktet *Angelica*.

Kvantitati'v (av lat. *quantitas*, mängd), som avser mängden, myckenheten el. storleken.

Kvantite't (av lat.), mängd, myckenhet, storlek. — *Filos.* Ett omdömes kvantitet: dess bestämdhet med avseende på, huruvida predikatet gäller subjektets hela sfär el. blott en del därav. I förra fallet är omdömet universellt (ex. alla hästar äro djur), i det senare partikulärt (ex. några hästar äro bruna). — *Språk*.

Ett språklyds el. en stavelses längd (i uttalet).

Kvantitetsteorien, nationalekonomisk teori som utsäger, att den genomsnittliga prisnivån bestäms av förhållandet mellan mängden cirkulerande betalningsmedel (penningar) o. mängden medelst dessa överlättna nyttigheter (varor).

Kvantteori' (av lat. *quantum*, huru stor), en av M. Planck uppställd teori för ljusstrålning, enl. vilken en glödande kropp's molekylers utsända energi i sprängvisa mängder i proportion till de olika ljusstrornas svängningstal. Teorien har ytterligare utvecklats av A. Einstein o. N. Bohr samt efter 1925 framfört allt genom W. Heisenbergs kvantmekanik (jfr Matris 2.) o. E. Schrödingers vågmeکانیک. Kvantteorien har fått en genomgripande betydelse för många områden inom fysiken o.

Ord, som saknas på **K**, torde sökas på **C** el. (för ryska ord) på **H**.

ligger bl. a. till gruud för den moderna uppfattningen av materialets byggnad. Jfr Atommodell, Foton o. ljus.

Kvan'tum (av lat.), myckenhet, mått.

Kvarka, infektionssjukdom hos hästar, vanl. bestående i katarr i övre luftvägarna, hög feber m. m. I svåra fall uppstår allmän blodförgiftning.

Kvarken. 1. Norra K., smalaste delen av Bottniska viken, mellan Umeå o. Vasa. — 2. Södra K., n. delen av Ålands hav, ö. om Öregrund.

Kvarlätenskapsskatt uttages enl. kungl. förordn. ^{21/7} 1947 å avlidens kvarlätenskap, om denna överstiger 30,000 kr. Beräknas på den odelade kvarlätenskapen. Enl. förordningen skall skatt ss. för kvarlätenskap erläggas av för gäva, som gives av fysisk person, samt för livsför säkring, till vilken förmanstagare insatts. Jfr Arvsskatt.

Kvarnmott, *Ephes'tia kuehne* Wa., skiffergrå mottfjäril, 19—23 mm lång, vars larver ofta leva massvis i mjöl o. göra stor skada genom att hopfita mjölet.

Kvarnskola, anstalt för teoretisk o. praktisk undervisning i mjölnärvet. Sveriges första öppnades 1938 i Mariestad.

Kvarnsveden, pappersbruk, träsliperi o. sulfittfabrik i Borlänge. Äges av Stora Kopparbergs Bergslags AB.

Kvarnorp, industriort i Ekeby kommun, Örebro l. 399 inv. (1947). Utvinning av skifferolja. Kvarnzellius, Herman (1864—1938), politiker (frisinnad), landshövding i Kopparb. l. 1922—32. I. ced. av AK 1900—n o. av FK från 1912 (ledare av liberala riksdagsgruppen 1913—23, av folkfrisinnade rg27). Långe verksam som förlikningsman i arbetstvister. Chef för Goodtemplarorden 1909—14.

Kvarsebo, kommun i n.ö. Östergötland, Östergöt. l.; Bråbo landsf. distr., Bråbygdens o. Finspånge ls doms. 683 inv. (1947).

Kvarstad, en av domstol el. överexekutor förordnad åtgärd, som avser förhårande av att en gäldenär genom att avvika, undanskaffa egendom el. eljest undandraget sig att betala skuld, böter, skadestånd in. m. Innebär att en del av hans egendom undantages från hans föfoganderätt. Best. i 15 o. 26 kap. rättegångsbalken o. 8 kap. utskökningslagen. I tryckfrihetsmål en åtgärd till förekommande av spridning av skrift, vars innehåll anses vara brottsligt.

Kvarstående skatt, skatt, som återstår att erlägga, sed. den preliminärt uttagna skatten avräknats från den efter taxering påförda slutliga skatten. Se vidare Skatteuppbörd.

Kvart (av lat. *quartus*, fjärde), fjärdedel; fjärdedels timme (15 min.); tärningens med 4 prickar märkta sida; bokformat med fyra-bladiga ark. — *Mus*. Fjärde tonsteget i diatoniska skalan, räknat från en viss ton, ex. c—f.

Kvarta'l (av lat. *quartus*, fjärde), ett fjärdedels år.

Kvarte'r (av fr. *quartier*, fjärdedel), i stad en samling hus som begränsas av vanl. 4 gator; härbärg. — *Krigsv.* Beteckning för en trupps förläggning under tak. Vid stor stridsberedskap benämnas förläggningen larmkvarter. — *Astr.* De fyra påtagligaste växlingarna i månens utseende, vardera motsvarande en vecka: första kvarteret (tecken C) från ny-måne till halvmåne, andra kvarteret (O) från halvmåne till fullmåne, tredje kvarteret (C1) från full- till halvmåne o. fjärde el. sista kvarteret 9 från halvmåne till nedan.

Kvar'ter. *Mat.* 1. Äldre längdmått = $\frac{1}{2}$ aln = 14,8 cm. — 2. Äldre rydmått = $\frac{1}{4}$ stop = 0,327 liter.

Kvartero'n (av lat. *quartus*, fjärde), avkomling av vit o. mulatt el. mestiz.

Kvartersmästare, underofficersgrad vid flottan, timmermansutbildad.

Kvartett' (av lat. *quartus*, fjärde), musikstycke för fyra stämmor (röster el. instrument), äv. benämning på dem, som utföra ett dyl. stycke.

Kvarts, ett av kiseldioxid, SiO₂, bestående, allmänt förekommande, bergartsbildande, halvgenomsiktig till kantgenomlysande, hårt o. nästan omsältbart mineral av växlande, vanl. vit färg o. oftast kristalliserande i form av hexagonala prismer, vilka avslutas av en pyramid. Användes till framställning av glas, eldfast tegel, till beskickning i masugnar m. ax. Jfr Bergkristall.

Kvartsglas framställes av ren kvarts, som smälts vid 2,000°; har den minsta utvidningskoefficienten av alla glassorter o. användes därför i apparater, som äro utsatta för höga temperaturer o. hastiga temperaturväxlingar.

Kvartslampa, kvicksilverlampa av kvartsglas. Då kvarts genomsläpper de ultravioletra strålar, som vanligt glas absorberar, har denna lamptyp (högsollampa) fått stor medicinsk användning för ultraviolet bestrålning.

Kvartssand, sand, som uteslutande el. nästan uteslutande består av kvartskorn. Kvartssand användes som råämne i glasfabrikationen.

Kvartstegel, dets som dinastegel.

Kvartä'rformatio'n en el. kvartärs systemet innefattar de avlagringar, som bildats under kvartärperioden, det yngsta skedet i jordens utvecklingshistoria. Under kvartärperiodens äldre del inträffade istiden o. under dess senare del postglacialtiden. Kvartärperiodens avlagringar ha i allm. ej hårdnat till bergarter utan ha karaktär av lösa jordarter.

Kva'ser, i nord. myt. en för vishet berömd man i Asgård; dödades av två dvärgar, som av hans blod gjorde ett mjöd (Suttungsmjödet), vilket gav skaldegäva.

Kva'si- (lat. *quasi*, liksom), sammansättning: skenbar, sken-, oäkta, halvvägs.

Kvass, syrlig dryck, som beredes genom alkohol- o. ättiksyrejäsning av en blandning av varmt vatten, malt o. rågröd. Brukas av ryska allmogem.

Kvass'ia, veden av *Quass'ia ama'ra* (tara. *Simarubaceae*), gulvit, lätt, luktlös, innehåller ett bitter smakande ämne, kva'ssi'in. Extrakt därav användes i medic. mot springmask o. i trädgårdsskötsel mot vissa skadeinsekter.

Kvast. *Bot.* Klaseliknande blomställning, vars samtliga blommor äro uppförda i samma plan genom olika längd på blomskäften. (Se bild.)

Kvastprick. *Sjöv.* Röd-mälad prick med en el. flera kvastar som toppmärke. Användes i sv. farvatten.

Kvatern' (av lat. *quater'ni*, fyra tillsammans), handskrift, i vilken varje lägg består av 4 dubbelblad (16 sidor).

kvem (officiellt *cm-*), förkortningar för *kvadratcentimeter*.

kvdm (officiellt *dm-*), förkortningar för *kvadratdecimeter*.

Kvebraoko, stavningsform för quebracho.

Kved, äldre benämning på livmoder. Fortlever i sammansättningen utom *kveds-havandeskap*.

Kwen-lun, Kun-lun el. Kuen-lun, mäktigt bergskedja i ncl. Asien, löper med tre huvuddelar (Västtra, Melltra o. Östra K.) från Pamirplatån i östl. riktning till inre Kina

Ord, som saknas på **K**, torde sökas på **C** el. (för ryska **ord**) på **H**.

(3,800 km). Medelhöjd omkr. 4,000 m med toppar upp till 7,700 m.

Kvenneberga, kommun i mell. Småland, Kronob. l. (past.adr. Hjortsberga); Moheda landsf.distr., V. Värends doms. 348 inv. (1947).

Kveroeti'n (av lat. *quer'cus*, ek), ett till flavonerna hörande gult färgämne, som i form av glykosiden *kvercitrin* ingår i barken av *Quer'cus tinctoria* i Nordamerika. Denna *kvercitrin* bär användes till färgning av ylle, läder m. m. Kvercetin förekommer f. ö. fri el. som olika glykosider i blad av ask, hästkastanj, ljung o. te samt i humle, röda rosor m. fl.

Kverrestad, kommun i s.ö. Skåne, Kristianst. l. (past.adr. Smedstorp); Tryde landsf.distr., Ingelstads o. Järrestads doms. 927 inv. (1947).

Kverulant' (av lat. *que'ralus*, klagande), processmakare; person, som ständigt klagat av ringa el. ingen orsak. — Kverulant' v a n s i n n e, en förföljelsemanier närlästande form av sinnessjukdom, som huvudsakl. består i bristande förstånd för den egna rättens gränser o. en förhöjd självkänsla. De flesta s. k. »processmakare» äro dyl. sinnessjuka.

Kvestio'n (av lat.), fråga, rättslig undersökning.

Kvestor, i forntidens Rom skattmästare el. finansförvaltare. — Kvestor, en kvestors ämbete.

kvot, förkortning för *kvadrafot*.

KWh, officiell förkortning för *kilowattimme*. Kwiatkowski, Eugen Jus., f. 1882, polsk kemist o. politiker, skapare av Gdynia, Polens handelsflotta o. Centrala industriområdet. 1926—30 handels- o. industriminister, 1935 finansminister o. 1936—39 dessutom vice kansljefpresident.

Kvibille, kommun i mell. Halland, Hall. l. (past.adr. Slättåkra); Harplinge landsf.distr., Hall. s. doms. 752 inv. (1947).

Kvickdrag, benämning på 2 hästsjukdomar, den förra bestående i bristning i lungblåsorna på grund av överansträngning el. kronisk luft-röskattarr, den senare en form av andnöd på grund av förlamning av muskler i struphuvud-brosken.

Kvick, hos slidhornsdjur en från pannbenet utgående bentapp, som beklädes av en hornsliða.

Kvickrot, art av grässläktet *Agropyron*.

Kvicksand, dets. som jäslera.

Kvicksilver (lat. *hydrargyrum*), 1- o. 2-värd, silvrevit, vid vanl. temperatur flytande metall. Kem. tecken *Hg*, atomvikt 200.61 (7 stabila isotoper), atomnr. 80, spec. vikt 13.595 (vid 0°), frösp. — 38.5°, kokp. 356.0°. Kvicksilver förekommer dels gediget, dels i förening med svavel (cinnober) i naturen. Med de flesta metaller (und. järn o. platina) bildar det lätt legeringar (amalgam, se d. o.). På grund av sin vätskeform o. höga spec. vikt användes kvicksilver i fysikaliska o. kemiska instrument; barometrar, termometrar, luftpumpar, elektriska kontakter osv. Kvicksilver har äv. medicinsk användning i salvor (jfr Gråsalva) o. vissa föreningar. — Föreningar av 1- o. 2-värd kvicksilver särskiljas ofta som merkur- resp. merkuri-föreningar el. num. helle med angivande av valensen. — Kvicksilver (I) klorid el. kalomel, *HgCl*, vitt, i vatten svårslösligt pulver; användes i normalelektroder o. särskilt förr som avförande medel. — Kvicksilver (II) klorid el. sublimat, *HgCl₂*, erhålles som små vita kristaller vid upphettning av kvicksilver(II)sulfat med koksalt. Användes förr i utsp. lösning som kraftigt desinfektionsmedel o. num. till impregnering av trä (kvanisering). — Kvicksilver (II) jodid användes i form av ett komplexsamt för att påvisa spår av ammoniak (se Nesslers reagens). — Jfr

Cinnober, Knallkvicksilver o. Kvicksilverförgiftning.

Kvicksilverfalerts, en kvicksilverhaltig (0.5 till 17 %) varietet av mineralet falerts.

Kvicksilver förgiftning uppstår genom inandning av kvicksilverånga, intagning av kvicksilverosalter, användning av kvicksilverpreparat till utvärtes (gråsalva, sublimat) el. invärtes (kalomel) bruk, särskilt hos därför känsliga individer. Vid den *akuta* förgiftning uppstår metallsmak i munnen, smärtor i mage o. tarm, kräkningar, blodiga diarréer, Inf lam. i munhålan (stomatit) samt en stark njurpåverkan, som lätt blir dödsorsaken. Den *kroniska* formen visar tandköttförändringar, nervösa symptom som retlighet, sömnlöshet, darrningar etc.

Kvicksilverhorisont', konstgjord horisont, som bildas av den speglade ytan av kvicksilver o. användes vid mätning av en himlakroppas höjd med sextant.

Kvicksilverlampa, lampa med elektrisk urladdning i kvicksilverånga. Ger ett blågrönt ljus, rikt på ultraviolet strålning, särskilt om den består av specialglas el. kvarts (kvarts-lampa). Äv. lysämneslampor innehålla kvicksilver. Jfr Gasurladdningslampor.

Kvicksilverlikriktare, apparat, som omvandlar växelström till (pulserande) likström med hjälp av kvicksilverljusbåge. Består av ett evakuerat kärl av glas el. stål med i regel tre anoder av järn o. en katod av kvicksilver. Ut-föres för stora effekter o. användes vid elektrisk järnvägsdrift, för matning av likströmsnät m. m. Jfr Jonventil o. Likriktarc.

Kvickstenar, äldre benämning på järnmalmer innehållande lättsmälta silikater, som underlätta smältningen.

Kvicksund, sund i v. Mälaren, mellan Södermanlands fastland o. Nyckelön i Västmanland. Lands- o. järnvägsbro leder över sundet.

Kvicktionde (kvick = levande), skatt av tiodelen av boskapen, ingick i prästtonden.

Kvidd, annat namn på karpfiskens elritsa.

Kvidinge, kommun i n.v. Skåne, Kristianst. l.; Björnekulla landsf.distr., S. Åsbo o. Bjäre doms. 2,221 inv. (1947), därav i Kvidinge municipalsamhälle 877. I K. ligger den forna exercisplatsen Kvidinge hed, där kronprins Karl August 1810 dog.

Kwidzyn, po. namnet på Marienwerder.

Kvietism' (av lat. *quies*, ro), en katolsk, mystisk fromhetsriktning under 1600-t., som genom fullständig självuppgivelse sökte uppnå en innerligare gudsgemenskap. Framträdande representant: François Fénelon. — Brukas äv. som beteckning för överksamhet, passivitet.

Kviga, nötkreaturshona, som icke kalvat. Kvinge, kommun i n.ö. Skåne, Kristianst. l. (past.adr. Hanaskog); Färlövs landsf.distr., Ö. Göinge doms. 1,046 inv. (1947).

Kvikkjokk, kyrkobokföringsdistrikt i Jokkmokks kommun, Norrb. l. 270 inv. (1947).

Kvillajabark, den torkade, viktiga innerbarken av *Quillaja saponaria* (fam. *Rosaceae*). Innehåller saponin o. användes som tvättmedel. Har tidigare använts som hostlöslande medel. Kville, kommun i n. Bohuslän, Göteborg. l.; Kville landsf.distr., Norrvikens doms. 4,125 inv. (1947), därav i Kville kyrkobokföringsdistr. 3,084 o. i Fjällbacka kyrkobokföringsdistr. 1,041, varav i Fjällbacka municipalsamhälle 809.

Kville härad, Göteborg. l., omfattar kommunerna Kville, Bottna o. Svenneby. 5,638 inv. (1947). Norrvikens domsaga.

Kvillinge, kommun i n. Östergötland, Östergöt. l. (past.adr. Åby); Bråbo landsf.distr., Bråbygdens o. Finspångas doms. 4,504 inv. (1947).

Ord, som saknas på *K*, torde sök* s på *C* el. (för ryska ord) på *H*.

Kvinkvenna't (av lat. *quin'que*, fem, o. *annus*, år), en tid av fem år.

Kvinnan tige i församlingen, uttryck från Pauli i:a brev till korintierna, kap. 14: 34.

Kvinnestad, kommun i s. Västergötland, Älvsb. 1. (past.adr. Asklanda); Gäscene landsf.-distr., Borås doms. 256 inv. (1947).

Kvinnofrid, i äldre sv. rätt den särskilda frid, som omfattade kvinnan o. enligt vilken brott mot henne stämplades som särskilt svåra.

Kvinnorörelsen, sammanfattning av de strävandena under nyare tid, som syftat att höja kvinnans rättsliga, ekonomiska o. kulturella villkor till likställighet med mennens.

Kvint (av lat. *quin'tus*, femte). *Mus.* 1. Femte tonsteget i diatoniska skalan, räknat från en viss ton, ex. c-g. — 2. Högsta strängen, e-strängen, på violinen.

Kvintant' (av lat. *quin'tus*, femte), vinkel-mätning-instrument med bäge, upptagande Vs cirkel; användes vid astron. observationer o. vid mätning av vinklar på jorden.

Kvintern' (av lat. *quin'tus*, den femte), handskrift, i vilken varje lägg består av fem dubbelblad (20 sidor).

Kvintero'n (av lat. *quin'tus*, femte), avkomling av vit o. kvarteron.

Kvintessens [-sangs'] (av nylat. *qui'nta essentia*, femte grundämnet, finaste ämnet), det väsentliga, kärnan.

Kvintett' (av lat. *quin'tus*, femte), musikstycke för fem stämmor (röster el. instrument).

Kvintile'tra (av lat. *quin'tus*, femte), musicera på ett fåtal toner, smäsjunga.

Kvintillio'n (av lat. *quin'tus*, femte), räkneord, skrivet med 1 följt av 30 nollor (enl. franskt språkbruk 18 nollor).

Kvirina'len, dets. som Quirinalen.

Kvistaberg, egendom vid Mälaren, i Bro kommun, Uppsala l. Ägdes till 1944 av fil. dr Nils Tamm (f. 1876), som då donerade egendomen jämte sitt observatorium (uppf. 1919) till Uppsala universitet.

Kvistbro, kommun i v. Närke, Örebro l. (past.adr. Gropen); Edsbergs landsf.distr., Västnärkes doms. 3,397 inv. (1947).

Kvistolta, kommun i v. Skåne, Malmö l. (past.adr. Vallåkra); Mörrarps landsf.distr., Ivögdde doms. 1,308 inv. (1947).

Kvistrumsälven, vattendrag i Bohuslän, från v. Dalsland till Gullmarsfjorden. 90 km. Kallas större delen av sitt lopp Örekilsälven.

Kvitt (av lat. *quies*, lugn), fri från (en skuld). — Kvitta, betala en skuld genom avräkning av en motsvarande fordran. — Kvittens' el. kvitto, mottagnings- el. betalningsbevis. — Kvittens' el. kvittens', lämnat kvittens.

Kvitten, art av växtsläktet *Cydonia*.

Kvittning. 1. Upphävande av två personers likartade ömsesidiga fordringar resp. skulder till varandra. — 2. Avtal mellan två medlemmar av olika åsikt i en beslutande församling att icke deltaga i en omröstning, varigenom omröstningens resultat icke påverkas.

kvkm (officiellt *km²*), förkortning för kvadratkilometer.

kvm (officiellt *m²*), förkortning för kvadratmeter.

kvmm (officiellt *mm²*), förkortning för kvadrattillimeter.

Kvod'libet (lat. *quod'libet*, det som behagas, vad som helst), musikstycke, sammansatt av melodier ur flera musikverk.

Kvot (av lat. *quot*, huru mycket), det tal, som utgör resultatet av en division.

Kvotlagen, hävdvunnen benämning på en i För. Stat. sedan 1921 gällande lag, som begränsar invandringen till vissa för varje nation i fastställda siffror.

Kvä'kare (av eng. *quake*, darra) el. Vä'nner-'

nas sällskap, eng. religiös sekt, stiftad av Georg Fox (d. 1691). Samfundet förkastar sakramenten; »det inre ordet» gör all yttre gudstjänst överflödig. Kväkarna, som vågra krigstjänst, edgång m. m., ha utfört ett betydelsefullt arbete bl. a. för neger-slaveriets avskaffande o. för fredssaken, för vilket deras organisationer i England o. För. Stat. eruöllo Nobels fredspris 1947- Omkr. 150,000 bekännare, största delen i den av William Penn 1682 grundade kväkarstaten Pennsylvania i För. Stat.

Kvä'rver, ett i norska o. isl. källor omtalat forntidsfolk av finsk härkomst, boende n. om Bottn. viken; anses ha statt karelanderna nära.

Kvänum, kommun i mell. Västergötland, Skarab. l.; Skånings landsf.distr., Skarabygdens doms. 1,309 inv. (1947), varav i Kvänums municipalsamhälle 608.

Kvästlave, rum under vattenlinjen på äldre örlogsfartyg, under strid avsett för sårade (»kväste»).

Kväve (lat. *nitroge'nium*), en färglös, lukt- o. smaklös, gasformig metallösl, som i sina föreningar kan uppträda 1-, 2-, 3-, 4- o. 5-värd. Kem. tecken N, atomvikt 14,008 (stabila isotoper 14 o. 15), atomnr. 7, täthet i förh. till luft 0,967, kokpunkt -196° , fryspunkt -210° . Kväve förekommer i naturen bundet i nitrat o. äggviteämnen samt i fri form i luften till 78 % av volymen o. erhålles därur genom borttagande av övriga beståndsdelar. Dessutom kan det framställas genom upphettning av ammoniumnitrit. Kväve brinner ej o. underhåller ej förbränning samt ingår endast med svårighet förening med andra ämnen. Endast med vissa metaller som litium o. magnesium, med kisel o. med vissa karbid (t. ex. med kalciumkarbid, varvid kalkkväve bildas) reagerar kväve direkt vid hög temperatur. — Kväve har flera väteföreningar (jfr Hydrazin o. Hydroxylamin), av vilka de viktigaste äro ammoniak, H_3N , o. kvävevätesyra, HN_3 . Den första är en bas o. bildar salter med syror, ammoniumsalter, den senare en syra o. bildar salter med metaller, s. k. azider, ex. blyazid, PbN_4 , som användes som tändmedel i sprängtekniken. — Med syre bildar kväve följande föreningar: Dikväveoxid, N_2O , dets. som lustgas. — Kväveoxid, NO , som vanl. bildas, när salpetersyra verkar oxiderande, t. ex. på koppar. Dessutom bildas NO vid elektriska urladdningar i luft. Härpå grundar sig Birkelands o. Eydes metod att ur luften framställa salpetersyra. — Kvävetrioxid, N_2O_3 , o. kvävedioxiid, NO_2 , bildas lätt genom oxidation av kväveoxid. Kvävepentioid el. salpetersyreanhydrid, N_2O_5 , — Kvävetrioxid o. kvävepentioid bilda med vatten salpetersyrighet, HNO_3 , o. salpetersyra, HNO_2 , vilkas salter kallas nitrit resp. nitrat. Jfr Kvävebindning, Kvävegödselmedel, Diazoföreningar o. Nitroföreningar.

Kvävebindning, tillgodogörandet av luftens fria kväve, som för de högre växterna är direkt oätkomligt. Försiggår i naturen genom bakterier, som antingen leva fritt i marken (ex. *Azotobacter chroococcum* i åker- o. trädgårdssjord) el. på högre växters rötter (ex. *Bacterium radicicola* hos ärtväxter; liknande äv. hos alar, pors m. fl.). Luftkvävet assimileras äv. av vissa i skogsmark fritt levande svampmycel o. av sådana, som leva i lungväxters rötter [*mykorrhiza*]. Kvävebindningen från atmosfären är av största betydelse för markens bördighet. Jfr Knöl bakterier.

Kvävecement'ring el. nitreringsring, metod att ge hård yta åt vissa specialstål, som upphettas i ammoniakgas o. därvid upptaga kväve.

Kvävegödselmedel, kväveföreningar, som

Ord-, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

tillföras jorden för att komma växterna tillgodo. Utgöres vanl. av olika nitrat el. ammoniumsalter (ex. chile-, kalk- o. ljungasalpeter, svavelsyrad ammoniak), vidare användas kalkkväve, benmjöl, guano o. blandade gödselmedel. Jfr Kvävebindning.

Kvävgasbehandling, dets. som Forlaninibehandling.

Ky, förkortning för Kentucky.

Kyanise'ring, träimpregneringsmetod med i vatten löst kvicksilverklorid.

Ky'atos, grek., mindre dryckeskärl med högt handtag.

Kyax'ares, d. omkr. 585 f.Kr., *medisk konung*, den egentlige grundaren av det mediska riket; förstörde Nineve (606 f.Kr.).

Kybe'le (lat. *Cybele*), en urspr. i Mindre Asien (särsk. Frygien) dyrkad fruktbarnets- o. växlighetsgudinna, i Grekland sammanställd med Rea, i Rom dyrkad som *Magna Mater*, »den stora modern». Jfr Gudamodern.

Kyffhäuser [-häjser], bergäs i mell. Tyskland, Thüringen, med borgruiner från medeltiden. Monument över Vilhelm I från 1896, vid vars fot finnes en sittande stenfigur av Fredrik Barbarossa, vilken enl. sägnen en gång skall få liv o. återupprätta det tyska riket; i s. delen den 350 m långa Barbarossagrottan.

Kyfos [-ås] (grek., krökt), rygggradskrökning med konvexiteten bakåt. Normalt finnes en kyfos inom bröstryggraden, varjämte korsbenet är kyfotiskt krökt. Kliniskt användes kyfos ofta i betydelsen abnormt kraftig kyfotisk krökning inom bröstryggraden, kutrygg.

Kyhn, Vilhelm (1819—1903), dansk målare, landskap av en stilla, utpräglat dansk karaktär.

Kiihne, Willy (1837—1900), tysk fysiolog, prof. i Amsterdam 1868, i Heidelberg 1871; gjorde en mängd viktiga upptäckter, bl. a. över äggviteklyvningar o. synpurpur.

KiVkenhal, Willy Georg (1861—1922), tysk zoolog, prof. i Jena 1889, i Breslau 1898, forskningsresande. Avhandlingar om valar, koralldjur m. m.

Kykladerna el. *Cykladerna*, grek. ögrupp i Egeiska havet, utanför Greklands ö. kust, utspridda mellan Aten o. Tolváerna. Tills. 2,640 kvkm, 130,000 inv. (1935)—Bergiga, skogslösa. Huvudnäringar: fiske o. sjöfart. Största ön Naxos. Huvudstad: Hermupolis, på ön Syros. — K. voro 1941—43 besatta av italienarna, därefter till 1945 av tyskarna.

Kykliska epos (av grek. *kyklos*, ring), gemensam benämning på ett antal grek. diktverk från tiden omedelbart efter de homeriska sångernas tillkomst; behandla med de senare som förebild ämnen ur grek. hjältesagan, särsk. den trojanska. Författarna benämnas *kykliker*.

Kyκλο'per el. *kykloper*, »de rundögd», i grek. myt. jättelika gestalter med ett enda, runt öga mitt i pannan. Söner av Uranos o. Gaia. Jfr Polyfemos.

Kyκλο'piska murar, väldiga, vanl. av ohuggna stenblock byggda förklässiska borgmurar på grek. fastlandet. Ansågs på grund av sin storlek vara uppförda av kykloper.

Kylare, apparat för vätskors o. gasers avkyllning medelst ett kylmedel (luft, vatten, olja, köldblandning el. dyl.), varvid detta el. ämnet i fråga vanl. får strömma genom ett långt, spiralböjt kopparrör el. annat kärl med relativt stor yta för värmeutbytet mellan ämnet o. kylmedlet.

Kylberg, Carl, f. */» 1878, målare, landskap o. figurkompositioner av utpräglat subjektiv, huvudsakligen koloristiskt betoad, ofta formlösa karaktär. Har äv. utgivit barnböcker.

Kylin, Harald, f. 5/2 1879, botanist, prof. i Lund 1920—1944. Framstående algforskare.

Kyller, en i börj. av 1600-t. under rustningen buren rock, som ersatte pansarskjortan; var vanl. förfärdigad av älghud.

Kylmaskin, maskin, som ger låg temperatur i kylrum, kylskåp o. dyl. Grundrar sig i allm. på att värme bindes, då en vätska (köldmedium) övergår i gasform. Gasen (ammoniak, svavelsyrlighet, kolsyra m. fl.) överföres till vätska ant. genom sammantryckning o. vattenkyllning (kompressionsmaskin) el. genom absorption i ett lösningsmedel. Det senare användes bl. a. i Plåten o. Munters' kylapparater: i ett slutet system, som innehåller ammoniak, vätsgas o. vatten, får flytande ammoniak avdunsta i vätsgas, gasblandningen tvättas med vatten, som löser ammoniakerna o. för den till en kokare, där den frigöres o. därpå (genom luft-el. vattenkyllning) förtätas till vätska, som på nytt genomlöper samma process. Användes huvudsakl. i mindre kylskåp.

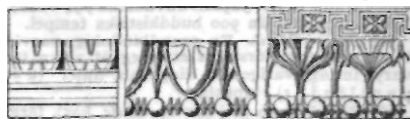
Kylskada, genom inverkan av låg temperatur uppkommande lokal skada. Liknar brännskadan o. indelas i lätt skada (rodnad), medelsvår skada (kylknölar) o. svår skada (brand el. köldgangrän).

Kylskåp, med kylmaskin försedd skåp för förvaring av mat- o. dryckesvaror. Jfr Kylmaskin.

Kyl'us, lat. *chylus*, mjölksaft, den från tarmen kommande lymfan, som på grund av sin rika halt av ur tarmen upptaget fett är mjölklik. — *Kyluskärl*, tarmväggens o. tarmkåsets mjölksaftförande lymfkärl.

Kyma'8 [k-] el. *kymosin*, dets. som löpe.

Kyma'tion, en inom den grek. byggnadskonsten utbildad, starkt stiliserad, skulpterad

Doriskt.

Joniskt.

Lesbiskt.

el. endast målad bladfris. Man skiljer mellan doriskt, joniskt o. lesbiskt kymation (se bild). Det joniska med äggstav har särsk. ofta använts i senare byggnadskonst o. konsthantverk.

Kymbo, kommun i ö. Västergötland, Skarab. l. (past.adr. Folkabo); Slättängs landsf.distr., Varfto o. Frökings doms. 237 inv. (1947).

Kymmene län, sed. 1945 namn på den efter vapenstillståndet 1944 återstående finska delen av Viborgs län. 9,161 kvkm, 628,000 inv. (1941).

Kymmene älv, fi. *Kymijoki*, älv i s. Finland, avlopp för ö. Tavastlands vattensystem, no km.

Kymogra'f [k-] (av grek. *ky'ma*, våg, o. *grafein*, skriva), apparat för registrering av bl. a. blodtrycksvariationer.

Kymosi'n [k-] el. *kymosin*, dets. som löpe.

Kymotrypsi'n [k-], ett äggvitespjälkande enzym från bukspottkörteln, vilket till skillnad från trypsin äv. koagulerar mjölk (liksom kymosin).

Kym'rer, den keltiska befolkningen i Wales. Kym'riska språket, ett keltiskt språk, som ännu talas i Wales av större delen av den kelt. befolkningen (kymrerna). Ar släkt med bretonskan o. den nu utdöda corniskan. Det har under senare tid fått ökad spridning o. betydlig användning som litteraturspråk.

Ky'mus, lat. *chymus*, den tunnflytande massan, i vilken den i magsäcken befintliga födan omvandlas, innan den genom undre magmunnens tömmer i tunntarmen.

Kyn'del, *Satureja horten'sis* (fam. *Labiateae*), en kryddväxt, härstammande från Medelhavsländerna.

Ord, sorn saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska **ord**) på H

Kyndelsmässan (av lat. *candelae*, ljus), »ljusmässan», namn på Jungfru Marias kyrkogångs dag (Luk. 2: 22); firas hos oss 2 febr., om den dagen är söndag, eljest nästfölj. söndag. Om den infaller på fastlagssönd. el. i veckan före, firas kyndelsmässan dock på sönd. före 2 febr. I rom.-kat. kyrkan invigas kyrkoljusen denna dag (40:e dagen fr. o. m. juldagen).

Kyniska skolan, cyniska skolan (möjl. av grek. *kyon*, hund), grek. filosofskola under antiken, uppkallad efter gymnasiet Kynosarges i Aten, där skolans grundare, Antistenes, lärde; ansåg livets mål o. högsta goda vara dygd, vilken skulle bestå i största möjliga frihet från alla behov. Typisk representant Diogenes från Sinope (»D. i tunnan»). Jfr Cyniker.

Künkel, Fritz, f. 1889, tysk psykolog, lärjunge till Freud o. Adler, har bl. a. utg. *Einführung in die Charakterkunde* (1929; Karaktärs-kunskap, 1932), där han framhåller »sakligheten» som den sunda, etiskt högtstående egenskapen gentemot »jagiskheten».

Kynologi (av grek. *kyon*, hund, o. *logos*, lära), läran om hunden.

Kynoskefalöv (grek., »hundhuvudena»), två kullar i ö. Tessalien, Grekland. Vid K. rom. seger över Filip V av Makedonien 197 f.Kr.

Kyntios, Kyntia (lat. *Cynthis*, *Cynthia*), i grek.-rom. myt. binamn för Apollon o. Artemis (Diana) efter deras födelseort, berget *Kyntos* (lat. *Cynthus*) på Delos.

Kyoto el. Kioto, stad i Japan, på ön Honshu, 1,090,000 inv. (1940). Landets främsta industristad (porlän, stengods, silkestyger, silver, brons o. läcker, varor). Univ., grundat 1897 (5,600 stud., 1937). Japans huvudstad 794—1868. I K. finnas mer än 900 buddhistiska tempel.

Kypert. *Textil*. En grundbindning, varvid bindeordningen försättes ett steg åt sidan för varje inslag, varigenom diagonala linjer (kypertlinjer) uppstår.

Kyrfärgämnen [k-] (av ty. *Kufe*, kar), färgämnen (ex. indigo), som måste reduceras med järnviatriol el. hyposulfitt till en färglös förening (indigovitt) för att kunna lösas i alkaliskt bad (kyp). I tyg el. garn, som doppas däri o. sedan får hänga i luften, återbildas färgämnet genom oxidation.

Ky'pra (av ty. *Kufe*, kar), sköta om fatviner. Därav: *kypare*, uppussare.

Ky'pros, grek. namnet på Cypern.
Ky'ras (fr. *cuirasse*, av lat. *co'rium*, läder), på 1700—1800-t. bröst- o. ryggharnesk för beridna trupper. Bortlades i Sverige 1815 (som paradvapen 1858). — *Kyrassier*, med ky'ras utrustad ryttare. Namnet användes fortfarande för vissa utländska kavalleriregementen, som num. dock avlagt ky'rasen.

Kyrenäi'ka, dets. som Cyrenaica.
Kyrena iska skolan el. hedoniska skolan, grek. filosofskola under antiken, grundad av Aristippos från Kyrene; såg livets mål o. högsta goda i lusten, uppfattad som ren njutning. Repr.: Hegesias m. fl. Jfr Epikuros.

Ky'rie ele'vson, grek., »Herre, förbarma dig» (Matt. 20: 30), bönerop i gudstjänsten, omedelb. efter syndabekännelsen. — Första satsen i ordinarium missae, se Mässa.

Ky'ryll, dets. som Kiril.
Ky'ryll'iska alfabetet, ett efter Kyryllos (se nedan) uppkallat alfabet, som på 800-t. utvecklades ur den grek. majuskelskriften. De äldsta slav. texterna skrevs dels med det kyrilliska o. dels med det glagolitiska alfabetet (jfr d. o.). Ur det kyrilliska alfabetet har bl. a. det nuv. ryska alfabetet utvecklats sig.

Ky'ryll'os från Tessalonika (830—869), verksam i Mähren som missionär. Jfr Ky'rylliska alfabetet.

Ky'ritz, stad i delstaten Brandenburg, n. Tyskland, 5,800 inv. — Vid K. vunno svensarna $\frac{1}{12}$ 1635 en seger över sacharna.

Ky'ra (av grek. *kynako'n*, »det som tillhör Herren»), urspr. gudstjänstlokal. Av beteckning för ett kyrkosamfund o. dess medlemmar, ss. lutherska kyrkan, reformerta kyrkan, rom.-kat. kyrkan osv. Jfr äv. Frikyrkor o. Statskyrka. — De första kyrkobyggnaderna omfattas under 200-t. Bl. de sedan utbildade typerna märkas två huvudgrupper, långhuskyrkan (t. ex. Lunds o. Uppsala domkyrkor) o. centralkyrkan (t. ex. Katarina kyrka i Sthlm).

Ky'rkefalla, fr. $i_{\frac{1}{2}}$ 1947 köping med namnet Tibro.

Ky'rkered, komministerboställe i By kommun, s. Värmland, där Tegnér föddes 1782.

Ky'rkесud, municipalsamhälle i s. Bohuslän, Klövedals kommun, 271 inv. (1947).

Ky'rkheddinge, kommun i v. Skåne, Malmöh. l.; Klägrups landsf.distr., Torna o. Bara doms. 654 inv. (1947).

Ky'rkhu't, kommun i v. Blekinge, Blek. l.; Jämshövs landsf.distr., Bråkene o. Listers doms. 4,173 inv. (1947).

Ky'rklockor började användas i Europa på 500-t., dels för sammanringning av församlingen, dels för ringning i samband med kyrkliga förrättningar, allmänt dock först på 800-t. Den äldsta bevarade sv. kyrkklockan från Saleby, Västergötland, är gjuten 1228. Efter att urspr. ha haft en nästan cylindrisk form blev kyrkklockan senare mera svängd med vidare bräm. I folkrorn spelar klockringningen stor roll som skyddsmedel mot onda makter, likaså själva klockorna. — Klockorna voro tidigare upphängda i fristående byggnader, klockstaplar el. kampaniler, senare vanl. i ett med kyrkan sammanbyggt torn.

Ky'rkorkiv finnes i varje sv. församling o. består av pastorsämbetets arkiv (kyrkoböckerna) samt församlingens kyrkliga (stundom äv. äldre kommunala) arkiv. Böcker äldre än 100 år förvaras vanl. i landsarkiven.

Ky'rkorbalk, den avdelning av de gamla landskapslagarna, som avhandlade kyrkorättsliga ämnen.

Ky'rkoböcker, de böcker, vilka skola föras i varje församling. Utom församlingsbok (huvudboken) föras enl. kungl. förordn. 1915 s. k. ministerialböcker: dop-, vigsel- o. död-(begravnings-)bok, konfirmationsbok o. kommunionslängd (över nattvardsgång).

Ky'rkofonden, en av Statskontoret förvaldat fond, varur bl. a. utgå biskopslöner, prästernas emeritlöner (pensioner), anslag till e. o. präster, tillskott till församlingar, där församlingsavgiften överstiger visst öreåtal för skattekrona m. m. Tillkom 19.ro. Uppgick 1948 till 86 mill. kr.

Ky'rkofrid var enligt äldre germansk rätt den särskilda frid, som hägnade kyrkan o. dess omgivning. Strafflagen belägger med straff störandet av såväl kyrkofrid som friden vid enskild sammankomst av religiös karaktär.

Ky'rkofullmäktige, den samling valda personer, som i territoriell församling utövar beslutanderätten. I varje församling, med mer än 1,500 inv. skola kyrkofullmäktige obligatoriskt väljas. Församling med lägre inv.antal må uppdraga åt fullmäktige att utöva beslutanderätten. Finnas kyrkofullmäktige, är kyrkostämmans befogenhet inskränkt till ett fåtal ärenden.

Ky'rkofäder, namn på den gamla kyrkans mest betydande personligheter, enl. kat. uppfattning jämställda med apostlar o. profeter: Ambrosius, Augustinus, Hieronymus o. Gregorius den store.

Ky'rkogång, dets. som kyrkotagning.
Kyrkogård, egentl. det avskilda området

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

närmast en kyrka, nu ofta liktydigt med begravningsplats. Den inhägnades förr av liggande timmer (balk) el. stenmur (bögårdsmur). Den senare med monumentala ingångar (stigluckor el. portaler) tjänade stundom försvarssyfte.

Kyrkohandbok, handbok med ritual för gudstjänst o. kyrkliga förrättningar. Olaus Petris handbok av 1529 var första evangeliska; den nuv. av 1942. Aldre k. äro av 1693, 1811, 1894 o. 1917.

Kyrkoherde, i Sverige o. Finland titel för innehavare av ett pastorat. Jfr Prästval.

Kyrkoköpinge, kommun i s. Skåne, Malmöh. l. (past.adr. Fjärdingslöv); Svedala landsf.distr., Oxie o. Skytts doms, 365 inv. (1947).

Kyrkolag, kyrkl. författning, antagen enl. § 87 R.F. av riksdag, K. M:t o. kyrkomöte. Nuv. kyrkolag av 1686 (sederm. i stora delar ersatt av särsk. lagar).

Kyrkomusik, den kristna kyrkans musik, huvudsakl. utvecklad ur den s. K. gregorianska sången. Hit räknas motett, koral, mässe, rekviem, oratorium, kantat, passionsmusik m. fl. former. Dess största namn: Palestrina, Bach o. Handel.

Kyrkomöte. 1. Sammanträde av representanter för hela den kristna kyrkan. (Jfr Konsilium.) — 2. Sv. kyrkans sedan 1863 lagstadgade representation; sammanträder vart 5:e år med 30 prästerliga o. 30 lekmannaombud. Ordf.: ärkebiskopen.

Kyrkoordning, äldre benämning på kyrkolag.

Kyrkoplikt, äldre straffpåföljd, bestående i avbön inför församlingen el. prästen; avskaffad 1855.

Kyrkoråd, förvaltande o. verkställande organ; kyrkoförsamling. Ordf.: kyrkoherden.

Kyrkorätt, de rättsnormer, genom vilka de kyrkliga förhållandena regleras.

Kyrkoskrud, prästerlig ämbetsdräkt: 1) prästklappa (sed. 1700-t.) o. prästkrage (från 1600-t.); 2) vid högtidigare tillfällen mässhake. Biskopsskrud består av korkåpa, mitra o. kräkla samt guld Kors. Till kyrkoskruden räknas äv. altarprydnader som antependium m. m.

Kyrkostat, det forna rike i Italien, över vilket påven regerade. Dess första upprinnelse ledes till 500-t. Genom Pippin den lilles 754 o. 756 till påvestolen skänkta landområden, främst Exarkatet, blev Kyrkostatens fast grundad. Den omfattade 1859 Latium (Patrimonium Petri), Umbrien, Markerna o. Romagna. Rom ss. dess sista besittning erövrades d. 20 sept. 1870 av Viktor Emanuel, som därmed fullbordade Italiens enhetsverk.

Kyrkostämman, sammankomst av kommunalt röstberättigade för utövning av församlingens beslutanderätt, i den mån denna ej utövas av kyrkofullmäktige (se d. o.).

Kyrkotagning el. kyrkogång, en kyrklig ceremoni, varigenom en kvinna efter barnsörd emottages i församlingen; återgår på en mosaik föreskrift (3 Mos. 12). Num. ovanligt.

Kyrkotionde, kyrkan tillkommande del av tionde; upphörde i Sverige genom reformationen men ägde bestånd i de från Danmark o. Norge på 1600-t. erövrade landskapen intill 1900 (i patronella församlingar intill 1922).

Kyrkotonarter kallas medeltidens strängt diatoniska oktavsvalor, vilka ansågos som särskilda tonarter. De fyra autentiska (ursprungliga) voro d—d (dorisk), e—e (frygisk), f—f (lydisk) och g—g (mixolydisk). De fyra plagala (avledda) började skalan en kvart under motsv. autentiska o. benämndes den hypodoriska, den hypofrygiska osv. På 1500-t. tillkommo två autentiska på c (jonisk) och a (eolisk) samt motsv. plagala. Kyrkotonarterna (utom de båda sistnämnda) skilde sig genom

halvtonens läge från dur- o. mollskalorna, av vilka de undanträngdes på 1600-t. I den rom. liturgien användas de ännu.

Kyrkotukt, kyrkans disciplinära övervakande av sina medlemmars tro o.andel. 1600-t:s lutherska kyrka upprätthöll bannlysning, stock- o. spöstraff, men i den stigande upplysningen bortföll kyrkotuktens straffkaraktär. Kvar står nattvårdsförbud för kyrkomedlemmar med uppenbart förgelseväckande liv.

Kyrkovård, av kyrkorådet bland dess ledamöter vald förtoendeman för vård av kyrkans egendom m. m.

Kyrkoår namnes serien av kyrkliga helg- o. festdagar från i:a sond. i advent t. o. m. dömsöndagen. Helt utbildat från omkr. 1200-t. Med kyrkoåret sammanfaller (utom i reformerta kyrkor) ett s. k. perikopsystem med för varje söndag fastställda bibeltexter.

Kyrkslaviska, det i de äldsta slaviska texterna företrädda språket (en bulgarisk-makedonisk dialekt, även kallad fornykyrslaviska o. mindre egentligt fornybulgariska). Upptogs som kyrkospråk i de olika grek.-ortodoxa slav. länderna o. upplandades med dessas språk, varigenom varianter uppstod: rysk kyrkslaviska, serbisk kyrkslaviska etc. De fornykyrslav. texterna äro av stor betydelse för den slav. språkhistorien.

Kyrksocken, dets. som församling.

Kyrkstad, samling av för lantbefolkningens kyrkbesök uppförda böningshus, bodar o. ställar i vissa norrl. socknar med stora avstånd.

Kyrkstöt, gammal benämning på kyrkovaktmästare.

Kyrkvall, den fria platsen utanför kyrkdörren.

Kyrkas. 1. Kommun i mell. Jämtland, Jämtl. l. (past.adr. Lit); Rödöns landsf.distr., Jämtl. n. doms. 351 inv. (1947). — 2. Kommun i v. Västergötland, Skarab. l. (past.adr. Essunga); Vedums landsf.distr., Åse, Viste, Barne o. Lasse doms. 161 inv. (1947).

Kyros [k]-d. ä. (Cyrus), d. 529 f.Kr., pers. härskare, grundare av det pers. världsväldet, erövrade 539 Babylon o. befriade judarna ur den babyloniska fångenskapen. En av forntidens största härskare. Efterträddes av sin son Kambyses.

Kyros [k]-d. y. (omkr. 424—401 f.Kr.), ståt-hållare i Mindre Asien, som till Dareios Notos, besegrades i ett av Xenofon i »Anabasis» beskrivet tagt mot brodern, konung Artaxerxes. Kyskthetsbälte, medeltida anordning i form av en med lās försedd gördel, med vars hjälp man sökte förhindra hustrun el. älskarinnan att bryta sin trohet. Omtalas från 1200-t.

kiiss'nacht, by i mell. Schweiz, vid Vierwaldstättersjön. Omkr. 4.000 inv. Sommarkurort. I närh. Wilhelm Tells kapell på den plats, där han skall ha dödats fogden Gessler. Vid K. omkom 1935 drottning Astrid av Belgien genom en bilolycka. Kapell till hennes minne.

Kysstavla, lat. osculatorium, en med religiösa bilder smyckad tavla av elfben el. ädel metall, som kysstes vid nattvardsgång i rom.-katolska kyrkan.

Kiistrin, po. Kostrzyn, stad i vojvodskapet Poznan, n.v. Polen, vid Warthes inflöde i Oder. Tysk till 1945, 21.000 inv. Industri. Fästning. K., som vid ryssarnas offensiv febr. 1945 utgjorde en hörnpelare i tyskarnas Oderförsvar, föll 31 mars efter stark artilleribeskjutning o. ständiga flyganfall i ryssarnas händer. Helt i ruiner.

Kyte'ra, it. Cerigo, den sydligaste av de Joniska öarna, vid Grekländs s. udde. 285 kvkm. Fruktodling. Huvudstad: Kytera (lat. Cythera). I grek. myt. Afrodites födelseort.

Kyushu el. Kiushiu, den sydvästligaste

Ord, som saknas på K, torde sökj s på C el. (för ryska ord) på H.

av Japans huvudöar. 42.003 kvkm, 9,5 mill. inv. (1935). K., som har talrika verksamma vulkaner o. heta källor, är rik på stenkol, te, tobak o. kamfer. Sockerrörsodling samt tillv. av porslin o. fajans drivs i stor skala. Huvudstad: Kagasaki. 1936—41 anslades mellan K. o. Honshu världens längsta undervattens-tunnel (8 km). K. blev 1945 utsatt för allierade flygräder (Kagasaki atombombat).

Kyvett' (av fr.), kärl av glas el. porslin för förvaring av vätskor, t. ex. för fotografiska bad, el. för genomstrålning i vissa optiska instrument.

Kåda består hos barrträd av hartssyror, lösta i terpener. Den hos plommon- o. körsbärsträd från stamdelar utsöndrade kådan är en lösning av gummi o. växtslém.

Kädlöpa, beteckning för sprickformade håligheter, stundom av en hands utbredning, som hos barrträd uppkomma i årsringarnas värvad o. utfyllas av kåda. Inverka menligt på virkets kvalitet.

Kåge, municipalsamhälle i n. Västerbotten, Skellefteå landskommun. 1.341 inv. (1947).

1. Kåge, Ivar, f. «/», 1882, skådespelare, anställd vid Ranfts teatrar, 1906—13, därefter vid Dram. teat. till T943. Äv. film-skådespelare.

2. Kåge, Wilhelm, f. «/3 1889, broder till I. K., konstnär, har såsom konstnärlig ledare vid Gustavstads porslinsfabrik bidragit till höjandet av den konstnärliga kvaliteten hos svensk keramik.

Kågedalen, församling i Skellefteå landskommun, Västerb. l. 4.486 inv. (1947).

Kägeröd, kommun i v. Skåne, Malmöh. l.; Ekeby landsf.distr., Luggude doms. 1.785 inv. (1947). — Kyrka med senmedeltida målningar.

Kåge älv, älv i n. Västerbotten, mynnar i Kågefjärden. 62 km.

Kåk, urspr. päle, träställning. — 1. Skam-påle. — 2. Gammalt, förfallet trähus.

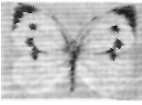
Kåkinds härad, Skarab. l., omfattar kommunerna Södra Fägelås, Norra Fägelås, Hjo landskommun, Grevbäck, Bre(d)vik, Tibro köping, Mofalla, Vårsås, Varola, Hagelberg, Öm, Norra Kyrketorp, Våmb, Rvd, Forsby o. Svantorp 16.342 inv. (1947). Skövde domsaga.

Kåkinds kontrakt, Skara stift, Skarab. l., omfattar 22 församlingar. Kontraktsprestens adr.: Varola.

Kål, arter av växtsläktet *Brassica*.

Kåldolma (av turk. *dolma*, fyllnad), maträtt, bestående av köttfärs o. ris, omsvepta med kålblad o. stekta tillsammans.

Kålfjäril, *Pieris brassicae*, en av våra vanligaste dagfjärilar, ovan vit med svarta framvingsspetsar. Honan har dessutom två svarta fläckar. Den blågröna, svartprickiga larven, vilken har gula rygg- o. sidolinjer, gör ofta stora skada på kålsorter.

Kålflyga, *Helemyia brassicae*, en flyga, längd omkr. 6 mm, till färgen askgrå med mörka längsband. Dess larver leva i rötterna på kålväxter, vilka därigenom förstöras.

Kålfly, *Barathra brassicae*, ett hos oss allmänt nattfly, vars larv stundom gör stor skada på kålsorter. Larven grön o. brunaktig med mörka snedsträck.

Kållands härad, Skarab. l., omfattar kommunerna Uvered, Järpås, Häggesled, Lavad, Tranum, Tädene, N. Kedum, Väla, Gillstad, Mellby, Kållands-Åsaka, Råda, Orslösa, Sone, Skalunda, Rackeby, Gösslunda, Sunnersberg, Strö o. Otterstad. 11.351 inv. (1947). Kinnefjärdings, Kinne o. Kållands domsaga.

Kållands kontrakt, Skara stift, Skarab. l., omfattar 23 församlingar. Kontraktsprestens adr.: Orslösa.

Kållands-Åsaka, kommun i n.v. Väster-götland, Skarab. l. (past.adr. Lidköping); Kinnefjärdings landsf.distr., Kinnefjärdings, Kinne o. Kållands doms. 538 inv. (1947).

Kållandsö, ö i s. delen av Vänern, med Läckö slott.

Källered, kommun i v. Västergötland, Göteb. l. (past.adr. Mölndal); Fässbergs landsf.distr., Askims, Hisings o. Säveds doms. 1.493 inv. (1947).

Källerstad, kommun i v. Småland, Jönk. l. (past.adr. Västboås); Reftele landsf.distr., Ostbo o. Västbo doms. 407 inv. (1947).

Kålpalm, art av palmsläktet *Ortodoxa*.

Kålrabbi, namn på *Brassica oleracea gongyloides*, som har stammens nedre del knöförmigt uppsvällad (se bild).

Kålrap, art av örtsläktet *Brassica*. Kålrot, namn på *Brassica napus rapifera*, som har en starkt ansvallad huvudrot o. glatta, blågröna blad.

Kanna, kommun i s. Småland, Kronob. l. (past.adr. Ljungby); Lidhults landsf.distr., Sunnerbo doms. 652 inv. (1947).

Kåpa, fotsid klädnad, begagnad av munkar, biskopar (korkåpa) m. fl.

Kårböle församling, församling i Färiala-Kårböle kommun, Gävlebl. l. 417 inv. (1947).

Kåre, svag vind.

Kår'sotjälkko, fjällmassiv i n.v. Lappland, n. om Stora Lule älv. 1.720 m ö. h.

Kårsta, kommun i s. Uppland, Sthms l. (past.adr. Frösunda); Vallentuna landsf.distr., Sthms l. Sv. doms. 771 inv. (1947).

Kåsa, gammalt nord. dryckskärl, oftast av trä med två höga, rikt sirade grepar, som stundom mötas. (Se bild).

Kåseberga, fiskläge i s. Skåne, 15 km ö. om Ystad, Kristianst. l. Omkr. 200 inv. K. ligger i en sänka på Kåsebergsåsen, på vars krön en 07 m lång o. 19 m bred skeppssättning finnes (Sveriges största).

Kåsera (av fr.), egentl. samtala, prata; lätt o. lekande behandla ett ämne i tal el. skrift. — Kåseri, lätt o. roande tidsningsartikel. — Kåser, tidsningsman, som skriver kåserier. — Kåser, kvinnlig kåser; liten, stoppad soffa för två personer. (Se bild).

Kåta, lapparnas tält, ungefär manshögt, uppbyggt av trästänger o. täckt vauf. med säckväv, grova täcken o. dyl.

Kå'totjälkko, fjällmassiv i n. Lappland, 25 km s. om Abisko. 2.030 m ö. h.

Kägel, *Bokr.* Bokstavstypens höjd (bokstaven + »kötet»). Måtes i typografiska punkter el. kvartpetit (2 punkter). De olika käglarna bära särskilda namn: diamant, pärl, nonpareille (halvcicero), petit, borgis, korpus, cicero osv. Jfr art. om dessa ord.

Kägelsnitt el. konisk sektion, kurva, erhållen genom en cirkulär kons skärning med ett plan, utgör även cirkelns skugga på ett plan o. studerades i antiken i samband med soluren. Man kan urskilja tre huvudformer allt efter planet mindre el. större lutning: ellips (1), parabel (2) o. hyperbel (3, två grenar). (Se bild å nästa sida.)

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

Kägelsnäckor, *Co'nus*, ett släkte av i allm. vackert tecknade, ofta marmorerade snäckor, till formen koniska med en smal långsgående öppning utefter ena sidan. Indiska oceanen.

Kägelspel, spel med klot o. käglor, spelas på rak, jämn bana, vanl. av trä, 21—24 m lång.

Käglan, bergshöjd på gränsen mellan Närke o. Västmanland. • 108 m över havet.

Kägleholm el. Kägelholm, gods i Odeby kommun, Örebro l. Ruiner av ett slott, som M. G. De la Gardie låt uppföra.

Kähler, Martin (1835—1912), tysk teolog, prof. i Halle 1879, betraktade Bibeln som kristenhetens första bekännelse. Huvudarb.: *Wissenschaft der christlichen Lehre* (1883—87).

Kähler, Herman (1846—1917), dansk keramik. Berömd för sina lysterglasyrer.

Käkhälör, hålrum i överkäksbenen. Infektioner i näsan kunna leda till inflammation i käkhälornas slemhinna.

Kala, förse ett listverk el. dyl. med rännformig fördjupning, s. k. hälkål.

Kälarne, stationssamhälle i Jämtland. 594 inv. (1946).

Kälkborgare, egentl. invånare i Kälkestad, i 1800-t:s litteratur ett motstycke till vår tids Grönköping; småborgare, trångbröstad, småsint person.

Kälke, en på stål-el. trämeda anbragt botten. Tävlings förekomma ofta, särsk. vid de mondäna vintersportplatserna. Jfr Bobsleigh.

Källa kallas varje sådant ställe, där grundvattnet framkväller ur marken. Detta renas, då det går genom t. ex. sandlager, varför källvattnet erbjuder bättre dricksvatten än sjö-el. älvvatten. Man skiljer mellan kalla o. varma källor. De förras vatten kommer ur yttligare jordlager, de senare från så stora djupa, att det upphettas av den inre jordvärmens, stundom ända till kokpunkten (jfr Geysir). Mineralkällor innehålla betydande halt av järn o. andra lösta ämnen o. användas ofta som hälsokällor för brunnsdrickning. Många hälsokällor, såsom Aachen, Ems, Karlsbad, Vichy m. fl. äro varma. I äldre tid ofta ansedda som heliga.

Källa, kommun på n. Öland, Kalm. 1. (past.adr. Källberg); Åkerbo landsf.distr., Ölands doms. 491 inv. (1947). — Odekyrkan är en typisk öländsk medeltida försvarskyrka.

Källarhalsbär, de giftiga fröna av tibast, *Daphne mezereum*.

Källby, kommun i n.v. Västergötland, Skarab. l.; Kinnefjärdings landsf.distr., Kinnefjärdings, Kinne. o. Källands doms. 594 inv. (1947).

Källeryd, kommun i v. Småland, Jönk. 1. (past.adr. Nissafors); Mo landsf.distr., Tveta, Vista o. Mo doms. 570 inv. (1947).

Källna, kommun i n.v. Skåne, Kristianst. 1. (past.adr. Ö. Ljungby); Gråmanstors landsf.distr., N. Åsbo doms. 474 inv. (1947).

Källsjö, kommun i mell. Halland, Hall. 1. (past.adr. Fridhemsberg); Falkenbergs landsf.distr., Hällets mell. doms. 332 inv. (1947).

Källskatt, skatt, som uttages samtidigt med att den skattskyldige erhåller den beskattade inkomsten. Det nya, fr. o. m. 1947 införda systemet för skatteuppbörd (se d. o.) bygger på denna princip och de preliminära skatter, som uttages enl. detta system, kallas därför ofta källskatt.

Käils-Nöbbelöv, kommun i v. Skåne, Malmöh. 1. (past.adr. Svalöv); Rönnebergs landsf.distr., Rönnebergs, Onsjö o. Harjagers doms. 294 inv. (1947).

Källstad, kommun i v. Östergötland, östergöt. 1. (past.adr. Herrestad); Vädstena landsf.distr., Aska, Dals o. Bobbergs doms. 175 inv. (1947).

Källstorp, kommun i s. Skåne, Malmöh. 1. (past.adr. Klagstorp); Klagstors landsf.distr., Vemmenhög, Ljunits o. Herrestads doms. 511 inv. (1947).

Källunga, kommun 1 mell. Västergötland, Älvsb. 1. (past.adr. Skölvene); Gäsene landsf.distr., Borås doms. 377 inv. (1947).

Källunge, kommun på mell. Gotland, Gotl. 1. Slite landsf.distr., Gotlands doms. 307 inv. (1947).

Kyrkan, vars äldsta delar äro från 1000-t., tillbygdes omkr. 1300 med ett treskeppigt, gotiskt kor. Senmedeltida altarskåp, tidigare i Visby domkyrka. Tornflöjel av koppar från 1000-t., trol. från början ett vikingaskepps vindflöjel, finnes i kyrkan. (Se bild.)

Källvik, bad- o. brunnsort i n.ö. Småland, Loftahammars kommun.

Källö-Knipplan, municipalsamhälle i s. Bohuslän, Öckerö kommun. 581 inv. (1947).

Kälvne, kommun i ö. Västergötland, Skarab. 1. (past.adr. Vartofta); Vartofta landsf.distr., Vartofta o. Frökinds doms. 172 inv. (1947).

Kämnersrätt, tidigare högsta domstolen (under rådstuvrätten) i stad. Ledamot i domstolen kallades k i m n'er el. k ä m n'är. Avskaffades 1849.

Kämpagravar, oriktig benämning på grunderna till hus från förhistorisk tid. Förekomma huvudsakl. på Gotland o. Öland.

Kämpa visa, folkvisa, i vilken de uppträdande personerna äro forntida kämpar.

Kämpa, art av växtsläktet *Plantago*.

Kändler, Johann Joachim (trol. 1706—75), tysk keramik, hovbildhuggare i Dresden, ledare för en del av porslinsfabriken i Meissen. Komponerade praktfulla serviser o. små eleganta statyetter.

Kän'guru, *Halmaturus* el. *Macropus*, ett släkte pungdjur, hör

hemma i Australien öarna n. därom samt Tasmanien. Utmärkande äro starkt förlängda, kraftiga bakben, korta framben o. lång svans. De leva uteslutande av växtföda. Störst är *M. rufus* (över 2.5 m), jätte-känguru (se bild).

Kängururättor, *Potourus* el. *Hypsiprym'nus*, släkte av små nattliga kängurudjur av en hares storlek. Framtänderna äro av olika längd. Leva av växtföda. Australien, Tasmanien.

Känguruön, ö vid Sydaustraliens kust, vid inloppet till Adelaide.

Känselkrets, krets på huden, inom vilken man förminner två mot huden satta spetsar som en. Känselkretsens storlek är olika inom olika hudområden.

Känselorgan, organ, som omsätta mekaniska retningar till nervimpulser. Dessa ge i centrala nervsystemet upphov till känseltryck. Känselorganen äro dels ytliga, till hud o. vissa slemhinnor lokaliserade, dels djupa i muskulatur o. vid leder befintliga organ.

Ord, sorji saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

Känsö, ö i Göteborgs s. skärgård. Karantän.

Käpp' (fr. *képi*, av ty. *Kappe*, mössa), styv militär huvudbonad av läder, helt el. delvis överdragen med kläde. Inom svenska armén finnes den som paradhuvudbonad för artilleriet.

Käplingeholmen, äldre benämning på Siesholmen i Sthlm, bekant genom käpplingemorden, som hättebröderna 1389 föröfvade mot ett antal svenskar i staden.

Käpp och krycka. Bland allmogan var det fordom brukligt att vid lysning överlämna »käpp o. krycka» till kontrahenterna som en hänsyftning på att de blivit »gubbe» o. »gumma». Jfr Kryckeståt.

Kära, framställa anspråk mot någon inför domstol. — Kärande, person som framställer anspråk mot annan (svarande) inför domstol.

Kärda, kommun i v. Småland, Jönk. l.; Värnamo landsf. distr., östbo o. västbo doms. 707 inv. (1947).

Käringtand, art av örtsläktet *Lotus*.

Käringön. 1. Kommun i mell. Bohuslän, Göteborg. l.; Orusts landsf. distr., Orusts o. Tjörns doms. 335 inv. (1947). — 2. Municipal-samhälle i K. l., på ön K. Fiskiläge, badort. 324 inv. (1947).

Kärl. *Bot.* Beteckning för döda, vattenledande celler i vedvävnader hos högre växter. Utgöres av 1) encelliga, rörlika trakeider (i allm. omkr. 1 mm långa, hos gran intill 6 mm) samt 2) trakeer, cellsammanmaltningar, uppkomna genom upplösning av tvärväggarna mellan radvis på varandra ställda celler (saknas hos de flesta gymnospermer). Trakeerna bli ofta så vida, att de synas för blotta ögat (i s. k. grovporigt virke, där de bilda tvärsnittets »porer») o. mycket långa, framför allt i slingrande stammar; hos eken nå de en längd av intill 2 m. — *Anat.* Blodkärl o. lymfkärl.

Kärleksdomstolar, dets. som Cours d'amour.

Kärleksdryck, i folket en trolldryck, som kunde uppväcka kärlek hos en åtrådd person. Kärleksdrycken (it. *Velsir d'amore*), komisk opera med musik av G. Donizetti o. text av F. Romani, uppf. i a ggn i Sthlm 1840; repris 1947.

Kärleksört, art av örtsläktet *Sedum*.

Kärlnippe, dets. som kärltrång.

Kärkryptogamer, den avdelning av kryptogamerna, vilkas ledningsvävnad utgöres av äkta kärl. Hit höra ormbunksväxterna.

Kärleksjukdomar, till blodkärlen lokaliserade sjukdomar. Vanligast är äderförkalkning.

Kärltrång el. kärlnippe, beteckning för ledningsvävnaden i de högre växternas primära vävnader. Består av en veddel (hadrom), som innehåller döda, förvedade kärl jämte levande celler (parenkym), samt en sildele (leptom), som endast innehåller levande, oförvedade celler, av vilka silrören äro de viktigaste. Hos tvåhjärtbladiga o. gymnospermer finns mellan ved- o. sildele ett kambium.

Kärslvult, dets. som angiom.

Kärna, kommun i mell. Östergötland, Östergöt. l. (past.adr. Malmslätt); Valkebo landsf. distr., Linköpings doms. 1986 inv. (1947).

Kärna. *Anat.* Den i den levande cellen liggande bildningen, som har en i cellens liv mycket viktig funktion. — *Bot.* Dels dets. som cellkärna (jfr Cell), dels beteckning för fruktarna hos våra sädeslag o. fröna i nötter, stenfrukter o. bär; användes slutl. i samma betydelse som kärnvad. — *Tekn.* Vid gjutning av ihåliga föremål: Av kärnsand o. bindemedel framställt utfyllnad av hålrummet. Avlägsnas efter gjutningen, medan för dess uppläggning används kärnstöd, som äro av samma material som föremålet, gjutits in i detta.

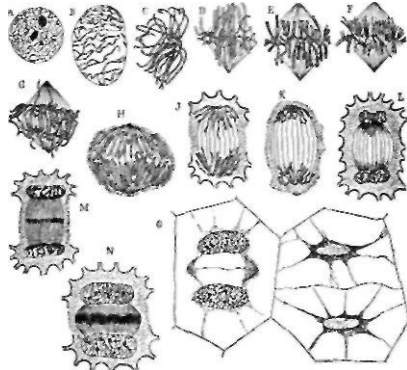
Kärnan i Hälsingborg, ett ursprungl. befäst

bostadstorn (nära 40 m högt), uppf. i början av 1400-t. av Erik av Pommern; restaurerat 1893—94. K., som är en av Nordens bäst bevarade profanbyggnader, är jämte några framgrävda murar det enda, som återstår av ett på noo-t. uppfört slott. Se bild på Hälsingborg.

Kärnbo, kommun i n. Södermanland, Södermani. l. (past.adr. Mariefred); Strängnäs landsf. distr., Livgedingets doms. 978 inv. (1947).

Kärnbörr, dets. som kronbörr.

Kärndelning hos organismerna är antingen direkt el. indirekt. Direkt kärndelning förekommer mest hos lägre grupper. Indirekt kärndelning är den vanligaste typen. Av kärnans kromatinkorn bildas en tråd (spirem), som tvärdelas i ett visst antal kromosomer (A—C i fig.). Ur cellplasmata framgår i o. med kärnväggens upplösning en stadig kärnspole, kring vilkens ekvator kromosomerna ordna sig (D—F).

Efter deras längsdelning föras halvorna till motsatta poler av spolen, där de nya kärnorna fullkomnas (G—O). Då dessa sålunda innehålla ett lika stort antal kromosomer som moderkärnan o. äv. äro denna kvalitativt lika, betecknas denna för alla vegetativa celler utmärkande kärndelning ekvationsdelning. Om kromosomerna sammansluta sig parvis o. ordna sig som dubbelkromosomer på kärnspolen o. om dessas hälfter (nu hela kromosomer) fördelas på dotterkärnorna, blir dessas kromosomtal nedsatt till hälften; delningen kallas av denna anledning reduktionsdelning. Den senare delningstypen leder hos växterna alltid till uppkomsten av sporer, som äro den könliga generationens upphov; hos djuren däremot blir könsceller det direkta resultatet. Kärnfysik, den del av atomfysikens, som handlar om atomkärnans förändringar. Jfr Kärnreaktioner.

Kärnreaktioner, atomkärnans förändringar vid radioaktivt sönderfall o. vid beskjutning med olika, energirika partiklar. Jfr Atomklyvning o. Elementomvandling.

Kärnsvampar, namn på ordn. *Pyrenomyces* av *Ascomycetes*, kännetecknad genom fruktkroppen, som är ett s. k. perithecium.

Kärnten, riksdal i s. Österrike, kring fl. Drava. n.555 kvkm, 450.000 inv. (1939; österrikare o. slovener). Uppfylls av Alperna o. en Stor sänka, Klagenuftbäckenet. Skogrikt land inleds stora ångar o. betesfält. Jordbruk o. boskapskötsel samt betyd. bergsbruk (kol, järn-, bly- o. zinkmalm). Huvudstad: Klagenuft. Bayerskt från 800-t., kom K. 1269 till Böhmen o. 1335 till Österrike.

Kärnteori. 1. En kemisk teori, enl. vilken

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

de organiska ämnena skulle bestå av en stamkärna av kol o. väte; uppställd 1837 av A. Laurent. — 2. Uppfattningen att de forntida medeltida hjälteedikterna (särsk. de homeriska dikterna) skulle uppstått genom att till en kärna nya tilldikningar fogats. Jfr Liederteorien.

Kärnvad, beteckning för den inre döda veden i en trädstam. Ofta är den genom särskild färg skarpt avgränsad mot den omgivande ljusa splinten. Kärnvad av ett stort antal tropiska trädslag lämnar ett värdfullt möbелvirke (ex. ebenholts, mahogny) el. har användning som färgträ osv.

Käromål, anspråk av käranden i rättegång. Kärr, dets. som lägmosse.

Kärrbo, kommun i s.ö. Västmanland; Västerås landsf.distr., Västmanl. mell. doms. 341 inv. (1947).

Kärrebyssa el. **b y s s a**, benämning på kanoner under senare delen av medeltiden.

Kärrhökar, *Circus*, släkte av smäckert byggda dagrofväglar med långa vingar o. lång stjärt. Omkr. ett 20-tal arter i alla världsdelar, därav tre i Sverige: blå kärrhöken, *C. cyaneus* (se bild), hanen ovan lj st blågrå, mest på de norrländska myrarna, o. bruna kärrhöken, *C. aeruginosus*, hanen i brunt, på spridda ställen i Svea- o. Götaland, samt

mindre kärrhöken, *C. pygmaeus*, blågrå, på senaste tiden funnen häckande i Närke. Honan hos alla övervägande brun.

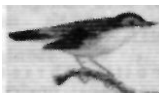
Kärrknipprot, art av örtsläktet *Epipactis*. Kärrmes, *Parus palustris*, en mesfågel med huvudet ovan glänsande svart, ryggen brungrå. Eövskog. Sverige, Norge, Östersjö-provinserna samt Ostpreussen. Hos oss mest söderut. Svårskild från nordiska mesen, går tills. m. denna under namnet en- o. tallitta.

Kärrnocka, art av örtsläktet *Cimeraria*. Kärrsköldpaddor, grupp bland sköldpaddorna, vars många arter huvudsakligen leva i sötvatten, särskilt vanliga i n. Amerika o. Ostindien. En art, *Emys orbicularis*, nu allmän i Europa norrut till Tyskland, fanns för även i s. Sverige, brun el. svart med gula streck o. punkter. 21—26 cm. Lever liksom alla dessa djur av olika smärre vattendjur.

Kärrsnäppa, *Tringa alpina*, en av våra vanligaste vadare, ovan brunsvart med ljusare fjäderkanter. Vistas helst på sänka ångar, myrar o. dyl. N. Europa o. Asien. Flyttar till Indien o. n. Afrika.

Kärrspira, art av örtsläktet *Pedicularis*. Kärrsångare, *Acrocephalus palustris*, ovan gråbrun sängare med olivfärgad anstrykning, mörkbruna vingar, undertill vitaktig. S. Skåne o. s. därom i Europa.

Kärrräka, kommun i mell. Västerdötland, Älvsb. l. (past.adr. Börstig); Ås landsf.distr., Borås doms. 202 inv (1947).

Kärve, hopbundet knippe av syd el. dyl. Kättare, person med från kyrkan tro avvikande mening. Jfr Katarer.

Katte, mindre avbalkning i ladugårdar o. stallar, avsedd för ungdomar.

Kättilstad, kommun i s.ö. Östergötland, Östergöt. l.; Rimforsa landsf.distr., Kinda o. Ydre doms. 1,204 inv. (1947).

Kävlinge, köping i v. Skåne, Malmöh. l.;

Kävlinge landsf.distr., Rönnebergs, Onsjö o. Harjagers doms. 3,029 inv. (1947). Järnvägs-knut. Råsockerfabrik. Väveri.

Kävlingeån, annat namn på Löddeån.

Kävsjö, kommun i v. Småland, Jönk. l. (past.adr. Hillestorp); Skillingaryd3 landsf.distr., Ostbo o. Västbo doms. 1,106 inv. (1947).

Käx (eng. *cakes*), fabriksmässigt tillverkade kakor av mjöl o. vatten.

Kö (fr. *queue*, av lat. *cau'da*, svans). 1. Rad av väntande personer el. åkdon; eftersta delen av en trup. — 2. Biljardkapp.

Köbenhavn [kö-ha'ön], danska namnet på Köpenhamn.

Köb'ke, **Christen** (1810—48), dansk målare, en av Danmarks intima i sitt slag yppersta konstnärer. Målade stilla utsikter från Köpenhamn med känslig blick för det atmosfäriska (*Utsikt till Kastebolden från vinden på sådesmagasinet i bageriet*, se bild). Porträtt.

Köge, stad på Själlands ö. kust, Köpenhamns Amt, Danmark, vid Köge Bugt. 9,000 inv. (1940). Kyrka från 1300-t. Handels- o. hamnstad.

Köge Bugt, vik på Själlands ö. kust, Danmark. I K. dansk-svenska sjöslag 1677 o. 1710.

Kögl [k-], **F r i t z**, **F.** 1897, tysk kemist, prof. vid univ. i Utrecht sed. 1930. Har undersökt växthormonerna o. härvid bl. a. renframställt auxiner o. biotin.

Köhler, **Ulrich** (1838—1903), tysk språkforskare o. arkeolog, led. för tyska arkeologiska institutet i Aten 1875, prof. i Berlin 1886. Urkundutgivare.

Köinge, kommun i mell. Halland, Hall. l.; Falkenbergs landsf.distr.. Hall. mell. doms. 548 inv. (1947).

Kökkenmödding, dets. som kjøkkenmødding.

Kökslatin, felaktigt latin, ofta bestående av ordstammar från andra språk, till vilka lagts latiniserade ändelser.

Köl, *Skepsb*. Längs hela fartygsbotten löpande förbindning. På moderna järnfartyg utgöres kölen av en vägrat plåt. — *Bot*. Beteckning för ett genom de två nedre kronbladens sammanväxning uppkommet, bifatmatblad, som hos många ärtväxter omsluter ståndare o. pistill.

Kola, kommun i v. Värmland, Värml. l. (past.adr. Adolfsfors); Charlottenbergs landsf.distr., Jösse doms. 2,316 inv. (1947).

Kölaby, kommun i ö. Västergötland, Älvsb. l. (past.adr. Åsarp); Redvägs landsf.distr., Kinds o. Redvägs doms. 708 inv. (1947).

Köldblandningar framställas genom upplösning av vissa ämnen i vätskor, varvid värme åtgår för upplösningen o. en temperatursänkning uppstår. En vanlig köldblandning är 3 delar snö o. 1 del koksalt, vars temperatur går ned till omkring — 21°.

Köldpoler, jordytans kallaste trakter. På n. halvklotet märkas särsk. två köldpoler, av vilka den ena är belägen i n.ö. Sibirien, där den lägsta observerade temperaturen förekommit (— 70° i Verchojansk). Den andra ligger i det inre av Grönland. Köldpolen på södra halvklotet ligger sannolikt på sydpolskontinenten Antarktis, i närh. av sydpolen.

Kölen, benämning på den bergskedja, som förr troddes utbreda sig omkring svensk-norska

Ord, **sopi** saknas på **K**, **torde** sökas på **C** el. (**för** ryska ord) på **H**.

gränsen. Namnet fortlever i betydelsen ödemark o. dyl. samt ingår i ortsnamn.

Kölfena, plåt, fäst vid bottenens undersida på vissa fartyg för att öka styvheten.

Kölfötningar, *Heteropoda*, ordning bland snäckorna, innefattande djur anpassade till levnadssätt i havsytan. Kroppen o. de flesta organen glasartat genomskinliga. Foten under till med en köllartad utväxt. Skalet mer el. mindre förkrympt. Simma på rygg. Ytterst rovgiriga.

Kölfala, lägga omkull fartyg för att reparera o. rengöra fartygssidan, förekommer num. sällan.

Kölingared, kommun i ö. Västergötland, Älvsb. l.; Redvägs landsf.distr., Kinds o. Redvägs domsaga. 541 inv. (1947).

von Kölliker, Albert (1817—i9°5), Schweiz, anatom o. zoolog, prof. i Zurich o. Würzburg. Utförde bl. a. betyd. undersökn.

över befruktningen o. grundade *Zeitschrift für wissenschaftliche Zoologie*.

Köln, fr. Cologne (av lat. *Colonia*), stad i delstaten Nordrhein-Westfalen, v. Tyskland (Rhenprovin- sen, Preussen), vid Rhen. 488,000 inv. (1946). Betyd., industri, bl. a. berömd parfymtillverkning (Eau de Cologne). Livlig handel. Viktig järnvägsknut.

Univ., handelshögskola, musikkonservervatorium. De märkliga romanska kyrkorna, bl. a. S:ta Maria im Kapitol, invigd 1049, S:t Apostelnkirche (se bild) o. S:t Gereon från 1000-talet (den sistnämnda med rester från romartiden), blev under Andra världskr. helt eld- delvis förstörda av bomber. Av domkyrkan skadades (restaurerad 1948). Denna (längd 135 m, tornens höjd 157 m), som utgör den tyska höggotikens huvudverk, påbörjades 1248 i öster (se bild) o. avslutades efter långa avbrott först 1880. — K. grundlades som rom. militärstation (*Colonia Agrippinensis*), av vars befästningar lämningar återstå. Kom 870 till Tyskland, på 1200-t. medlem av Hansan.

1794—1815 fransk besittning, 1919—26 ockuperat av ententen.

S:t Apostelnkirche i Köln.

Kölneralmen, från besittning, 1794—1815 fransk besittning, 1919—26 ockuperat av ententen.

Kölna (av lat.), torkhus för lin m. m.

Kölnische Zeitung [-tsaj'tong], daglig tidning i Köln, uppsatt 1762, nuv. namn 1802. K. var under kejsardömet ett av regeringskretsarnas huvudorgan. Nedlagd.

Kölsvin, förstärkning av fartygs bottenkonstruktion i längskeppsled.

Kölvatten, strömning i vattnet akter om ett föröver gående fartyg.

Kölvattensordning, formering, där fartygen följa i varandras kölvatten.

Kö'nig, Friedrich (1774—1833), tysk mekaniker, verksam i England. Uppfinnare av snällpressen (1810) o. cylindertryckpressen (1814). Den senare installerades i tidningen *The Times*' tryckeri.

Kö'niggrätz, tjeck. Hradec Králové, stad i n. Böhmen, Tjeckoslovakien. 52,000 inv. (1945). Till 1884 var K. fästning. I närh. byn Sadova, vid vilken prussarna vunno en avgörande seger över österrikarna ²/₇, 1866.

Königsbeig, ry. Kaliningrad, stad i förvaltningsomr. Kaliningrad, vid Pregel. 372,000 inv. (1939). Slott Trän 1255, från 1457 säte för Tyska ordens högmästare, 1525—1628 för hertigarna av Preussen. I slottskyrkan kröntes pruss. konungarna i70r—1861. Gotisk domkyrka från 1300-t. Univ. (grundat r544). Betyd. kvarn-, trä- o. järnindustri. Stor handel o. sjöfart. — K. anlades 1255. Karl X Gustav stöt i K. 1656 fördrag med kurfursten av Brandenburg. Svårt bombskadat under Andra världskr.

Königshutte, tyska namnet på Królewska Huta, sed. 1934 Chorzwó (se d. o.).

1. von Königsmarck, Hans Christopher (1600—63), greve, fältmarskalk, en av svenskarnas överbefälhavare under Trettiö- åriga kriget. Intog Lilla sidan av Prag 1648, efter fredsslutet s. ä. generalguvernör i Bremen o. Verden. (Se bild.)

2. von Königsmarck, Otto Vilhelm (1639—88), son till H. C. v. K., greve, fältmarskalk, ledde som överbefälhavare i Pommern (1676) med stor skicklighet försvaret mot de förenade brandenburgska o. danska trupperna (seger vid Warkow ⁷/₁₀, 1678) men måste slutligen kapitulera inför överbefälhavaren i Strassburg ¹⁰/₁₀. K. blev efter fredsslutet 1679 generalguvernör i Pommern men inträdde 1686 i republiken Venedigs tjänst o. vann genom sina lysande segrar över turkarna europ. ryktbarhet. Vid K:s intagande av Aten förstördes Akropolis.

3. von Königsmarck, Aurora (1662—1728), sondotter till H. C. v. K., älskarinna åt August den starke av Polen, ryktbar genom sin utomordentliga skönhet o. begåvning, gjorde flera fåfänga försök att sammanträffa med Karl XII. (Se bild.)

4. von Königsmarck, Philip Christopher (1665—94), broder till A. v. K., greve, krigare. K. inledde ett kärleksförhållande med kronprinsessan Sofia Dorothea av Hannover o. välvde planer att fly med henne, da han spårlost försvann, trol. bragt om livet på föranstaltande av hennes gemål (se dermera Georg I av England). Makarna skildes s. ä.

Königswusterhaus'en, köping, 28 km s. om Berlin. Omkr. 6,000 inv. Radiostation.

Kön'kämä ä, namn på Muonio älv i dess övre strida lopp.

Könskaraktär, egenskaper som betinga olikheter mellan könen. Primära könska-

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

raktärer, könsorganen, sekundära könskaraktärer, andra könsolikheter ss. olikheter i hårbeklädnad, fettansats, röstläge.

Könskörtlar äro hos det manliga könet testiklarna, hos det kvinnliga äggstockarna.

Könsmognad, den tidpunkt, då könskörtlarna börja (ungera, i vårt land hos mannen vid 14—17 år o. hos kvinnan vid 12—15 år. I samband härmed utvecklas de s. k. sekundära könskaraktärerna, hos mannen målbröst, skäggväxt osv., hos kvinnan utveckling av bröstet osv.

Könsorgan. Anat. Organ för bildning o. sammanförande av hanliga o. honliga könsceller. Hos människan bestå kvinnans könsorgan av äggstockarna, vari äggen utvecklas, äggledarna, vari de transporterats till livmodern, där ägget efter befruktning inplanteras o. utvecklas till ett foster. Slidan o. de yttre könsdelarna möjliggöra tillförandet av sädesceller för befruktning. Mannens könsorgan utgöres av testiklarna, vari de hanliga könscellerna, spermier, bildas, bitestiklarna, vari de uppsamlas, o. sädesledarna, vari de transporterats till urinröret. Sekret från blåsportkörteln o. sädesblåsorn o. komplettera den suspension av spermier, som bildar säden o. som genom manslemmen kan tillföras de kvinnliga könsorganen.

— Bot. Då han- o. honceller äro varandra fullt lika, kallas de celler, i vilka de uppstå, gametangier. Då hancellerna äro små spermatozoider o. honcellerna stora ägg, äro könsorganen antheridier resp. oögon. Rödalgenas honliga (encelliga) könsorgan är ett karpogon; hos mossor, ormbunkar o. gymnospermer, där det har en av celler bildad vägg, är det ett arkegon. Mossor o. ormbunkar ha äv. antheridier av likartad byggnad. Hos angiospermerna förekomma icke könsorgan i ovan angiven mening; denna beteckning överflyttas här att gälla för ståndare och pistiller. Jfr Befruktning.

Könsjukdomar, dets. som veneriska sjukdomar.

Köp, avtal, varigenom en säljare till en köpare överlåter egendom mot ersättning i pengar, köpeskillning. Köp av lös egendom regleras främst av avtalslagen ^{11/6} 1915 o. köplagen ^{20/6} 1905. Om köp av fast egendom stadgas i 1 kap. jordabalken bl. a., att det skall ske skriftligt o. bevitnas av två personer.

Köpekontrakt, skriftligt avtal om köp, undertecknat av säljare o. köpare. Vid fastighetsköp utfärdas därjämte ofta ett av säljaren ensam undertecknat köpebrev, vari denne bl. a. kvitterar köpeskillningen.

Köpenhamn. 1. Amt i Danmark, omfattande mell. delen av ö. Själland (utom staden Köpenhamn), Amager o. Saltholm. 1,176 kvkm, 429,000 inv. (19+5). Städer: Roskilde, Køge.

— 2. Da. Kjøbenhavn. I København, »Kongens by», Danmarks huvudstad, belägen på Själlands ö. kust, vid Oresund. K., som är Nordens folkrikaste stad, är sammanbyggd med Frederiksborg o. har tills, med denna o. Gentofte kommun 1,078,892 inv. (1946; K. ensamt 731,707; 1946). Stadens äldsta delar, omkr. Raadhushuspladsen o. Kongens Nytorv, med smala, krokiga gator, äro affärslivets centrum. Dess huvudgata är Östergade («Strøget»). K. är rikt på märkl. byggnadsverk: slotten Amalienborg, Rosenborg, Christiansborg, Charlottenborg (nuv. Konstakademien), se d. o., Prinsens Paläs (nuv. Nationalmuseum), vidare Börsen (uppf. i Kristian IV:s stil 1619—40 efter rikt. av H. Steenwinkel d. y.), Rådhuset (uppf. 1892—1905 av M. Nyrop), Domhuset (uppf. 1805—15) av C. F. Hansen samt kyrkorna Marmorkirke (1700-t.), Vor Frøisers Kirke, Vor Frue Kirke, Holmens Kirke. St Ansagers Kirke invigdes 1941 som de danska katolikernas domkyrka. K. äger lan-

dets äldsta univ. (sed. 1479), flera högskolor, stora bibliotek o. a. institutioner. Bl. museer märkas Nationalmuseum o. Dansk Folkemuseum (kulturhistoriska), Statens Museum for Kunst, Hirschsprungs Museum, Thorvaldsens Museum o. Ny Carlsberg Glyptotek (konstmuseer). Kungl. teater («Det kongelige») med omväxlande lyrisk o. dramatisk repertoire. — K. är centrum för Danmarks affärliv med betydande sjöfart (Det östasiatiska Kompagnie, Det forenede Dampskibsselskab m. fl.). Frihamn. Flygplats Kastrup på Amager. Regelbundna förbindelser med Sverige (Malmö, Sthlm), England, Tyskland o. För. Stat. m. fl. länder. Skeppsvarv, tobaks-, textil- o. porslinsindustri. — Hist. K. anlades egentl. av biskop Absalon 1167, blev stad 1254 o. huvudstad under 1400-t. Staden utstod beläring av svenskar 1658—60, härjades på 1700-t. av ödeläggande eldsvådor o. bombarderades 1807 av en eng. flotta. Dess utveckling till storstad började i mitten av 1800-t. (Se bild å nästa sida.)

Köpenick, stadsdel i s.ö. Berlin, före 1920 självst. Stad. Kungl. slott (1550). Industri. — Bekant genom skomakaren Voigts tilltag 1906. Förklädd till officer tagade han i spetsen för några lätturade gendarmer upp på rådhuset, där han förmådde stadskassören att utlämna kassan («Köpenickiad»).

Köping var i äldre tider liktydigt med handelsplats utan fast bebyggelse. I namn på städer, som uppstodo ur dyl. handelsplatser, kom ändelsen »köping» att ingå. Num. en ort med stadsliknande bebyggelse, som av K. Mt beviljats köpingsbrev. Köpingen utgör i de flesta fall en egen landskommun, men därjämte gälla där ordningsstadgan för rikets städer samt föreskrifterna om stad i byggnadslagen, byggnadsstadgan, brandlagen, brandstadgan o. hälsovårdsstadgan.

Köping. 1. Stad i s. Västmanland, vid Köpingsån, 3 km från utloppet i Mälaren. 12,074 inv. (1947). Kyrkan, delvis fl. än medeltiden, med tyskt altarskåp från 1500-t:s början. Staty över Scheele av Carl Milles. Samrealskola. Länslasarett. Mek. verkstad. Masugn (äg. Kohlswa Jernverks AB). Godhamn. — Handelsplats under medeltiden, äv. kallad Laglösa köping (*Laghlyskyping* 1257, *Köpfung* 1300). Det äldsta oförkortade namnet betyder trol. handelsplats utan stadsprivilegier. Stadsrättigheter 1474. Stadsvapen, se bild. — 2. Kommun på mell. Öland, Kalm. 1. (past.adr. Tingsdal); Borgholms landsf.distr., Ölands doms. 986 inv. (1947).

Köpinge, kommun i ö. Skåne, Kristianst. 1. (pa«L.adr. Gärd's Köpinge); Degeberga landsf.distr., Gärd's o. Albo doms. 1,644 inv. (1947).

Köpings kontrakt, Västerås stift, Västmanl., omfattar 8 församlingar. Kontraktsprostens adr. Kolsva.

Köpingsåklagare, allmän åklagare (distriktsåklagare), som skall finnas i vissa köpingar enl. föreskrift i vederbörande köpingsbrev. Vissa best. ang. k. ha utfärdats i kungl. kung. av ^{19/12} 1925; ändr. i samband med rättegångsreformen genom kung. ^{30/12} 1947.

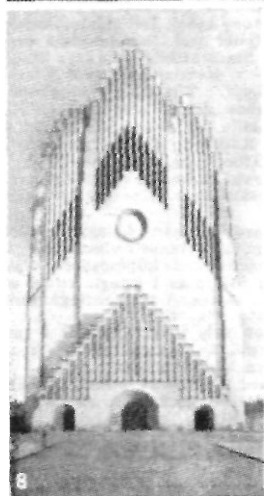
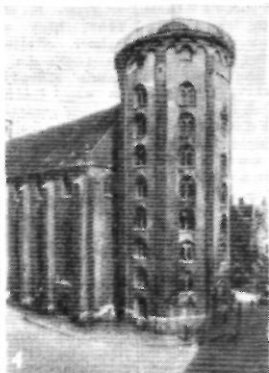
Köpmän, person som driver handel; i jur. mening: den som enl. bokföringslagen 8i/s 1929 är skyldig att föra handelsböcker.

Köpmannholmen, industriort o. hamn i mell. Ångermanland, Nätra kommun. 1,717 inv. (1946). Sägverk, sulfut- o. sulfatfabriker, kolningsanläggningar, tillb. Forss AB.

Köpmannen i Venedig, komedi av Shakspere, övers. till sv. av C. A. Hagberg, P. Hallström, Hj. Gullberg o. I. Harrie.

Köpmålbalken, äldre namn på handelsbalken.

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.

Köpenhamn i. Marmorkirkeu sedd från Amalienborg 2. Det kongelige Teater med Kongens Nytorv i förgrunden 3. Rådhuset med Raadhuspladsen i förgrunden 4. Runde Taarn 5. Nyhavn 6. Utsikt mot Slotsholmen uicd Börsen o. Christiansborg 7. Hamnen 8. Grundtvigs Mindekirke (byggd 1921—40 efter ritningar av P. V. Jensen Klint) 9. Statsradiofonien 10. »Den lille havfrue».

Köpri'li, en urspr. albansk släkt, som under 1600-t. räknade flera framstående turk. statsmän. K. - Muhammed (1585—1661) svängde sig från kökspojke upp till storvisir. K. - Numan utnämndes juni 1710 till storvisir o. uppträdde som sådan synnerligen välvilligt mot Karl XII men störtades redan i aug. s. å.

Köpstad, urspr. handelsplats, under medeltiden stad. — Köpstadsman, borgare.

Kör [kör] (förr chor, av grek. *koros*, sång med dans). 1. Samling personer, som utföra flerstämmig sång (äv. kallad kör) med flera deltagare i varje stämma. — 2. På piano o. orgel alla strängar el. pipor, som höra till en tangent.

Körare, kraftig medvind.

Köra upp i vind, svänga fartyget med förskveppet mot vinden.

Körkort, ett av länsstyrelse el. Ö. Å. utfärdat bevis (i kortform), som berättigar till framförande av automobil el. motorcykel. Körkortet är personligt o. för dess förvärvande kräves bl. a. viss ålder (18 år för automobil, 16 år för motorcykel).

1. Körling, August (1842—1919) tonsättare, känd genom sina romanser (*När stjärnhären blänker*) o. maskvartetter.

2. Körling, Felix (1864—1937), son till A. K., tonsättare; skrev sånger, operetter samt folklustspelet *När Bengt och Anders bytte hustrur*.

3. Körling, Sven, f. "/, r879, broder till F. K., musiker, har bl. a. tonsatt maskvartetter. *De svenske* m. fl.

Körnare, en stålbit med vass spets, som användes för att markera punkter o. dyl. på arbetsstycken av metall.

Kör'ner, Karl Theodor (1791—1813), tysk skald, berömd för sina sånger från 1813 års krig (*Leyer und Schwert*, 1814).

Körsbär, gemensamt namn för *Pru'nus*

avium o. *P. ce'rasmus* samt alla odlade sorter av dessa arter. *P. avium* (sötkörsbär) omfattar fågelbär, bigarräer o. hjärtkörsbär, *P. ce'rasmus*, (surkörsbär) klarbär o. moreller.

Körsnär (av fnhty. *kursina*, pälsrock), pälsmakare.

Körtelhår el. glandelhår, längre el. kortare, i spetsen vanl. kulformigt ansvallda hår, som utvecklas från huden på växternas ovanjordsdelar o. avsöndra olika ämnen (ex. socker, harts, slem, flyktiga oljor m. m.).

Körtlar, organ, uppbyggda av epitelceller o. avsöndrande ämnen ss. de för matsmältningen nödvändiga enzymen el. de för livsfunktionernas reglering nödvändiga hormonerna el. utsöndrande vissa ämnesomsättningsprodukter, ss. leverns utsöndring av vissa gallbeståndsdelar. Jfr Inre sekretion.

Körvel, *MyrrWis odora'ta*, en högvuxen, förr ofta odlad art av fam. *Umbellijerae*, som användes som sopkrydda.

Körvelrova, art av örtsläktet *Chaerophyllum*. Körös [k'örö§3], biflod fr. v. till Theiss, Ungern. 330 km.

Kösslin, stad i n. Tyskland, prov. Pommern. 33.000 inv. (1939). Pappersfabriker.

Kö'then, dets. som Cöthen.

Köttbesiktning, lagstadgad kontroll av till människoföda avsett kött. Best. bl. a. i lag av 11/s 1934-

Köttfluga, *Sarcopha'ga carna'ria*, n—17 mm lång fluga, till färgen grå med tre svarta längsstrimmar på mellankroppen. Honorna föda omkr. 20.000 redan kläckta larver, i klumpar om 40—70 st., vilka läggas i gödsel, kadaver, skämt kött osv. Allmän, ej sällan äv. inomhus.

Kövess von Kövessháza [-vesj], Hermann (1854—1924), friherre, österrik.-ung. fältmarskalk, armékarchef vid Första världskris början, intog Ivangorod 1915 o. deltog som arméchef i framryckningen genom Serbien s. å.

L I, antikva el. latinsk stil. L /, kursiv.

% t, fraktur el. tysk stil. £ |, gotisk stil.

L, rom. siffertecken = 50; L = 50.000.

1, officiell förkortning av liter.

£, tecken för pound sterling.

La 1. Kem. tecken för en atom lantan. —

2. Förkortning för Louisiana. — 3. Musikterm, ton (a) i solmisationen.

Laach [la'ch] el. Maria-Laach, benediktinerkloster i v. Tyskland, n.o. om Koblenz. Kyrkan (1093—1177) är ett av Khenlandets främsta romanska byggnadsverk (se bild). Den är försedd med s. k. paradis (atrium).

Laale [lä'-], Peder, dansk ordspråkssamlare i slut. av 1300-t. Hans *Ordsprog*, en samling av r.200 lat. o. motsv. danska ordspråk, är en viktig kulturhist. källa. Senast utg. av Axel Kock o. Carl af Petersens (1889—94).

de Labadie [d'ö labadi'], Jean (1610—74), fransk mystiker. Urspr. jesuit övergick L.

1650 till reformerta kyrkan men bildade 1668 först i Altona, sedan i Nederländerna en egen församling med svärmiskt kommunistiska inslag. I si. av r600-t. upplevde det labadistiska samfundet sin blomstring men upplöstes redan vid mitten av 1700-t.

Laban, enl. 1 Mos. 24: 29 Jakobs morbroder, fader till Lea o. Rakel. Jfr Lea.

La'band, Paul (1838—1918), tysk Statsvetenskapsman, prof. i Strassburg, grundare av den moderna statsrätten som en jurid. vetenskapsgren. Bl. arb. *Das Staatsrecht des Deutschen Reichs* (1876—82; 5e uppl., 4 bd, igrr—14).

Labarurn, rom. fälttecken med kejsarens bild, som Konstantin den store ersatte med ett Kristusmonogram.

Labbar, *Stercora'rius*, ett släkte företrädesvis högnordiska o. i polarkrakterna levande mäs-fåglar. Skickliga flygare, som leva dels av fisk, som de vanl. ta från mäsarna, dels av andra smärre djur, som de själva fånga. Hos oss

Ord, som saknas på K, torde sökas på C el. (för ryska ord) på H.